A XX. SZÁZAD NAGY BESZÉDEI

Theodore Roosevelt
Vlagyimir Iljics Lenin
Lev D. Trockij
Mahátma Gandhi
Adolf Hitler
Franklin D. Roosevelt
Neville Chamberlain
Winston Churchill
Charles de Gaulle
Joszif Sztálin
George Patton
J. Robert Oppenheimer
Fidel Castro
Bertrand Russell
Martin Luther King
Nyikita Hruscsov
John F. Kennedy
Douglas MacArthur
Nelson Mandela
Ronald Reagan
Malcom X
Margaret Thatcher
Salman Rushdie
Bill Clinton
Tony Blair
Borisz Jelcin

Guy Montag
2009

A XX. SZÁZAD
NAGY BESZÉDEI

A XX. SZÁZAD NAGY BESZÉDEI

Guy Montag

2009

A digitális változatot közreadta:

Guy Montag, 2009

A digitalizált változat alapjául szolgáló kiadás:

The Penguin Book of Twentieth-century Speeches
Edited by Brian MacArthur
Penguin Books, London, 1999

Fordította: Bart Dániel, Gulyás Zsolt, Heinisch Mónika, Jellinek Gyöngyvér, Lukács Hajnalka, Pék Zoltán, Totth Benedek, Varga Bálint

Szaklektor és szerkesztő: Dr. Vajda Barnabás

ISBN: 963 711 856 X
Agave Könyvek
Felelős kiadó: Varga Bálint, Meznerics Gergely
A borítót és a kötetet tervezte: Kuszkó Rajmund
Felelős szerkesztő: Varga Bálint
Korrektor: Füzesi István
Készült: a Grafika Press Rt. nyomdájában, Budapesten. 2006-ban
10 98765432 1
Műfaj: Történelem
Nyomtatta és kötötte a Kaposvári Nyomda Kft. – 261310
Felelős vezető: Pogány Zoltán igazgató

ELŐSZÓ

A szónoklást rendszerint hanyatló művészetnek tekintik. Minden generáció kevesebbre becsüli kortárs szónokait, mint a múlt óriásait. A huszadik század végén a konzervatív *Daily Telegraph* kritikái szerint Tony Blair brit miniszterelnök beszédei reklámszövegek, mert hatásos képekre épülnek, ahelyett, hogy önálló, összefüggő tartalommal bírnának. Azzal vádolják Blairt, hogy mondatok helyett frázisokban beszél. Matthew Parris, a kiváló parlamenti tudósító arról tanakodik a *The Times*ban, vajon lehetséges volna-e Blairt leszoktatni látomásos és messianisztikus szóképeiről.

Nyolcvan évvel korábban hasonló vádakkal illették David Lloyd George-ot is, akit viszont ma az egyik legkiemelkedőbb lírai szónokként tartanak számon. Az 1920-as években megjelent Everyman-féle, szónoklatokat összegyűjtő antológia is arról panaszkodik, hogy a szónoklás átadta helyét a „könnyed beszédnek”. A szerkesztő szerint a változás úgy is megfigyelhető, ha összevetjük Lloyd George természetes, köznyelvi stílusát Lord Roseberry vagy Winston Churchill szónoki stílusával. Az a köznyelvinek mondott beszédmód, amellyel Lloyd George összehívta a nemzetet „az áldozathozatal hegyéhez, amely meggyötört ujjként mutat a menny felé”, ma már nem egyszerű beszédként, hanem pazar orátori teljesítményként hat, miközben mi George Bush és John Major monoton stílusán és Tony Blair gyakran messianisztikus frázisain fanyalgunk.

Maga Lloyd George is hasonlóképpen panaszkodott, amikor 1929-ben rövid előszót írt beszédeinek gyűjteményéhez. Azt fejtette ki, hogy a modern retorika körülményei nem segítik az olyan beszédek megszületését, amelyek túlélik azokat a vitás helyzeteket, amelyek miatt megírták őket. Lloyd George mindazonáltal optimista maradt. Bár elismerte, hogy előbb az oktatást, majd a film, a gramofon és a rádió által kínált olcsó szórakozást okolták a szónoklás tönkretételéért, arra is felhívta a figyelmet, hogy a brit Munkáspárt, az állam legerősebb pártja, a számtalan fórumon elhangzott szóbeli felhívásokból született.

„A rádióközvetítés új életre fogja kelteni a beszédírást. Lehetséges, hogy a hangos vitákat egy ideig félénk tanácskozások váltják majd fel. A végén azonban ezek is létjogosultságot szereznek majd maguknak. Egy sportos nemzet, amely ráadásul politizáló nép is, ragaszkodni fog ahhoz, hogy lássa, amint valaki labdába rúg egyik kedvenc sportjában. Amikor elérkezik ez az idő, a technika igényei miatt talán változnia kell majd a szónoklás stílusának, ám a valódi szónok képes lesz művészetét az alkalomhoz idomítani, és a beszélt szónak nagyobb lesz a hatalma, mint valaha."

Ahogy azt később Franklin D. Roosevelt és Winston Churchill mesteri rádióbeszédei bizonyították, Lloyd George-nak igaza volt. Azóta az orátorok nem csupán a rádióhoz, hanem a televízió egészen másfajta követelményeihez is alkalmazkodtak, ami még nagyobbá tette a retorika erejét. A beszédeket immár szerte a világon élőben sugározzák, így nézők millió láthatták és hallhatták Nelson Mandela szavait, amikor huszonhét év után kiszabadult a börtönből, vagy Earl Spencer gyászbeszédét testvére, Diana walesi hercegnő ravatalánál – ez utóbbi egyébként az a szónoklat, amelyet a történelem legnagyobb publikuma hallgatott végig. Ennek ellenére még mindig tartja magát a vélemény, miszerint a szónoklás művészete egyre hanyatlik. Peggy Noonan – Ronald Reagan legemlékezetesebb beszédeinek szerzője – szerint a modern kori szónoklatok ironikus ellenmondást hordoznak magukban: minél robbanásszerűbben nő a képességünk, hogy terjesszük őket, értékük annál jobban csökken.

„Hogy miért? Ennek rengeteg oka van. Beleértve azt is, hogy mi mint nemzet, többé nem Shakespeare-től vagy a Bibliából tanuljuk a nyilvános beszéd ritmusát. Amikor Abraham Lincoln a kandalló előtt elnyújtózva a Julius Caesart olvasta: 'A nagyság visszaél hatalmával, midőn azt elszakítja a lelkiismerettől'[1], nem tudatosan bár, de költőnek tanult. Mondhatnánk persze, hogy Lincoln nem volt átlagember. Ám az átlagember a kikötőkben az Angliából érkező hajóknál tolongott, hogy hozzájusson Dickens legújabb művének egy példányához."

„A modern, egyenlőségre törekvő korszellem gyanakvóvá tette a politikusokat a hivalkodó magas retorikával szemben, s arra ösztönzi őket, hogy jobb megoldást keressenek, mivel a csak beavatottak szá-

1 William Shakespeare: Julius Caesar. II. felvonás, 1. szín. Vörösmarty Mihály fordítása (a ford.).

mára érthető idézetek és utalások túl nagyképűnek tűnnek. Már nem igazán tudják, hogyan gondolkodik az ’átlagember’. Elfelejtik, hogy mindnyájan részesültünk valamilyen oktatásban, néhányan magunktól is olvasunk, és megismerkedtünk bizonyos klasszikusokkal a középiskolában. A benzinkutas olvasta *A vadon szavá*t, amikor tizennégy éves volt, és néha még most is elgondolkodik rajta. Mi több, még képzelőereje is van. A politikusok elfelejtik ezt. A tévébemondókhoz hasonlóan a legkisebb közös nevezőt keresik.”

Bármely kortárs megfigyelő, aki szereti az igényes retorikát, és figyelemmel kíséri az amerikai elnökválasztásokat vagy a brit parlamenti választásokat, bizonyára azonos véleményen van Noonannel. Hová tűntek a látomások, hová tűntek a szavak, amelyek a férfiakat és nőket nagy dolgok megtételére ihletik, amelyek miatt lelkesedéssel, sőt szenvedéllyel indulnak szavazni? Mind Clinton elnök, mind Tony Blair jelentős fejlődést mutat közvetlen elődeihez képest; a fenti megállapítás azonban még így is igaznak bizonyul. Úgy tűnik, a retorika forrásai kiapadóban vannak, párhuzamosan azzal, ahogy a templomok egyre ürülnek, a latin és görög tanulmányok visszaszorulnak, és az iskolák nem képesek tanulóiknak megadni azt a komoly alapot irodalmi és vallási örökségük tekintetében, amely valaha természetesnek számított – és amely a nagy szónokokat inspirálta.

De valóban ilyen rossz lenne a helyzet? Noonan talán túl hamar esik kétségbe, és figyelmen kívül hagyja a bizonyítékokat, melyeket saját munkája is nyújt. Jelen antológiában helyet kaptak az ő Ronald Reagannek írt beszédei is, amelyeket az elnök a Challenger katasztrófája után, illetve a normandiai Point du Hocnál mondott el. Emellett ő maga is alátámasztja a választ arra a kritikára, hogy manapság a beszédeket csupán azokért a jól hangzó fordulatokért írják, amelyeket a televízió megkövetel. A szónoklatok mindig tartalmaztak jól hangzó fordulatokat, emlékezetes kifejezéseket. „Rosszakarattal senki iránt. Jóakarattal mindenki iránt” (Lincoln); „Ne feszítsd az emberiséget aranyból készült keresztre” (Bryan) – ezek mind a tizenkilencedik század jól hangzó fordulatai voltak, éppúgy, mint „Egy valamitől kell félnünk csupán: magától a félelemtől” (Roosevelt), és „Ne azt kérdezd, mit tehet a haza érted” (Kennedy), mind századunk emlékezetes gondolatai.

Mi több, amíg Noonan a könyvét írta, Václav Havel, Csehszlovákia drámaíró államelnöke ékesszólóan hirdette egy szovjet zsarnokság alól szabadult nép örömét, méghozzá hivatásos beszédíró alkalmazása nélkül. Lehet a szónok Nelson Mandela Dél-Afrikában, Ronald Reagan vagy Margaret Thatcher, Edward Kennedy vagy Jesse Jackson, Borisz Jelcin vagy Elie Wiesei, Neil Kinnock vagy Tony Blair, az elmúlt húsz év beszédei, melyeket ebben az antológiában összegyűjtöttünk, bizonyítják, hogy a szónoklatok még mindig segítenek legyőzni a zsarnokságot, elűzni a kétségbeesést, vagy szavakba önteni az emberek álmait, reményeit és megváltoztatni a világot. Közben pedig a televíziós sugárzás révén a beszédek milliókhoz jutnak el, szemben a huszadik század első felének néhány száz, illetve ezer fős hallgatóságával.

A szónoklás még mindig virágzik, ám a szónoklatok stílusa állandóan változik. Előfordult, hogy a tizenkilencedik századi orátorok évente csupán három jeles alkalommal beszéltek. Két hétig gondolkodtak egy-egy beszéd szövegén, majd több napot szántak arra, hogy az egyes fordulatokat csiszolgassák és az egészet megtanulják fejből (ahogy azt egy évszázaddal később Churchill is gyakran tette). Gladstone volt az első szónok, aki szakított ezzel a hagyománnyal. Midlothiani választási kampánya során kevesebb mint két hét alatt többféle közönség előtt is tartott hosszabb beszédeket; ezután viszont azzal támadták, hogy eltávolodik attól a méltóságteljes és tisztes kifejezésmódtól, amely egy volt miniszterelnökhöz illik.

Lloyd George, amikor pályája csúcsán állt – és a szónokok évente legalább hússzor nyilatkoztak meg a Parlamenten kívül –, megjegyezte, hogy a beszédek nagy része természetes módon improvizációvá vált: „Így az a kínosan aprólékos gondosság, amellyel a szónokok megválogatták szavaikat, és megszerkesztették, feldíszítették, majd az emlékezetükbe vésték a mondatokat, immár szükségszerűen a múlt részévé lett.” Lloyd George szerint ez a változás kétségkívül a közönség javára szolgált. A hosszasan előkészített beszédek százból kilencvenkilenc esetben „unalmasak, sivárak és teljesen hatástalanok” voltak. Egy tökéletesen megformált, ám rosszul előadott beszéd lehet káprázatos esszé, de nem nevezhető szónoklatnak.

Mi tehát a szónoklás? Stanley Baldwin brit miniszterelnök, egyetértve azzal az aforizmával, miszerint a szónoklás a művészetek szaj-

hája, kijelentette, hogy az igazmondáshoz egyáltalán nincs szükség művészetre. Isten legyen irgalmas ahhoz az emberhez, aki ennél többel próbálkozik, mondta Baldwin. A retorika több vérontásért felelős, mint az összes fegyver és robbanószer, amit valaha feltaláltak: „Ha csak az elmúlt évszázadot nézzük, találunk-e bármit, ami nagyobb felelősséggel tartozik a nagy francia forradalom kirobbanásáért, mint Rousseau irodalmi munkája, körítve Robespierre és mások szóbeli retorikájával? Ugyanígy az orosz forradalom is Kerenszkij stílusának köszönhető – annak a dagályos retorikának, amely népének hasát a keleti széllel töltötte meg. A gördülékenységnek ez az ijesztő, filléres adottsága, tetézve bizonyos mennyiségű gyakorlattal és leleményességgel a szóforgatásban, létrehozza azt a beszédstílust, amely felborzolja a tudatlan tömegek érzelmeit, és mozgásba hozza azt. Mivel a retorika ilyen erőket képes megmozgatni, nem elismeréssel, hanem csupán határozott iszonyattal tölt el."

Ha a körülmények úgy kívánták, Baldwin maga is idézett bizonyos sokatmondó, elítélő aforizmákat, például amikor Nagy-Britannia két legnagyobb sajtóhatalmát marasztalta el, amiért „felelősség vállalása nélkül keresik a hatalmat, amely mindig is a szajhák sajátja volt". Az a bizonyos határozott iszonyat ihlette Baldwin saját prózai beszédstílusát, amelyet nem lehetett egyenlőnek tekinteni német ellenfelének, Adolf Hitlernek a szónoki erejével. Ahogy azt ellenlábasaik látják – és nem a követőik, akiket beszédeik nyilvánvalóan lelkesítettek –, Baldwin tézisét a szónok romboló erejéről figyelemre méltó módon támasztja alá Lenin, Sztálin, Fidel Castro és Joseph McCarthy, akik ebben az antológiában is szerepelnek. Azonban a huszadik század egyetlen orátora sem illusztrálja olyan hitelesen az ékesszólás destruktív hatalmát, amelyre Baldwin figyelmeztetett, mint maga Adolf Hitler, aki kétségtelenül a század legnagyobb szónoka volt. Churchill, a másik nagy esélyes, egy már elszánt népet buzdított harcra; Hitler viszont egy egész nemzet álláspontját változtatta meg beszédeivel.

Ahogy azt életrajzírója, Alan Bullock írja, Hitler hatalmának a beszéd volt a leglényegesebb közvetítője, melyet nem csupán hallgatósága, hanem saját indulatai felett is gyakorolt. Hitvallását a *Mein Kampf*ban így fogalmazta meg: „Az erő, amely a vallási és a politikai mozgalmak hatalmas történelmi lavináit elindította, mindig a beszélt szó varázslatos ereje volt. Egy nép széles tömegei sokkal irányítha-

többak a retorika érveinek segítségével, mint bármiféle kényszerrel.” A szónokról így írt: „Mindig követi a nagy tömegek által kijelölt utat, méghozzá úgy, hogy a hallgatóság élő érzelmei sugallják számára a megfelelő szót, amelyre éppen szüksége van, és aztán ezzel hat egyenesen hallgatói szívére.” Ezt a mágikus, hipnotikus erőt mutatja be hatás közben ez az antológia Hitler 1932-es beszédével, melyet a düsseldorfi Ipari Klubban mondott el. Amikor Hitler megérkezett, a németországi iparosok hűvös tartózkodással fogadták. Ő pedig két és fél órán keresztül szünet nélkül beszélve előadta élete egyik legjobb szónoklatát, és közben kifejtette minden raktáron levő eszméjét, zseniálisan felöltöztetve azokat az üzletemberekből álló közönsége számára. A hallgatóság a végén felállva, önfeledten ünnepelte. A német ipar anyagi ereje ömleni kezdett a náci kincstárba. Hitler ezzel az egyetlen beszéddel fontos győzelmet aratott. Ez volt a (viszonylag) visszafogottan érvelő Hitler; szónoklatainak félelmetes, pusztító erejét, amely még fordításban is kitapintható, két másik beszédéből vett részletek mutatják be ebben a gyűjteményben.

Habár Hitler hatásos beszédei kegyetlen tettekre sarkallták Németországot, és így igazolták Baldwin elméletét, ebben az antológiában a legtöbb beszéd nem a rossz, hanem a jó érdekében mozgósítja a szó erejét. Álmokat fogalmaznak meg, reményt nyújtanak, megmozgatják a szívet és az elmét, és hallgatóiknak egy jobb világ képét rajzolják meg. A kifejezések, amelyek emlékezetessé teszik őket, akár Theodore Roosevelt felhívása a „tevékeny életre”, vagy John Fitzgerald Kennedy „Új Határvidéke”, akár Martin Luther King szavai („Van egy álmom”), konstruktív tevékenységre szólítottak fel. Ennek az antológiának a jelentőségen és a szónoki teljesítményen túl az a rendezőelve, hogy olyan beszédeket gyűjt egybe, melyekről Robert Kennedy a dél-afrikai diákok előtt 1966-ban mint „apró reménysugarak”-ról beszélt. A remény sugarait villantotta fel Emmeline Pankhurst és Betty Friedan a nők szabadságáért, Roger Casement, Mahátma Gandhi, Fidel Castro és Nelson Mandela az elnyomott nemzetek és népcsoportok érdekében. Kevés beszéd keltett annyi reményt, mint Franklin D. Roosevelt vagy Winston Churchill szónoklatai, amikor hadba szólították az angol nyelvet.

Mindezeken felül korunk politikusai oly sok gondot fordítanak beszédeikre, hogy ezzel nyilvánvalóvá teszik: még mindig fontos-

nak tartják a szónoklást. Egy olyan politikusegyéniség, mint Roy Jenkins, ugyanannyi időt tölt magányosan egy-egy beszéd előkészítésével, mint maga David Lloyd George. Jenkins annyi figyelmet szentelt Dimbleby-előadásának[2] megírására, hogy szavai egy új politikai párt, a Szociáldemokrata Párt megalakításához vezettek. Ahogy arról Peggy Noonan beszámol, Ronald Reagan fontosabb beszédeit órákig, napokig, sőt gyakran hetekig fogalmazták. Margaret Thatchernek vázlatot vázlat után nyújtottak be hajnalba nyúlóan, egészen addig, amíg elégedett nem volt a beszéddel, s abban minden apró részlet szerepelt, amit el akart mondani.

Ha a modern kori szónoklás hatalma bármiféle igazolásra szorulna, Peggy Noonan remek beszámolóval szolgálhat azokról a körülményekről, amelyek között Reagan 1984-es, a normandiai Point du Hocnál elmondott beszéde keletkezett. Reagan számára fontos volt ez a beszéd. Nem csupán Európa polgáraihoz szólt, de szavait az összes amerikai tévéhálózat élőben közvetítette, és egy részét a republikánus kongresszusra készülő Reagan-filmhez is fel akarták használni. Noonan a következő feladatot kapta: írjon olyan szöveget, mint a gettysburgi beszéd. Hassa meg az embereket.

Noonan leírja, hogyan szerkesztette meg a beszédet. Először a nagy, érzelmes fordulatokat és képeket fogalmazta meg, majd Point du Hoc elhelyezését térben és időben, aztán hogy mi történt 1944-ben, főleg azért, hogy a gyerekek abbahagyják a rágcsálnivaló ropogtatását, és hogy elgondolkodjanak nagyszüleik hősiességén, és így tovább. Mikor a szöveg elkészült, a Fehér Házban vita robbant ki az irodalom (Noonan) és a politika (Nemzetbiztonsági Tanács) között, mivel az utóbbiak a szovjetekkel kapcsolatos nyilatkozatot akartak. Noonan a sarkára állt. Úgy gondolta, hogy ha távol tartja a bürokratákat, akkor azoknak a repülőgépen kell belefirkálniuk a beszédbe a szovjetekről szóló betoldásukat, és semmit sem lenne idejük kihúzni. Pontosan így történt.

A megindító Point du Hoc-i beszéd felveti a kérdést, a szónoklat vajon Ronald Reagané vagy Peggy Noonané-e. Nyilvánvaló, hogy a szerző Peggy Noonan, viszont a szavait Reagan adta elő, az ő jellegzetes stílusa indította be a beszéd alkímiáját és hatotta meg az embe-

2 1979-ben Roy Jenkins tartotta a BBC hagyományos Dimbleby-előadását (a ford.).

reket. Bármennyire is zseniális a fogalmazás, az előadás módja és a beszélő őszintesége is hozzájárul egy beszéd nagyságához.

Habár az antológiában szereplő beszédek közül több – például Sir Roger Casement és Churchill beszédei – nagyszerű irodalmi műveknek is tekinthetőek, egy beszédeket tartalmazó gyűjtemény ellen azt a kifogást is fel lehet hozni, hogy a szónoklatok valójában arra születnek, hogy meghallgassák őket. Lloyd George szerint egy beszéd a szavak, a hang és a gesztusok kombinációjával éri el, hogy a közönség kész legyen azokra a tettekre, amelyek megvalósítására a szónok vágyik. Minél nemesebb a tett, annál lelkesebb a szónok. A leghatásosabb beszédek közül sok meglehetősen olvashatatlan nyomtatott formában, és így teljesen alkalmatlan rá, hogy helyet kapjon egy antológiában. Amit Lord Morley mondott Gladstone midlothiani beszédeinek megvitatása közben, még ma is igaznak hangzik: „Annak az államférfinak, aki létrehoz vagy megold egy válságot, akinek fel kell ébresztenie és formálnia kell az elöljárók vagy a nemzet elméjét, annak az irodalmi mesterművek létrehozásán kívül másra is gondolnia kell."

Ez különösen igaz a brit alsóházra, ahol a kiemelkedő szónokok ritkán használnak jegyzeteket, kivéve beszédeik lezárásához, és megmagyarázza, miért maradt ki ebből az antológiából néhány ragyogó szónoki teljesítmény. Ide tartozik például Iain Macleodé, amikor Aneurin Bevan legyőzésével megalapozta hírnevét; Michael Foot beszéde, melyet a Callaghan-kormány védelmében mondott el a bizalmatlansági indítvány ellen, s amely Thatchert hatalomra juttatta; John Biffen monetáris irányelvei; vagy Margaret Thatcher beszéde a leköszönésekor. Sok brit képviselő úgy emlékszik ezekre a beszédekre, mint a legjobbakra, amelyek valaha elhangzottak az alsóházban, ám az ott elmondottak összefüggéseit megzavarják a közbeszólások. Nem olyan jó olvasni, mint hallgatni őket. Ugyanez a hiányosság jellemzi a fordításban olvasható beszédeket, ezért hiányzik ebből az antológiából Mao Ce-tung és Mihail Gorbacsov. A kommunista retorika emellett persze messze nem az ékesszólásra helyezte a hangsúlyt.

Arra sem képes egy antológia, hogy megragadja azt az igézetet, amelyet a legnagyobb szónokok az előadás pillanatában létrehoznak. Ezt a képzeletünkre kell bíznunk, bár valamennyit talán mégis érzékelhetünk ebből a varázserőből a különféle kortárs beszámolók alapján. Sztálinról ezt jegyezték fel: „Amikor Sztálin – arcán azzal

a sokatmondó, nyugodt mosollyal – ujját felemelve beszél, más orátorokkal szemben nem szakítja el magát a hallgatóságától, nem áll parancsolóan a pódiumon, míg ők alárendeltjeiként ülnek a nézőtéren, hanem nagyon gyorsan szövetséget, bensőséges kapcsolatot alakít ki önmaga és közönsége közt. Minthogy azonos anyagból gyúrták őket, ugyanolyan fogékonyak az érvekre, és boldogan nevetnek ugyanazokon az egyszerű történeteken."

Beszélhetünk Hitlerről is: „Már-már a végletekig hisztérikus állapotba hajszolta magát, amikor aztán üvöltve és köpködve engedte szabadon a haragját –, a férfiak sóhajtoztak és fütyültek, a nők akaratlanul is sírva fakadtak, mert rabul ejtette őket a gyűlölet és a túlfűtöttség lehengerlő indulata, amely immár minden korláttól megfosztatott."

Említhetjük Bevant is, akiről így írt Michael Foot: „Bevan valódi alkímiát folytatott a szemünk láttára. Képes volt a tüzet összevegyíteni a jéggel. Meg tudta idézni az álmokat és a legvakmerőbb vágyakat, míg a cél mindig az volt, hogy az így megteremtett mozgatóerőt az adott ügy érdekében használják. Bevan felszabadította a képzeletet, és közben azt akarta, hogy az a földhöz legyen pányvázva, ahol közvetlenül az ellenséggel kellett szembeszállni. 'Ó, a távoli dob bátor zenéje!' – ezzel az idézettel gúnyolta azokat, akik a jelen kellemetlen konfliktusai elől teljesen elhatárolták magukat. Legjobb formájában sohasem volt harsány... Gyűlölte a dagályosságot, ehelyett beszédeinek legnagyobb része bonyolult, intellektuális fejtegetés volt, melyeket paradoxonokkal és iróniával szőtt át... Az érveket érzelmekkel, az érzelmeket pedig érvelve adta elő."

Napjaink politikusai közül például Clinton és Blair is alkalmaz szövegírókat, mégis sokszor maguk írják beszédeik bizonyos részeit. A leginkább Tony Blair képviselte új jelenség – David Lloyd George-hoz hasonlóan a század első felében – alapja az, hogy beszédei elsősorban nem a közvetlen közönségének szólnak, hanem a millióknak, akik azokat a jól hangzó fordulatokat hallják majd, amelyeket egyenesen az ő számukra fogalmaztak meg.

Peggy Noonan pontosan ragadja meg a drámaiságnak azt az érzetét, amely még mindig hozzátartozik egy-egy nagyobb beszédhez: „A beszéd monológ. Egy ember a csupasz színpadon, egyedüli társa a reflektorfény. Elmondja nekünk, hogy kicsoda, mit akar, hogyan fogja azt elérni; mit jelent, hogy ő azt akarja; mi lesz, ha eléri, vagy ha nem éri el..."

„Felnéz ránk, az erkélyre, és megköszörüli a torkát. ’Hölgyeim és uraim’, mi pedig szavait szomjazva előrehajolunk. Most el fogják mondani, most hallani fogjuk azt, amire vágytunk. A beszéd részben színház, részben politikai nyilatkozat. Személyes kommunikáció a vezető és népe között, ugyanakkor művészet, és minden művészet paradoxon, mert egyszerre nagyon erős és nagyon törékeny dolog. A beszéd költészet: ütem, ritmus, képzelőerő, lendület! A beszéd ismét eszünkbe juttatja, hogy a szavak, mint a gyerekek, elég erősek ahhoz, hogy táncra perdítsék a szívnek csúfolt legérzéketlenebb babzsákot is... A beszédek fontosak, mert ők politikatörténetünk nagy állandói. Nem csak arra használjuk őket, hogy általuk ítéljük meg közéleti személyiségeinket, hanem arra is, hogy velük mondjuk el egymásnak, kik is vagyunk... Számítanak. Sőt, nemcsak számítanak, hanem formálják is a dolgok menetét.”

A drámaiság, amelyről Noonan ír, még mindig jellemzi a nagy, előre megírt politikai beszédeket, és rámutat, hogy a szónoklás még akkor sem hanyatló művészeti ág, ha a Nyugat néhány politikai vezetője nem született szónok, s akkor sem, ha a televízió nagyobb hangsúlyt helyez az élő képekre, mint az élő szavakra. Az oly sok modern beszédre jellemző hanyagság ellenére is az ékes szavaknak még mindig van elég erejük, hogy áthatoljanak az elcsépelt közhelyeken, és megállítsák, gondolkodóba ejtsék, néha egyenesen csodálatra bírják a közönséget. Politikai vezetőink még mindig keresik az olyan írókat, akik prózai mondanivalójukat fel tudják díszíteni. Ez 1992-ben újra bebizonyosodott, amikor George Bush visszahívta a stábjába Noonant, hogy beszédeit azzal az ékesszólással tegye teljessé, amelynek ő maga oly feltűnően híján volt. Politikusaink még mindig beszédeik révén tesznek szert hatalomra, nekünk pedig még mindig szükségünk van hősökre, akik képesek szavakba önteni álmainkat és reményeinket, és kimondják, amit a szívünk mélyén hallani szeretnénk.

Személyes beavatásom a magas retorika világába akkor történt, amikor Aneurin Bevan a szuezi válság után, egy időközi választási gyűlés alkalmával beszélt a Chester Corn Exchange-ben. Szellemességet, erélyt, szarkazmust egyaránt bevetett a zavart keltő közbeszólók ellen, csakúgy, mint másnap este Quintin Hogg (immár Lord Halisham). Teljesen rabul ejtett. Ez a stílus már halottnak tűnhet egy olyan korban, amikor a közönség jobban szereti a politikát a televí-

zióból hallani, mint a szónoki emelvényről. Azonban életben tartották azok a szónokok, akik ebben az antológiában szerepelnek. A drámaiság Earl Spencer beszédében, melyet Diana hercegnő temetésén mondott el, annyira kézzelfogható volt, hogy hallgatói a Westminster-apátság előtt tapsviharban törtek ki, arra sarkallva a székesegyházban gyászolókat, hogy ők is csatlakozzanak. Ez a drámaiság még mindig feléled, amikor Tony Blair vagy Bill Clinton a pódiumra lép, hogy nagy jelentőségű beszédet tartson. A huszadik század végén a televízió drámaiságra vágyik. Egy jó beszédből még mindig szalagcímek lesznek, és az emlékezetes szónoklatok megjelennek az interneten, ahol mindenki elolvashatja őket.

Remélem, ez az antológia ihletet fog adni a politikai élet azon résztvevőinek, akik szeretnék megváltoztatni a világot, és akik azzal az ékesszólással kívánnak megnyilatkozni, amelyet ez a könyv bemutat.

Brian MacArthur

THEODORE ROOSEVELT
Chicago, 1899. április 10.

„A tevékeny élet tana”

Theodore Roosevelt (1858–1919) még csupán serdülő gyermek volt egy kispolgári társadalomban, amikor úgy döntött, hogy a tettek emberévé fogja magát formálni. Kitartó gyakorlatozással szépen megerősítette vézna testét, és állandóan bizonyítani akarta férfiasságát. A Harvard Egyetem után két kemény évet töltött egy marhafarmon Dakotában. Bokszolt, birkózott, úszott, és mindenhová revolverrel járt.

A századfordulóra befolyásos republikánus politikussá vált New Yorkban, 1897-ben pedig kinevezték haditengerészeti államtitkárrá. Országos hírnevet először a Vadlovas Vitézek (Rough Riders) ezredeseként szerzett Kubában, az 1898-as spanyol–amerikai háború során. Egy évvel később – amikor ez a beszéd elhangzott a Hamilton Klub Appomattox napi ünnepén[3] *–, New York kormányzója lett. Beszédét akkor mondta el, amikor (saját szavaival élve)* „a huszadik század számos nemzet végzetével terhesen közelít felénk”; *az ugyanitt meghirdetett „tevékeny élet tana” pedig megsokszorozta hírnevét. Ennek köszönhetően az 1900-as választásokon előbb az alelnöki, majd – McKinley elnök meggyilkolása után – az elnöki székbe jutott.*

Nem a hitvány tespedtség, hanem a tevékeny élet tanát kívánom hirdetni, a gürcölő és törekvő életét, a keményen dolgozó és küzdelmes életét; hirdetni a sikernek azt a legmagasabb formáját, amely nem annak az embernek jő el, ki csupán könnyű békességre vágyik, hanem annak, ki nem hátrál meg a veszélyek előtt, a nehézségek vagy a keserű gürcölés előtt, és aki mindezekből elnyeri a ragyogó végső diadalt.

Hitvány tespedtségben élni, olyan békességben, mely csupán a nagy dolgokért való küzdés utáni vágyakozás vagy képesség hiányából fakad – aligha méltó egy nemzethez vagy az egyénhez.

---

3 Appomattox Day: az Észak-Déli polgárháborút Appomattox Courthouse-ban (Virginia) 1865. április 9-én lezáró békeszerződés napja (a ford.).

Nem csodáljuk a gyáva békesség emberét. Azt az embert csodáljuk, aki a győzedelmes erőfeszítéseket testesíti meg; aki soha nem árt felebarátjának, hanem mindig készen áll, hogy barátján segítsen; és aki rendelkezik ama férfias tulajdonságokkal, amelyek szükségesek a valódi élet rideg küzdelmeiben való győzelemhez. Elbukni kemény dolog, de sokkal rosszabb soha meg nem próbálni célt érni. Ebben az életben semmit nem kapunk meg, csak erőfeszítések árán. Ha a jelen pillanatban nem kell erőfeszítéseket tennünk, az csupán annyit jelent, hogy elegendő felhalmozott erőfeszítéssel rendelkezünk a múltból. Egy embert csak az a tény menthet fel a munka szükségessége alól, hogy vagy ő maga, vagy előtte apái megfelelően dolgoztak. Ha az így megszerzett mentesség helyesen használtatik fel, és az ember továbbra is végez konkrét munkát – legyen az más természetű is, akár mint író vagy hadvezér, akár a politika vagy a felfedezések és kalandok terén –, bizonyságot tesz, hogy érdemes jó sorsára. Ám ha a konkrét munka alóli mentesség ezen időszakát az ember nem felkészülésre, hanem puszta élvezetekre fordítja, az azt bizonyítja, hogy csupán nyűg ő a föld színén, és bizonyosan alkalmatlanná teszi magát, hogy társaival együtt helytálljon, ha a szükség netán újból megkívánja. A csupán tespedéssel töltött élet végső soron nem kielégítő élet, és mindenek felett az ilyen élet kétségkívül nem megfelelő azok számára, akik komoly munkát kívánnak végezni ezen a világon.

Ami igaz az egyénre, ugyanúgy igaz az egész nemzetre is. Alapvető valótlanság azt állítani, hogy boldog az a nemzet, melynek nincs történelme. Háromszor olyan boldog az a nemzet, amelynek dicsőséges a történelme! Sokkal jobb merni nagy dolgokkal próbálkozni és dicsőséges győzelmeket aratni – legyenek bár kudarcokkal tarkítva –, mint egy szinten maradni azon nyomorult lelkekkel, kik se nem örvendenek sokat, se nem szenvednek sokat, mivel a szürke félhomályban élnek, ami sem győzelmet, sem vereséget nem ismer. Ha 1861-ben azok az emberek, akiknek fontos volt az Unió, úgy hitték volna, hogy a békesség a legfőbb cél, s hogy a háború és a küzdelem mindennél rosszabb, és meggyőződésüknek megfelelően cselekedtek volna, életek százezreit menthettük volna meg, dollárok százmillióit menthettük volna meg. Sőt, azon túl, hogy megmentjük az akkor eltékozolt vért és kincseket, megakadályozhattuk volna, hogy oly sok nő szíve megszakadjon, hogy oly sok otthon elpusztuljon, és megkímélhettük volna az

országot a szomorúság és szégyen azon hónapjaitól, amikor úgy tűnt, hadaink csupán vereségük felé masíroznak. Mindezt a szenvedést elkerülhettük volna csupán azáltal, hogy meghátrálunk a harc elől. De ha így tettünk volna, bizonyságot adtunk volna gyenge jellemünkről és arról, hogy alkalmatlanok vagyunk rá, hogy a világ nagy nemzetei közé álljunk. Köszönet Istennek atyáink vérének eltökéltségéért, az emberekért, kik követték Lincoln igéjét és Grant seregeiben kardot és puskát ragadtak. Mi, azok gyermekei, kik méltónak bizonyultak a fényes időkhöz, azok gyermekei, kik a nagyszerű polgárháborút győzelemre vitték, dicsérjük atyáink Istenét, hogy elutasították a békesség hitvány szószólóit, hogy rendíthetetlenül szembenéztek a szenvedéssel és veszteségekkel, a bánat és a kétségbeesés sötétségével, hogy kiállták a harcok éveit. Mert végül a rabszolgák szabadok lettek, az Unió helyreállt, és a hatalmas Amerikai Köztársaság újból a nemzetek szárnyas királynőjévé vált.

A gyáva ember, a lusta ember, az az ember, ki nem hisz hazájában, a túlcivilizált ember, akiből a harci kedv s a kiváló erények kivesztek; a tudatlan ember és a lassú észjárású ember, kinek lelke nem képes érezni a nagyszerű emelkedettséget, melybe a „komoly emberek fejükben birodalmakkal" beleborzonganak – ezek természetesen megbújnak. Megbújnak, hogy ne lássák, amint a nemzet felvállalja új kötelességeit, megbújnak, hogy ne lássák, amint szükségleteinknek megfelelő hadsereget és haditengerészetet építünk, megbújnak, hogy ne lássák, amint kivesszük részünket a világ feladataiból azáltal, hogy rendet viszünk a káoszba azokon a nagyszerű, gyönyörű, trópusi szigeteken, melyekről katonáink és tengerészeink vitézsége kiűzte a spanyol zászlót. Ezek az emberek félnek a tevékeny élettől, s félnek az egyetlen nemzeti élettől, melyet igazán megéri élni. Abban a zárkózott életben hisznek, amely kiszívja a nemzet és az egyén bátor erényeit, azaz hűen kitartanak a szerzés és kapzsiság alapvető szellemisége mellett, mely szerint a nemzeti élet értelme és legfőbb célja az üzletiesség, s nem ismerik fel, hogy végső soron – noha el nem hanyagolhatóan – ez csupán egyike az igazi nemzeti nagyságot megteremtő számtalan összetevőnek. Egyetlen ország sem képes sokáig fennmaradni, ha alapjai nem takarékosságból, üzleti tetterőből és vállalkozásokból, kitartó és kíméletlen ipari erőfeszítésekből eredő anyagi jóléten nyugszanak; csakhogy olyan nemzet sem volt még, amely kizárólag anyagi jólétre támaszkodva vált volna igazán kiemelkedővé.

Így hát, honfitársaim, azt hirdetem, hogy országunk nem tespedő életekért kiált, hanem tevékenyen igyekvő életekért. A huszadik század számos nemzet végzetével terhesen közelít felénk. Ha csak tétlenül nézzük, ha csupán az öntelt, hanyag tespedtséget és a hitvány békességet keressük, ha meghátrálunk a kemény erőpróbák előtt, ahol az embernek úgy kell győznie, hogy kockára teszi az életét és mindazt, ami számára kedves, akkor a bátrabb és erősebb népek el fognak bennünket kerülni, és maguknak fogják elnyerni az uralmat a világ fölött. Álljunk hát bátran a küzdelmes élet elé, eltökélve, hogy alaposan és férfiasan teljesítjük kötelességünket, eltökélten, hogy tettel és szóval is kiállunk az igazságosságért, eltökélten, hogy őszinték és bátrak leszünk, hogy magas eszméket szolgálunk, és hogy gyakorlati módszereket alkalmazunk. Mindenekfelett soha ne hátráljunk meg a harc elől, legyen az erkölcsi vagy fizikai, nemzeten belüli vagy azon kívüli, feltéve, hogy bizonyosak vagyunk a harc jogosságában. Hiszen csak küzdelmek által, kemény és veszélyes erőfeszítések által érhetjük el végső célunkat: az igazi nemzeti nagyságot.

•

SIR HENRY CAMPBELL-BANNERMAN
Stirling, Skócia, 1901. október 26.

„A barbárság módszerei”

Sir Henry Campbell-Bannerman (1836–1908) a stirlingi körzet parlamenti képviselője és a brit Liberális Párt vezetője volt, valamint William E. Gladstone kormányának tagja.

Alábbi beszédét a búr háborúk kapcsán mondta, az elhúzódó konfliktus vége felé. Az első (1880–1881) és második (1899–1902) búr háború során a brit birodalom alapvetően két független államalakulat: az Oranje Szabadállam (Orange Free State) és a Dél-afrikai Köztársaság (South African Republic) ellen harcolt, amelyeket holland, francia és német származású ún. voortrekkerek, közkeletű nevükön búrok alapítottak. A britek számára győztes háborúk végén – egy évvel Campbell-Bannerman itt idézett felszólalása után – mindkét ál-

lamalakulatot a brit gyarmatbirodalom részévé tették.

Amikor Campbell-Bannerman beszédében elítélte a briteket, mert a háború során koncentrációs táborokba gyűjtötték a búrokat, árulónak nevezték.

Az egész probléma sarokköve a polgárháború természete. Nem külhoni ellenséggel harcolunk, akit el kell taposnunk, le kell győznünk, össze kell zúznunk és meg kell büntetnünk, hogy aztán magára hagyjuk, és hátat fordítsunk neki. Ezek az emberek a szomszédaink – nem, ők a honfitársaink. Akármilyen hibáik legyenek is, akármit követtek is el ellenünk a jelenben vagy a múltban, ha egyáltalán Dél-Afrikában akarunk maradni, akkor ők ott lesznek, sőt meg sem lehet különböztetni őket a gyarmatainkon élő honfitársainktól... Bárki, aki ezekkel a tényekkel tisztában van, meg tudná mondani, pontosan mi a célja a Dél-Afrikában folytatott háborúnknak? Az első célnak annak kellene lennie, hogy ellenségeinknek megmutassuk katonai felsőbbrendűségünket, a másodiknak pedig, hogy mélyről jövő és alapvető barátsággal viszonyuljunk hozzájuk...

Megtalálhatók-e ezek az elemek azokon a településeken, amelyekre Dél-Afrikát redukáltuk? Az egész ország – a két bányaváros ellenséges államát leszámítva – nem más, mint ijesztő vadon. A farmokat felégették, a terményt elpusztították, a lábasjószágot vagy leölték vagy elkergették, a malmokat lerombolták, a bútorokat és a mezőgazdasági eszközöket tönkretették. Amikor a barbárság módszereire utaltam, akkor ezekről beszéltem. Ehhez a szófordulathoz ragaszkodom. Mert nem tudom jobban megfogalmazni. Ha nem ezek a barbárság eszközei, akkor micsodák?[4]

Háború idején a dolgokat nem kesztyűs kézzel intézzük. De az [*ellenséges*] ország egészének ilyetén kezelése, az asszonyok és gyermekek táborba terelése olyan cselekedet, amelyről azt állítom, hogy semmi sem igazolhatja. Amikor a háború majd örömtelin véget ér, és bevezetjük Arkádia alkotmányát, a háború ötvenezer foglya[5] természetesen vissza fog térni otthonába – már ha szabad ezt az ironikus

4 Sir Henry kritikája a brit hadsereg ellen irányul, amely a térségben a totális fölperzselt föld taktikáját alkalmazta (a szerk.).

5 Mai adatok alapján 28 000 búr került hadifogolyként koncentrációs táborba, ebből 25 000 a tengeren túlra: Szt. Ilonára, Ceylonra, a Bermudákra, Indiába, Portugáliába (a szerk.).

kifejezést használnom. Ezek az önök új önrendelkezésének és kormányzásának alapjai. Százezer asszonnyal és gyermekkel fognak találkozni, és azokkal, akik túlélték őket. A jelen helyzetet látva kevés gyermek lesz ott. A férfiak találkoznak hát feleségükkel, a testvérek egymással, és amikor az apák hiába keresik gyermekeiket, akkor vajon mit fognak érezni a brit birodalommal szemben?[6]

Már említettem az ellenséges államokat. Mi a helyzet a Fok régi kolóniájával? Milyen állapotba került a kormány politikája miatt?... Az alkotmányt felfüggesztették... Az országot egyik végétől a másikig a hadijog uralja majd, más szavakkal a jog hiánya, ami nem más, mint a katonák önkénye, akik semmit sem tudnak a jogról. Okunk van félni attól, hogy a hadijog nem más, mint a holland lakosság ellen hadüzenet nélkül indított háború. A polgári szabadságjogok általános garanciáit felfüggesztik, egy ember sincs biztonságban a birtokán, szabadsága és élete veszélyben van. A független sajtót elhallgattatják. A hírek áramlását olyan komolyan korlátozzák, hogy csak részleges információkat kapunk, de annyit már tudunk, hogy emberek százait – és nemcsak hollandokat, hanem angolokat is – letartóztattak, börtönbe vetettek, otthonuktól messze deportálták őket, és rosszindulatú szomszédaik vagy politikai ellenfeleik bizonyítékai alapján statáriális bíróságok elé állították, majd elítélték őket. Milyen alapon háborodunk fel, ha más országokban történik ilyesmi?... Minisztereink még mindig nem tanulták meg, hogy a szabad emberek csendjét és nyugalmát nem lehet a polgári jogok elnyomásával, durvasággal és bármilyen formájú erőszakkal biztosítani? A kormány... újjáélesztette a régi ellentéteket, és újakat teremtett. Elvetette a hosszú távú viszály magvát, és amikor a [*kormány*] felelőtlensége miatt távoznunk kell majd, akkor egy új Írországot hagyunk maguk után a déli tengereken, ami meggyengíti és nehézségekkel terheli a birodalmat...

Milyen igazak voltak Mr. Burke[7] szavai az amerikai kolóniák megbékélésekor mondott beszédében... Mr. Burke abban a nagyszerű beszédében az erőszak további bevetése ellen szólalt fel – bármiféle erőszak bevetése ellen lépett fel –, mert ha nem hagyunk fel vele,

6 A két búr háború áldozatainak száma: brit részről 22 000 halott katona, dél-afrikai részen pedig 30 000 halott, amiből 24 000 volt a civil (a szerk.).

7 Bannerman, aki egy ideig Írországért felelős miniszter is volt, itt alighanem Edmund Burke (1729–1797) ír származású íróra és államférfira utal (a szerk.).

akkor éppen azt a célt sodorjuk veszélybe, amelyet el akarunk érni. Amiért harcoltak, az nem ugyanaz, mint amit visszakapnak, mert a küzdelem közben silánnyá vált, kicsinnyé és elpocsékolttá. Fenntarthatják hatalmukat Dél-Afrikában, de az értéktelen lesz, meggyöngült, elpazarolt és felőrölt. Túl késő [*vajon*] az államférfiúi visszafogottságra apellálni, amely visszaállíthatná a Nagy-Britannia és a gyarmatai közti nagyszerű tradíciókat?

Campbell-Bannerman szófordulata – „a barbárság módszerei" – bejárta az egész világot, és a harctéren küzdő búrokhoz is eljutott. Amikor 1906-ban ő lett a miniszterelnök, a búrok megbíztak benne, és hajlandóak voltak együttműködni Britanniával: Oranje River kolónia és Transvaal önrendelkezési jogot kapott.

•

THEODORE ROOSEVELT
Washington D.C., 1906. április 14.

„A gereblyés emberek"

„Tevékeny élet. Hitvány tespedtség." Theodore Rooseveltnek jó érzéke volt az erőteljes szónoki fordulatokhoz. Egyik kedvenc mondása szerint beszélj halkan, de nagy bot legyen nálad. Új szóval is gazdagította a nyelvet, amikor beszédében – melyet a Képviselőház hivatali épületének alapkőletételénél mondott el – az oknyomozó újságírókat Bunyan gereblyés emberéhez hasonlította[8].

Mi most egy olyan nemzet ügyeit látjuk el, melyben a rendkívüli népességnövekedést túlszárnyalja a gazdasági növekedés és az összetett érdekek növekedése. A ma velünk szemben álló anyagi problémák mások, mint Washington idejében voltak, de az emberi természet mögöttes tulajdonságai most is ugyanolyanok, mint akkoriban. Külső megjelenési formájában ugyan megváltozott, mégis ugyanazzal a go-

8 Muckraking (= a mocsok felgereblyézése): a nemzetközi szakmai zsargonban a tényfeltáró újságírás szinonimájaként használt angol szó (a ford.).

noszságra való hajlammal állunk harcban, mint Washington idejében, és ugyanaz a jóságra való hajlam segít bennünket.

Talán emlékeznek Bunyan *A zarándok útja* c. könyvében bemutatott gereblyés emberre, aki mindig csak lefelé, maga elé nézett, kezében a gereblyével, s bár mennyei koronát ajánlottak neki a gereblyéért cserébe, ő nem nézett fel és nem törődött a felkínált kinccsel, hanem csak tovább kaparta a mocskot a padlóról.

A zarándok útja gereblyés embere azt az embertípust példázza, aki a szellemi dolgok helyett csupán a fizikai világra összpontosít. Annak a fajta embernek is a szimbóluma, aki élete során következetesen megtagadja, hogy bármi magasztosra odafigyeljen, szemeit ünnepélyes figyelemmel inkább arra fordítja, ami hitvány és közönséges. Nagyon is fontos [*persze*], hogy ne fordítsuk el fejünket arról, ami hitvány és közönséges. A padló mocskos és össze kell kaparni a gereblyével, s vannak idők és helyek, amikor az összes elképzelhető feladat közül erre van a leginkább szükség. Ám az az ember, aki soha nem tesz mást, aki nem gondol, beszél vagy ír másról, csakis a szemétkaparásban véghezvitt hőstetteiről, nagyon gyorsan válik nemhogy a társadalom megsegítőjévé vagy a jóság hirdetőjévé, hanem a gonoszság legerőteljesebb forrásává.

Sok helyen van jelen fenyegető gonoszság a politikában, a gazdaságban és a társadalomban, és égető szükség van rá, hogy a lehető legkomolyabb háborút hirdessük ellenük. Könyörtelenül le kell leplezni és meg kell támadni minden gonosz embert, legyen az politikus vagy üzletember, és minden gonosz praktikát a politikában, az üzletben, a társadalmi életben egyaránt. Jótevőként üdvözlök minden írót és szónokot, mindenkit, aki az emelvényeken vagy a könyvekben, magazinokban és újságokban könyörtelen elszántsággal visz végbe ilyen támadásokat, de természetesen csak abban az esetben, ha eszükbe vésték, hogy a támadások kizárólag akkor érnek valamit, ha teljes egészében hűek az igazsághoz. A hazug ember semmivel sem különb a tolvajnál, és ha az álnokság becsületsértésként nyilvánul meg, az ember talán még a tolvajnál is alávalóbb. Az elképzelhető legnagyobb gaztett egy becsületes embert hazug módon megtámadni, vagy beteges elvakultsággal, hazugságokkal zaklatni. A ragályos összevissza vádaskodás csak és kizárólag árt a jellemnek. Minden gazember lelke örül, amikor egy becsületes embert ér támadás, sőt akkor is, ha egy gazembert támadnak meg hazug módon.

Én azt mondom, nem védettséget kell adni, hanem könyörtelenül fel kell fedni a politikust, aki elárulja a beléje vetett bizalmat, vagy a nagyhatalmú üzletembert, aki a vagyonát törvénytelen vagy korrupt módon szerzi meg vagy költi el. Elszánt lépésekre van szükség, hogy minden ilyen ember kiűzessék a tisztségéből, amelyre szégyent hozott. A bűnt fel kell fedni és a bűnösöket kézre kell keríteni; nem szabad azonban elfelejteni, hogy noha bűnről van szó, ha a támadás feltűnést keltő, szenzációhajhász és igazságtalan, több kárt okoz a közösségi szellemnek, mint magának a bűnnek. Mivel úgy érzem, egyetlen percet sem szabad pihenni a gonoszság erőivel szemben vívott háborúban, azt kérem, hogy ez a háború eltökélten, ugyanakkor józanul gondolkodva folyjon. A gereblyés emberek gyakran nélkülözhetetlenek a társadalom jóléte érdekében, de csak akkor, ha tudják, mikor kell abbahagyni a mocsok összekaparását, és mikor kell felnézni a mennyei koronára, a méltó igyekezet koronájára. Gyönyörű dolgok vannak felettük és körülöttük, de ha egy idő után már csak azt érzik, hogy semmi más nincs a világon, csak mocsok – hasznosságuk hatalma semmivé foszlik. Hogyha az egész kép feketére van festve, nincs többé mód a gazembereket eltérő színárnyalatuk alapján megkülönböztetni a többiektől. Ez előbb-utóbb egyfajta erkölcsi színvakságot okoz, és az ebben szenvedők végül úgy fogják találni, hogy valójában senki nem tisztán fekete vagy tisztán fehér, hanem mindenki egyformán szürke. Más szóval, sem a megtámadottak becsületességében, sem a támadások igazában nem hisznek többé, ugyanúgy reagálnak a vádakra, mint a bűntettekre, és idővel szinte teljesen reménytelenné válik rávenni őket, hogy kikeljenek a gaztettek ellen, vagy hogy támogassák azt, ami jó. A nép ilyen szellemi hozzáállása csupán a gazfickókat biztatja, a becsületes embereket pedig kétségbeesésbe hajtja.

EMMELINE PANKHURST
London, 1908. március 24.

„A nők nehéz helyzetéről”

Emmeline Pankhurst (1858–1928), a brit szüfrazsettek vezetője, 1889-ben alapította a Nők Választójogi Ligáját. 1903-ban lánya, Christabel javaslatára harciasabb vizekre evezett, és megalakította a Nők Szociális és Politikai Egyesületét. Miután 1906-ban találkozott Herbert Asquith liberális párti miniszterelnökkel, és végleg feladta a reményt, hogy szavazatokat szerezhet a szabadelvű kormánnyal szemben, még keményebb eszközökhöz folyamodott. Ez a beszéde a londoni Portman Roomsban hangzott el. Néhány hónappal később letartóztatták, mert a szüfrazsettek megkísérelték „megrohamozni” a törvényhozás alsóházát.

Férfi politikusaink szokása, hogy úgy beszélnek a nőkkel, mintha nem léteznének olyan témák, melyek érinthetik az asszonyok sorsát. Az a dolgok rendje – érvelnek –, hogy a nők otthon, a családban élik az életüket. Érdekeltségükbe kizárólag a gyermekek gondozása és felnevelése tartozik; ennél több nem érdekelhet egy asszonyt. A politikának semmi köze az ilyen belterjes ügyekhez, így hát a politika nem tartozhat a nőkre. Ezzel szemben mégiscsak a törvények határozzák meg, az asszonyok hogyan éljenek a házasságban, hogyan neveljék és képezzék gyermekeiket, és milyen jövőre lehet kilátásuk. Mindehhez a Parlamentben hozott törvények szabják meg a keretet. Példaképpen nézzünk meg együtt néhány törvényt, és gondoljuk végig, milyen értelmet nyernek ezek a nők szemszögéből.

Először is vegyük a házassággal kapcsolatos törvényeket. Ezeket férfiak hozták létre, ám a nőkről rendelkeznek bennük. Fontoljuk meg, mennyire kezelik ezek a paragrafusok az asszonyokat egyenrangú személyként, mennyire igazságos rendelkezések, és mennyire bölcsek. Milyen megbízható anyagi ellátást kaphat az asszony egy házasságban? Számtalan nő él ebben az országban, akik feladták anyagi függetlenségüket a házasság kedvéért. Ki kárpótolja őket ezért a veszteségért? Miféle biztosítékot kapnak abban a házasságban, amely

miatt feladták saját gazdasági függetlenségüket? Vegyük egy olyan nő példáját, aki jelentős jövedelemre tett szert a munkájából. Megszabják neki, hogy fel kell adnia a hivatását, ha feleséggé és anyává akar válni. Mit kap cserébe? A törvény mindössze annyit szab meg a házas férfinak, hogy lakóhelyet kell biztosítania a feleségének, emellett valamiféle élelmet és ruházatot. Az ő kénye-kedve határozza meg, milyen fedél legyen az, milyen élelem és milyen ruházat. Szintén ő döntheti el, mennyi pénzt költ az otthonára és hogyan. A törvények alapján az asszonynak ezekbe a kérdésekbe semmilyen beleszólása nem lehet. Nem formálhat igényt a férfi jövedelmének egyetlen apró hányadára sem. Ha jó emberről, lelkiismeretes férfiról van szó, nem merülhet fel súlyosabb probléma. Amennyiben azonban nem ennyire lelkiismeretes, dönthet akár úgy is, hogy éhezteti a feleségét, és akkor senki sem segíthet az asszonyon. Amit a férj elegendőnek gondol, azzal a feleségnek meg kell elégednie.

Elismerem, illusztrációim meglehetősen szélsőségesek, és a legtöbb férfi sokkal emberségesebben bánik feleségével, mint ahogy a törvény előírja. Az asszonyok zöme ennél fogva nem szenved annyit, amennyit szenvedne, ha a férfiak mind annyira lelketlenek lennének, ahogy elképzelhetjük. El kell viszont fogadnunk, hogy léteznek kegyetlen és igazságtalan férfiak, akik miatt szükség lenne a törvények felülvizsgálatára. Nem hagyhatjuk, hogy továbbra is teljességgel szabad kezet kapjanak.

Most vizsgáljuk meg egy olyan nő a helyzetét, aki rendkívül szerencsétlenül házasodott. Olyan szerencsétlenül, hogy aláváló férje velejéig erkölcstelen, rosszindulatú, és alkalmatlan arra, hogy kisgyermekek apja legyen. Az emberek felett álló bírósághoz fordulunk segítségért. Hogyan lehetne megszabadulni egy ilyen házastárstól? Ha egy férfi akar megszabadulni egy rossz feleségtől, csak annyit kell bebizonyítania, hogy az asszony egyetlen egyszer hűtlen volt hozzá. Ám egy nő, akit a sors rossz férjjel vert meg, nem szabadulhat tőle, mivel a férfi hűtlensége nem válóok, akár egyszer, akár ezerszer történik. Az asszonynak be kell bizonyítania, hogy a férfi bigámiát követett el, elszökött vagy embertelen tettet hajtott végre. Az erkölcstelenség vádja nem elég ahhoz, hogy a nő megszabaduljon a zsarnokságtól.

Nézzük továbbá, milyen megítélés illeti a nőt anyaként. Ez a kérdés olyan sokszor felmerült gyűléseinken, hogy feltételezem, vissz-

hangja sokukhoz eljutott már. Az angol törvények szerint egyetlen férjezett asszony sem számít a gyermeke anyjának, annak ellenére, hogy ő hozta a világra. A törvény előtt ő nem szülője a gyermekének. A gyermeknek, a házasságra vonatkozó törvényeink szerint, csupán egyetlen szülője van, aki dönthet a jövőjéről, a lakóhelyéről, az életmódjáról, a reá költött összegről, az iskoláztatásáról s a vallásról, melyet követnie kell. Ez a szülő az apa.

A fenti példákat olyan törvények közül válogattam, amelyeket férfiak hoztak létre, és érintik a nők sorsát. Kérdezem én: ha a nőknek is lenne választójoguk, akkor is ilyen törvények születtek volna? Nem, ha a férfiakhoz hasonlóan az asszonyok is szavazhattak volna, most egyenrangúságon alapuló törvényeink lennének. Egyenlő törvényeket alkottak volna a válásról, és senki sem vonná kétségbe, hogy miután a természet két szülőt rendelt a gyermekhez, a törvény előtt is két szülőnek kell szerepelnie.

Eddig azoknak az asszonyoknak a helyzetéről szóltam, akik házasságban élnek, a törvény előtt azonban mégsem számítanak saját gyermekük szülőjének. A házasságban tehát az utódnak csak egy szülője van. Csakhogy a házasságon kívül is csak egy szülő van. Ez viszont az anya – a szerencsétlenül járt anya. Ilyen esetben egyedül ő felelős a gyermek jövőjéért, egyedül őt büntetik, ha a gyermek elhanyagolt és szenved az elhanyagoltságtól. Hadd illusztráljam ezt egyetlen példával. A pótválasztások idején Herefordshire-ben jártam. Ott-tartózkodásom idején egy leányanyát citáltak a bíróság elé, azzal a váddal, hogy elhanyagolta házasságon kívül született gyermekét. Házi szolgáló volt, aki gyermekét egy dajkára bízta. A bírák – akik között ezredesek és földbirtokosok is ültek – nem kérdezték meg, kap-e fizetést valahonnan, nem kérdezték meg, ki az apa, és részt vállal-e a gyermek felnevelésének költségeiből. Az asszonyt három hónapra börtönbe zárták a gyermek elhanyagolása miatt. Egy kérdésem lenne hozzátok, nőtársaim, akik ma este itt összegyűltetek. Ha a nők is kivehették volna részüket a törvényalkotásból, vajon nem gondoskodtak volna-e arról, hogy az ilyen gyermekek apja, az anyához hasonlóan, egyformán felelős legyen a gyermek jólétéért?

Amikor 1909-ben tiltakozni kezdett a bebörtönzött és éhségsztrájkkal tiltakozó szüfrazsettek kényszeretetése ellen, Emmeline Pankhurstöt másodszor is letartóztatták.

THEODORE ROOSEVELT
Osawatomie, Kansas, 1910

„Az új nacionalizmus”

Miután 1901-ben – McKinley elnök meggyilkolását követően – az Egyesült Államok elnöke lett, Theodore Roosevelt elsöprő többséggel megnyerte az 1904-es választásokat. 1908-ban azonban egy kétéves világ körüli út kedvéért visszavonult, és elment Afrikába nagyvadakra vadászni.

Amikor hazatért, megpróbált visszatérni a politikába. Az általa ekkor meghirdetett „új nacionalizmus” nemcsak a kor politikai és társadalmi reformjainak többségét ölelte fel, hanem a gazdasági hatalom nagyvállalatokba történő koncentrálását is elfogadta mint „elkerülhetetlen és szükséges” lépést. Roosevelt feloszlatás helyett inkább szabályozni kívánta őket, megtartva, nem pedig megszüntetve hozzájárulásaikat Amerika vagyonához. A nagyvállalatokat megfelelően energikus kormánnyal kívánta ellensúlyozni. Ezt a programot adta elő beszédében Osawatomie-ban, Kansasben, 1910 augusztusában.

Azért gyűltünk itt ma össze, hogy megemlékezzünk az emberek jogaiért folytatott hosszú harc, az emberiség felemelkedéséért folytatott hosszú harc egyik korszakalkotó eseményéről. Országunk, e nagyszerű köztársaság, semmit nem jelent, amíg az igazi demokrácia diadalát, a választott kormányzat diadalát és hosszú távon egy olyan gazdasági rendszer diadalát nem jelenti, amely minden embernek garantálja, hogy egyenlő eséllyel hozhassa ki a legjobbat önmagából. Ezért van az, hogy Amerika történelme mára a világ történelmének a középpontjában foglal helyet; a világ reményteli arccal fordul demokráciánk felé, és ó, polgártársaim, az önök vállán nemcsak annak terhe nyugszik, hogy saját országuk érdekében teljesítsenek jól, hanem annak terhe is, hogy gondjuk legyen rá, a nemzet is jól teljesítsen az egész emberiség érdekében.

Az emberiség fejlődésének számos stádiumában a haladásnak központi előfeltételei a konfliktusok azok között, akik többet birtokolnak, mint amennyiért megdolgoztak, és [*azok között*], akik többért

dolgoztak, mint amennyit birtokolnak. Napjainkban ez nem más, mint a szabad emberek harca, hogy elérjék és megtartsák az önkormányzás jogát, azon különleges érdekcsoportok ellenében, akik a szabad kormányzás módszereit úgy csűrik-csavarják, hogy az eszköz legyen kezükben a nép akaratának legyőzéséhez. Valamennyi stádiumban és minden körülmények között a harc lényege az esélyegyenlőség megteremtése, a kiváltságok megszüntetése és hogy valamennyi egyén életének és polgárságának értéke a lehető legmagasabb legyen, mind saját magához, mind nemzetközösségünkhöz képest.

Ha majd elérjük a minden polgárnak járó gyakorlati esélyegyenlőséget, az két hatalmas eredményt fog hozni. Először is, minden embernek tisztességes lehetősége lesz rá, hogy kihozza magából a benne rejlő maximumot, hogy elérje a legtöbbet, amit képességei – saját különleges előjogai segítsége nélkül, és mások különleges előjogaitól nem akadályoztatva – lehetővé tesznek, és hogy amit megkeresett, azt alapjában véve megtartsa magának és családjának. Másodszor, az esélyegyenlőség azt jelenti, hogy a nemzetközösség minden polgárától a lehetőségei szerinti legtöbb szolgálatot fogja kapni. Aki mások különleges előjogainak a terhét viseli, nem képes megadni a nemzetközösségnek a szolgálatot, amire az tisztességes módon jogosult.

A nemzeti hatékonyságnak számos fontos tényezője van. Szükségszerű eredménye az értékmegóvás alapelve széles körű alkalmazásának. Végső soron ez fogja meghatározni nemzetként való sikerünket vagy bukásunkat. A nemzeti hatékonyság nemcsak a természeti kincsekhez és az emberekhez kapcsolódik, hanem legalább ugyanannyira az intézményekhez is. Az egyes államokat az ott élő emberek munkájával kapcsolatban kell hatékonnyá tenni, a nemzetet pedig valamennyi ember munkájával kapcsolatban. Nem szabad, hogy semleges helyek maradjanak, amelyek menedékül szolgálhatnak a törvényszegőknek, különösen a nagy vagyonnal rendelkező törvényszegőknek, akik képesek fizetni a ravasz jogi fortélyokért, melyekből megtanulhatják, hogyan kell kijátszani mindkét fennhatóságot. Szerencsétlen helyzet, amikor a nemzeti törvényhozás nem képes teljesíteni azt a kötelességét, hogy nemzeti szinten orvosolja a problémákat, és az egyetlen nemzeti gyakorlat nem más, mint a bírói testület tisztán negatív joggyakorlata, mellyel megakadályozza az államokat, hogy területükön saját hatáskörükben járjanak el.

Az amerikai nép jogosan követeli az új nacionalizmust, amely nélkül reményünk sincs az új problémákkal szembenézni. Az új nacionalizmus a nemzet igényeit a csoportos, illetve személyes érdekek fölé helyezi. Nem tűri a mérhetetlen zűrzavart, mely abból ered, hogy a helyi törvényhozó testületek a nemzeti kérdéseket helyi kérdésként próbálják meg kezelni. Még kevésbé tűri a tehetetlenséget, amely a kormányzati hatalom túlzott széttagozódásából fakad, a tehetetlenséget, amely lehetőséget nyújt, hogy a helyi önzés vagy gazdag különleges érdekcsoportok pénzelte jogi fortélyok a nemzet működését zsákutcába hajtsák. Ez az új nacionalizmus a végrehajtó hatalmat a közjólét gondnokának tekinti. Azt követeli a bírói testülettől, hogy elsődlegesen az emberek jólétében legyen érdekelt, ne a tulajdonban, mint ahogy azt is megköveteli, hogy a képviselő-testület valamennyi embert képviselje, ne csak egyetlen osztályt vagy csoportot.

A kormányzat feladata az emberek jóléte. A nemzet anyagi fejlődése és jómódja elsősorban annyiban kívánatos, hogy valamennyi állampolgár erkölcsi és anyagi jólétéhez vezessen. Civilizációnkat annyira és csak annyira tekinthetjük sikeresnek, amennyire az átlagos férfiak és nők becsületesek, józan ítélőképességgel és magas szintű eszmékkel rendelkeznek, amennyire részt vesznek a közügyekben, és legfőképpen [*amennyire*] józanok családi életükben, és egészséges gyermekek apái és anyái, akiket jól nevelnek fel. Valódi és maradandó erkölcsi ráébredésre van szükségünk – és úgy vélem, ezt már el is értük –, ami nélkül valójában egyetlen törvényhozás vagy közigazgatás bölcsessége sem ér semmit. Ugyanakkor meg kell próbálnunk biztosítani a társadalmi és gazdasági törvényhozást is, melynek hiányában, csupán erkölcsi megfontolásokkal, bármilyen haladás szükségszerűen szertefoszlik. Nem számít, mennyire vagyunk becsületesek és jóravalók magánéletünkben; ha hiányoznak a helyes törvények és a törvények helyes betartatása – nemzetként képtelenek vagyunk előre haladni. Ez a legfontosabb. Ugyanakkor [*a nemzetnek*] csak erősítenie szabad, nem pedig helyettesítenie azokat az értékeket, melyek a jó állampolgárok sajátjai. Mindent számba véve, egy ember pályafutásának legfontosabb eleme azon értékek összessége kell hogy legyen, amelyeket együttesen jellemnek nevezünk. Ha valakiből ez hiányzik, akkor nincs az a törvény, melyet emberi értelem alkothat, nincs az a törvények betartatását biztosító határozott és erős végrehajtó hatalom,

amely segíthetne rajta. Helyes jellemmel kell bírnunk, ami elsősorban jó emberré, jó apává és jó férjjé tesz minket otthonunkban, valamint jó szomszéddá. Ha ez megvan, akkor szükség van még törvényekre és a törvények olyan betartatására, melyek a lehető legjobb esélyt nyújtják az egyes polgárok értékeinek fejlődésére. Nemzetünk elsődleges gondja a helyes példát mutató, jó állampolgárság megteremtése. Hogy ezt elérjük, ahhoz haladásra lesz szükség, és arra, hogy köztisztviselőink is nyíltan progresszívak legyenek.

Miután William Tafttal, az 1912-ben hivatalban levő elnökkel szemben nem sikerült megnyernie a republikánus jelölést, Roosevelt független progresszív jelölt maradt. Bár Taftnál több szavazatot gyűjtött össze, hagyta, hogy végül Woodrow Wilson kerüljön ki győztesen.

•

AZ ÍR KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA
Dublin, 1916. április 24.

Az Ír Köztársaság ideiglenes kormánya az ír néphez: „Írország nemzeti lobogója alá hívja gyermekeit!”

Az 1916. április 24-től 29-ig tartó ún. húsvéti felkelést, amely Írország függetlenségét tűzte ki célul, a Patrick Pearse és James Connolly vezette Sinn Féin szervezte. A kiáltvány túlnyomó részét Pearse írta, s mint az ideiglenes kormány elnöke, ő is hirdette ki az Ír Köztársaság megalakulását a felkelés főhadiszállásául szolgáló dublini központi postahivatal épületében.

Írország fiai és lányai! Isten és a letűnt generációk nevében, amelyektől Írország a nemzeti tudat ősi hagyományát örökli, Írország most általunk hívja nemzeti zászlaja alá minden gyermekét, hogy szabadságát elnyerje. Miután titkos forradalmi szervezete, az Ír Köztársasági Testvériség kiképezte embereit, és nyílt katonai szervezetei, az Ír Önkéntesek és az Ír Köztársasági Hadsereg megedzette fegyelmüket, s miután oly sokáig várt türelmesen az alkalomra, hogy

a színre lépjen – [*Írország*] most megragadja a pillanatot, és Amerikába szakadt gyermekeire, valamint vitéz európai szövetségeseire, de mindenekelőtt a saját erejére támaszkodva, előlép a győzelem biztos tudatában.

Ezennel kinyilvánítjuk az írek jogát Írországhoz, és a korlátlan hatalomhoz Írország sorsának irányításában, mely jogunk szuverén és elvitathatatlan. Bitorolja bár e jogot mégoly régtől is idegen nép és idegen kormány, el nem törölhette azt, és soha meg nem szüntetheti, csakis az ír nép teljes kiirtásával. Az előttünk járó generációk mindegyike kinyilvánította jogát a nemzeti szabadsághoz és függetlenséghez. Az elmúlt háromszáz évben hat ízben fegyverrel is felkeltek eleink e jogokért. Ezen alapvető jogra hivatkozva most újfent fegyverrel állunk a világ színe elé, hogy kikiáltsuk az Ír Köztársaságot mint független államot, életünket, bajtársaink és honfitársaink életét téve fel hazánk szabadságára, jólétére és a népek közti felemelkedésére.

Az Ír Köztársaságot megilleti minden ír férfi és nő hűsége, amire ezennel igényt is tartunk. A köztársaság szavatolja a vallási és polgári szabadságjogokat, egyenlő jogot és esélyt biztosít minden polgárának, és kijelenti, hogy eltökélt szándéka az egész nemzet és minden részének boldogulását és sokasodását szolgálni, mivel a nemzet összes fiát egyként szereti, tekintet nélkül a különbségre, amit gonddal nevelt köztünk az idegen kormány, hogy elválassza a kisebbséget a többségtől.

Amíg fegyvereink ki nem vívják a lehetőséget [*olyan*] állandó nemzeti kormány megalapítására, amely az ír nemzet egészét képviseli, a választójoggal rendelkező polgárok többsége által megválasztva, a köztársaság polgári és hadi ügyeit az ideiglenes kormány fogja intézni; ennek megalakulását ezennel bejelentjük, a nép nevében. Az Ír Köztársaság ügyét a magasságos Úristen oltalma alá helyezzük, az ő áldását kérjük fegyvereinkre, és imádkozunk, hogy senki, aki ezt az ügyet szolgálja, ne alázza meg [*azokat*] gyávasággal, embertelenséggel, fosztogatással. Ebben az emelkedett órában az ír népnek vitézségével és fegyelmével, gyermekeinek áldozatkészségével, hogy életüket adják a közjóért – ezzel kell bizonyítania, hogy érdemes a magasztos végzetre, melyre hivatott.

Az ideiglenes kormány nevében: Thomas J. Clarke, Sean MacDiarmada, Thomas MacDonagh, P. H. Pearse, Eamonn Ceannt, James Connolly, Joseph Plunkett.

Pearse-t és Connollyt további tizenkét felkelő vezérrel együtt haditörvényszék elé állították és kivégezték. Pearse-t május harmadikán 3.30-kor lőtték főbe. A vesztőhelyen – bizonyítva, hogy ékesszólását a halál torkában sem vesztette el – a következőket mondta: „Úgy tűnhet, vesztettünk. Pedig nem szenvedtünk vereséget. Ha nem fogunk fegyvert, az lett volna a vereség: harcolni győzelem. Hűek maradtunk a múlthoz és hagyományt teremtettünk a jövő számára... Írországot nem hódíthatjátok meg. Az írek szabadságszeretetét nem olthatjátok ki. Ha a mi tettünk nem volt elegendő a szabadság kivívásához, a gyermekeink fogják kivívni azt még hatalmasabb tettekkel."

•

ROGER CASEMENT
London, 1916

„Ebben a huszadik században egyedül Írországban bűn a hűség"

Angol konzuli szolgálatból való 1911-es visszavonulása után Roger Casement buzgó ír nacionalista lett. Az első világháború kitörésekor ír fegyenceket toborzott a német hadseregnek, majd elment Berlinbe segítséget kérni az ír függetlenség kivívásához. A németek azonban a brit birodalmat preferálták a szabad Írországgal szemben, így Casement csak nyűg volt a nyakukon.

A húsvéti felkelés előestéjén egy német tengeralattjárón utazott vissza Írországba. Figyelmeztetni akarta a felkelőket, hogy nem számíthatnak a németek segítségre, s hogy a felkelés ekként kudarcra van ítélve. Tralee közelében szállt partra, ám az angolok gyorsan elfogták. Londonba vitték, és felségárulás vádjával került az Old Baileyben az angol legfőbb ügyész és egy angol bíróság elé. Megtagadták tőle, hogy maga védekezzen, és csak azután kapott szót, miután a bíróság bűnösnek találta.

Casement vádlottak padján tanúsított dac- és védőbeszédének erőteljes ékesszólása jól magyarázza, miért tartják őt az írek ma is mártír hazafinak. A beszédet William Blunt a hazafias irodalom legszebb do-

kumentumának tartja; szebbnek, mint Plutarkhoszt vagy bármi mást az ókori irodalomból. Évekkel később Dzsavaharlal Nehru, az angol uralom ellen küzdő indiai függetlenségi mozgalom vezetője azt mondta, ez a beszéd pontosan rámutat, hogyan érez egy alárendelt nemzet.

Legfőbb ügyész úr, mivel szeretném, ha szavaim szélesebb közönséghez is elérnének, mint amelyet itt látok, mondanivalómat úgy olvasnám fel. Amit most felolvasok, több mint húsz napja írtam. Mindenekelőtt, méltóságos uram, kijelenteném, hogy nem fogadom el a bíróság illetékességét az ügyemben eme vád alapján, így az érvek, amelyeket fel fogok olvasni, nem a bíróságnak szólnak, hanem honfitársaimnak.

Tiltakozom – ami ha jogilag nem is, erkölcsileg elfogadható –, hogy itt rám egy régi, 565 éves angol törvényt alkalmaznak, amely nem azért foszt meg egy ír embert az életétől és becsületétől, mert „támogatta a király ellenségeit”, hanem mert támogatta a saját népét.

Amikor ezt a rendeletet 1351-ben elfogadták, mi volt az emberek véleménye a sokkal magasabb rendű, az Isten és a király iránti kötelességről? Akkoriban az ember nem hagyhatta el az egyházat, nem tagadhatta meg Istent, csakis az élete árán. Vagyis az „eretnek” sorsa megegyezett az „árulóéval”.

Ma az ember félelem és büntetés nélkül megtagadhatja Istent és az ő mennyei királyságát; minden korábbi rendelet arra a sorsra jutott, mint Néró keresztények elleni rendeletei, kivéve, hogy az alkotmányos fantom, „a király”, még ma is előáshat a sötét középkor pincéiből és kínzókamráiból egy törvényt, amely egy ember életével vagy testével lelkiismereti gyakorlat gyanánt szabadon rendelkezhet.

Ha az igazi vallás alapja a szeretet, akkor ugyanennyire igaz, hogy a hűség alapja is a szeretet. A törvény, amely alapján megvádolnak, nem a szeretetből született, s a mától a múlt tudatlanságára és vakságára hivatkozva kér állampolgári esküt.

Valójában tehát a bíróságot, amely előtt állok, nem a ma élő rendek alkotják, hanem a halott múlt félelmei; nem a huszadik századi civilizáció, hanem a tizennegyedik századi brutalitás; és a rendelet, amely rám vonatkozik, még csak nem is annak az országnak a nyelvén született, ahol bíróság elé állítottak, hanem egy ellenséges ország nyelvén – ennyire régi az a törvény, melyhez nyúlnak, hogy kivégezzenek egy ír embert, akinek az a bűne, hogy Írországot helyezi első helyre.

A hűség érzelem, nem pedig törvény. Szereteten alapul, nem tilalmon. Írországot Anglia tilalmakkal kormányozza, és nem törvényekkel; s mivel nem követel szeretetet, nem ébreszt hűséget...

És mi egy angol ember szabadságának az alapvető joga? Hogy a honfitársai előtt álljon bíróság elé. Minden tiszteletem dacára kijelentem, hogy ez a bíróság, amely engem, egy ír embert vádol ezzel a bűnnel, idegen bíróság. Ez a bíróság nekem, ír embernek nem olyan bíróság, amelyben honfitársaim kérnek számon rajtam egy fontos ügyet, hiszen minden lelkiismerettel bíró embernek nyilvánvaló, hogy jogom, megfellebbezhetetlen jogom van hozzá, hogy ha már bíróság elé kerülök felségárulás miatt, akkor az Írországban történjen, ír bíróság és ír bírák előtt. Itteni bíróság előtt, itteni bírák, ennek az országnak a közvéleménye, mert az angolok különböző mértékben, de mindenképpen előítélettel vannak irányomban, főleg háború idején. Nem Angliában szálltam partra. Írországban szálltam partra. Írországba jöttem; Írországba akartam jönni; Angliába akartam menni legutoljára.

Csakhogy Anglia legfőbb ügyészének csak „Anglia" van, nincs Írország; csak angol törvény van, nincs ír jog; Írország és egy ír ember szabadságát az angol hatalom bírálja el. Nekem azonban, egy ír számkivetettnek, létezik Írország, az ír jog, és a szabadságlevél[9]9, melyhez minden ír fordulhat utolsó menedékként, a szabadságlevél, melyet még Anglia törvényei sem tudnak elvenni tőlünk – sőt mi több, egy szabadságlevél, amelyet még az angolok is a két királyság közti alapvető köteléknek tartanak. A felségárulás vádja erkölcsi felelősséget vet fel, ahogy az ellenem felhozott vádindítványban elhangzott, s amennyiben elkövettem, amivel vádolnak, „rossz példát mutatva másoknak hasonló esetekben". Mi volt a rossz példa, amit mutattam másoknak hasonló esetekre, és kik ezek a mások? A rossz példa az, hogy kinyilvánítottam hazám jogait, a mások pedig, akikhez fordultam segítségért, saját honfitársaim. A példa nem az angoloknak szólt, hanem az íreknek, hasonló eset pedig elő sem fordulhat Angliában, csakis Írországban. Az angoloknak nem mutattam semmilyen példát, nem kértem tőlük semmit. Az angoloktól nem kértem segítséget. Arra kértem az íreket, harcoljanak a jogaikért. A rossz példa csak az íreknek szólhat, akik talán utánam jönnek, és hasonló esetben azt teszik,

9 Casement itt valószínűleg az ún. Poyning-törvényre (Poyning's Law, 1494) utal, amelynek értelmében az íreket Írországban állították bíróság elé (a szerk.).

amit én. Akkor tehát, ha sem a példám, sem a kérésem nem az angolok felé irányult, hogyan ítélkezhetnek fölöttem ők jog szerint?

Ha rosszul tettem, hogy felszólítottam az íreket, hogy csatlakozzanak hozzám az Írországért való harcban, akkor az írek, és csakis ők lehetnek jogos bíráim. Innen a bíróságtól azokhoz szólok, akik ellen állítólag elkövettem ezt, és akiket állítólag megsértettem rossz példámmal, mert egyedül ők hivatottak dönteni bűnösségem vagy ártatlanságom felől. Ha bűnösnek találnak, a törvény szerint kirójják a büntetést, csakhogy a törvény nem írja felül és nem semmisíti meg azon jogomat, hogy az ő kezükből várhassam a döntést.

Ez olyan alapvető jog, olyan természetes jog, olyan nyilvánvaló jog, hogy egyértelmű: a Korona is tudatában volt, amikor Írországból erőszakkal, lopva ebbe az országba hurcoltak. Nem én akartam Angliába jönni, hanem a Korona hurcolt ide, el a saját hazámból, ahová vérdíjjal a fejemen is visszatértem, el hazám fiaitól, akiknek hűségéhez kétség sem fér, el honfitársaim ítélete elől, amitől nem félek. Nem ismerek el más ítéletet, csak az övékét. Nem fogadok el más ítéletet, csak az övékét.

Vádlottként itt állva kijelentem, hogy nem azért vagyok itt, mert így igazságos, hanem mert így nem igazságos. Vigyenek honfitársaim bírósága elé, legyen az protestáns vagy katolikus, unionista vagy nacionalista, Sinn Féin vagy oránista, és elfogadom az ítéletüket, fejet hajtok a törvények és a büntetés előtt. Ám nem fogadok el más döntést, mint azokét, akiknek a hűségét példámmal veszélybe sodortam, és akikhez fordulok. Ha ők bűnösnek találnak, bűnös vagyok. Nem én félek az ő ítéletüktől – a Korona fél. Ha nem így van, miért félnek kipróbálni? Én nem félek [*az ítéletüktől*]. Követelem, mert jogom van hozzá.

Az az angol uralom, az angol törvénykezés, az angol kormányzás átka Írországban, hogy nem az ír emberek akaratán nyugszik, hanem éppen akaratuk ellenére: nem jogból született uralom, hanem hódításból. A hódítás pedig, bíró úr, nem jár címmel; és ha vonatkozik is a testre, a lelket nem köti. Nem uralkodhat az ember értelmén, ítélőképességén vagy szeretetén, valamint [*nem uralkodhat*] a hódítónak ez a törvénye népem értelme, ítélőképessége és szeretete nélkül, amelyhez szólok.

Felelek a szavaimért és tetteimért. Amíg az egyik angol párt felelős volt a gyűlölet doktrínájának prédikálásért, mégpedig hogy Írországban polgárháborút robbantsanak ki, a másik párt, a hatalmon lévő,

nem tett lépéseket, hogy visszaszorítsa a propagandát, amely híveket talált a hadseregben, a haditengerészetben és a Titkos Tanácsban – a Parlamentben és az államegyházban –, a propagandát, melynek kifejezési módjai olyan „durván törvénytelenek és teljességgel alkotmányellenesek" voltak, hogy Anglia Lordkancellárja is csak szavakkal, nem pedig elnyomó intézkedésekkel védekezett ellenük. És mivel Anglia legfelsőbb helyein törvénytelenség ült és kinevette a törvényt és a törvény őreit, csoda-e, hogy az írek nem fogadták el a Lordkancellár szóbeli tiltakozását életük és szabadságuk elégséges védelmének? Nem tudom, hogy az Önkéntes Bizottságban Dublinban az összes kollégám hogyan vette a növekvő veszélyt, de azokkal, akikkel szorosabb kapcsolatban voltam, a külső fenyegetések hatására megdupláztuk erőfeszítéseinket, hogy bent egyesítsük az összes ír hazafit. Éppúgy szóltunk protestánsokhoz és unionistákhoz, mint katolikusokhoz és nacionalistákhoz. Reméltük, hogy ha tiszteletet és jóindulatot mutatunk írországi politikai ellenfeleink iránt, sikerülhet megnyerni őket az angol párt mellől, melynek egyetlen érdeke országunkban a múltban az elnyomás volt, a jelenben pedig hogy degradálja őket saját politikai ellenségességének aljas, kicsinyes céljaihoz. Való igaz, hogy akcióik, állításuk szerint, „a birodalom érdekében történő uszításon" alapultak, és egyfajta igen szétszórt hűségen, amelyben a birodalom minden népe beletartozott az írek kivételével. Ez az áldott *birodalom* szó, mely paradox módon annyira emlékezetet a jótékonyságra! Mert ha a jótékonyság otthon kezdődik, akkor a *birodalom* mások házájában kezdődik, s mindkettő tömérdek bűnt takarhat. A magam részéről úgy döntöttem, Írország sokkal több nekem, mint *birodalom,* és ha a jótékonyság otthon kezdődik, akkor a hűség is. Mivel pedig a fegyverekre szükség volt, hogy a szervezetünk valósággá legyen, valamint hogy biztonságérzetet adjon a legégbekiáltóbb fenyegetésekkel ijesztgetett írek lelkének, szent kötelességünk volt, hogy mindenekelőtt fegyvert szerezzünk. Ezzel a céllal szemem előtt utaztam Amerikába, mivel jogosabban kérhettem az ottani írektől segítséget a nagy nemzeti szükség órájában, mint amit a *birodalom* küldöttei megadhattak hétvégi írországi látogatásaik alkalmával, vagy [*amit*] Németországtól remélhettünk.

Amennyiben – miként azt a tiszteletreméltó úriember, a jelen legfőbb államügyész egy beszédében Manchesterben kijelentette – a na-

cionalisták se nem harcoltak a hazai kormányzásért, se nem fizetettek meg érte, kötelességünk volt megmutatni neki, hogy mi mindkettőt tudjuk. Megérkeztem az Egyesült Államokba, és a pénzalap, amelyet az írországi önkéntesek felfegyverzésére nyitottak, hetek alatt sok ezer fontra nőtt. A beadott pénz minden esetben, akár gazdag ember erszényéből, akár szegény ember még készségesebben megnyíló zsebéből érkezett, mindig ír arany volt.

Azt mondták nekünk, kérték, hogy higgyünk abban, hogy ez után a harc után Írországnak önrendelkezési joga lesz, jutalom gyanánt a kiontott vérre egy olyan célért, amelynek sikere bárkit is segítsen, Írországnak semmiképp sem használ. És mi az önrendelkezés cserébe azért, amit homályos ígéret elvett és még elvenni remél Írországtól? Felesleges megmászni az ír történelem fájdalmas lépcsőit – egy nemzetnek ezt a taposómalmát, akik éppoly hiába fáradoznak saját felemelkedésükön, mint az elítélt a megváltáson; felesleges átvenni a brit ígéretek listáját, melyeket mind megszegtek, s az ír remények listáját, amelyeket földbe tapostak. A hazai kormányzás, amikor elérkezik, ha egyáltalán, egy olyan Írországot talál majd, amelyből kiszívtak mindent, ami elengedhetetlen a létezéshez, kivéve az olthatatlan reményt, amelyet a halottak sírjára építenek. Azt mondják nekünk, hogy ha az írek ezrével halnak meg nem Írországért, hanem Flandriáért, Belgiumért, Mezopotámia sivatagjának egy talpalatnyi részéért, vagy egy sziklás lövészárokért Gallipoli emelkedőin, azzal Írországnak nyerik el az önrendelkezést. De ha merik életüket áldozni a szülőföldért, ha merik azt álmodni, hogy a haza szabadságát csak akkor lehet kivívni, ha az emberek ott harcolnak érte, akkor hazájuk árulói, álmuk és haláluk pedig egy dicstelen fantázia része.

Más országokban nem így jegyzik a történelmet. Ebben a huszadik században egyedül Írországban bűn a hűség. Ha a hűség kicsivel kevesebb, mint a szeretet, és több, mint a törvény, akkor ilyen hűségből bőven jutott Írországnak és az íreknek. Ha elítélnek minket bűnözőként, lelőnek gyilkosként, bebörtönöznek elítéltként, csak mert az a bűnünk, hogy jobban szeretjük Írországot, mint az életünket, akkor nem tudom, milyen erény lehet bármi önrendelkezési ajánlatban, amivel ilyen feltételek alapján édesgetik az embereket. Az önrendelkezés joga velünk született jog, amelyet mások éppúgy nem oszthatnak szét közöttünk vagy vehetnek el tőlünk, mint azt a jogot, hogy éljünk – a jogot, hogy

érezzük a nap melegét, szagoljuk a virágokat vagy szeressük a fajtánkat. Ezeket csupán egy elítélttől veszik el, miután bűne bizonyítást nyert; és Írországot, amely nem tett senkinek semmi rosszat, nem sértett meg másokat, nem próbált senki fölé kerekedni, Írországot ma a világ országai úgy kezelik, mintha elítélt bűnöző volna. Ha egy ilyen természetellenes sors ellen harcolni felségárulás, akkor boldogan vagyok lázadó, és ki is tartok „lázadásom" mellett utolsó csepp véremig. Ha nincs jog fellázadni egy olyan állapot ellen, amelyet egy vad törzs sem viselne el ellenállás nélkül, akkor biztos vagyok benne, hogy jobb jogtalanul harcolni és meghalni, mint ilyen jog alatt élni. Ha az ember minden joga csak a rossz összessége, ha visszafojtott hangon kell könyörögni, hogy életben maradhasson a saját országában, hogy a saját gondolatait gondolhassa, hogy a saját dalait dalolhassa, hogy összegyűjthesse saját munkája gyümölcsét, és miközben könyörög, látja, hogy mindentől könyörtelenül megfosztják – akkor mindenképpen bátrabb, okosabb és igazabb dolog lázadónak lenni, tettel és cselekedettel az ilyen körülmények ellen, mint meghunyászkodva elfogadni, hogy ez az ember istenadta jussa.

Casementet halálra ítélték és felakasztották. A homoszexuális részleteket is tartalmazó, ún. Fekete naplóit az angol ügynökök terjesztették, hogy hiteltelenné tegyék és elriasszák az embereket a megtorlástól. Casementnek köszönhetően azóta is a Sinn Féin nevéhez fűződik a húsvéti felkelés; a független Írország pedig győzedelmeskedett, amikor Casementet felakasztották.

•

WOODROW WILSON
Washington D. C., 1917. április 2.

„A demokrácia érdekében gondoskodni kell a világ biztonságáról"

Az első világháború kitörésekor Woodrow Wilson amerikai elnök semlegességi nyilatkozatot tett országa nevében. Azonban egy olyan

hatalmas nemzet számára, mint az amerikai, a tényleges semlegesség megvalósíthatatlannak bizonyult, különösen azután, hogy 1915-ben egy német torpedó elsüllyesztette a Lusitaniát ezerszázkilencvennyolc utasával együtt, köztük 128 amerikai állampolgárral. Az amerikai közvéleményt mélyen megrázta az eset. Az elnök több kemény hangú üzenetben fejezte ki tiltakozását Berlin felé. Egyik emlékezetes beszédében így fogalmazott: „Egyetlen ember sem lehet annyira büszke, hogy emiatt soha ne bocsátkozzon harcba. És egyetlen nemzetnek sem lehet olyan mértékben igaza valamiben, hogy erről másokat ne kényszerüljön erővel meggyőzni."

1916-ban Wilsont csekély többséggel ismét elnökké választották. Ezután olyan javaslatot intézett a hadviselő országok kormányaihoz, amelyben felajánlotta, hogy a béketárgyalások megkezdése érdekében eltekint az USA-t ért atrocitásoktól. Miután ez a taktika nem vezetett sikerre, „Győzelem helyett béke" című beszédében hazája Kongresszusát szólította fel együttműködésre. Az elnöknek azonban ez az álma is szertefoszlott, mihelyt Németország bejelentette a korlátlan tengeralattjáró-háborút, vagyis azt, hogy az atlanti térségben minden szövetséges vagy semleges hajót figyelmeztetés nélkül elsüllyeszt.

Bár mélységesen átérzem a megtenni szándékozott lépés komolyságát és végzetes jelentőségét, valamint az ehhez járuló felelősség súlyát, mégis, habozás nélkül engedelmeskedve alkotmányos kötelességemnek, nem kevesebbet javasolok a tisztelt Kongresszusnak, mint azt, hogy nyilvánítsa ki a hadiállapotot a birodalmi Németország kormánya, illetve az Egyesült Államok kormánya és népe között; továbbá azt, hogy a Kongresszus hivatalosan fogadja el a ránk erőszakolt hadviselő státuszt; valamint azt, hogy a Kongresszus nem csupán országunk minél alaposabb védelme érdekében folyamodjon azonnali intézkedésekhez, hanem az ország minden erejét és erőforrását is mozgósítsa annak érdekében, hogy a háború befejeződjék, és ezt a Német Birodalom is elfogadni kényszerüljön...

Azért fogadjuk el az ellenséges célzatú kihívást, mert tudjuk, hogy egy efféle módszereket követő kormányzatban nem lelhetünk barátra; illetve azért, mert e hatalom szervezett erőinek jelenlétében, amelyek csak arra várnak, hogy bevégezhessék ismeretlen küldetésüket, nem lehetséges garantálni a világ demokratikus kormányzatainak bizton-

ságát. Most arra készülünk, hogy elfogadjuk a kihívást, hogy hadba bocsátkozzunk a szabadság természetes ellenségével, és amennyiben szükséges, a nemzet minden erejét arra fordítjuk majd, hogy az ellenség minden megtévesztését és hatalmát lebírjuk és megsemmisítsük. Most, a tettetés fátyla nélkül látva a puszta tényeket, örülünk, hogy így küzdhetünk a világ végső békéjéért és népeinek felszabadításáért, beleértve a német népet is; hogy így egyaránt küzdhetünk a kis és nagy nemzetek jogaiért és az emberek mindenhol érvényes kiváltságáért, hogy megválaszthassák maguknak az életük és állampolgári engedelmességük módját.

A demokrácia érdekében gondoskodni kell a világ biztonságáról. Békéjét a politikai szabadság kipróbált alapjain kell megteremteni. Mi nem önző célokat szolgálunk. Senkit nem kívánunk leigázni vagy uralmunk alá hajtani. Nem igénylünk kárpótlást a magunk számára, nincs szükségünk anyagi kompenzációra az áldozatokért, amelyeket szabadon fogunk meghozni. Csakis az emberi jogok harcosai vagyunk. Számunkra az is elegendő lesz, ha e jogok annyira szilárddá válnak majd, amennyire csak a nemzetek hite és szabadsága képes lesz őket azzá tenni.

Mivel rosszakarat és önző szándék nélkül küzdünk, és nem igénylünk mást a magunk számára, csupán azt, amit minden szabad néppel meg kívánunk majd osztani, bízom benne, hogy hadműveleteinket szenvedélymentesen fogjuk végrehajtani, és becsülettel, büszkén, mi magunk fogjuk figyelemmel követni a jog és a fair play elveit, amelyekért harcolunk...

Már csupán azért is könnyebb lesz számunkra, hogy hadviselő félként az igazság és tisztesség emelkedett, derűs szelleme vezéreljen, mivel gyűlölet nélkül cselekszünk, nincs bennünk sem ellenséges érzület valamely néppel szemben, sem pedig vágy arra, hogy bárkit megsértsünk vagy hátráltassunk, csupán fegyveres ellentétben állunk egy felelőtlen államvezetéssel, amely minden emberi és jogi megfontolást félretéve ámokfutásba kezdett. Engedjék meg, hogy ismét hangsúlyozzam: mi őszinte barátai vagyunk a német népnek, és nem kívánunk semmit annyira, mint a közös előnyünkre váló bizalmi kapcsolatok minél előbbi helyreállítását, bármilyen nehéz is lehet jelenleg elhinniük, hogy ezt szívünkből mondjuk. Az utóbbi gyászos hónapokon át e barátság miatt voltunk elnézőek a jelenlegi német

kormányzattal, olyan türelmet és állhatatosságot tanúsítva, amely más körülmények között lehetetlen lett volna. Boldogan fogadjuk majd a következő lehetőséget, hogy e barátságról tanúbizonyságot tegyünk mindennapi viselkedésünkkel és tetteinkkel a köztünk élő és sorsunkban osztozó német születésű és szimpátiájú férfi és nő iránt, és büszkén fogjuk ugyanezt bebizonyítani azoknak is, akik lojálisak távoli rokonaikhoz és az ő kormányukhoz a megpróbáltatások idején. Ezek az emberek többségükben éppoly hű és igaz amerikaiak, mintha soha nem ismertek volna hűséget és nem lettek volna állampolgári kötelezettségeik más irányában. Rögtön mellénk állnak majd, megdorgálják és féken tartják azon keveseket, akiknek más a gondolkodásmódjuk és céljuk. Ha lázadást tapasztalnánk, kemény kézzel fojtanánk el; de ez, ha egyáltalán felüti a fejét, csak szórványosan fordulhat majd elő, és néhány törvényen kívüli, rosszindulatú egyént kivéve nem lesz arca.

Tisztelt kongresszusi tagok, szomorú és terhes kötelességnek tettem eleget önök előtt. Talán több áldozatos hónap áll előttünk a megpróbáltatások tüzében. Félelmetes, hogy háborúba kell vezetni e hatalmas, békés népet, amely háború mind közül a legszörnyűbb és legborzalmasabb, hiszen maga a civilizáció sorsa forog kockán. De az igazság drágább kincs a békénél, és mi harcolni fogunk a szívünkhöz legközelebb álló értékekért: a demokráciáért; a jogért, hogy a hatalom alárendeltjeinek legyen szavuk saját kormányzatukban; a szabad emberek egyetértésén alapuló jog uralmáért, hogy békét és biztonságot teremtsen minden nemzet számára, és végre felszabadítsa a világot. Képesek vagyunk e feladatnak szentelni életünket és vagyonunkat, mindent, amik vagyunk, és mindent, amink csak van, azok büszkeségével, akik tudják, hogy elérkezett a nap, amikor Amerika kiváltsága, hogy vérét onthassa és mozgósíthassa hatalmát az elvekért, amelyekből született: a boldogságért és a sokra tartott békéért. Isten segedelmével, Amerika nem is tehet mást.

Wilson elnök javaslata új pályára állította az Egyesült Államokat; a fegyveres semlegesség nem volt kivitelezhető, és a demokrácia érdekében gondoskodni kellett a világ biztonságáról. Beszédét vastapssal jutalmazták, ám számára ez nem nyújtott vigaszt: „Mai üzenetem fiataljaink halálhíre volt – mondta a beszéd után. – Különös, hogy ezt megtapsolják."

VLAGYIMIR ILJICS LENIN
Szentpétervár, 1917. április 15. és október 25.

„Új fejezet kezdődik Oroszország történelmében”

Az 1917. márciusi orosz forradalom után Vlagyimir Iljics Lenin Svájcból Pétervárra utazott. A német hadvezetés rendelkezésére bocsátott egy vonatszerelvényt abban a reményben, hogy vezetésével a bolsevikok elégedetlenséget fognak szítani az orosz katonák között.

Kronstadtban csíkos díszegyenruhába bújt, vörös sapkát viselő katonák fogadták Lenint a Finnország pályaudvaron, közben a rezesbanda a Marseillaise-t játszotta. Lenint a cári városzobába vitték, ahol beszédet intézett a tömeghez. Ebben azonnal szertefoszlatott minden reményt arról, hogy a bolsevikok demokratikus módon rendezik kapcsolatukat a mensevikekkel. Polgárháborúra és nemzetközi forradalomra szólított fel.

Kedves bajtársaim, katonák, tengerészek és munkások! Boldog vagyok, hogy személyesen üdvözölhetem a győzedelmes orosz forradalmat, és titeket, mint az egész világra kiterjedő proletárhadsereg előőrsét... A kalózkodó imperialista háború csak kezdete az egész Európára kiterjedő polgárháborúnak... Nincs már messze az óra, amikor az emberek kapitalista kizsákmányolóik ellen fordulnak... A világméretű szocialista forradalom hajnala felvirradt... Németország forrong... Az európai kapitalizmus bármelyik pillanatban összeomolhat... Az általatok győzelemre vitt orosz forradalom megmutatta az utat, és új korszakot nyitott. Éljen soká a világméretű szocialista forradalom!

Amikor Lenin elhagyta a helyiséget, egy tiszt szalutált neki, és egy bajonettekkel felszerelt katonai különítmény állt vigyázban a tiszteletére. Pétervár forradalmi munkásai és tengerészei hatalmas üdvrivalgással fogadták. A tengerészek parancsnoka szolgálatteljesítésre jelentkezett Leninnél. Mindenki azt akarta, hogy mondjon beszédet. Lenin tett pár lépést, majd megállt, és levette kemény kalapját.

Még nem tudom, hogy egyetértetek-e az ideiglenes kormánnyal. De azt pontosan tudom, hogy amikor kedvetekre való beszédeket mondanak és mindent megígérnek, akkor becsapnak titeket és az orosz népet is. Az emberek békét akarnak. Az emberek kenyeret és földet akarnak. De ők háborút adnak nektek, nem kenyeret, és a földeket megtartják a tulajdonosaik. Tengerészek, bajtársak, harcolnotok kell a forradalomért, harcolnotok kell a végsőkig!

Lenin ezután július 18-ig Pétervárott maradt, ekkor azonban a kudarcba fulladt szovjet államcsíny miatt Finnországba kellett menekülnie. Október 23-án tért vissza Pétervárra, és a Szmolnij Intézetben lévő főhadiszállásáról indulva állt a felkelők élére. A bolsevik erők október 25-én lendültek akcióba. Elfoglalták a kormányhivatalokat és a város kulcsfontosságú pontjait. Az Ideiglenes Kormány tagjainak egy részét letartóztatták, másik részük elmenekült. Azon a délutánon Lenin a pétervári szovjet előtt bejelentette, hogy a „munkások és parasztok forradalma „győzedelmeskedett.

Bajtársaim, a munkások és parasztok forradalma, amelynek szükségességét a bolsevikok mindig is hangsúlyozták, végre megvalósult. Mi a jelentősége a munkások és parasztok forradalmának? Első jelentősége az, hogy végre szovjet kormányunk lesz, olyan vezetésünk, amelyben a burzsoáziának semmi szerepe sincs. Az elnyomott tömegek maguk teremtették meg hatalmukat. A régi államapparátusnak még a nyomait is el fogjuk tüntetni, és a szovjet szervezetek mintájára létrehozunk egy új apparátust. Ezzel új fejezet kezdődik Oroszország történelmében, és ez a harmadik orosz forradalom végül a szocializmus győzelméhez fog vezetni.

Az egyik legsürgetőbb feladatunk véget vetni a háborúnak. Az mindenki számára nyilvánvaló, hogy a háború befejezésének érdekében, ami szoros kapcsolatban van a mostani kapitalista rendszerrel, magával a tőkével kell harcolnunk. Harcunkban segíteni fog a világ munkásosztályának egységes megmozdulása, ami már kialakulóban van Olaszországban, Nagy-Britanniában és Németországban. A nemzetközi demokráciához intézett javaslatunk az igazságos és azonnali béke érdekében mindenhol felébreszti és késlekedés nélküli válaszra sarkallja a nemzetközi proletárok tömegét. A proletari-

átus önbizalmának növelése érdekében azonnal nyilvánosságra kell hoznunk minden titkos megállapodást.

Oroszországban a parasztság hatalmas része mondta azt, hogy elég volt a kapitalisták játékaiból, és most a munkásokkal akarnak együtt menetelni. Egyetlen, a földtulajdont megszüntető dekrétum elég a parasztság bizalmának megnyeréséhez. A parasztok meg fogják érteni, hogy a parasztság megmentése a munkásokkal való szövetségben rejlik. Meg fogjuk valósítani a munkások ellenőrzését a termelés felett.

Most már megtanultuk, hogyan lépjünk fel egységesen. A frissen győzedelmeskedett forradalom bizonyítja ezt. Képesek vagyunk megmozdítani a tömegeket, akik mindent képesek legyőzni, és a proletariátust a világforradalom győzelmére vezetni. Éljen soká a szocialista világforradalom! *(Viharos taps.)*

Aznap este a szovjetek II. összoroszországi kongresszusa kijelentette, hogy Oroszországban minden hatalmat átadnak a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek. Lenin a pódiumon állt, a tömeg hosszan tartó ovációval üdvözölte őt. Amikor az éljenzés elhalt, csak ennyit mondott: „Most pedig nekilátunk a szocialista rendszer megvalósításának.” A bejelentést ismét hatalmas éljenzés fogadta. A kongresszus határozatot fogadott el a békéről és a földosztásról, valamint jóváhagyta a Népbiztosok Tanácsa – az első munkás-paraszt kormány – összetételét. Azonban a bolsevikok a soron következő választásokon súlyos vereséget szenvedtek, amire úgy reagáltak, hogy az orosz forradalmárok és liberálisok évszázados álmának megvalósulásaként összeült alkotmányozó nemzetgyűlést 1918 januárjában erőszakkal szétkergették. Magukhoz ragadták a hatalmat, és a Lenin utódjaként hatalomra került Sztálin vezetésével a huszadik század egyik legszörnyűbb parancsuralmi rendszerét hozták létre. „Lenin és a párt, az ember és az eszköz szétválaszthatatlanul eggyé forrtak – mondja E. H. Carr. – A pártban lefektették az egyszemélyi vezetés alapjait.”

LEV D. TROCKIJ
Szentpétervár, 1917. október 25.

„A történelem szemetese”

Trockijt (1879–1940) tizennyolc éves korában forradalmi tevékenység miatt a cári hatóságok letartóztatták és Szibériába száműzték. Innen megszökött, majd 1902-ben Londonban csatlakozott Leninhez. 1905-ban visszatért Szentpétervárra, és megszervezte az első szovjetet[10]. Emiatt ismét letartóztatták, megint Szibériába küldték, ahonnét újra megszökött. Ezt követően évekig részese volt a forradalmi mozgalmaknak Közép-Európában is.

Pétervárra 1917 májusában tért vissza Amerikából, és az októberi forradalom alatt ő volt a pétervári szovjet elnöke. Ebben a szovjetek kongresszusa előtt elmondott beszédében, amely az elmúlt évszázad egyik legtöbbet idézett beszéde, leleplezett egy határozati javaslatot, amely az összes szovjet párt bevonásával akart létrehozni egy koalíciós kormányt, élén a mensevik vezetővel, Julij Martovval.

Itt lázadás történt, nem pedig összeesküvés. A tömegek felkelésének nincs szüksége igazolásra. Megedzettük és megkeményítettük a pétervári munkások és katonák forradalmi energiáját. A tömegek akaratát nyíltan kovácsoltuk össze lázadás, és nem összeesküvés céljából. Felkelésünk győzött, és most azt mondják nekünk: tagadjátok meg győzelmeteket, alkudjatok meg, kössetek kompromisszumot. Kivel? Azt kérdem én, kivel kellene nekünk kompromisszumot kötnünk? Azzal a maroknyi emberrel, akiket elűztünk?... Nem láttunk keresztül rajtuk elégszer? Ma már senki nem áll mellettük Oroszországban. A kongresszusban itt képviselt milliónyi munkás és paraszt, akiknek már nincs szükségük a burzsujok alamizsnájára, kössön kompromisszumot ezekkel az emberekkel? Nem, a kompromisszum nem megoldás. Azoknak, akik elmentek innen, és mindenkinek, aki erre buzdít minket, ezt kell mondanunk: „Ti szánnivaló, magányos emberek vagytok, ti szerencsétlen kudarcot vallottak, a ti uralmatoknak vége. Menjetek oda, ahol a helyetek: a történelem szemetesébe!”

---

10 Az orosz szó jelentése: tanács (a szerk.).

Orlando Figes People's Tragedy (Az emberek tragédiája) című, az orosz forradalomról írt díjnyertes munkájában így írja le, mi történt ezután: „Martov dühödten ezt kiáltotta régi bajtársának, Leninnek, amit valószínűleg élete végig bánt: – Akkor elmegyünk! – Azzal a beállt csendben, anélkül, hogy visszanézett volna, a kijárat felé ment, bele a politikai vadonba."

•

LEV D. TROCKIJ
Moszkva, 1918. március 19.

„Hadseregre van szükségünk"

A polgárháború kitörésekor Trockij hadügyi népbiztos lett, és annak ellenére sikerült létrehoznia a Vörös Hadsereget, hogy korábban semmiféle katonai tapasztalattal nem rendelkezett. Visszaemlékezéseiben így ír erről: „A probléma az volt, hogy a régi hadsereget félresöpörve kellett egy újat kialakítani. Ráadásul mindezt folyamatos tűz alatt, úgy, hogy egy új hadsereg létrehozásának terve egyetlen könyvben sem található meg." Trockij közel két évig egy páncélozott vonaton, a frissen megalakított hadserege mozgó főhadiszállásán élt. Kimeríthetetlen energiájának, a katonai tekintélyhez való ragaszkodásának, a döntő csatákban való személyes részvételének, és nem utolsósorban a katonákat feltüzelő beszédeinek köszönhetően olyan hadsereget volt képes szervezni, amely végül a polgárháborúban legyőzte a fehéreket. Az egyik ilyen beszédet a munkás- és katonaküldöttek moszkvai szovjetje előtt mondta el.

Elvtársak! Szovjet Szocialista Köztársaságunknak egy jól szervezett hadseregre van szüksége.

Erősnek kell lennünk a mostani világhelyzetben, amelybe a történelem akarata helyezett minket, és eleddig ismeretlen nehézségekkel, olyan körülményekkel kell szembenéznünk, amelyeket nem mi magunk teremtettünk... Azt mondjuk, elvtársak, hogy a fáradt és fegyvertelen Oroszország elkerülhetetlenül az ellenünk egységbe

szerveződött nemzetközi imperializmus rabszolgája lesz, ha a nemzetközi proletariátus nem siet időben a segítségére, és ha mi magunk nem szervezzük meg saját védelmünket... Fel kell fegyverkeznünk és harcolnunk kell, hogy legalább a lehetőségét biztosítsuk programunk megvalósításának, mert ha az európai proletariátus nem tud magányos és tragikus harcunkban segítségünkre sietni, akkor fegyvertelenül a biztos pusztulás vár ránk. Az elsők között voltunk, akik kibontottuk forradalmunk zászlaját az imperializmus véres és fekete éjszakájának közepén, hogy néha erőnkön felül harcoljunk a minket körülvevő ellenség vasgyűrűjében. Meglepő-e, ha nem tudjuk mindazt megvalósítani, amit meg akarunk valósítani?

Egy hadseregre van szükségünk, amely kellő erőt ad nekünk a nemzetközi imperializmus elleni elkerülhetetlen harcban. Egy hadsereggel nemcsak magunkat tudjuk megvédeni, hanem a nemzetközi proletariátusnak is segítséget tudunk nyújtani harcában. Mert afelől semmi kétség nem lehet, hogy minél többet vesz el és minél jobban leigáz a nemzetközi imperializmus, annál szenvedélyesebb és szörnyűbb lesz az európai katona-munkás haragja, aki a lövészárokból előbukkanva családját az embertelen szenvedések miatt szegénységbe és éhezésbe taszítva találja majd, országát pedig a gazdasági összeomlás szélén. Tudják meg hát a kishitűek, a fáradtságnak magukat megadók, a proletariátus forradalmi mozgalmáról hallani sem akarók, hogy a világforradalom győzött. Kijelentjük, hogy a társadalmi robbanás minden államban elkerülhetetlenül közeleg, és mi, akiknek a történelem a többieknél előbb adta meg a győzelmet, a helyzetünkből fakadó minden lehetőséget ki fogunk használni, és készen fogunk állni, hogy amikor kitör a világforradalom, külföldi forradalmár testvéreink fegyveres segítségére siessünk.

A hadsereg megfelelő megszervezéséhez, és azon belül is a szakértők hasznos alkalmazásához, forradalmi fegyelmezettségre van szükség. Ezt a szervezet tetején is eltökélten valósítjuk meg, de az alsóbb szintekhez is hasonló elszántsággal fogunk eljárni, a felelősség érzését teremtve meg a tömegekben. Amikor az emberek látják, hogy a fegyelem nem a burzsoázia pénzeszsákjait dagasztja, nem a földeket adja vissza a földtulajdonosoknak, hanem éppen ellenkezőleg, a forradalom vívmányainak megőrzését szolgálja, akkor elfogadják majd a legkeményebb eszközöket is, amelyek a fegyelem megteremtése

érdekében kerülnek bevetésre. Mindenáron meg kell teremtenünk a fegyelmet a Vörös Hadseregben: nem az elmúlt korszak automatikus fegyelmét, hanem tudatos és kollektív fegyelmet, ami forradalmi hevületen alapul, valamint azon, hogy a parasztok és a munkások megértik, milyen felelősséggel tartoznak saját osztályuknak.

Nem engedhetjük, hogy a nehézségek eltántorítsanak minket. Lehetséges, hogy ügyünk győzelemre vitele és hatalmas feladataink megvalósítása érdekében egy ideig nem napi nyolc órát, hanem tízet vagy tizenkettőt kell dolgoznunk. És akkor mi van? Kétszer olyan keményen fogunk dolgozni, megfeszítjük magunkat, és egyenesen menetelünk előre a fegyelmezett és kreatív munka útján. Soha nem mondtuk, és most sem mondjuk, hogy mindent magától kapunk majd meg. Nem, az előttünk álló nehézségeket össze sem lehet számolni. De bebizonyítottuk, hogy szellemben, erőforrásokban és erőben gazdagabbak vagyunk, mint gondoltuk: és ez nem lebecsülendő dolog, ez maga a győzelem esküje. Dolgozzunk fáradhatatlanul, hogy amikor az európai proletariátus felkel, akkor képesek legyünk teljesen felfegyverkezve a segítségükre sietni, és együtt, közös erőfeszítéssel megdönteni a tőke hatalmát... A Szovjet Köztársaságnak egy hadseregre van szüksége, amely harcolni és győzni képes. A szovjet hatalom felelőssége, hogy a nép hadseregének egyetlen egysége vagy intézménye se válhasson az ellenforradalom központjává, olyan fegyverré, amelyet a munkások és a parasztok ellen lehet fordítani. A hadsereg élete és teljes szervezete feletti politikai ellenőrzést katonai népbiztosok fogják gyakorolni. A katonai népbiztosé a Szovjet Köztársaság egyik legfelelősségteljesebb és legtiszteletreméltóbb posztja. Ő őrzi a a hadsereg és a szovjet rezsim közti legszorosabb belső kapcsolatot. A népbiztosban ölt testet a forradalmi kötelesség elve és az elpusztíthatatlan fegyelem. A népbiztos felhatalmazása teljes súlyával biztosítja a katonai vezetők által kiadott hadműveleti és hadszíntéri parancsok azonnali és kérdés nélküli végrehajtását.

Ezek azok az elvek, amelyeket a kormány a hadsereg létrehozásával kapcsolatban lefektet: egyetemleges és kötelező katonai oktatás az iskolákban, gyárakban és falvakban, hadkiegészítő parancsnokságok létrehozása a legönfeláldozóbb harcosok soraiból, és a katonai népbiztosok lesznek a forradalom és a szocializmus legfőbb érdekeinek védelmezői. A szocialista köztársaság nevében a Népbiztosok Tanácsa

ezennel felhívja az összes szovjetet, minden tudatos munkást, parasztot és minden őszinte állampolgárt, akik a nép ügyének elkötelezettjei, hogy kettőzzék meg erőfeszítéseiket az ország függetlenségének és szabadságának megőrzése érdekében.

A felszabadított Oroszország nem lesz rabszolga. Felemelkedik, erős lesz, elűzi a ragadozókat, és testvéri egységben fog élni minden ország felszabadított népével. Annyi kell mindössze ezekben a népünk minden egyes tagját érintő vészterhes időkben, hogy a forradalmi Oroszország minden igaz fia ne gondoljon másra, ne kívánjon mást, csak saját, véráztatta anyaföldünk megmentését. Ne ingadozzunk, ne kételkedjünk! Munka, rend, kitartás, fegyelem, önfeláldozás, és győzni fogunk!

•

EUGENE V. DEBS
Cleveland, Ohio, 1918. szeptember 14.

„Amíg létezik alsóbb néposztály, én közéjük tartozom”

Eugene Vidor Debs (1855–1926), az Amerikai Vasúti Egyesület (ARU) alapítója, az egyik legmegnyerőbb alakja volt az amerikai munkáspárti kormányzatnak. Amikor az ARU bevezette a Pullman-vonatok bojkottját, a főügyész azzal vádolta meg az egyesületet, hogy hátráltatják a kereskedelmet, majd csapatokat küldött a sztrájkolok ellen. A sztrájk és a bojkott összeomlott, Debs hat hónapig ült börtönben, s ezalatt a szocializmus híve lett. 1900-ban megalapította az Amerikai Szocialista Pártot, és 1904-ben, 1908-ban, valamint 1912-ben is megmérettette magát a választásokon. A Theodere Roosevelttel, William Tafttal és Woodrow Wilsonnal folytatott versengésben 900 000 szavazatot sikerült gyűjtenie.

1914 és 1918 között a világháború keserű ellenlábasaként lépett fel, és a harcokat a nagytőke véres hadjáratának nyilvánította. Döbbenten kelt ki a szólásszabadságot korlátozó kampány ellen, melynek során a német nyelv és a szocialista sajtó nem kívánatos tényezőkké váltak. Az Ohio-beli Cantonban tartott háborúellenes beszédében

megpróbált rávilágítani, mi történt a szólásszabadság alkotmányos garanciájával. A clevelandi központi bíróságon bűnösnek találták a sorozási törvény akadályoztatásának kísérletében. A wilsoni kormányzat a „Kémkedés- és zendülésellenes törvényekkel” (Espionage and Sedition Acts) gondoskodott róla, hogy az ehhez hasonló „gaztettek” ne maradjanak büntetlenül. Debs Wilson elnök lemondásáig börtönben maradt, és csak később, Warren G. Harding elnöksége idején részesült kegyelemben. Debs a következő beszéddel szólította meg a bírót, mielőtt az ítélet elhangzott volna.

Tisztelt bíró úr! Évekkel ezelőtt felismertem, hogy minden élőlénnyel rokonságban állok, és beláttam, hogy semmivel sem vagyok különb, mint a föld legalacsonyabb rendű lényei. Akkor is azt mondtam, és most is azt vallom, hogy amíg létezik alsóbb néposztály, én közéjük tartozom, amíg akad bűnöző elem, én sem különbözöm tőle, amíg egyetlen lélek is börtönben sínylődik, magam sem lehetek szabad.

Ma reggel, amint itt állok, gyerekkorom jut eszembe. Tizennégy évesen egy vasúti boltba mentem dolgozni, tizenhat évesen egy teherszállító mozdonyt fűtöttem a vasútnál. Emlékszem a rengeteg nehézségre és nélkülözésre, amelytől abban az időben szenvedtem. Azóta is, egészen a mostani pillanatig a szívem mindig a dolgozó osztállyal érzett együtt. Talán már régóta koptathatnék egy kongresszusi széket, de én inkább a börtönt választottam.

Ezen a reggelen a malmokban és gyárakban dolgozó emberek jutnak eszembe, a bányákban és a vasútnál robotoló férfiak. Azokra a nőkre gondolok, akik hitvány pénzekért kényszerülnek végiggürcölni egész sivár életüket, a kisgyermekekre, akiket ez a rendszer megfoszt a gyerekkoruktól, és akiket legzsengébb éveikben ragad magával a könyörtelen Mammon, hogy az ipar tömlöceiben láncolja le őket, ahol gépszörnyeket kell etetniük, miközben ők maguk éheznek és elsatnyulnak testben és lélekben. Látom őket magam előtt összetöpörödve, betegen, látom kicsi életüket összetörten és elátkozva. Mindezt csak azért, mert a delelőjén járó, huszadik századi keresztény civilizációnk még mindig sokkal fontosabbnak tartja a pénzt, mint a gyermeki testet és szellemet. Az igazság az, hogy manapság az arany az isten, és kíméletlen hatalommal irányítja az emberek életét.

Ebben az országban, a legkiváltságosabb országban a földkerekségen, mérhetetlenül nagy területeket borít a leggazdagabb és legtermékenyebb talaj, az anyagi források kiaknázhatatlan mennyiségben állnak rendelkezésre, a föld termelőeszközeinek és gépeinek színe-java összegyűlik, és szorgalmas munkások milliói hajlandóak felajánlani munkájukat ennek a gépezetnek, hogy bőségesen termeljenek minden férfinak, nőnek és gyereknek. Mégis tömegesen élnek közöttünk emberek, akik a szegénység áldozatai, és akiknek élete nem több, mint fiatal kortól öregkorig tartó küzdelem, amíg a halál el nem jön a megmentésükre, meg nem vigasztalja fájó szívüket, és álomtalan alvásba nem ringatja ezeket a boldogtalan lelkeket. Nem a Mindenható hibája ez, [*és*] a természet rovására sem írhatjuk. Ezt az áldatlan állapotot teljes egészében az idejétmúlt társadalmi berendezkedésnek köszönhetjük. Nem csak a robotoló tömegek érdeke, hogy felszámoljuk ezt a rendszert, hanem az egész emberiség magasabb rendű érdeke.

Meggyőződésem, tisztelt bíróság, a többi szocialistával együtt, hogy nemzetünknek saját kezébe kellene vennie iparának tulajdonjogát és irányítását. Hiszem és vallom, hogy mindent, amire közös igényt támasztunk, és amit közösen használunk, közösen kell birtokolnunk – vagyis az iparnak mindannyiunk közös tulajdonának kell lennie, amit demokratikusan igazgatunk, mindannyiunk érdekében. Nem engedhető meg tovább, hogy az ipar, társadalmi életünk alapja, néhány kiváltságos ember személyes tulajdonában legyen, és az ő további gazdagodásukat szolgálja... Szembehelyezkedem azzal a társadalmi renddel, ahol lehetséges, hogy egy ember, aki egyáltalán semmi hasznos munkát nem végez, több százmillió dollárt felhalmozzon saját magának, mialatt sok millió férfi és nő, akik életük minden napját végigdolgozzák, nagy nehezen tengődnek egyik napról a másikra. Az ilyen rend nem mindig maradhat fenn. Nyilvánosan emelem fel a hangom, hogy tiltakozzam ellene. Elismerem, hogy erőfeszítéseim gyengének tűnnek, de szerencsére nem vagyok egyedül. Sok ezren képviseljük ezt az álláspontot, sok ezren valljuk, hogy addig nem élvezhetjük igazán a civilizáció áldásait, amíg újjá nem szervezzük a társadalmat a kölcsönös együttműködés alapján. Célunk elérése érdekében nagy gazdasági és politikai mozgalmat indítottunk, mely az egész világon terjedőben van.

Jelenleg több mint hatvanmillió szocialistát tartunk számon, akik odaadó és elkötelezett hívei ügyünknek, nemzetiségtől, faji hovatartozástól, hitvallástól, bőrszíntől és nemtől függetlenül. Mindannyian a közös ügy érdekében mozdulnak. Fáradhatatlan energiával terjesztik az új társadalmi rend propagandáját. A nappal és az éjjel minden órájában várnak, figyelnek és reménnyel telve munkálkodnak. Most még kisebbségben vannak. De megtanulták, hogy türelmesnek kell lenniük, és ki kell várniuk az alkalmas pillanatot. Érzik, azaz már tudják, hogy közeleg az idő, az ellenállás és üldöztetés közepette, amikor ez a felszabadító evangélium végleg elterjed majd az összes nép körében. Akkor majd ez a kisebbség lesz a győzedelmes többség, és magához ragadja a hatalmat, hogy bevezesse a történelem legnagyobb társadalmi és gazdasági változását. Azon a napon megvalósul az egyetemes nemzetközösség, melyben minden ország egyetértésben működik együtt a földön.

Nem kérek kegyelmet, tisztelt bíró úr. Védettségért sem folyamodom. Elfogadom, hogy végső soron a jognak van döntő szava. Most világosodik csak meg igazán előttem, hogy milyen hatalmas küzdelem készülődik a mohóság és a kizsákmányolás, valamint az ipari szabadság és a társadalmi igazság elkötelezettjeinek serege között. Látom, hogy egy jobb nap készül felvirradni. Az emberek ébredeznek. Nemsokára teljesen magukhoz térnek, és magukhoz is kell térniük. Ezek után felkészülten várom a bíróság ítéletét.

•

DAVID LLOYD GEORGE
Wolverhampton, 1919. november 24.

„Hősök lakhelyéhez méltó ország”

Amikor 1918. november 11-én véget ért az első világháború, Lloyd George hatalmának csúcsán állt: „Az ember, aki megnyerte a háborút.” Cromwell óta az egyik legbefolyásosabb brit politikai vezető lett, és 1918 decemberében elsöprő győzelmet aratott az általános választásokon.

Nagy-Britannia óriási veszedelemből menekült meg – mondta a miniszterelnök ebben a beszédében, két héttel a háború vége után Wolverhamptonban. Am a dicsekvés órája még nem érkezett el...

Eddig soha nem tapasztalt, új bajtársiasság jött létre az osztályok között. A politika öreg harcosa vagyok, akit keményen ütöttek, és aki keményen viszonozta a csapásokat, mindezt a szelídség szellemében. Ezért boldog vagyok, hogy most bajtársias szellemben közelítünk az új problémákhoz. Őrizzük meg ezt a lelkületet, amíg csak bírjuk. Nincs kétségem felőle, hogy az emberi természet egyszer úgyis felül fog kerekedni, de most fejezzük be együtt a feladatunkat, és ha majd befejeztük, csak akkor fogjunk ismét politikai csatározásba. Akkor majd megengedhetjük magunknak, hogy úgy tegyünk. De a munka – a nemzet munkája, az emberek munkája, azoknak a munkája, akik áldozatot hoztak – most még nincs elvégezve. Először dolgozzunk együtt.

Mi a feladatunk? Az, hogy Nagy-Britanniát hősök lakhelyéhez méltó országgá tegyük. A „hősök" szót nem kérkedés eszközeként, hanem a tény alázatos felismerésének értelmében használom. Elgondolni sem vagyok képes mindazt, amin ezek az emberek keresztülmentek. Ott álltam a katlan ajtajánál, és belenéztem, de ez nem ugyanaz, mint belépni oda. És láttam, ahogy ezek az emberek a katlanban masíroznak. Férfiak milliói térnek majd haza. Tegyük ezt a földet alkalmassá rá, hogy itt éljenek. Nincs vesztegetni való időnk. Azt akarom, hogy ezt az új szellemiséget a javunkra fordítsuk. Ne pazaroljuk a győzelmet csupán ünnepi harangok zúgására. Legyen ez a győzelem mozgatóerőnk a hazát oly magasra emelni, hogy az közelebb legyen a naphoz, mint valaha, és hogy mindazok, akik eddig sötét helyeken éltek, olyan magasra kerüljenek, ahol őket is éri majd napfény.

Erre nem vállalkozhatunk új Parlament nélkül. Önök közül azok, akik jártak a fronton, láthatták a világító lövedékeket, amelyek beragyogták a sötétséget, és fénybe borítottak minden homályos területet. A világháború olyan volt, mint egy óriási világító lövedék, mely fellobbant a föld fölött és bevilágította az egész országot, felfedve annak rejtett, sötét zugait is. Olyan helyekre lettünk így figyelmesek, amelyeket eddig nem vettünk észre, és az a szándékunk, hogy mindezt jóvátegyük.

Mi is az első dolog, amit a világháború mutatott meg nekünk? Az ország megdöbbentő emberveszteséges. Alig akad még egy olyan

erőforrás, amelyet a gondviselés ennek a földnek adott, és amelyet nagyobb veszteségek értek, mint az emberi élet, az emberi erő és az emberi elme – minden anyag közül a legdrágább, legpótolhatatlanabb. Ezelőtt szót ejtettem a toborzótisztek adatairól. Akik a sorozást végezték, arra a következtetésre jutottak, hogy ha ennek az országnak a népe megfelelő feltételek között élt volna, megfelelő ételhez és szálláshoz, egészséges körülményekhez jutott volna, azaz teljes életet élt volna, egy millióval több ember lett volna alkalmas hadi szolgálatra. És ez még nem minden. Volt, aki, ha életét nem is, de életerejét elveszítette. Milliók rokkantak meg. Még állatainkat sem tarthatjuk meg erejük teljében, ha nem biztosítunk nekik kedvező feltételeket, és még kevésbé lehetséges ez a férfiakkal és a nőkkel. Gyermekeket sem lehet rossz körülmények között nevelni. Férfiak milliói vesztették életüket a háború következtében, de sok millióval több a megnyomorított életek száma, a megrokkant szervezeteké, melyeket a világháború borzalmainak következményeként fellépő szörnyű társadalmi állapotok tettek tönkre. Ezt rendbe kell hoznunk. Szorítsunk csak vissza bármit: áruforgalmat, kereskedelmet, ipart – és mindenki szenvedni fog tőle. Egy erős, egészséges férfiakból és nőkből álló közösség még a kereskedelem és az ipar szempontjából is értékesebb, mint egy olyan közösség, amelyet beteggé tettek a rossz állapotok. Ha úgy tetszik, ne emberi, hanem üzleti kezdeményezésként fogjuk fel mindezt. Jó üzlet azt látni, hogy ebben az országban a férfiak, nők és gyermekek olyan körülmények között élnek és gyarapodnak, amelyek erőt és vitalitást adnak szervezetüknek, éleslátást és kitartást elméjüknek, és több lelkierőt és szívet, mint valaha, hogy szembenézzenek az élet nehézségeivel. Olyan nehézségek ezek, amelyek ellen a bölcsőtől egészen a sírig tartó küzdelemre lesz szükségük.

Ez tehát az első probléma. Az egyik megoldás természetesen az, ha a lakáskörülményekkel foglalkozunk. A nyomornegyedek nem lehetnek méltó otthonai sem azoknak az embereknek, akik megnyerték ezt a háborút, sem a gyermekeiknek. Nem lehetnek méltó gyermekszobái azoknak az apróságoknak, akiken a [*brit*] birodalom jövője áll, és ezt nem rejthetjük véka alá. Úgy kell kezelnünk ezt a problémát, ahogy ezelőtt még sohasem: mint nagy nemzeti feladatot és kötelességet. Az emberek lakásának kérdése nemzeti üggyé kell hogy váljon.

HENRY CABOT LODGE
Washington D. C, 1919. augusztus 12.

„Amerikainak születtem”

Lodge szenátor (1850–1924) a szenátusi többség vezetőjeként és a Külügyi Bizottság elnökeként Wilson elnök legfőbb kritikusa volt, amikor az megpróbálta elfogadtatni az amerikaiakkal a Népszövetség gondolatát. A szenátor George Washingtont idézte, aki szerint az Egyesült Államoknak távol kell tartania magát az állandó szövetségektől.

A republikánus Lodge abban hitt, hogy Amerikának fontos szerepet kell játszania a világpolitikában, és olyan stratégiára van szüksége, amelyet minden republikánus – izolacionisták és internacionalisták egyaránt – magáévá tud tenni. Azzal érvelt, hogy a Népszövetséget csak olyan fenntartásokkal lehetne elfogadni, amelyek egyfelől limitálják az USA kötelezettségeit, másfelől megakadályozzák, hogy az országot kongresszusi jóváhagyás nélkül akár a Népszövetség, akár annak valamelyik tagja belevonja fontos nemzetközi kötelezettségvállalásokba. Itt előadott érvei, különösen annak nemzeti szuverenitásról szóló része, huszonöt évvel később, az ENSZ megalakulásakor is meggyőzőnek bizonyultak; hatása különösen a nagyhatalmaknak a Biztonsági Tanácsban biztosított vétójogában érhető tetten.

Lodge ebben az 1919. augusztus 12-én elmondott beszédben fejtette ki álláspontját a Szenátusban. Nagy figyelemmel készült a beszédre: semmire nem helyezett külön hangsúlyt, szemét sem nagyon emelte fel a papírjából – szavait mégis akkora tapsorkán követte még a nézők között is, hogy csak percek múltán tudták helyreállítani a rendet.

Az Egyesült Államok függetlensége nemcsak nekünk, hanem a világnak is mindennél fontosabb. Nézzék csak meg az Egyesült Államokat. A múltban hibákat követtünk el. Vannak hiányosságaink. A jövőben is fogunk hibákat elkövetni, és nem tudjuk mindig valóra váltani reményeinket. De vajon van-e ma a Földön olyan ország, amelyet a szabadság és a béke tekintetében hozzánk lehet mérni? Úgy érzem, anélkül jelenthetem ezt ki, hogy megvádolnának alaptalan dicsekvéssel, mert ez egy egyszerű tény, és ha elfogadjuk ezt a szerződést, és

vállaljuk mindezeket a kötelezettségeket, akkor azt az önzetlenség szellemében és az emberiség javának érdekében tesszük. De érdemes szem előtt tartanunk, hogy olyan nemzetekkel van dolgunk, amelyek mindegyikének megvannak a saját maga érdekei, és az idealizmusban, amelyet nem mindenki oszt, komoly veszélyek rejlenek. Állítsák szembe az Egyesült Államokat a Föld bármely országával, és kérdezzék meg maguktól, vajon nem az Egyesült Államok helyzete-e a legjobb. Hajlandó vagyok szolgálni a világot, ahogy bárki más, de a világ szolgálatához vezető első lépés az Egyesült Államok szolgálata.

Mondhatják, önző vagyok; ha akarják, hívhatnak konzervatívnak vagy reakciósnak; használhatnak bármilyen negatív jelzőt, amilyet csak akarnak – de én amerikainak születtem, és amerikai maradok egész életemben. Soha nem lehetek más, csak amerikai, és nekem mindig az Egyesült Államokra kell először gondolnom. És amikor egy ilyen helyzetben az Egyesült Államokra gondolok, akkor az egész világ javát tartom szem előtt. Mert ha az Egyesült Államok elbukik, akkor az emberiség reményei is vele buknak. Hűségemnek egyetlen tárgya volt csak, és ezt a hűséget most sem oszthatom meg. Csak egy zászlót szerettem, és ezt az odaadást nem bonthatom föl [*csak azért*], hogy a Népszövetség korcs zászlaja alá álljak. A bolsevizmus és az olyan emberek által képviselt internacionalizmus, akiknek minden ország egyforma, feltéve, hogy pénzt kereshetnek rajtuk, számomra visszataszító. Nacionalistának kell maradnom, és ekképpen tudom szolgálni a világot a legjobban a többi amerikaihoz hasonlóan. Az Egyesült Államok a világ legnagyobb reménysége, de ha más nemzetek civakodása béklyóba köti, ha belegabalyodik az európai intrikákba, akkor végleg elveszíti erejét, és saját léte is veszélybe kerülhet. Hadd meneteljen az Egyesült Államok úgy végig az elkövetkező évszázadokon, ahogy annak előtte tette. Erősen, nagylelkűen, önbizalommal telve és nemesen szolgálva az emberiséget. Ámde óvatosan bánjunk csodálatos örökségével, a rend és a szabadság földjével, mert ha megbotlunk és elesünk, akkor a szabadság és a civilizáció az egész világon romokban fog heverni.

Azt mondják, „összetörjük a világ szívét”, ha nem fogadjuk el ezt a szövetséget a jelenlegi formájában. Attól tartok, ha ez a szövetség veszélybe kerül, az emberiség nagy részének a szíve ugyanolyan erősen és rendületlenül fog tovább dobogni. Ha azonban hatásosan és hasz-

nosan lehetne megváltoztatni ezt a szövetséget, akkor azok, akik mély fájdalmat éreznek emiatt, egy nem túl nagy szobában is elférnének, viszont millióan lélegeznének fel megnyugodva. Sokféle elképzelést hallunk, és bízom benne, hogy a jövőben is sok elképzelést és álmot osztanak meg velünk, amelyek az emberi faj jobb jövőjét célozzák. De az elképzelés egy dolog; ahogy a látnokok is, és a rétor mechanikus eszközei, amelyek egy olyan jelen képét festik le, amelyik nem létezik, és egy olyan jövőét, amelyet senki nem tud megjósolni, [*és amelyek*] legalább olyan rövid életűek, mint a gőz vagy a felhők, mint a dróton fellógatott angyalok és a színpad mesterséges fényei. Amikor teljesítették küldetésüket, már el is tűnnek, és a napfénynél kopottak és ízléstelenek. Legalább mi álljunk mindkét, lábunkkal a földön. Washington őszintesége és félelemmentes szembenézése a tényekkel olyan tulajdonságok, amelyek soha nem mennek ki a divatból, és amelyeket mindannyiunknak utánoznunk kellene.

A szövetség mellett annyi ideát osztottak meg velünk, hogy az egészséges elme, amely elutasítja őket, egy idő után fellázad ellenük. Vajon ezek az eszmék csak erre a nemes cél megvalósítását célzó, félresiklott kísérletre korlátozódnak, amit alkuk szennyeznek be, és amely olyan békeszerződéshez van hozzákapcsolva, amit az emberiség érdekében már régen el kellett volna felejteni, de nem lehetett, mert ezt a málhát még rárakták? „Post equitem sedet atra cura”[11], mondja Horatius, de soha nem ült még sötétebb útitárs lovas mögött, mint ez a kétséges és vitatott szövetség a békeszerződés mögött.

Kétségtelen, hogy sok nagyszerű és hazaszerető ember nemes célokat lát megvalósulni „a népek szövetségében”. Mindannyian tiszteljük és osztjuk ezeket a törekvéseket és vágyakat, de néhányan nem reményt látunk, hanem vereséget ebben a homályos szerződésben. Nekünk is megvannak a magunk eszméi, még ha különbözünk is azoktól, akik megpróbálták megvalósítani az idealizmus monopóliumát. Első ideánk az ország, és a jövőbe tekintve azt látjuk, hogy [*ez*] szolgálja az emberiséget és a világot, ahogy a múltban is tette. A jövőről alkotott ideánk az, hogy az Egyesült Államoknak továbbra is szolgálnia kell – de a saját akaratából. Amerikának megvannak a maga problémái, amiket meg kell oldania. Komor és veszélyes prob-

11 Post equitem sedet atra cura (= a lovas mögött ott ül a sötét gond): tkp. a gyötrő gond mindenhova elkísér (a szerk.).

lémák, és amennyiben megtaláljuk a megfelelő megoldást, az az egész emberiségnek hasznára válik. Országunknak szilárdan ellen kell állnia a nyugatról érkező veszedelemnek, ahogyan visszaverte a keletről érkező német veszedelmet is. Nem hagyjuk, hogy más országok egyet nem értése szétzilálja és megkeserítse a mi politikánkat. Nem hagyjuk, hogy országunkat kifárasszák vagy morális erejét legyengítsék a világot befolyásoló viták örökös zűrzavarával és kotnyeleskedésével. Az ideánk az, hogy az Egyesült Államokat még erősebbé, jobbá és nagyobbá tegyük, mert hisszük, hogy csakis ekkor teheti a legnagyobb szolgálatot a világ békéjének és az emberiség boldogulásának.

Lodge-nak sikerült megakadályoznia az USA belépését a Népszövetségbe.

•

WOODROW WILSON
Pueblo, Colorado, 1919. szeptember 25.

„Az emberek meg fogják látni az igazságot”

Miután a Szenátus nem fogadta el a Népszövetség életre hívásáról szóló, a szövetséges vezetőkkel Párizsban megtárgyalt szerződést, az ekkor hatvanhárom éves Wilson kampánykörútra indult az USA nyugati államaiba, hogy a maga oldalára állítsa a lakosságot, és legyőzze Lodge szenátort. A terv szerint húsz nap alatt harminc beszédet kellett volna tartania. „A munkája kimerítette; elborzasztotta, mi következhet abból, ha visszautasítják a keze munkáját; egy próféta látnoki erejével bírt, de sajnos, egy Jónás hiúságával is, és minden kompromisszumot elutasított – *állítja Hugh Brogan.* – Soha nem volt ennél ékesszólóbb. A szerződést jobb ügyhöz méltó szenvedéllyel védte... Újra és újra arról biztosította az embereket, miközben próbálta hazájában is keresztülvinni az általa megtanult leckét, hogy két választási lehetőség van: béke a szerződéssel és annak hibáival együtt, vagy háború a szerződés nélkül.”

A coloradói Pueblóban, ahol ez a beszéd elhangzott, Woodrow Wilson összeroppant a teljes idegi kimerültségtől. A kampánykörutat

lemondták, s az elnök visszatért a Fehér Házba, ahol súlyos szélütés érte. A Szenátus csekély többséggel megbuktatta a Népszövetség-szerződést, Wilson pedig elnöksége utolsó tizenöt hónapjában magatehetetlenül, némán feküdt a Fehér Házban.

Polgártársaim, újra és újra édesanyák járultak elém, akiknek Franciaországban vesztek oda a fiaik; megfogták a kezem, és nemcsak könynyeket hullattak rá, hanem azt is hozzátették: „Isten áldja önt, elnök úr!” Miért, polgártársaim, miért imádkoznának Istenhez, hogy áldjon meg engem? Én tanácsoltam az Egyesült Államok Kongresszusának, hogy teremtsen olyan helyzetet, amely a fiaik halálához vezetett. Én rendeltem fiaikat a tengerentúlra. Én járultam hozzá, hogy fiaikat a harcvonal legnehezebb pontjaira állítsák, ahol csak a halál volt bizonyos, és én tettem ki őket az argonne-i erdők[12] elviselhetetlen megpróbáltatásainak. Miért mossák akkor könnyeikkel a kezemet, és kérik rám Isten áldását? Mert úgy hiszik, fiaik olyan ügyért haltak meg, amely jócskán meghaladja a háború bármely azonnali és kézzelfogható célját. Úgy hiszik – és jól hiszik –, hogy fiaik megóvták a világ szabadságát. Hisznek abban, hogy a világszabadság elválaszthatatlan e szabadság folytonos védelmétől az összes civilizált nép közös ereje által. Hisznek abban, hogy ezt az áldozatot annak érdekében hozták, nehogy más fiainktól is hasonló ajándékot kívánjanak – az élet ajándékát, az összes halottunk ajándékát –, és ha ezt nem látnánk át, ha ugyan eleget tettünk volna Németország drága kívánságának, de most elszakítanánk magunkat azoktól, akiknek oldalán harcoltunk, nem kopna-e meg a kandalló fölé akasztott puska vagy kard dicsfénye? Nem veszítene-e jelentőségéből az ócska egyenruha? Ezek a férfiak keresztes lovagok voltak. Nem azért törtek előre, hogy kinyilvánítsák az Egyesült Államok hatalmát. Azért törtek előre, hogy a jog és az igazság hatalmát nyilvánítsák ki, és az egész világ elfogadta őket keresztes lovagnak. Mindent felülmúló teljesítményük miatt pedig az egész világ úgy hisz most Amerikában, ahogy semelyik más modern, szervezett államban sem. Számomra úgy tűnik, hogy közöttünk és a szerződés elfogadása, illetve elutasítása közt a mi fiaink terepszín egyenruhás sorfala áll; nem csupán azoké, akik hazatértek, hanem a drága kísérteteké is, akik még mindig Franciaország mezein vonulnak.

---

12 Az északkelet-franciaországi Argonne hegységben az első világháború idején heves harcok dúltak (a szerk).

Barátaim, az elmúlt május harmincadikán, a polgárháborús halottak emléknapján ellátogattam egy csodálatosan szép dombra Párizs közelében, ahol Suresnes temetője található. Egy olyan temető, amelyet az amerikai halottaknak adtak át végső nyughelyül. Mögöttem, a domboldalban az élő amerikai katonák sorai álltak, előttem, a sík földön pedig az eltávozott amerikai katonák sorai, egymás után. Közvetlenül az emelvény mellett, ahol beszédet mondtam, egy maréknyi francia asszony állt, akik örökbe fogadták a sírokat, és a drága holt lelkek anyjává lettek azáltal, hogy mindennap virágot vittek a sírokra, és saját fiaiknak tekintették őket, mert ők is ugyanazért az ügyért haltak meg: Franciaország felszabadult, és felszabadult a világ, mert eljött Amerika! Szeretném, ha némely közéleti személyiségek, akik most ellenzik azt a megállapodást, amelyért ezek az emberek meghaltak, ellátogatnának egy ilyen helyre. Szeretném, ha a sírokból áradó gondolat behatolna a tudatukba. Szeretném, ha éreznék a vállunkon nyugvó morális felelősséget; nem azért, hogy visszahozzuk fiainkat, hanem azért, hogy keresztülvigyük az ügyet, hogy végigvigyük és jóra fordítsuk az árat, amelyen megváltották a világot. Mert nem kevesebb múlik ezen a döntésen, nem kevesebb, mint a világ felszabadítása és megváltása...

Önök azt fogják kérdezni: „A Népszövetség vajon abszolút garanciát nyújt a háború ellen?” Nem. Nem ismerek abszolút garanciát az emberi ítélőképesség hibái vagy az emberi szenvedély erőszakossága ellen. De hadd kérdezzem meg: ha nem létezik tökéletes biztosíték a háború ellen, akkor önök egyáltalán semmilyen biztosítékot nem akarnak? Nem akarnak semmit? Azt akarják, hogy nemcsak valószínűtlen legyen a béke, hanem épp egy újabb háború legyen valószínű? Az igazságos intézkedések önmagukban nem állják meg a helyüket, polgártársaim. E szerződés intézkedései igazságosak, de szükségük van a világ nagy nemzeteinek egyesített támogatására. És meg fogják kapni ezt a támogatást. Most, hogy a nagy kérdés körül eltisztult a köd, hiszem, hogy az emberek meg fogják látni az igazságot, szemtől szembe, színről színre. Az amerikai nép egyvalamiért mindig fölkel és kinyújtja a kezét; ez pedig nem más, mint a jog, a szabadság és a béke igazsága. Mi elfogadtuk ezt az igazságot, és azt akarjuk, hogy vezessen minket, az pedig vezetni fog minket, és rajtunk keresztül a világot, a nyugalom és béke mezeire, amelyről a világ azelőtt álmodni sem mert.

ALFRED E. SMITH
New York, 1919. október 29.

„Nála aljasabb és alávalóbb embert el se tudok képzelni"

A római katolikus vallású Alfred E. Smith (1873–1944) tizennégy éves korában kimaradt az iskolából. Demokrata párti politikusként nyerte el a kormányzói címet New Yorkban 1919-ben. A Tammany Hallban[13] *becsületesen, nyíltan szervezte meg a közigazgatást, magához hasonlóan tehetséges fiatal férfiak és nők csoportját gyűjtötte maga köré; közéjük tartozott mások mellett Henry Hopkins, Frances Perkins, Robert Moses és Franklin Delano Roosevelt is. A Carnegie Hallban tartott közgyűlésen, ahol ez a beszéde elhangzott, Smith végérvényesen elhatárolódott William R. Hearst sajtómágnástól, aki egy New Yorktól Kaliforniáig terjedő hírlapláncolat nagy hatalmú tulajdonosa volt, és akiről az Aranypolgárt*[14] *is mintázták. Lévén maga is New York-i demokrata, Hearst szövetkezett a Tammany Hall-lal a helyi adminisztráció megválasztása érdekében, közben azonban durva támadásokat intézett a kormányzó ellen, aki szerinte „éheztette a gyerekeket, mivel nem volt hajlandó leszállítani a tej árát". Smith arra számított, a városi bizottság általa összehívott közgyűlésén vitába szállhat Hearsttel, ám az visszautasította a találkozót. Smith beszéde tehát azt jelezte, hogy elszánta magát a küzdelemre az egyik leggazdagabb ember befolyása ellen, aki hatalmat gyakorolt az újságjain keresztül.*

Smith teljes csöndet és figyelmet kért. „Úgy érzem, ma este küldetést kell itt teljesítenem, amely nem csupán számomra, hanem a város számára, sőt az egész állam és az egész ország számára is olyan fontos, amennyire csak elő tudom adni." *Felszólalásában fölfedte, hogy majdnem minden lap véleményt nyilvánít a helyi közigazgatásról, azok kivételével, amelyek ahhoz az emberhez tartoznak, aki parancsolgatni akart neki. Smith ezután támadást indított Amerika egyik legbefolyásosabb sajtómogulja ellen.*

13 Tammany Hall: a Demokrata Párt New York-i pártapparátusának közkeletű neve (a szerk.).

14 Aranypolgár: Orson Welles amerikai rendező 1941-es fimje (a szerk.).

Úgy gondolom, nincs megvetésre méltóbb ember, mint ő. A képzelőerőm cserben hagy, mert nem képes a szemem elé annál megvetendőbb embert idézni, mint aki kihasználja a szegényeket. Bárki, aki arra bujtogat, hogy elhiggyük: nem elég jó az életből kivett részünk; bárki, aki képzelt panaszt szít bennünk kormányzatunk vagy annak feje ellen azért, hogy magán segítsen, az anarchia és az elégedetlenség magvait hinti szét, amelyek károsabbak a közösség jólétére nézve, mint bármilyen más dogma, amit csak el bírok gondolni. Mert az elképzelhető legvadabb anarchista, a legszélsőségesebb szocialista, a legelvetemültebb radikális is legalább a szíve mélyén őszinte. Még igaznak is hiheti [*saját*] igéjét, ha hirdeti. Viszont annál, aki a helyi vagy más közösségbeli szegények elégedetlenségről prédikál azért, hogy magának hajtson hasznot, a maga javára fordítsa a saját nézőpontját, és tönkretegye, ahogy ígérte, az állam kormányzóját – annál aljasabb és alávalóbb embert el se tudok képzelni. [...]

Kövessük csak nyomon az ő sajtójának történetét, onnantól kezdve, mikor az országnak ebbe a részébe érkezett; önöknek is látniuk kell majd a sorok közt azt a jelentős tényt, miszerint ebben a nagyszerű demokráciában, a szabadok és bátrak honában még soha nem választottak közhivatal betöltésére olyan embert, aki valahogy be ne sározta volna magát. Ha iskolás gyermekeink olvasókönyv helyett a Hearst-lapokból tanulnának, sorról sorra azt betűzhetnék ki, hogy ebben az országban senkiben sem lehet bízni, miután közhivatallal bízták meg; valamint azt, hogy senki nem gondol eleget a hazájára; senki nem tiszteli eléggé; senkiben sincs elég keresztényi könyörület, hogy helyesen cselekedjen; egyetlen magas rangú köztisztviselő sem tisztelte és becsülte annyira saját édesanyját, feleségét, gyermekeit és barátait, hogy tisztességesen tudná ellátni hivatalát. Ez nem is lehet kérdés, mert nincs olyan közéleti személy ebben az államban, Grover Clevelandtől napjainkig, aki megmenekült volna ettől az embertől. Mi nagyon jól tudjuk. Az utcagyerekek is tudják.

Soha senki nem foglalt el még nagyobb felelősségtudattal kormányzói széket, mint én. Mi lehet bennem, hogy ilyen könyörtelen támadást érdemeljek ki ettől az embertől? Talán nekem több okom van rá, hogy ezt az országot, ezt az államot, ezt a várost nagyon szeressem és iránta elkötelezzem magam, mint bárki másnak, akivel ma este találkozni fogok. Nézzék, mit nyújtott nekem: tizenöt éves korom

előtt kimaradtam az iskolából és munkába álltam. Éjt nappallá téve keményen dolgoztam; becsületesen és lelkiismeretesen végeztem a munkám minden állásomban, amit valaha vállaltam, míg Albany kormányzói székébe nem kerültem.

Mi lehet [*tehát*] az [*ok*]? Csakis féltékenység, irigység, gyűlölet, vagy valami érthetetlen dolog hozhatott engem ide, New Yorkba, a közönség elé, és ezért ösztönzöm önszerveződésre a hallgatóságot, hogy ellen tudjon állni a veszélynek, amelynek ezek a lapok a forrásai, abból a célból, hogy elősegítsük államunk lakosainak egészségét jólétét és kényelmét, s megszabaduljunk ettől az árnyékban bujkáló dögvésztől.

Smith a következő, 1923–1929 közti ciklusban is New York kormányzója maradt. Az 1924-es demokrata párti kongresszuson 103 szavazattal maradt le arról, hogy ő versenyezhessen az Egyesült Államok elnökének tisztéért. 1928-ban sikerült ugyan ehhez megszereznie a párt támogatását, azonban Herbert Hoover legyőzte őt a választásokon.

•

V. GYÖRGY
Belfast, 1921. június 22.

„Az egész birodalom Írországra veti ma tekintetét”

Az 1920-as Írország kormányzásáról szóló törvény két parlamentet hozott létre az addig Nagy-Britanniához tartozó ír-szigeten: az egyiket Dublinban, a másikat pedig Belfastban, a zömmel protestánsok lakta hat északi megye, Ulster központjában. A törvénynek köszönhetően az ulsteri unionisták (tehát a Nagy-Britannia fennhatóságát óhajtók) elszakadtak Dublintől, és megalapították saját parlamentjüket meg kormányukat. V. György király úgy döntött, az északír parlament alakuló ülését személyesen nyitja meg, annak ellenére, hogy fennállt a merénylet veszélye. Jan Smuts, dél-afrikai államférfi egy megbékélésre buzdító nyilatkozatot fogalmazott, amelyet a zűrzavart megszüntetni akaró Lloyd George miniszterelnök is elfogadott.

A. J. P. Taylor szerint V. György gesztusa „a királyi család egyik legfontosabb cselekedete volt a modern korban". R. F. Foster ír történész viszont „szentimentálisnak" tartja ezt a nézetet, mivel szerinte Lloyd George döntésének hátterében az húzódik meg, hogy 16 megyét a koronának a hadijog alapján kellett kormányoznia.

A Szenátus és a Képviselőház tagjai s mindenki számára, aki szereti Írországot, ahogy én is teljes szívemmel, ez egy mélyen megindító pillanat. Az ír emberekkel kapcsolatos élményeim arra az időre nyúlnak vissza, amikor sok boldog napot töltöttem Írországban tengerészkadétként. Az írek iránti szeretetem az azóta megtett látogatásaimmal egyre csak nőtt, és állandó együttérzéssel figyeltem ügyeik folyását. Úgy éreztem, nem tehetem meg, hogy őszinte imáimat és jókívánságaimat valaki más tolmácsolja helyettem, ezért a birodalom fejeként én magam jöttem, hogy én iktassam be ezt a parlamentet ír földön. Mélyről jövő reménnyel teszem ezt meg, és biztos vagyok benne, hogy a parlament a boldogság és a jó kormányzás eszköze lesz az önök által képviselt minden közösségnek.

A hat megye történelmében ez egy nagyszerű és kritikus alkalom, de nem csak a hat megye számára, hisz minden, ami őket érdekli, egyben Írországot is megérinti, és minden, ami megérinti Írországot, a birodalom legtávolibb pontjain is visszhangra talál. Kevés dolgot kívánnak jobban a világ angolul beszélő részeiben, mint az ősrégi ír probléma kielégítő megoldását, amely generációk óta vetett rossz fényt elődeinkre, és most is nagy súllyal nehezedik a vállunkra. Bizton állíthatom: nincs a szívemhez közelebb álló kívánság, minthogy minden ír származású ember, legyen bármilyen is a vallása, legyen bárhol az otthona, lojálisán működjön együtt azokkal a szabad közösségekkel, amelyek a brit birodalom alapját képezik. Hiszem, hogy az északi parlament ellenőrzésére és irányítására bízott fontos ügyeket bölcsen és visszafogottan, tisztességesen, és minden vallást és érdeket szem előtt tartó figyelemmel intézik, és nem csökken a birodalom iránt érzett hazafiúi ragaszkodásuk, amellyel oly hősiesen harcoltak az első világháborúban. Írország végre élvezheti az Egyesült Királyság teljes körű tagságát és a vallásszabadságot. Írország végre eleget tehet a belső törvényhozás és a kormányzás alapvető feladataiból fakadó kötelességeinek, és nem

kétlem, hogy abban a szellemben végzik majd az önökre bízott fontos feladatokat, amely most eltölti önöket.

De én nemcsak ebben reménykedem. Az egész birodalom Írországra veti ma tekintetét – a birodalom, amelyben oly sok nemzet és faj gyűlt össze az ősi ellenségeskedések dacára, és amelyben az előttünk álló legfiatalabb nemzet fennállása óta is újak születtek. Felbátorodva tekintek azon aggodalmakon és bánaton túl, amelyek miatt az elmúlt időben oly nehéz volt a szívem Írországgal kapcsolatban. Szívem legmélyéből beszélek tehát, amikor azért imádkozom, hogy mai írországi látogatásom az első lépés legyen vallásról és meggyőződéstől függetlenül minden ír harcának befejezése felé. Azzal a reménnyel fordulok minden ír felé, hogy álljon meg egy pillanatra, a béke és a türelem jegyében nyújtsa ki kezét, felejtsen és bocsásson meg, és álljanak egymás mellé szeretett országuk új, békés, nyugodt és jószándékú korszakának megteremtése érdekében. Őszinte vágyam, hogy Dél-Írországban is a mostanihoz hasonló esemény történjék meg, és egy hasonló ünnepélyes alkalomnak legyenek ők is részesei.

Ezt a parlamentjét az Egyesült Királyság minden hatalommal felruházta, az ulsteri parlament számára megmutatta az utat. A jövő az ír nép kezében van. Ez a mai történelmi gyűlés legyen előjátéka annak a napnak, amikor az északi és a déli írek az Írországért érzett közös szeretetre alapozva egy parlamentben, vagy ha úgy óhajtják, akkor kettőben, fektessék le a közös tisztelet és igazság alapjait.

A király beszéde azonnali reakciókat váltott ki. Éamon de Valera, az Ír Köztársaság elnöke beleegyezett a tárgyalásokba, amelyeket július 8-án fegyverszünet követett. A harcok három nap múlva véget értek. Írországban ugyan polgárháború tört ki, ám a független Ír Szabad Államot a brit Parlament 1922. december 5-én végül elismerte.

MAHÁTMA GANDHI
Ahmedábád, 1922. március 23.

„Elsősorban az erőszakmentességben hiszek”

Gandhi 1920-ban lett az Indiai Nemzeti Kongresszus Párt elnöke, a párt pedig elfogadta Gandhi erőszakmentes passzív ellenállást hirdető programját, a szatjagráhát, amelyet korábban már Dél-Afrikában is gyakorolt. „Ráébredtem: az igazság keresése nem engedi meg, hogy az ember erőszakot alkalmazzon az ellenfelén – írta –, ehelyett türelemmel és együttérzéssel kell leszoktatnia őt hibájáról. Hiszen ami egyvalaki számára igazságnak tűnik, másvalaki számára hibának tűnhet. A türelem pedig elszenvedést jelent. Vagyis a doktrínám azt jelentette, hogy nem az ellenfélen, hanem magunkon teszünk erőszakot, így szerzünk érvényt az igazságnak.”

A szatjagráhá-mozgalmat segítve Gandhi beutazta Indiát, és nemritkán több mint százezer honfitársa előtt szónokolt a gyűléseken. A rendőrség állandóan követte, de csak 1922-ben tartóztatták le, és vádolták meg lázadással a tulajdonában álló Young India magazinban megjelent három cikke miatt. Ezt követően Ahmedábádban bíróság elé állították, ahol Gandhi bűnösnek vallotta magát.

„Ezerkilencszáz évvel ezelőtt egy másik tárgyalás vonta magára az emberek figyelmét; akkor Jézus állt Pilátus előtt – írta egy korabeli indiai szemtanú beszámolójában. – Mr. Gandhi a lehető legjobban öntötte formába vallomását. Tömör volt és világos, bátor és megalkuvást nem ismerő, és épp csak annyi fenség érződött belőle, amennyi a mestermű szintjére emelte. Soha azelőtt nem állítottak még ilyen foglyot brit törvényszék elé. Soha azelőtt nem kérdőjelezték meg ilyen kihívó daccal, és ugyanakkor ilyen alázattal egy mindenható kormányzat törvényeit.”

Hitem alfája és ómegája az erőszakmentesség. De döntenem kellett. Vagy be kellett hódolnom egy rendszernek, amely megítélésem szerint helyrehozhatatlan kárt okozott hazámnak, vagy ki kellett magam tennem a kockázatnak, hogy a népem vad haragja előtör, mihelyt megértik a számból elhangzó igazságot. Tudom, hogy a népem olykor

megvadult. Mélységesen sajnálom. Itt vagyok tehát, hogy a legmagasabb büntetésnek vessem magam alá, ne csak csekély megtorlásnak. Nem kérek kegyelmet. Nem könyörgök enyhe bánásmódért. Itt vagyok tehát, hogy magamra idézzem és elfogadjam a legnagyobb büntetést, amelyet csak rám mérhetnek azért, ami a törvény szerint előre kitervelt bűncselekmény, szerintem viszont a legmagasabb rendű állampolgári kötelesség. Tisztelt bíró úr, ön csupán két út közül választhat, amint azt vallomásomban mindjárt kifejtem: vagy lemond tisztségéről, vagy pedig a legsúlyosabb büntetést méri rám, amennyiben azt hiszi, hogy a rendszer és a törvény, amelynek végrehajtásában segédkezik, az emberek javát szolgálja. Nem várok öntől pálfordulást. De talán mire befejezem majd vallomásomat, bepillantást nyer abba, mi tombol a keblemben, hogy vállaljam a legnagyobb kockázatot, amit csak épelméjű ember vállalhat.

Gandhi ezután felolvasta vallomását a bíróságnak.

Talán tartozom annyival az indiai és az angliai közvéleménynek, mely utóbbi megbékítésével ez a vádeljárás elsősorban foglalkozik, hogy megmagyarázzam, miért váltam a Korona rendíthetetlenül lojális és együttműködésre kész hívéből kompromisszumot nem ismerő, elégedetlenkedő és együttműködésre nem hajlandó ellenzékivé. S talán a bíróságnak is meg kell magyaráznom, miért vallom magam bűnösnek a jogszerűen fennálló indiai vezetéssel szembeni elégedetlenség szításának vádjában.

Közéleti tevékenységem 1893-ban Dél-Afrikában kezdődött, zaklatott politikai viszonyok közt. A brit hatalommal való első találkozásom az országban nem volt kellemesnek mondható. Rádöbbentem, hogy emberként és indiaiként nincsenek jogaim. És megfordítva, rádöbbentem, hogy azért nincsenek emberi jogaim, mert indiai vagyok. Ez azonban nem tántorított el. Úgy véltem, az indiaiakkal való bánásmód csak vadhajtás egy alapvetően jó rendszerben. Önként és szívből működtem együtt a kormányzattal, és bár minden részletre kiterjedően kritizáltam azt, ahol hibás volt, soha nem kívántam a romlását. Következésképpen, amikor 1899-ben a búr veszély a birodalom létét fenyegette, fölajánlottam szolgálataimat, önkéntes szanitécalakulatot szerveztem, és több, Ladysmith felszabadításáért folytatott bevetésben

is részt vettünk. Hasonlóképpen 1906-ban, a zulu felkelés idején mentőosztagot alakítottam, és a „lázadás" végéig szolgáltam. Mindkét alkalommal számos kitüntetést szereztem, és többször elismeréssel említettek a hadijelentésekben. Dél-Afrikában végzett munkámért Lord Hardinge a Kaiser-i-Hind Érdemérem arany fokozatával jutalmazott. Amikor 1914-ben kitört a háború Anglia és Németország között, a Londonban tartózkodó indiaiakból, főleg diákokból, ismét önkéntes mentőosztagot szerveztem. Érdemeit a hatóságok is értékesnek ismerték el. Végül Indiában, mikor Lord Chelmsford az 1917-es, Delhiben tartott háborús konferencián rendkívüli sorozásra tett felhívást, egészségemet nem kímélve küszködtem, hogy Khedában kiállíthassak egy alakulatot, ám amikor a zavargások megszűntek, és kiadták a parancsokat, azt a választ kaptam, hogy nincs szükség több újoncra. Az a meggyőződés fűtött, hogy efféle szolgálatok révén teljesen egyenlő státuszt nyerhetek honfitársaim számára a birodalomban.

Az első megrázkódtatás a Rowlatt-törvény formájában ért, melyet arra terveztek, hogy minden valódi szabadságuktól megfossza az embereket. Kötelességemnek éreztem, hogy erőteljesen agitáljak ellene. Ezután következtek a pandzsábi borzalmak, melyek az amritszári mészárlással[15] kezdődtek a Dzsallianválá-bágh téren, és porban csúszást követelő parancsokban, nyilvános megvesszőzésben és egyéb leírhatatlan megaláztatásokban csúcsosodtak ki. A pandzsábi bűntényt kimosdatták a szennyből, és az elkövetők többsége nem csupán büntetlenül távozhatott, hanem hivatalban is maradt. Néhányan továbbra is járadékot kaptak az indiai államjövedelemből, sőt egyes esetekben még meg is jutalmazták őket. Tanúja voltam annak is, hogy a reformok nem csupán nem jelentették az érzelmek megváltozását, hanem olyan módszert alkottak, amellyel tovább lehetett szipolyozni India gazdagságát, és meg lehetett hosszabbítani szolgaságát.

Nem szívesen jutottam arra a következtetésre, hogy a brit kapcsolat miatt India politikai és gazdasági értelemben tehetetlenebb lett, mint azelőtt bármikor. Indiának lefegyverezve nincs ereje az ellenállásra semmiféle agresszorral szemben, amennyiben fegyveres konfliktusba kívánna vele bocsátkozni. Olyannyira így van, hogy legderekabb hon-

15 Amritszár: indiai város a Himalája lábánál, az itt található Aranytemplom a szikhek vallási központja. 1919 áprilisában egy tömegdemonstrációt követően Dyer brit tábornok katonái 400 indiait megöltek és 1200-at megsebesítettek; az esemény tapasztalatai Gandhi számára sorsdöntőnek bizonyultak (a szerk.).

fitársaink közül néhányan úgy vélik, Indiának generációkra lesz szüksége ahhoz, hogy elérje a domíniumi önkormányzati státuszt. India úgy elszegényedett, hogy alig van ereje az éhínségeknek ellenállni. A britek bejövetele előtt India millió kunyhójában épp annyit szőttek és fontak, amivel a mezőgazdaság szűkös forrásait kiegészíthették. A vidéki ipart, amely olyan létfontosságú volt India számára, angol szemtanúk leírása szerint hihetetlenül kegyetlen és embertelen módon rombolták le.

A városlakók nem igazán tudják, hogyan süllyednek lassan a nemlétbe az indiaiak félig éhen haló tömegei. Nem igazán tudják, hogy az ő nyomorult kényelmükben a kizsákmányoló külföldinek végzett munkáért kapott közvetítői díj jelenik meg; illetve azt sem, hogy a profitot és a közvetítői díjakat a tömegektől szipolyozzák el. Nem igazán jut eszükbe, hogy az indiai legitim kormányzat azért áll fenn továbbra is, hogy kizsákmányolhassa a tömegeket. Semmiféle ravaszkodás vagy a számokkal való bűvészkedés nem képes félremagyarázni azt a bizonyosságot, amelyet a falvakban heverő csontvázak puszta látványa nyújt. Semmilyen kétségem nincs afelől, hogy ha van Isten az égben, Angliának és az indiai városlakóknak felelniük kell majd ezért az emberiség ellen elkövetett bűntettért, amelyhez fogható talán nem is fordult elő a történelemben. Ebben az országban magát a törvényt is a kizsákmányoló külföldiek szolgálatába állították. A pandzsábi haditörvényszéki perek általam végzett elfogulatlan vizsgálata arra a meggyőződésre vezetett, hogy az ítéletek legalább kilencvenöt százaléka teljes egészében elhibázott. Indiai politikai tapasztalataimból arra a következtetésre kell jutnom, hogy minden tíz elítéltből kilencen tökéletesen ártatlanok voltak. Nem volt más bűnük, mint a hazaszeretet. Százból kilencvenkilenc esetben az indiai bíróságokon megtagadják az indiaiaktól az igazukat az európaiakkal szemben. És ez a kép nem túlzó. Majdnem minden indiai, akinek bármi köze volt hasonló ügyekhez, ezt tapasztalta. Véleményem szerint az igazságszolgáltatást ezúton tudatosan vagy tudattalanul prostituálják a kizsákmányoló javára.

A legnagyobb baj az, hogy az ország közigazgatásában tevékenykedő angoloknak és indiai segítőtársaiknak sejtelmük sincs, hogy ők is részesek abban a bűnben, amelynek az ismertetésével az imént megpróbálkoztam. Elégedett vagyok azzal, hogy sok angol és indiai hivatalnok őszintén hiszi: a világ egyik legjobban megszerkesztett

rendszerét működteti, és India lassú, de biztos haladást mutat. Nem tudják, hogy egyfelől a kifinomult, hatékony terrorista rendszer és a szervezett erődemonstráció, másfelől pedig a megtorlás, valamint az önvédelem minden eszközétől való megfosztottság – megtörte a népet és rászoktatta a színlelésre. Ez a szörnyű szokás pedig még jobban hozzájárult a hivatalnokok tudatlanságához és önámításához. A 124/A paragrafus, amelynek vádját boldogan vállalom, koronát érdemelne az indiai büntető törvénykönyv azon politikai tartalmú paragrafusai közt, amelyeket az állampolgárok szabadságának korlátozására alkottak. Az elégedettséget nem lehet jogilag szabályozni. Ha valaki bárkivel vagy bármivel elégedetlen, meg kellene engedni neki, hogy szabadon, a lehető legteljesebb mértékben fejezhesse ki elégedetlenségét, mindaddig, amíg ezzel nem tűri, terjeszti vagy támogatja az erőszakot. De e paragrafus szerint, amelynek értelmében a bankár urakat és engem vád alá helyeztek, az elégedetlenség puszta hirdetése is bűn. Tanulmányoztam egynéhány e paragrafussal kapcsolatos esetet, és tudom, hogy nevében India legkedvesebb hazafijait ítélték el. Ennélfogva kiváltságomnak tekintem, hogy engem is ennek értelmében helyeztek vád alá.

Nos, megkíséreltem nagy vonalakban fölvázolni elégedetlenségem okait. Személy szerint nem vagyok elégedetlen egyetlen hivatalnokkal sem, s még kevésbé érezhetek bármilyen elégedetlenséget a király személye iránt. Viszont erényemnek tartom az olyan kormányzattal szembeni elégedetlenséget, amely önmagában többet ártott Indiának, mint bármely más korábbi hatalmi rendszer. A brit uralom alatt India gyöngébb, mint valaha. Hitem szerint bűn ezzel a rendszerrel elégedettnek lenni. Értékes kiváltságom volt, hogy megírhattam mindezt a különböző újságcikkekben, amelyeket bizonyítékként terjesztettek be ellenem. Tulajdonképpen úgy hiszem, szolgálatot tettem Indiának és Angliának azáltal, hogy az együtt nem működésben megmutattam a kivezető utat abból a természetellenes állapotból, amelyben mind a ketten élünk. Szerény véleményem szerint épp annyira kötelességünk együtt nem működni a gonosszal, mint együttműködni a jóval. Ám a múltban az együtt nem működés a gonosszal szembeni, előre megfontolt szándékkal elkövetett erőszakban nyilvánult meg. Én épp azt szándékozom honfitársaimnak megmutatni, hogy az erőszakos együtt nem működés csak megsokszorozza az erőszakot, és mivel a gonoszságot csak az erőszak táplálja, ezért, hogy megvonjuk a támogatást a

gonoszságtól, teljes mértékben tartózkodnunk kell az erőszaktól is. Az is az erőszakmentességhez tartozik, hogy önként alávetjük magunkat a megtorlásnak, amiért nem működtünk együtt a gonosszal. Itt vagyok tehát, hogy magamra idézzem és elfogadjam a legnagyobb büntetést, amelyet csak rám mérhetnek azért, ami a törvény szerint előre kitervelt bűncselekmény, szerintem viszont a legmagasabb rendű állampolgári kötelesség. Tisztelt bíró úr, tisztelt szavazóbírák, önök két út közül választhatnak: vagy lemondanak tisztségükről, s ezáltal elhatárolják magukat a gonosztól, ha úgy érzik, hogy a törvény, amelyet végrehajtani hivatottak, gonosz, és én valójában ártatlan vagyok; vagy pedig a legsúlyosabb büntetést mérik rám, amennyiben hiszik, hogy ez a rendszer és ez a törvény, amelynek végrehajtásában segédkeznek, az országban élő emberek javát szolgálja, vagyis a tevékenységem káros a köz javára nézve.

Vallomása után Gandhit hat év szabadságvesztésre ítélték, mire ő köszönetet mondott a bírónak előzékenységéért. 1930-ban, 1933-ban és 1942-ben ismételten bebörtönözték, amikor polgári engedetlenségi mozgalmának részeként éhségsztrájkba kezdett. Végül hajlandó volt együttműködni az angolokkal India függetlenségének megteremtése érdekében, amelyet huszonöt évvel később, 1947-ben kiáltottak ki. Gandhi 1948-ban merénylet áldozata lett. A hinduk szentként tisztelik.

•

ARTHUR J. BALFOUR
London, 1922. június 21.

„Üzenet minden országba, melyben a zsidó faj szétszóratva él”

Arthur Balfour (1848–1930) – aki 1902–1906 között konzervatív párti miniszterelnök, az első világháború alatt pedig külügyminiszter volt – hosszú politikai karrierje legjelentősebb eredményének tartotta az 1917-es Balfour-deklarációt. Balfour azóta érdeklődött a zsidó

nemzeti mozgalom iránt, amióta 1916-ban először találkozott a brit cionisták vezetőjével, Chaim Weizmannal. A deklaráció Nagy-Britannia támogatását ígérte a zsidóság palesztinai otthona megteremtéséhez, azzal a feltétellel, hogy biztosítékok fogják szavatolni a terület nem zsidó lakosságának jogait. Ez a deklaráció szolgált alapul ahhoz a Népszövetség-beli döntéshez, amely Palesztinát brit mandátumi területté nyilvánította.

Unokahúga, Blanche Dugdale szerint Balfour szemében a cionisták a nem asszimilálódott zsidóság faji és vallási hagyományainak őrzői voltak, s ez komoly konzervatív hatalommá tette őket a világpolitikában. Mélységesen bántotta őt, hogy a keresztény világ nem méltányolja azt a jelentős kulturális és vallási szerepet, amelyet a zsidók az európai kultúra fejlődésében játszottak. Erkölcsi felháborodását legékesebben 1922-ben a brit felsőházban fogalmazta meg, válaszul Lord Islington felszólalására, melyben elítéli a döntés elfogadását.

Kitűnő barátom iménti felszólalásában azt állította, és én hiszek is neki, hogy nincsen benne elfogultság a zsidókkal szemben. Azt hiszem, kijelenthetem, hogy bennem sincs elfogultság a zsidók iránt. De úgy gondolom, hogy a világtörténelemben betöltött szerepük, illetve kapcsolatuk a világ vallásaihoz és a világpolitikához egyedülálló. Nincs nép a világtörténelemben, amely párhuzamba állítható volna velük, vagy akár csak hasonlítható is hozzájuk. Olyan kicsiny népről van szó, mely eredetileg egy Wales, Belgium vagy más, ezekhez hasonló méretű kis országban lakott, és melynek története során nem volt olyan időszak, hogy számottevő materiális hatalommal bírt volna. Ezt az országot összezúzták nagy keleti királyságok, lakosait kitelepítették, majd szétszórták, végül teljesen kiűzték a földjükről és szétkergették a világ minden tájára. Ez a nép mégis máig őrzi hagyományos vallási és faji öntudatát, melynek nincs párja a Föld kerekén.

Ez magában is figyelemre méltó, de gondoljunk csak arra – tudom, hogy ez nem kellemes gondolat, de akkor sem szabad megfeledkeznünk a tényekről – milyen bánásmódban volt részük hosszú évszázadokon át, amely évszázadok a világ bizonyos részein ez órában és e percben sem múltak még el. Jusson eszünkbe, miféle zsarnokságnak és üldöztetésnek volt e nép kitéve, és lássuk be, hogy Európa kulturális és vallási vezetése olykor milyen nagy bűnöket követett el ellene.

Belátom, hogy némely képviselője talán jó okot adhatott és adott is a rosszakaratra, de nem tudom, hogyan lehetne ez másképp, tekintve e nép sorsát. Ha azonban valaki erre szeretné helyezni a hangsúlyt, annak felhívnám a figyelmét arra a szerepre, amit a zsidók a világ szellemi, művészi, filozófiai és tudományos fejlődésében játszottak. A zsidóság energiáinak gazdasági megnyilvánulásairól most nem beszélnék, hiszen a kereszténység figyelme jórészt erre fordult.

Most arra kérném a tisztelt Lordokat, vessenek egy pillantást a zsidóság teljesítményének másik oldalára is. Aki ismeri a témát, nem tagadhatja – és itt enyhébben fogalmazok, mint tehetném –, hogy a zsidók a legteljesebb odaadással munkálkodtak a világ tudományos, szellemi és művészi fejlődésén, és teszik ezt a mai napig. Megtaláljuk őket minden egyetemen, a tudomány minden központjában. És miközben egyesek ki voltak téve az egyház üldözésének, filozófusaik olyan eszméket szültek, melyeket az egyház nagy doktorai beépítettek a vallás épületébe. Így volt ez a középkorban, az azt megelőző időkben, és így van a mai napig. És mégis, van-e köztünk olyan, aki elégedett a zsidók helyzetével? Páratlan szívósságuknak köszönhetőn képesek voltak hazátlanul is fennmaradni.

Mi lett ennek a következménye? Az, hogy minden kultúra, amelynek az életébe belefonódtak, parazitának kiáltotta ki őket – én pedig merem mondani, hogy időnként nagyon is hasznos paraziták voltak. De bárhogy lett légyen, nem gondolják-e a tisztelt Lordok, hogy a kereszténység, belátva, hogy mit követett el a zsidóság ellen, most végre esélyt adhatna ennek a népnek anélkül, hogy más népek a kárát látnák ennek; hogy [*e nép*] hazát teremtsen magának, ahol szabad lehet az elnyomástól, és hogy nem lenne-e helyes kijelentenünk, hogy ha módunkban áll, meg is fogjuk tenni? Ha pedig megcselekedhetjük ezt, nem kellene-e anyagi áldozatot hoznunk azért, hogy lemossuk saját civilizációnk ősi szennyfoltját, és baráti, kölcsönösen előnyös módon befogadnunk a zsidókat azokban az országokban, melyekben állampolgárok? És nem kötelességünk-e megadnunk nekik is azt, amivel minden nép rendelkezik, egy helyet, egy lakóterületet, ahol ápolhatják kultúrájukat és hagyományaikat? A Palesztin Mandátumot megvédhetném – meg is védtem és remélem, nem kevés sikerrel – anyagi és gazdasági szempontokból is, mivel ilyen tekintetben is megállja helyét.

Vállalkoztam arra is, hogy megvédjem a helyi népesség szempontjából, és bemutattam – remélem, meggyőzően –, hogy boldogulásuk elválaszthatatlan a cionizmus sikerétől. De miután képességeimhez mérten megkíséreltem e két kijelentés igazságát alátámasztani, valóban tökéletlen képet festenék nézeteimről, ha anélkül foglalnék helyet, hogy minden erőmmel meg ne próbáljam lefesteni a tisztelt Lordoknak a nagy ideált, amely ezek mögött és ezek felett áll, amelynek megvalósítására törekszünk én és azok, akik velem együtt gondolkodnak, és mely ideált hitem szerint most hatalmunkban áll valóra váltani.

A terv megbukhat. Nem tagadom, hogy ez kaland. De hát sosem szabad kalandokba bocsátkoznunk? Talán nem kísérletezhetünk? Remélem, a tisztelt Lordok sosem süllyednek az efféle fantáziátlan mélységekbe, és hogy ez a kaland és kísérlet igazolni fogja magát. Mindenképp helyesnek tartom, hogy döntésünkkel üzenetet küldjünk minden országba, melyben a zsidó faj szétszóratva él, üzenetet, amely tudatja velük, hogy a kereszténység nem közömbös a hitük iránt, és nem hálátlan a szolgálatért, melyet a világ nagy vallásainak tettek. Mindenek közül legfőképp annak a vallásnak, melyet a tisztelt felsőház legtöbb tagja vall, és hogy legjobb tudásunk szerint igyekszünk nekik esélyt adni a brit fennhatóság alatt történő békés és nyugodt fejlődésre, aminek lehetőségétől helyzetüknél fogva meg voltak fosztva, ezért tehetségüket olyan országokban kamatoztatták, amelyek nem értik a nyelvüket, és amelyeknek lakói más törzsekhez tartoznak. Ez az az ideál, amelyet valóra szeretnék váltani, és ezen igyekezet áll azon rendelkezés mögött, amelyet e helyütt megvédeni igyekszem. És noha rendelkezésünk minden szemszögből védhető, ez az igyekezet ad nekem erőt a cselekvéshez.

CLARENCE DARROW
Detorit, 1926. május 19.

„A néger faj élete tragédia”

Clarence Darrow (1857–1938) több mint száz ügyfelét vádolták gyilkossággal, de egyet sem végeztek ki. A militáns szabadgondolkodóként, megszállott humanistaként és az elnyomottak szószólójaként elhíresült chicagói ügyvéd negyven évig uralta a tárgyalótermeket. 1894-ben a Chicago és Észak-nyugati Vasúttársaság ügyvédi állását adta fel azért, hogy ellássa Eugene V. Debs védelmét a Pullman-sztrájk alatt. Debst felmentették, Darrow pedig ezt követően több fontos vagy szenzációs ügyben volt védőügyvéd.

1926-ban körülbelül 60 000 fekete tengődött a túlzsúfolt lakóépületekben. Olyan sokan éltek ott, hogy több család fehér környékre volt kénytelen költözni, ahonnan azonban hamar elűzték őket. Az elűzöttek között volt dr. Ossian Sweet is, aki állig felfegyverkezve tüzet nyitott az otthonára támadó tömegre. Egy fehér meghalt. Sweetet és hét másik feketét letartóztattak, a védelmüket pedig Darrow látta el. A bíróság azonban nem tudott egyhangú döntést hozni, ezért új tárgyalást rendeltek el. Egy hónap múlva a pernek már csak egy vádlottja volt: Henry Sweet, a doktor testvére, aki a végzetes lövést leadta.

Elérkeztünk ahhoz, hogy ennek a férfinak az ügyét a honfitársaiból álló esküdtszék kezébe helyezzük. Az első és az utolsó védekezés is az, hogy mindenkinek törvényadta joga életét és otthonát megvédeni. Akár még hajlandóak is lennénk ezt ennyiben hagyni. Ahogy önökre nézek, úgy érzem, ügyünket tisztességesen, rendesen, sőt megértően és kedvesen fogják kezelni. Önök pontosan ismerik ezt az ügyet. Tudják, miről szól. Azt is tudják, hogy ha fehérek szálltak volna szembe így feketékkel, akkor senki sem álmodott volna tárgyalásról. És az ügy elejétől kezdve tudják egészen addig, amíg meghozzák ítéletüket, hogy a vád kizárólag faji előítéleten alapul, semmi máson.

Uraim, ez a kérdés engem mélyen megérint, nem tehetek róla. Vessünk egy pillantást a néger faj történelmére. Úgy gondolom, hogy ez a történelem még a legkérgesebb szívet is meglágyítja. Amerikában

születtem. Elmehettem volna, ha akarok. Mások, akik olvastak a szabadságnak arról az országáról, amelyről július 4-én papolunk, önként idejöttek. Ezek az emberek, a vádlottak nem önként és jószándékukból vannak itt. Az őseiket elfogták Afrika síkságain és dzsungeleiben, elfogták őket, ahogy önök egy vadállattal teszik, kitépték őket otthonaikból és szeretteik köréből, rabszolgahajókra terelték őket, úgy utaztak, mint a szardíniák a konzervdobozban, az út végét csak minden második érte meg: néhányan az óceánba vetették magukat, amikor lehetőségük volt rá, hogy a halált válasszák a rabszolgasors helyett. Elfogták és idehozták őket. Nem ők döntöttek így. Rabszolgaként adták-vették őket, fizetség nékül kellett dolgozniuk, csak azért, mert feketék voltak. Több generáción keresztül kellett ezt elviselniük, míg végre szabadok lehettek, legalábbis a törvény előtt: és ez nem sok, mert minden egyes ember élete óhatatlanul összekapcsolódik másokéval, és mindegy, milyen törvényeket hozunk, mindegy, milyen megelőző lépéseket teszünk: ha az emberek, akikkel találkozunk, nem kedvesek és szabadságszeretők, akkor nincs szabadság. A szabadság másokból fakad, és nem a törvényekből vagy intézményekből. Nos, ez az ő történelmük. Ezek az emberek a rabszolgaság gyermekei. Ha a faj, amelynek tagjai vagyunk, tartozik valakinek – vagy bármilyen hatalomnak a világegyetemben – valamivel, akkor a feketéknek tartozunk. Minden ember felett olyan kötelességgel és felelősséggel tartoznak ezeknek a fekete embereknek, amit soha nem lehet visszafizetni. Soha nem találkoztam még eggyel sem, akivel kapcsolatban ne éreztem volna, hogy ne kellene visszafizetnem neki azt, amivel fajom tartozik neki. És ha, uraim, önök is úgy éreznek, ahogy érezniük kellene, akkor osztoznak velem az érzéseimben. Uraim, önöket a véletlen keverte ebbe az ügybe. Egy hetünkbe telt, mire megtaláltuk önöket, mire megtisztítottuk [*az esküdtszéket*] az előítélettől és gyűlölettől. Talán nem sikerült teljesen, de mi kiválasztottuk a legjobbakat és legtisztességesebbeket. Most önökön a sor.

Az ítéletük jelent valamit ebben az ügyben. Többet, mint ennek a fiúnak a sorsa. Nem gyakran fordul elő, hogy tizenkét embernek olyan ügyben kell döntenie, amely mérföldkövet jelent az emberiség történetében. Ez az ügy ilyen. Hiszem és remélem, hogy önök is érzik a felelősséget, és egy nagyszerű nemzet polgáraiként, vagy ami még fontosabb, az emberi faj családjának tagjaként cselekednek.

Végezetül hadd mondjak pár szót Henry Sweetről, akiről el is feledkeztünk. Komolyan mondom, úgy beszélek, mintha kételkednék az ítéletükben. Mit csinált ez a fiú? Ez a fiú, akit kiemelek a többi közül, és akinek a sorsát az önök kezébe helyezem: meg tudják nekem mondani, hogy mit követett el? Elhiszem akár én magam is? Itt állok egy tárgyalóteremben, ahol tizenkét ember esküt tett, és akiktől azt kérik, hogy vegyék el egy huszonegyéves fiú szabadságát, aki semmivel sem tett többet, mint Henry Sweet.

Uraim, gondolhatják azt, hogy túl gyorsan tüzelt, azt is gondolhatják, hogy hibás döntést hozott, ahogy azt is gondolhatják, hogy dr. Sweetnek nem kellett volna arra készülnie, hogy megvédi az otthonát. No de mi a helyzet Henry Sweet ügyével? Ő mit követett el? Egyenként akarom önök elé tárni. Az esküdtszék minden egyes tagja elé. Henry Sweet bátyja dr. Sweet, aki segített öccsének kijárni az iskoláit. Szerette őt. Az otthonába vette. Henry ott élt vele és a feleségével, a gyermeküket babusgatta. A doktor megígérte Henrynek, hogy előteremti a pénzt az iskolára. Henry tanult, hogy elfoglalja helyét a világban, és uraim, ez nehéz munka. A bátyja segítségével egészen tavalyig dolgozott, hogy ki tudja fizetni a tandíjat. A doktor vett egy házat. Veszélyt érzett. Beköltözött a feleségével, és megkérte ezt a fiút, hogy költözzön oda ő is. És ez a fiú megvédte a bátyját, a bátyja feleségét és gyermekét és otthonát.

Több vagy kevesebb lett-e ő ettől az önök szemében? Soha nem láttam még tizenkét embert – és nem egy esküdtszék nem egy tagjának láttam az arcát –, nem láttam még tizenkét embert az életemben, akikkel ha meg tudtam értetni egy ember ügyét, ne lett volna igaz és igazságos. Vajon ennek a fiúnak segítenie kellett a bátyjának? Vagy távol kellett volna maradnia? Önök mit tettek volna? Uraim, itt áll önök előtt egy fiú, akinek a kedvéért az ohiói egyetem dékánja eljött ide elmondani, mit gondol róla. A metodista püspök is eljött, hogy elmondja, mit gondol erről a fiúról.

Uraim, jogosan állítom tehát, hogy ez a fiú olyan kedves, olyan jólnevelt és olyan tisztességes, mint bárki önök közül. Úgy gondolják, hogy ki kell őt ragadni az iskolából, és börtönbe kell küldeni? Rendben van, uraim, ha így gondolják, akkor tegyék ezt. Ez az önök dolga, nem az enyém. Ha így gondolják, tegyék ezt. De ha, uraim, egyszer a saját fiuk szemébe néznek, vagy testvérük szemébe néznek, vagy a

szívük mélyére néznek, akkor hamut hintenek a fejükre. Önök pontosan tudják: ha bűnt követett el, akkor az az volt, hogy hűséges volt a bátyjához, akit szeretett. Tudom, hova fogják küldeni őt, és az nem a börtön lesz. Nem hiszek a gyűlölet törvényében. Lehet, hogy nem voltam mindig hű az eszméimhez, de a szeretet törvényében hiszek; abban hiszek, hogy gyűlölettel a szívünkben semmit nem lehet elérni. Szeretnék látni majd egy olyan időt, amikor az emberek szeretik embertársaikat, bármilyen legyen is a bőrszíne vagy a vallása. Addig soha nem leszünk civilizáltak, amíg ez az idő el nem jön. Tudom, hogy a néger faj előtt hosszú út áll. Hiszem, hogy a néger faj élete tragédia, igazságtalanság és elnyomás. A törvény egyenlővé tette őket, de az emberek nem. A legvégső kérdés az, mit tett az ember, és nem az, hogy mit tett a törvény. Tudom, hosszú út áll az emberiség előtt, hogy elérjen oda, ahova hitem szerint el kell érnie. Tudom, hogy bánat, megpróbáltatások és halál vár a feketékre, és talán a fehérekre is. Sajnálom. Bármit megtennék, hogy ez másképp legyen. Türelmet javasolnék, megértést javasolnék, mindazokat a dolgokat javasolnám, amik szükségesek az emberek együttéléséhez.

Uraim, önök szerint mi a kötelességük ebben az ügyben? Én nap nap után figyeltem a tárgyalóteremben összegyűlt feszült fekete arcokat. Ezek a fekete arcok most az önök fehér arcára tekintenek, és úgy érzik, hogy egy faj félelmei és reményei az önök kezében vannak.

Ez az ügy hamarosan véget ér, uraim. Számukra ez az életet jelenti. Az ő bőrszínüket senki sem képviseli az esküdtszékben. A sorsuk tizenkét fehér kezében van. A szemüket önökre emelik, a szívük az önökével együtt dobog, reményeik az önök ítéletétől függ.

Ennyi. Azt kérem a vádlott nevében, az önöket figyelő gyámoltalanok nevében, sőt ennek a nagyszerű államnak a nevében, ennek a nagyszerű városnak a nevében, amelynek ezzel a problémával tisztességesen kell szembenéznie, hogy ítéletük az legyen: nem bűnös!

Darrow nyolcórás záróbeszéde talán briliáns karrierje legnagyszerűbb védőbeszéde volt. Sweetet felmentették. Az ügyvéd számára az ítélet azt jelentette, hogy a fehérekhez hasonlóan a feketékre is vonatkozik az elv, miszerint mindenkinek joga van megvédeni a házát. Valószínűleg ez volt az első alkalom, amikor egy fehérekből álló esküdtszék egy feketével kapcsolatban elismerte ezt a jogot.

NICOLA SACCO – BARTOLOMEO VANZETTI
Dedham, Massachusetts, 1927. április 19.

„Én nem bűnös, soha”

A húszas években az Egyesült Államokban tombolt a „vörös-hisztéria”, munkásszervezetek tüntettek a tengerentúli olcsó munkaerő behozatala ellen. 1920. április 15-én lelőtték és kifosztották a milfordi cipőgyár számvivőjét és őrét. A gyilkossággal két olasz bevándorlót gyanúsítottak, Nicola Saccót (1891–1927) és Bartolomeo Vanzettit (1888–1927), akik anarchisták voltak, és kibújtak a katonai szolgálat alól.

A Dedhamben tartott tárgyalás végén a bíróság bűnösnek találta őket. Elvtársaik ugyanakkor az igazság meggyalázását látták az eseményekben, és riasztották a világ baloldali gondolkodású polgárait. Különösen azt találták felháborítónak, hogy a bíró – nyilvánvaló elfogultságról adva bizonyságot – „anarchista szemeteknek” nevezte a vádlottakat. A két férfi már hetedik éve ült börtönben, amikor közölték velük, hogy a halálos ítéletet végre fogják hajtani. Webster Thayer bíróhoz intézett utolsó beszédük nemesen megindító volt, és erejét tovább növelte a megszólalók hiányos angoltudása.

(Sacco:) Én nem vagyok szónok. Angol nyelvet nem jól ismerem, és tudom, barátom mondta, Vanzetti elvtársam több hosszan fog beszélni, ezért neki adom az esélyt.

Soha ismertem, soha hallottam, soha olvastam a történelemben olyan kegyetlen bíróságról, mint ez a bíróság. Hét év büntetés után még mindig bűnösnek tart. És a kedves emberek, akik itt vannak velünk ma ezen a bíróságon. Tudom, hogy az ítélet két osztály közt szól, az elnyomott osztály és az elnyomó osztály közt. Két osztály közt mindig összeütközés lesz. Mi közeledünk néphez könyvekkel, irodalommal. Ti üldözitek népet, sanyargatjátok, és kivégzitek őket. Mi mindig tanítani próbáljuk. Ti megpróbáljátok közénk állni meg más nép közé, akik gyűlölik a másikat. Ezért ülök ma a padon itt, mert én vagyok az elnyomott osztály. És ti vagytok az elnyomó osztály.

Te tudod, Thayer bíró, tudod az egész életemet, tudod, miért vagyok itt, és hét éve bünteted engem és szegény feleségem, és ma még

mindig halálra büntetsz. Szívesen mondanám el életemet, de minek? Mindent tudsz, amit azelőtt mondtam, és amit a barátom, az elvtársam fog mondani, mert ő jobban tudja nyelvet, és neki adom az esélyt. Az elvtársam, az ember kedves, kedves ember a gyerekekhez, és kétszer is elítéled, a bridgewateri tárgyaláson, és a dedhami tárgyaláson, ami velem kapcsolatos, és tudod, hogy ártatlan. Elfelejted összes népet, aki velünk volt hét éven át, szimpatizált, és nekünk adta energiáját és kedvességét. Ők nem érdekel téged. Azok közte és az elvtársak közte és a munkásosztály közte nagy légió intellektuális ember van, akik hét éve velünk van, hogy ne kövessed el az igazságtalan ítéletet, de a bíróság továbbmegy rajtuk. És azt hiszem, köszönöm mindenkinek, elvtársaknak, akik hét éve velem vannak, és a Sacco–Vanzetti-üggyel vannak, és neki adom az esélyt a barátomnak.

Egy dolgot elfelejtek, a barátom emlékezik most. Ahogy mondtam előtte, Thayer bíró tudja egész életem, és tudja, hogy én nem bűnös, soha – se tegnap, se ma, se soha.

*

(Vanzetti:) Azt akarom mondani, hogy ártatlan vagyok, nemcsak a Braintree-ügyben, de a Bridgewater-ügyben is. Nemcsak ebben a két ügyben vagyok ártatlan, de egész életemben soha nem loptam, soha nem öltem, és sose ontottam vért. Ezt szeretném mondani. És ez még nem minden. Nemcsak ebben a két ügyben vagyok ártatlan, és nemcsak hogy egész életemben nem loptam, nem öltem és nem ontottam vért, de egész életemben, amióta eszemet tudom, azért harcolok, hogy eltöröljem a bűnt a földről.

Aki ismeri ezt a két kezem, az tudja, hogy sosem kellett kimennem az utcára és embert ölnöm, hogy pénzt szerezzek. A két kezem keresetéből meg tudok élni, és nem is éltem rosszul. Továbbá még a két kezem munkája nélkül is meg tudnék élni, anélkül, hogy másoknak dolgoznék. Sok lehetőségem volt, hogy függetlenül éljek, és olyan életet, amit a világ magasabb rendűnek tart, mint az izzadtsággal megkeresett kenyérből fenntartott életet...

Azt szeretném még mondani, hogy mindenkinek meg kell értenie, hogy az elején a védelem borzasztó volt. Az első ügyvédem nem akart megvédeni minket. Nem gyűjtött tanúkat és bizonyítékokat nekünk.

A plymouth-i bíróság jegyzőkönyve szánalmas. Azt hallottam, hogy már alig van belőle – a fele elveszett. Így a védelemnek hatalmas munkát kellett végeznie, hogy összeszedjen valamilyen bizonyítékot, és tanúvallomást, hogy ellensúlyozza a korábbi hibákat, és számba vegye a vád állításait. És ilyen szempontból kétszer annyi időre lett volna szüksége, mint a vádnak, és ésszerű lett volna, ha elhalasztják a tárgyalást.

Hát, már mondtam, hogy egyik bűn elkövetésében sem vagyok vétkes, de egész életemben nem követtem el bűnt – nem loptam, nem öltem, nem vért ontottam, és harcoltam ellene a bűnnek, és harcoltam és feláldoztam magam, hogy megsemmisítsem azokat a bűnöket, melyeket a törvény és az egyház legitimál és szentségesít.

Annyit mondok: egy kutyának, egy kígyónak, vagy a Föld legalacsonyabb, legnyomorultabb teremtményének sem kívánnám azt, amit én szenvedtem olyanért, amit nem tettem. De meggyőződésem, hogy olyanért szenvedtem, amiben bűnös vagyok. Azért szenvedek, mert radikális vagyok, és valóban radikális vagyok. Azért szenvedek, mert olasz vagyok, és valóban olasz vagyok. És a legtöbbet nem is magamért, hanem a családomért és a szeretteimért szenvedtem. De annyira biztos vagyok az igazságban, hogy ha kétszer kivégeznének, és kétszer újraszülethetnék, akkor újra azért élnék, amit ebben az életben tettem.

Saccót és Vanzettit augusztus 23-án ültették villamosszékbe. Kivégzésük hírére tüntetések robbantak ki Londonban, Párizsban és Németországban. Az ő ügyük váltotta ki az első komolyabb lázadást a republikánus konzervativizmus ellen.

HERBERT HOOVER
New York, 1928. október 22.

„Nyers individualizmus”

Herbert Hoover (1874–1964) komoly vagyonra tett szert bányamérnökként, mielőtt az első világháború alatt és után segélyszervezeteknél dolgozott Európában. 1921-től Warren G. Harding, majd Calvin Coolidge elnök alatt kereskedelmi miniszter volt, és nagy szerepet játszott az ipar modernizálásában, amely hozzájárult az általános jóléthez.

1928-ban ő lett a republikánusok elnökjelöltje. Pártja úgy látta, csak ő képes legyőzni a Demokrata Párt liberális és urbánus támogatottságú, népszerű jelöltjét, Al Smith-t, aki New York állam kormányzójaként komoly szociális reformokat vezetett be. Válaszul Hoovernek is össze kellett foglalnia politikai filozófiáját, amelyet aztán a republikánusok – és elnökként 1929 és 1933 között saját maga is – teljes egészében a magukévá tettek a depresszió nehéz éveiben.

A „nyers individualizmusról” szóló beszédét 1928 vége felé mondta el. Szónoklata az amerikai konzervativizmus egyik iskolapéldájává vált, még akkor is, ha filozófiája tragikusan használhatatlannak bizonyult a Wall Street 1929-es gazdasági összeomlásakor. Szavaival arra utalt, hogy a kormány beavatkozása a gazdaságba szükségszerűen szocializmushoz vezet, és bizonygatta, hogy a beavatkozás a szabadság alapjait rengetné meg.

A háború után, amikor a Republikánus Párt átvette az ország irányítását, saját nemzeti létünk meghatározásával kellett szembenéznünk. Százötven éven keresztül építettük saját kormányzati módszerünket és társadalmi rendszerünket, mely alapvetően különbözik az összes többi országétól. Ez az amerikai rendszer.

Legalább olyan határozott és pozitív ez a rendszer, mint bármelyik a világon. Az önkormányzás egy olyan sajátos elvén alapul, amely az alapjainál decentralizálta a helyi felelősséget. Ami még ennél is fontosabb, olyan elven alapul, hogy az egyén csak a rendezett szabadságon és az egyenlő esélyeken keresztül tudja megvalósítani elképzeléseit

és vállalkozásait a haladás égisze alatt. Rendszerünk épp az esélyegyenlőséghez való ragaszkodásunk miatt lett fejlettebb minden más rendszernél a világon.

Amikor a háború véget ért, országunkban és az egész világon az volt a legfontosabb kérdés, a kormányok folytassák-e a termelő- és elosztóeszközök tulajdonlásának és működtetésének a háborús időkben kialakult gyakorlatát. Egy kihívás előtt álltunk. A békében választani kellett az amerikai rendszer nyers individualizmusa és a homlokegyenest ellenkező doktrínák európai filozófiája között: a paternalizmus és az államszocializmus doktrínái között. Ezen eszmék elfogadása azt jelentette volna, hogy a központi kormányzás elpusztítja az önkormányzatiságot. Azt jelentette volna, hogy aláássuk az egyén elképzeléseit és vállalkozásait, amelyekre népünk példa nélkül álló nagyságát építette...

Emiatt az amerikaiaknak egy alapvető elvi kérdésben kell dönteniük. Feladjuk-e amerikai politikai és gazdasági rendszerünket – amelyeknek köszönhetően fejlettebbek vagyunk minden államnál – azért, hogy olyan módszereket alkalmazzunk, amely épp ezeket az alapokat rengetnék meg? Szeretném hangsúlyozni a javaslatok fontosságát. Azt akarom, hogy tiszta és világos legyen az álláspontom, ugyanis a javaslatok az amerikai élet gyökereihez hatolnak le...

A bürokrácia mindig is növelni akarta befolyását és hatalmát. Nem lehet a kormányzás uralmát kiterjeszteni a hétköznapi dolgozó emberek életére anélkül, hogy ugyanakkor ne vonjuk uralmunk alá az emberek lelkét és gondolatait. A kormány minden egyes beavatkozása az üzleti életbe azt jelenti, hogy a kormány, amely tart saját politikai hibái következményeitől, egyre nagyobb ellenőrzést szerez a nemzeti sajtó és a különböző eszmék felett. A szabad véleménynyilvánítás nem sokkal éli túl a szabad ipar és a szabad kereskedelem halálát. Hamis az a liberalizmus, amely bele akarja magyarázni saját magát abba, a kormány hogyan működteti a kereskedelmet és az üzletet. Országunkban az üzlet minden egyes lépésének bürokratizálása a liberalizmus gyökereit mérgezi meg: a politikai egyenlőséget, a szabad véleménynyilvánítást, a szabad gyülekezést, a szabad sajtót és az esélyek egyenlőségét. Ez az út nem több, hanem kevesebb liberalizmushoz vezet. A liberalizmusnak nem a bürokrácia kiterjesztéséért kellene küzdenie, hanem éppen a megfékezéséért. Az igazi liberalizmus törvényes szabadságot keres abban a hitben, hogy ilyen szabadság nélkül hiába

dolgozunk minden egyéb áldásért és haszonért. Ez a hit az amerikai haladás alapja, a politikaié éppúgy, mint a gazdaságié. A liberalizmus a szellem ereje, olyan erő, amely abból a felismerésből fakad, hogy a gazdasági szabadságot nem lehet feláldozni, ha meg akarjuk őrizni a politikai szabadságot.

Még ha a kormány által működtetett gazdaság és üzlet hatékonyabbá tehetné is a működésünket, az alapvető ellenérv változatlan formában megmaradna. Tönkretenné a politikai egyenlőséget. Nem csökkentené, hanem növelné a hatalommal való visszaélést és a korrupciót. Megbénítaná az emberek szellemi és spirituális energiáit. Kiszárítaná a szabadság és a fejlődés kútját. Legfőképpen ezen indokok miatt kell ellenállnunk. Az elmúlt százötven évben a liberalizmus az amerikai rendszerben találta meg igazi szellemét, és nem az európaiban.

Népünknek joga van tudni, a jövőben is meg tudjuk-e majd oldani a problémáinkat anélkül, hogy lemondanánk az amerikai rendszerről. Én tudom, hogy igen. Már bebizonyítottuk, hogy a rendszerünk gyorsan képes alkalmazkodni a gazdasági és üzleti élet legújabb változásaihoz. Már bebizonyítottuk, hogy a gazdasági problémák ellenére fenn tudjuk tartani demokráciánkat, ráadásul úgy, hogy érintetlen marad az esélyegyenlőség és az egyéni szabadság is.

És mik az eredményei az amerikai rendszerünknek? Országunk a lehetőségek hazája lett azok számára, akik örökség nélkül születtek. És nemcsak erőforrásainak és iparának gazdagsága miatt [*lett a lehetőségek hazája*], hanem az elképzelések és vállalkozások szabadsága miatt is. Oroszország erőforrásai olyan nagyok, mint a miénk. Az orosz nép is annyira dolgos, mint mi. Ám Oroszország nem részesült a mi százötven éves kormányzásunk és társadalmi rendszerünk áldásaiból. A decentralizált önkormányzat, az esélyegyenlőség és az egyéni szabadság elveihez hűen a rendezett szabadság, [*vagyis*] a mi amerikai kísérletünk az emberek boldogulására olyan jólétet eredményezett, amilyenre nincs példa a világon. Olyan közel vagyunk a szegénység megszüntetéséhez, a nélkülözéstől való félelem megszüntetéséhez, mint még soha az emberiség történetében.

Hoover legyőzte Smith-t, de mivel vonakodott kiterjeszteni a szövetségi hatalmat a gazdasági válság idején, az 1932-es elnökválasztáson alulmaradt Franklin D. Roosevelttel szemben.

OSWALD MOSLEY
London, 1930. május 28.

„Mozgósítani kell a nemzetet”

Oswald Mosley (1896–1980) a huszadik századi brit politika egyik legtragikusabb személyisége volt; karizmatikus munkáspárti vezető, aki az antiszemita és hitlerista intézkedéseket sürgető Brit Fasiszta Unió megalapításával nevetségessé tette magát a harmincas években.

Eredetileg független képviselőként ült a brit alsóházban. 1924-ben belépett a Munkáspártba, és 1929-ben tagja lett Ramsay MacDonald kormányának, ahol az export élénkítésével és közpénzből finanszírozott ipari munkahelyteremtéssel akarta megoldani a gazdasági válságot. Javaslatait a kabinet elutasította. Mosley parlamenti leköszönőbeszédét a század legnagyobb szónoki teljesítményei közt tartják számon; csodálói közt volt Lloyd George és Winston Churchill is.

Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy ha az emberek nagy tömegeit akarjuk munkába állítani, annak az árát vagy az államnak, vagy a helyi kormányzatoknak kell megfizetniük. Elkeseredett, kilátástalan harc dúl a kormányban, hogy minden lehetséges penny terhet levegyenek az adófizetők válláról, és átrakják [*azt*] a kamatfizetők vállára. Ezek az aprópénzek, ezek a pennyk tartják életben e terveket hónapok óta. De mit számít mindez? Mi haszna átrakni a súlyt az adófizetőről a kamatfizetőre? Mi haszna áthelyezni a súlyt a bal vállunkról a jobb vállunkra? Attól még ugyanaz az ember viseli a terheket, és a gazdasági tények azt mutatják, ahogy azt minden komoly gazdasági elemzés is bizonyította, hogy a kamatfizetőkre nehezedő terhek jobban sújtják a gazdaságot, mint az adófizetők terhei. Ha mindenképp hordoznunk kell ezt a súlyt, akkor minek vesztegetjük az időnket avval, hogy eldöntsük: az adófizető avagy inkább a kamatfizető viselje-e a nagyját?

Ha deflációs politikát folytatunk, és szűkítjük a hitelalapokat, eluralkodik az úgynevezett „kincstári szemlélet”, aminek az a következménye, hogy nehéz lesz ilyen hatalmas összegű kölcsönöket szerezni. A ma gyakorolt stabilizációs pénzügyi politika keretein belül a kincstári szemlélet képtelen célt érni. Ha tökéletesen érvényesülne, min-

den vállalkozás pontosan annyi új embert alkalmazna, mint ahányat elbocsátana. Ha levonjuk a belőle adódó végső következtetéseket, azonnal kiderül róla, milyen abszurd. Ha helytálló, amit állít, akkor a Parlament és a kormány soha semmit nem tehet. A kormányok létének többé semmi értelme. Ez a fegyverletétel politikája. Furamód, programom szerénységére utalva, azt állították róla, hogy az a „vörös zászló" politikája. Erre én azt felelem, hogy a kincstári szemlélet viszont a „fehér zászló" politikája. A megadás politikája, a tagadásé, mely által minden intézkedést meg lehet gátolni és el lehet fojtani.

E politika felett a fordulat nagy eszméje lebeg. Fordulatot kétféleképp érhetünk el. Az egyik út: pozíciónk belső pénzügyi erejét kihasználva megerősíteni a kormány pénzügyi hitelét. A másik út: a defláció egyszerű művelete, miáltal megszüntetjük minden termelési befektetés jövedelmezőségét, és a befektetőket jobb híján állampapírok vásárlásába hajszoljuk. Az ilyen intézkedéseknek lehet azonban más hatásuk is, mégpedig az, hogy a pénz külföldre megy, és akkor szembesülünk az intézkedés helyi hatásaival, melyeket a legjobban a Gazdasági Tanács elnöke fogalmazott meg – mint gazdasági problémáink egyetlen lehetséges megoldását –, amikor május 14-én azt mondta: „Csak az elmúlt két hétben 16 millió font új tőke szabadult fel a tengerentúli befektetésekhez, és feltételezem, hogy a folyamat folytatódni fog."

De miért? Miért olyan jó és kívánatos, ha a tőke külföldre megy, és gyárakat szerel fel, melyek majd a mi gyárainkkal fognak versenyezni, hogy utat és vasutat épít Argentínában és Timbuktuban, hogy munkát ad más országok lakóinak, míg idehaza azt mondják, egész gazdaságunk pénzügyi alapjait rengeti meg, ha az ország kormánya pénzt költ arra, hogy az ország lakóinak munkát biztosítson? Nos, ha önök vita nélkül elfogadják ezeket a nézeteket, akkor az ország csakugyan nagyon súlyos helyzetben van. Végkövetkeztetésként engedjék meg, hogy megállapítsam, a helyzet természetesen valóban veszélyes. És ezt mindenki tudja, akik nem olyan régóta képviselők, talán még annál is jobban. De bizton hiszem, hogy a helyzet nem mentheteden, és lényem mélyéről érzem, hogy a vergődés napjai véget érnek, [*és*] hogy ezúttal nem fogunk tudni átevickélni a bajok tengerén.

Mozgósítani kell a nemzetet, összegyűjteni energiáit a nagy erőfeszítésre, és ki tehetné ezt jobban, mint a jelenlegi kormány? Ha ez az

erőfeszítés elmarad, hamarosan igazi válságba kerülünk. Ettől azonban korántsem félek annyira, mert a mi népünk mindig is a válságos helyzetekben viselkedett a legjobban. Ez a nép tudja, hogyan kell a válságokat kezelni, lehűti vérét és megacélozza idegeit. A hirtelen kirobbanó válságnál sokkal jobban félek a hosszú és lassú sorvadástól, a lassan terjedő bénulástól, mely felemészti az ország minden tettvágyát és energiáját, míg végül Spanyolország szintjére nem süllyedünk. Ez sokkal veszélyesebb dolog, és sokkal valószínűbb a bekövetkezése is, ha nem teszünk semmit. Pedig ha ránk tör, milyen könnyűszerrel fogjuk elhárítani a katasztrófát! Ennek az országnak olyan nyersanyagkészlete van, munkásainak olyan szakértelme, mérnökeinek olyan tudása és olyan konstrukciói, amilyenekhez fogható a világ egyetlen másik országában sem áll rendelkezésre. Micsoda felelőtlenség azt állítani, hogy ez a nemzet, mely ereje megfeszítésével és élni akarásával képes volt megnyerni egy olyan háborút, amilyenre a világtörténelemben eleddig példa nem volt, most meghajol majd holmi gazdasági nehézségek előtt, mint a mostaniak! Ha felül akarunk kerekedni, ha mozgósítani akarjuk és összegyűjteni hazánk hatalmas erőit, akkor ebben a Parlamentnek és a kormánynak kell az élen járnia. Könyörögve kérem a kormányt, adja meg az országnak a régen várt lehetőséget, hogy kibontakoztathassa életerejét. Könyörögve kérem a Parlamentet, hogy álljon az élre!

Mosley a Munkáspárt őszi konferenciáján folytatta küzdelmét, de ismét MacDonald kerekedett felül. Decemberben kiadott egy kiáltványt, melyet tizenhét munkáspárti képviselő írt alá, de miután megalapította a progresszív szocialista New Partyt, kizárták őt a Munkáspártból. Mosleyt politikailag tönkretették, s vele együtt eszméi is elsüllyedtek. A. J. P. Taylor döntő fontosságú, habár negatív momentumként értékeli a program elutasítását, ami által a britek úgy döntöttek, hogy megmaradnak rég bevált módszereik mellett.

JOSZIF VISSZARIONOVICS SZTÁLIN
Moszkva, 1931. február 4.

„Vagy megtesszük, vagy összezúznak minket”

Joszif Visszarionovics Sztálin (1879–1953) 1917-ben az első bolsevik kormány nemzetiségügyi népbiztosa volt, a polgárháború alatt pedig részt vett Pétervár védelmében. 1923-ban a kongresszus (és Lenin magatehetetlensége) után átvette a hatalmat a pártban, és elűzte a Lenin örököseként fellépő Trockijt. Ezután szörnyű diktatúrát vezette be az országban.

1928-ban az első ötéves tervvel elindította „a szocializmus megvalósítását”. Ezalatt mintegy 1 500 nagy beruházást valósított meg, köztük Európa legnagyobb erőművét. Új iparágakat hozott létre, több ezer kilométernyi utat és csatornát építtetett, és számos várost alapított, miközben a hatalmas teljesítmények rengeteg emberéletet követeltek.

Az erőfeszítések ellenére Sztálin elégedetlen volt a fejlődéssel, és az alábbi, ipari vezetők előtt elmondott beszédében az orosz nacionalizmusra apellálva akarta a munkásokat a társadalmi és gazdasági átalakulás még fokozottabb megvalósítására ösztökélni. Üzenete egyszerű volt: vagy megtesszük, vagy a Nyugat összezúz minket. Amikor a régi Oroszország szellemét idézte fel, olyan érzelmi töltetet kapott a mondanivalója, ami addig szinte teljesen hiányzott beszédeiből.

Néha megkérdezik, lehetséges-e lelassítani a tempót, visszafogni az iramot. Nem, elvtársak, nem lehetséges! A tempót nem szabad lelassítani! Épp ellenkezőleg, erőnktől és lehetőségeinktől függően növelnünk kell a tempót. Ezt az a felelősség diktálja, amivel a Szovjetunió munkásainak és parasztjainak tartozunk. Ezt az a felelősség diktálja, amivel az egész világ munkásosztályának tartozunk.

Ha lassítunk a tempón, akkor lemaradunk. És akik lemaradnak, azokat legyőzik. De mi nem akarjuk, hogy legyőzzenek. Nem, mi nem engedjük, hogy legyőzzenek! A régi Oroszország történelmét az elmaradottság miatti állandó vereségek jellemezték. Legyőzték őt a mongol kánok. Legyőzték őt a török bégek. Legyőzték őt a svéd földesurak. Legyőzték őt a lengyel és litván dzsentrik. Legyőzték őt a

francia és a brit kapitalisták. Legyőzték őt a japán bárók. Mindenki legyőzte őt elmaradottsága miatt: kulturális elmaradottsága, politikai elmaradottsága és ipari elmaradottsága miatt. Legyőzték őt, mert ez hasznot jelentett, és legyőzték őt, mert büntetlenül megtehették. Ti is emlékeztek a forradalom előtti költő szavaira: „Szegény és gazdag, hatalmas és tehetetlen Oroszország anyácska." Azok az urak alaposan ismerték a régi költő sorait. Legyőzték Oroszországot, mert tudták, hogy „gazdag", és az ő kárán meggazdagodhatnak. Legyőzték Oroszországot, mert tudták, hogy „szegény és tehetetlen", mert büntetlenül megtehették. Ez a kizsákmányolók törvénye: az elmaradottakat és a gyengéket le kell győzni. Ez a kapitalizmus dzsungeltörvénye. Elmaradott vagy, gyenge vagy, ezért nem is lehet igazad, ezért le lehet győzni, és rabszolgává lehet tenni. Ha hatalmas vagy, igazad van, és félnek téged. Ezért nem szabad lemaradnunk.

A múltban nem volt szülőföldünk, és nem is lehetett. De most, hogy elűztük a kapitalizmust, és a hatalom a mi kezünkben van, az emberek kezében, már van szülőföldünk, amelynek megőrizzük a függetlenségét. Azt akarjátok, hogy szülőföldeteket legyőzzék, s az elveszítse függetlenségét? Ha nem akarjátok, akkor a lehető legrövidebb időn belül véget kell vetni elmaradottságunknak, és igazi bolsevik tempóval kell építenünk a szocialista gazdaságot. Mert nincs más lehetőség. Ezért mondta Lenin az októberi forradalom előestéjén: „Vagy elpusztulunk, vagy legyőzzük és magunk mögé utasítjuk a fejlett kapitalista országokat." A fejlett országokhoz képes ötven vagy száz évvel le vagyunk maradva. Ezt a lemaradást tíz év alatt kell behoznunk. Vagy megtesszük, vagy összezúznak minket.

A Szovjetunió munkásaival és parasztjaival szemben érzett kötelességünk diktálja ezt nekünk. Tíz év alatt kell behoznunk azt a lemaradást, amely a fejlett kapitalista országok és közöttünk van. És erre minden „objektív" lehetőségünk megvan. Egy dolog hiányzik csak: a megfelelő képesség, hogy kihasználjuk ezeket a lehetőségeket. Rajtunk múlik csak. Csak rajtunk! Itt az ideje, hogy megtanuljuk kihasználni lehetőségeinket. Itt az ideje, hogy véget vessünk a[*z állami*] beavatkozás nélküli termelésnek. Itt az ideje, hogy egy új irányvonalat vezessünk be, olyat, amely megfelel a jelen elvárásainak: mindenbe be kell avatkoznunk. Ha gyárigazgatók vagytok, akkor avatkozzatok be a gyár minden ügyébe, mindent tanuljatok meg, semmi ne kerülje

el a figyelmeteket. A bolsevikoknak el kell sajátítaniuk a technikát. Itt az ideje, hogy a bolsevikok maguk is szakértők legyenek. Az újjáépítés idején a technika határoz meg mindent. És egy gazdasági vezető, aki ezt a technikát nem akarja megtanulni, aki nem akarja elsajátítani, az egy vicc, és nem vezető.

Azt mondják, a technikát nehéz elsajátítani. Ez nem igaz! Nincsenek olyan erődök, amiket a bolsevikok ne tudnának bevenni. Számos nagyon nehéz problémát megoldottunk. Megdöntöttük a kapitalizmust. Átvettük a hatalmat. Egy hatalmas szocialista gazdaságot építettünk. A parasztokat a szocializmus útjára tereltük. Már most elértük azt, ami az építkezés szempontjából a legfontosabb. Nincs már olyan sok tennivalónk: tanulmányoznunk kell a technikát, el kell sajátítanunk a tudományt. És amikor ezt megtettük, olyan tempót tudunk majd diktálni, amiről most még álmodni sem merünk. És ha igazán akarjuk, ezt meg is fogjuk tenni.

•

ADOLF HITLER
Düsseldorf, 1932. január 27.

„Úgy döntöttünk, a marxizmus írmagját is kiirtjuk Németországban”

1932-ben Adolf Hitler (1889–1945) csak egy évre volt attól, hogy Németország kancellárja legyen. Hitler, a huszadik század egyik legnagyobb orátora, 1919-ben fedezte fel saját demagóg adottságait, amikor a Nemzetiszocialista Német Munkáspárthoz (NSDAP, amelyet hamarosan csak náci pártként emlegettek) csatlakozva Münchenben tirádákat intézett a zsidók és a versailles-i békeszerződés ellen. 1923-ban neve országosan ismertté vált az általa szervezett puccs miatt, amely kudarcba fulladt, ő pedig börtönbe került. A börtönben írta Mein Kampf *(Az én harcom) c. könyvét, amely a faji-nacionalista harcról prédikált, a Német Birodalom eszméje mellett szállt síkra, és a „zsidó bacilus” nemzeti életből való kiirtására szólított fel.*

1932-ben a nácik egyik legnagyobb problémája a választási kam-

pány finanszírozásának kérdése volt. Hitlernek a düsseldorfi Park Hotel Ipari Klubjában elmondott beszéde után, amelyet Fritz Thyssen iparmágnás szervezett meg, a probléma megoldódott. Sok gyártulajdonos most látta először Hitlert, ezért visszafogottan fogadták. Miután azonban a későbbi Führer két és fél órán keresztül megállás nélkül mondta élete egyik legjobb beszédét, véleményük megváltozott.

1918-ban, ahogy a helyzetet józanul mérlegeltem, be kellett látnom valamit: ilyen időkben ijesztően nehéz feladat az emberek elé helyeznem magamat, és létrehoznom egy új szervezetet. Természetszerűleg egyszerűbb egy már meglévő szervezethez csatlakozni, és így küzdeni le a nemzet megosztottságát. De lehetséges-e egyáltalán megvalósítani ezt a célt egy meglévő szervezeten belül? Nem talál-e minden elkötelezett tag egy szervezet programjában és a megvalósításáért folytatott harcban örömöt? Nem ez-e az utolsó lehetősége egy szervezetnek? Ha egy szervezet folyamatosan utat engedett a marxizmusnak, hogy a végén gyáván megadja magát, akkor nem lehet-e, hogy az elmúlt hatvan évben olyan szellem uralkodott el benne, és olyan emberek irányították, akik a másik utat nem értették meg, és nem is voltak hajlandóak arra rálépni? Éppen ellenkezőleg, az ilyen zavaros időkben a jövő vajon nem azok kezében fekszik-e, akik felkészültek arra, hogy átjussanak a kaotikus állapotban lévő politika szűrőjén, és így kristályosodjon ki egy politikai vezetés, amely tudja, hogyan kell a nemzet irányítását a kezébe venni, és elkerülni a múltban elkövetett hibákat?

Így természetesen szinte meg kellett erőszakolnom magamat, hogy szembenézzek az előttem álló ijesztő harccal, mivel nem voltam olyan szerencsés helyzetben, hogy jól csengő nevem lett volna. Csak egy névtelen német katona voltam, aki egy apró, cinkből készült számot viselt a mellkasán. De lassan rájöttem, hogy ha a kezdet nem nő ki a legapróbb sejtből, ha az új politikai kurzus nem jön létre a nemzeten belül, egy új politikai kurzus, amely képes legyűrni a meglévő „bomlás erjedését”, akkor a nemzet egyként és egészként soha nem tud felemelkedni. A múltban ezt a gyakorlatban is megtapasztalhattuk. Az ősi idők német birodalmának bukásától százötven évnek kellett eltelnie, hogy Poroszország az új birodalom sejtcsírájaként betöltse történelmi küldetését. Higgyenek nekem, ugyanez a helyzet az embe-

rek belső megújhodásával kapcsolatban is. Minden eszmének embereket kell magához vonzania. Minden eszmének ki kell lépnie a nemzet elé, el kell nyernie a nemzettől azokat a harcosokat, akikre szüksége van, és egyedül kell mennie a nehéz úton, viselve azokat a szükséges következményeket, amelyek segítségével egy napon elég erős lesz a végzet alakulását megfordítani.

Az események azt igazolják, hogy ez az okfejtés helyes. Lehet ugyan, hogy ma sok német azt érzi, hogy mi, nemzetiszocialisták nem vagyunk képesek a konstruktív munkára, de ők becsapják magukat! Ha mi nem lennénk, akkor ma nem élnének burzsoák Németországban, és a bolsevizmus vagy nem-bolsevizmus kérdése már rég eldőlt volna...

Ma ezt a mozgalmat nem lehet elpusztítani, mert itt az embereknek számolniuk kell vele, akár tetszik nekik, akár nem. *(Hangos taps.)* Meg vagyok győződve, hogy azok számára, akik még mindig hisznek Németország jövőjében, világos, mit kell tenniük. Itt látnak ugyanis maguk előtt egy szervezetet, amelyet a nemzet iránt érzett legmélyebb szeretet fűt, [*és*] amelyet a vezetés minden szintjén megvalósított abszolút tekintély elve alapján szerveztek. Egy egyedülálló párt, amely tagsága körében teljesen megszüntette az internacionalizmus és a demokrácia eszméjét, amelynek teljes szervezetében csak a felelősség, a parancs és az engedelmesség elve uralkodik, és amely mindezek mellett Németország politikai életébe először hozta be a teljesítmény elvére épített milliós tagságát.

Itt van egy szervezet, amelyet elpusztíthatatlan, agresszív szellem irányít; egy szervezet, amely [*ha*] egy politikai ellenfele azt mondja neki, hogy „Viselkedésedet provokációnak minősítjük”, nem vonul vissza azonnal, hanem brutálisan érvényesíti saját akaratát, és ezt válaszolja ellenfelének: „Harcolunk ma! Harcolunk holnap!” És ha a mai összejövetelünket provokációnak minősítik, akkor egy újat szervezünk a jövő héten, egészen addig, amíg megtanuljátok, hogy egy *német* Németország hitének gyakorlása nem provokáció! És amikor azt mondjátok: „Nem vonulhattok az utcáinkra”, akkor csakazértis kivonulunk. És amikor azt mondjátok: „Akkor megölünk benneteket”, mindegy, mennyi áldozatot kényszerítetek ránk, ez a fiatal Németország tovább fog menetelni, és egy napon visszaszerzi a németeknek a német utcákat. És amikor az emberek arcunkba vágják az intoleranciánkat, akkor mi azt büszkén vesszük tudomásul.

Igen, megmásíthatatlanul úgy döntöttünk, a marxizmus írmagját is kiirtjuk Németországban. Döntésünket nem azért hoztuk, mert szeretünk verekedni: én könnyen el tudok képzelni egy életet, amely azért tisztességesebb, mert nem üldözik az embert Németországban, mert nem kell megfelelni számtalan kormányelőírásnak, mert az embernek nem kell állandóan fél lábbal a börtönben lennie, mert nem kell egy olyan államban élnie, amelyet nem hívhat a magáénak. A magam részéről tisztességesebb sorsot is el tudok képzelni, mint egy mindenki által őrültnek tartott kiméra elleni küzdelmet. Végezetül hiszem azt, hogy birtokában vagyok annak a képességnek, hogy betöltsem a szociáldemokrata párt valamelyik tisztségét. Egy dolog biztos: ha a képességeimet *annak* a posztnak a betöltésére fordítanám, akkor talán még ma a kormány tagja lehetnék. De számomra nagyobb döntés volt egy olyan utat választani, amelyen semmi más nem vezérel, csak a saját hitem, a népünk – feltételezhetően még mindig meglévő – természetes erejébe fektetett bizalmam, és a harcom fontossága, amely kellő vezetéssel egy napon szükségszerűen újra megjelenik.

Tizenkét évnyi harc áll mögöttünk. Ezt a harcot nem elméletben folytattuk, és már magán a párton belül is megkezdtük gyakorlati megvalósítását: készen állunk, hogy ezt a harcot nagyobb küzdőtereken folytassuk. Felidézem magamban az időt, amikor hat, szintén ismeretlen emberrel együtt létrehoztam ezt a szervezetet, amikor tizenegy, tizenkettő, tizenhárom, tizennégy, húsz, harminc és ötven ember előtt beszéltem, amikor egy év alatt hatvannégy tagot hoztam a mozgalomnak, amikor eleinte szűk körünk lassan bővülni kezdett, és el kell ismernem, hogy mára ehhez a szervezethez folyamatosan csatlakoznak német honfitársaim milliói, és ez teljesen egyedülálló dolgot képvisel a német történelemben. A burzsoá pártoknak hetven év állt a rendelkezésükre. Azt kérdem én, melyik szervezet hasonlítható a miénkhez? Hol van az a szervezet, amely négyszázezer embert képes az utcákra hívni, embereket, akiket vak engedelmességre neveltünk, akik készek bármilyen parancsot – persze olyat, mely nem ütközik törvénybe – végrehajtani? Hol van az a szervezet, amely hetven év alatt elérte azt, amit mi tizenkettő alatt? Ráadásul az eredményeinket olyan esetleges jelleggel értük el, hogy az ember alig tud szégyenkezés nélkül az ellenfele szemébe nézni, mert ez a nagyszerű mozgalom az első napjaiban szegénységbe született, és onnét nőtt ki.

Ma a német sors fordulópontján állunk. Ha a mostani folyamat folytatódik, akkor Németországban egy napon szükségszerűen kitör a bolsevik káosz, de ha ezt a folyamatot megállítjuk, akkor az embereket a vasszigor iskolájába kell vinnünk, és mindkét tábor előítéleteivel kell táplálnunk őket. Nehéz iskola lesz, de nem hátrálhatunk meg!

Ha az ember azt hiszi, hogy örök időkig fenntarthatja a „burzsoá" és „proletár" koncepciókat, akkor vagy fenntartjuk Németország gyengeségét, amely bukásunkat jelenti, vagy a bolsevizmus győzelmet segítjük elő. Ha az ember nem hajlandó sutba dobni ezeket a koncepciókat, akkor úgy ítélem, hogy a német nemzet újjászületése nem lehetséges többé. Az a krétavonal, amelyet a Weltanschauung[16] az emberek történelmében meghúzott már, az nemegyszer a halál vonalának bizonyult. Vagy sikeresen megvalósítjuk az acél keménységű politikai életet a pártok, szervezetek, szakszervezetek és a világ eszméinek bevonásával, vagy kudarcot vallunk, mert ezen belső megszilárdítás nélkül Németország végleg elpusztul.

Még [*ha*] húsz újabb szükséghatározatot küldünk is az emberekre, ez nem fogja őket megállítani a pusztulás felé vezető úton, de ha egy napon az utat ismét felfedezzük, akkor elsőként a német embereknek kell azon végigmenniük. Ezt a folyamatot nem kerülhetjük meg! Nem lenne jó azt mondani, hogy ezért csak a proletárok a felelősek. Nem, higgyenek nekem, a német nép minden egyes osztályának tagjai osztoznak a bukás felelősségében, amely maga alá temet majd minket. Néhány azért, mert akarták és tudatosan tettek az eljöveteléért, mások meg azért, mert félrefordították a fejüket, és túl gyengék voltak, hogy megállítsák bukásunkat. A történelemben a cselekvés hiányát olyan keményen ítélik meg, mint a szándékot és a tettet. Ma senki sem bújhat ki a a német politika megújításának felelőssége alól: mindenkinek ki kell mutatnia személyes szimpátiáját, és ki kell vennie részét a közös erőfeszítésből.

Ma nem a szavazataikért beszélek, és nem azért, mert azt akarom, hogy ezt vagy azt tegyék meg a pártért. Nem, azért vagyok itt, hogy kifejezzek egy álláspontot, és meg vagyok győződve, hogy ennek az álláspontnak a győzelme jelentheti az egyetlen lehetséges pontot, ahonnét elindulhat a német újjáéledés. Ez az utolsó, amit a német nép javára jóvá lehet írni. Gyakran mondják az ellenfeleink: „Te sem le-

16 Weltanschauung – világnézet (a szerk.).

szel képes úrrá lenni a mostani krízisen.” Tegyük fel, uraim, hogy igazuk van. Mit jelentene ez? Azt jelentené, hogy egy rettenetes időszak előtt állunk, amellyel szemben csak tisztán materialista eszközökkel tudunk védekezni. A szenvedést, egyszerű materiális volta miatt, ezerszer nehezebb lenne elviselni, ha az ember nem adna a népnek egy eszmét. Az emberek gyakran mondják nekem: „Te vagy az egyetlen, aki a nemzeti Németország zászlaját tartja.” És ha én vagyok az egyetlen? Ma sokkal inkább államférfihoz méltó cselekedet egy zászló alá összegyűjteni a német embereket, mint széttépni az egyetlen hitet, mely megmaradt nekik. Vegyünk példaként egy erődöt, képzeljük el, hogy hihetetlen nyomor uralkodik benne: addig, amíg a parancsnok látja a menekülés esélyét, hisz benne, reménykedik benne, addig az erődben rekedtek hajlandóak elfogadni az egyre csökkenő fejadagokat. De vegyük el az emberek szívéből a megmenekülés, egy jobb jövő lehetőségének utolsó reményét is, vegyük el tőlük ezt, és akkor azt láthatjuk, hogy hirtelen nem lesz számukra fontosabb, mint a csökkentett fejadagjuk. Minél jobban tudatosítjuk bennük, hogy nem mások, mint egy alku tehetetlen részesei, hogy a világpolitika foglyai, annál jobban olyanok lesznek, mint a rabok, akik csak a materiális érdekeikre képesek gondolni. A másik oldalon viszont az áll, hogy minél jobban viszszahozzuk az embereket a hit szférájába, annál kevésbé törődnek majd a materiális nehézségekkel, amely addig mindennél jobban számított nekik. Ezen állítás bizonyítására a legékesebb példa maga a német népünk. Nem feledhetjük, hogy a németek százötven évig harcoltak mérhetetlen eltökéltséggel a vallásért, hogy száz-és százezer ember hagyta ott földjét, otthonát, tulajdonát pusztán csak [*egy*] eszme kedvéért, egy meggyőződés kedvéért. Soha nem feledjük, hogy az alatt a százötven év alatt egyszer sem lehetett még a legapróbb nyomát sem látni a materiális érdeknek, így igazán megérthetjük, milyen hatalmas ereje van egy eszmének, egy ideálnak.

Csak így érthetik meg Önök is, hogy a mozgalmunkban több százezer fiatal ember kész kockáztatni az életét az ellenfél megállítása érdekében. Elég jól tudom, uraim, hogy amikor a nemzetszocialisták az utcákra vonulnak, akkor este hirtelen tumultus és lökdösődés támad, a burzsoák visszabújnak függönyeik mögé, majd kinéznek, és ezt mondják: Az éjszakámat ismét megzavarták, megint nem fogok tudni aludni. Miért kell a nácíknak mindig provokálniuk, és az utcán

masírozniuk az éjszaka közepén? Uraim, ha mindenki így gondolkodna, akkor senkinek nem zavarnák az álmát, igaz, de a burzsoázia sem merészkedne az utcára. Ha mindenki így gondolkozna, ha ezeknek a fiataloknak nem lennének eszméik, amik megmozgatják és előre hajtják őket, akkor természetesen ők örülnének a legjobban az esti harcok megszűnésének. De ne feledjük, hogy ez áldozatot jelent: amikor ma a nemzetiszocialista mozgalom részét képező SA és SS[17] több százezres tömegeinek mindennap be kell ülniük teherautóik kormánya mögé, gyűléseket kell megvédeniük, menetelniük kell, éj éj után áldozatot kell hozniuk, hogy azután a szürke hajnalokon elmenjenek a műhelyeikbe, a gyárakba, vagy munkanélküliként próbáljanak megélni az alamizsnából. Áldozatot jelent, mert abból a kevésből kell megvenniük az egyenruháikat, az ingeiket, a jelvényeiket, és igen, még az útiköltséget is nekik kell állniuk. Higgyék el, ennek az eszmének hatalmas az ereje. Ennek a nagyszerű eszmének!

És ha ma a teljes német nemzetnek ugyanaz lenne a hite, mint azoknak a százezreknek, ha az egész nemzet vallaná ezt az eszmét, akkor Németországra egészen másképpen tekintene a világ, mint most! Ugyanis a helyzetünket a világban és annak végzetes következményeit csak annak köszönhetjük, hogy alábecsültük a német erőt. Ha ezt a magunkról kialakított végzetes értékelést ismét megváltoztatjuk, akkor, és csak akkor, kihasználhatjuk a politikai lehetőségeinket, amelyek, ha eléggé előretekintünk a jövőbe, a német életet természetes és biztos alapokra helyezhetik. Ez vagy új életteret jelent és a belső piacunk bővítését, vagy a német gazdasági élet védelmét a világ ellen, ráadásul anélkül, hogy hasznosítanánk Németország koncentrált erejét. A képességek, az emberi erőforrás már rendelkezésünkre áll: senki sem tagadhatja, hogy ipari állani vagyunk. Először azonban át kell szabnunk a politikai előfeltételeket, mert enélkül sem az ipar, sem a kapacitás, sem a szorgalom, sem a gazdaság mit sem ér, hiszen egy elnyomott nemzet még saját gazdaságának gyümölcseit sem képes a saját gyarapodására költeni, ugyanis ezeket fel kell áldoznia az adók és sarcok oltárán.

Saját hivatalos kormányunkkal szemben én nem látok semmiféle reményt Németország újjáéledésére; ha Németország külpolitikáját

17 SA, SS (Sturmabteilung, Schutzstaffel): a náci párt katonai, ill. félkatonai jellegű alakulatai (a szerk.).

nézem, az első és legfontosabb feladatunk egy csapásra kész, biztos alapokon álló nemzeti német politikai élet kialakítása. Tizenhárom éve ezen céltól vezérelve alapítottam meg a nemzetiszocialista mozgalmat: a mozgalmat, amelyet az elmúlt tizenkét évben irányítottam, a mozgalmat, amely reményeim szerint egy napon eléri célját, és a nemes harc végeredményeként egy teljesen, belülről is megújult politikai élet születhet, amely nem tűri, hogy valaki a nemzet és a nemzet érdekei ellen vétsen, amely senkit sem tűr meg, aki nem ismeri el, vagy ellenzi ezeket az életbe vágó érdekeket, amely nem tűri és kíméletlenül lecsap azokra, akik megpróbálják tönkretenni vagy elpusztítani ezt a politikai életet, de mégis készen áll a békére és barátságra mindazokkal, akik békét és barátságot akarnak.

Miután Hitler helyet foglalt, a közönség felállt és éljenezni kezdett. Az iparvállalatoktól ezután komoly adományok érkeztek a náci párt kasszájába. „Hitler fontos győzelmet aratott” – írja életrajzírója, Alan Bullock. A német iparosok azt az embert látták benne, aki megvédi érdekeiket a kommunizmussal és a szakszervezetek követeléseivel szemben.

•

STANLEY BALDWIN
London, 1932. november 10.

„A bombázók mindig átjutnak”

I932-re, mikor Hitler hatalomra jutott, Baldwin (1867–1947) már kétszer volt miniszterelnök, s éppen Ramsey MacDonald kormányában volt a királyi Titkos Tanács elnöke. Iszonyodott a légi hadviseléstől és bombázástól; úgy gondolta, a Népszövetségnek be kellene tiltania az új katonai repülőgépek építését. A kabinet tárgyalta a javaslatot, de nem jutott döntésre. Időközben Hoover amerikai elnök is javasolta a bombázók betiltását. Őszre azonban Baldwin arra az álláspontra helyezkedett, hogy Nagy-Britannia nem folytathatja az egyoldalú leszerelést.

November 10-én (legújabb életrajzírója szerint „démoni erőtől hajtva”) rövid, de nagy feltünést keltő beszédet mondott az alsóházban, amellett érvelve, hogy a leszerelés önmagában nem állítja meg a háborút, viszont csökkenti a háború kitörésének veszélyét és lehetőségét –, majd a fiatalok lelkiismeretéhez szólt.

Amitől a világ szenved – s ezt már mondtam korábban –, az a félelemérzet, meg a magabiztosság hiánya, s ez a félelem gyakran ösztönösen, öntudatlanul van jelen. Véleményem szerint azonban, és lassan, sok megfontolás után jutottam erre az álláspontra, ami ezért a félelemért a leginkább felelős – és most azokról beszélek, akiket tiszteletreméltó képviselőtársam, Mr. Attlee egyszerű embereknek nevezett, s akiknek a vezetőjük vagyok –, a félelem igazi oka a légitámadástól való félelem. A legutóbbi háborúig a civil lakosság nem volt kitéve a háború legszörnyűbb veszélyének. Szenvedtek az éhségtől, szenvedtek fiaik és rokonaik elvesztésétől, de most ezen felül még szenvednek a félelemtől, nem hogy ők maguk meghalnak, hanem – s ez talán még szörnyűbb egy férfinak –, hogy feleségüket és gyerekeiket [*is*] megölhetik a levegőből.

Ez az érzés jelen van az emberek között az egész civilizált világban, de kétlem, hogy közülük sokan tisztában lennének egy-két dologgal az okot illetően. Az egyik [*ok*] az a megdöbbentő sebesség, amelyet a levegő meghódítása hozott a modern hadviselésbe. A légitámadás sebessége a hadseregéhez képest olyan, mint egy gépkocsi sebessége a négyes fogatéhoz, s a legközelebbi háborúban azt látjuk majd, hogy minden várost, amely légikikötő közelében fekszik, a háború kitörésétől számított öt percen belül le tudnak bombázni, s az lesz majd a kérdés, kinek az erkölcsi tartását zúzza majd szét az előzetes bombázás. Hiszem továbbá, hogy hasznos az utca emberének, ha tudatában van, hogy nincs erő a földön, amely megvédhetné őt a bombázástól. Akármit is mondjanak, a bombázók mindig átjutnak, amit igen könnyű megérteni, ha figyelembe vesszük a légtér nagyságát.

Azt mondtam, minden légikikötő közelében fekvő várost le lehet bombázni. Vegyük bármelyik ilyen várost itt a szigeten vagy a kontinensen. Az ilyen város és a környék védelméhez a légteret védelmi szektorokra kell osztani. Ha azt vesszük, hogy a bombázógépek legalább hatezer méter magasan lesznek, egyszerű matematikai számí-

tással – vagy inkább kihagyom az „egyszerű” szót – azt kapjuk, hogy tíztől több száz köbmérföldes szektorokat kell megvédeni. Most képzeljük el ezt a felhővel és köddel borított száz köbmérföldet, és sejthetjük, mennyi repülőgépet kell ebbe belehajtani, hogy legyen valami esély elkapni az ott átrepülő bombázókat. Képtelenség végrehajtani, és nincs Európában szakember, aki lehetségesnek tartaná. Az egyetlen védekezés a támadás; ha magunkat menteni akarjuk, több nőt és gyereket kell megölnünk gyorsabban, mint az ellenségnek.

Nem teszek úgy, mintha mi ebben az országban nem tennénk megelőző lépéseket. Tettünk. Kutatásokat végeztünk, nagyon csendesen és eleddig minden publicitás nélkül, de tekintetbe véve a felkészüléshez szükséges évek számát, a világ jelenlegi állapotában ebben az országban bármilyen kormány lenne hatalmon, vétkes hanyagság volna részéről, ha megfeledkezne az elővigyázatosságról. Ugyanez igaz más országokra is. Lehet-e erősebb ok a félelemre, mint ami a kontinensen történik? Márpedig a félelem igen veszélyes. Való igaz, elrettentheti az embereket a háborútól, ám sokkal valószínűbb, hogy arra ösztönzi őket, fokozzák a fegyverkezést, megóvandó magukat a szörnyű fegyverektől, melyekről tudják, bevethetők ellenük. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a légi hadviselés még gyermekcipőben jár, a lehetőségei kiszámíthatatlanok és felfoghatatlanok.

Ami a légteret illeti, mint azt nagyon pontosan megfogalmazták, a teljes leszerelés csakis a repülés betiltásával érhető el. Ami persze szintén lehetetlen. Még sosem hallottunk olyat, hogy az ember visszavont [*volna*] egy új találmányt. Jó lenne a világnak, hallottam a légierő egy igen elismert tagjától, ha az ember sosem tanult volna meg repülni. De megtanult, így nincs annál fontosabb kérdés sem eme ház, sem minden férfi, nő és gyerek számára, mint hogy: „Mihez kezdünk ezzel a hatalommal most, hogy megszereztük?” Nem mentegetőzöm, amiért előhozom és megszellőztetem ezt a témát itt a világon először, abban a reményben, hogy ami itt elhangzik, talán más országokban is olvasnak róla, megfontolják, mérlegelik, mert véleményem szerint e kérdés válaszán múlik civilizációnk sorsa. De mielőtt elérkezik a rettenetes nap, felmerül egy kisebb, ám nehéz kérdés, mégpedig Németország lehetséges újrafegyverkezése egy légierővel. A két dolog elválaszthatatlanul összefonódik.

Amíg létezik levegő, nem szabadulhatunk meg a félelemtől, amelyről beszéltem, és amely hitem szerint számos baj forrása. Kép-

telen vagyok nem gondolni rá, hogy sok százmillió év után, mióta az emberi faj megjelent a Földön, csak a mi nemzedékünk idején sikerült meghódítani az eget. Kétségtelenül fogalmam sincs, hogyan érez a világ ifjúsága, de az idősebbek számára nem [*egy*] vidám gondolat, hogy az eget meghódítva a levegőből fogjuk beszennyezni a Földet, ahogy beszennyeztük a talajt is, amióta rajta járunk. Ez a kérdés sokkal inkább szól a fiatalabbaknak, mint nekünk. Ők repülnek ma a levegőben. Az elkövetkező generációk még többet fognak repülni.

Sok társam itt körülöttem valószínűleg látni fog még egy nagy háborút. Nem hiszem, hogy láttuk az utolsó nagy háborút, de azt sem hiszem, hogy most várna ránk egy; mindenesetre ha jön, mi már túl öregek leszünk, hogy hasznunkat vegyék. Mi van a fiatalokkal? Ők hogyan fogják vizsgálni ezt az ügyet? Nekik kell majd harcolni, nekik kell majd végigharcolniuk a háború véres kérdését. Döntsék el ők. Ők vannak többségben a Földön, a kérdés őket sokkal közelebbről érinti. Az eszközök az ő kezükben vannak. Némelyik eszköz olyan rettenetes, az emberiség még nem szánta rá magát, hogy használja. Jómagam legalább három ilyen találmányról tudok, melyet kifejezetten bevetésre terveztek a legutóbbi háborúban, mégsem használták őket – [*mert*] nagy hatásfokkal bírnak és embertelenek.

Ha a fiatalok lelkiismerete ezzel az eggyel kapcsolatban arra jut, hogy gonosz és elvetendő, a dolog véget ér; de ha nem így érzik – nos, mint mondtam, a jövő az ő kezükben van. Ám ha elérkezik a következő háború, s az európai civilizáció teljes egészében megsemmisül, mégpedig saját ereje által, akkor ne bennünket, öregeket hibáztassanak. Emlékezzenek rá, hogy ők: elsősorban és kizárólag ők, [*ti. a fiatalok*] felelősek a Földre szabadított szörnyűségekért.

A Parlament tagjait megrázta, megindította a beszéd, ám kétértelműsége sokakat nyugtalanított és megdöbbentett. Mi volt a lényege, kérdezte Churchill. Érződött benne némi fatalizmus és tehetetlenség. „Elmondani az igazat, elmondani az igazat az angoloknak.” *Noha Baldwin elmondta az igazat a maga kisember módján, a beszéd többet ártott, mint használt, mert az erős frázist, hogy a bombázók mindig átjutnak, kishitűségnek vették, s egyaránt felhasználták a fegyverkezés meg a leszerelés indokául is.*

FRANKLIN D. ROOSEVELT
Washinton D.C., 1933. március 4.

„Egy valamitől kell félnünk csupán: magától a félelemtől"

1933-ban az Egyesült Államok frissen megválasztott elnöke beiktatásának napján a bankok bezártak, a tőzsdén nem kereskedtek – a világgazdasági válság a mélypontján volt. A széles körű munkanélküliség miatt az embereken eluralkodott a tehetetlenség és a kilátástalanság. Úgy látszott, Amerikán nem lehet segíteni. De feltűnt a színen az 1921 óta gyerekbénulás miatt tolókocsiba kényszerült Franklin Delano Roosevelt (1882–1945), aki 1932-ben 12 millió szavazatos fölénnyel, 42 államot maga mögé állítva megnyerte az elnökválasztást.

Ezen a hideg márciusi napon a mozgássérült Roosevelt erőtől duzzadóan, a kiutat pontosan látva letette az elnöki esküt, és a rádión keresztül amerikaiak millióival osztotta meg, hogyan tervezi megmenteni az országot. (A beszéd első változatát négy óra alatt fogalmazta, ám az emlékezetes 'szabadság a félelemtől' kitételt a beiktatás előtt egy nappal írta csak bele. Az indíttatást feltételezhetően Henry David Thoreau mondata adhatta: „Semmitől sem félhetünk jobban, mint a félelemtől magától." Roosevelt ugyanis akkoriban kapott egy Thoreau-kötetet.) Beiktatási beszéde az amerikai történelem egyik fordulópontja volt, mondja a történész Hugh Brogan. Roosevelt néhány perc alatt elérte azt, amire elődje, Herbert Hoover négy kimerítő év alatt nem volt képes: visszaadta honfitársainak a reményt.

Hoover elnök úr, elnök úr[18], barátaim!

A mai nap a nemzeti felszentelés napja, és bizonyos vagyok abban, hogy amerikai honfitársaim azt várják tőlem, hogy elnökké való beiktatásom alkalmával őszintén beszéljek hozzájuk, és megosszam velük azokat a döntéseket, amelyeket nemzetünk jelenlegi helyzete miatt szükséges meghozni. Eljött az ideje, hogy mindenekelőtt az igazságról beszéljünk, a teljes igazságról, bátran és őszintén. Nem szabad megijednünk attól, hogy őszintén szembenézzünk hazánk mostani ál-

18 Chief Justice, azaz a Legfelsőbb Bíróság elnöke, aki a megválasztott elnököt felesketi (a ford.).

lapotával. Ez a nagyszerű nemzet eddig is fennmaradt, és fenn is fog maradni, újjáéledve és jólétben.

Először is, hadd hangsúlyozzam szilárd meggyőződésemet, mely szerint egyvalamitől félhetünk csupán: a félelemtől. A névtelen, oktalan, alaptalan rettegéstől, amely megbénítja az akaratot, hogy a visszavonulás helyett előre haladhassunk. Nemzetünk minden egyes sötét órájában a győzelemhez szükséges őszinte és energikus vezetést az emberek megértéssel fogadták, és támogatták. Biztos vagyok abban, hogy ezekben a kritikus napokban ezt a támogatást megkapom. Ebben a közös szellemben nézünk szembe nehézségeinkkel, amelyek, Istennek hála, anyagi természetűek. Az értékek fantasztikus mélységekbe süllyedtek, az adók emelkedtek, lassan már fizetni sem vagyunk képesek, a kormány minden egyes szintjén megnyirbált bevétellel kénytelen gazdálkodni, az árucsere erőforrásai befagytak a kereskedelem jelenlegi folyamataiba, az ipari vállalkozások elhervadt levelei borítják a földet, a gazdák nem találnak piacot terményeiknek, és családok ezreinek megtakarított pénze vált semmivé. Ami ennél is fontosabb: a munkanélküliek hatalmas tömegei küzdenek a puszta életben maradásért, és legalább ugyanennyien dolgoznak [*ugyan*], de munkájukért alig kapnak valamit. Csak egy botor optimista tagadhatná jelenünk sötét valóságát.

Nem azért kerültünk végveszélybe, mert elfogyott volna, amiből és amivel dolgozhatunk. Nem a sáskák hozták fejünkre a pestist. Ha mostani veszedelmeinket összehasonlítjuk az alapító atyák veszedelmeivel, akiknek volt hitük és nem féltek, akkor látjuk: hálásnak kell lennünk. A természet még mindig nekünk ajánlja bőségét, amelyet az emberi erőfeszítés megsokszorozott. Rengeteg erőforrás áll rendelkezésünkre, de ha nem bánunk velük bölcsen, akkor könnyen elpazarolhatjuk jövőnk építőköveit. Ez azért fontos, mert az emberiség javainak kereskedői saját csökönyösségük és hozzá nem értésük miatt elbuktak, és ezt a bukást elismerték. A lelkiismeretlen pénzemberek a közvélemény bírósága előtt bűnösnek találtattak, az emberek szíve és értelme elítélte őket. Igaz, próbálkoztak helyrehozni a kárt, de ezt roppant idejétmúlt módon tették, hogy nem is lett volna érdemes próbálkozniuk. Amikor azzal szembesültek, hogy nem tudják kifizetni a betéteket, ismét hitelt ajánlottak a számlatulajdonosoknak. Amikor megfosztattak a profit csábításától, amely alapján az emberek azt hitték – tévesen –, hogy ők a ve-

zetőik, ismét hitelfelvételre buzdítottak, és könnyek közt könyörögtek a bizalomért. Ők csak az önzés generációjának szabályait ismerik. Nekik nincs jövőképük, s ha nincs jövőkép, akkor az emberek elpusztulnak.

A pénzemberek elmenekültek a civilizációnk templomában elfoglalt főpapi székeikből. Ezt a templomot most visszaadhatjuk az ősi igazságoknak. A templom visszaállítása az ősi igazságok szerint csak akkor sikerülhet, ha a társadalmi értékeket a tiszta pénzügyi profit fölé helyezzük. A boldogságnak nem a pénz a forrása, hanem a teljesítmény öröme, a kreatív munka borzongása. A munka öröme és erkölcsi ösztönző ereje nem szorulhat háttérbe a profit utáni őrült és csalóka hajszában. Ezekben a sötét napokban minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy megtanuljuk: igazi sorsunkat nem mások irányítják, hanem a mi kezünkben van. Fel kell ismernünk, mennyire álságos dolog a sikert az anyagi javakkal mérni, hogy mennyire hamis a hit, mely szerint a közhivatalok és a magas politikai pozíciók értékét csak a büszkeség és a személyes profit határozza meg. Véget kell vetnünk a bankok és a cégek azon gyakorlatának, amely a bizalom szentségét érzéketlen és önző gaztettekre cserélte. Nem csoda, hogy a bizalom megingott, mert nem más élteti, mint az őszinteség, a becsület, a kötelezettségek szentsége, és az önzetlen cselekvés. Ezek nélkül nem élhetünk. A helyreállítás viszont nem csak az erkölcsök terén követel változást. Ez a nemzet cselekvést követel, cselekvést – azonnal. Legnagyobb feladatunk az, hogy az embereknek ismét munkát adjunk. Ez a probléma megoldható, de csak akkor, ha bölcsen és bátran állunk hozzá.

Én azt a gyakorlatot kedvelem, amikor mindent az elején kezdünk. Minden erőmmel azon leszek, hogy a világkereskedelmet a nemzetközi gazdaság kiigazításával helyreállítsam, de az itthoni helyzet annál sokkal súlyosabb, hogy erre várjunk. Az alapgondolat, amely a nemzet talpra állásához szükséges eszközök mögött áll, aligha nevezhető nacionalistának. Tisztában kell lennünk azzal, hogy az Egyesült Államokat alkotó részek és rétegek most is legalább annyira egymásra vannak utalva, annyira függenek egymástól, mint ősapáink idejében: fel kell ismernünk, hogy az úttörők amerikai szelleme mindig velünk volt, ahogy most is. Csak úgy állhatunk talpra, ha ezzel tisztában vagyunk. Ez a leggyorsabb mód. Ez biztosítja legerősebben, hogy a talpra állás nem csak időleges lesz. A világpolitikában ezt a nemzetet a jószomszédság politikája fogja vezérelni – a szomszédé, aki tiszteli

saját magát, és emiatt tisztel másokat is. Aki jó szomszédként betartja kötelezettségeit, tiszteletben tartja megállapodásai szentségét, [*mert*] hisz[*en*] ebben a világban mindenki a szomszédunk. Ha jól értelmezem az emberek érzéseit, akkor most jövünk arra rá, mennyire függünk egymástól, hogy nemcsak elvennünk szabad, hanem adnunk is kell, és ha előre akarunk haladni, akkor képzett és lojális hadseregként kell együtt mozdulnunk, amely a közös célért hajlandó fegyelmezett áldozatot hozni, mert egy ilyen közös cél nélkül nincs haladás, és egy vezető sem lehet hatékony.

Tudom, hogy készek vagyunk életünket és tulajdonunkat is alávetni egy ilyen célnak, mert csak így lehet a közjót létrehozni akaró vezetést megvalósítani. Én ezt ajánlom, és fogadom, hogy a nálunk nagyobb célok olyan szent kötelezettséget rónak mindannyiunkra, és közös feladatunk olyan egységet teremt, amely ezidáig csak a fegyveres harcok idején jellemzett bennünket. Ezzel a fogadalommal habozás nélkül átveszem az amerikaiak nagyszerű seregének vezetését azzal a céllal, hogy fegyelmezett csapást mérünk a problémáinkra. A cselekvés ebben a formájában és ezzel a céllal, az alapító atyáktól örökölt kormányzás módszereivel igenis megvalósítható. Alkotmányunk anynyira egyszerű és annyira gyakorlatias, hogy a különleges feladatokat hangsúlyáthelyezéssel mindig meg tudjuk oldani úgy, hogy közben az alaptörvény szelleme nem sérül. Ezért bizonyult alkotmányos berendezkedésünk a legtartósabb politikai rendszernek a modern világ történelmében. Alkotmányunk meg tudott felelni az ország területbővítésével járó kihívásoknak, idegen földön vívott háborúknak, keserű első harcainknak, világgal való kapcsolatunknak.

Készen állok rá, hogy alkotmányos kötelezettségeim alapján olyan lépéseket javasoljak, amelyek szükségesek egy megsebzett világban élő megsebzett ország talpraállításához. Ezeket a lépéseket vagy azokat, amelyeket a Kongresszus bölcsen és tapasztalatai alapján meghoz, alkotmányos hatáskörömön belül gyorsan fogom alkalmazni. Ám amennyiben a Kongresszus a két lehetőség egyikével sem él, és a nemzet állapota ezt még mindig megkívánja, akkor nem fogok meghátrálni azon feladat elől, amely előttem áll. Kérni fogom ugyanis a Kongresszustól az egyetlen megmaradt eszközt, amelynek segítségével szembeszállhatok a válsággal: tág végrehajtói hatalmat és jogkört, hogy megvívhassam a háborút ebben a szükséghelyzet-

ben. Ugyanazt a jogkört fogom kérni a Kongresszustól, amely akkor járna, ha ellenség lép országunk területére.

A belém helyezett bizalmat olyan bátorsággal viszonzom, olyan odaadással, amelyet ezek az idők elvárnak tőlem. Az előttünk álló fáradságos napokat a nemzeti egység adta bátorsággal várjuk, tiszta lelkiismerettel keressük az ősi és sokat jelentő erkölcsi értékeket, és azzal az őszinte elégedettséggel, amelyet öregek és fiatalok egyaránt éreznek kemény feladatuk végrehajtása után. Az a célunk, hogy biztosítsuk a nemzet életét hosszú távon, biztonságosan.

Bízunk az alapvető demokrácia jövőjében. Az Egyesült Államok polgárai nem buktak el. Felismerték, hogy bajban vannak, és kinyilvánították akaratukat, mely szerint közvetlen és erőteljes cselekvést akarnak. Fegyelmet kértek és útmutatást. Ők választottak meg engem akaratuk eszközéül. Döntésüket ajándékként fogadom.

A nemzet eme felszenteléséhez alázattal kérjük Isten áldását. Óvjon mindannyiunkat. Ő mutasson nekem utat az elkövetkezendő napokban.

A hét végére majdnem félmillió levél érkezett a Fehér Házba. A szavak ez egyszer nemcsak retorikai szereppel bírtak, mondja Hugh Brogan. Március 4-ét követően a szavakból tettek lettek, Roosevelt pedig, egészen kivételes módon az amerikai történelemben, négy egymást követő elnökválasztást nyert meg.

•

ADOLF HITLER
Berlin, 1934. július 13.

„A német nép legfőbb bírája"

Hitler 1933. január 30-án lett Németország kancellárja, és négy héttel ezután (a Reichstag leégését ürügyül használva) megalakíthatta egypártrendszerét. Alig egy évvel később, 1934. június 30-án, az ún. hosszú kések éjszakáján – amikor is a Himmler magánhadseregébe tartozó náci elit egységek (SS) végeztek az Ernst Röhm vezette idősebb

és radikálisabb barnaingesekkel (SA) – leszámolt saját belső ellenfeleivel is. Az öldöklésnek több mint száz áldozata volt, és Hitler ekkor vált a náci forradalom megkérdőjelezhetetlen vezérévé. A vérfürdő után Joseph Göbbels náci propagandafőnök megtiltotta a német napilapoknak, hogy közöljék az áldozatok gyászjelentéseit, amivel még több pletykát, rettegést és félelmet gerjesztett az emberekben.

Az eseményt követően Hitler csak július 13-án jelent meg a Reichstagban, akkor viszont két órán keresztül beszélt. Soha máskor nem tette ilyen nyilvánvalóvá az emberiesség és a törvény iránt érzett megvetését, valamint arra való eltökéltségét, hogy hatalmát mindenáron megőrizze, mint ebben a beszédében.

Ma hajnali egykor kaptam meg az utolsó jelentéseket, amelyek azonnali cselekvésre szólítottak: hajnali kettőkor már Münchenbe repültem. Mindeközben Göring miniszterelnök már korábban megkapta tőlem a felhatalmazást, hogy amennyiben én tisztogatást kezdek, akkor ő hasonlóképpen járjon el Berlinben és Poroszországban. Göring vasököllel sújtott le a támadásra, amely a nemzetiszocialisták ellen irányult. Ebben a meghatározó órában a villámgyors cselekvés szükségessége miatt csak nagyon kevés ember volt mellettem. Göbbels miniszter és az új kabinetfőnök jelenlétében került végrehajtásra az akció Münchenben, amelyről önöket is tájékoztattuk. Ugyan pár nappal korábban még készen álltam, hogy irgalmas legyek, abban az órában ez már szóba sem jöhetett. A lázadásokat a minden időkben érvényes vastörvények alapján verik le. Ha valaki megkérdezi tőlem, miért nem hagytam a bűnösök elítélésének kérdését a reguláris bíróságokra, akkor csak ennyit mondhatok: ebben az órában én voltam felelős a német nép sorsáért, ezért én lettem a német nép legfőbb bírája!

A lázadó megmozdulásokon mindenkor tizedeléssel lettek úrrá. Csak egyetlen állam mulasztotta el háborús törvényeit alkalmazni, és ez az állam, Németország, drágán megfizetett mulasztásáért. Nem akarom a fiatal birodalomra a régi végzetét hozni. Parancsot adtam az árulás vezetőinek lelövésére, és arra is parancsot adtam, hogy a nyers húsig égessék ki a belföldi életünk kútjait és a külvilágot mérgező fekélyt[19].

19 „Belföldi életünk kútjait és a külvilágot mérgező fekélyt: a szövegkörnyezetbe nem nagyon illő, s egyébként képzavaros kifejezésben alighanem az az előítélet rejlik, amely a középkori pestisjárványokért a zsidókat mint kútmérgezőket tartotta felelősnek (a szerk.).

Valamint arra is parancsot adtam, hogy amennyiben bármelyik felkelő ellenkezni mer a letartóztatása ellen, akkor azonnal fegyveres erővel kell lecsapni rá. A nemzetnek tudnia kell, hogy a létezését – amit belső rendje és biztonsága garantál – nem fenyegetheti senki sem büntetlenül! A jövőre nézve mindenkinek tudnia kell, hogyha kezét emeli az államra, akkor biztos halál vár rá. És minden nemzetiszocialistának tudnia kell, hogy sem beosztás, sem pozíció nem védheti meg őt a személyes felelősségtől, és ebből fakadóan a büntetéstől sem. Több ezer ellenfelünket állítottam bíróság elé, mert romlottak voltak. Szégyellném magamat, ha a hasonló bűncselekményeket a saját sorainkban eltűrnénk. Egyetlen nép és egyetlen kormány sem tehet másképpen, ha olyan teremtmények bukkannak fel, mint Németországban Kutisker, akit Franciaországban Staviskyként ismertek, vagy olyanok, akikkel manapság találkozunk: emberek, akiknek az a céljuk, hogy az állam érdekei ellen vétsenek. És minden ember bűnös, ha nem talál magában elég erőt ahhoz, hogy az ilyen förtelmes teremtményeket elpusztítsa.

Ha az emberek azt vetik a szememre, hogy csak egy jogi eljárás tudja pontosan mérlegelni a bűnösséget és annak mértékét, akkor én ez ellen a legkomolyabban felemelem a szavam. Aki Németország ellen cselekszik, az elárulja országát; és az országát elárulót nem a cselekménye mértékének megfelelően kell büntetni, hanem azon célnak megfelelően, amely cselekményét mozgatta. Aki szívében azzal a szándékkal cselekszik, hogy lázadást szítson, és így a hűséget ássa alá, a hitet ingassa meg, titkos esküket szegjen meg – az nem számíthat másra, mint hogy ő maga lesz az első áldozat. Nem áll szándékomban a kis bűnözőket lelövetni, a nagyokat pedig megkímélni. Nem az én feladatom megállapítani, hogy túl keményen csaptunk-e le az összeesküvőkre, az agitátorokra és a pusztítókra, a német közvélemény, és tágabb értelemben a világközvélemény kútjának megmérgezőire; nem az én feladatom eldönteni, melyikük szenvedett túl sokat; nekem csak az a dolgom, hogy Németországban ilyen cselekmények ne fordulhassanak elő...

Ezekben a napokban, amely[*ek*] egyaránt megterhelő[*ek*] az SA-nak és a tagságának, a rohamosztagosok megőrizték a hűség szellemét. Így az SA már harmadszor bizonyította, hogy hozzám tartozik, ahogy én is bármikor hajlandó vagyok bebizonyítani, hogy én hozzájuk tartozom. Néhány hét múlva a barnaingesek ismét uralni fogják a német utcákat, és ez ékes bizonyítékát adja annak, hogy a nemzetiszocialista

Németország életében eluralkodott mély végveszélyt legyőztük. Amikor tavaly márciusban fiatal forradalmunk végigsöpört Németországon, legfőbb célom az volt, hogy olyan kevés vért ontsunk, amilyen keveset csak lehet. Az új állam nevében, a Nemzeti Szocialista Párt nevében milliónyi ellenfelünknek amnesztiát ajánlottam, azóta milliók csatlakoztak hozzánk, és hűségesen részt vesznek a birodalom újjáépítésében. Azt reméltem, többé már nem lesz szükséges megvédeni az államot fegyverrel a kezünkben. A végzet azonban ismét próbára tett minket; mindannyian esküt tettünk, hogy még nagyobb fanatizmussal ragaszkodunk ahhoz, amit oly sok jó emberünk vére árán szereztünk meg, és amit ma megint német honfitársaink vérével tudunk csak megőrizni.

Alig másfél évvel ezelőtt ajánlottam fel volt ellenfeleinknek a kibékülést, ezért most is megbocsátást ígérek azoknak, akik bűnösök ebben az őrületben. Hadd nézzenek magukba, emlékezzenek új Németországunk történelmének eme szörnyű veszteségére, és adják át magukat teljesen az újjáépítés feladatának. Hadd ébredjenek rá most már biztosabb belátással annak a feladatnak a mibenlétére, amelyet a sors adott nekünk. A feladatot sem polgárháború, sem káosz nem képes elvégezni. Érezzük mindannyian a felelősséget a legdrágább kincsért, amelyben egy németnek csak része lehet: belső rend, belső és külső béke. Én készen állok a történelem törvényszéke előtt vállalni a felelősséget azért a huszonnégy óráért, amelyben életem legkeserűbb döntéseit kellett meghoznom, amelyben a sors ismét megtanította nekem, hogy egyetlen dologra vigyázzak mindenáron, ami számunkra csak létezik ebben a világban: a német népre és a német birodalomra!

Alig egy órával azután, hogy Hindenburg elnök augusztus 2-án meghalt, egy bejelentés tudatta, hogy az elnöki posztot összevonták a kancellárival, és Hitler lett a birodalom fegyveres erőinek főparancsnoka. A német hadsereg katonái és tisztje nem az alkotmánynak vagy szülőföldjüknek fogadtak hűséget, hanem magának Hitlernek.

OSWALD MOSLEY
London, 1935. március 24.

„Anglia mer ismét nagy lenni”

Oswald Mosley 1932 októberében jelentette be a Brit Fasiszta Unió megalakulását; három hónappal azután, hogy Hitler és a nácik megszerezték a hatalmat a németországi választásokon. „Nekem az a kötelességem, hogy felébresszem az élni akarást, a nagyszerű élet utáni vágyat. Én az életemet tettem fel a nemzeti reneszánszra.” *Egy évvel később a mozgalom már inkább hitlerista és antiszemita volt, mint fasiszta. Tagjai fekete ingben, lovaglócsizmában és lovaglónadrágban masíroztak, főképpen a londoni East End utcáin, miközben röplapokat osztogattak, melyeken a demokrácia és a szocializmus ellen uszítottak, illetve hevesen támadták a zsidóságot. Összejöveteleiket, amelyek gyakran csúnya erőszakos jelenetekbe torkollottak, ezrek látogatták. Hazafias látomását meghirdető alábbi beszédét Mosley nyolcezres hallgatóság előtt mondta el az Albert Hallban.*

Megtiszteltetés számunkra, hogy abban a korban élünk, melyben Anglia bejelenti, hogy nagy tetteket fog véghezvinni. Megtiszteltetés ahhoz a generációhoz tartozni, mely nem azt keresi, mennyit vehet el magának, hanem azt, mennyit adhat. És ezáltal a mi generációnk meg fogja érteni, hogy léteznek hatalmasabb dolgok a renyheségnél, és van, ami fontosabb a biztonságnál is, aminthogy van, ami a halálnál is szörnyűbb.

A mostani lesz az a legendás generáció, mely újfent felhágja az idő és a történelem bérceire, hogy pillantást vethessen a halhatatlan fényekre – az áldozat és a magasba törekvés fényeire, melyek megpróbáltatásokon által a fennkölthöz és a halhatatlanhoz hívják az emberiség lelkét. Korunk válaszút előtt áll: hősiesség vagy pusztulás. A nagy népek számára nincsenek kerülőutak. Habozhatunk-e hát, hogy melyik utat válasszuk?

Hadd adjam meg a választ ma este ezen a nagyszerű gyűlésen. Anglia a magasba emeli fejét, a birodalom hangja messzi zeng. Hallja hát meg Európa és a világ, hogy a mi csodálatos népünk lelke ret-

tenthetetlen és legyőzhetetlen. Zászlónk dacol a végzet viharával. És hogy lobog még a láng. A dicsőség halhatatlan. A birodalom lelke él, és Anglia mer ismét nagy lenni.

Mosley fasiszta mozgalma kudarcba fulladt. Az 1936 októberi londoni zavargások után meghozták a közrendet szabályozó rendeletet, amely a politikai pártok számára megtiltotta az egyenruha viselését, feloszlatta a magánhadseregeket, és korlátozta az utcai gyülekezés jogát. Mosleyt a háború alatt internálták. Később, 1959-ben és 1966-ban is indult az általános választásokon, de kudarcot vallott. Párizsban élt, és 1980-ban halt meg.

•

LA PASIONARIA – DOLORES IBÁRRURI
Madrid, 1936. július 19.

„No Pasarán – Nem törnek át!”

Dolores Ibárruri (1895–1989), egy baszk bányász lánya 1917-ben lépett be a Spanyol Szocialista Pártba. Előbb munkások részére készülő lapoknál dolgozott újságíróként La Pasionaria („szenvedélyvirág”) álnéven, majd 1920-ban közreműködött a Spanyol Kommunista Párt megalapításában. Ahogy életrajzírója, Robert Law megállapítja, La Pasionaria milliók számára egymaga személyesítette meg a spanyol polgárháborút.

A Franco vezette fasiszták és a köztársaságiak harca 1936 és 1939 között megosztotta a világ közvéleményét. A magas, sötéthajú, fekete gyászruhát viselő La Pasionaria volt a köztársaság szócsöve a világ felé. Beszédeit milliónyi szórólapon adták közre. Ibárruri a kommunista párt főtitkárának, José Díaznak a sürgetésére mondta el ezt a beszédet, amelyet a Radio Union közvetített a belügyminisztériumból. A kommunisták nevében szólva az volt a célja, hogy az emberekben tartsa a lelket és növelje harci kedvüket.

Munkások, antifasiszták, dolgozók! Mindenki készen áll, hogy megvédjük a köztársaságot, a szabadságjogokat és a nép demokratikus eredményeit. A helyzet komolyságát a kormány és a Népfront közleményeiből mindenki ismeri. Marokkóban és a Kanári-szigeteken a munkások a köztársasághoz hű erőkkel közösen lelkesen és bátran harcolnak. Amikor a kommunisták, a szocialisták, az anarchisták és a republikánusok, a katonák és mindazok, akik tiszteletben tartják a nép akaratát, meghallották „A fasizmus nem tör át! Az októberi hóhérok nem törnek át!" kiáltást, akkor egyszerre pusztították el a felkelő árulókat, akik szennyel és árulással mocskolták be azt a katonai büszkeséget, amelyet olyannyira dicsértek. Az egész ország remeg a felháborodástól, amikor látja, hogy ezek a szívtelen emberek tűzzel és rettegéssel akarják a demokratikus Spanyolországot a félelem poklába taszítani. De nem törnek át! Egész Spanyolország háborúban áll. Madridban az emberek határozottan és harci tűzzel figyelmeztetik a kormányt arra, hogy a reakciósokat és a felkelő fasisztákat el kell taposni. Asszonyok, hősies asszonyok, emlékezzetek az asturiai asszonyokra! Harcoljatok a férfiak mellett, hogy megvédjétek a kenyereteket és fenyegetett gyermekeitek biztonságát. Katonák, a nép fiai! Egy emberként álljatok a kormány mellett, a munkások mellett, a Népfront mellett, testvéreitek, szüleitek és bajtársaitok mellett. Harcoljatok február 16-a Spanyolországáért[20], és győzzetek. Munkások, ideológiai meggyőződéstől függetlenül: a kormány kezetekbe adta a szükséges eszközöket, hogy megvédhessük Spanyolországot attól a szégyentől, amelyet az októberi forradalom hóhérai hoztak a fejünkre. Senki se habozzon: hadd ünnepeljük már holnap a győzelmünket. Mindenki álljon készen. Minden munkás, minden antifasiszta úgy gondoljon magára, mint felfegyverzett katonára. Katalónia, Vasconia, Galícia népe, minden spanyol: védjétek meg a demokratikus köztársaságot, erősítsük meg a február 16-i győzelmet! A kommunista párt mindenkit harcba hív! Minden munkást arra hív, hogy vegyen részt a harcokban, és egyszer s mindenkorra zúzza szét a köztársaság és a szabadságjogok minden ellenségét. Éljen soká a Népfront! Éljen soká az antifasiszták uniója! Éljen soká a köztársaság és a nép!

20 „Harcoljatok február 16-a Spanyolországáért": utalás az 1936. februári választásokra, amelyből a Népfront került ki győztesen (a szerk.).

A No Pasarán *kifejezés hamarosan egész Spanyolországban ismertté vált, és a forradalmi folklór része lett az egész világon. (Igaz, a felhívást először – húsz évvel korábban – 1916-ban mondta Pétain francia tábornok Verdun ostrománál.) La Pasionaria Franco 1939-es hatalomra jutása után a Szovjetunióba távozott, és csak a tábornok 1977-ben bekövetkezett halála után tért vissza. Nyolcvanegy éves korában parlamenti képviselő lett.*

•

FRANKLIN D. ROOSEVELT
New York, 1936. október 31.

„Az önzés és a hatalomvágy erői emberükre találtak!"

Roosevelt gazdasági intézkedéscsomagja, a New Deal hatmillió állást teremtett. Az elnök segítségének, ötleteinek és kemény kezű vezetésének köszönhetően Amerikában enyhült a gazdasági válság, a munkanélküliség lassan visszaszorult. Ugyanabban az időben, amikor Hitler minden hatalmat magához ragadott, Mussolini pedig lerohanta Abesszíniát, Roosevelt megvédte az amerikai demokráciát, és megmentette a profitrendszert.

Így aztán bárhol beszélt az 1936-os elnökválasztási kampány során, mindenhol megmentőként fogadták. Utolsó, nagy – és sokak szerint a kampány során legjobb – beszédét New York Cityben, a Madison Square Gardenben adta. Négy szövegírójával közösen ezzel az egy beszéddel többet foglalkoztak, mint bármelyik előzővel, mivel az elnök lelkükre kötötte, hogy a szép szavakat el kell felejteni. A beszéd nemcsak a kampányt, hanem az előző négy évet is összefoglalta, magabiztos elnökként mutatva Rooseveltet, aki hisz a New Deal sikerében, és eltökélten fölveszi a harcot ellenfeleivel és ellenségeivel, főleg azokkal, akik úgy hitték, most már rajtuk a sor Amerika kormányzásában. A minden egyes mondat után erősödő taps és éljenzés a beszéd végére elsöprő erejű tapsviharban csúcsosodott ki.

Itt van a kezemben a béke dokumentuma, és ez a dokumentum azt mutatja, hogy jogosan remélünk békés jövőt magunknak: békét az egyénnek, békét a közösségnek, békét a nemzetnek, és békét a világgal.

Ma este felsorolom azoknak a nevét, akik tisztelettel és becsülettel álltak mellettünk 1932-ben, és állnak mellettünk ma is. Ezen a listán olyan milliók nevei vannak, akik soha nem kaptak esélyt: éhbérért dolgozó férfiaké, varrásban megvakult nőké, szövőszék mellett robotoló gyerekeké.

Ezen a listán azoknak a nevei vannak, akik felhagytak minden reménnyel: fiatal férfiaké és nőké, akik számára az esély még illúzió sem lehetett. Ezen a listán azoknak a gazdáknak a nevei vannak, akiknek a földje csak keserűséget termett, üzletembereké, akiknek a főkönyvei csak pusztulásról szóló bejegyzéseket tartalmaznak, háztulajdonosoké, akik a kilakoltatással néznek szembe nap mint nap, takarékos polgároké, akik elveszítették megtakarításaikat. Nagy betűkkel áll ezen a listán számtalan más amerikai neve vallástól és politikai meggyőződéstől függetlenül, amerikaiaké, akiknek volt szemük, hogy lássák, volt szívük, hogy megértsék, akiknek a lelkiismeretét túl sok bajba jutott sorstársuk végzete nyomta, amerikaiaké, akik négy évvel ezelőtt meglátták, milyen életet élnek, és ezt mondták: „Ezen lehet változtatni. Ezen változtatni fogunk."

Ugyanezt a hadsereget vezetjük most is, 1936-ban. Velünk voltak 1932-ben, mert hittek. Velünk vannak 1936-ban, mert tudják. És mellettük áll több millió, újonnan csatlakozott társuk is, akik tudni szeretnék.

Az ő reményük teremtett alapot a mi békénkhez.

Küzdelmek árán jutottunk el ide, és biztosíthatok mindenkit, hogy küzdelmek nélkül nem mehetünk előre. Ez a nemzet tizenkét évig volt megverve egy semmit nem halló, semmit nem látó, semmit sem cselekvő kormánnyal. A nemzet a kormányára nézett, de az elkapta a tekintetét. Kilenc gúnyos év az aranyborjúval, három hosszú év ostorcsapásokkal! Kilenc őrült év pazarlásban, majd három hosszú év kenyérért sorban állva! Kilenc ostoba év a káprázatban, majd három hosszú év kétségbeesésben! Hatalmas erők igyekeznek elérni, hogy egy ilyen kormány legyen ismét hivatalban egy olyan programmal, amely a legjobb esetben is közömbös.

Négy éve olyan kormánya van ennek az országnak, amely ahelyett, hogy malmozott volna az ujjaival, felgyűrte az ingujját. És az ingujjak felgyűrve is maradnak. Küzdenünk kellett a béke régi ellenségeivel: az üzleti és pénzügyi monopóliumokkal, a spekulációval, a nemtörődöm bankokkal, az osztályok közti ellentéttel, a háborús nyerészkedéssel. Úgy kezdtek ők az Egyesült Államok kormányára tekintem, mint a saját ügyeik egyik tartozékára. Ma már tudjuk, hogy egy pénzügyi alapon szervezett kormány pontosan olyan veszélyes, mint egy csőcselék irányította kormány. Ezek az erők a történelmünk során még soha nem egyesítették erejüket egyetlen jelölt ellen. Most az irántam érzett gyűlöletük egyesítette őket, és én üdvözlöm ezt a gyűlöletet.

Annyit mondok még, hogy az önzés és a hatalomvágy erői emberükre találtak első négy évem alatt. És annyit mondok végezetül, hogy az elkövetkező négy évben ezek az erők legyőzőjükre fognak találni.

A Republikánus Párt előnyére akarta fordítani Roosevelt támadását a reakciós erők ellen, mondván, az elnök uralkodni akar az amerikaiakon. Ám Roosevelt (Maine és Vermont kivételével) minden államban megnyerte a választást: huszonhétmillió szavazatot kapott, míg kihívója, Alfred Landon kansasi kormányzó alig többet, mint tizenhatmilliót.

•

WINSTON CHURCHILL
London, 1936. november 12.

„A sáskák évei”

1936-ra a pártja által magára hagyott, barátai által elárult, hivatalától megfosztott Winston Churchill meg volt győződve, hogy Németország hadereje egymagában erősebb, mint Angliáé és Franciaországé együttvéve. Miután meggyőzte Stanley Baldwint, a Parlament alsóházában mondta el karrierje egyik legnagyszerűbb beszédét. Ezen a napon Churchill mindazok nevében beszélt, akik tudták,

hogy Angliának előbb vagy utóbb szembe kell majd szállnia Hitlerrel. A beszéden éjjel is dolgozott, folyamatosan diktálva és javítva a szöveget, hogy megalkossa egyik legremekebb filippikáját, amellyel magát Baldwint vette célba.

„Olyan pontosan és olyan erővel haladt beszédének üzenete felé, mint egy robogó gőzmozdony” – emlékezett Harold Nicolson, aki a Parlamentben hallgatta Churchill beszédét, amelynek végén a politikus nagyon erős kritikával illette a Parlament alsóházát.

Az Admiralitás első Lordja tegnap éjjeli beszédében továbbment. Azt mondta: „A pozíciónkat folyamatosan újraértékeljük.” Biztosított minket arról, hogy minden nagyon képlékeny. Biztos vagyok benne, hogy ez igaz is. Mindenki látja, mi ez a pozíció. A kormány nem képes elhatározni magát, és a miniszterelnököt sem tudják erre rákényszeríteni. Így aztán egy különös paradoxont valósítanak meg: biztosak abban, hogy semmiben sem biztosak, elhatározták, hogy nem határoznak el semmit, engedékenyek a hajthatatlanságukban, hajthatatlanok az engedékenységükben, eltökéltek a bizonytalanságukban, és erőteljesek a tehetetlenségükben. Ekképpen újabb – Anglia nagysága szempontjából talán értékes – hónapokat és éveket dobunk oda a sáskák elé. Azt mondják majd nekem: „Egy ellátási miniszterre semmi szükség sincs, mert minden olyan jól megy.” Ezt tagadni vagyok kénytelen. „A helyzet kielégítő.” Ez nem igaz. „Minden a terv szerint halad.” Tudjuk, hogy ez mit jelent...

A múlt közönye miatt most – a legnyilvánvalóbb figyelmeztető jelek közepette – egy, a tengeralattjáró-háborúnál is veszélyesebb korszakba léptünk; de talán még annál is súlyosabba, mert akkor megvoltak azok az eszközeink, amelyekkel meg tudtuk védeni magunkat, és végül megnyertük a háborút. Most már nincs meg bennünk ez a magabiztosság. A halogatások, a félmegoldások, a zavarba ejtő eszközök, a késlekedések korának vége. Egy olyan korba léptünk, amikor az Angliában egy-másfél éve folyó előkészületek végére – és ezt maga a miniszterelnök mutatta meg nekünk – korántsem áll majd rendelkezésünkre megfelelő haderő. Ezen periódus végére Németország csúcsára ér gigantikus méretű háborús felkészülésének, és a pénzügyi, gazdasági rászorultság eredményeképpen vagy gyors összeomlás fenyegeti, vagy megpróbál más kiutat találni nehéz hely-

zetéből. Az események efféle szomorú találkozása a legaggasztóbb veszélyt jelenti Európára. Nem ugorhatjuk át ezt a periódust, mert már elkezdődött. Ha le tudjuk rövidíteni pár hónappal ezt az időszakot, amelynek során a német hadsereg nagyobbá és erősebbé válhat a franciánál, és mielőtt a brit légierő is kiveszi részét ebből a folyamatból, akkor talán mi lehetünk azok az építészek, akik a világbékét új alapokra helyezhetjük.

Bevallom, két probléma okozott nekem folyamatos fejfájást a parlamenti viták során. Az első az elmúlt évek során egyre gyorsabban közeledő veszély, amely nemcsak a mi helyzetünket változtatta meg, hanem az egész világét is. Másodszor pedig megdöbbentett az alsóház kudarca, hogy képtelen volt hatásos lépéseket tenni e veszélyek ellen. Kénytelen vagyok azt mondani, hogy nem ezt vártam. Soha nem hittem volna, hogy hagyjuk magunkat sodortatni az eseményekkel, hónapról hónapra, évről évre. Kormányunk elismerte hibáját, de még ez is kevés volt ahhoz, hogy a Parlament véleménye egységbe verődjön, amelynek segítségével talán tudtunk volna érdemi lépéseket tenni a vészhelyzet elkerüléséért. Állítom, hogy ha a Parlament nem kötelezi el magát az igazság kiderítése mellett, akkor hosszú történelmében példátlan kötelességszegést követ el.

•

STANLEY BALDWIN
London, 1936. november 12.

„Mindig is bízni fogok demokratikus népünk ösztöneiben”

Baldwin azonnal reagált Churchill gúnyolódására a „sáskák által felfalt évekről”. Kijelentette, Anglia azért csökkentette a katonai szolgálatot 1924–1929 között, mert bízott a leszerelésben, és hitte, hogy nem áll fenn nagyobb háború veszélye. Ráadásul, érvelt, a brit közvélemény sem állt készen a fegyverkezésre 1934–35-ig. Beszédét jobbára Epping képviselőjének, Churchillnek címezte, kijelentve, hogy „teljes őszinteséggel” fog beszélni. Ezután belekezdett a védekezésbe.

Tegyük fel, hogy elmegyek vidékre, és azt mondom: a németek újra fegyverkeznek, tehát nekünk is fegyverkeznünk kell; elhiszi bárki, hogy ez a békés demokrácia abban a pillanatban felsorakozott volna mögém? Elképzelni sem tudok semmit, ami az én szempontomból biztosabban vereséghez vezetett volna a választáson. Úgy vélem, az ország megtanulta az 1934–35 telén történt bizonyos eseményekből, hogy miféle veszélyek leselkednek rá. Én csupán annyit tettem, hogy talán egy kevéssé szerencsés pillanatot választottam, és nagy többséggel megnyertük a választást; de őszintén mondom, hogy akkor bizonyos utakat választva sokkal kevésbé lettünk volna sikeresek. A vidéktől – nagy többséggel – mandátumot kaptunk, hogy elvégezzünk valamit, amit egy évvel korábban még senki sem tartott lehetségesnek. Szilárd meggyőződésem, hogyha a kormány arra használta volna a többségét, hogy olyasmibe kezdjen, amit mandátum nélküli fegyverkezésnek lehetne nevezni – márpedig nem tettek semmit, kivéve a kissé megnövelt légi programot, amit megindokoltak –, ha olyasmit tettem volna, mint amit Friend képviselőtársam várt tőlem, az teljességgel tönkretette volna a szemem előtt lebegő célt. Talán tévedek, de tettem magyarázataként ezt tárom a Ház elébe.

Mindig is bízni fogok demokratikus népünk ösztöneiben. Talán kissé későn jönnek, de szavamra, amikor jönnek, biztosan jönnek; egységben jönnek, mely egységet nem felülről kényszerítik rájuk, nem erővel, mégis törhetetlen egység lesz. Hiszem, hogy különféle kérdésekben bármilyen különbség is legyen köztünk – márpedig ilyen különbségek vannak –, országunkban mély a meggyőződés, a békeszeretet dacára is, hogy nem szabad meghátrálnunk a fegyverkezés melletti döntésünktől, ha szükségesnek látjuk, hogy dacoljunk minden lehetséges veszéllyel, jöjjön az akárhonnan. Ezt az érzést tetézi egy másik, melyben mind osztozunk, mégpedig az, hogy izgatottan látjuk, Európa minden országa a leszerelést fontolgatja, főleg a levegőben. De amíg ez a nap elérkezik, semmi nem fogja megingatni sem a kormány, sem a Ház, sem népünk elhatározását.

Nagyon könnyű elhinni, hogy a diktátori eszközök szükségszerűen hatékonyabbak, mint a szabad erők koordinálása. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy más országok, amelyek nem nyújtják be védelmi terveiket a parlamentnek, és nem igényelnek törvényi jóváhagyást az alkalmazott erőhöz, amelyek minisztereit sohasem kritizálják

és nem kell magyarázkodniuk, hogy ők minden gond nélkül vannak. A legutóbbi háború egyvalamit világosan megmutatott, mégpedig [*azt*], hogy amikor azt sejtettük, hogy az ellenség talpig felkészült, hogy minden a legnagyobb rendben van nála és nincs semmi gondja, még akkor is küzdött olyan hátrányokkal és zavarokkal, melyekről nem tudtunk. Hiba azt feltételezni, hogy módszereink szükségszerűen gyengébbek, mint azok a módszerek, melyeket elrejtenek a közvélemény elől. Tiszteletreméltó Friend képviselőtársam nemigen beszél manapság úgy, hogy ne idézne latinul, aminek roppant örülök. Ma is megajándékozott bennünket egy latin mondással, és én most viszonoznám ezt: „Omne ignotum pro terribili", amit úgy fordítanék: „Amiről nem tudunk, az mindig félelmetes".

Alsóházi tapasztalataim megtanítottak rá, hogy ebben az országban többet lehet elérni az önkéntes együttműködésre alapozva, mint a diktatórikus módszereket átvéve, míg azokat ránk nem erőltetik és nem válnak lényegivé. Az alsóház és a brit ember hasonló. A kényszerítő erő alkalmazása elkerülhetetlenül maga után vonja, legalábbis eleinte, az ipar komoly rakoncátlankodását, ami egyáltalán nem áll arányban a nyereséggel. Talán jobb lenne, ha a sürgetés helyett a termelést egy ideig visszafognánk. De az biztos – hadd ismételjem meg –, hogy anynyira kizökkenti a kerékvágásból az ipar szabad, rendezett működését, hogy az csökkenti pénzügyi erőnket; márpedig az a financiális erő, amelyet olyan gondosan vigyáztunk és dédelgettünk ezekben az években, a legerősebb fegyverünk, ha beköszönt a háború.

A diplomácia és a külpolitika terén minden erőnkkel igyekszünk majd megegyezést és békét teremteni minden külföldi hatalom között. Ugyanakkor minden erőnket a védelem nagy kérdésének szenteljük – a saját népünk védelmének –, és egy pillanatra sem fogunk pihenni, mert tisztában vagyunk vele, hogy miközben a béke áldásaiért munkálkodunk, nem lehet béke, Európában biztosan nem, csak ha minden ország tudja, hogy mi készen állunk a háborúra.

A beszéd, ez az erőtlen, esetlen felelet, amelyet ráadásul tétován adott elő, végigkísérte a miniszterelnök politikusi pályáját a sírig, egyben tovább növelte a Churchill-beszéd keltette nyugtalanságot. A következő időszakban viszont, amikor kitört a lemondásához vezető válság, győzedelmeskedett; hiába vádolták meg, hogy önelégülten várt,

miközben Hitler kiépítette a német katonai erőt, a korabeli archívumok tanúsága szerint Baldunn sokkal inkább tisztában volt azzal, milyen fontos kiépíteni Anglia védelmét, mint utódja, Neville Chamberlain.

•

CHAIM WEIZMANN
Jeruzsálem, 1936. november 25.

„A zsidók szívükben őrzik Palesztinát"

David Ben Gurion, Izrael híres miniszterelnöke úgy mutatta be Chaim Weizmannt (1874–1952), mint akinél tehetségesebb követet a zsidó nép összes generációja sem tudott felmutatni. „A nem zsidó világ semelyik más zsidóban nem érzékelte, hogy ő népe megtestesítője, minden képességükkel, akaratukkal és vágyaikkal megáldva – írta. – Talán ő volt az egyetlen igazán jelentős nagykövetünk, aki a zsidó népből született." Weizmann soha nem volt hatékonyabb követe az izraeli állam megalapításának, mint akkor, amikor beszédet intézett a Lord Peel által vezetett parlamenti vizsgálóbizottsághoz, melyet Stanley Baldwin állított föl 1936-ban a zsidók elleni sorozatos arab támadásokat követően. Weizmann remélte, hogy a Peel-bizottság munkája a cionista mozgalomban bekövetkező új, talán döntő időszak kezdetét jelenti.

Ahogy a bizottság elé érkezett, kétoldalt suttogás hallatszott a közönség soraiból héberül: Isten vezényeljen a küldetésedben. „Úgy éreztem, régóta halott nemzedékek nevében fogok beszélni, azok nevében, akik a Scopus-hegy (Jeruzsálem híres hegye) alatt fekszenek eltemetve, és azok nevében, akiknek végső nyughelye a világ minden részében elszórva található – írta önéletrajzában Weizmann. – Tudtam, hogy bármilyen hibás lépésem, bármilyen tévedésem, még ha akaratlan is, nem csupán rám szállna vissza, hanem népem hitelét is rontaná. Tudatában voltam megsemmisítő erejű felelősségemnek."

Előre megírt szöveg nélkül, lassú, kimért mondatokkal kezdte a beszédet, melyben megkísérelte a bizottságot tájékoztatni a cionista mozgalom alapelveiről, valamint a zsidókérdés megoldásának sürgősségéről. Szónoklata két és fél órán át tartott.

Szeretném önök elé tárni a zsidókérdést mai formájában. A probléma kettős, de a természete talán pár szóban is kifejezhető: egy nép hontalanságának problémája. A hontalanságot illetően szeretném kijelenteni, hogy egyes zsidóknak, illetve a zsidók egyes csoportjainak természetesen lehet otthonuk, sőt esetenként igen kényelmes otthonuk lehet. Ha jobban belegondolunk, az Európa nyugati részén élő apró zsidó közösségek (kezdve Angliával és továbbhaladva dél felé, Hollandia, Belgium, Franciaország, Svájc, Olaszország) a Közép-, Kelet- és Délkelet-Európában élő zsidókhoz viszonyítva meglehetősen kellemes helyzetben vannak. Sőt, a még nyugatabbra, az Amerikában található nagy zsidó közösség olyan jó gazdasági, illetve valamelyest politikai és erkölcsi helyzetben van, hogy tagjai szabadon, külön engedély vagy korlátozás nélkül vállalhatnak munkát. De ha az ember a Rajnát földrajzi határnak tekinti, és húz egy vonalat a folyó mentén, tőle keletre ma olyan helyzetben van mindenki, politikailag és gazdaságilag is, amelyet – és úgy vélem, nem esek túlzásba – élőhalálként lehetne meghatározni. Valamint hozzátehetjük, hogy ha ma ugyanabban az állapotban volna Európa, mint 1914-ben a világháború előtt, amikor Európa és a világ útjai és ösvényei általában nyitottak voltak, akkor most olyan mértékű zsidó kivándorlásnak lennénk tanúi, amely mellett a világháborút megelőző emigráció eltörpülne – márpedig a háború előtti emigráció semmiképpen nem volt csekély. Azt hiszem, csupán az 1914-es évben Oroszországból, amelynek akkor még Lengyelország is része volt, megközelítőleg százhúszezer zsidó vándorolt ki.

Ezek az emberek többségükben Amerikába emigráltak, ahol habozás nélkül beszippantotta őket a magasan fejlett ipari társadalom. A bevándorló megérkezésekor rögtön talált magának megélhetést. Ez, amint annak Lordságod és a bizottság tagjai is tökéletesen tudatában vannak, ma nem történhet meg. A világ bezárult; és épp mostanában hallhattuk elhangzani genfi, lengyel és angol vezető körökben, hogy a kelleténél egymillióval több zsidó él Lengyelországban. Nem ez az alkalmas hely arra, hogy vitába bocsátkozzunk a tekintetben, miért pont egymillió zsidóról van szó. Ők lengyel állampolgárok; sorsuk és végzetük jó ezer éve Lengyelország sorsához és végzetéhez kötődik. Ők is keresztülmentek a lengyel nép hányattatásain. Arra vágynak, hogy jól, rosszul vagy semlegesen, de hozzájáruljanak a lengyel fejlődéshez. Miért kellene épp őket akként kiválasztani, mint akik egymil-

lióval többen vannak a kelleténél? Mit jelentsen ez? Hová mehetnek ezek az emberek? Van olyan hely a világon, amely gyorsan be tud fogadni egymillió embert, bárkik is legyenek, zsidók vagy nem zsidók? A szegény, esetleg tanulatlan és egyszerű lengyel paraszt, mikor ilyen kijelentéseket hall a hatalmon lévőktől, talán úgy értelmezheti, ez a fölösleges nép itt az utamban áll, valahogy meg kell tőle szabadulni.

Nem akarom tovább ecsetelni a helyzetet. Nem fogom vesztegetni a bizottság idejét, hogy bármilyen módon leírjam azt, ami Németországban történik. Túl közismert ahhoz, semhogy részletezni kelljen. Ez a felelős mintegy 3,6 millió zsidó helyzetéért. Lengyelországban valamivel több mint hárommillió zsidó él; Németországban 1932-ben vagy ’33-ban körülbelül hatszázezer élt, de ez a szám azóta megcsappant. Ha továbbhaladva számba veszik Románia, Lettország és Ausztria zsidó lakosságát, gyakorlatilag ugyanaz a kép fogadja önöket; véleményem szerint nem túlzás azt állítanom, hogy ma csaknem hatmillió zsidó – nem számítva azokat a zsidókat, akik Perzsiában, Marokkóban és más hasonló helyeken élnek, nagyon keveset hallatnak magukról és nagyon keveset tudunk róluk –, tehát a világnak ezen a részén hatmillió ember él olyan helyekre beszorítva, ahol nemkívánatos a jelenlétük, és akik számára a világ két részre osztható: olyan helyekre, ahol nem élhetnek, és olyanokra, ahová nem engedik be őket. Úgy véljük, ez a probléma nem csak a zsidó közösségeket érinti. Nézetünk szerint [*ez egy*] meglehetősen jelentős, világméretű kérdés. Természetesen elsősorban a zsidó közösségre van hatással, másodsorban pedig a világ bizonyos részén fennálló viszonyokra. A világnak arra a részére, amelyik a háború óta a politikai és társadalmi élet új formái felé mozdult el, és amely egyelőre még nem túl erős és érett sem politikailag, sem gazdaságilag. Ez a hatmillió ember, akikre utaltam, arra vannak kárhoztatva, hogy napról napra éljenek, és soha nem tudhatják, mit hoz a holnap. Most nem a szervezett antiszemitizmusról beszélek; feltéve, hogy a befogadó nemzetek meglehetősen barátságosak, továbbra is lennének tisztán objektív okok a világnak ezen részein, amelyek arra vezetnének, hogy a zsidó közösségeket felőröljék és a világ söpredékévé tegyék – hogy gazdasági értelemben porrá őröljék őket, úgymond.

Méltóságos uram, kora ifjúságomtól fogva harcoltam a zsidóság romboló tendenciái ellen, de szinte lehetetlen elkerülni a romboló haj-

lamokat egy ifjabb nemzedék tagjai közt, akik az általam ismertetett állapotban élnek, hacsak nem nyújtunk nekik valamiféle reményt, hogy egy nap majd, valamikor a távoli jövőben, öt, tíz vagy húsz ember közül egyikük menedéket talál egy olyan helyen, ahol dolgozhat, élhet, és egyenes gerinccel, nyitott szemmel nézhet szét a világban és embertársai között. Húsz-harminc emberből egyvalaki részesülhet ebben, és ez megváltás lesz a számukra; egyenértékű a szabadsággal, munka- és életlehetőség. Emiatt mind feszülten figyelnek arra, ami itt végbemegy, illetve arra, kitárulnak-e vagy zárva maradnak Palesztina kapui.

Tovább időzhetnék a zsidóság mai feszült helyzeténél, amit természetszerűleg csak súlyosbított a világháború. Ez a probléma morális oldala. Minden országban igyekszünk megtenni, ami csak tőlünk telik, de sok helyütt valahogy nem egészen fogadnak el a közösség szerves részeként, amelyhez tartozunk. Ez az érzés az egyik ok, ami mindenkor, de különösképpen a legutóbbi száz évben arra ösztökélte a zsidókat, hogy hozzájáruljanak a probléma megoldásához, és rendezzék – valamilyen mértékben – népük helyzetét a világban. Elég erősek voltunk és vagyunk ahhoz, méltóságos uram, hogy megőrizzük identitásunkat, csakhogy ez egy sajátos, *sui generis*[21] identitás, amely különbözik más nemzetekétől. Ha valaki az angol, a francia vagy a német nemzetről beszél, egy meghatározott államra gondol, egy meghatározott szervezetre, nyelvre, irodalomra, történelemre, egy közös sorsra; de világos, hogy ha valaki a zsidó népről beszél, olyan népről beszél, amely mindenhol kisebbségben van és sehol nincs többségben; valamelyest azonosítják a fajokkal, amelyek között él, de mégsem teljesen ugyanaz. Ha mondhatom így, a zsidóság egy faj testetlen kísértete; és mivel nincs megtestesülése, ezért gyanút kelt, a gyanú pedig gyűlöletet szül. Kellene lennie egy helynek széles e világon, Isten világában, ahol élhetnénk, ahol saját jellegünkkel összhangban nyilvánulhatnánk meg, és hozzájárulhatnánk a civilizációhoz a magunk útján és módján. Talán ha lenne ilyen hely, jobban megértenének bennünket a magunk valójában, és a más fajokkal és nemzetekkel való viszonyunk is normalizálódna. Nem kellene folyton védekezésre készen állnunk, vagy épp ellenkezőleg, túl agresszívvá válnunk, ahogy ez mindig is történt az olyan kisebbségekkel, amelyeket állandóan védekezésre kényszerítenek.

21 sui generis: sajátos, különleges, egyedi (a szerk.).

Mi okozta ezt a különleges zsidó mentalitást, amely miatt én a zsidó fajt egyfajta testetlen szellemként ábrázolom – olyan entitásként, amely a szokásos, az entitások meghatározására alkalmazott ismérveknek megfelelően mégsem entitás? Úgy hiszem, a fő ok, amely a zsidóság jelenlegi állapotát eredményezte, a Palesztinához való kötődés. Keménynyakú, konok nép vagyunk, és sokáig tart az emlékezetünk. Mi soha nem felejtünk. Akár balszerencsénkre, akár szerencsénkre: soha nem feledkeztünk el Palesztináról, és ez az állhatatosság, amely megőrizte a zsidókat a sok korszakon és az életük pályáján keresztül, mely szinte egyetlen összefüggő láncolata a szenvedésnek, elsősorban a Palesztina iránti, valamiféle testi vagy lelki kötődésnek köszönhető. Soha nem felejtettük el, nem is mondtunk le róla. Túléltük babiloni és római hódítóinkat. A zsidók meglehetősen keményen küzdöttek, a Római Birodalom pedig, amely a civilizált világ felét bekebelezte, nem bírta elemészteni a parányi Júdeát. Amikor csak esélyt kaptak, akár a legcsekélyebb esélyt, a zsidók visszatértek, és megteremtették az irodalmukat, falvaikat, városaikat és közösségeiket. Ha a bizottság venné a fáradságot, és tanulmányozná a zsidók római hódoltság utáni történelmét, és a zsidók életét Palesztinában, kiderülne, hogy a tizenkilenc évszázad alatt, ami azóta telt el, hogy Palesztinát mint zsidó politikai entitást lerombolták, nem múlt úgy el egy évszázad sem, hogy a zsidók ne próbálkoztak volna a visszatéréssel.

Őfelsége kormánya 1917. november 2-án adta ki a Balfour-deklarációt[22]. Valamikor nagyon találóan mondták: „Íme, itt ez az irat: némiképp homályos a lényege. Háborús időkben bocsátották ki. Háborús félmegoldás volt.” Sokkal többre tartom annál a brit államférfiakat, minthogy ilyenfajta tettet tulajdonítsak nekik. Nagy jelentőségű tett volt, ígéret egy népnek, egy ősi népnek, amely az általam leírt helyzetben találta magát. Mit jelentett a Balfour-deklaráció? Abban az időben valami nagyon egyszerűt – és ezt alapos megfontolás után mondom. Azt jelentette, hogy Júdeát visszaadják a zsidóknak, a zsidókat pedig Júdeának. Egy sor különféle véleményt nyújthatnék be a bizottságnak, felelős államférfiútól vagy az élet bármely más területén tevékenykedő angol lakosoktól származókat, hogy megmutassam: annak idején a nyilatkozatot a zsidó nép Magna Chartájának tekintették. Bizonyos értelemben egy másik nyilatkozathoz viszonyítható, amely

22 Weizmann-nak a Balfour-deklaráció kiadásában is komoly szerepe volt (a szerk.).

több ezer évvel ezelőtt hangzott el, mikor Kürosz [*perzsa uralkodó*] hazaengedte Babilonból a zsidók maradékát, és újjá lehetett építeni a jeruzsálemi templomot. Amit akkor a nyilatkozat a mindennapi ember számára jelentett, nagyjából tükröződik [*azokban*] a szónoklatokban, amelyek a londoni operaházban hangzottak el egy ünnepélyen. Itt, többek között, Lord Cecil is beszédet mondott. Ezt mondta: „Az araboknak Arábia kell, a zsidóknak Júdea, az örményeknek Örményország." Azóta a világ hidjai alatt sok víz és vér folyt már le, és Lord Cecil jóslatai nem mind váltak valóra; de mi is azt olvassuk ki a nyilatkozatból, amit Nagy-Britannia államférfiúi értettek ki belőle. Egy nemzeti otthont értettek alatta, úgy értve a „nemzetit", hogy nemzetként kellene tudnunk élni Palesztinában, az „otthont" pedig mint egy helyet, ahol talán szabad emberként élhetnénk, szemben azzal, hogy mindenütt máshol szenvedésben élünk. Az angoloknak nem szükséges megmagyaráznom, mit jelent az otthon, vagy mit nem jelent a mi számunkra minden más helyen.

A jelentés világos, és a világ zsidósága Európa lövészárkaiban és Oroszország pogromoktól söpört földjén is így látta. Több tízezer zsidó vonult akkor az odesszai brit konzul háza elé. Mögöttük martalócok és banditák félig szervezett hordái tarolták le a vidéket, és mindent elpusztítottak a zsidók nyomában. A zsidók viszont csupán szívük túlcsorduló háláját öntötték a brit kormány egyetlen hozzáférhető képviselőjére, akit soha nem láttak, akiről soha nem hallottak, akinek a nyelvét nem beszélték, és akinek a gondolkodását sem értették. Úgy érezték: itt most tettek értünk valamit, ami ezer évnyi remény és honvágy után végre menedéket kínál nekünk ebben a szörnyű világban.

A Peel-bizottság Palesztina két külön államra, egy arab és egy zsidó államra való felosztását javasolta jelentésében. Az ebből következő föld- és lakosságcserét azonban, amelyet az arabok és a legtöbb cionista is elutasított, Weizmann viszont támogatott, a brit kormány sohasem hajtotta végre. A hatmillió zsidót, akikről Weizmann beszélt, megsemmisítették a nácik. Amikor 1946-ban Palesztinában Izrael néven megalakult a zsidó állam, őt választották az ország első köztársasági elnökévé.

VIII. EDWARD
London, 1936. december 10.

„Úgy döntöttem, lemondok a trónról”

VIII. Edward (1894–1972) V. Györgyöt követte a trónon 1936. január 20-án. Nem telt el egy év, és még meg sem volt koronázva, amikor úgy határozott, hogy a trón helyett inkább a szerelmét, Mrs. Wallis Simpsont választja, akinek alig három héttel azelőtt mondták ki a válását. A rangon aluli házasság ötletét, amely szerint Mrs. Simpson nem lehetett volna királynő, de a király megtarthatta volna trónját, Stanley Baldwin és kormánya nem fogadta el. Edward a korona és az asszony közül végül az utóbbit választotta. A Parlamentnek egy saját kezűleg aláírt üzenetben mondott le a trónról mind a maga, mind utódai nevében.

Hosszú és nehéz mérlegelés után úgy döntöttem, lemondok a trónról, amelynek apám halála után én lettem az örököse, és most ezt a végleges és visszavonhatatlan döntésemet közlöm. Tisztában vagyok ennek a lépésnek a súlyával, és csak remélni tudom, hogy népem elfogadja döntésemet és az ahhoz vezető okokat. Nem kívánom személyes érzéseimet feltárni, de bízom benne, hogy talán tisztában vannak azzal a teherrel, amely egy uralkodó vállát állandóan nyomja, és ez a teher oly nehéz, hogy [*csak*] a mostanitól eltérő körülmények között tudnám vállalni őket. Úgy gondolom, nem hagyom figyelmen kívül abból fakadó felelősségemet, hogy magamat helyezem a köz érdeke elé, amikor kijelentem: tudatában vagyok annak, hogy ezt a nehéz feladatot nem tudom elvégezni sem hatékonyan, sem a saját megelégedésemre.

Ennek megfelelően ma reggel kiadtam egy lemondó nyilatkozatot, amely ekképpen hangzik: ’Én, VIII. Edward, Nagy-Britannia, Írország és a tengerentúli domíniumok királya, India uralkodója ezennel kijelentem visszavonhatatlan döntésemet, mely szerint lemondok a trónról mind a magam, mind az utódaim nevében, valamint azon óhajomat, hogy ez a lemondó nyilatkozat azonnal életbe lépjen. A nyilatkozatot saját kezemmel írtam alá ezerkilencszáz-har-

minchat december tizedik napján tanúk jelenlétében, akik ezt aláírásukkal tanúsítják.' Lemondó nyilatkozatomat három testvérem látta el tanúként kézjegyével: őfelsége York hercege, őfelsége Gloucester hercege és őfelsége a kenti herceg.

Nagyra értékelem azt a szellemet, amely a hozzám intézett kéréseket járta át, hogy változtassam meg döntésemet. Ezeket a kéréseket ugyanolyan alaposan megfontoltam, mint a saját döntésemet. De döntöttem. Mindezek felett minden további késlekedés káros hatással lehet az emberekre, akiket walesi hercegként, majd királyként szolgáltam, és akiknek jövőbeni boldogsága és prosperitása szívem hő vágya. Abban az erős hitben mondok búcsút, hogy a meghozott döntés a trón és a birodalom stabilitását, valamint népem boldogságát szolgálja. Átérzem azt a figyelmet, amelyet irányomba fordítottak trónra lépésem előtt és után is, és tudom, hogy figyelmüket hasonlóképpen utódomra is kiterjesztik. Rendkívül fontosnak tartom, hogy nyilatkozatom azonnali hatállyal életbe lépjen, és minden lépést azonnal megtegyenek törvényes utódom, testvérem, őkirályi fensége, York hercegének trónra lépése érdekében.'

EDWARD RI[23]

•

STANLEY BALDWIN
London, 1936. december 10.

„A Ház ma színház, melyet az egész világ figyel"

VIII. Edward december 10-én írta alá lemondását. Ezután Baldwin elment Mária királynőhöz, a király anyjához, majd feleségével a Downing Streeten ebédelt. Az alsóházhoz intézendő beszédét egyedül, félrevonultan, kis darab papírokra írta, mivel azonban otthon felejtette őket, beszédét végül a Parlamentben papír nélkül, rögtönözve mondta, mégpedig ijesztő zűrzavarban.

„A csendes, figyelmes Háznak elmondta egyik legemlékezetesebb

23 Rex Imperator

beszédét, mely nem egész egy órán át tartott – mondják életrajzírói, Keith Middemas és John Barnes. – Egy furfangos győzelem, melyben a furfang álcázva volt, s mely a legkedvezőbb értelmezést adta a királyról... Ugyanakkor a válságot a pletyka és szóbeszéd szintjéről a legdrámaibb síkra emelte, ahol az azóta is maradt.”

A Ház ne felejtse el – bár nehéz észrevenni –, hogy őfelsége nem fiú, noha olyan fiatalnak látszik. Mindannyian úgy gondolunk rá, mint a hercegre, pedig már felnőtt férfi, nagy tapasztalattal az életről és a világról, és mindig volt három, nem is, négy dolog, melyeket folyton elismételt ezekben a beszélgetésekben, hogy ha mennie kell, büszkén megy. Nem enged meg olyan helyzetet, amely ezt nem teszi lehetővé. Távozásával a lehető legkevésbé akarta zavarni minisztereit és népét. Olyan körülmények között akart távozni, melyek testvére utódlását a lehető legkevésbé zavarják; és hozzátehetem, hogy minden olyan gondolat, melyet királyi pártnak nevezhetnénk, megvetendő volt számára. Lent maradt Fort Belvedere-ben, mert azt mondta, addig nem jön Londonba, míg ezek a dolgok le nem tisztulnak, az ünneplő tömeg miatt. Becsülöm és tisztelem azért, ahogy akkor viselkedett.

Van itt valami, ami, azt hiszem, érinti a Házat. Egy ceruzával írt üzenet, melyet őfelsége ma reggel küldött nekem, és meghatalmazott, hogy felolvashatom. Ez áll rajta ceruzával: York hercege. Ő meg a király mindig is a legjobb kapcsolatban voltak mint testvérek, és a király biztos benne, hogy a herceg megérdemli és megkapja az egész birodalom támogatását.

Szólnék egy-két szót a király helyzetéről. A király nem szólhat saját érdekében. A király elmondta nekünk, hogy nem tudja cipelni, nem lát módot rá, hogy cipelje a királyság szinte elviselhetetlen terheit egy asszony nélkül, és ezzel tisztában vagyunk. Ez a válság, ha használhatom a szót, ezért jött létre most és nem máskor, őfelsége jellemének őszintesége miatt, mely egyik vonzó jellemvonása. Megtehette volna, hogy nem mondja el ezt akkor, amikor tette, és hogy nem mondja el még hónapokig. Ám felismerte a kárt, amit közben a pletyka, szóbeszéd és híresztelés okozott volna, így aztán elmondta, azzal a céllal, hogy elkerülje azt, amit veszélyesnek ítélt, nem csak itt, de az egész birodalomban, a Korona erkölcsi erejére nézve, melyet mindnyájan megőrizni vagyunk kötelesek.

Elmondta nekem a szándékait, és azokból egy jottányit sem engedett. Fontos, hogy a Ház ezt megértse. Kötelességének érezte, hogy aprólékosan megfontoljon mindent, amit tanácsnokai közöltek vele, és csak akkor tette meg a nyilvános bejelentést, amikor mindent megfontolt. Ebben az ügyben semmiféle konfliktus nem volt. Ezekben az utolsó napokban az erőfeszítéseim, mint ahogy azoké is, akik közel álltak hozzá, arra irányultak, hogy segítsünk neki a rá váró döntésben; és kudarcot vallottunk. A király ezt a pillanatot választotta, hogy elküldje ezt a nagylelkű üzenetet, mert bízva bízik benne, hogy ezzel megőrzi az ország és az egész birodalom egységét, és elkerülheti azokat a mesterkélt különbségeket, amelyek oly könnyen felszínre kerülhettek volna.

Sajnos elkerülhetetlen, hogy bizonyos mértékig magamról is beszéljek. Ezek az utolsó napok roppant feszültségben teltek, de nagy vigaszomra szolgált, mint ahogy remélem, a Háznak is, amikor kedd esti távozásom előtt biztosított róla az a bensőséges kör, akik vele voltak aznap este, hogy nem hagytam semmit nyitva, amivel megpróbálhattam volna eltéríteni a döntéstől, melyre jutott, és melyet közölt velünk. S noha nincs köztük egyetlen lélek, aki ne sajnálná ezt a döntést a szíve mélyéből, nincs itt ma olyan sem, aki ítélkezni akarna. Nem vagyunk bírák. Közölte a döntését. Közölte velünk, mit vár tőlünk, mit tegyünk, és azt hiszem, zárnunk kell sorainkat, és mindent megtenni...

Ez a Ház ma színház, melyet az egész világ figyel. Viselkedjünk olyan méltósággal, mint amit őfelsége mutat ebben az emberpróbáló órában. Bármennyire bánjuk, amit nekünk üzent, teljesítsük kívánságát, teljesítsük a kérését, mégpedig habozás nélkül. Ne hangozzék el ma olyan szó, melyet kiejtője később megbánna, ne hangozzék el olyan szó, mely fájdalmat okoz bárkinek, és ne feledkezzünk meg Mária királynő szeretett és tisztelt alakjáról, hogy mit is jelent neki mindez, és jusson eszünkbe, ha ezen az ülésen szólunk, mert szólnunk kell. Mint a demokrácia őreinek ezen a kis szigeten végül is nekünk kell gondoskodnunk róla, hogy megtegyük a magunkét a demokrácia és a monarchia integritásáért, mely, ahogy azt beszédem elején említettem, immár egyedüli kapcsolatunk az egész birodalommal és a szabadságunk őrével. Tekintsünk előre, emlékezzünk az országunkra és a bizalomra, melyet országunk belénk, az alsóházba helyezett, és álljunk

új királyunk mögé (*képviselők: Halljuk, halljuk!*) – álljunk mögé és segítsük őt; és reméljük, hogy akármennyire is megszenvedi az ország azt, amin átmegyünk, hamarosan meggyógyul, és megtehetjük azokat a lépéseket, amelyek módunkban állnak, hogy ezt az országot minden benne élő ember számára jobbá tegyük.

Baldwin hat hónap múlva lemondott, és nem játszott többé szerepet a közéletben.

•

VIII. EDWARD
Windsor, 1936. december 11.

„Isten áldja a királyt!”

Miután Baldwin elmondta beszédét a Parlamentben, a volt király egyedül ült a Londontól pár kilométerre lévő windsori kastélyban, és a nemzethez szólt. Megrendítő pillanat volt ez a nemzetnek, nem kevésbé a királynak, aki a huszadik század egyik legnagyszerűbb szerelmi történetének volt a részese. A beszéden az utolsó simításokat az a Winston Churchill végezte, aki egyike volt a király maroknyi támogatójának a képviselőházban. A boldog otthon „páratlan áldása” *szófordulat egyértelműen Churchillé.*

Végre alkalmam van elmondani saját gondolataimat is. Soha nem akartam visszatartani semmit, de eddig az alkotmány tiltása miatt nem volt szabad beszélnem. Néhány órával ezelőtt eleget tettem utolsó kötelességemnek királyként és uralkodóként, és most, hogy a trónon a testvérem, York hercege követ, első szavaimmal hűségemről biztosítom őt. Teljes szívemmel.

Mindannyian ismerik az okokat, amelyek miatt kénytelen voltam lemondani a trónról. De azt akarom, hogy tudják: döntésem meghozatala során soha nem feledkeztem el az országról vagy a birodalomról, amelyet huszonöt évig próbáltam szolgálni, először walesi hercegként, majd királyként. De el kell hinniük, amikor azt mondom: képte-

len lettem volna megbirkózni a trónról való lemondás felelősségének nehéz terhével annak az asszonynak a segítsége és támogatása nélkül, akit szeretek. Azt is tudniuk kell, hogy a döntésemet én hoztam, csakis én. Ez egy olyan kérdés volt, amelyben magamnak kellett elhatározásra jutnom. A legjobban érintett személy megpróbált meggyőzni, hogy ne erre az útra lépjek. Életem legkomolyabb döntését annak a fényében hoztam meg, hogy mi lenne a legjobb döntés mindenki számára. A döntéshozatalt azonban megkönnyítette a tudat, hogy a nagyszerű tulajdonságokkal rendelkező testvérem, aki rengeteget tanult országunk közügyeiről, képes lesz átvenni késedelem nélkül a helyemet úgy, hogy sem a birodalom, sem a birodalom hétköznapjai nem szenvednek kárt. És neki része van abban a páratlan áldásban, amely oly sokaknak megadatott, de nekem nem: egy boldog otthon feleséggel és gyermekekkel.

E nehéz napok alatt anyám őfelsége és családom állandó vigaszt nyújtottak. A Korona miniszterei, és különösen Mr. Baldwin, a miniszterelnök, a legnagyobb odafigyeléssel fordultak felém. Soha nem volt alkotmányos nézeteltérés köztük és közöttem, a Parlament és én-közöttem. Az alkotmányosság hagyományait apám oltotta belém, és soha nem engedtem volna, hogy ilyen viszály fölmerülhessen.

Amióta walesi herceg voltam, majd később, amikor a trónon ültem, az emberek legkülönbözőbb rétegei a legnagyobb kedvességet tanúsították irányomban, akárhol is éltem, akármerre is utaztam a birodalomban. Ezért nagyon hálás vagyok. Most teljesen hátat fordítok a közügyeknek, és leteszem a terhem. Lehet, hogy egyhamar nem térek vissza szülőföldemre, de mindig éber figyelemmel fogom követni a brit nép és birodalom sorsának alakulását, és ha a jövőben bármikor őfelsége szolgálatára lehetek, készen fogok állni.

Most már új királyunk van. Neki és önöknek is teljes szívemből boldogságot és jólétet kívánok. Isten áldja meg mindnyájukat. Isten áldja a királyt!

Miután lemondott a trónról, VIII. Edward részére utódja, VI. György létrehozta a Windsor hercege címet. Edward 1937. június 3-án feleségül vette Mrs. Simpsont, majd a második világháború alatt a Bahamák kormányzója lett. Élete végéig külföldön, leginkább Párizsban élt.

LEV D. TROCKIJ
New York, 1937. február 9.

„Az életemet teszem fel”

A hatalomból eltávolított és száműzött Trockij 1937-ben már egy éve Mexikóban élt. Kirov leningrádi pártvezető 1936-os meggyilkolása után a Sztálin által indított kirakatperek első vádlottja éppen Trockij volt, akinek ügyét távollétében tárgyalták. Sztálin célja az volt, hogy Trockijt és a feltételezett trockista összeesküvőket (Buharint, Rikovot, Zinovjevet, Kamenyevet, Radeket és Pjatakovot, régi bolsevikokat) kapcsolatba hozza a Szovjetunióban megjelent ellenzéki csoportokkal, terrorral, ellenforradalmi tevékenységgel, szabotázzsal, kémkedéssel, árulással, és így távolítsa el az ellenzéket. A vádat Andrej Visinszkij képviselte.

1937. február 9-én több mint hatezer ember gyűlt össze a New York-i Hippodrome Színházban az Amerikai Bizottság Lev Trockij Védelméért elnevezésű szervezet felhívására, hogy meghallgassák Trockijt, aki a tervek szerint Mexikóból rádión jelentkezett be. A gyűlés lett volna az első alkalom, hogy Trockij nagy tömeg előtt reagáljon a Moszkvában ellene felhozott vádakra. A rádiókapcsolatot létrehozták, a szenvedélyes, ékesszóló és a Sztálint prófétai módon elítélő beszédet azonban máig ismeretlen okok miatt nem lehetett hallani New Yorkban.

Kedves hallgatók, elvtársaim és barátaim: miért fél Moszkva olyannyira egyetlen ember hangjától? Csak azért, mert én tudom az igazságot, a teljes igazságot. Csak azért, mert nekem nincs takargatnivalóm. Csak azért, mert kész vagyok megjelenni a nyilvánosság és egy pártatlan vizsgálóbizottság előtt kezemben dokumentumokkal, tényekkel és tanúvallomásokkal, amiket készen állok megismertetni mindenkivel. Kijelentem: ha ez a bizottság úgy dönt, hogy a legkisebb mértékben is bűnös vagyok mindazon vádpontokban, amelyeket Sztálin hozott fel ellenem, akkor kész vagyok önszántamból a GPU[24]

24 GPU (Állami Politikai Ügyosztály): a szovjet titkosrendőrség 1922–1934 között (a szerk.).

24 hóhérai elé járulni. Remélem, ezt világosan mondtam el. Mindanynyian hallották? Kijelentésemet az egész világ előtt tettem. Megkérem a sajtót, hogy szavaimat a bolygó legtávolabbi pontjain is adják közre. De ha ez a bizottság azt állapítja meg – hallanak engem? -, hogy a moszkvai tárgyalások tudatos és előre kitalált, emberi csontokból és idegekből létrehozott koholmányok, akkor én nem fogom azt kérni vádlóimtól, hogy önként álljanak a kivégzőosztag elé. Nem, mert az egymást követő generációk emlékezetében megmaradó örök szégyen bőven elég lesz nekik! Hallanak engem a Kreml vádlói? Arcukba vágom kihívásomat. És várom a válaszukat!

A moszkvai tárgyalások abszurdak. A hivatalos verzió szerint a trockisták a legszörnyűbb államcsínyt szervezik 1931 óta. Ugyanakkor mindegyikük, mintha csak parancsra tették volna, egyféleképpen beszéltek és írtak, és egészen másféleképpen cselekedtek. Annak ellenére, hogy emberek százait hozták hírbe az összeesküvéssel, öt év alatt egyetlen részlet sem került napvilágra: nem volt híre, hogy kettészakadtak volna, nem jelentettek fel senkit, nem fogtak el áruló leveleket egészen addig, amíg a beismerő vallomások meg nem érkeztek! Ekkor újabb csoda történt. Azok az emberek, akik merényleteket szerveztek, háborúra készültek, megosztották a Szovjetuniót, ezek a kemény bűnözők, 1936 augusztusában hirtelen mindent bevallottak, de nem a bizonyítékok – mert bizonyítékok nem voltak –, hanem olyan titokzatos okok miatt, amelyeket álszent pszichológusok az „orosz lélek" különleges attribútumának tartanak. Gondoljanak csak bele: tegnap még vonatokat siklattak ki és munkásokat mérgeztek meg Trockij soha nem látott parancsa alapján, ma pedig már ők vádolják Trockijt, és rákenik saját álbűneiket. Tegnap még arról álmodtak, hogy megölik Sztálint, ma pedig dicshimnuszokat zengenek róla. Mi ez itt? Őrültekháza? Nem, azt mondják nekünk, hogy ez nem bolondokháza, hanem az „orosz lélek". Önök, uraim, hazudnak az orosz lélekről. Önök hazudnak az emberi lélekről. Nemcsak azért beszélhetünk csodáról a beismerő vallomások esetében, mert egyszerre tette meg mindenki, és ráadásul mindent be is ismertek. A csoda a tanúvallomások szerint az, hogy az összeesküvők olyasmit tettek, ami túl azon, hogy a saját politikai érdekeik szempontjából végzetesnek bizonyult, még a vezető klikknek is nagyon kapóra jött. Az összeesküvők a bíróság előtt pontosan azt mondták, amit Sztálin legszervilisebb ügynökei mond-

tak volna. Normális emberek a saját akaratuk parancsát követve soha nem lettek volna képesek úgy viselkedni, ahogy Zinoyjev, Kamenyev, Radek, Pjatakov és a többiek tették. A saját eszméik iránti elkötelezettségük, politikai büszkeségük, az önfenntartás egyszerű ösztöne arra sarkallta volna őket, hogy küzdjenek saját magukért, személyiségükért, érdekeikért, az életükért. Az egyetlen értelmes és helyénvaló kérdés ez: ki miatt kerültek ezek az emberek olyan állapotba, hogy összes emberi reflexük megsemmisült, és hogyan érték el ezt náluk? A jogelméletben van egy nagyon egyszerű elv, amely sok titokhoz jelent kulcsot: *is fecit cui prodest.* Akinek hasznára van a bűntett, az követte el. A vádlottak viselkedését elejétől végéig befolyásolták. És nem a saját eszméik és érdekeik, hanem az uralkodó klikk érdekei. Az állítólagos összeesküvést, a beismerő vallomásokat, a színpadias ítélethirdetést és a nagyon is valóságos kivégzéseket egyetlen egy kéz rendezte meg. Kinek a keze? *Cui prodest?* Kinek válik a hasznára? Sztálin kezének! A többi csak hazugság, álságosság, ostoba zagyválás az „orosz lélekről”! A tárgyalásokon nem harcosok és nem összeesküvők vettek részt, hanem a GPU által mozgatott bábok. A vádlottak csak eljátszották a rájuk osztott szerepeket. Ennek a szégyenletes előadásnak egy célja volt: a teljes ellenzék kiiktatása, a kritikus gondolkodás megmérgezése, és Sztálin totalitáriánus rezsimjének végleges megerősítése. Megismételjük: a vádak előre kitalált koholmányok. Ezek a koholmányok elkerülhetetlenül megjelennek minden vádlott beismerő vallomásában, ha azokat a tények mentén vizsgáljuk. Visinszkij ügyész ezt pontosan tudja. Ezért nem intézett egyetlen kérdést sem a vádlottakhoz, azok ugyanis komoly zavarba hozták volna őt. A nevek, dokumentumok, dátumok, a helyek, a közlekedési eszközök, a találkozások körülményei: ezek köré terítette Visinszkij a szégyen köpenyét, vagy hogy pontos legyek, egy szégyenletes köpönyeget. Visinszkij nem a jogász nyelvén beszélt a vádlottakkal, hanem a hazugságok fő kiagyalójának hétköznapi nyelvén, a tolvajok nyelvén. Visinszkij kérdéseinek behízelgő jellege – a tárgyi bizonyítékok teljes hiányával egyetemben – a második, pusztító hatású bizonyíték Sztálin ellen.

Bizonyosan van önök között, kedves hallgatóim, akik azt mondják: „Nyilvánvaló, hogy a vádlottak beismerő vallomásai hamisak. De hogy volt képes Sztálin hozzájutni ezekhez a beismerő valloma-

sokhoz? Itt van az igazi titok!” Ez a titok nem is olyan rejtélyes. Az inkvizíció sokkal egyszerűbb módszerekkel kényszerített ki vallomást áldozataiból. Ezért ítélte el a modern büntetőjog a középkori módszereket. Mert nem az igazság megállapítását célozták, hanem az eljáró bíró által felhozott vádak egyszerű megerősítését. A GPU tárgyalásai egyértelműen az inkvizíciót idézik: ez a beismerő vallomások egyszerű titka!

Akinek van egy kevés fantáziája, képzeljen el egy szerencséden oroszt, egy magányos és üldözött ellenzékit, akinek nem üdvözlő táviratokat kell Sztálinnak írnia, hanem részletes beszámolókat a bűneiről. Talán még most is vannak olyan hősök, akik ellen tudnak állni mindenféle kínzásnak, fizikainak vagy erkölcsinek, amit nemcsak nekik kell elviselniük, hanem feleségüknek, gyerekeiknek. Nem tudom... Személyes tapasztalatom szerint az ember idegrendszerének korlátozott a kapacitása. A GPU-n keresztül Sztálin a kilátástalanság, a megalázottság, a szégyen olyan mély csapdájában képes rabul ejteni áldozatát, hogy még a legszörnyűbb bűnöket is bevallja, legyen annak egyenes következménye a halál, vagy a jövő egy halvány reménye. Persze, ha mindeközben nem készül öngyilkosságra. Öngyilkosság vagy erkölcsi megalázkodás: nincs más választás! De ne feledjük, hogy a GPU börtöneiben még az öngyilkosság luxusa sem adatik meg sokaknak!

A moszkvai perek nem hoznak szégyent a forradalomra, mert nem mások, mint a reakció ivadékai. A moszkvai perek nem sározzák be a bolsevikok régi generációját, csak azt demonstrálják, hogy a bolsevikok is hús-vér emberek, és nem képesek a végsőkig kitartani, amikor a fejük felett a halál ingája leng. A moszkvai perek arra a politikai rezsimre hoznak szégyent, amely létrehozta őket: a bonapartizmus becsület és lelkiismeret nélküli rezsimjére. A haláraítéltek mindegyike a rezsimet átkozva halt meg. A moszkvai tárgyalások jelzések. Balsors vár rád, ha nem vigyázol! A Reichstag-tárgyalásnak[25] nagy volt a jelentősége. De az csak az aljas fasizmusról, minden sötétség és barbarizmus megtestesítőjéről szólt. A moszkvai pereket a szocializmus zászlaja alatt tartották meg. De ezt a zászlót nem engedjük át az álnokságnak!

---

25 1933-ban a berlini Reichstag felgyújtásával Georgi Dimitrov bolgár kommunistát vádolták, végül azonban a Lipcsében megrendezett perben fölmentették őt (a szerk.).

Ha a mi generációnk esetleg gyenge lesz, hogy elterjessze a szocializmust a Földön, akkor a be nem szennyezett zászlót átadjuk gyermekeinknek. A harc, amelynek megvívása kilátásban van, túlmutat az egyének, a csoportok és a pártok fontosságán. A harcot az emberiség jövőjéért vívjuk. Kemény harc lesz. Hosszú harc lesz. Aki fizikai kényelmet vagy szellemi nyugalmat keres, álljon félre. A reakció idején sokkal könnyebb a bürokráciára támaszkodni, mint az igazságra. De azoknak, akiknek a szocializmus szó nemcsak üres frázis, hanem erkölcsi életük központja, azoknak azt mondom: előre! Sem a fenyegetések, sem az üldözések, sem a támadások nem állíthatnak meg minket! Ha fehéredő csontjaink árán is, de az igazság győzni fog! Mert mi utat törünk neki. Az igazság győzni fog! A sors kemény csapásai közepette boldogan járulok hozzá győzelméhez veletek közösen! Mert, barátaim, az ember boldogsága nem a jelen kizsákmányolásában rejlik, hanem a jövő együttműködésében!

A folytatódó perek 1938-ban Buharin és Rikov perével értek csúcspontjukra. 1938 decemberében Sztálin egyetlen napon 3 167 rab kivégzésére adott parancsot. Trockijt 1940. augusztus 20-án gyilkolta meg mexikói otthonban Sztálin egyik ügynöke egy jégcsákánnyal.

•

MARTIN NIEMÖLLER
Berlin-Dahlem, 1937. június 27.

„Az elnyomás egyre nő”

Amikor Martin Niemöller (1892–1984) evangélikus lelkész 1937. június 25-én úrvacsorát osztott, dühösen vette észre, hogy a Gestapo három tagja is jelen van. Azt is hallotta, hogy Hans Asmussen, jeles teológiai tanácsadó bujkálni kényszerül a nácik elől.

Vasárnap Niemöller prédikációjának témája Gamáliel rabbi volt, aki az Apostolok cselekedetei 5. részének 33–42. versei szerint meggyőzte a zsidó Szanhedrin tagjait, hogy ne legyenek elutasítók Péter és társai tanításaival szemben; a rabbinak sikerült elérnie, hogy az

apostolokat szabadon engedjék. A semlegességre nincs mód – prédikálta Niemöller. Ezzel kezdetét vette az ő üldöztetése is.

Jézus Krisztus azt mondja: „Boldogok vagytok, ha szidalmaznak és háborgatnak titeket és minden gonosz hazugságot mondanak ellenetek én érettem.” A hit meghallja ezt, és a hit belekapaszkodik ebbe az ígéretbe, a hit boldog és elégedett, mert Jézus ezt mondta: „Örüljetek és örvendezzetek.”

De testvéreim, valóban lehetséges ez? Lehetünk elégedettek és boldogok a hitünkben? Ma azt kell látnunk, hogy a boldog és elégedett hit nem gyerekjáték; hogy már nem elég a Bibliából idézni; hogy nem sokra megyünk egy kis lelkes ellenkezéssel és a megszokott, elpusztíthatatlan optimizmusunkkal; hogy elértünk egy pontot, amikor már egyedül, segítség nélkül nem állhatunk ellen.

Az elnyomás egyre nő, és akinek az elmúlt héten be kellett hódolnia a Csábító géppuskatüzének, ma már másképpen gondolkodik, mint három héttel ezelőtt. Most is látom magam előtt, ahogy szerdán a titkosrendőrség erőszakkal betört a templomba a Friedrichwerderen, és a sekrestyében letartóztatta a Testvériség Birodalmi Tanácsának három ott gyűlésező tagját, majd elvitték őket. Most is látom magam előtt, ahogy tegnap Saarbrückenben a gyülekezet hat női és férfi tagját letartóztatták, mert a Testvériség Tanácsának kérésére a hitvalló egyház röplapjait osztogatták. Azt mondom nektek: bárki, akinek tudomása van ezekről a dolgokról, és ténylegesen el kellett szenvednie ezeket a megpróbáltatásokat, közel áll ahhoz, hogy kiejtse a próféta szavait, mégha csak bátortalanul is: „Most azért Uram, vedd el, kérlek, az én lelkemet éntőlem!”

Bárki, akinek olyan élményben volt része, mint nekem tegnapelőtt este az úrvacsora alatt, amikor is megláttam a templomban a titkosrendőrség három fiatal tagját, akik azért jöttek el hivatalos mivoltukban, hogy Jézus Krisztus imádkozó és éneklő közösségének tagjai után kémkedjenek – három fiatal ember, akiket bizonyosan megkereszteltek Jézus Krisztus nevében, és akik bizonyosan hűséget fogadtak megmentőjüknek az oltár előtt, és akiknek most az a kötelességük, hogy csapdát állítsanak Jézus Krisztus közösségének –, bárki, aki ezt látja, nem bújhat el olyan könnyen az egyház szégyene elől; nem vonhat vállat egy jámbor imával és egy ihletett ellenkezéssel; az ilyen

látvány miatt álmatlan éjszakái lesznek, és kétségbeesésében még fel is kiálthat: „Uram, kegyelmezz nekem!”

Niemöller egészen Hitler haláláig nem prédikálhatott a dahlemi templomban. 1937. július 1-jén a titkosrendőrség letartóztatta. Egy évvel később a sachsenhauseni koncentrációs táborba vitték, onnan pedig Dachauba. Magánzárkában töltött négy év után a szövetséges erők szabadították ki 1945-ben.

•

ADOLF HITLER
Berlin, 1938. szeptember 26.

„A türelmem végére értem”

A huszadik századi beszédek milliónyi szava közt messze legijesztőbb az a négy szó, amelyet Hitler a berlini Sportpalastban mondott 1938 szeptemberében: „A türelmem végére értem.” A beszéd elhangzása előtt az angol miniszterelnök, Neville Chamberlain két alkalommal is ellátogatott Hitlerhez, de Hitler még azután is elutasította őt, hogy a francia és a brit kormány beleegyezett: Csehszlovákia szudétanémetek lakta részét népszavazás nélkül Németországhoz csatolják. Chamberlain azonban nem adta fel. Személyes üzenetet küldött Hitlerhez Sir Horace Wilsonon keresztül, amelyben tárgyalásokat javasolt a német és a csehszlovák kormány között az angolok jelenlétében. Az angol miniszterelnök azt remélte, le tudja csillapítani Hitlert, és így az kevésbé agresszív beszédet fog mondani a Sportpalastban. Amikor Wilson a beszéd kezdete előtt három órával megérkezett, Hitler hajthatatlan kedvében volt, és láthatóan nagy elszántsággal gyűjtötte magában a megvetést, lenézést és elutasítást, hogy beszéde elérje a kívánt hatást. Három óra múlva Chamberlain és a csehszlovák miniszterelnök, Edvard Benes megkapták a választ.

Az utolsó probléma előtt állunk, amelyet meg kell oldalnunk, és meg is fogunk oldani. Ez az utolsó területi követelésem Európában,

amelytől azonban semmi nem tántoríthat el, és amelyet, ha Isten is úgy akarja, teljesíteni is fogok. A probléma története a következő. 1918-ban „az önrendelkezéshez való jog" jelmondata alapján Kelet-Európát darabokra tépték, majd az úgynevezett „államférfiak" újraalkották. Nem voltak tekintettel a nemzetek igényeire, Kelet-Európa gazdasági szükségleteire, amikor a térséget atomjaira szedték, és önkényesen úgynevezett „államokat" hoztak létre. A cseh állam egy hazugságon alapul, amely hazugságnak az atyja egy Benes nevű ember. Ez a Benes megjelent Versailles-ban, és az volt az első dolga, hogy kijelentse: létezik csehszlovák nemzet. Hazudnia kellett, hogy csekély számú honfitársának nagyobb területet, így nagyobb létjogosultságot adjon. Az angolszász államférfiak, akik szokásukhoz híven vajmi keveset tudtak a földrajzi és nemzetiségi kérdésekről, akkoriban nem érezték szükségét, hogy ellenőrizzék Benes állításait. Ha megtették volna, akkor könnyen megállapíthatták volna, hogy nincs csehszlovák nemzet, csak csehek és szlovákok, és a szlovákok ráadásul nem akarnak közösködni a csehekkel, hanem... (*a mondat többi része nem hallható, mert elnyomta az orkánszerű tapsvihar*). Így aztán Benes úron keresztül ezek a csehek annektálták Szlovákiát. Mivel ennek az államnak semmi létjogosultsága nem volt, három és fél millió németet fosztottak meg önrendelkezési jogától. Mivel még ez is kevés volt, ezért majdnem egymillió magyart adtak még hozzájuk, majd kárpáti oroszokat és végül néhány százezer lengyelt. Ez lett az az állam, amely később Csehszlovákiának hívta magát, amivel megsértette a többi nép önrendelkezési jogát, és azon nemzetek világos óhaját és akaratát, amelyekkel szemben ezt az erőszakot elkövették...

A történet igazán szégyenletes része csak most következik. Az állam, amelynek kormánya a kisebbség [*értsd: a csehek*] kezében van, a többi nemzet fiát egy olyan politika elfogadására kötelezi, amelynek eredményeképpen egyszer saját testvéreikre kell lőniük. Benes ezt követeli a németektől: „Ha háborúba lépünk Németország ellen, akkor a németekre kell lőnötök. Ha pedig ezt megtagadjátok, akkor eláruljátok ezt az államot, és agyonlövetlek benneteket." Benes ugyanezt követeli a lengyelektől és a magyaroktól. A szlovákoktól azt követeli, hogy olyan célokat támogassanak, amelyek nekik teljesen közömbösek. A szlovák nép békét akar, és nem kalandokat. Benes így ezekkel az emberekkel vagy [*saját*] országukat, vagy saját népüket

árultatja el. Vagy elárulják saját népüket, és lőnek honfitársaikra, vagy Benes azt mondja: „Elárultátok az országotokat, ezért agyonlövetlek benneteket.” Lehet annál szégyenteljesebb cselekedet, mint bizonyos körülmények közt arra kényszeríteni az embereket, hogy saját honfitársaikra lőjenek, csak azért, mert pusztító hajlamú, ördögi és bűnös kormányuk ezt követeli tőlük? Kijelenthetem: amikor elfoglaltuk Ausztriát, akkor az volt az első parancsom, hogy a cseheknek nem kell, illetve nem szabad szolgálniuk a német hadseregben. Nem fordítottam őket szembe saját lelkiismeretükkel... Benes most a világba helyezi reményét! Ő és a diplomatái ezt nem is titkolják. Azt állítják: azt reméljük, hogy Chamberlaint megbuktatják, hogy Daladier-t elmozdítják, hogy forradalmak fognak kitörni. Szovjet-Oroszországba helyezik reményeiket. Bene? még mindig azt hiszi, hogy képes lesz kibújni kötelezettségeinek teljesítése alól. Így aztán csak egyetlen dolgot mondhatok. Most két ember áll egymással szemben. Benes és én. Két különböző ember vagyunk. A népek nagy harca közepette Benes a világban settenkedett, közben én tisztességes német katonaként tettem a dolgom. Most pedig népem katonájaként állok szemben ezzel az emberrel.

Néhány bejelentést kell még tennem. Hálás vagyok Chamberlain miniszterelnöknek az erőfeszítéseiért. Biztosítottam, hogy a német nép nem kíván mást, csak békét, de azt is elmondtam neki, hogy türelmünk határait nem tolhatjuk vissza. Arról is biztosítottam őt, és ezt most itt is megismétlem, hogy miután ezt a problémát megoldjuk, Németországnak nincs több területi követelése Európában. Ezen felül arról is biztosítottam őt, hogy amikor Csehszlovákia megoldja a problémáit, azaz amikor a csehek végre tudomást vesznek saját kisebbségeikről, békésen, és nem elnyomás útján, akkor engem Csehszlovákia nem érdekel többé. És ezt garantálom neki! Nem akarunk cseheket!

Ugyanakkor azt is ki kívánom jelenteni a német nép előtt, hogy a szudétanémetekkel kapcsolatban a türelmem végére értem! Tettem egy ajánlatot Benesnek, ami nem más, mint hogy ő teljesítse azt, amit megígért. A döntés most az ő kezében van: háborút vagy békét! Vagy elfogadja ezt az ajánlatot, és végre megadja a németeknek a szabadságot, vagy mi magunk biztosítjuk nekik a szabadságot. A világnak tudomásul kell vennie, hogy a háború négy és fél éve, valamint az én hosszú politikai karrierem alatt egyetlen egy dolgot nem lehetett rám

mondani: hogy gyáva lettem volna! Most itt állok a népem előtt, mint első katonájuk, mögöttem pedig – és ezt a világnak tudnia kell – nem olyan emberek menetelnek, mint 1918-ban! Akkor egy erre tévedő tudós bele tudta plántálni népünkbe a demokratikus jelszavak mérgét – de népünk ma már nem az, ami akkor volt. Az ilyen jelszavak számunkra olyanok, mint a darázscsípések: már nem árthatnak nekünk, immunisak vagyunk.

Ebben az órában a német nép egyesül velem! Érezni fogja, hogy az én akaratom az ő akarata! Tekintetemet a jövőbe vetem, és annak végzete ad felhatalmazást a cselekedetemre. Most pedig akaratunkat olyan erőssé kívánjuk tenni, mint harcunk idején volt, amikor én, az egyszerű, ismeretlen katona, a birodalom győzelméért harcoltam, és soha nem kételkedtem a sikerben és a végső győzelemben. Akkor és ott bátor nők és férfiak gyűltek körém, és velem tartottak. Ezért most arra kérlek téged, német népem, hogy álljatok mögém, minden férfi és minden nő. Ebben az órában mindannyian egy közös akaratot akarunk létrehozni, és ennek minden nehézségnél és veszélynél erősebbnek kell lennie. És ha ez az akarat erősebb a nehézségeknél és a veszélyeknél, akkor egy napon legyőzzük vele a nehézségeket és a veszélyeket. Eltökéltek vagyunk! Most Benesen a döntés!

Hitler elismert életrajzírója, Alan Bullock szerint Hitler ebben a beszédében olyan mesteri kirohanást hajtott végre, amilyet később sem volt képes túlszárnyalni. A beszédet megelőzően a háború vagy béke kérdését még soha senki nem csupaszította le személyes megvetésére és hiúságára. Chamberlain ismét próbálkozott. Három nappal később a krízist Münchenben sikerült megoldani a német, a brit, a francia és az olasz kormány vezetőivel. Csehszlovákia szudétanémetek lakta részeit Németországhoz csatolták, oda október 1-jén bevonultak a német csapatok. A második világháború egy év múlva, 1939. szeptember 1-jén tört ki.

NEVILLE CHAMBERLAIN
London, 1938. szeptember 30.

„Egész életünkre szóló béke”

Ha Hitler kijelentése arról, hogy a türelme elfogyott, a század legbaljósabb mondata volt, akkor a legönelégültebb mondatnak Neville Chamberlain bejelentése nevezhető arról, hogy tartós békét nyert Hitlertől. Chamberlain (1869–1940), aki 1937 májusa óta volt brit miniszterelnök, a Hitlerrel, Mussolinivei és Daladier-vel folytatott tárgyalások után aláírta a müncheni egyezményt, és hősként tért vissza Londonba. Az éljenző tömeghez a Downing Street 10. első emeleti ablakából intézett rövid beszédet.

Kedves barátaim! Történelmünkben ez a második alkalom, hogy egy Németországból a Downing Streetre becsülettel visszatérő békének örvendhetünk. *(Miután az éljenzés abbamaradt, Chamberlain folytatta.)* Hiszem, hogy ez a béke egész életünkre szól. Szívünk legmélyéből köszönjük önöknek. *(Erre a tömeg így válaszolt: „Mi köszönjük. Isten áldja önöket!” Aztán szünet állt be, amíg Chamberlain újra meg nem szólalt.)* És most azt javaslom, menjenek haza, és térjenek békében nyugovóra.

•

DUFF COOPER
London, 1938. október 3.

„Felemelt fejjel”

Duff Cooper (1890–1954) a Konzervatív Párt színeiben került az angol Parlamentbe 1924-ben. 1935–1937 között hadügyminiszterként tevékenykedett, majd kinevezték haditengerészeti miniszternek. A müncheni egyezményt követő alsóházi gyűlésen a konzervatívok felálltak helyükről, és üdvrivalgással köszöntötték a terembe lépő

Chamberlaint. A miniszterelnök a munkáspárti képviselők teljes támogatását is élvezte.

Az öregurak feledékenyek *című emlékirataiban Cooper felidézi, mennyire izgatottan fogadták a képviselők Chamberlain szavait. Ebben a beszédében, melyben drámai lemondását megindokolta – azok után, hogy Abesszínia olasz megszállását követően Chamberlain külügyminisztere, Anthony Eden is távozott posztjáról -, Cooper kitért arra, hogy Nagy-Britanniának minden erejét latba kellett volna vetnie annak érdekében, hogy megakadályozza bármely nagyhatalom túlzott dominanciáját az európai kontinensen, akár „brutális erő bevetésével" is, vagy akár felrúgva ezzel nemzetközi megállapodásokat, a nemzetek törvényeit és erkölcsi dekrétumait.*

Amikor Herr Hitler semmibe vette a versailles-i békeszerződés pontjait, megígérte, hogy betartja a locarnói egyezményben foglaltakat. Amikor megszegte a locarnói szerződés pontjait, ígéretet tett, hogy a továbbiakban nem akadályozza meg a békefolyamatot, és nem támaszt területi követeléseket Európában. Amikor erőszakkal behatolt Ausztriába, utasította csatlósait, hogy határozatban biztosítsanak minket: távol fogja magát tartani Csehszlovákiától. Ez nem egészen hat hónapja történt. Miniszterelnökünk még mindig elhiszi, hogy „támaszkodhat Hitler becsületszavára".

Talán igaza van a miniszterelnöknek. Teljes őszinteséggel biztosíthatom önt arról, házelnök úr, hogy reménykedem a miniszterelnök igaza felől, és imádkozom érte, hogy úgy legyen. Mégsem hihetem, amit ő hisz. Bárcsak képes lennék rá. Így azonban meggyőződésem, hogy a továbbiakban már nem lehetek segítségére a kormányban. Csak akadályoznám a munkában, ezért jobban teszem, ha lemondok. Emlékszem, amikor a godesbergi ultimátumot tárgyaltuk, kijelentettem, hogy soha többé nem tudnék felemelt fejjel járni, ha magamra vállalnám, hogy akár csak utalások formájában is megkísérlem meggyőzni a csehszlovák kormányt, hogy fogadja el az ultimátumot. Tisztában vagyok vele, mennyi mindent játszottam el ezzel. Lemondtam egy állásról, amelyet nagyon szerettem, egy hivatásról, amely mindennél jobban érdekelt, egy személyzetről, amelyre bárki büszke lehetne. Kikerültem abból a munkaközösségből, ahol a kollégáim nemcsak harmonikus munkatársi viszonyt biztosítottak számomra, hanem a hosszú

évek alatt barátaimmá is váltak. Lemondtam azokról az előjogokról, melyek egy olyan vezető helyetteseként megillettek, akire a mai napig a legnagyobb tisztelettel és rajongással gondolok. Lehetséges, hogy derékba törtem politikai pályafutásomat. Ám mindez aligha számít valamit. Sikerült ugyanis megtartanom valamit, ami sokkal értékesebb számomra: továbbra is felemelt fejjel járhatok a világban.

Chamberlain nem kívánt válaszolni Cooper felszólalására; lelkes gratulációk érkeztek viszont Winston Churchilltől és Harold Macmillantől. „Beszédének... formája csodálatra méltó volt, érvelése masszív, hangvétele bátorságtól és közösségi szellemtől fűtött" – lelkendezett Churchill. Coopert, aki később Norwich első vicomte-ja lett, Churchill hírközlési miniszterré nevezte ki (1940–42), majd nagykövetként Franciaországba küldte (1944–47).

•

WINSTON CHURCHILL
London, 1938. október 5.

„Teljes és abszolút vereség"

A müncheni döntésről szóló brit parlamenti vita négy napig tartott, bár Chamberlain miniszterelnök többsége soha nem volt kérdéses. Cooper után néhány prominens konzervatív párti politikus tartott beszédet – köztük Anthony Eden is – a britek megalázásáról és gyengeségéről.

A vita harmadik napján Churchill mondta el a legsúlyosabb vádbeszédet Chamberlain politikája fölött.

Amikor a hosszú béke egykor valós reményére gondolok, amely 1933 elején Hitler hatalomra jutásakor még Európára várt; amikor azokra az elszalasztott lehetőségekre gondolok, amelyekkel még megállíthattuk volna a nácik megerősödését; amikor azokra a hatalmas erőforrásokra gondolok, amelyekkel nem éltünk és elpazaroltunk – akkor nem hiszem, hogy ilyesmire akadt volna valaha is példa a

történelemben. Ami Angliát illeti, a felelősség azokat terheli, akik kizárólagos jogkörrel irányították politikai ügyeinket. Nem gátolták meg Németország újrafelfegyverzését, ahogy saját hadseregünket sem fegyverezték fel időben. Vitatkoztak Olaszországgal, de Abesszíniát már nem mentették meg. Kihasználták és megfosztották hitelétől a Népszövetséget, és elmulasztottak olyan szövetségeket kötni, amelyek helyrehozhatták volna az elkövetett hibákat, így a megpróbáltatásokkal megfelelő fegyveres védelem és hatékony nemzetközi biztonsági szerződések nélkül kell szembenéznünk.

Nem kétlem, hogy sokan őszintén azt hiszik, csak Csehszlovákia érdekeit vették semmibe, de én attól félek, hogy súlyosan kompromittáltuk és talán végzetesen veszélybe sodortuk Nagy-Britannia és Franciaország biztonságát, és talán függetlenségét is. Ugyanis nemcsak arról van szó, hogy fel kell adnunk a német gyarmatokat. Mégcsak arról sem, hogy elveszítjük befolyásunkat Európában. Ennél sokkal többről van szó. Figyelembe kell venniük a náci ideológia milyenségét, és azt az uralmat, amelyet ez az ideológia jelent. A miniszterelnök azt szeretné, ha Németország és Nagy-Britannia között baráti kapcsolat lenne. A népek közti baráti kapcsolattal semmi gond sincsen, hiszen szívünk mélyéből együttérzünk velük. De nekik nincs a kezükben hatalom. De ezzel a német kormánnyal nem lehetséges baráti viszonyt fenntartani és ápolni. Korrekt diplomáciai kapcsolatot igen, de soha nem lehet baráti viszony a brit demokrácia és azon náci hatalom között, amely elutasítja a katolikus etikát, amelyet belülről saját barbár pogánysága vezérel, amely henceg az agresszióval és a leigázással, amely saját polgárainak üldözéséből meríti erejét és nyeri perverz örömét, és amely, ahogy azt már láthattuk, a gyilkosság könyörtelen brutalitású eszközét használja. Soha nem bízhatunk abban, hogy ez a hatalom a brit demokrácia barátja lehetne.

Elviselhetetlennek tartom a gondolatot, hogy országunk ennek a hatalomnak a hatása és befolyása alá kerül, hogy puszta létünk is az ő jószándékától vagy szeszélyétől függjön. Teljes erőmmel azon voltam, hogy a védelem minden bástyáját megerősítsem: elsőként a légierő létrehozásával, amely partjainkon belül és túl páratlan ütőképességgel bír, másodszor számos nemzet erejének egyesítésével, harmadszor pedig a Népszövetségen belüli szövetségek és katonai megállapodások megkötésével, amelyekkel az volt a célom, hogy

minden erőt egyesítsek a náci hatalom terjeszkedésének megállításáért. De erőfeszítéseim hiábavalóak voltak. Ezen célok mindegyikét sikerrel megtévesztő és kézenfekvő indokokkal és kifogásokkal aláásták és magára hagyták.

Nem akarjuk, hogy azon az úton vezessenek minket, amelynek a végén az európai dominanciára törekvő német náci rendszer csatlósai leszünk. Talán néhány év, de akár néhány hónap múlva olyan követelésekkel szembesülünk, amelyektől minden kétséget kizáróan azt várják, hogy teljesíteni fogjuk. Ezek a követelések vonatkozhatnak területfeladásra, de akár szabadságunk feladására is. Előre látom, így előre meg is mondom, hogy a behódolás politikája magával fogja hozni a szabad véleménynyilvánítás és a vita korlátozását a Parlamentben, köztereken, a sajtóban, hiszen azt fogjuk majd hallani – ahogy én már most is hallottam néhány alkalommal –, hogy a náci diktatúrát nem kritizálhatják egyszerű és hétköznap angol politikusok. Aztán amikor már a sajtót is uralják, inkább közvetett, semmint közvetlen módon, akkor a közvélemény minden formáját belebutítják és édesgetik legalább a hallgatólagos belenyugvásba. És az utunk még csak ekkor fog kezdődni...

Eddig azon gondolkoztam, miként lehet megvédeni minket a náci hatalom előretörésétől, miképpen szavatolhatjuk a biztonságát annak az életformának, amely kedves számunkra. Mi az egyetlen lehetőség? Egy módon tudjuk csak visszaszerezni szigetünk függetlenségét. Ez pedig a légi fölény. Olyan légi fölény, amilyet ígértek nekünk, olyan légvédelem, amelyről állandóan biztosítottak, hogy rendelkezésünkre áll, hogy ismét sziget lehessünk. Ha komoran nézzük jelenlegi helyzetünket, akkor ez mindennél fontosabb. Olyan fegyverkezés, amilyent országunk történelme még nem látott és tapasztalt. A közös cél, erőforrásaink és erőnk egyesítése érdekében...

Nem sajnálom hű és bátor népünktől, amely kész megtenni kötelességét, mindegy, mi legyen az ára, amely a múlt hét gyötrelmeit felemelt fejjel viselte, nem sajnálom tőlük az öröm és megkönnyebbülés azon természetes és spontán kitörését, amit akkor éreztek, amikor kiderült, hogy megpróbáltatásaiknak egyelőre végük van. De tudniuk kell az igazságot. Tudniuk kell, hogy országunk védelmét súlyosan elhanyagolták; tudniuk kell, hogy háború nélkül szenvedtünk vereséget, amelynek következményeit közösen kell viselnünk; tudniuk kell,

hogy történelmünk borzalmas fordulópontjához érkeztünk, amikor egész Európa nyugalma és biztonsága veszélybe került. A nyugati demokráciák a jelen pillanatban egyetlen rémisztő kifejezéssel illethetők: „Megmérettél, és könnyűnek találtattál." Nehogy azt higgye bárki is, hogy ennyivel vége. Most kezdünk csak fizetni. Még csak belekóstoltunk abba a keserű pohárba, amelyet évről évre újra és újra elénk tesznek, hacsak erkölcsi alapállásunkat és erőteljes harciasságunkat fel nem támasztjuk, életet nem lehelünk bele, mert csak így emelkedhetünk fel újra és állhatunk a szabadság védelmére úgy, ahogy azt egykoron tettük.

Chamberlain ugyan több szavazatot kapott, de harminc konzervatív képviselő tartózkodása meggyőzően bizonyította, hogy valójában milyen kevesen támogatják a politikáját. A The Times elítélte Churchillt, amiért az alsóházban olyan próféciákat hangoztatott, „amelyek mellett Jeremiás megrögzött optimistának tűnt".

•

NEVILLE CHAMBERLAIN
Birmingham, 1939. március 17.

„Talán kísérlet ez, hogy erőszakkal uralják a világot?"

A müncheni egyezmény és a szudétanémet területek megszállása után Hitler csapatai 1939. március 15-én elfoglalták Csehszlovákia maradék területét is. Neville Chamberlain két nappal később intézett beszédet az övéihez, a Birminghami Konzervatív Szövetséghez. Az erre az alkalomra készített beszéd eredetileg a müncheni egyezmény gondosan kitervelt védelme lett volna, ám Chamberlain az utolsó pillanatban beszúrt egy utalást a két nappal azelőtt történtekre. A közönség hangosan üdvözölte tiltakozását, és Chamberlain rögtönzései minden egyes morajjal drasztikusabbak lettek. A beszéddel a megbékélés politikája és a müncheni egyezmény szellemisége végképp elhomályosult. Chamberlain feje tetejére állította a brit külpolitikát.

A müncheni egyezmény egyik aláírójaként jogom lett volna ahhoz, hogy tárgyalóasztalhoz üljünk, ahogy azt az egyezmény előírja, amennyiben Herr Hitler fel szeretné azt bontani. Ehelyett ő a saját kezébe vette a törvényt. A német csapatok már azelőtt úton voltak, hogy a cseh miniszterelnököt fogadták, olyan követelésekkel szembesítették, amelyeknek nem állt hatalmában ellentmondani, és néhány órán belül megszállták a cseh fővárost.

A nyilatkozat szerint, amelyet tegnap olvastak fel Prágában, Cseh- és Morvaországot annektálta a Német Birodalom. A protektorátus területén a nem német lakosságot, beleértve a cseheket is, a német protektor fennhatósága alá helyezik. Alárendelik őket a birodalom politikai, katonai és gazdasági szükségleteinek. Azt mondják, az államok autonómiája megmarad, de a birodalom átveszi az irányítást külügyeik, vám- és adóügyeik felett, ellenőrzi a pénzügyi tartalékaikat, és lefoglalja a lefegyverzett cseh hadsereg felszereléseit. A legvészjóslóbb az, hogy újra hírek érkeznek a titkosrendőrség, a Gestapo megjelenéséről, amit szokás szerint prominens személyiségek tömeges letartóztatása követ, ezek következményeivel pedig mindnyájan tisztában vagyunk.

Ebben az országban ma minden férfit és nőt, aki emlékszik a zsidók és a politikai foglyok sorsára Ausztriában, aggodalom és balsejtelem tölt el. Ki ne érezne mélységesen együtt azokkal a büszke és bátor emberekkel, akik ilyen hirtelen estek áldozatul ennek az inváziónak, akiket megfosztottak szabadságuktól, akiknek nemzeti függetlenségük megszűnt létezni? Mi lett abból a kijelentésből, hogy „nincsenek további területi ambícióink"? Mi lett az ígéretből, hogy „nem akarunk cseheket a birodalomban"? Ugyan ki vette itt figyelembe az önrendelkezés elvét, amelyről Herr Hitler olyan hevesen vitatkozott velem Berchtesgadenben, amikor a Szudéta-vidék Csehszlovákiáról való leválasztását és a Német Birodalomhoz történő csatolását kérte?

Most azzal érvelnek, ezt a területszerzést a Csehszlovákiában kialakult zavarok tették szükségessé. Azt mondják, ennek az új német protektorátusnak a kikiáltása, mely a lakosság akarata ellenére történt, elkerülhetetlenné vált olyan rendellenességek miatt, amelyek veszélyeztették a hatalmas szomszéd békéjét és biztonságát. Ha valóban voltak ilyen zavarok, vajon nem kívülről szították-e őket? *(Éljenzés.)* És lehetséges volna-e, hogy Németországon kívül bárki is komolyan vegye azt, hogy ezek veszélyt jelenthettek volna arra az óriási ország-

ra nézve, és hogy bármiképpen igazolhatják a történteket? Így óhatatlanul felmerül bennünk a kérdés, hogy ha ilyen könnyű jó okokat találni arra, hogy semmibe vegyünk ilyen komoly és ilyen sokszor megerősített ígéreteket, vajon mennyire bízhatunk bármely más ígéretben, amely ugyanabból a forrásból származik?

Van egy másik kérdéskör is, amely elkerülhetetlenül felötlik bennünk és másokban is, talán még Németország határain belül is. Németország a jelenlegi rezsim vezetése alatt egy sor kellemetlen meglepetést okozott a világnak. A Rajna-vidék, az osztrák Anschluss, a Szudéta-vidék leválasztása – mindezek világszerte sokkolták és sértették a közvéleményt. Mégis, bármennyire is kifogásoljuk a módszereket, amelyeket ezekben az esetekben alkalmaztak, volt valami, akár a faji viszonyok, akár a követelések miatt, melyeknek túl sokáig álltunk ellen, volt valami, ami a fennálló helyzet megváltoztatásának szüksége mellett szólt. De az e héten történt események, melyek teljesen figyelmen kívül hagyták azokat az alapelveket, melyeket maga a német kormány fektetett le, úgy tűnik, más kategóriába tartoznak. Emiatt mindnyájunknak fel kell tennünk a kérdést: egy régi vállalkozás vége volt ez, vagy egy új kaland kezdete? Ez volt az utolsó támadás egy kis állam ellen, vagy lesz még folytatás? Lehetséges, hogy ez a lépés kísérlet volt arra, hogy erőszakkal uralják a világot? Igen komoly, nehéz kérdések ezek. Én pedig nem fogok ma este választ adni rájuk. De biztos vagyok abban, hogy megkövetelik az igen komoly megfontolást, nem csupán Németország szomszédaitól, hanem más országoktól, akár Európa határain túl is. Máris mutatkoznak a jelei annak, hogy a folyamat megindult, és nyilvánvaló, hogy ezután valószínűleg fel fog gyorsulni.

Mi magunk természetesen mindenekelőtt társainkhoz fordulunk, a Brit Nemzetközösségben (*éljenzés*) és Franciaországhoz (*újabb éljenzés*), akikhez oly szorosan kötődünk, és nincs kétségem afelől, hogy mások is, akik tudják, hogy számunkra nem közömbös, mi folyik Délkelet-Európában, szintén megkeresnek majd minket tanácsainkért.

Nekünk pedig, országunk határain belül, azzal a felelősségérzettel kell áttekintenünk a helyzetet, amelyet annak súlyossága megkíván. Semmi nem zárható ki e vizsgálat alól, ami befolyással lehet a nemzet biztonságára. Nemzeti életünk minden egyes vetületét ebből a szemszögből kell újraértékelnünk. Mint mindig, a kormánynak kell viselnie a legfőbb felelősséget, de tudom, hogy minden egyén is felül

kívánja majd bírálni a saját helyzetét, és azt, hogy mindent megtett-e az állam szolgálatában, ami erejéből telt.

Nem hiszem, hogy akadna bárki is, aki megkérdőjelezné őszinteségemet, amikor azt mondom, nincs semmi, amit ne lennék kész feláldozni a béke érdekében. (*Éljenzés.*) Ez alól egyetlen kivétel van, mégpedig az a szabadság, amelyet évszázadokon keresztül élveztünk, és amelyet sohasem fogunk feladni. (*Hangos éljenzés.*) Az, hogy pont én érzem kötelességemnek, hogy ezt kijelentsem, megmutatja, hogy a történtek milyen mértékig zúzták össze azt a bizalmat, amely épphogy elkezdett kibontakozni, és amely, ha tovább növekedhetett volna, ezt az évet azzal tette volna emlékezetessé, hogy egész Európában helyreállítja a józanságot és a stabilitást. Mindössze hat hete annak, hogy ebben a városban beszéltem, és akkor olyan híresztelésekről és gyanúkról tettem említést, amelyeket, mint mondtam, félre kell söpörni. Kijelentettem, hogy a demokráciáknak fel kell lépniük bármely olyan igény ellen, amely erőszakkal kívánja uralma alá hajtani a világot, és hozzátettem, nem tudom elhinni, hogy fennállna ilyen veszély, mert egy olyan kormány, mely a szívén viseli népének érdekeit, ilyen cél érdekében nem teszi azt ki egy világháború borzalmainak.

És valóban, mikor a történelem mindannyiunk számára intő tanulságokkal szolgál, hihetetlennek tűnik, hogy szembe kell néznünk egy ilyen veszéllyel. Újfent el kell mondanom, nem vagyok kész arra, hogy ezt az országot olyan új, meghatározatlan feladatok elé állítsam, amelyeknek a feltételeit most még nem lehet előre látni. Mégsem lehetne nagyobb hibát elkövetni, mint azt feltételezni, hogy ez a nemzet, csupán mert a háborút értelmetlen és kegyetlen dolognak tartja, annyira elpuhult, hogy nem fog minden erejével részt venni a harcban egy ilyen veszély ellen, amennyiben az jelentkezik. Ebben a kijelentésben, azt hiszem, nem csupán honfitársaim és honfitársnőim támogatását, együttérzését és bizalmát élvezem, hanem az egész brit birodalom és minden más nép jóváhagyását is, akik szintén sokra becsülik a békét, de akik még többre becsülik a szabadságot.

A brit birodalom és az Egyesült Államok egész területén közvetített beszédet, melyet a londoni The Times később „rendkívüli jelentőségűnek” nevezett, németül is sugározták. Chamberlain szeptember 3-án hadat üzent Németországnak (lásd a következő beszédet).

NEVILLE CHAMBERLAIN
London, 1939. szeptember 3.

„Ez az ország háborúban áll Németországgal”

A Downing Street 10. kabinetszobájából szólok most önökhöz.

Ma reggel a berlini brit nagykövet ultimátumot adott át a német kormánynak. Ebben az állt, hogy amennyiben ma 11 óráig nem értesítenek minket arról, hogy csapataikat készek azonnali hatállyal kivonni Lengyelország területéről, hadiállapot áll fenn közöttünk.

Most azt kell közölnöm önökkel, hogy ilyen intézkedésekről nem kaptunk hírt, ennek következtében ez az ország háborúban áll Németországgal.

Bizonyára megértik, milyen keserves csalódást jelent számomra, hogy a békéért folytatott hosszú küzdelmem kudarcba fulladt. Mégsem tudom azt hinni, hogy tehettem volna bármi többet vagy bármi mást, és nagyobb sikerrel járhattam volna.

Még a legutolsó pillanatban is lehetséges lett volna békés és tisztességes megállapodást kidolgozni Németország és Lengyelország között, de Hitlernek ez nem kellett. Nyilvánvalóan elhatározta, hogy bármi történjék is, megtámadja Lengyelországot, és bár most azt állítja, hogy ő ésszerű ajánlatokat terjesztett elő, ez nem igaz.

Ajánlatait sohasem mutatták meg sem a lengyeleknek, sem nekünk. Bár csütörtökön este beolvasták őket a német rádióban, Hitler nem várt a kommentárokra, hanem parancsot adott csapatainak, lépjék át a lengyel határt. Tette meggyőző bizonyíték számunkra. Reménytelen azt várni, hogy ez az ember valaha is feladja gyakorlatát, hogy erőszakkal szerezze meg, amit akar. Őt csakis erőszakkal lehet megállítani.

A mai napon mi és Franciaország kötelességünket teljesítve segítségére sietünk Lengyelországnak, amely olyan bátran áll ellen ennek az indokolatlan és alattomos támadásnak, amely a népét érte. Lelkiismeretünk tiszta. Mindent megtettünk, amit egy ország megtehet a béke megőrzése érdekében. A helyzet, amelyben Németország első emberének szava mit sem ér, és egyetlen nép vagy ország sem érezheti magát biztonságban, immár tarthatatlanná vált. És most, amikor elhatározzuk, hogy véget vetünk ennek, tudom, önök valamennyien

nyugalmukat megőrizve és bátran vállalnak majd részt ebben. A mostanihoz hasonló pillanatokban a támogatásról szóló ígéretek, amelyeket szerte a birodalomból kapunk, a biztatás mélységes forrásául szolgálnak számunkra.

Miután mondanivalómat befejeztem, részletes tájékoztatók következnek majd. Kísérjék ezeket a lehető legnagyobb figyelemmel. A kormány terveket dolgozott ki, amelyeket követve lehetséges lesz, hogy a nemzet folytassa munkáját azokban a minden bizonnyal küzdelmes és nehéz napokban is, amelyek ránk várnak. De ezeknek a terveknek a végrehajtásához szükségünk van az önök segítségére is. Lehet, hogy mindebből a fegyveres erőknél veszik ki a részüket, vagy önkéntesként a polgári védelem valamelyik ágánál. Ez esetben jelentkezzenek szolgálatra a kapott utasítások szerint. Az is lehet, olyan hivatásuk van, amely alapvetően fontos a háború menete és az emberek életének folytatása szempontjából; lehet, gyárakban, a közlekedésben dolgoznak, közszolgálati tevékenységet folytatnak, vagy az élet más szükséges területét látják el. Ha ez így van, létfontosságú, hogy folytassák munkájukat.

Most pedig Isten áldja mindannyiukat. Védelmezze az igazakat. A gonosz eszközei ellen szállunk most harcba, a nyers erő, a rosszindulat, az igazságtalanság, a zsarnokság, az üldöztetés ellen, és biztos vagyok abban, hogy végül az igaz fog győzedelmeskedni.

•

WINSTON CHURCHILL
London, 1940. május 13.

„Nem ígérhetek mást, csak vért, erőfeszítést, verítéket és könnyeket”

Amikor Churchill miniszterelnök lett, szavait, beszédeit is bevette politikai fegyvertárába. Először három nappal azután élt ezzel az eszközzel, hogy megalakította koalíciós kormányát. Pünkösdhétfő volt, és Churchill rövid beszédet mondott az alsóházban. Amikor azonban Chamberlain megjelent, többen üdvözölték őt lelkesen, mint

Churchillt, akit főként a munkáspártiak támogattak. Az alábbi felejthetetlen beszéddel Churchill tudatosíttatta az alsóház tagjaiban saját személyiségét és céljait. A végeredmény elsöprő volt, mondja Robert Rhodes, Churchill egyik életrajzírója. Ahogy ment kifelé, Churchill ezt mondta egyik titkárának: „Most megmondtam a seggfejeknek!”

A vereségnek még a lehetőségét is elfogadni képtelen, buldogkitartású Churchill háborús beszédei a legkritikusabb időszakban tartották a lelket az angolokban. Éppen akkor, amikor Hitler Anglia lerohanásával fenyegetőzött, csapatai pedig Dunkerque felé közeledtek.

Nem szabad elfelednünk, hogy történelmünk egyik legnagyobb csatája előtt állunk, hogy mozgásba lendültünk Norvégiában és Hollandiában, hogy a Földközi-tengeren készen kell állnunk, hogy a légiháború folyamatos, és hogy itthon is rengeteg előkészületet kell még tennünk. Ebben a krízishelyzetben talán megbocsájtják nekem, hogy ma nem intézek hosszabb beszédet a tisztelt Házhoz. Remélem, hogy munkatársaim és barátaim – illetve volt munkatársaim, akiket érint a politikai újjáépítés – elnézik nekem, hogy minden különösebb ceremónia nélkül cselekedtem. Ugyanazt mondom a tisztelt Háznak is, amit a kormány új tagjainak: „Nem ígérhetek mást, csak vért, erőfeszítést, verítéket és könnyeket.”

A legsúlyosabb megpróbáltatás előtt állunk. Több küzdelemmel és szenvedéssel teli hónap előtt állunk. Azt kérdezik tőlem, mit fogunk tenni. Ezt válaszolom: háborút viselünk a tengereken, szárazföldön és levegőben mindazzal az erővel, amit Isten adni tud nekünk. Háborút viselünk egy szörnyűséges zsarnok ellen, akinek a bűneinél nincsenek sötétebbek az emberi bűnök történetében. Ezt fogjuk tenni. Azt kérdezik tőlem, mi a célunk. Egy szóval válaszolok: a győzelem. Győzelem minden áron, győzelem minden szörnyűség ellenére, győzelem, legyen a hozzá vezető út bármilyen hosszú és nehéz, mert győzelem nélkül nincs túlélés. Nézzünk szembe ezzel: a vereséget nem fogja túlélni a brit birodalom, semmi sem fogja túlélni, amit a brit birodalom képviselt, és nem fogja túlélni az emberiség, az emberiség, amely a kor sürgető késztetései közepette halad céljai felé. De ezt a feladatot erővel és reménnyel telten vállalom. Bizonyos vagyok abban, hogy ügyünk nem fog elbukni. A mostani órában úgy érzem, jogosan állíthatom, mindenki mellettünk áll, és azt mondom: „Gyertek, egyesült erővel menjünk előre.”

WINSTON CHURCHILL
BBC Rádió, 1940. május 19.

„Legyetek bátor férfiak!”

Churchill szónoklatokkal vívott háborúja az angol nemzethez intézett első miniszterelnöki beszédével kezdődött. A német lerohanták Hollandiát és Belgiumot, és áttörték a francia védvonalakat Sedannál. Nyilvánvaló volt, hogy a francia ellenállás nem bírja sokáig, és az angol csapatok végveszélyben vannak a kontinensen.

Az alig három óra alatt megfogalmazott, élő, egyenes adásban elmondott beszédében Churchill figyelmeztette az angolokat, hogy a németek bármelyik pillanatban megtámadhatják a szigetországot. A miniszterelnök érzékletes hadba hívása lángra gyújtotta a nemzet képzeletét.

A feladatunk nem csak az, hogy megnyerjük a csatát, hanem hogy megnyerjük a háborút. Miután a harc ereje alábbhagy Franciaországban, a csata már a szigetünkért fog folyni: mindenért, ami Nagy-Britannia, és mindenért, amit [*az*] jelent. A küzdelem erről fog szólni. E példa nélkül álló szükséghelyzetben azonnal cselekedni fogunk, és nem riadunk vissza a legdrasztikusabb lépésektől sem, hogy igénybe vegyük mindannyiunk erejének utolsó morzsáit is. A tulajdon érdeke, a munkaórák semmik ahhoz a küzdelemhez képest, amelyet életünkért és becsületünkért vívunk, jogainkért és szabadságunkért, és amely küzdelem mellett elköteleztük magunkat. A Francia Köztársaság vezetői, nevezetesen a rettenthetetlen miniszterelnök, Monsieur Reynaud[26] a legszentebb ígéretet tette nekem: bármi történjék is, ők a végsőkig harcolni fognak, legyen a vég dicsőséges vagy keserű. Nem, ha a végsőkig harcolunk, akkor az csak dicsőséges lehet. Miután megkaptam őfelségétől a megbízást a kormányalakításra, olyan adminisztrációt tudtam felállítani, amelyben szinte minden párthoz tartozó, minden nézőpontot képviselő férfiak és nők vannak. A múltban többször eltért a véleményünk, és sokszor vitatkoztunk, de most

26 Paul Reynaud (1878–1966): francia politikus, többszörös miniszter, akit 1942–45 között német koncentrációs táborba zártak (a szerk.).

egy új kötelék köt össze minket: háborút viselünk addig, amíg győzelmet nem aratunk, soha nem adjuk meg magunkat a szolgaságnak és a szégyennek, bármilyen szenvedés is legyen az ára. Franciaország és Britannia történelmében ez a mostani a legfélelmetesebb időszak. Ahhoz sem férhet kétség, hogy egyben a legmagasztosabb is. Vállvetve fognak egymás mellett küzdeni, csak azok a barátaik és rokonaik fognak [*nekik*] segíteni, akik a hatalmas gyarmataikon és az oltalmazó szárnyuk alatt elterülő birodalmaikban élnek, senki más. A brit és a francia nép vállvetve küzd azért, hogy megmentse nemcsak Európát, hanem az emberiséget is a legocsmányabb lélekromboló zsarnokságtól, amely az emberi történelem könyvének lapjait beszennyezte. Mögöttük – mögöttünk – Nagy-Britannia és Franciaország seregei és flottái mögött megtört nemzetek és megalázott népek állnak, csehek, lengyelek, norvégok, dánok, hollandok, belgák, akikre a barbarizmus hosszú, reménycsillagtól megfosztott éjszakája száll le, hacsak nem győzünk; mert győznünk kell – és győzni fogunk.

Ma szentháromság vasárnapja van. Évszázadokkal ezelőtt írták le azokat a szavakat, amelyekkel az igazságosság és a méltányosság hű szolgáit szólították: „Csatoljátok fel fegyvereiteket, legyetek bátor férfiak, és álljatok készen, mert inkább elesünk a harcban, semhogy tétlenül nézzük népünk és szentélyünk vesztét. De legyen úgy, ahogy az ég akarja!”

•

WINSTON CHURCHILL
London, 1940. június 18.

„Ez volt a legnagyszerűbb pillanatuk”

Hitler seregei lassan felmorzsolták a francia ellenállást. Június 10-én a kormány elhagyta Párizst, június 16-án Pétain marsall megalakította az új kormányt. Franciaország másnap már békét szeretett volna kötni. Ahogy Churchill megjósolta az alsóházban, a franciaországi csata véget ért, viszont megkezdődött az angliai. „Nagy-Britannia –jelentette be Churchill – kész arra, hogy egyedül szálljon

szembe a németekkel.”

A kihívó szavakat négy órával később milliók hallották a rádióban. A beszéd Churchill talán legemlékezetesebb háborús beszéde, főleg a páratlanul nagyszerű összefoglalás miatt. Am ahogy azt Churchill később megírta, a retorika nem jelentett garanciát a túlélésre.

Még nem tudjuk, mi fog történni Franciaországban, ahogy azt sem, vajon a francia ellenállás képes lesz-e talpon maradni akár Franciaországban, akár tengerentúli gyarmatain. A francia kormány nagyszerű lehetőségeket szalaszt el, és a jövőjét teszi kockára, ha nem tesz eleget az 1940-ben kelt szerződésben foglaltaknak, amely megállapodástól nem áll módunkban eltekinteni. A tisztelt Ház olvasta azt a történelmi nyilatkozatot, amelyben sok francia őszinte vágyát – és természetesen a mienket is – megfogalmazva kijelentettük, hogy a francia történelem eme legsötétebb órájában a szövetség közös polgáraiként fogunk együtt harcolni. Mindegy, mi történik Franciaországban vagy a francia kormánnyal, mi itt, ezen a szigeten és az egész brit birodalomban, mindig a francia nép bajtársai leszünk. Ha most nekünk kell azzal szembenéznünk, amitől ők szenvednek, akkor felvesszük a versenyt az ő bátorságukkal, és ha a végső győzelem kárpótol minket erőfeszítéseinkért, akkor ők is osztozni fognak ebben a győzelemben és annak hasznában, s mindenki újra szabad lesz. Egy jottányit sem engedünk jogos követeléseinkből. A csehek, a lengyelek, a norvégok, a hollandok és belgák is csatlakoztak hozzánk. Ők is szabadok lesznek.

A franciaországi csata, ahogy Weygand tábornok[27] hívta, véget ért. Az angliai csata most kezdődik. A keresztény civilizáció léte múlik ezen a csatán. Saját létünk múlik ezen a csatán, birodalmunk és régóta fennálló intézményeink sorsa múlik ezen a csatán. Az ellenség felénk fordítja minden dühét és erejét. Hitler pontosan tudja, hogy meg kell minket törnie, különben a háborút elveszti. Ha ellen tudunk neki állni, egész Európa szabad lesz, és a világ élete egy napfényesebb Földön folytatódhat. De ha elbukunk, akkor az egész világ, még az Egyesült Államok is, és minden, ami valaha fontos volt nekünk, az új középkor sötétjébe süllyed, amit Hitler perverz tudománya, ha lehet, még ördö-

27 Louis Maxime Weygand (1867–1965): a francia haderő parancsnoka, később védelmi miniszter a vichy kormányban (a szerk.).

gibbé és hosszantartóbbá tesz. Ezért hát nézzünk szembe kötelességünkkel, hogy ha a brit birodalom és a nemzetközössége fennmarad, akkor ezer év múlva azt mondhassák az emberek: „Ez volt a legnagyszerűbb pillanatuk.”

•

CHARLES DE GAULLE
London, 1940. június 18–19.

„A francia ellenállás lángja”

Charles de Gaulle (1890–1970) táboronok az első világháborúban Pétain ezredes alatt szolgált. 1940-ben sikerrel vezényelt egy fegyveres hadosztályt, majd Paul Reynaud kormányában honvédelmi miniszterhelyettesnek nevezték ki. Amikor a francia haderő összeomlott, Reynaud Pétainért küldött, aki hamarosan miniszterelnökként letette a fegyvert és tűzszünetet kötött. De Gaulle Angliába szökött, hogy megszervezze a francia ellenállási mozgalmat, emiatt egy francia bíróság távollétében halálra ítélte.

A franciaországi csata után és az angliai csata kezdete előtt a szövetségesek helyzete kilátástalannak tűnt. Eközben a magastermetű francia tiszt a mikrofon mögött állva buzdította a franciákat szerte a világon.

I.

Azok a vezetők, aki az elmúlt években a francia fegyveres erők élén álltak, kormányt alakítottak.

Ez a kormány – azt feltételezvén, hogy csapataink vereséget fognak szenvedni – tárgyalásokat kezdett az ellenséggel, azzal a céllal, hogy véget vessenek a harcoknak. Most is igaz, hogy az ellenség gépesített hadereje jelentős fölényben van mind a szárazföldön, mind a levegőben. A németek tankjainak, repülőgépeinek és taktikájának köszönhetően kellett fegyveres erőinknek visszavonulniuk, és nem létszámbeli fölényük miatt. A német tankok, repülők és taktikák meglepetésszerű használata miatt hozták meg vezetőink a döntésüket.

De vajon kimondtuk-e a végső szót? Fel kell-e hagynunk minden reménnyel? A vereségünk végleges és visszafordíthatatlan-e? A válaszom ezekre a kérdésekre: nem! Az összes tény ismeretében beszélve arra kérem önöket, higgyenek nekem, amikor azt mondom: Franciaország nem esett el. Épp azok a tényezők vezethetnek minket győzelemre, amelyek miatt most vereséget szenvedtünk. Ne feledjék, Franciaország nincs egyedül. Nincs elszigetelve. Egy hatalmas birodalom áll mögötte, és szövetségre tud lépni a brit birodalommal, amely uralja a tengereket, és folyamatos harcban áll. Angliához hasonlóan Franciaország is számíthat az Egyesült Államok hatalmas erőforrásaira.

Ez a háború nemcsak a mi balsorsú országunkban folyik. A harc végső kimenetelét nem a franciaországi csata határozza meg. Most világháború folyik. Hibákat követtünk el, késlekedtünk, és elmondhatatlan szenvedésben volt részük az embereknek, de a tény akkor is igaz: minden rendelkezésünkre áll, hogy egy napon legyőzzük ellenségeinket. Ma az ellenünk felsorakozott motorizált haderő puszta mérete miatt szenvedtünk vereséget, de egy [*olyan*] jövő előtt állhatunk, amely még nagyobb erejű motorizált haderővel segít minket a győzelemre. A világ sorsa forog kockán.

Én, de Gaulle tábornok most Londonból szólítok minden Angliában élő franciát és francia tisztet, fegyverrel vagy anélkül, szólítok minden mérnököt és szakképzett fegyvergyári munkást, aki brit földön van, hogy lépjen velem kapcsolatba. Akármi történjék is, a francia ellenállás lángjának nem szabad kialudnia, és nem is fog kialudni. Holnap ismét Londonból jelentkezem.

II.

A franciáknak tudniuk kell, hogy a hatalom szokásos formái megszűntek létezni. Most, amikor honfitársaim fejvesztettek és zavarodottak, amikor a kormány széthullott az ellenség szorításában, és most, amikor a kormányhivatalok képtelenek ellátni feladataikat, én, de Gaulle tábornok, francia katona és hadvezető, tisztában vagyok azzal, hogy Franciaország nevében beszélek.

Franciaország nevében a következő ünnepélyes bejelentést teszem. Minden franciának, akinek fegyvere van, kötelessége folytatni a harcot. Az ő részükről a fegyverletétel, bármilyen katonai jelentőségű objektum elhagyása, vagy Franciaország bármilyen kicsi területének

átengedése az ellenség részére – országunk ellen elkövetett bűncselekménynek minősül. Ez alatt jelenleg leginkább Francia-Észak-Afrikát értem, Francia-Észak-Afrika egységét! Az olasz tűzszünet nem más, mint egy gyatra csapda. Clauzel, Bugeaud, Lyautey és Nogués Afrikájában a franciák becsületbeli kötelessége elutasítani az ellenség által támasztott bármilyen feltételt. Az a gondolat, hogy a Bordeaux-ban kitört pánikot a tenger túlpartján is érezni lehetett, elviselhetetlen.

Franciaország katonái, legyetek bárhol is, harcra fel!

De Gaulle tartotta a lelket a francia ellenállásban. 1943 júniusában ő lett Algírban a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság elnöke. Egy héttel a D-nap után szállt partra Normandiában, és 1944. augusztus 25-én Párizs utcáin menetelt, amikor a tetőkön még német mesterlövészek rejtőzködtek.

•

J. B. PRIESTLEY
London, 1940

„Ezek a kis hétvégi gőzhajók”

Dunkerque után nemcsak Churchill beszélt a rádióban.]. B. Priestley angol regényíró (a Jópajtások *és az* Angyalok utcája *szerzője) majdnem akkora közönséghez szólt a BBC Rádióban sugárzott Utóirat műsorban. Priestleynek vidám, kifejező körülírásaival – miként az alábbi két Utóirat tanúsítja – nemcsak az angolok dacos kedvét sikerült föltüzelnie, és nemcsak azt a meggyőződést sikerült elültetnie, miszerint győzedelmeskednek az „öreg kis Hitler” fölött, hanem képes volt megragadni azt az igazi angol szellemet (visszhangozva Stanley Baldwin beszédét), amely végül valóban legyőzte Hitlert.*

Itt Dunkerque-nél egy újabb angol eposz teljesedett be. S ami az én számomra a leginkább angollá tette – ami oly jellemző ránk, oly abszurd, oly nagyszerű és hősies, hogy az ember nem is tudja, sírjon vagy nevessen, amikor olvas vagy hall róla -, az az a szerep volt,

amelyet a nehéz és veszélyes behajózásban játszottak, éspedig nem a lenyűgöző hadihajók, hanem: a kis gőzhajók. Egész életünkben ismertük és nevettük ezeket a csicsás kis jószágokat. Úgy hívtuk őket: „a shillinges hányás". Számtalanszor láttuk, ahogy a pihenni vágyó utasok ki-beszállnak: az urak jókedvben és sörben úszva, a hölgyek húsos pitét csipegetve, a gyerekek nyalókától ragacsosan. Ezek a jószágok néha nem mentek messzebb a következő parti üdülőhelynél. Csak a legmerészebbje kelt át a csatornán, hogy utasai vessenek egy pillantást Boulogne-ra. Többnyire lapátkerekes gőzhajók voltak, sokkal nagyobb hűhót csapva a lapátokkal, mint amennyi a sebességben megmutatkozott; és nem voltak felvágósak, az ember láthatta a forgó kerekeket. Előszeretettel hívták magukat *Királynő*nek meg *Dámá*nak, már újkorukban is volt bennük valami régimódi, némi dickensi vonás, viktoriánus kori érzet. Ugyanahhoz a nevetséges ünnepnapi világhoz tartoztak, mint a bohócok, mólók, homokvárak, sonkás-tojás teák, tenyérjósok, automata gépek és zsúfolt, izzasztó tengerparti sétányok. De elszólították őket ebből a világból, és hadd jegyezzük meg, jó időben és jó sorban lettek elszólítva. Igen, azok a „Brighton Queen"-ek és „Brighton Belle"-k otthagyták ártatlan, bohókás világukat – belehajózva a pokolba, dacolva bombákkal, ágyúgolyókkal, mágneses aknákkal, gépfegyvertűzzel –, hogy mentsék katonáinkat. Néhányuk sajnos sosem fog visszatérni. A lapátkerekes gőzhajók között, melyek már sosem térnek vissza, volt egy, melyet jól ismertem, mert az Isle of Wright-i kompjárat büszkesége volt – nem más, mint a jó öreg *Gracie Fields.* Én mondom, büszkék voltunk a *Gracie Fieldsre,* mert a mi járatunk csillogó királynője volt, s az egyórás utat őrült zakatolással negyvenöt perc alatt megtette. Most már sosem szállhatunk fel rá Cowesban, nem mehetünk le a szalonba egy finom szalonnás tojás reggelire. Ellapátolt, elzakatolt örökre. Viszont immár, tudják, ez a kis gőzhajó, bátor és lebombázott társaihoz hasonlóan, halhatatlan. Büszkén siklik majd az éveken Dunkerque eposzában. S unokáink, amikor megtudják, hogyan nyertük meg ezt a háborút a vereségből dicsőséget lopva, azt is megtanulják, hogy ezek a kis hétvégi gőzhajók hogyan ruccantak el a pokolba, és tértek vissza megdicsőülve.

Azt hiszem, a földművesnek nem kell mondani, hogy amint a földet, úgy az életünket is bizonyos feltételek mellett vezetjük. Az egyik ilyen feltétel, hogy amíg tart a háború, amíg egy nemzet készen áll

fegyveres katonáit a másiké ellen küldeni, akkor, ha úgy hozza a sors, mindenkinek harcolnia kell. Ez a döntés az egyszerű, ám józan ember természetes jámborságából születik. Az ilyen emberek, meglátják, most boldogabbak, mint akik elvesztették ezt a természetes jámborságot.

Tehát a dombtetőn állásunkban beszélgettünk, és néztük, hogy mélyül el az este lent a völgyben, ahol az asszonynépek hallgatták a híreket kötögetés közben, és arra gondoltunk, ezek a mi otthonaink, amelyek immár bármelyik pillanatban lángoló romokká változhatnak, és hogy azok a félőrült német ifjak, akiknek üres tekintetében a dicsőség és becsület ideájába valahogy a vadság minden formája belefér, hamarosan talán szabadon garázdálkodhatnak itt. Az őrszemek elfoglalták helyüket. Leereszkedett a köd. Egy ideig nem történt semmi. A zöld fényről, amely dacolni látszott minden elsötétítési rendelettel, kiderült, hogy csupán egy rendkívül nagy és fényes szentjánosbogár; a szentjánosbogarak szegény, tudatlan teremtések, nem tudják, hogy háború van, és továbbra is fénylenek. Kutatóreflektorok szúrták át itt-ott a sötétséget, majd kihunytak. A köd egyre sűrűsödött, és lent az egész völgyben egyetlen pislákoló fényforrás sem látszott. Hallani lehetett a széltől megszólaltatott telefondrótok szüntelen, magas, melankolikus énekét.

Hát beszélgetni kezdtünk, hogy mi történt velünk a legutóbbi háborúban, meg a szénáról és az árpáról, marháról és tejről, sajtról és dohányról. Balra a köd szinte megezüstöződött, mert arrafele az összes kutatófény az eget pásztázta. Aztán valahol a mögött a tompa ezüst mögött olyan hang támadt, mintha gigantikus ajtókat csaptak volna be. Légelhárító gépfegyverek gyors, pattogó ropogása hallatszott, távolabb pedig gépfegyverek kerepeltek. Aztán megszólaltak a szirénák a két legközelebbi városban, mintha a sötét vidéknek az a része üvöltene felénk, akár egy csapdába esett állat.

J. B. Priestley bekerült ama 2 820 ember közé, akiket a nácik mint veszélyes elemeket Anglia elfoglalása után izoláltak volna. A névsorban szerepelt Noel Coward, Virginia Woolf, Aldous Huxley, E. M. Forster, H. G. Wells és Bertrand Russell is.

FRANKLIN D. ROOSEVELT
Washington D.C., 1940. december 29.

„A demokrácia fegyverkovácsa”

Bár az angliai csatát a németek elvesztették, az atlanti csata egyre kiélezettebbé vált. A németek olyan sok hajót süllyesztettek el, hogy az angol hajógyárak nem voltak képesek pótolni őket. A pénz fogyóban volt, és Anglia egyre kevésbé volt képes kifizetni az utánpótlást. Roosevelt az angolok segítségkérésére egyfelől nagyobb haditengerészeti aktivitással válaszolt az Atlanti-óceánon, másfelől bemutatta a kölcsönbérletről szóló elképzelését. „Ha ég a szomszédod háza, és kölcsön akarja kérni a locsolócsöved, akkor ezért nem kérsz pénzt, csak a locsolócsöved akarod visszakapni.” Az elnök ezenkívül drámai beszédekben tudatta az amerikaiakkal, mi forog kockán. Az alábbi az ún. kandalló melletti beszédek[28] *egyike volt.*

Az elmúlt két év tapasztalatai minden kétséget kizáróan bizonyították, hogy egyetlen nemzet sem képes lecsillapítani a nácikat. Senki nem képes kedves kiscicává szelídíteni egy tigrist azzal, hogy simogatja. Könyörtelenség nélkül nincs megbékélés. Egy gyújtóbombával nem lehet értelmesen elbeszélgetni. Most már tudjuk, hogy egy nemzet csak akkor köthet békét a nácikkal, ha [*az*] feltétel nélkül kapitulál...

Az életüket védő európai népek nem azt kérik tőlünk, hogy helyettük harcoljunk. Eszközöket és felszerelést kérnek: repülőket, tankokat, fegyvereket és teherhajókat, hogy képesek legyenek harcolni saját szabadságukért és a mi biztonságunkért. Ezeket a fegyvereket elegendő mennyiségben és gyorsan kell eljuttatnunk hozzájuk, hogy nekünk és gyerekeinknek ne kelljen attól a háborútól szenvednünk, amelytől nekik. Ne higgyünk a kishitűeknek, hogy túl késő. Nem cselekedhetünk elég korán. A holnap később van, mint a ma.

Néhány tény magától értetődő. Katonai értelemben ma Nagy-Britannia és a brit birodalom áll [*csak talpon*] a világuralomra törekvők

28 Fireside chat: Roosevelt 1933 és 1944 között 30, közvetlenül a Fehér Házból közvetített rádióbeszédben szólt a nemzethez, először a New Dealhez keresve támogatást, majd a második világháború alatt a háborús politikát és harci cselekményeket magyarázva (a szerk.).

megállításáért folytatott harcban. Olyan küzdelmet vívnak, amely örökké fog élni az emberi hősiesség történelmében. Nincs szükség arra, hogy az amerikai expedíciós erőket határainkon kívülre küldjük. Az amerikai kormány egyetlen tagjának sem áll ez a szándékában. Éppen ezért az Európába küldendő amerikai csapatokról szóló hírek nem igazak, így nem is szabad hinni nekik. Nemzetünk politikájának nem a háború a célja. Egyetlen célja van: távol tartani a háborút országunktól és népünktől...

A demokrácia harcát a világuralom ellen nagyban elősegíti az Egyesült Államok újrafelfegyverzése, valamint az, hogy a fronton harcolók segítségére küldünk minden unciányi vagy éppen tonnányi muníciót és utánpótlást, amelyet nélkülözni tudunk. Akkor pedig már nem is érdemes semlegességről beszélni, amikor Svédország, Oroszország és más, Németországhoz közeli országok a hét minden napján több és több acélt, olajat és más háborús alapanyagokat szállítanak Németországnak. A legsürgősebb kérdés saját védelmünk megtervezése, és nem késlekedünk. Közben [*azonban*] ki kell elégítenünk nemcsak Anglia, hanem az agresszoroknak ellenálló többi nemzet háborús igényeit is. Semmilyen, Amerika jövőjét pesszimistán értékelő politika sem állíthat meg minket abban, hogy a védekezéshez elengedhetetlenül szükséges iparágakat ne fejlesszük azonnal. Mert szükségünk van rájuk. Ennek a nemzetnek most az a legfontosabb feladata, hogy a lehető leggyorsabban megépítsünk minden gépet, minden fegyvert és minden gyárat, amely védelmünkhöz szükséges. Ehhez a feladathoz mindenünk megvan: az emberek, a képesség, a gazdagság és mindenekfelett az akaratunk.

Tudom, hogy ha és amikor védelmi céljaink úgy kívánják, a fogyasztói és luxuscikkek gyártásához szükséges gépek és alapanyagok a hadiipar rendelkezésére fognak állni, így szolgálva elsődleges és sürgető célunkat. Megkérem hát az ültetvények tulajdonosait, az üzletembereket, a munkásokat, kormányunk minden egyes alkalmazottját, hogy minden erőfeszítésükkel segítsenek ezt a muníciót gyorsan és nagy mennyiségben előállítani. Ezzel a kéréssel együtt jár ígéretem is, hogy mindannyian, akik a kormány alkalmazottai vagyunk, ugyanennek az előttünk álló nagy feladatnak szenteljük teljes szívvel minden erőnket és energiánkat. Ahogy elkészülnek a repülőgépek, a tankok, a fegyverek és az ágyúk, a kormány védelmi szakértői ponto-

san el tudják dönteni, hogy ennek a féltekének a védelmében hol van rájuk a legnagyobb szükség. A döntést, amely szerint itthon maradnak vagy külföldre küldjük-e ezt a muníciót, mindenkori katonai helyzetünk alapján hozzuk meg.

Nekünk kell a demokrácia nagy fegyverkovácsának lennünk. A szükséghelyzet számunkra legalább annyira komoly, mint maga a háború. Ugyanazzal az elszántsággal, ugyanazzal a tettrekészséggel, ugyanazzal a hazaszeretettel és önfeláldozással kell cselekednünk, mintha mi magunk is háborúban állnánk.

Rooseveltnek ez a kandalló melletti beszéde volt az addigi legsikeresebb. A közvéleménykutatások szerint az amerikaiak több mint hatvan százaléka egyetértett azzal, amit mondott.

•

FRANKLIN D. ROOSEVELT
Washington D.C., 1941. január 6.

„A négy szabadság”

Mindössze nyolc nappal azután, hogy az Egyesült Államokat a demokrácia fegyverkovácsaként festette le, Roosevelt a Kongresszus előtt mondta el pályafutása talán leghíresebb beszédét. Ebben kijelentette, hogy Amerika minden olyan országot támogatni fog, amely a négy alapvető szabadságért küzd: a szólás- és vallásszabadságért, valamint a félelem és a szükség szorításából való szabadulásért. Az elnök ismét határozott támogatást ígért Angliának, egyben felkészítette az amerikaiakat a háborúra, amelynek meggyőződése szerint előbb vagy utóbb ők is részesei lesznek.

Minden realista tudja, hogy a demokratikus életformát a világ minden pontján súlyos veszély fenyegeti: vagy fegyverekkel harcolnak ellene, vagy titokban terjesztik a mérgező propagandát mindazok, akik szét akarják verni a most még békében élő nemzetek egységét. Az elmúlt tizenhat hosszú hónap során ez a támadás félelmetes szá-

mú, kis és nagy, független nemzet demokratikus életét szennyezte be. A támadók nem pihennek, hanem tovább folytatják támadásukat más nemzetek ellen. Éppen ezért az Amerikai Egyesült Államok elnökeként eleget teszek azon alkotmányos kötelezettségemnek, amely szerint értékelnem kell a Kongresszus előtt az unió helyzetét. Nem tölt el örömmel, hogy arról kell tájékoztatnom a Kongresszus tagjait, hogy országunk jövője, biztonsága és demokráciája végérvényesen olyan eseményektől függ, amelyek határainkon kívül történnek.

A demokratikus létezést most már hősiesen négy kontinensen védik fegyverekkel. Ha ez a védelem elbukik, akkor Európa, Ázsia, Afrika és Ausztrália népei felett a győztesek fognak uralkodni. Ne feledjük, e négy földrész erőforrásai és népessége többszöröse a nyugati félteke erőforrásainak és népességének.

Ezekben az időkben komolytalan – és ráadásul hamis – dolog azzal dicsekedni, hogy a felkészületlen Amerika egymagában, fél kézzel meg tudja védeni az egész világot. Egyetlen realista amerikai sem várhatja egy diktátorral kötött békétől a nemzetközi együttműködést, a valódi függetlenség helyreállítását, a világméretű lefegyverzést, a szólás- és vallásszabadságot, vagy akár a jó üzleti kapcsolatokat. Egy ilyen béke nem jelentene békét sem nekünk, sem szomszédainknak. „Az a társadalom, amely hajlandó feladni egy kis szabadságot egy kis biztonságért, egyiket sem érdemli és mindkettőt elveszíti.”

Nemzetként büszkék lehetünk arra, hogy lágyszívűek vagyunk, de keményfejűeknek kell lennünk. Óvatosnak kell lennünk azokkal, akik nagy csinnadratta közepette hirdetik a megbékélést. De még náluk is jobban kell vigyáznunk az önző emberek azon kis csoportjával, akik megnyesnék az amerikai sas szárnyát azért, hogy a saját fészküket építsék. Nem is olyan régen rámutattam, hogy a modern háború olyan sebességgel zajlik, hogy minket is bármikor érhet támadás, amelyre jobb felkészülnünk, ha a tengelyhatalmak[29] győznek.

Sokan beszélnek arról, milyen kevés az esélye egy gyors és közvetlen inváziónak az óceán felől. Amíg a brit haditengerészet bírja erővel, addig ez a veszély nem fenyeget minket. Még ha nem lenne is a brit haditengerészet, az ellenség valószínűleg akkor sem lenne

29 Tengelyhatalmak: eredetileg a náci Németország és a fasiszta Olaszország között létrejött szövetség, amelyhez 1940-ben Japán is csatlakozott; Roosevelt beszédének idején Magyarország, Románia, Bulgária, Horvátország és Szlovákia is a tengelyhatalmak közé tartozott (a szerk.).

annyira ostoba, hogy az óceán több ezer mérföldes távolságán keresztül csapatokat próbálna meg partra juttatni az Egyesült Államokban, miközben nincsenek stratégiai bázisai a közelben. Tanulnunk kell [*viszont*] az elmúlt évek európai eseményeiből: különösen Norvégiá-ából, amelynek stratégiai kikötőit az ellenség az árulás és meglepetés erejével foglalta el. Amíg az agresszor államok támadnak, addig nem mi, hanem ők választják meg a helyet és időt, hogy mikor és hol csapnak le. Ezért fenyegeti ma az amerikai köztársaságot súlyos veszély. Ezért van különös jelentősége történelmünkben mai beszédemnek az unió helyzetéről. Ezért nyomja a kormány és a Kongresszus minden tagjának vállát nagy felelősség és kötelezettség.

A helyzet most azt kívánja tőlünk, hogy tetteinket és politikánkat elsődlegesen -majdnem kizárólagosan – ezen veszély elhárítására irányítsuk, hiszen minden belső problémánk ennek a veszélyhelyzetnek a része. Amiként a belügyeinkre irányuló nemzeti politikánkat a határainkon belül élő honfitársaink jogainak és büszkeségének tiszteletben tartására helyeztük, úgy a külügyeinket is minden nemzet – legyen az kicsi vagy hatalmas – jogainak és büszkeségének tiszteletben tartása irányítja. Tudom, hogy végül a moralitás igazságának kell győznie, és győzni is fog.

Politikánk tehát a következő. Először is, a közakarat meggyőző megnyilvánulása alapján és pártállástól függetlenül elkötelezzük magunkat egy mindent magában foglaló védelem mellett. Másodszor, a közakarat meggyőző megnyilvánulása alapján és pártállástól függetlenül elkötelezzük magunkat azon nemzetek teljes támogatása mellett, amelyek az agresszorok ellen harcolnak, így tartva őket távol hazánktól és a nyugati féltekétől. E támogatással fejezzük ki elkötelezettségünket a demokrácia ügye mellett, egyben megerősítjük hazánk védelmét és biztonságát. Harmadszor, a közakarat meggyőző megnyilvánulása alapján és pártállástól függetlenül elkötelezzük magunkat amellett, hogy erkölcsi elvek és a saját biztonságunk megfontolásai alapján soha nem kötünk olyan békét, amelyet agresszorok diktálnak és megalkuvók támogatnak. Tudjuk, hogy tartós békét mások szabadságának árán nem köthetünk. A jövőben, amelyet biztonságossá akarunk tenni, egy olyan világot akarunk létrehozni, amely négy alapvető szabadságon alapul. Az első a szólás- és véleményszabadság mindenhol a világon.

A második a vallásszabadság: mindenki a saját módján hihessen Istenben mindenhol a világon. A harmadik a szükség szorításától való

szabadság, ami egy olyan gazdasági környezet megteremtését jelenti, amely egészséges, békés életet biztosít minden nemzet minden polgárának mindenhol a világon. A negyedik a félelemtől való szabadság, amely olyan szintű és módú világméretű katonai leszerelést jelent, hogy egyetlen nemzet se lehessen olyan helyzetben, hogy bármely szomszédja ellen fizikai agressziót követhessen el, sehol a világon.

Ez nem egy távoli évszázad víziója. Ez egy olyan alap, amelyet a mi időnkben a mi generációnk tud megteremteni. Ez a világ tökéletes ellentéte a zsarnokság úgynevezett új világrendjének, amelyben a diktátorok bombákkal akarnak újat létrehozni. Ezt az új világrendet egy sokkal áthatóbb felfogás alapján ellenezzük. Ez pedig az erkölcsi rend. Egy jó társadalom félelem nélkül képes szembenézni a világuralomra törő elképzelésekkel és forradalmakkal egyaránt. Amerikai történelmünk kezdete óta egyfajta békés forradalom formájában folyamatosan változunk. Ez a forradalom koncentrációs táborok és lövészárkok nélkül, rendületlenül és csendben alkalmazkodik a változó körülményekhez. A világrend, amelyet mi akarunk megteremteni, egymással együtt dolgozó, barátságos és civilizált társadalmakból álló szabad országok együttműködését jelenti. Ez a nemzet a sorsát milliónyi szabad férfi és nő kezébe és szívébe helyezte, és a szabadságba vetett hitébe, amelyet Isten irányít. A szabadság az emberi jogok fennhatóságát jelenti mindenütt. Mindenkit támogatunk, aki ezekért a jogokért vagy ezen jogok védelmében küzd. Erőnk célunk egységében rejlik. A harc, amelyet ezért az eszméért folytatunk, csak akkor ér véget, amikor győzünk.

•

JOSZIF VISSZARIONOVICS SZTÁLIN
Moszkva, 1941. július 3.

„Országunkat súlyos veszély fenyegeti"

Sztálint nagyon meglepte, amikor Hitler a náci–szovjet megállapodás ellenére elindította a Barbarossa-tetvet, és megtámadta a Szovjetuniót; amikor kiderült, milyen gyorsan közelednek a néme-

tek Moszkva felé, szabályos idegösszeomlást kapott. Június 30-án a Politbüro[30] tagjai eljöttek hozzá a Moszkva melletti Kuncevóban lévő dácsájára, amire Sztálin azt hitte, le akarják tartóztatni. Csak azt követően nyerte vissza önbizalmát és tért vissza a Kremlbe, hogy környezete nyomására létrehozta az Állami Honvédelmi Bizottságot, amelynek elnöke is ő lett. Miután úrrá lett félelmein, ismét erős vezetőként jelent meg. 1941. július 3-án rádióbeszédet mondott, amelyben az oroszok hazaszeretetére apellálva arra buzdította az embereket, hogy visszavonulás esetén minden pusztítsanak el, amit hátra kell hagyniuk. Egy korabeli kommentátor szerint a beszéd olyan volt, mintha 1812 Oroszországa kelt volna életre, hogy Sztálinon keresztül szóljon az oroszokhoz.

Elvtársak! Polgártársaim! Testvéreim! Hadseregünk és haditengerészetünk katonái! Hozzátok szólok most, barátaim!

A Hitler Németországa által anyaföldünk ellen június 22-én indított álnok és hitszegő támadás folytatódik. A Vörös Hadsereg hősies küzdelme ellenére, amelynek során az ellenség legkiválóbb hadosztályait és légi egységeit megsemmisítettük a harctéren, az ellenség folytatja előrenyomulását, és friss egységekkel pótolja az elvesztetteket. Hitler csapatai sikeresen elfoglalták Litvániát, Lettország jelentős részét, Fehér-Oroszország nyugati területeit és Ukrajna nyugati felének egy részét. A fasiszta légierő bombázói egyre mélyebbre hatolnak, és most már Murmanszkot, Orsát, Mogiljevet, Szmolenszket, Kijevet, Ogyesszát és Szevasztopolt bombázzák.

Országunkat súlyos veszély fenyegeti. Hogy történhetett, hogy a győzedelmes Vörös Hadsereg több városunkat és körzetünket is feladta a fasiszta seregeknek? Valóban igaz, hogy a német fasiszta csapatok legyőzhetetlenek, ahogy azt állandóan hirdeti a fasiszta propaganda? Természetesen nem!

A történelem megmutatta, hogy nincsenek legyőzhetetlen hadseregek, soha nem is voltak. Napóleon hadseregét verhetetlennek hitték, mégis legyőzte őt az orosz, az angol és a német hadsereg. Az első imperialista háborúban szintén legyőzhetetlennek hitték Vilmos császár hadseregét, de az orosz és angol–francia erők többször is vereséget

30 Politbüro (politikai bizottság): a Szovjet Kommunista Párt legfelső párttestülete, egyben az ország legfőbb hatalmi központja (a szerk.).

mértek rá, hogy aztán végül az angol–francia seregek végleg szétzúzzák. Ugyanez a helyzet ma Hitler német fasiszta hadseregével. Ez a haderő még nem találkozott komoly ellenállással az európai kontinensen. Csak a mi területünkön, és ha ez az ellenállás azt jelenti, hogy a mi Vörös Hadseregünk le tudta győzni Hitler legkiválóbb fasiszta német egységeit, akkor a hadseregét meg tudjuk és meg is fogjuk verni, ahogy azt tettük Napóleon és Vilmos esetében is. Nem férhet kétség hozzá, hogy a németek rövid életű győzelme csak egy fejezet, de a Szovjetunió hatalmas politikai diadala komoly és hosszú távú tényező, amely meg fogja alapozni a Vörös Hadsereg meghatározó katonai sikereit a fasiszta Németországgal szemben.

Ha a Vörös Hadseregnek mégis vissza kell vonulnia, akkor mindent el kell pusztítani: az ellenség nem találhat egyetlen motort, egyetlen vasúti kocsit, egyetlen szem gabonát, egyetlen liter benzint sem. A szövetkezetekből el kell hajtani az állatokat, a termést pedig át kell adni a hatóságoknak, hogy a hátországban biztonságba helyezzék. Minden értékes vagyontárgyat, beleértve a nem rozsdásodó vasat, gabonát és üzemanyagot, amit nem lehet elszállítani, kivétel nélkül meg kell semmisíteni. Az ellenség által elfoglalt területeken gyalogos és mozgó gerillaegységeket kell létrehozni, szabotőr egységeknek kell felvenniük a harcot az ellenség csapataival, mindenhol gerilla hadviselést kell alkalmazni, fel kell robbantani a hidakat, az utakat, tönkre kell tenni a telefon- és távíróvonalakat, fel kell gyújtani az erdőket, a boltokat, a közlekedési eszközöket. A megszállt területeken elviselhetetlen körülményeket kell teremteni az ellenségnek és cinkosainak. Nem tehetnek egyetlen lépést sem anélkül, hogy ne vadásznánk rájuk, ne ölnénk meg őket, és ne zavarnánk meg soraikat.

A fasiszta Németországgal folytatott harc nem közönséges háború. Nemcsak két hadsereg háborúzik, hanem a szovjet nép a fasiszta német erőkkel. Országunk megvédése a fasiszta elnyomókkal szemben nemcsak az országot fenyegető veszély visszaverése, hanem segítség minden európai népnek, akik a német fasizmus rabigája alatt nyögnek. A felszabadító háborúban nem leszünk egyedül. Ebben a hatalmas háborúban szövetségesünk lesz Amerika és Európa minden népe, beleértve a német népet is, akiket Hitler despotái tettek rabszolgává. A szabadságért, a rabszolgaság [*ellen*] és Hitler rabszolgasággal fenyegető fasiszta seregei ellen egységbe tömörülnek a népek. Churchill

brit miniszterelnök Szovjetuniónak ígért segélye, valamint az amerikai kormány jelentős készsége, hogy országunk segítségére siet, csak hálát ébresztett a Szovjetunió népeiben. Segítségük indítéka érthető, ugyanakkor csak a felszínen nyújt megoldást.

Elvtársak, erőink megszámlálhatatlanok. Az elbizakodott ellenség ezt hamarosan a saját kárán fogja megtanulni. A Vörös Hadsereg és a haditengerészet mellett vállvetve áll majd ezernyi munkás, szövetkezeti földműves és értelmiségi, hogy közösen harcoljanak az agresszorral szemben. Milliók és milliók állnak harcra készen. A moszkvai és leningrádi munkások külön katonai egységeket alakítottak, hogy így segítsék a Vörös Hadsereget. Ilyen egységeket minden [*olyan*] városban létre kell hozni, amelyet az ellenség inváziója fenyeget; minden dolgozónak harcolnia kell szabadságunk, országunk és becsületünk védelmében, a német fasizmus ellen vívott honvédő háborúnkban.

Azért, hogy gyorsan tudjuk mozgósítani a szovjet emberek erőit és vissza tudjuk verni az országunkat álnok módon megtámadó ellenséget, megalakítottuk az Állami Honvédelmi Bizottságot, amelyre átruháztuk az állam teljes hatalmát. Az Állami Honvédelmi Bizottság megkezdte működését, és arra hívja fel az embereket, hogy álljanak Lenin és Sztálin pártja, a szovjet kormány mellé, és önfeláldozóan támogassák a Vörös Hadsereget és a haditengerészetet, pusztítsák el az ellenséget, és biztosítsák a győzelmet. Minden erőnkkel támogassuk hősies Vörös Hadseregünket és haditengerészetünket! Minden erőnkkel harcoljunk az ellenség elpusztításáért! Előre a győzelemért!

•

REINHARD HEYDRICH
Wannsee, 1942. január 20.

„A végső megoldás”

A huszadik század egyik legfontosabb eseménye a Berlin melletti Wannsee nevű tó partján álló villában történt 1942. január 20-án. Az összejövetelen elnöklő Reinhard Heydrich – akit előzőleg az „Európai Zsidókérdés Végső Megoldása Teljhatalmú Megbízottjának” neveztek

ki -az SS Hírszerző Szolgálatának vezetőjeként itt és ekkor ismertette a mintegy 11 milliós európai zsidóság kiirtásának náci tervét. A beszédet magas rangú közalkalmazottak előtt mondta el.

Rendelkezésünkre állnak az eszközök, a módszerek, a szervezetek, a tapasztalat és az emberek. És megvan az akaratunk is. Történelmi pillanathoz érkeztünk a zsidóság ellen folytatott harcban.

A Führer kinyilvánította elhatározását... az európai zsidóság elpusztítására. A Führer úgy tekint magára... mint aki egy végzetes baktériumot irt ki, hogy megmentse a testet. Vagy ők, vagy mi.

Mi történt eddig? Lépésről lépésre kiszorítottuk a zsidókat a német élet minden szintjéről... Kiszorítottuk őket az emberek *Lebensraum*jából[31] egyfelől a koncentrációs táborokba történő elszállítással, másfelől pedig Obersturmbannführer Eichmann szervezetének közreműködésével, amely 537 000 zsidónak engedélyezte az emigrációt a háború kitörése előtt... A háború kezdete óta több százezer lengyel, baltikumi és orosz zsidót likvidáltunk. A Gestapo az akciócsoport tevékenységéről folyamatosan tájékoztatta Önöket, uraim, a párt kancelláriájáról, a külügyminisztériumból, a birodalmi kancelláriáról, a főkormányzóságból és a keleti mininsztériumból...

Az SS Reichsführer megtiltotta a zsidók további emigrációját. A végső megoldás érdekében keletre evakuáljuk azokat a zsidókat, akik a birodalomban maradtak, és Európa azon részeiben, amelyek jelenlegi és a jövőbeni befolyási övezetünkbe tartoznak... Hatékonyan, de csendben fogunk dolgozni. Ebben a birodalom számára élet-halál kérdésben teljes együttműködést várunk. Hogy el tudjuk képzelni, mit jelent a zsidókérdés a birodalomban (*egy térképre mutat*), a vörössel jelzett terület a birodalmat mutatja a háború előestéjén. Ez a keleti front. Mögötte a fehérrel jelzett területek Németország polgári irányítása alatt állnak. Rózsaszínnel a birodalomnak alávetett területek, a függőleges vörös vonallal jelzettek pedig Európa többi, elfoglalt részét jelölik. A vízszintes vörös vonalak a szövetségeseinket és azokat az országokat jelölik, amelyek befolyásunk alatt állnak. A légypiszokhoz hasonlatos pontok a zsidó népsűrűséget mutatják. Ezzel a problémával szembesülünk majd, ahogy egyre közelebb kerülünk Rigához és Odesszához.

31 Lebensraum – élettér (a szerk.).

Le kell számolnunk zsidó ellenfeleink településeivel. Évszázadok óta kényelmesen élnek ott. Szülővárosomban, Odesszában több mint hetvenezer zsidó lakik. Pontosabban lakott (*nevetés*). Összefoglalva, uraim, a csapataink nyomában szorosan haladó akciócsoportunk gyakorlatilag kiirtotta a zsidókat. A régi antiszemitizmust bizonyos régi eljárásokkal befolyásoltuk.

Most, hogy a munka nyersebb részén túl vagyunk, nekiláthatunk az aprólékosabb szakasznak. A polgári igazgatással együttműködve kell dolgoznunk. A végső megoldással kapcsolatban számítunk önökre, uraim. Amit meg kell oldanunk, az itt van (*kelet felé mutat*), a világ seggén, ahogy embereim mondják. A háború és a fegyverek füstje óriási eredmények elérését tette lehetővé. Az SS Reichsführer óhaja az, hogy a zsidókérdést egyetlen tiszta mozdulattal intézzük el. Az érintett zsidók száma összesen 11 000 000. Lebontva a következőképpen:

- A régi birodalomban: 130 000
- Ausztriában: 43 000
- A [*cseh-morva*] protektorátusban: 75 000
- A főkormányzóság fennhatósága alatt: 2 500 000
- A Balkánon: 1 600 000
- Az elfoglalt Franciaországban: 165 000
- Az el nem foglalt Franciaországban: 740 000 (micsoda feladat!)
- Az új Európában, amelyért felelősek leszünk, illetve az el nem foglalt országokban, például Angliában: 330 000
- Semleges országokban, például Svájcban: 18 000 kiválasztott.

A végső megoldás során a zsidókat keleten munkára fogjuk. Nemek szerint szétválasztva oszlopokban fognak menetelni, közben utakat fognak építeni, követ törnek, mocsarakat csapolnak le. Az SS Gazdasági Hivatalának vezetője, Pohl bajtárs irányítása alatt most épülő ipari telepeken minden lehetőséget megragadunk rá, hogy a zsidók megtudják, mi a munka...

A legtöbb zsidó nyilvánvalóan természetes módon hullik el, a maradékkal, a legkeményebbekkel megfelelően fogunk eljárni. Miért? Mert ez a legrátermettebbek túlélése. Különben ők lennének a zsidó újjászületés nemzői. Emlékezzenek csak a történelemre!

A gyűlésen tizenöt magas rangú kormányhivatalnok vett részt, akik közül nyolcnak volt doktori fokozata. Heydrichet néhány hónappal a wannseei beszéd után, 1942. május 27-én két, Angliában beszervezett és ejtőernyővel ledobott cseh hazafi megsebesítette. Miután nyolc nappal később meghalt, halálát a lidicei mészárlással torolták meg. Akárhova is ment, Heydrich mindenütt vért és pusztulást hagyott maga mögött. Joggal nevezték őt mészárosnak és hóhérnak.

•

BERNARD MONTGOMERY TÁBORNOK
Kairó, 1942. augusztus 13.

„Itt fogunk állni és harcolni”

Bemard Montgomery (1887–1976) a 8. angol hadsereg parancsnokaként szerzett hírnevet 1942 júliusa és 1944 januárja között, amikor az angol „sivatagi patkányok” sorsdöntő harcot vívtak a briliáns német tábornok, Erwin Rommel seregével, az Afrikakorpsszal. Nagy szerepe volt a szövetségesek szicíliai partraszállásában és végleges győzelmében Dél-Olaszországban.

A mindenki által csak „Monty”-ként ismert tábornok lelkesítő parancsnok volt, akit valóban érdekelt katonáinak morálja. Egyik kortársa szerint úgy volt képes játszani az angol csapatokkal, mint egy keresztes hadjáratot indító egyházi vezető. Monty 1942. augusztus 12-én érkezett Kairóba, másnap átvette a 8. angol hadsereg parancsnokságát, és a következő beszédet mondta demoralizált tisztjeinek.

Először hadd mutatkozzam be. Maguk nem ismernek engem. Én nem ismerem magukat. De együtt kell dolgoznunk, ezért meg kell értenünk egymást, és bíznunk kell egymásban. Alig pár órája érkeztem. De amit eddig láttam és hallottam, az alapján kész vagyok itt és most kijelenteni, hogy bízom magukban. Csapatként fogunk együtt dolgozni, közösen elnyerjük ennek a nagyszerű hadseregnek a bizalmát, és együtt fogunk győzni Észak-Afrikában.

Hiszem, hogy egy parancsnok első feladata, ahogy én hívom, az „atmoszféra” megteremtése, és [*akkor*] személyzete, alárendelt parancsnokai és csapatai ebben az atmoszférában fognak élni és harcolni. Nem szeretem azt az atmoszférát, amelyet itt tapasztaltam. Ez itt a kétkedés atmoszférája, a hátranézés atmoszférája, hogy hova lehet legközelebb visszavonulni; az önbizalom elvesztésének atmoszférája, hogy képesek vagyunk-e megverni Rommelt; valamint Kairóban és a folyó deltájában a tartalékosok által előkészített hadállásokra építő kétségbeesett védelmi intézekedések atmoszférája.

Ezt abba kell hagynunk. Teremtsünk új atmoszférát. Egyiptom védelmének a kulcsa El-Alamein és a Ruveiszat-magaslat. Mi értelme van lövészárkokat ásni a deltában? Haszontalan dolog, mert ha ezt a pocíziót elveszítjük, akkor Egyiptomot is elveszítjük. A deltában harcoló összes egységnek ide kell jönnie, és ide is fognak jönni. *Itt* fogunk állni és harcolni, nincs további visszavonulás. Parancsot adtam az összes visszavonulást célzó terv és utasítás azonnali megsemmisítésére. *Itt* fogunk állni és harcolni.

Ha nem tudunk itt életben maradni, akkor haljunk meg itt.

Mindenkinek tudnia kell, hogy a rossz idők véget értek. Az Egyesült Királyságból friss divíziók érkeznek, az itteni divízióink megfelelő erősítésének kíséretében. Három-négyszáz új Sherman-tank érkezett, melyeket ezekben a pillanatban pakolnak le Szuezban. Azt az utasítást kaptuk a miniszterelnöktől, hogy pusztítsuk el a tengelyhatalmakat Észak-Afrikában. A félbehajtott papírra írt parancsot magam is láttam. Teljesíteni fogjuk. Ha valaki itt azt hiszi, hogy nem vagyunk rá képesek, az most távozzon, mert nem akarok egyetlen kétkedőt sem látni. Meg lehet tenni, és meg is fogjuk tenni – erre a kétely árnyéka sem vetülhet.

Tudom, Rommel bármelyik pillanatban támadhat. Remek. Támadjon csak. Jobban örülnék, ha egy hétig még nem támadna, csak azért, hogy rendet tudjak tenni. Ha lesz két hetünk a felkészülésre, akkor jól állunk. Rommel akkor támad, amikor kedve tartja, és remélem, a felkészülés után támadni is fog. Közben el kell készítenünk egy átfogó támadási tervet, amely egy olyan hadjárat kezdete lesz, amelynek eredményeképpen Rommel és hadserege eltűnik Afrikából.

De elsőként egy tartalék sereget kell létrehoznunk, egy mozgékonyat, erősen felfegyverzettet, amelyet a vonalainkon kívül fogunk felkészíteni. Rommelnek mindig volt egy ilyen egysége az

Afrikakorpson belül, amit soha nem vonalai védelmére használt, hanem hogy gyorsan lecsapjon. Ez Rommel nagy erőssége. Mi magunk is létrehozunk egy ilyen hadtestet, a Brit Páncélos Alakulatot, amely két páncélozott és egy gépesített hadosztályból áll majd. Tegnap már kiadtam a parancsot, hogy a delta mellett kezdjék el megszervezni. Addig nem áll szándékomban megindítani támadásunkat, amíg teljesen készen nem állunk. Hamarosan sok helyről fognak nyomást gyakorolni ránk, hogy támadjunk. *De én addig nem támadok, amíg készen nem állunk.* Ebben biztosak lehetnek.

Ha pedig Rommel a felkészülés alatt támad meg minket, tegye csak, mi folytatjuk felkészülésünket, és akkor támadunk, amikor készen állunk, nem előbb. Azt is el kell mondanom, hogy folyamatosan dolgozom a vezérkar rendszerén. De Guingand dandártábornokot jelöltem a 8. hadsereg vezérkari főnökének. Rajta keresztül adom majd ki a parancsaimat. Akármit is mond, az olyan, mintha én mondtam volna, és *azonnal* végre kell hajtani. Ha jól tudom, sokan panaszkodnak „hasfájásra." A hasfájás alatt azt értem, amikor valaki gyatra indokot talál rá, hogy ne tegye meg, amit mondtak neki. Ennek egyszer s mindenkorra vége. A hasfájást nem fogom tűrni. Ha valaki nem akarja végrehajtani, amit mondanak neki, akkor elmehet innen, de azonnal. Azt akarom, hogy a 8. hadsereg minden katonája megértse ezt.

Néhány dolgot még el kell mondanom. Páran önök közül talán azt gondolják, hogy eleget mondtam, és azon tűnődnek, vajon elment-e az eszem. Megnyugtathatom önöket, hogy egyáltalán nem ment el az eszem. Úgy tudom, vannak néhányan, akik azt hiszik, egy kicsit őrült vagyok. Ezt olyan gyakran mondják, hogy lassan dicséretnek veszem. Csak azt tudom felelni, hogy ha én egy kicsit őrült vagyok, akkor rengeteg olyan embert tudnék felsorolni, akik dühöngő őrültek! Annyit tettem, hogy lefestettem az „atmoszférát", amelyben dolgozni és harcolni fogunk. Látni fogják, hogy ez az atmoszféra az utolsó közlegényig átjárja majd a 8. hadsereget. Minden katonának tudnia kell, mit akarnak tőle, és amikor látják, hogy ez meg is valósul, akkor az egész hadseregben felébred az önbizalom. Azt kérem, hogy bízzanak és higgyenek benne: amit mondtam, az meg fog valósulni.

Sok tennivalónk van. A parancsok, amelyeket a további visszavonulásokkal kapcsolatban adtam, teljes változást jelentenek csapataink elhelyezkedését illetően, és fel kell készülnünk az átfogó támadá-

sunkra is. Első feladatunk a főhadiszállás áthelyezése egy megfelelő helyre, ahol viszonylagos kényelemben élhetünk, és ahol a hadsereg vezérkara együtt lehet a sivatagi légierő főhadiszállásával. Ez itt rettenetes hely, lehangoló, egészségtelen, ráadásul Afrika minden legye itt találkozik – itt nem végezhetünk jó munkát. Menjünk hát a tenger mellé, ahol friss és egészséges a levegő. Ha azt akarjuk, hogy a tisztek jó munkát végezzenek, akkor tisztességes körülmények között, kényelmesen kell élniük. Álljunk neki. A vezérkari főnök hamarosan kiadja a parancsokat, én pedig állandóan elérhető leszek a magasrangú tiszteknek. Azt semmiképpen ne feledjék, hogy egyszer s mindenkorra végzünk ezzel a fickóval, ezzel a Rommellel. Nem lesz nehéz dolgunk. Ehhez kétség sem férhet. Rommel egy kellemetlenkedő alak. Ezért agyoncsapjuk egy kővel, és végzünk vele.

Montgomery tisztekhez intézett beszéde a háború egyik fordulópontját jelentette. Rommel augusztus 30–31-én indította meg offenzíváját Alam Halfa ellen. Az angolok megállították a támadást, majd átvették a kezdeményezést, és októberben meghatározó győzelmet arattak El-Alameinnél. A normandiai partraszállás során Montgomery a szárazföldi erők parancsnoka volt, majd fontos szerepet játszott a német ellentámadás Ardennek-beli megállításában 1944-ben. 1945. május 5-én ő volt az, aki Lüneburg Heathnél hivatalosan elfogadta az Északnyugat-Európában harcoló német erő megadását.

•

CHAIM RUMKOWSKI
A lódzi gettó, 1942. szeptember 4.

„Adjátok oda a gyermekeiteket!”

A németek a lengyelországi ódêi gettóba gyűjtötték össze a betegeket, az öregeket és a többi, „feleslegesnek” ítélt nyugat-európai zsidót. Az özvegy és gyermektelen Chaim Rumkowski a maga hatvan évével az idősebbek közé számított a gettóban, és valami oknál fogva azt hitte, hogy egy zsidó államot irányít. Imádta a közel 160 000

embernek otthont adó gettót, amelyet saját birodalmának tartott, és igyekezett megmutatni a többieknek a gettósítás előnyeit. Úgy hitte, a kényszerű összezártság az általa sokra tartott cionista célok részleges megvalósulása. Visszaemlékezők szerint többször kijelentette, hogy a háború végeztével a németek majd rábízzák az európai zsidókból létrehozott protektorátus vezetését. Bár Rumkowski folyamatosan alkudozott a németekkel a deportálásra kerülők számát illetően, a nácikkal kötött fausti alku arra kötelezte, hogy eleget tegyen a folyamatos és egyre emelkedő deponálási parancsoknak: tízezer, tizenötezer, húszezer. Végül a gettóban nem maradt senki.

A lódzi gettó lakóinak mondott beszédei (és talán a kötet összes beszéde) közül ez a legdermesztőbb: arra buzdítja a gettó lakóit, adják oda gyermekeiket a náciknak, azaz küldjék őket gázkamrákba.

Primo Levi az Akik odavesztek és akik megmenekültek *című könyvében összetéveszthetetlennek írja le Rumkowksi retorikáját, amelyet Hitlertől és Mussolinitői kölcsönzött: ihletett szavalat, pszeudomonológ a tömeggel, az egyetértés látszatának megteremtése a megalázás és a tapsvihar segítségével. „Egy olyan ember beszél így, akinek trónusa és jogara van, aki nem fél attól, hogy ellentmondanak neki vagy kigúnyolják.”*

Szörnyű csapás érte a gettót. Azt kérik tőlünk, adjuk oda azokat, akik a legfontosabbak nekünk: a gyerekeket és az öregeket. Én érdemtelen voltam arra, hogy gyermekem legyen, így életem legszebb éveit áldoztam rájuk. Velük éltem és lélegeztem. Soha nem hittem volna, hogy egy ilyen áldozat bemutatására kényszerülök az oltáron a saját kezeimmel. Itt állok előttetek öregen, kinyújtom kezem és könyörgök nektek, bátyáim és nővéreim: adjátok oda a gyermekeiteket! Apák és anyák: adjátok nekem a gyermekeitek! *(Rettentő sírás és jajveszékelés az összegyűlt tömegben.)*

Volt egy olyan érzésem, gyanúm, hogy valami borzalmas fog történni velünk. Előre láttam ezt a valamit, és akár egy éber őr, meg akartam előzni. De nem jártam sikerrel, mert nem tudtam, mi vár ránk. Nem tudtam, miféle veszély leselkedik ránk. A betegek elvitele a kórházakból teljes meglepetésként ért. Erre ékes bizonyítékként álljon, hogy a számomra legkedvesebbek, a hozzám legközelebb állók is közöttük voltak, de nem tehettem értük semmit.

Akkor azt gondoltam, hogy ezzel vége, hogy ezután hagynak minket békében élni. Békében, amire annyira vágyakoztam, békében, amiért mindig dolgoztam, békében, ami mindig is a célom volt. De mint kiderült, a sors mást tartogatott számunkra. Ilyen a zsidók sorsa: mindig csak szenvedés, amelyet még rosszabb szenvedés követ, főleg háború idején.

Tegnap délután azt a parancsot kaptam, hogy húszezer zsidót küldjek el a gettóból, mert ha nem: „Mi majd megtesszük." Így hát a kérdés ekképpen hangzik: „Megtesszük-e mi magunk, vagy hagyjuk másokra?" Nos, mi – azaz én és legközelebbi segítőim – először nem arra gondoltunk, „hányan fognak elpusztulni?", hanem arra, hogy „hányat tudunk megmenteni?" Végül arra a következtetésre jutottunk, hogy bármennyire is nehéz, a parancs végrehajtását magunkra kell vállalnunk. Nekem kell végrehajtanom ezt a nehéz és véres feladatot – le kell vágnom egy végtagot azért, hogy a test életben maradhasson! –, azaz el kell vennem a gyerekeket, mert ha nem, akkor mások jutnak erre a sorsra, attól pedig Isten mentsen. *(Rettentő jajveszékelés.)*

Nem akarlak vigasztalni benneteket. Ahogy megnyugtatni sem. Le kell meztelenítenem fájdalmatokat és kínotokat. Úgy jöttem elétek, mint egy bandita, hogy elvegyem tőletek, ami szívetek legnagyobb kincse! Minden tőlem telhetőt megtettem, hogy a parancsot visszavonassam. Megpróbáltam, és amikor ez hiábavalónak bizonyult, a parancsot próbáltam megváltoztatni, enyhíteni. Tegnap este kértem egy listát a kilencéves gyerekekről: legalább egy korcsoportot akartam megmenteni, a kilenc és tízéveseket. De nem tették meg ezt azt engedményt. Egy pontban jártam csupán sikerrel: a tízévesnél idősebbek megmentésében. Végtelen gyászunkban vigasztaljon minket ez.

Vannak a gettóban olyan betegek, akik talán csak pár napot élnek, esetleg néhány hetet. Nem tudom, az ötlet ördögi-e vagy sem, de azt kell mondanom: „Adjátok oda nekem a betegeket. Helyettük egészségeseket tudunk megmenteni." Tudom, mennyire kedvesek a betegek egy családnak, és különösen egy zsidó családnak. De ha az ember kegyetlen követeléssel találkozik, azt kell mérlegelnie, kit lehet és kit szabad megmenteni? A józan ész pedig azt diktálja, hogy azokat kell megmentenünk, akiket meg lehet menteni, azokat, akiknek van esélyük a megmenekülésre, nem pedig azokat, akiknek semmilyen körülmények között sincs esélyük. Egy gettóban élünk, ezt mindannyian tudjuk. Olyan megszorítások közt, amely még az egészségeseknek

sem juttat eleget, nemhogy a betegeknek, akiket a saját egészségünk árán táplálunk: a kenyerünket adjuk nekik. Odaadjuk nekik kevés cukrunkat, parányi darab húsunkat. És mi ennek az eredménye? A betegeket nem tudjuk meggyógyítani, és mi magunk is betegek leszünk. Az ilyen önfeláldozás a legszebb és a legnemesebb. De vannak idők, amikor választanunk kell: vagy feláldozzuk a betegeket, akiknek semmi esélyük sincs a gyógyulásra és másokat is beteggé tehetnek, vagy megmentjük az egészségeseket.

Nem tudtam sokáig gondolkozni a probléma megoldásán: az egészségesek mellett kellett döntenem. E döntés szellemében adtam utasítást az orvosoknak, akik előállítják a gyógyíthatatlanokat, hogy az egészségesek, akik akarnak és képesek is élni, helyettük meneküljenek meg. *(Borzasztó sírás.)* Anyák, megértlek titeket: tisztán látom a könnyeiteket. Érzem a szívemben, amit ti éreztek, apák, akik a gyerekeitek elvétele utáni reggelen is dolgozni indultok, amikor előző este még a drága kicsikkel játszottatok. Tudom és érzem mindezt. Tegnap délután négy óta, amikor is tudomást szereztem a parancsról, össze vagyok törve, le vagyok sújtva. Osztozom veletek a fájdalmatokban. Szenvedek a kínotok miatt, és nem tudom, hogy fogom ezt túlélni, hogy honnét merítek erőt.

Egy titkot kell megosztanom veletek: 24 000 áldozatot kértek tőlem, nyolc napon keresztül napi háromezret. Sikerült a számot húszezerre csökkentenem, de csak azzal a feltétellel, hogy a tíz év alattiaknak is menniük kell. A tíz évnél idősebbek biztonságban vannak. Mivel a gyerekek és az idősek összesen csak tizenháromezren vannak, a hiányzó hétezret a betegekkel kell pótolnunk.

Alig tudok beszélni. Ki vagyok merülve. Csak azt akarom még elmondani, mit kérek tőletek: segítsetek végrehajtani a feladatot! Remegek. Attól félek, hogy a többiek, Isten bocsássa meg, végeznek magukkal...

Egy megtört zsidó áll előttetek. Ne irigyeljetek engem. Az összes parancs közül ez a legnehezebb, amit végre kellett hajtanom. Nyúlok felétek törött, remegő kezemmel, és könyörgök: adjátok a kezembe az áldozatokat, hogy ne legyenek többen, és meg tudjuk menteni százezer zsidó életét. Mert megígérték nekem: ha mi magunk adjuk oda az áldozatokat, akkor béke lesz... *(Kiáltások a tömegből: „Akkor mi is menni fogunk mindannyian!” „Elnök úr, az egykéket nem szabad elvinni, csak azokat, ahol több testvér is van!”)*

Ezek csak üres frázisok! Nincs erőm ahhoz, hogy vitatkozzam veletek! Ha a hatóságok megérkeznek, senki nem kiabálna. Tudom, mit jelent egy végtagot leszakítani a testről. Tegnap térden állva könyörögtem, de nem volt eredménye. A hét-nyolcezres zsidó lakosságú kis falvakból alig ezren érkeztek ide. Mi a jobb? Mit akartok? Azt, hogy nyolcvan vagy kilencvenezer zsidó megmaradjon, vagy, Isten mentsen, a teljes lakosság elpusztuljon?

Szabadon elítélhettek engem: nekem az a kötelességem, hogy megóvjam azokat a zsidókat, akik megmaradtak. Nem az érzelmeitekkel akarok beszélni, hanem az eszetekkel és a lelkiismeretetekkel. Eddig is mindent megtettem, és ezután is mindent meg fogok tenni, hogy távol tartsam utcáinktól a fegyvereket, hogy ne legyen vérontás. A parancsot nem lehet visszacsinálni, mindössze enyhíteni lehet rajta.
Egy bűnöző szívével lehet csak azt kérni tőletek, amit én. De képzeljétek magatokat az én helyembe. Gondolkozzatok logikusan, és ugyanarra a következtetésre juttok, mint én: nincs más megoldás. Az a rész, amelyet meg lehet menteni, sokkal nagyobb, mint amelyiket oda kell adnunk.

1944. szeptember 1-jére majdnem az összes lódzi zsidót megölték. Rumkowskinak azt mondták, ottmaradhat a gettóban. Ő ezt visszautasította, és csatlakozott az utolsó Auschwitzba tartó csoporthoz, ahol őt is megölték. A tábort a szovjet csapatok 1945. január 19-én\ szabadították fel. Az egykori 160 000 táborlakó helyén mindössze 870 éhező embert találtak.

•

ÉAMON DE VALERA
Dublin, 1943. március 17.

„Egy olyan Írország képe...”

A gerillaparancsnok, politikai fogoly, sikeres forradalmár és polgárháborús partizán Éamon de Valera (1882–1975) több mint húsz évig volt Írország miniszterelnöke, tizennégy évig elnöke, majd 1973-ban, kilencvenegy évesen visszavonult. 1917-ben a Sinn Féin,

az ír republikánus párt elnökévé választották; ezt követően megalapította a Fianna Fáil nevű pártot, majd 1932-ben kormányt alakított. Miniszterelnökként fokozatosan elvágta a Dublint az angol vezetéshez fűző kötelékeket. 1937-ben egy új alkotmány által megalakította Eire-t, a független és demokratikus Ír Köztársaságot.

Ahogy Roy Foster Írországgal foglalkozó történész mondja, a Fianna Fáil vezette Írország olyan nemzet volt, melyet a katolicizmus és a nacionalizmus különböztetett meg: az egyház és a politika egybefonódva segítettek kialakítani egy sajátos, istenközpontú életmódot. Nyíltan ellenezték a kozmopolitizmust és mindent, amit az képviselt – amiként azt de Valerának az új nemzeti rádióban elmondott Szent Patrik-napi rádióüzenete is mutatja.

A leghíresebb ilyen rádióüzenet 1943-ban hangzott el. Ebben a köztársasági elnök egy olyan Írország képét vetítette ki, amelyet otthonos tanyák, daliás fiatalemberek és csinos szüzek jellemeznek.

Mielőtt ez a háború kitört, Szent Patrik napján a külföldre szakadt hazánkfiaihoz szoktam szólni, főleg az Egyesült Államokban lévőkhöz, s évről évre beszámoltam nekik, hogyan haladunk az ő és a mi álmaink Írországának felépítésével – azzal az Írországgal, amely, úgy hisszük, példájával és inspirációjával nagy szerepre hivatott a nemzetek között.

Noha fájdalmasan tudatában vagyunk a nyomorúságnak és a pusztulásnak, amelybe a világ nagyobb része sodródott, egy pillanatra forduljunk a jövendő ideális Írország felé. Az az Írország, amelyről álmodunk, olyan emberek otthona lesz, akik az anyagi javakban csak a jó élet alapjait látják, akik megelégednek a mértékletes kényelemmel, és szabad idejüket a lélek dolgainak szánják; egy olyan ország, ahol a vidéket otthonos tanyák derítik fel, ahol a mezők és falvak a buzgó munka hangjaitól vidámak, erős gyermekek kiáltozása, edzett fiatalok versengése és csinos szüzek nevetése hallik; ahol a tűz mellett a nyugodt öregek bölcsessége meghallgatásra talál. Más szóval olyan nép otthona lesz, amelyik úgy él, ahogy Isten óhajtja tőlünk.

Egy ilyen Írország lehetőségének hírével érkezett ide Szent Patrik 1500 éve, s boldogságot ígért itt, és boldogságot a másvilágon. Egy ilyen Írország megteremtése tette később országunkat méltóvá a Szentek és Tudósok Szigete névre. Egy ilyen boldog, tetterős és szellemi

Írország képe tüzelte költőink képzeletét, késztette hazafias férfiak generációit, hogy életüket adják a vallási és politikai szabadságért, és fogja rávenni a mostani és a jövőbeli generációkat, hogy ha kell, meghaljanak e szabadságjogok védelme érdekében.

Száz évvel ezelőtt a Fiatal Írek egy ilyen Írország képét mutatták fel az embereknek. Ezzel megihlették nemzetünket, és lelkileg úgy felrázták, ahogy az ír civilizáció aranykora óta sosem. Ötven évvel ezelőtt a Fiatal Írek, a Gael Liga alapítói hasonlóképpen inspirálták és megmozgatták kortársaikat, mint ahogy később az Önkéntesek vezetői. Ha van akaratunk és aktív lelkesedésünk, akkor itt van számunkra az alkalom, hogy ugyanígy inspiráljuk és megmozgassuk [*saját*] generációnkat. Mégpedig akképpen, hogy országunk nemes jövőjét tartjuk folyton lelki szemeink előtt, hogy tettekkel próbáljuk létrehozni ezt a jövőt, és közben nem feledjük, hogy ennek a jövőnek nemzetünk egészére kell vonatkoznia.

Az anyagi dolgok hajszolása sokak számára szükség. Az embernek szüksége van egy minimális kényelemre és pihenésre, hogy magát teljesen kifejezze, és a legjobban használja fel Istentől kapott tehetségét. Népünk egy részének még ez a minimum sincs meg, [*noha*] jogosan küzdenek érte. Célunk kell hogy legyen, és mindazok célja, akik igazságosak és bölcsek, hogy segítsük erőfeszítésüket. Csakhogy sokaknak több is van, mint kell, és ha akarják, sokkal teljesebben szentelhetik magukat a lélek dolgai ápolásának, főleg azokénak, melyek mint nemzetet megkülönböztetnek bennünket.

Ezek közül az első a nemzeti nyelv. Semmilyen más nyelv nem foglalhatja el a helyét. A miénk. Több mint szimbólum, hazafiságunk lényegi része. Őseink számtalan generációjának gondolatai kovácsolták. Benne gyűlt fel egy nép tapasztalata, a mi népünké, akik már a kereszténység érkezése előtt kulturált és rendezett társadalomban éltek. A ma Írországban beszélt ír nyelv közvetlen leszármazottja annak, amelyet őseink beszéltek azokban a tovatűnt időkben. A nyelv, történelmünk háromezer évének hordozója, felbecsülhetetlen érték számunkra. A nyelv, amely filozófiát is hordoz, mélyen keresztény és gyakorlati tudással teli életszemléletet, sokkal értékesebb, mintsem álmodni mernénk arról, hogy lemondunk róla. Tőle megválni azt jelentené, hogy megválunk jobbik részünktől, hogy elveszítjük múltunk kulcsát, hogy kivágjuk a fa gyökerét. Ha

a nyelv eltűnne, nem is álmodhatnánk róla, hogy egy fél nemzetnél többek legyünk.

Én hiszem, hogy hazafiságunk e kiemelkedő jelét ez a nemzedék megőrizheti és örökre biztosíthatja. Bizonyos vagyok ebben, de azt is tudom, hogy megmenteni csak megértéssel, együttműködéssel, erőfeszítéssel és áldozattal lehet. Hiba lenne lekicsinyelni a nehézségeket. Nem csekélyek. A nyelvet népünk mindennapi beszédének eszközévé visszaállítani van olyan hatalmas feladat, mint bármi, amit egy nemzet valaha felvállalt. De nemes feladat. Más nemzetek sikerrel jártak, noha az ő esetükben, amikor nekiláttak, nemzeti nyelvüket szélesebb körben beszélték, mint mi. Azonban amíg a nyelv él az emberek ajkán mint természetes beszédük része eme ország bármely részében, biztosak lehetünk a sikerben, ha komolyan gondoljuk.

•

GEORGE PATTON TÁBORNOK
Anglia és Franciaország, 1943–44

„Megint az a kurafi Patton!”

Katonáitól a második világháborúban George Smith Patton tábornok (1885-Í945) az „Öreg Vér és Mersz” becenevet kapta, ami nyughatatlanságának és forrófejű bátorságának állított emléket. Bátorsága legpompásabban 1944-ben mutatkozott meg; az Egyesült Államok 3. hadseregével behatolt Franciaországba, a Bretagne~félszigettől indulva megkerülte Párizst, fel a Marne és a Moselle folyók mentén, át a Rajnán, végül 1945-ben megérkezett Csehszlovákiába.

Harcba indulás előtt a szivarját pöfékelő Patton előszeretettel intézett rövid, éles, moráljavító beszédeket embereihez. Az alábbiakban közölt három ilyen beszéd közül egy Angliában, egy Normandiában hangzott el, a harmadikkal pedig a 761. fekete párduc tankhadosztályt üdvözölte. Az egyszerűséget művészi szintre emelő beszédek jól példázzák, hogy nem muszáj a szónoklatot hosszúra nyújtani ahhoz, hogy ékesszóló legyen, vagy hogy eljuttassa az üzenetet a hallgatósághoz.

I.

Nem nekem kellene vezetnem ezt a sereget – még csak Angliában sem kellene lennem. Legyenek az istenverte németek az első szarháziak, akik rájönnek erre. Azt akarom, hogy egy nap a hátsó lábukra állva üvöltsék: „Jézus Mária, megint az istenverte 3. hadsereg és az a kurafi Patton...” Van egy pompás dolog, amit majd elmondhatnak, ha az egésznek vége lesz és hazamennek. Húsz év múlva, amikor a tűz mellett ülnek majd unokáikkal a térdükön, és ő megkérdezi, mit csináltak a háborúban, megköszönhetik Istennek, hogy nem kell őt átültetni a másik térdükre, és köhögve azt felelni: „Szart lapátoltam Louisiánában”.

II.

Na már most, uraim, időről időre biztosan panaszkodnak majd, hogy túl keményen hajtjuk az embereket. Magaslesről tojom le az ilyen panaszokat. Hiszek abban a régi, szép szabályban, hogy egy uncia izzadtság egy liter vért ér. Minél keményebben hajtunk, annál több németet ölünk meg, és uraim, minél több németet ölünk meg, annál kevesebbet ölnek meg közülünk. A kemény hajtás kevesebb veszteséget jelent. Ezt jegyezzék meg.

És még egy dolgot jegyezzenek meg. Felejtsék el ezt az istenverte aggódást az oldalszárnyak miatt. Vigyáznunk kell az oldalszárnyakra, de nem annyira, hogy ne csináljunk semmi mást. Valami istenverte ökör egyszer azt mondta, a szárnyakat biztosítani kell, és azóta a szarháziak a világon mindenhol meg van veszve a szárnyak biztosításáért. Nekünk a 3. hadseregben nem kell ilyesmi. A szárnyak miatt aggódjon az ellenség, ne mi.

Továbbá: nem akarok hallani olyan üzenetet, hogy „Tartom a pozíciót”. Nem tartunk mi semmit! Tartsák a hunok. Mi folyamatosan nyomulunk előre, és nem tartunk semmit, csak az ellenséget. Jól betartunk majd nekik, és kiverjük belőlük a szart is.

Hadműveletünk lényege, hogy előrenyomulunk, és nyomulunk megállás nélkül, attól függetlenül, hogy az ellenség fölött, alatt vagy rajta keresztül kell hatolnunk. Egy mottónk van: „L’audace, l’audace, toujours l’audace!”[32] Jegyezzék ezt meg, uraim. Mostantól kezdve, amíg nem győzünk vagy meg nem halunk, mindig vakmerőek leszünk.

32 L’audace, l’audace, toujours l’audace! Vakmerőség, vakmerőség, mindig vakmerőség! (a szerk.).

III.

Emberek, maguk az első néger tankosok, akik az amerikai hadseregben harcolnak. Nem kértem volna magukat, ha nem lennének jók. Az én csapatomban csak a legjobbaknak van helyük. Nem érdekel a bőrük színe, csak menjenek és irtsák azokat a náci tetűket. Mindenki magukat figyeli, nagy dolgokat várnak maguktól. Mindenekelőtt pedig a népük elvárja maguktól a sikert. Ne hagyják őket cserben, és, az istenit, ne hagyjanak cserben engem se! Ha keresnek, az első tankban mindig megtalálnak.

Patton az 5. amerikai hadosztály vezetőjeként egy országúti baleset során vesztette életét a megszállt Németországban 1945 decemberében.

•

GEORGE BELL
London, 1944. február 9.

„A népirtás nem igazolható háborús cselekedet”

Az anglikán egyházfi George Bell (1893–1958) – aki Canterbury főesperese, majd Chichester püspöke volt 1929–1958 között – személyiségében egyesítette a nemzetközi szemléletmódot és az erkölcsi bátorságot. Bátorságát bizonyítva már a kezdet kezdetén rávilágított a hitlerizmus keresztényellenes természetére, amiért keményen támadták. Erkölcsi rátermettségét ismételten akkor igazolta, amikor a második világháború során élesen kikelt a szövetségesek azon szándéka ellen, hogy civil településeket és otthonokat bombázzanak Németországban.

Alábbi beszéde ebben a témában a Lordok Házában hangzott el. Szigorú kritikája nagyon népszerűtlenné tette, ám erkölcsi pozíciója megingathatatlan maradt.

Ezek után 1944 februárjáról fogok beszélni, arról az irtózatos pusztításról, melyet a bombázási parancs után a német településeken elkövettek. Nem felejtem el a Luftwaffe rettenetes bombázó

körútjait Belgrád, Varsó, Rotterdam, London, Portsmouth, Coventry, Canterbury és sok más egyéb város ellen, legyen szó akár katonai, ipari vagy kulturális jelentőségű célpontokról. Hitler egy barbár. Nem akadhat értelmes ember a szövetségesek oldalán, aki bármiben őt javasolná mintaképnek, vagy azt tanácsolná, hogy vegyük fel vele a versenyt ezen a téren. Mindannyiunk számára egyértelmű, hogy az ellenséges városok masszív bombázását a nácik kezdték. Ezt a tényt egyáltalán nem vitatom.

A kérdés, amely folyamatosan foglalkoztat, a következő. Vajon kormányunk fel tudja-e mérni, milyen hatalmas erővel rombolja földig a településeket a szőnyegbombázás? Tudatában vannak-e, milyen irdatlan anyagi pusztítást visznek véghez, és hogy ennek java része helyrehozhatatlan kár? Tisztában vannak-e vele, milyen mértékben csonkíthatják Európa népeinek jövőbeli kapcsolatát? Felfogják-e vajon mindennek az erkölcsi jelentőségét?

Ahogy a had- és légügyi miniszter mondta Plymouthban január 22-én, a szövetségesek légi bombázó akciójának célja a német hadiipar és közlekedés megbénítása. Megértem, hogy szükség van az ipari és katonai bázisok koncentrált támadására, a légi kikötők és a légi bázisok elpusztítására, különösen ha azt nézzük, hogy közeledik a második front. Teljességgel belátom, hogy a hadiipari és közlekedési létesítmények megtámadása során elkerülhetetlen, hogy civilek is áldozatul essenek, amennyiben bona fide[33] katonai beavatkozás következményéről van szó. Azonban egyensúlynak kell lennie a bevetett eszközök és az elért célok között. Ha egy egész várost kiirtunk, mert bizonyos részei katonai és ipari létesítményeknek adnak otthont, felrúgjuk ezt az egyensúlyt.

Hadd említsek két döntő fontosságú példát, Hamburgot és Berlint. Hamburg lakossága egy- és kétmillió fő közé tehető. Területén kulcsfontosságú katonai és ipari célpontok találhatók. Történetesen ez a legdemokratikusabb város Németországban, hiszen itt volt a legerősebb a náciellenes törekvés. A meghatározott célpontok ellen intézett, bona fide katonai támadásokból eredő civil áldozatok sérüléseit és halálát törvényesíti a nemzetközi jog. De a bevetett eszközöknek köszönhetően most az egész város egy romhalmaz. Az elmúlt ősz során kimondhatatlan rombolás és pusztítás söpört végig Hamburgon. Sze-

33 Bona fide jóhiszeműen, jóhiszeműleg (a szerk.).

rény becslések szerint, amelyeket még a korai német statisztikák rögzítettek, 28 000 ember esett áldozatul. A légi hadviselés történetében még sohasem sújtott le ilyen horderejű, ilyen kitartó támadássorozat egyetlen ipari központra sem. Lényegében az összes épület, legyen akár lakóház, kulturális, katonai, ipari vagy egyházi létesítmény – köztük a híres egyetemi könyvtár a maga 800 000 kötetével, melynek háromnegyede megsemmisült – a földdel lett egyenlővé.

Berlin, a Reich fővárosa, négyszer akkora, mint Hamburg. A kormány irodái, a katonai, ipari és egyéb háborús építmények ebben a városban is tisztességes hadi célpontnak számítanak. Elkerülhetetlen, hogy a támadások során civilek is áldozatul essenek. Csakhogy mostanra fél Berlin összeomlott, kerületről kerületre, lakónegyedek és ipari városrészek egyaránt. Több ezer tonna rendkívüli erejű bomba zúdult a házakra, köztük gyújtóbombák is, férfiak és nők vesztek a romok között, felszippantotta őket a füst, a légnyomás és a tűz kolosszális forgószele. Úgy hírlik, 74 000 ember lelte halálát a városban, és hárommillióan maradtak fedél nélkül. A szövetségesek célja a népirtás, melyet nyilvánosan is helyben hagynak. Márpedig ez nem igazolható háborús cselekedet. Ne feledjük, Berlin a világ egyik legnagyobb művészeti gyűjteményének is otthont ad. Művészeti kincstárában számtalan keleti és ókori szobor szerepel. Festészeti galériája kiemelkedő a kontinensen, és nyugodtan összemérhetjük a National Gallery gyűjteményével. A modern művészetek terén Berlin felülmúlja a Tate kínálatát, néprajzi múzeumuknak nincs párja az országban, könyvtáraik a legnagyobbak és a legjobban szervezettek közé tartoznak a világon. Állami és egyetemi könyvtáruk összesen két és fél millió könyvet halmozott fel. Csaknem az összes ilyen nem ipari, nem katonai létesítmény a régi palota és a híres Linden körút környékén található. Az említett út, amely rendszeresen szerepel a katonai beszámolókban mint a portyázások célpontja, teljes egészében elpusztult. A lakótömböket a tömeggyártás viszonylag egyszerűen pótolni fogja. A könyvtárakat, galériákat, templomokat és múzeumokat azonban már nem ilyen könnyű kicserélni. Nem egyszerű újból elhelyezni az épségben maradt művészeti alkotásokat. A műalkotásokra és könyvtárakra szükség lesz a háború után is, amikor a németek újratanulják a történelmet. Kétlem, hogy önök, uraim, felfognák ennek a veszteségnek a súlyát.

Hogyan jöhetett létre ilyen mértékű tömegmészárlás? A válasz a felhasznált módszerben rejlik, a szőnyegbombázás módszerében. Tudomásom szerint az első kiemelkedő jelentőségű támadás, melyben szőnyegbombázást alkalmaztak, 1942 tavaszán történt Lübeck városa ellen. Később folytatódott Rostockban, majd Kölnben 1942 májusában, amikor ezernyi bombázó zúdította fegyvereit a városra. Azért idézem föl ezeket az eseményeket, hogy kidomborítsak valamit, amivel meggyőződésem szerint a szövetségesek nem hajlandók igazán szembesülni. Azt, hogy a bombázások célpontja immár nem katonai vagy ipari jellegű [*célpontok*], épp ellenkezőleg, a cél most már egész városok elpusztítása kerületről kerületre. Egyik éjjel ezt a kerületet szemeljük ki és zúzzuk porrá, a következő éjjelen egy másikat, a harmadik éjjelen pedig egy harmadikat, így teszünk a negyedikkel, az ötödikkel és a többivel is, éjjelről éjjelre, amíg, hogy a bombázó erők főparancsnokát idézzem Berlinnel kapcsolatban, a náci Németország szíve megszűnik dobogni.

Milyen megkülönböztetésnek marad hely, ha a civil lakosság, a történelmi emlékhelyek, a katonai központok és az ipari létesítmények együtt alkotják a célpontot? Mi másra célozhatnak a bombázók, mint egy hatalmas területre, ha egyszer semmit sem látnak, és a bombázás vakon történik? Csodálkozhatunk ezek után azon, hogy a megrögzött náciellenes emberek, akik segédkeznek Hitler legyőzésében, mind inkább kétségbeesnek? Egy táviratot tartok a kezemben, amelyet továbbküldtem a külügyminisztériumnak. December 27-én kaptam egy jól ismert náciellenes keresztény vezetőtől, aki még jóval a háború előtt kénytelen volt elmenekülni Németországból, mert veszélybe került az élete. Ez a Zürichben feladott távirat ugyanazt fejezi ki, amit milliók érezhetnek Németországban. Így hangzik:

„Felmérik-e Önök, hogy a jelen helyzetben nincs őszinte lehetőségünk megszólítani az embereket, hiszen csak gyaníthatjuk, milyen hatást gyakorolhatnak biztató szavaink a minden erejétől megfosztott lakosságra, akiket a bombák és a foszfor győzött meg arról, hogy kiirtásuk már eldöntött tény?"

Ha feltett szándékunk lerövidíteni a háborút, ami kötelességünk is, ruházzuk a kormányra azt a feladatot, hogy reményt és biztatást sugalló szavakkal szólítsa meg Európa megkínzott millióit, és Hitler azon ellenségeit, akikre Mr. Churchill 1939-ben úgy utalt: „azok a

milliók, akik távol tartják magukat a náci pártgépezet által létrehozott kriminalitás és korrupció forrongó örvényétől”.

Miért vagyunk vakok a háború pszichológiai oldalával kapcsolatban? Miért képtelenek a szövetségesek figyelembe venni az erkölcsi és lelki tényeket? Hogyan feledkezhettünk meg azokról az ideálokról, amelyek ügyünket elindították? Miként lehetséges, hogy a háborús kormányzat jóváhagyja a városok folyamatos pusztítását, és nem veszi észre, hogy mindez a civilizáció gyökereit fenyegeti? Vakságuk odáig terjed, hogy nem tudatosul bennük, milyen pusztítást fog végezni az a még kegyetlenebb háborúskodás és sivárság, amihez a jelenlegi tombolás elkerülhetetlenül vezetni fog a mi hazánkban is, jóval azután, hogy a háborús kormányzat tagjai jobblétre szenderültek. Miért nem veszik észre, hogy nem így kell visszaszorítani a katonai agressziót, és nem így kell befejezni a háborút?

Ez egy rendkívül komoly pillanat. Amit a háború során teszünk – ami viszonylag rövid ideig tart –, az a rákövetkező béke teljes természetét meghatározza, és az a béke sokkal hosszabb ideig fog tartani. Európa sebeit, melyeket Hitler és a nácik démoni kegyetlensége ejtettek, és amelyeket azok a honfitársaink, akik az elmúlt öt évben el sem hagyták a szigetet, vagy nem kerültek közvetlen kapcsolatba Hitler áldozataival, elképzelni sem tudnak, nem lehet hatalommal, kizárólagos és korlátlan hatalommal begyógyítani. A szövetségeseket olyasmi kovácsolja össze, ami magasan a hatalom felett áll. Zászlónkon a legszembetűnőbb felirat a Törvény. Létfontosságú, hogy mi, akik szövetségeseinkkel együtt Európa felszabadítói vagyunk, mindig a törvény ellenőrzése alá rendeljük a hatalmat. Éppen az ellenséges városok bombázása miatt – a szőnyegbombázás miatt – merül fel a korlátlan és kizárólagos hatalom kérdése, és ezért olyan lényeges, hogy miféle rendeletek és utasítások születnek őfelsége kormányában. Engedjék meg, hogy befejezzem felszólalásom.

Bell püspök kézenfekvő jelölt lett volna Canterbury érsekének posztjára, azonban Winston Churcill – akinek nem tetszettek Bellnek a kormány háborús poitikáját illető támadásai – erről nem vett tudomást.

J. ROBERT OPPENHEIMER
Los Alamos, Új-Mexikó, 1945. november 2.

„Mély erkölcsi függésünk”

Julius Robert Oppenheimer (1904–1967), a világ egyik legnagyszerűbb atomtudósa a maghasadás felfedezése óta egy arra épülő nagy erejű robbanóanyagon gondolkozott. Rájött, milyen sokat jelentene a szövetségeseknek a második világháborúban, tudta, hogy mennyire megváltoztatná a történelem menetét, és azzal is tisztában volt, milyen hatalmas fejlődést jelentene az emberiség jövője szempontjából.

1943-ban ő lett a Los Alamos-i atombomba-projekt első igazgatója, és ő volt a Nagaszakira és Hirosimára később ledobott atombombák megépítéséért felelős tudóscsoport vezetője. Ezt a beszédet 1945-ben mondta, mint a Los Alamos-i Tudósok Társaságának tagja és „aggó-dója”. Az atombomba védelmében elmondott nehézkes, helyenként homályos és akár zavarosnak is ítélhető beszédét a bomba használatával kapcsolatos aggodalom hatja át.

Ezt a munkát azért végeztük, mert égető szükség volt rá. Tudósként az ember tudja, hogy egy ilyen dolgot nem állíthat meg. Tudósként az ember azt hiszi, helyes megtudni, hogyan működik a világ; helyes megtudni, mik a realitások; helyes az emberiségnek átadni az eddig ismert legnagyobb hatalmat, amellyel a világot irányítani lehet, és erényeivel, értékeivel megfelelően bánni.

Nagyon sokat beszéltek [*egyesek*] a titkolózás, a takargatás, az ellenőrzés és a biztonság ördögéről. Sokan csak éppen szóvá tették, hogy nehéz és kényelmetlen egy olyan világban dolgozni, amelyben az ember nem teheti, amit akar. Úgy gondolom, megalapozott ez az álláspont, és a tudósok majdnem teljesen egyöntetű ellenállása az ellenőrzéssel és a titkolózással szemben jogos. De azt hiszem, hogy az okok ennél mélyebben keresendők. Úgy hiszem, a titkolózás a tudomány lényegét támadja, éppen azt, amiért a tudomány létezik. Az ember csak úgy lehet tudós, ha hisz benne: tanulni helyes. Nem jó és nem is lehetséges tudósnak lenni, ha az ember nem hiszi: a legfontosabb érték a tudás megosztása mindazokkal, akiket ez érdekel. Nem

lehetséges tudósnak lenni úgy, hogy az ember nem hisz benne: a világ ismerete, és a hatalom, amely ebből fakad, alapvető jelentőséggel bír az emberiség számára, és segítenie kell abban, hogy ezt a tudást elterjessze, miközben vállalja a következményeket. Emiatt úgy hiszem, az ellenállás nem azért van bennünk mindennel szemben, ami úgy akarja kezelni a jövő tudományát, mint egy veszélyes, emiatt ellenőrzendő és irányítandó dolgot, mert ez kellemetlenségeket okozhat – a mi helyzetünkben el kell viselnünk minden kellemetlenséget –, hanem mert ez az ellenállás egy olyan filozófián alapul, amely nem fér össze azzal, ahogy élünk, ahogy a múltban megtanultunk együtt élni.

Sokan igyekeznek ettől megszabadulni. Azt mondják, az atomenergia igazi jelentősége nem a fegyverekben rejlik, hanem azokban a nagyszerű előnyökben, amelyeket a különböző sugárzásokból lehet hasznosítani az emberiség számára. Lehet, hogy ebben van igazság. Biztos vagyok, hogy van benne igazság, mert a múltban még soha nem fedeztünk fel olyan tudományterületet, amelynek igazi gyümölcseit a felfedezésekor azonnal láttuk volna. Meg vagyok róla győződve, hogy az atomenergia ezen gyümölcsei – az úgynevezett békebeli hasznosítási módozatok – mindennel rendelkeznek, amit róluk gondolunk. Vannak olyanok is, akik azzal próbálják kikerülni a helyzet sürgető voltát, hogy azt mondják, a háború mindig is borzalmas volt, a fegyverek egyre szörnyűbbek és szörnyűbbek lettek; hogy ez a fegyver csak egy a sok közül, és nem okoz majd komoly változást; hogy annyira nem is rosszak; hogy ebben a háborúban a bombázások mindig borzalmasak voltak, és a munkánk ezen nem is fog változtatni, talán csak annyiban, hogy a bombázás még hatékonyabb lesz; hogy valamiféle védelmet kell találnunk. Úgy gondolom, a krízis természetét gyengítő erőfeszítések miatt a krízis egyre veszélyesebb lesz. Úgy hiszem, a mi feladatunk elfogadni ezt a mély krízist, és kimondanunk, hogy ezek az atomfegyverek, amelyeken dolgozni kezdtünk, szörnyűségesek, s hogy igenis változást jelentenek, mert nem csak egyszerű módosítások. Ezt el kell fogadnunk, és vele együtt az átalakulás szükségességét is a világban, amelynek köszönhetően ezeket a fejlesztéseket integrálhatjuk a hétköznapi életbe.

Tudósként úgy gondolom, a tudomány gyakorlása során szerzett tapasztalataink miatt sokkal inkább képesek vagyunk elfogadni a változást, a radikális változást. És ez – valamint a tény, hogy mi együtt

éltünk vele – segíthet abban, hogy ezeket a problémákat megértsük... Az atomfegyverek ellenőrzése nem lehet a vége ennek az egyedi műveletnek. A vége csak egy egyesült világ lehet, egy világ, amelyben nincs háború. De ezek a dolgok nem történnek meg egy szempillantás alatt, és ezen a téren az ember csak az első lépést tudja megtenni azon legyőzhetetlen akadályok nélkül, amelyeket a történelem oly sokszor állított az ilyen együttműködések elé. Ez nem könnyű dolog, és amit el akarok mondani, amit mindenképpen meg akarok értetni, hogy ez milyen hatalmas szellemi változásokat foglal magában. Vannak dolgok, amelyek teljesen jogosan roppant fontosak nekünk; és ezen szavak közül az egyik a demokrácia. A világ számos részén nincs demokrácia. Vannak más dolgok is, amelyek teljesen jogosan roppant fontosak nekünk. És amikor a nemzetközi kapcsolatok új szelleméről beszélek, akkor az alatt azokat a legmélyebb dolgokat értem, amelyek számunkra a legbecsesebbek, és amelyekért az amerikaiak hajlandóak voltak meghalni – ahogy legtöbbünk is hajlandó meghalni értük –, rá kell jönnünk, hogy még ennél is mélyebb dologról van szó, nevezetesen arról, ami minden embert összeköt. Ha csinálni akarjuk, akkor csak így van értelme, mert a problémát nem lehet ezzel megközelíteni: „Tudjuk, mi a helyes, és szeretnénk az atombombát arra használni, hogy meggyőzzünk, érts velünk egyet.” Ez gyenge pozíció, amellyel nem lehet sikert elérni, mert ilyen körülmények között nem lehet megosztani a felelősséget az emberiség túléléséért. Ez teljesen egyoldalú állítás: fegyverekkel akarjuk megelőzni a katasztrófát.

Legmélyebb együttérzésemet akarom tolmácsolni azok felé, akiknek ezzel a problémával kell szembenézniük, és a lehető leghatározottabban felhívom a figyelmüket: ne becsüljék alá a nehézségét. Eszembe jutott egy hasonlat, amely, remélem, nem a legjobb: a tizenkilencedik század első felében sokan gondolták úgy, főként északon, de néhányan délen is, hogy a földön nincs gonoszabb dolog a rabszolgaságnál, és akár az életüket is áldoznák a megszüntetéséért. Fiatal emberként sokat töprengtem rajta, hogy amikor Lincoln volt az elnök, miért nem jelentette ki, hogy a Dél elleni háború a rabszolgaság megszüntetése miatt tört ki, hogy ez volt a háború fő oka. Ahogy önök is tudják, Lincolnt komoly kritikával illették az abolicionisták – vagy ahogy akkor hívták őket: a radikálisok –, mert nem az ellen viselt háborút, ami a legfontosabb volt. De Lincoln rájött arra, és ennek a

mélységét és bölcsességét csak az elmúlt hónapokban értettem meg, hogy a rabszolgaság kérdésén túl az ország népének közössége állt a háború középpontjában, maga az unió. Remélem, hogy ez ma nem ad okot háborúra, csak emlékeztetni akartam önöket, hogy Lincolnnak az unió védelme érdekében háttérbe kellett tolnia a rabszolgaság megszüntetésének azonnali kérdését, és abban kellett bíznia – hiszem, hogy ha lehetősége lett volna rá, így is történik -, hogy az emberek maguk majd közösen megoldják az eszmék konfliktusát.

Mindenhol érzik, hogy a köztünk és más országok tudósai közt meglévő testvériség egyike lehet a jövő leghasznosabb dolgainak, Mégis nyilvánvaló, hogy még mi, ennek az országnak a tudósai sem értünk egyet ebben. Ezzel nincs is probléma, a nézeteltérés egészséges. De emiatt nem szabad elveszítenünk a testvériség érzését, nem szabad elveszítenünk tudóstársainkba vetett alapvető hitünket. Úgy hiszem, semmi reményünk nincs, ha meginog a hitünk a tudományban; abban a jóban, amit a világnak tud jelenteni a valósággal és a természettel kapcsolatban; abban, hogy a segítségével egyre jobban és jobban tudjuk irányítani a természetet; a tanulásban, a tanításban, a megértésben. Azt hiszem, ha elveszítjük hitünket, akkor többé nem leszünk tudósok, eladjuk örökségünket, elveszítjük, ami számunkra a legfontosabb a mostani krízis idején.

Még valami: nemcsak tudósok vagyunk, hanem emberek is. Nem feledhetjük el, hogy függünk embertársainktól. Nemcsak az anyagi függést értem ezalatt, amely nélkül semmilyen tudomány sem létezhetne, és amely nélkül nem tudnánk dolgozni, hanem azt a mély erkölcsi függést is értem, hogy a tudomány értékének az emberekért kell lennie, mert minden gyökerünk értük van. Ezek a világ legerősebb kötelékei, erősebbek azoknál, amelyek összekötnek minket, ezek a legmélyebb kötelékek – amelyek embertársainkhoz kötnek minket.

Oppenheimer az ENSZ Atomenergia Bizottságának elnöke lett, de a hidrogénbombát ellenezte. Karrierje akkor ért véget, amikor beidézték Joseph McCarthy szenátor Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottsága elé, majd rásütötték a biztonsági kockázat bélyegét, és többé nem juthatott hozzá bizalmas információkhoz.

WINSTON CHURCHILL
Fulton, Missouri, 1946. március 5.

„A vasfüggöny”

Winston Churchill elveszítette az 1945-ös általános választásokat, és ellenzékbe vonult. 1946-ban úgy döntött, néhány hónapig távol marad a Parlamenttől, és elfogadott egy meghívást a Missouri államban lévő Fulton Westminster College-tól. Mivel Truman elnök Missouriból származott, ezért az elnök különvonatával, együtt utaztak Fultonba.

Churchill a Westminster College-ban mondta el legfontosabb és legnagyobb hatású háború utáni beszédét, amelyben alapvetően az Egyesült Nemzetek békefenntartó erői, valamint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia közti „különleges kapcsolat” mellett érvelt. A beszéd legemlékezetesebb eleme mégis a ’vasfüggöny’ leírása volt, amely Európát kettészelve ereszkedett le.

A szövetséges erők győzelmének fényét egy árnyék borítja be. Senki nem tudja, a Szovjetuniónak és nemzetközi kommunista szervezeteinek mik a rövid távú tervei, és hogy mik a határai kiterjedt propaganda-törekvéseiknek. Őszintén tisztelem és csodálom a bátor orosz népet, és háborús harcostársamat, Sztálin marsallt. Angliában – és kétségkívül itt is – mély együttérzés és jószándék övezi az oroszokat, és arra törekszünk, hogy a számos ellentét és visszautasítás dacára hosszan tartó baráti kapcsolatot építhetünk velük. Megértjük azt az orosz igényt, mely szerint nyugati határait biztonságban akarja tudni azzal, hogy meg akarja akadályozni a német agresszió bármiféle lehetőségét. Üdvözöljük Oroszországot az őt megérdemlő helyen a világ vezető hatalmai között. Üdvözöljük zászlóit a tengereken. És mindenekfelett üdvözöljük az állandó, rendszeres és folyamatosan bővülő kapcsolatokat az orosz nép és a mi népeink között az Atlanti-óceán mindkét partján. Mindazonáltal kötelességem – mivel biztos vagyok benne, hogy azt várják tőlem, a tényeket úgy tárjam önök elé, ahogy én látom őket – néhány tényre felhívnom a figyelmüket Európa jelenlegi helyzetével kapcsolatban.

Szczecintől a Balti-tengerig, Trieszttől az Adriai-tengerig vasfüggöny ereszkedett a kontinensre. E vonal mögött fekszenek Közép- és

Kelet-Európa ősi államainak fővárosai. Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest és Szófia – ezek a városok és lakosaik egy olyan területen fekszenek, amelyet orosz szférának kell hívnom. E városok ilyen vagy olyan formában nemcsak szovjet befolyás alatt állnak, hanem némely esetben egyre jobban Moszkva irányítja őket. Athén az egyetlen – Görögország a maga halhatatlan dicsőségével –, amely angol, amerikai és francia megfigyelők jelenlétében megtartott szabad választásokon dönthet a jövőjéről. Az oroszok dominálta lengyel kormányt arra buzdították, hogy hatalmas és elhibázott támadást intézzen Németország ellen, amelynek következményeként drámai és soha nem hallott módon németek millióit utasították ki [*Lengyelországból*]. A kommunista pártok, amelyek jelentéktelen szerveződések voltak Európa keleti államaiban, most – aránytalanul kevés tagjuk ellenére – mind hatalmi pozícióba kerültek, és mindenhol totalitáriánus ellenőrzést akarnak bevezetni. Szinte mindenhol rendőrkormányok vezetik az országokat és Csehszlovákia kivételével sehol nem lehet igazi demokráciáról beszélni.

Törökország és Perzsia [*Irán*] mélységesen aggódnak a moszkvai kormány követelései és nyomásgyakorlása miatt. Az oroszok éppen most tesznek kísérletet arra Berlinben, hogy egy kvázi kommunista pártot hozzanak létre a megszállt Németország fennhatóságuk alá tartozó zónájában azzal, hogy a különböző baloldali német csoportok vezetőit jutalmazzák magas pozíciókkal. Tavaly júniusban a harcok végeztével az amerikai és brit csapatok egy korábbi megállapodásnak megfelelően visszavonultak nyugat felé – néhány ponton akár százötven mérföld mélységben a közel négyszáz mérföldes frontvonalon –, azért, hogy orosz szövetségeseink meghódíthassák ezt a hatalmas területet, amelyet a nyugati demokráciák már előzőleg elfoglaltak.

Ha most a szovjet kormány több, egymástól független akció keretén belül megkísérel egy kommunistabarát Németországot létrehozni az ideiglenesen fennhatósága alá tartozó területeken, akkor ez komoly problémákat fog okozni a brit és az amerikai zónában, és megadja a legyőzött Németországnak azt a lehetőséget, hogy árverésre bocsássa saját magát, ahol a szovjetek és a nyugati demokráciák licitálhatnak érte. Akármilyen következtetést is vonunk le ezekből a tényekből – mert tényekről beszélünk –, ez nem az a felszabadított Európa, ame-

lyért harcoltunk. De még csak nem is olyan Európa, amely magában foglalja egy állandó béke alkotóelemeit.

A világ biztonsága most egy új európai egységet kíván, olyat, amelyből egy nemzet sem szorulhat ki véglegesen. A világháborúkat, amelyeknek tanúi és részesei voltunk, mindig a nagy európai nemzetek vitái robbantották ki. Életünkben eddig már kétszer láthattuk, amint az Egyesült Államokat – akarata, tradíciói és számos észérv ellenére – ellenállhatatlan erők húzták bele ezekbe a háborúkba, hogy a jó ügy győzelmét biztosítsa, ám minderre csak borzalmas mészárlás és pusztítás után került sor. Az Egyesült Államoknak kétszer kellett fiatal emberek millióit az óceán másik partjára küldenie, hogy megtalálja a háborút, de a háború most már akármelyik nemzetet megtalálhatja, bárhol is helyezkedik el alkonyat és pirkadat között. Természetesen tudatos és pontos célokat magunk előtt tartva kell dolgoznunk egy békés Európáért, az Egyesült Nemzetek keretein belül és alapító okiratának szellemében. Úgy hiszem, ez megfelelő alapot biztosíthat egy mindennél fontosabb irányvonalhoz.

Churchill 1951-ben ismét miniszterelnök lett, majd 1955-ben visszavonult. 1963-ban az Egyesült Államok tiszteletbeli állampolgára lett, 1953-ban pedig irodalmi Nobel-díjat kapott. Amikor 1965-ben meghalt, állami temetéssel búcsúztatták.

•

BERNARD BARUCH
New York, 1946. június 14.

„Választás a gyorsaság és a halál között"

Bemard Baruch (1870–1965) irodai kifutófiúként kezdte, majd spekulánsként és befektetőként vagyont szerzett a Wall Streeten. Az első világháború alatt Woodrow Wilson kinevezte a Hadiipari Tanács elnökévé, 1919-ben pedig részt vett a versailles-i békeszerződés megfogalmazásában. Több elnök mellett dolgozott tanácsadóként, sőt a második világháború alatt Churchill is kikérte tanácsait.

1946–47-ben az ENSZ Atomenergia Bizottságában az Egyesült Államokat képviselte. A bizottság alakuló ülésén elmondott beszéde – amely később az atomfegyverek ellenőrzését célzó ún. Baruch-tervként vonult be a köztudatba – apokaliptikus hangulatot árasztott.

Azért vagyunk itt, hogy válasszunk a gyorsaság és a halál között. Ez a feladatunk. Az új atomkor fekete előjele mögött ott él a remény, amely a hittel közösen meg tud minket menteni. Ha elbukunk, akkor minden embert a félelem rabszolgájává teszünk. Ne csapjuk be magunkat: vagy a világ megmentésében, vagy [*annak*] elpusztításában segédkezünk.

A tudomány kitépett a természetből egy olyan hatalmas lehetőségekkel teli titkot, hogy elménk szinte beleborzad a rettegésbe, amelyet ez a titok magában hordoz. A rettegés mégsem elég, hogy megakadályozza az atombomba használatát. Az új fegyverek okozta rettegés soha nem tartotta vissza az embert attól, hogy használja őket. Idővel minden új fegyver ellen kitalálták a megfelelő védelmet. De most olyan helyzet állt elő, amely ellen nincs megfelelő védekezés.

A tudomány, amely ezt a rettenetes erőt adta nekünk, egyben megmutatja azt is, hogy ezt az erőt az emberiség óriási megsegítésére lehet használni. De azt már nem mutatja meg, miképpen tudjuk megvédeni magunkat káros alkalmazásától. Ezért neveztek hát ki minket, hogy ennek a pusztulásnak elejét vegyük azáltal, hogy alkalmat találunk népeink szívének és eszének találkozására. A válasz az emberiség akaratában rejlik. Ebben a krízishelyzetben nemcsak kormányainkat képviseljük, hanem tágabb értelemben az emberiséget is. Nem szabad elfelednünk, hogy nem az emberek tartoznak a kormányokhoz, hanem a kormányok tartoznak az emberekhez. Választ kell találnunk a követeléseikre, választ kell találnunk a világ béke- és biztonságvágyára.

Ebben a vágyban az Egyesült Államok reményteljesen és lelkesen osztozik. Ebben az országban találtuk meg a tökéletes fegyver utáni kutatás gyümölcsét. De Amerika készen áll, hogy ezt az eszközt száműzze és elpusztítsa – használatát az élet, és nem a halál szolgálatába állítva –, ha a világ is csatlakozik elhatározásához. Sikerünk magában hordozza egy új élet reményét, amelyet megszabadítottunk azoktól a félelmektől amelyek megállítják a világ szívét. Az első lépés az esz-

mék győzelméért – amiért eddig is milliók adták életüket és vérüket – egy kivitelezhető terv megalkotásában rejlik. Most valóra válthatjuk az emberiség vágyait. Az út végén egy tisztességesebb, jobb és biztosabb élet áll, amelyet mindannyian szeretnénk magunkénak tudni.

A szabadságot és a demokráciát csak a hosszan tartó béke tudja megerősítem és elmélyíteni. A háború az ellenségük. Nem szabad azt hinnünk, hogy bármelyikünk meg tud menekülni a háború pusztítása elől. A győztesekre, a legyőzőitekre és a semlegesekre mind fizikailag, mind gazdaságilag, mind morálisan hatással van a háború. A háború pusztító hatása ellen tudunk védekezni. Mindannyian ezt a célt akarjuk elérni. A felvázolandó elképzelés keretein belül mindenki, aki akarja, megtalálja célunk alapvetéseit. Mások csak ürességet találnak majd. Mindannyian magunkban hordozunk egy tükröt, amelybe nézve reményt vagy határozott kétségbeesést, bátorságot vagy gyávaságot látunk.

Ma éhínség pusztít a világban, amely az emberek testét gyengíti. De van egy másik éhínség is, egy sokkal nagyobb, amely az ember szellemét gyengíti. Ezt az éhezést a félelem legyőzésével lehet gyógyítani, amelyből aztán hit fakad; hit egymásban, hit abban, hogy megmentésünk érdekében együtt akarunk dolgozni, és eltökéltség, hogy megbüntetjük azokat, akik a békét és a biztonságot fenyegetik. Ezen demokráciák képviselői, akik ma itt összegyűltek, aggódva várják a válaszunkat, mert népeik gyűlölik a háborút. Ők majd megfizettetik a béke árát azokkal, akik nem akarnak együttműködni. Ezek a népek nem félnek a védelmet nyújtó internacionalizmustól, nem hagyják, hogy a szuverenitás szajkózásával lerázzák őket, ami [*ti. a szuverenitás*] nem más, mint a múltbéli izolacionizmus újkeletű neve.

Korunkban az itt összegyűlt nemzetek számára a következő a megbízható külpolitika alapja: mindannyiunkat érint, ha történik valami – mindegy, hol és hogyan –, ami fenyegeti a világ békéjét vagy gazdasági stabilitását. Nagyjából ekképp lehet összefoglalni az Egyesült Nemzetek központi motívumát. Ezzel a gondolattal akarjuk megfontolni az emberiség legfontosabb kérdését: az életet magát. A mostaninál jobb alkalom még nem adódott arra, hogy a közjóért tegyünk. A közvélemény támogatja a biztonságért elindított világmozgalmat. Ha jól értelmezem a jeleket, akkor az emberek akarják ezt a progra-

mot, amely nemcsak jámbor gondolatokból áll össze, hanem a nemzetközi jog alapján betartatható szankciókból is. Mi, ennek a nemzetnek a gyermekei vágyunk a béke után, tisztában vagyunk a minket terhelő nehéz kötelezettségekkel, és felülemelkedünk a tényen, hogy módunkban áll elkészíteni a bombát, amely egyben fegyverzetünk része is. Készen állunk, hogy minden erőnkkel hozzájáruljunk az atomenergia hatásos ellenőrzéséhez.

De mielőtt egy ország kész lenne lemondani a győzelmet jelentő fegyverekről, ezt nem elég szavakkal megtennie. Garantálni kell a biztonságot nemcsak az atomkort megtámadók ellenében, hanem minden egyéb fegyver – bakterológiai, biológiai és vegyi fegyver– jogtalan használói, és [*általában*] a háború ellenében is. A háború megszüntetése jelenti a megoldást, mert a nemzetek csak így hagynak fel az egymás elleni versennyel, amelynek tárgya: ki tud előállítani és bevetni rettegett „titkos" fegyvereket, amelyeknek egyetlen ismérve, hogy melyik gyilkol és öl hatásosabban. Ez az ördögi program nem pusztán a középkorba visz vissza minket, hanem a kozmoszból a káoszba juttat. Ha sikerül megtalálnunk az atomfegyverek ellenőrzésének megfelelő módját, akkor okkal reménykedhetünk abban is, hogy megelőzhetjük más tömegpusztító fegyverek használatát is. Ha egy ember ismeri az *a* betűt, akkor, ha akarja, az ábécé többi betűjét is meg tudja tanulni.

Véssük az agyunkba: a békét soha nem lehet megőrizni a fém súlyával vagy fegyverkezési versennyel. A béke csak akkor lehet nyugodt és biztonságos, ha a megértést és az egyetértést szankciókkal védjük. Vagy a nemzetközi együttműködést választjuk, vagy a nemzetközi széthúzást. A tudomány megtanította nekünk, hogyan használhatjuk az atomot. De az már az emberi kötelesség elvein alapul, hogy rossz helyett jóra használjuk-e. Az előttünk álló probléma nem fizikai, hanem etikai. A megoldás érdekében büszkeségünk és pozíciónk kárára kell áldozatot hoznunk. A béke miatt elviselt fájdalom [*mégis*] sokkal kisebb ár, mint a háborúé, amely maga a halál.

DZSAVAHARLAL NEHRU
Delhi, 1947. augusztus 14.

„A szabad India nemes csarnoka”

Dzsavaharlal Nehru (1889–1964) 1919-től működött közre aktívan az Indiai Nemzeti Kongresszus Pártban, és az elkövetkező huszonnyolc évet az indiai függetlenségi harc élvonalában töltötte. Kilenc évig volt börtönben, hosszú ideig rendőri felügyelet alatt állt. 1929-ben Gandhi támogatásával a kongresszusi mozgalom elnöke lett, utána pedig még négyszer választották újra.

1947 augusztusában részt vett az India brit uralom alóli felszabadításáról Clement Attlee-vel folytatott tárgyalásokban, míg végül elérkezett a függetlenség előestéje. Ekkor, a diadal pillanatában, Nehru két jelentős szónoklatot tartott: az elsőt az indiai parlamenthez intézte, a másodikat pedig rádión keresztül a nemzethez.

I.

Sok évvel ezelőtt találkára hívtuk a végzetet, és most fog elérkezni a pillanat, amikor be kell váltanunk ígéretünket, nem egészében, nem teljes mértékben, de lényegében. Amikor éjfélt üt az óra, amikor a világ álomba merül – India életre kel majd, és ráébred, hogy szabad. Olyan pillanat közeleg, amilyen csak ritkán fordul elő a történelem során, amikor a régiből átlépünk az újba, amikor véget ér egy korszak, és amikor egy nemzet sokáig elnyomott lelke végre megnyilatkozhat. Illő, hogy ebben az ünnepélyes pillanatban fogadalmat tegyünk India, India népe és az emberiség nagy ügyének elhivatott szolgálatára.

A történelem hajnalán India végtelen keresésbe kezdett; küszködése, tündöklésének és bukásának nagyszerűsége pedig nyomtalanul elmúlt évszázadokat tölt be. Sem jószerencséjében, sem balsorsában nem veszítette szem elől az áhított célt, és nem feledkezett meg az eszmékről sem, amelyek erőt adtak neki. Ma véget vetünk egy balszerencsés korszaknak, és India újra fölfedezi saját magát. Az elért eredmény, amelyet ma ünneplünk, csak egyetlen lépés, a ránk váró még nagyobb diadalok és eredmények megnyíló lehetősége. Elég bátrak

és bölcsek vagyunk-e ahhoz, hogy megragadjuk ezt a lehetőséget, és elfogadjuk a jövő kihívását?

A szabadság és a hatalom felelősséggel jár. A felelősség ennek a gyűlésnek, az India önálló népét képviselő szuverén testületnek a vállán nyugszik. A szabadság megszületése előtt a vajúdás minden fájdalmát elviseltük, és szívünk még mindig nehéz a szenvedés emlékétől. A fajdalom részben még most is tart. Mindazonáltal a múlt véget ért, most a jövő int felénk hívogatóan. A jövő mégsem a nyugodt és könnyű pihenésé, hanem a szüntelen erőfeszítésé, azért, hogy beteljesíthessük fogadalmainkat, azokat, amelyeket olyan gyakran tettünk, illetve azt, amelyet ma fogunk tenni. India szolgálata a szenvedő milliók szolgálatát jelenti. A nyomor, a tudatlanság, a betegség, az esélyegyenlőtlenség megszüntetését. Generációnk legnagyobb alakjának kitűzött célja az volt, hogy mindenki szemében felszárítsa a könnyeket. Ez talán meghaladja az erőnket, de amíg vannak könnyek és van szenvedés, addig nem érhet véget a munkánk.

Ezért hát munkálkodnunk és dolgoznunk kell, méghozzá keményen, hogy valóra váltsuk az álmainkat. Indiáért álmodunk, de a világért is, hiszen a nemzetek és népek ma már túl szorosan kötődnek egymáshoz, semhogy egyikük is úgy képzelhesse, elkülönülten élhet. A béke állítólag oszthatatlan; a szabadság és a gyarapodás úgyszintén, sőt ebben a világegységben a katasztrófát sem lehet többé elszigetelt töredékekké forgácsolni. Felszólítjuk India népét, amelynek képviselői vagyunk, hogy tartsanak velünk hittel és bizalommal e nagy kaland során. A kicsinyes, romboló kritikának, sem a rosszakaratnak, sem a mások hibáztatásának nincs most itt az ideje. Föl kell építenünk a szabad India nemes csarnokát, ahol hazánk minden gyermeke otthonra lelhet.

II.

Elérkezett a kitűzött, a sors által kijelölt nap; India újra előttünk áll, hosszas szendergés és küzdelem után, ébren, életerősen, szabadon és függetlenül. Valamelyest még mindig rajtunk csüng a múlt, és sokat kell még tennünk, amíg gyakran vállalt ígéreteinket beteljesítjük. De a fordulóponton túl vagyunk, új történelem kezdődik számunkra, a történelem, amelyet mi élünk és alkotunk meg, mások pedig írni fognak róla.

Sorsdöntő pillanat ez számunkra itt Indiában, de Ázsia és a világ számára is. Új csillag születik, a szabadság keleti csillaga, új remény

éled, egy régóta dédelgetett látomás ölt testet. Bárcsak soha ne térne nyugovóra ez a csillag, és bár soha ne hagyna el bennünket a remény! Örvendezünk szabadságunknak, bár felhők gyülekeznek a fejünk fölött, népünkből sokakat szenvedés sújt, és súlyos gondok vesznek körül minket. A szabadsággal azonban felelősség és sok teher jár, nekünk pedig szabad és fegyelmezett néphez méltóan kell szembenéznünk velük.

Ezen a napon első gondolatainkat szenteljük szabadságunk felépítőjének, a nemzet atyjának [*Gandhinak*], aki India szellemének megtestesítőjeként magasba tartotta a szabadság fáklyáját, és világosságot gyújtott a bennünket körülvevő sötétségben. Gyakran méltatlan követői voltunk, és eltértünk tanításától; azonban nemcsak mi, hanem az utánunk következő nemzedékek is emlékezni fognak erre a tanításra, és szívükbe lesz vésve India nagyszerű fia, aki hitében, erejében, bátorságában és alázatosságában egyaránt csodálatra méltó. Soha nem engedjük, hogy a szabadság fáklyája kialudjon, bárhogy tomboljon is a szél és a vihar.

Következő gondolatainkat a szabadság ismeretlen önkénteseinek és katonáinak kell szentelnünk, akik dicséret és jutalom nélkül is akár a holtukig szolgálták Indiát. Azokra a fivéreinkre és nővéreinkre is gondolunk, akiket politikai határok szakítottak el tőlünk, és akik jelenleg nem részesülhetnek az elérkezett szabadságból. Ok közülünk valók, és azok is maradnak, bármi történjék is, mi pedig osztozni fogunk az ő jó és rossz sorsukban egyaránt.[34]

A jövő int felénk. Merre indulunk, és mi lesz a célunk? Az, hogy szabadságot és esélyt adjunk az egyszerű embernek, India földműveseinek és munkásainak; hogy leküzdjük és megszüntessük a nyomort, a tudatlanságot és a betegségeket; hogy egy gyarapodó, demokratikus és haladó nemzetet építsünk fel, és megteremtsük azokat a szociális, gazdasági és politikai intézményeket, amelyek minden férfi és nő számára biztosítják az igazságosságot és a teljes életet.

Kemény munka áll előttünk. Addig nem lehet nyugodalmunk, amíg teljes egészében valóra nem váltjuk ígéreteinket, amíg India minden népét azzá nem tesszük, amivé a sors lenni rendelte. Egy hatalmas or-

34 Az érintett bekezdés utalás India és Pakisztán 1947-es megosztására, melynek során az utóbbi többségében muzulmán lakosú országgá vált, nagy számú hindut is magában foglalva (a szerk.).

zág gyermekei vagyunk, ugrásszerű fejlődés áll előttünk, és e szerint a magas mérce szerint kell élnünk. Bármilyen vallási felekezethez tartozunk, mindnyájan India gyermekei vagyunk, egyenlő jogokkal, kiváltságokkal és kötelességekkel. Nem bátoríthatjuk a kommunalizmust és a szűklátókörűséget, ugyanis nem lehet naggyá az a nemzet, amelynek a népe korlátoltan gondolkodik vagy cselekszik.

Üdvözletünket küldjük a világ népeinek és nemzeteinek, és megfogadjuk, hogy együttműködünk velük a béke, a szabadság és a demokrácia elősegítésében. Hőn szeretett hazánknak, az ősi, örökkévaló és örökké új Indiának pedig alázatos tisztelettel adózunk, és ismét elkötelezzük magunkat szolgálatára. Dzsai Hind![35]

Nehru nemzetközi jelentőségű politikussá vált. Közvetítő szerepet vállalt Koreában (1951) és Vietnamban (1954), indiai csapatokat küldött Palesztinába, Kongóba és Ciprusra az ENSZ békefenntartó műveletei keretében. Ésszerűsítette az indiai törvényeket, és elfogadtatta a vegyesgazdaság tervét. 1964-ben bekövetkezett halála megfosztotta őt a harmadik világ erkölcsi vezetőjének szerepétől, ám Nehru addigra már dinasztiát alapított. Utóda lánya, Indira Gandhi (1917–1984) lett, őt pedig fia, Radzsiv Gandhi követte 1984-ben.

•

DZSAVAHARLAL NEHRU
Delhi, 1948. január 30.

„Kihunyt életünkből a fény”

A világ a huszadik század egyik legnagyobb alakját gyászolta, mikor Gandhi egy hindu nacionalista merénylő áldozata lett. Az indiai kormánynak több mint 3 400 üzenetben nyilvánítottak részvétet a külföldi kormányok, az ENSZ zászlóját pedig félárbocra vonták. „Mahátma Gandhi az egész emberiség lelkiismeretének szószólója volt” – nyilatkozta George Marshall tábornok, az Egyesült Államok

35 Dzsai Hind (ő Győzelem Indiának): ma is használatos hazafias köszöntés Indában (a szerk.).

külügyminisztere. „Gandhi bebizonyította, hogy a hívekből erőteljes kíséretet lehet gyűjteni... a magasabbrendű erkölcsi életvezetés meggyőző példája által" – állította Albert Einstein.

A pápa, a dalai láma, a canterburyi érsek, a londoni főrabbi, VI. György király, Truman amerikai elnök, Csang Kaj-sek, illetve a francia elnök mind részvétüket fejezték ki. Azonban senki nem rótta le egyszerűbb és meghatóbb szavakkal kegyeletét, mint alábbi rádiónyilatkozatában Gandhi tanítványa, India miniszterelnöke, azé a független Indiáé, amelynek megvalósításán Gandhi egész életében munkálkodott.

Barátaim és elvtársaim, kihunyt életünkből a fény, és mindent sötétség borít. Nem tudom, mit mondjak, sem azt, hogyan mondjam el. Szeretett vezetőnk – a *bhabu,* ahogy neveztük -, a nemzet atyja nincs többé. De talán nincs igazam, mikor ezt mondom. Mindazonáltal nem fogjuk őt többé úgy látni, ahogy idáig sok éven át láttuk. Nem rohanunk többé hozzá tanácsért, nem keresünk nála vigaszt, és ez rettenetes csapás, nem csupán számomra, hanem millió és millió más ember számára is ebben az országban; nem könnyű ezt a csapást bármilyen tanáccsal enyhíteni, sem nekem, sem másnak.

Azt mondtam, a fény kihunyt, de tévedtem. Mert a fény, amely ebben az országban ragyogott, nem közönséges fény volt. A fény, mely ennyi esztendőn át beragyogta hazánkat, továbbra is be fogja ragyogni sok-sok éven át, és ezer év múlva is látni lehet majd e földön, és a világ meg is fogja látni, és a fény számtalan szívnek ad majd megnyugvást. Mert ez a fény az élő igazságot képviselte... az örök igazságokat, és emlékezetünkbe idézte a helyes ösvényt, letérített a hibás útról, és a szabadságba vezette ezt az ősi birodalmat.

És mindez épp most történt, amikor még annyi tennivalója lett volna. Soha nem gondolhattunk olyat róla, hogy már nincs szükség rá, vagy hogy már elvégezte feladatát. Különösen most, amikor ilyen sok nehézséggel kell szembenéznünk, szörnyű csapás elviselni, hogy nincs már velünk.

Egy őrült vetett véget az életének. Nem nevezhetem máshogy azt, aki ilyesmit tett. Mégis, az utóbbi években és hónapokban túl sok mételyt terjesztettek az országban, és ez a métely hatással volt az emberek lelkére. Szembe kell fordulnunk ezzel a métellyel, ki kell irtanunk,

aztán szembe kell néznünk a minket körülvevő összes veszedelemmel, de nem rosszul, nem őrült módjára, inkább úgy, ahogy szeretett tanítónk tanította. Először is arra kell emlékeznünk, hogy egyikünk sem merészelhet rosszul viselkedni csak azért, mert haragosak vagyunk. Erősen, eltökélten kell viselkednünk, eltökélten arra, hogy farkasszemet nézzünk a ránk leselkedő veszélyekkel; eltökélten arra, hogy teljesítsük, amivel nagy tanítónk és vezetőnk megbízott bennünket, és mindig emlékeznünk kell arra, hogy ha – ahogy én hiszem – a szelleme figyel és lát bennünket, semmi nem keltene lelkében nagyobb visszatetszést, mintha azt látná, hogy kicsinyességnek vagy erőszaknak adjuk át magunkat. Tehát nem szabad így cselekednünk. Ez azonban nem jelenti, hogy gyengének kellene lennünk, sőt inkább erőnk és egységünk teljében kell kiállnunk az előttünk álló gondok ellen. Össze kell fognunk, és minden kicsinyes bajunknak, nehézségünknek és ellenségeskedésünknek véget kell vetnünk a katasztrófa előtt. A katasztrófa annak a jele, hogy az élet nagy dolgaira kell emlékeznünk, a kicsi dolgokat pedig, amelyeken túl sokat gondolkoztunk, el kell felejtenünk.

•

JOSEPH McCARTHY SZENÁTOR
Wheeling, West Virginia, 1950. február 20.

„Itt van a kezemben”

Joseph McCarthy (1908–1957) Wisconsin állam szenátorából lett 1950. február 9-én az Egyesült Államok első számú kommunista boszorkányüldözője; ekkor mondta az alább következő beszédét a wheelingi McClure Hotelban.

McCarthy vádját, amely szerint a Külügyminisztériumban 51 olyan munkatárs volt, akik tagsági könyvvel rendelkeztek a kommunista pártban, a sajtó azonnal szétkürtölte. A vádat mind az elnök, mind a Külügyminisztérium tagadta. Évekig tartott a vita arról, mit is mondott McCarthy valójában. Beszédének itt közölt változata a Szenátusban február 20-án elmondott felszólalásából származik, ami-

kor a Kongresszus számára jegyzőkönyvbe mondta, mi hangzott el ténylegesen Wheelingben.

Ma egy végső, mindent eldöntő harc kellős közepén vagyunk, amely a kommunista ateizmus és a kereszténység között dúl. A kommunizmus modern bajnokai úgy érezték, elérkezett az idejük. Minden most fog eldőlni, uraim, most minden végleg el fog dőlni...

Lehet a jelenlévők közt valaki olyan vak, hogy nem látja, valóban háború folyik? Lehet valaki, aki nem veszi észre, hogy a kommunisták kijelentették: „Az idő elérkezett”? Hogy elérkezett a végső összecsapás ideje a demokratikus keresztény világ és a kommunista ateizmus között? Hacsak nem veszünk tudomást erről a tényről, a sokáig késlekedők árát kell megfizetnünk.

Amikor hat évvel ezelőtt az első békekonferenciát tartották Dumbarton Oaksban, 180 millió ember volt szovjet befolyás alatt. A világ antitotalitáriánus oldalán akkor durván 1 milliárd 625 millióan voltak. Ma, alig hat évvel később, 800 millióan élnek a szovjet Oroszország abszolút uralma alatt: ez négyszáz százalékos emelkedés. A mi oldalunkon 500 millióval kevesebben vannak. Más szóval, kevesebb mint hat év alatt az addig kilenc az egyhez esélyünk nyolc az ötre változott ellenükben. Ezek a számok a kommunista győzelmet jelentik, vagyis az amerikai vereségeket a hidegháború során. Ahogy az egyik kiemelkedő történelmi személyiségünk egyszer mondta: „Ha nagyszerű demokráciánkat egyszer elpusztítják, az nem a külső, hanem sokkal inkább belső ellenségeink műve lesz.”

E kijelentés igazsága egyre ijesztőbb lesz [*azáltal*], hogy napról napra látjuk, hogyan szenvedünk vereséget naponta minden fronton. A háború végeztével mi voltunk a fizikailag legerősebb nemzet a Földön, és legalábbis potenciálisan, mi voltunk a legerősebbek intellektuálisan és morálisan is. Nekünk juthatott volna a dicsőség, hogy a pusztítás sivatagában jelzőtűz legyünk: élő és lángoló bizonyíték arra, hogy a civilizáció még nem állt készen arra, hogy elpusztítsa önmagát. Sajnos, szánalmas kudarcot vallottunk, tragikus módon nem tudtunk élni a lehetőséggel.

Nem azért vagyunk tehetetlenek, mert egyetlen, erős és lehetséges ellenségünk csapatai partra szálltak országunkban. Hanem azon emberek áruló cselekedetei miatt, akikkel ez a nemzet olyan jól bánt.

Nem a kevéssé szerencsések vagy kisebbségi csoportok tagjai adták el nemzetünket, hanem azok, akik élvezték mindazt, amit a leggazdagabb nemzet adni tud: a legjobb otthonokat, a legjobb egyetemi oktatást, a legjobb állásokat a kormányban. Ez mindennél jobban igaz a Külügyminisztériumra. Azok az ott dolgozó fiatalemberek a legroszszabbak, akik jómódba születtek...

Itt van a kezemben 57 olyan egyén neve, akiknek a jelek szerint vagy tagsági könyvük van a Kommunista Pártban, vagy legalábbis lojálisak a párthoz. Olyan emberek neve, akik részt vesznek külpolitikánk kialakításában...

A 140 millió amerikai erkölcsi felkelésének hiánya az egyik legfontosabb oka annak, hogy a magas kormánykörökben jelenlévő korrupció, becstelenség, hűtlenség és árulás tovább folytatódhat. Ezt azonban a történelem fényében nem olyan nehéz megmagyarázni. Nem más ez, mint a háborúkat követő érzelmi másnaposság és időleges erkölcsi megingás eredménye. Azoknak az embereknek az apátiájáról beszélünk, akik a háború szörnyűséges borzalmainak voltak kitéve. Az emberek apátiába zuhantak és érzéketlenné váltak, miután tanúi voltak tömeggyilkosságoknak, védtelen és ártatlan emberek elpusztításának, mindazon bűnöknek és az erkölcs hiányának, amelyek a háború velejárói. Mindig ez történik a háborúk után.

Az emberek morálját azonban nem sikerült elpusztítani, azok továbbra is léteznek. Csak egy szikrára volt szükség, hogy az érzelmi bénultság és apátia eltűnjön, és a morál ismét újraéledjen. Örömteli módon ez a szikra most kipattant. Ahogy azt mindenki tudja, a külügyminiszter [*Dean Acheson*] nemrég nyilvánította ki lojalitását egy olyan ember mellett, akit minden bűnök közül a legförtelmesebben találtak bűnösnek: elárulta azokat, akik őt bizalmi pozícióba helyezték [*Alger Hiss*]. A külügyminiszter folyamatosan próbálja igazolni odaadását egy olyan ember iránt, aki eladta a keresztény világot az ateistáknak, aki a hegyi beszéddel próbálta igazolni magát és indokolni tettét. Az amerikaiak reakciója minderre még Abraham Lincoln szívét is megdobogtatta volna. Amikor ez a nagyképű diplomata a csíkos nadrágjában és mesterkélt brit kiejtésével azt mondta az amerikaiaknak, hogy Jézus a hegyi beszédben helyeselte a kommunizmust, az árulás, a szent bizalom elárulása és az istenkáromlás olyan hatalmas volt, hogy felébresztette az ame-

rikai emberek felháborodását. Ö pattintotta ki az erkölcsi forradalmat lángra lobbantó szikrát. Ez a forradalom csak akkor fog véget érni, amikor elsöprik a kifordult, betegesen egyoldalú gondolkodók tömegét, hogy újra megszülethessen a nemzeti becsületesség és a tisztességes kormányzás.

McCarthy befeketítő taktikája és szűk látókörű megvetése az értelmiségiek ellen beláthatatlan károkat okozott az amerikai vélemény- és gondolatszabadság hagyományának. Még George Marshall tábornokot is a kommunisták szószólójaként bélyegezte meg.

A mccarthyzmus – azaz emberek bizonyítékok nélküli megvádolása azzal, hogy kommunista fedőszervezetekhez tartoznak – sok férfi és nő életét, karrierjét tette tönkre. Az így kitört és korábban soha nem látott erőre kapott kommunistaellenességnek köszönhetően az 1952-es választásokat a republikánusok nyerték. Ekkor McCarthy megpróbálta lejáratni a hadsereget, amely azonban bebizonyította, hogy McCarthy különleges bánásmódot eszközölt ki egyik munkatársa számára. A Szenátus ekkor elítélte McCarthyt a szenátusi hagyományokkal ellentétes eljárásáért. Pár nap múlva, amikor magát Eisenhower elnököt támadta meg, végleg lejáratta magát és ügyét.

•

WILLIAM FAULKNER
Stockholm, 1950. december 10.

„Gyötrődés és verejték”

Amikor William Faulkner (1891–1962), a képzeletbeli Yoknapatawpha megye megalkotója, a Míg fekszem kiterítve és A hang és a téboly szerzője megkapta a Nobel-díjat, megvette élete első frakkját, és elutazott Stockholmba a díjkiosztóra.

A banketten ez a Mississippi állambeli Oxfordból származó, halk szavú farmer életében először mikrofon és televíziós kamerák elé lépett, s kijelentette, hogy nem hajlandó elfogadni az emberiség végét.

Úgy érzem, ezt a díjat nem én kapom, az ember, hanem a munkásságom: az emberi lélek gyötrelmében és verejtékében eltöltött munkás élet, amellyel nem dicsőségre törekedtem, legkevésbé haszonra, hanem arra, hogy az emberi lélek anyagaiból létrehozzak valamit, ami előtte nem létezett. Tehát ezt a díjat én csak megőrzésre kaphatom. Pénzügyi részét nem lesz nehéz olyan helyre felajánlani, mely összhangban áll eredetének szándékával és jelentőségével. Csakhogy ugyanezt szeretném tenni a hírnévvel, ezt a pillanatot használva hegytetőként, melyről meghallgatnak azok a fiatal férfiak és nők, akik ugyanennek a kínlódásnak és vajúdásnak szentelték az életüket, akik között már ott van az, aki egy szép napon itt fog állni, ahol most én.

A mi tragédiánk egy általános és egyetemes fizikai félelem, amely olyan régóta tart, hogy már el is tudjuk viselni. Többé már nem a szellem problémája. A kérdés csak az: mikor robbantanak fel? Emiatt a ma író fiatal férfi vagy nő elfeledkezett az önmagával harcban álló emberi szív problémáiról, márpedig egyedül erről lehet jól írni, mert ez az egyetlen, amiről érdemes írni, ami megéri a gyötrődést és a verejtéket.

Újra meg kell hát tanulnia. Meg kell tanulnia, hogy a legalapvetőbb dolog a félelem; s miután ezt megtanulja, el is felejti, műhelyében nem hagy helyet másnak, csak a szív ősrégi bizonyosságainak és igazságainak, az ősrégi igazságoknak, melyek nélkül minden történet súlytalan és semmitmondó: szeretet, becsület, konyörület, büszkeség, szánalom és önfeláldozás. Amíg nem így cselekszik, átok ül rajta. Nem a szeretetről ír, hanem a bujaságról; a vereségről, melyben nem vesznek el értékek; a győzelemről, mely nem ád reményt, s ami még rosszabb, amelyben nincs könyörület és szánalom. Gyászában nem egyetemes csontokat gyászol, nem hagy heget. Nem a szívről ír, hanem a mirigyekről.

Amíg újra meg nem tanulja ezeket, úgy fog írni, mintha tétlen szemlélőként nézné az emberiség végét. Én nem vagyok hajlandó elfogadni az emberiség végét. Könnyű mondani, hogy az ember halhatatlan, csak mert kitart; hogy amikor a végítélet utolsó harangszava is elhal, s [*amikor az*] az utolsó értéktelen kőről mozdulatlanul csüngve elül az utolsó vörös és haldokló alkonyban – hogy egy hang még akkor is marad: az ember gyenge, kimeríthetetlen, még mindig beszélő hangja. Én ezt nem fogadom el. Hiszem, hogy az ember nem csupán

kitart, hanem győzedelmeskedik. Nem azért halhatatlan, mert a teremtett lények közül csak neki van kimeríthetetlen hangja, hanem mert lelke van, szánalomra, önfeláldozásra és kitartásra képes szelleme. A költő, az író kötelessége ezekről írni. Az ő privilégiuma, hogy segítse az embert kitartani azáltal, hogy felemeli a szívét, hogy emlékezteti a múlt dicsőségére: bátorságra, becsületre, reményre, büszkeségre, szánalomra, könyörületre és önfeláldozásra. Nem muszáj, hogy a költő hangja csak az ember testamentuma legyen; lehet támasz, oszlop, mely segíti kitartani és győzedelmeskedni.

•

ADLAI STEVENSON
Illinois, 1952. július 26.

„Beszéljünk őszintén az amerikai néppel"

Amikor a republikánusok 1952-ben Eisenhower tábornokot állították elnökjelöltjüknek, a demokraták legjobb emberüket, Adlai Stevensont (1900–1965) állították vele szemben, aki Illinois állam kormányzójaként már bebizonyította, hogy eredményes és újító szellemű államférfi.

Addig csak kevés amerikai hallott Stevensonról, habár neki voltak tapasztalatai a kormányzatban, küldött volt az ENSZ Közgyűlésben is, és 1948-ban rekordmennyiségű, félmillió szavazattal választották meg Illinois kormányzójának. Amikor Stevenson elfogadta a demokraták jelölését, a nemzet először hallhatta azt az ékesszólást, amely oly emlékezetes szónokká tette őt.

A huszadik század istenítéletének, a keresztény kor legvéresebb, legfékevesztettebb korszakának még messze nincs vége. Áldozathozatal, türelem, megértés és kérlelhetetlen elszántság legyen osztályrészünk az eljövendő években.

Nézzünk szembe a tényekkel. Nézzünk szembe, és beszéljünk őszintén az amerikai néppel. Mondjuk el nekik az igazat, azt, hogy gyötrelem nélkül nincs győzelem, hogy nagy döntések küszöbén ál-

lunk. Nem egyszerű döntések lesznek ezek, mint ellenállni, ha megtámadnak, hanem hosszú, állhatatos, embert próbáló küzdelem vár ránk, mert egyedül ez képes biztosítani győzelmünket az ember legnagyobb ellenségei, a háború, a szegénység és a zsarnokság felett, és az emberi méltóságot ért támadások felett, amelyek ezeknek a legsúlyosabb következményei.

Mondjuk el nekik, hogy a győzelem, amelyet elnyerhetünk a huszadik században, az aranykornak e kapujában, kigúnyolja az egyéni okoskodást és leleményességet. Olyan fellegvár az, amelyet a tudatlanság és bizalmatlanság vastag falai őriznek, amelyek nem omlanak le harsonák hangjára, politikusok átkozódására vagy akár egy tábornok pálcájának suhintására. Ezeket a falakat, barátaim, nyílt rohammal kell bevennie a bátorság, az erkölcs és a szellem seregeinek, vállvetve, egymás mellett, nem visszarettenve a rút igazságtól, semmibe véve a hazugságokat, féligazságokat, köntörfalazást, demagogizálást.

Az emberek bölcsek, bölcsebbek, mint azt a republikánusok hiszik. És a Demokrata Párt az emberek pártja, nem munkáspárt, nem a farmerek pártja, nem a munkaadók pártja – ez a párt senkié, mert ez a párt mindenkié.

Úgy gondolom, ez a mi ősi küldetésünk. Ha valaha eltértünk ettől, kudarcot vallottunk. Az önök segítségével most nem fogunk eltérni tőle. Jobb, ha elveszítjük a választást, mint ha félrevezetjük az embereket; jobb, ha veszítünk, mint ha rosszul kormányozzuk őket.

Segítsenek véghezvinni a küldetést ezen a konfliktusokkal és kampánnyal teli őszön. Segítsenek véghezvinni a küldetést a sötétségnek, a kétségnek és a krízisnek ezekben az éveiben, amelyek túlnyúlnak a mai este boldog látomásán, és igazolni fogjuk dicsőséges múltunkat és a csendes milliók bizalmát, akik tőlünk várnak részvétet, megértést és becsületes szándékot. Így tisztelettel szolgáljuk tiszteletre méltó hagyományunkat.

Azt kérem önöktől, amijük csak van, és azt adom önöknek, amim csak van. Éppúgy, mint az az ember, aki eljött ide ma este, és aki megtisztelt engem, és megtisztelte önöket, a Demokrata Pártot, egy élet szolgálatával és helytállásával, melyek kitörölhetetlen helyet szereztek neki a köztársaság és a Demokrata Párt történetében – ő Harry S. Truman elnök.

És végül, barátaim, a megdöbbentő feladat birtokában, amelyet önök számomra kijelöltek, mindig megpróbálok majd „igazságot cselekedni, szeretni az irgalmasságot és alázatosan járni az én Istenemmel”[36].

Eisenhower elsöprő sikerrel nyerte meg a választást. Stevenson 1956-ban újra veszített, de liberalizmusa a demokraták egész nemzedékét magával ragadta. Ugyanakkor megmentette a republikánusokat attól, hogy újra a déli konzervatívok befolyása alá kerüljenek, és utat készített a Kennedy- és Johnson-kormányzatok reformerei számára.

•

FIDEL CASTRO
Santiago de Cuba, 1953. okóber 16.

„A történelem majd felment engem”

1953. szeptember 21-én Fidel Castrót, a havannai szegények védőügyvédjét – aki júliusban sikertelen fegyveres támadást vezetett a Moncada laktanya ellen – százhuszonhét vádlott társával együtt bíróság elé állították Santiagóban. Castrót végül börtönbe zárták, a tárgyalását pedig majdhogynem titokban tartották meg a Satumino Lora kórház nővérszállóján azért, hogy így is erősítsék a mesét, miszerint túl beteg ahhoz, hogy elmenjen a bíróságra.

Az alábbi beszéd – amelyet Castro példaképe, José Martí kubai költő inspirált – a későbbiekben bekövetkező kubai forradalom meghatározó dokumentuma, a lázadók mélyen tisztelt, már-már kultikus írása. Számba veszi azokat az alkalmakat, amikor a zsarnokok elleni fegyveres lázadás jogos volt, s olyan gondolkodók szellemét idézi meg, mint Luther, Calvin, Montesquieu, Rousseau, Milton, Locke, Paine és Balzac. Castro a cellájában gyakorolta a beszédét egészen hajnalig, majd odaállt bírái elé, és kijelentette: „Amikor az embereknek ugyanaz az eszme lakozik a szívében, akkor semmi sem választhatja szét őket, sem a börtön fala, sem a temetők sírhantjai. Egy emlékért, egy eszméért, egy lelkiismeretért, egy büszkeségért mindent elviselnek.”

36 Biblia, Mikeás 6, 8.

Tisztelt bíróság, ha csak egy apró rész van a szívükben a hazájukért érzett szeretetből, az emberiségért érzett szeretetből, az igazságért érzett szeretetből, akkor kérem, figyeljenek erősen. Tudom, hogy évekre el fognak hallgattatni; tudom, hogy a rezsim minden lehetséges eszközzel el akarja tussolni az igazságot; tudom, hogy [*önök*] összeesküdtek, hogy feledésbe merüljek. De a hangomat nem némíthatják el: akkor is hallatni fogom, amikor a legmagányosabbnak érzem magam, mert a szívem tüzelni fogja, még ha a kőszívű gyávák ezt meg akarják is akadályozni...

Július 27-én, hétfőn a hegyekben egy kunyhóban hallgattam a diktátor [*Fulgencio Batista*] hangját a rádióban, amikor tizennyolc emberünk még mindig fegyveres harcot vívott a kormány ellen. Akik ilyet még nem éltek át, soha nem ismerik meg azt a keserűséget és felháborodást, amely engem eltöltött. Miközben az embereink kiszabadításának régóta dédelgetett álma romokban hevert, a zsarnok kárörvendően, minden addiginál gonoszabbul és gőgösebben beszélt eltaposott reményeinkről. Durva, gyűlöletes és visszataszító hangján egyre csak sorolt hazugságokat és hamis vádakat csak ahhoz a fiatal vérhez tudom hasonlítani, amely az előző éjjel óta – az ő tudtával, beleegyezésével és jóváhagyásával – megállíthatatlanul folyt a mérhetetlenül embertelen gyilkosok keze által. Ha csak egy pillanatra hitt volna neki az ember, akkor az bőven elég lett volna arra, hogy hátralévő életét szégyenben és megbánásban élje le. Akkor még csak nem is remélhettem, hogy a homlokára nyomhatom az igazság bélyegét, amely nemcsak élete végéig, hanem az idők végeztéig megbélyegzi őt. Akkor már a miénknél sokkal komolyabb fegyverekkel felszerelt emberek ezrei vettek minket körbe azzal a paranccsal, hogy hozzák magukkal holttesteinket. Most, hogy az igazságra fény derül, most, hogy itt állok önök előtt, végrehajtom küldetésem, és békében, nyugodtan halhatok meg. Így aztán nem is szépítem a brutális gyilkosok tetteit...

A Moncada laktanyát a kínzás és a halál táborává tették.[37] Néhány szégyenletes ember az egyenruháját henteskötényre cserélte. A falakat vér szennyezte be. A falba csapódott lövedékek körül bőr- és agydarabok voltak, hajszálak: az arcba lőtt emberek komor mementói. Az épületek körül a fű sötét és ragadós volt az emberi vértől. A bűnös

37 A laktanya sikertelen ostroma után Batista katonái mintegy 50 forradalmárt gyilkoltak meg (a szerk.).

kezek, amelyek Kuba sorsát irányítják, a Pokol kapuja feletti feliratot rótták a rabok halálbarakkjainak bejárata fölé: „Hagyj fel minden reménnyel.” Még azzal sem foglalkoztak, hogy adjanak a látszatra. Még csak meg sem próbálták elfedni, mit tettek. Azt hitték, sikerült becsapniuk az embereket a hazugságokkal, de végül magukat csapták be. Azt hitték magukról, hogy ők a világegyetem urai és parancsolói, hogy hatalmuk van élet és halál felett. Így aztán a félelmet, amelyet támadásunk reggelén éreztek, hullák hegyeivel és a vér részeg orgiájával űzték el...

Dante az Infernóját kilenc körre osztotta. A bűnözőket a hetedikbe helyezte, a tolvajokat a nyolcadikba, az árulókat a kilencedikbe. Az ördögök komoly dilemmával állnak majd szemben, amikor megpróbálnak megfelelő helyet találni ennek az embernek a lelke számára: már ha van neki lelke. Az embernek, aki a Santiago de Cubában végrehajtott szörnyű cselekedetek mögött áll, még szíve sincs.

Minden társadalomban találhatók a legalantasabb ösztönök által vezérelt emberek: szadisták, kegyetlenkedők, ősi atavizmusok továbböröklői, akik embernek álcázzák magukat, pedig valójában szörnyetegek, akiket többé-kevésbé azért kordában tart a fegyelem és a társadalmi szokások. Ha valaki belemerít egy poharat a vér folyójába, és feléjük kínálja, akkor addig nem nyugszanak, amíg az egész folyót ki nem isszák. Ezeknek az embereknek mindössze rendre volt szükségük. Kezük által pusztultak el a legjobb és legnemesebb kubaiak: a legderekabbak, a legőszintébbek, a legidealisztikusabbak; a zsarnok zsoldosoknak nevezte őket. Hősként haltak meg azon emberek keze által, akik a köztársaságtól kapják fizetésüket, és akik a köztársaságtól a védelmére kapott fegyverekkel egy klikk érdekeit szolgálják, és meggyilkolják legjobb polgárait.

Miközben kínozták bajtársainkat, a hadsereg felajánlotta nekik a lehetőséget, hogy megmenthetik az életüket, ha elárulják eszméiket, és hamisan kijelentik, Prío[38] adott nekik pénzt. Amikor felháborodottan visszautasították az ajánlatot, a hadsereg tovább folytatta borzalmas kínzásukat. Összeroppantották heréiket, és kitépték szemüket. A kínzók nem hallottak zokszót, senki nem kért tőlük könyörületet. És amikor megfosztották őket legférfiasabb szervüktől, az embereink

38 Carlos Prío Socarrás (1903–1977) kubai köztársasági elnök; Batista az ő hatalmát döntötte meg katonai puccsal (a szerk.).

ezerszer férfibbak voltak, mint kínzóik együttvéve. A fényképek nem hazudnak: világosan látni lehet rajtuk széttépett testüket. Voltak más módszerek is. Mivel a férfiak hősiességét megtörni nem tudták, ezért az asszonyok szellemét próbálták megtörni. Egy őrmester és több társa kezükben egy vérző emberi szemmel odament ahhoz a cellához, amelyben Melba Hernández és Haydée Santamaria bajtársainkat tartották fogva. Az utóbbihoz fordultak, kezükben a szemmel, és így szóltak: „Ez a testvéred szeme volt. Ha nem mondod el nekünk, amit ő nem volt hajlandó, akkor a másikat is kitépjük.” Haydée, aki bátor bátyját mindennél jobban szerette, büszkén válaszolt: „Ha kitéptétek a szemét, és ő nem beszélt, akkor én még kevésbé fogok.” A katonák később visszajöttek, és cigarettával égették a karját. Amikor semmire sem mentek, ezt mondták a fiatal Haydée Santamariának: „Neked nincs többé vőlegényed, mert megöltük.” A megingathatatlan Haydée ezt válaszolta: „Nem halott, mert ha az országunkért halunk meg, akkor örökké élünk.” A hősiesség és a kubai nők méltósága soha nem emelkedett még ilyen magaslatokba...

Kubaiak vagyunk, és kubaiként kötelességünk van, amelynek nem eleget tenni bűncselekmény és árulás. Büszkék vagyunk országunk történelmére. Megtanultuk az iskolában, és miközben felnőttünk, sokat hallottunk a szabadságról, az igazságról és az emberi jogokról. Megtanították nekünk, hogy tiszteljük hőseink és mártírjaink dicső példáját. Céspedes, Agramonte, Maceo, Gómez és Martí nevét vésték először az agyunkba. Megtanították nekünk, hogy egyszer a Titán azt mondta: A szabadságért nem könyörögni kell, hanem a machete élével kell kiharcolni. Kuba szabad polgárainak útmutatójaként megtanították nekünk, az Apostol mit írt: „Az az ember, aki igazságtalan törvényeknek engdelmeskedik, és tétlenül nézi, hogy bárki leigázza és rosszul bánik az országával, amelyben született, nem méltó a tiszteletre. [...] A világban van egy bizonyos mennyiségű tisztesség, ahogy egy bizonyos mennyiségű fény is. Ha tisztesség nélküli emberek élnek, akkor élnek olyanok is, akiknek több jutott belőle. Ők azok az emberek, akik erőteljesen fellázadnak azok ellen, akik elveszik a nép szabadságát, azaz azok ellen, akik magát az emberi tisztességet veszik el. Ezekben az emberekben ezer más ember, egy egész nép, maga az emberi tisztesség van–” Megtanították nekünk, hogy október 10-e és február 24-e csodálatos évfordulók, mert azokat a napokat jelölik,

amikor a kubaiak fellázadtak a becstelen zsarnokság szorítása ellen. Megtanították becsülni és megvédeni szeretett egycsillagos lobogónkat, és azt, hogy minden délután elénekeljük himnuszunk versszakait: „Láncokban élni annyi, mint szégyenben és gyalázatban élni”, és „Meghalni a hazáért annyi, mint örökké élni.” Ezt megtanultuk és soha nem feledjük, bár a hazánkban ma gyilkosság és börtön jár azoknak, akik azon elvek szerint akarnak élni, amelyeket a bölcső óta tanítottak nekik. Egy szabad országban születtünk, amelyet szüleink hagyományoztak ránk, és a sziget előbb süllyed a tengerbe, semminthogy bárki rabszolgái lennénk.

Úgy látszott, hogy az Apostol meghal a centenárium alatt. Úgy látszott, hogy az emlékét örökre kitörlik. Akkora volt a gyalázat! De él, nem halt meg. A népe lázadók népe. A népe érdemes nép. Népe hűséges az emlékéhez. Kubaiak haltak meg tanítása védelmében. Fiatal emberek jöttek el, hogy önzetlenül a sírja mellett haljanak meg, vérüket adják és életüket, hogy ő tovább élhessen a nemzet szívében. Kuba, mi lenne veled, ha hagytad volna az Apostolt meghalni?

Védőbeszédem végéhez érek, de nem úgy fogom befejezni, ahogy azt a védőügyvédek szokták. Nem kérem, hogy bocsássák szabadon a vádlottat. Nem kérhetek magamnak szabadságot, miközben bajtársaim a Fenyőfák szigetének gyalázatos börtönében szenvednek. Küldjenek engem is oda, hadd osztozzak a sorsukban. Az érthető, hogy egy tisztességes embernek meg kell halnia vagy börtönben kell szenvednie egy olyan köztársaságban, amelynek elnöke bűnöző és tolvaj... Tudom, hogy számomra a börtön nehezebb lesz, mint bárki másnak, mert gyáva fenyegetések és visszataszító kegyetlenségek várnak rám. De nem félek a börtöntől, ahogy nem félek egy szánnivaló zsarnok dühétől sem, aki elvette hetven bajtársam életét. ítéljenek el. Nem számít. A történelem majd felment engem.

Castrót tizenöt évre ítélték, de két év múlva kiszabadult és száműzetésbe vonult. Testvérével, Raullal és Che Guevarával tért vissza 1956 decemberében, majd Sierra Maestrából gerillaakciókat szervezett. 1959. január 8-án győzedelmesen bevonult Havannába, és egy év múlva miniszterelnök lett. Castro és Che Guevara alakja világszerte a lázadás szimbólumává vált az 1960-as években az amerikai és európai diáklázadások során.

BERTRAND RUSSELL BBC Rádió, London, 1954. december 30.

„Válasszuk a halált?”

Bertrand Russell (1872–1970) matematikai és szimbolikus logikai művei, valamint a filozófiára gyakorolt mély hatása okán jogosult a halhatatlanságra. Ugyanakkor folyamatosan politikai ügyekbe keveredett. Pacifizmusáért az első világháború alatt megfosztották a cambridge-i Trinity College-beli tagságától, 1918-ban pedig börtönbe zárták. És noha a második világháború alatt a fasizmus iránt érzett gyűlölete miatt egy időre felhagyott a pacifizmussal, később miután az atombomba feltalálását követte a hidrogénbomba megalkotása, Russel a nukleáris leszerelés szószólója lett.

A BBC-ben elhangzott beszéde jellegzetes példája annak az erőteljes retorikának, amellyel az Egyesült Államok és a Szovjetunió, a két szuperhatalom közti fegyverkezési verseny ellen támadt. A rádióbeszéd az első hidrogénbomba ledobása után hangzott el, s miközben az emberi faj fenyegetettségéről beszélt, Russell vékony, éneklő hangja úgy zengett, akár egy prófétáé.

Nem úgy szólok, mint brit, mint európai, mint a nyugati demokrácia tagja, hanem mint emberi lény, az emberi faj tagja, melynek folyamatos létezése került veszélybe. A világ tele van konfliktussal: zsidók és arabok; indiaiak és pakisztániak; Afrikában fehérek és négerek; s az összes kisebb konfliktust még beárnyékolja a titáni küzdelem kommunizmus és antikommunizmus között.

Szinte minden politikailag művelt ember erős érzelmeket táplál ezekről a kérdésekről. Én viszont most azt kérem, hogy ha lehet, egy pillanatra tegyék félre ezeket az érzéseket, és tekintsenek magukra úgy, mint egy biológiai faj egy tagjára, amely [*faj*] mögött figyelemre méltó múlt áll, és amelynek eltűnését egyikünk sem kívánhatja. Igyekszem kerülni minden olyan szót, amely csak az egyik vagy másik csoporthoz szólna. Mindnyájan ugyanolyan veszélyben vagyunk, és ha ezt a veszélyt megértjük, van remény, hogy közösen elkerülhetjük. Meg kell tanulnunk másként gondolkodni. Meg kell tanulnunk, hogy

ne azt kérdezzük magunktól, milyen katonai lépések szükségesek az általunk preferált csoport győzelméhez, mert többé nincsenek ilyen lépések. Azt kell kérdeznünk magunktól, milyen lépésekkel akadályozhatunk meg egy olyan katonai versengést, amely minden félnek katasztrófát jelent.

A közvélemény, sőt sokan vezető pozícióban sem ismerték még fel, mit jelent a hidrogénbombával vívott háború. A közvélemény még mindig városok eltörlésében gondolkodik. Az világos, hogy az új bomba sokkal erősebb, mint a régi, és hogy míg egy atombomba eltörölte Hirosimát, egyetlen hidrogénbomba eltörölheti a legnagyobb városokat is, mint London, New York vagy Moszkva. Kétségtelen, hogy egy hidrogénbomba-háborúban a nagyvárosok megsemmisülnének. De ez csak az egyik és a kisebb katasztrófa, amivel számolni kell. Ha Londonban, New Yorkban és Moszkvában mindenki megsemmisülne is, a világ, esetleg évszázadok során, de felépülhetne. Viszont mostanra már tudjuk, főleg a Bikini-atolli kísérletek óta[39], hogy a hidrogénbomba apránként sokkal nagyobb térségeket képes elpusztítani. Alapos szakértői vélemény szerint immár olyan bomba is gyártható, mely 25 000-szer hatékonyabb, mint amelyik elpusztította Hirosimát. Egy ilyen bomba, ha földközelben vagy víz alatt robban, radioaktív részecskéket küld a felső légrétegekbe. Ott aztán azok szépen leülepednek, és halálos por vagy eső formájában érik el a föld felszínét. Ez a por fertőzte meg a japán halászokat és zsákmányukat, noha az amerikai szakértők azt hitték, kívül vannak a veszélyzónán. Senki nem tudja, milyen messzire juthatnak ezek a halálos radioaktív részecskék, de a legjobb szakértők egyöntetűen állítják, hogy a hidrogénbomba-háború nagy valószínűséggel eltörli az egész emberi fajt. Attól tartanak, hogy ha sok hidrogénbomba kerül felhasználásra, egyetemes halál lesz a vége: a szerencsés kisebbségnek hirtelen halál, a többségnek azonban betegség és a széthullás lassú kínszenvedése...

Íme tehát a probléma, amelyet önök elé tárok, nyers, rettenetes és megkerülhetetlen: véget vetünk-e az emberi fajnak, vagy az emberiség lemond a háborúról? Az emberek nem néznek szembe ezzel

39 Az amerikai hadsereg az Operation Castle fedőnevű akció során 1954. március l-jén robbantotta fel az első, Bravo nevű hidrogénbombát. Az eredetileg 6 megatonnára tervezett bomba a valóságban 15 megatonnányi robbanást produkált, ráadásul közvetlenül a robbanás után a szél lakott korallszigetek felé kezdett fújni, így a hatás szinte azonnal nyilvánvalóvá vált (a szerk.).

a dilemmával, mert a háborút eltörölni nehéz. A háború eltörlése a nemzeti függetlenség utálatos korlátozását követeli meg. Ám ami talán leginkább megakadályozza a helyzet megértését, az a homályos és elvont „emberiség” szó. Az emberek alig-alig tudják elképzelni és felfogni, hogy a veszély nemcsak az elvont „emberiséget”, de őket magukat, gyermekeiket és unokáikat is fenyegeti. Úgyhogy azt remélik, hogy bár a háború folytatódik, a modern fegyvereket esetleg betiltják. Attól tartok, ez a remény illuzórikus. Akármilyen megegyezéseket is kötnének a hidrogénbomba használatának tilalmáról béke idején, háború idején figyelmen kívül hagynák, a háború kitörésével mindkét fél azonnal nekiállna a hidrogénbomba-gyártásnak, mert ha az egyik fél gyárt, a másik pedig nem, akkor a bombával rendelkező elkerülhetetlenül győzedelmeskedik...

Geológiai léptékkel számolva az ember igen rövid ideje létezik, maximum egymillió éve. Amit elért, főleg az utóbbi hatezer évben, az teljesen új a kozmosz történelmében, már amennyire mi azt ismerjük. Számtalan korszakon át a Nap kelt és nyugodott, a Hold telt és fogyott, a csillagok ragyogtak az éjben, de csak az ember megjelenésével kezdődött a dolgok megértése. Az asztronómia hatalmas világában, és az atomok apró világában az ember oly titkokat tárt fel, amelyeket felfedezhetetlennek hihettek volna. A művészetben, irodalomban és vallásban néhány ember olyan mély érzéseket mutatott, amelyek miatt a faj megérdemli a fennmaradást. S mindez érjen szörnyűséges véget, csak [*azért*] mert olyan kevesen képesek az Emberre gondolni egyik vagy másik csoport helyett? Fajunk annyira híján van a bölcsességnek, annyira képtelen a semleges szeretetre, oly vak még az önfenntartás legegyszerűbb parancsaira is, hogy buta okoskodásának legutolsó bizonyítéka az lesz, ha kiirt minden életet a planétán? – Mert nemcsak az ember pusztul el, hanem az állatok is, akiket pedig senki nem vádolhat kommunizmussal vagy antikommunizmussal.

Nem tudom elhinni, hogy ez a vég. Szeretném, ha az emberek egy pillanatra megfeledkeznének a civakodásról, és eltöprengenének, hogy ha túlélik, minden ok megvan feltételezni, hogy a jövő győzelmei mérhetetlenül meghaladják a múlt győzelmeit. Csak ezt kell választanunk, és folyamatos haladás vár ránk a boldogság, tudás és bölcsesség felé. Válasszuk helyette a halált, [*csak azért*] mert képtelenek vagyunk abbahagyni a civakodást? Úgy szólok önökhöz, mint emberi

lény az emberi lényekhez: emlékezzenek emberi mivoltukra, felejtsenek el minden mást. Ha erre képesek, vár az új út az új paradicsom felé. Ha nem képesek, nem vár más, csak az egyetemes halál.

Russell egész további életében nyíltan hirdette profetikus üzenetét. 1958-ban segített megalapítani a Nukleáris Leszerelés Kampányt, amelynek elnöke lett. 1961-ben bebörtönözték, mert arra uszította az embereket, hogy a nukleáris fegyverkezés elleni tiltakozásul szegjék meg a békét. Az 1962-es kubai rakétaválság alatt közvetlenül Kennedyvel és Hruscsowal levelezett.

•

MARTIN LUTHER KING
Montgomery, Alabama, 1955. december 5.

„Eljön az idő, amikor az embereknek elegük lesz"

Martin Luther King (1929–1968) amerikai baptista lelkipásztor volt a megfelelő ember a megfelelő helyen egy olyan történelmi pillanatban, amikor népének nagy formátumú vezetőre volt szüksége. Ez a pillanat 1954-ben érkezett el, amikor King élére állt a Montgomery város buszain utazók faji alapon történő megkülönböztetése ellen kezdeményezett mozgalomnak. Az amerikai történelemben előtte senkinek sem sikerült ilyen hosszú és sikeres támadást indítania a feketéket érő elnyomás ellen. King később a polgárjogi mozgalom élére állt, és Gandhihoz hasonlóan ragaszkodott az erőszakmentességhez.

1955. december 5-ének éjszakáján mintegy ezer fekete bőrű amerikai zsúfolódott be a Holt Street-i baptista templomba. Ezen a napon indult az első polgárjogi mozgalom. A templom előtt további ötezer ember: főként munkások és cselédek hallgatták hangszórókon a beszédet. Kingnek mindössze húsz perce volt, hogy a beszédre felkészüljön. Később azt írta, úgy döntött, azzal próbálja meg követőit cselekvésre buzdítani, hogy hangsúlyozza, az önbecsülésük forog kockán, és ha hajlandók ilyen fokú igazságtalanságot elfogadni tiltakozás nélkül, akkor önnön méltóságukat és az isteni rendelést

árulják el. „Ezt azonban ellensúlyozni fogom a szeretet keresztényi doktrínájának hangsúlyozásával."

Amikor Luther King és Ralph Abernaty[40] *a templomba léptek, mindenki feléjük fordult. King az „Onward Christian Soldiers" (Előre keresztény katonák) és a „Leaning on the Everlasting Arms" (Az örökkévaló karokra támaszkodva) kezdetű énekekkel nyitotta meg az istentiszteletet. Az imákat és a szentírásból történő felolvasást követően King a tévékamerák kereszttüzében a szószékre lépett. A hallgatóság tapssal fogadta, aztán a tömeg lassan elcsendesedett. Első beszédét, amellyel országos figyelmet vont magára, jegyzetek vagy kézirat nélkül mondta.*

Fontos ügyben gyűltünk össze itt ma este. Azért vagyunk itt, mert mindenekelőtt amerikai állampolgárok vagyunk, és eltökélt szándékunk, hogy megszerezzük állampolgárságunkat a szó legteljesebb értelmében. Azért vagyunk itt, mert mélyen gyökerező meggyőződésünk, hogy a kezdetben jelentéktelen okiratokból valódi cselekedetté formálódó demokrácia a kormányzás legnagyszerűbb formája a földön.

Eljön az idő, amikor az embereknek elegük lesz. Azért vagyunk itt ma este, hogy elmondjuk azoknak, akik oly régóta rosszul bánnak velünk: elegünk van. Elegünk van a hátrányos megkülönböztetésből és a megaláztatásból. Elegünk van abból, hogy az elnyomás durva lába lépten-nyomon belénk rúg.

Eljön az idő, barátaim, amikor az embereknek elegük lesz abból, hogy a megaláztatás feneketlen mélyére taszítsák őket, amikor megtapasztalják a szűnni nem akaró kétségbeesés sivárságát. Eljön az idő, amikor az embereknek elegük lesz abból, hogy nem juthatnak hozzá a júliusi csillogó napfényhez, és az alpesi november dermesztő hidegében kell álldogálniuk. Nem maradt más választásunk, mint a tiltakozás. Hosszú éveken át bámulatos türelemről tettünk tanúbizonyságot. Fehér testvéreink néha talán úgy érezték, elégedettek vagyunk azzal, ahogy velünk bánnak. Ma este azonban azért vagyunk itt, hogy megszabaduljunk attól a türelemtől, amely képessé tesz bennünket, hogy a szabadságon és az igazságosságon kívül mást is elviseljünk.

40 Ralph Abernaty: lelkész, polgárjogi harcos, Kinggel együtt a Montgomery buszbojkott társvezetője. Társszervezője volt a Southern Christian Leadership Conference nevű szervezetnek is, amelynek King 1968-as halála után a vezetője lett. 1990-ben hunyt el (a szerk.).

A demokrácia egyik legnagyobb dicsősége, hogy megadja a jogokért való tüntetés jogát. Ezek a szervezetek [*a Fehér Polgárok Tanácsai és a Ku-Klux-Klan*] azért tiltakoznak, hogy állandósítsák a társadalmon belül az igazságtalanságot; mi azért tiltakozunk, hogy a társadalomban végre megszülessen az igazságosság. Az ő módszereik erőszakhoz és törvénytelenséghez vezetnek. A mi tiltakozásunk nem jár keresztégetéssel. Egyetlen fehér embert sem ragad el otthonából a csuklyás néger csőcselék azért, hogy kegyetlenül meggyilkolja. Nem lesz fenyegetés és megfélemlítés. Minket a törvényesség és a rend legfontosabb alapelvei fognak irányítani.

A mi módszerünk a meggyőzés, nem az erőszak. Mi csak annyit mondunk az embereknek: „Legyen a lelkiismereted az iránytűd." Cselekedeteinket a keresztény hit legmélyebb meggyőződései kell hogy irányítsák. A szeretet eszménye kell hogy vezessen minket. Újra meg kell hallanunk Jézus évszázadnyi távlatokból zengő szavait: „Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, akik titeket átkoznak, és imádkozzatok azokért, akik háborgatnak titeket." Ha nem leszünk képesek erre, tiltakozásunk értelmetlen drámaként ér véget a történelem színpadán, emléke pedig a szégyen csúf ruházatába öltözik majd. Nem szabad, hogy a bántalmazások, amelyekkel szembe kellett néznünk, keserűvé tegyenek minket, és eljussunk odáig, hogy meggyűlöljük fehér testvéreinket. Ahogy Booker T. Washington mondta: „Senki sem alacsonyíthat le [*téged*] olyan mélyre, hogy meggyűlöld őt."

Jót cselekszünk azzal, amit teszünk. Ha még sincs igazunk, akkor a nemzet legfelsőbb bírósága téved. Ha nincs igazunk, akkor az Egyesült Államok alkotmánya hibás. Ha nincs igazunk, akkor a mindenható Isten téved. Ha nincs igazunk, akkor a názáreti Jézus csak egy utópista álmodozó volt, aki sosem szállt alá a mennyekből.

Ha bátran, de az emberi méltóságot és a keresztényi szeretetet megőrizve tiltakoztok, akkor a jövő nemzedékeinek történelemkönyvét író történészek megállnak majd egy pillanatra, és azt mondják: „Volt egy nagy nép, egy fekete nép, amely új értelmet és méltóságot fecskendezett a civilizáció vénájába." Ez a mi feladatunk és mindenekfölött álló felelősségünk.

NYIKITA HRUSCSOV
Moszkva, 1956. február 25.

„El kell törölnünk a személyi kultuszt”

Hat hónappal Sztálin halála után Nyikita Hruscsov (1894–1971) lett a Szovjet Kommunista Párt első titkára. Hruscsov megkezdte hatalmának kiépítését a legfelső vezetésben, s még 1955-ben bebiztosította, hogy Bulganyin legyen az utódja a miniszterelnöki székben.

Az SZKP XX. kongresszusát – amely Sztálin halála óta az első volt – a Kremlben tartották 1 355 szavazásra jogosult küldött jelenlétében, akik már az első napon észrevették, hogy az ülésteremben nem lóg Sztálin fényképe. Hruscsov hétórás hivatalos beszámolójában alig tett említést Sztálinról, viszont a február 24-i rendes ülés után a küldötteket egy szigorúan őrzött éjszakai gyűlésre hívták. Ezen a titkos találkozón Hruscsov az évszázad egyik legszenzációsabb beszédét mondta el, amelyben megtámadta a Sztálin rémuralma alatt kialakult személyi kultuszt, és egy olyan szabadabb korszak kezdetét jelentette be, amelyben Sztálin áldozatait rehabilitálják.

Elvtársak! A párt Központi Bizottságának jelentésében a XX. kongresszuson, a küldöttek több beszédében, és korábban a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának plenáris ülésén sok minden elhangzott a személyi kultuszról, és annak káros következményeiről. Sztálin halála után a párt Központi Bizottsága egy olyan politika kidolgozását kezdte meg, amely tömören és következetesen elmagyarázza, hogy a marxizmus-leninizmus szellemétől idegen és megengedhetetlen egyetlen embert kiemelni, és felruházni őt emberfeletti tulajdonságokkal, amelyek csak egy istenre lehetnek jellemzőek. Egy ilyen ember állítólag mindent tud, mindent lát, mindenki helyett gondolkozik, bármit megtehet, és viselkedésében csalhatatlan. Egy ilyen emberrel kapcsolatos hit, különösen Sztálin esetében, évek óta gyakorlat volt nálunk.

1922 decemberében a párt kongresszusához írott levelében Vlagyimir Iljics [*Lenin*] így fogalmazott: „Miután átvette a főtitkári posztot, Sztálin elvtárs mérhetetlen hatalmat összpontosított a kezében, és

nem vagyok benne biztos, hogy ezt a hatalmat az elvárható gondossággal fogja-e gyakorolni.”

Ez a levelet – a párt történetében csak Lenin „végrendeleteként” ismert hihetetlen politikai jelentőségű dokumentumot – kiosztottuk a XX. pártkongresszus küldöttei között. Önök már elolvasták ezt a levelet, és biztos vagyok benne, hogy többször is el fogják olvasni. Talán eltöprengenek majd Lenin egyszerű szavai fölött, amelyekkel Vlagyimir Iljics hangot adott a párt, a nép, az állam és a párt jövőbeni politikája felett érzett aggodalmának. Vlagyimir Iljics ezt mondja: „Sztálin rendkívül goromba, és ez a hiba, amelyet magunk és a kommunisták között szabadon tolerálunk, olyan hiba lesz, amelyet egy főtitkártól már nem lehet eltűrni. Emiatt azt javaslom, hogy az elvtársak gondolkodjanak el egy olyan módszeren, amellyel Sztálint el lehet mozdítani a pozíciójából, és amellyel új embert találnak a helyére, aki mindenekfelett egy tulajdonságban fog különbözni Sztálintól, ez pedig a nagyobb türelem, a nagyobb hűség, több kedvesség és figyelmesebb magatartás az elvtársakkal szemben, valamint kevésbé szeszélyes vérmérséklet.”

Leninnek ezt a dokumentumát a XIII. pártkongresszus küldötteivel ismertették, akik megvitatták Sztálin áthelyezését a főtitkári posztról. Azonban a küldöttek úgy döntöttek, Sztálin maradjon a helyén, mert abban bíztak, hogy megfogadja Vlagyimir Iljics kritikai megjegyzéseit, és képes lesz tenni azon hibái ellen, amelyek miatt Lenin annyit aggódott... Az események bebizonyították, hogy Lenin aggodalma megalapozott volt: a halála utáni első periódusban Sztálin megfogadta a tanácsát, de később már nem foglalkozott Vlagyimir Iljics figyelmeztetésével.

Amikor Sztálinnak a párt és az ország vezetésével kapcsolatos gyakorlatát elemezzük, amikor megállunk egy pillanatra, hogy szemügyre vegyük, mi mindent követett el, [*akkor*] meg vagyunk győzve, hogy Lenin félelmei megalapozottak voltak. Sztálin negatív tulajdonságai, amelyek Lenin idejében még alig mutatkoztak, hatalmának utolsó éveiben teljesen felszínre bukkantak, és soha nem látott kárt okoztak a pártnak. Komolyan meg kell fontolnunk, és pontosan kell elemeznünk, mi történt annak érdekében, hogy megelőzzük a Sztálin életében történtek megismétlődésének lehetőségét bármilyen formában is. Hiszen Sztálin nem tűrte a testületi elvet sem a vezetésben, sem a munkában, [*ellenben*] brutális erőszakot gyakorolt nemcsak

mindennel szemben, ami ellentmondott neki, hanem azzal szemben is, ami szeszélyes és despota jelleméből fakadó elveivel volt ellentétes. Sztálin nem használta a meggyőzés, a magyarázat, az emberekkel való türelmes együttműködés eszközét, hanem mindenkire ráerőltette akaratát, és mindenkitől megkövetelte, hogy teljes mértékben értsen egyet a véleményével. Mindenkire, aki szembe helyezkedett akaratával vagy megpróbálta álláspontja, véleménye helyességét bizonyítani, a vezetői testületből való elmozdítás, majd pedig erkölcsi és fizikai megsemmisítés várt. Ez különösen igaz volt a XVII. pártkongresszust követő időszakra, amikor sok, a kommunizmus ügye iránt elkötelezett és őszinte prominens pártvezető és egyszerű pártmunkás esett áldozatul Sztálin despotizmusának...

Sztálin találta ki a „nép ellensége" koncepcióját. Ez a minősítés automatikusan szükségtelenné tette, hogy a vitába keveredett emberek ideológiai hibáit ki lehessen javítani: ez a kifejezés tette lehetővé a forradalmi törvényesség minden normáját megsértő legkegyetlenebb elnyomás használatát mindenki ellen, aki bármilyen formában ellentmondott Sztálinnak, mindenki ellen, akiről csak gyanították az ellenséges szándékot, mindenki ellen, aki rossz hírbe keveredett. A „nép ellensége" koncepciója kizárta mindenféle ideológiai harc lehetőségét, egy álláspont kifejtését egy kérdéssel kapcsolatban, még akkor is, ha az gyakorlati természetű volt. A vádlott bűnösségének egyetlen bizonyítéka a minden modern jogtudományi normának ellentmondó „beismerő vallomás" volt; és ahogy a későbbiekben kiderült, ezeket a „beismerő vallomásokat" a vádlottra gyakorolt fizikai nyomással szerezték meg. Ez a forradalmi törvényesség csúfos megsértéséhez vezetett, és [*ahhoz*] a tényhez, hogy sok teljesen ártatlan ember, akik a múltban a párt védelmezője volt, áldozattá vált. A párt irányvonalának egykori ellenzőivel kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy gyakran semmilyen elfogadható, komoly ok nem volt a megsemmisítésükre; a „nép ellensége" megfogalmazást kifejezetten az ilyen emberek fizikai megsemmisítése érdekében használták.

Mindenki tudja, Lenin mennyire engesztelhetetlen volt a marxizmus ellenségeivel szemben, azokkal szemben, akik eltértek a párt helyes irányvonalától. Ugyanakkor Lenin, mint az a dokumentumból nyilvánvalóan kitűnik, a párt gyakorlati vezetésében megkövetelte a párttól, hogy a lehető legközelebbi kapcsolatot tartsa azokkal

az emberekkel, akik határozatlannak mutatkoztak vagy ideiglenesen nem értettek egyet a párt irányvonalával, de akiket ugyanakkor vissza lehetett fordítani a párt útjára. Lenin azt tanácsolta, hogy ezeket az embereket kirívó módszerek igénybevétele nélkül tanítsák. Lenin bölcsessége az emberekkel való kapcsolattartás területén a káderekkel folytatott közös munkájában nyilvánult meg.

Sztálint azonban teljesen más kapcsolat jellemezte az emberekkel. Lenin erényei – a türelmes munka az emberekkel, konok és alapos tanításuk, a képessége, hogy ne erőszakkal, hanem az ideológiai meggyőzés segítségével vegye rá az embereket, hogy kövessék őt – Sztálintól teljesen idegenek voltak. Ő elvetette Leninnek a meggyőzésen és a tanításon alapuló módszerét, és az ideológiai harc helyett az adminisztratív erőszak, a tömeges elnyomás és terror eszközét választotta. Egyre jobban és egyre konokabbul a büntetésre helyezte a hangsúlyt, miközben a szovjet jog minden létező erkölcsi normáját megsértette. Egy ember önkényes viselkedése a többieket is az önkényességre bátorítja, sőt meg is engedi azt. Emberek ezreinek tömeges letartóztatása és deportálása, tárgyalás és normális nyomozás nélküli kivégzések...

Lenin a legsúlyosabb módszerekhez csak a legszükségesebb esetekben nyúlt, amikor még mindig voltak kizsákmányoló osztályok, amelyek erőteljesen ellenezték a forradalmat, amikor a túlélésért folytatott harc a legkeményebb formáját öltötte, és polgárháborúban csúcsosodott ki.

Sztálin azonban a legsúlyosabb módszereket és a tömeges elnyomást akkor használta, amikor a forradalom már győzött, miután a kizsákmányoló osztályokat már elimináltuk, és a szocialista kapcsolatok már mélyen meggyökereztek a nemzetgazdaság minden részében, pártunk pedig politikailag konszolidálódott és mind számában, mind ideológiájában megerősödött. Nyilvánvaló, hogy Sztálin számos esetben türelmetlen volt, brutális, és visszaélt hatalmával. Ahelyett, hogy politikai igazát bizonyította és a tömegeket megmozgatta volna, gyakran az elnyomás és a fizikai megsemmisítés útjára lépett nemcsak a tényleges ellenségekkel, hanem olyan emberekkel szemben is, akik semmiféle bűnt nem követtek el a párt és a szovjet kormány ellen. Nem bölcsességet látunk itt, hanem annak a brutális erőnek a demonstrációját, amely Lenint annyira aggasztotta...

Emlékszem a napra, amikor a Szovjetunió és a Jugoszlávia közötti konfliktust mesterségesen felerősítették. Egyszer, amikor Kijevből

Moszkvába mentem, meghívást kaptam Sztálinhoz, aki egy Titóhoz küldött levél másolatát mutatta nekem és megkérdezte: „Látta ezt?” A választ meg sem várva így felelt: „Megrázom a kisujjam, és Tito nincs többé. Vége van.”

Majdnem sokba került nekünk ez a „megrázom a kisujjam”. Ez a kijelentés megmutatta, hogy Sztálin milyen mániákusan kereste a nagyságot, mert egyre csak ezt mondta: „Megrázom a kisujjam, és Koszior nem lesz többé”; „Megrázom a kisujjam, és Posztisev meg Csubar nem lesznek többé”; „Megint megrázom a kisujjam, és nem lesz többé Voznyeszenszkij és Kuznyecov, és még többen fognak eltűnni.” De Titóval nem ez történt. Mindegy, hogy mennyire rázta meg Sztálin nemcsak a kisujját, hanem bármely testrészét, amit meg tudott rázni, Tito nem bukott el. Miért? A jugoszláv elvtársainkkal fennálló nézeteltérésünk esetében Tito mögött ott állt az állam és az emberek, akik keményen harcoltak a szabadságukért és függetlenségükért, emberek, akik támogatták a vezetőiket.

Önök is láthatják, hova vezetett Sztálin mániákus nagyság-keresése. Teljesen elvesztette a kapcsolatot a valósággal: dölyfössége és gyanakvása nemcsak a Szovjetunióval kapcsolatban jelentkezett, hanem más pártokkal és [*más*] nemzetekkel kapcsolatban is. Sztálin nem volt tisztában a tartományok igazi helyzetével, vonakodott szembenézni az élet valóságával, és ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az az irány, amelyet a mezőgazdaságnak szabott. Még azok is észrevették a mezőgazdaság nehéz helyzetét, akik alig foglalkoztak a nemzeti helyzettel. Nem úgy Sztálin. Elmondtuk ezt Sztálinnak? Igen, elmondtuk, de ő nem támogatott minket. Miért nem? Mert Sztálin soha nem utazott sehova, nem találkozott városi és kolhozbeli dolgozókkal, nem tudta, pontosan mi a helyzet a tartományokban. Az országot és a mezőgazdaságot csak filmekből ismerte. És ezek a filmek felöltöztették és megszépítették a mezőgazdaság helyzetét.

Sok film úgy festette le az életet a kolhozokban, hogy az asztalok roskadoztak a pulykák és libák súlyától. A jelek szerint Sztálin azt hitte, hogy ez valóban így is van. Vlagyimir Iljics másképpen nézett az életre: ő mindig közel volt az emberekhez, rendszeresen fogadta a parasztok küldötteit, gyakran beszélt gyári munkásgyűléseken, ellátogatott a falvakba és beszélt a parasztokkal. Sztálin távol tartotta magát az emberektől, soha nem ment sehova. Ez évtizedekig folyt így. 1928

januárjában látogatott el utoljára egy faluba, amikor a gabonatermés-sel kapcsolatban Szibériába utazott. Akkor honnan tudhatta volna, mi a helyzet a tartományokban?

A legkomolyabbban szembe kell néznünk a személyi kultusz kérdésével. Nem engedhetjük meg, hogy erről a párton kívül tudomást szerezzenek, különösen a sajtó nem. Ez az oka annak, hogy most zárt ülésen vagyunk. Ismernünk kell a határainkat: nem adhatunk muníciót az ellenségnek, nem teregethetjük ki szennyesünket a szemük előtt. Azt hiszem, a kongresszusi küldöttek megértik, és megfelelően kezelik ezeket a javaslatokat. *(Viharos taps.)*

Elvtársak! Határozottan el kell törölnünk a személyi kultuszt egyszer s mindenkorra, és le kell vonnunk az ideológiai-elméleti és a gyakorlati munkára vonatkozó megfelelő következtetéseket. A következő okok miatt fontos ez. Először is, bolsevik módjára el kell ítélnünk és meg kell szüntetnünk a személyi kultuszt, mert az idegen a marxizmus-leninizmustól, nem áll összhangban a pártvezetés elveivel és a pártélet normáival, és lankadatlanul küzdenünk kell minden olyan kísérlet ellen, amely ezt a gyakorlatot bármilyen formában vissza akarja állítani. Ismét meg kell tanulnunk és az ideológiai munkában ténylegesen gyakorolnunk kell a marxista-leninista tudomány legfontosabb tételeit az emberekről mint a történelem alkotóiról és az emberiség materiális és szellemi jólétének létrehozóiról, a marxista párt meghatározó szerepéről a társadalom átalakításáért folytatott forradalmi harcban, a kommunizmus győzelméről.

Elvtársak, a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa újult erővel tanúsítja pártunk megbonthatatlan egységét, összetartását a Központi Bizottság mellett, és eltökélt akaratát, hogy felépíti a kommunizmust. *(Viharos taps.)* A tény pedig, hogy a marxizmus-leninizmustól idegen személyi kultusz alapvető problémáit megoldjuk, ahogy terhes következményeitől is megszabadulunk, pártunk morális és politikai erejét bizonyítja. *(Hosszú taps.)* Teljesen biztosak vagyunk, hogy a XX. kongresszus történelmi határozataival felfegyverkezett pártunk új sikerek és új győzelmek felé vezeti a szovjet népet a lenini úton. *(Viharos, hosszan elnyúló taps.)* Éljen soká pártunk győzelmes jelszava: a leninizmus! *(Hosszú, elnyúló tapsvihar, amelynek a végén a küldöttek felállva éljeneznek.)*

Bár a beszédet Hruscsov titokban mondta el, az hamar eljutott a többi kommunista országba, végül pedig Nyugatra is. Nyugtalanságot szított Lengyelországban, forradalmat robbantott ki Magyarországon, és elmélyítette a szakadást Mao Kínájával. Ezek együttesen vezettek végül Hruscsov bukásához 1964-ben, alig két évvel azután, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok majdnem háborúba keveredett a kubai rakétaválság miatt.

•

ANEURIN BEVAN
London, 1956. december 5.

„Más normák szerint”

Az 1956-os szuezi válság – amit az indított el, hogy Nasszer egyiptomi elnök állami tulajdonba vette a Szuezi Csatorna Társaságot – sokkal inkább megosztotta a brit közvéleményt, mint bármi a világháború óta, ráadásul elvonta az angolok és az amerikaiak figyelmét a magyarországi felkelés elnyomására küldött szovjet beavatkozásról. Egyiptom angol-francia inváziója november 5-én indult, de két nappal később megtorpant, mert az ENSZ és az Egyesült Államok is elítélte.

Aneurin Bevan (1897–1960) a brit Munkáspárt külföldi ügyekben illetékes hivatalos szóvivőjeként nagyon erősen kritizálta a kormány szuezi politikáját. Az ügyről az első vizsgálatot december 5-én tartották az alsóházban, ahol Bevan – életrajzírója, Michael Foot megfogalmazásában – sokak szerint élete legjobb beszédét tartotta: „Bevan az elé szórt vádakat egyetlen, csillogó szintézissé kovácsolta; a szellemesség egybeolvadt a bölcsességgel, a bölcsesség a szellemességgel, mint egy kard két éle”. Az alábbi a beszéd befejező része.

A modern társadalom szociális berendezkedése olyan bonyolult és törékeny, hogy nem támogathatja a katonauralmat. A modern társadalom folyamatai nem alakulhatnak úgy, hogy fegyveres erővel próbáljuk akaratunkat más nemzetekre kényszeríteni. Ha ezt nem tanultuk meg, nem tanultunk semmit. Akármilyen erkölcsi indok áll a kormány akció-

ja mögött – amely akcióhoz nem fér kétség –, kétség sem férhet hozzá, hogy [*az*] imbecillis indok. A legcsekélyebb kétség sem férhet hozzá, hogy olyan módszereket próbáltunk bevetni, melyek arra voltak hivatva, hogy tönkretegyék a célt, ami természetesen be is következett, mint láttuk.

A modern világban újra és újra bebizonyosodik, hogy a férfiak és nők gyakran készek elfogadni az anyagi veszteséget olyasmiért, amiről úgy vélik, hogy megéri. Ezt láttuk Budapesten, és ezt láttuk a Közel-Keleten. Ezért is kérem tisztelt képviselőtársaimat, fordítsanak hátat ennek az igen ronda fejezetnek, és vegyék észre, hogy ha ebben a világban akarunk élni, tisztességes nemzetként, a világ tisztességes polgáraiként, [*akkor*] más normák szerint kell cselekednünk, mint azt az elmúlt hetekben tettük.

Kereken elutasítom ezt a közönyt az ártatlan férfiak és nők élete iránt. Meglehet, hogy Port Saidban száz, kétszáz vagy háromszáz a halottak száma.[41] Egyetlen életet sincs jogunk elvenni. Tisztelt képviselőtársaim, kezdjék felismerni, mennyire felháborítja ez a világot, amikor elér a férfiak és a nők képzeletéhez mindenütt, és itthon is, hogy mi, nyolcmillióan itt Londonban, a világ legnagyobb polgári célpontjában, zsúfolt szigetünk védtelenségével, amiként semmilyen más ország nem védtelen a modern fegyverek barbarizmusa ellen, mi magunk állítottunk példát. Mi magunk sorozzuk be fiainkat, adunk fegyvert és repülőgépeket nekik, mondván: „Bombázzátok le azt." Ez annyira förtelmes, hogy emberi nyelven el sem lehet mondani. És mi célból? A kormány nyomorúságos és triviális okra használ epószi fegyvereket, és emiatt történt, hogy ez alatt a boldogtalan időszak alatt a miniszterek – mindegyikük – az illő keretek között vitatkoztak és érveltek: mert mesterséges csirkefogók lettek. Igazából nem csirkefogók. Csak csirkefogó pályára tévedtek, pedig még a csirkefogó nyelvet sem tudják rendesen használni.

Nincs értelme azzal vigasztalódniuk, tisztelt képviselőtársaim, hogy [*ők*] nagyobb támogatást élveznek az országban, mint amire vártak. Persze, hogy támogatja őket az ország.[42] Támogatják őket a hebehur-

41 A francia és brit csapatok 1956. november 5-én szálltak partra a Szuezi-csatorna bejáratánál lévő Port Said térségében. Bevan nyilván a brit katonai áldozatokról beszél, ennek pontos száma azonban máig bizonytalan (a szerk.).

42 A Gallup 1956. november 11-i közvélemény-kutatása alapján a britek 53%-a támogatta, 32%-a ellenezte az egyiptomi hadműveleteket (a szerk.).

gyák és ostobák, akik még mindig a hagyományos értékeket vallják, s akik még mindig azt képzelik, a régi módszerekkel minden megoldható. Persze hogy támogatják. Az egész emberiség azért még nem nőtt fel. De ne hagyjuk, hogy vigaszt leljenek ebben. Woodfordi tisztelt képviselőtársam [*Sir Winston Churchill*] már figyelmeztette őket korábban; *A második világháború* első kötetében a háború előtti helyzetről szólva ezt írja: „Így történelmünk legszerencsétlenebb kormányzata belátta hibáit és korlátait, amit a nemzet vetett a szemére. A számlát azonban meg kellett fizetni, s ez az új alsóháznak közel tíz évébe telt."

A beszédet az alsóházon belül és kívül is nagy tetszés fogadta, és még Bevan korábbi kritikusai is úgy gondolták, neki kellene lennie a következő külügyminiszternek.[43]4

•

ANEURIN BEVAN
Brighton, 1957. október 3.

„Meztelenül a tárgyalóterembe"

Miért tette? Miért, miért, miért? – ez volt a Bevan-hívek, a Munkáspárt megzavarodott baloldali szövetségeseinek dühös reakciója a pártkonferencián tartott beszéd után, melyben Bevan ellenezte az egyoldalú brit leszerelésre felszólító 24. számú határozatot.

1957-es, a hidrogénbombával kapcsolatos vitában tartott beszéde volt Bevan karrierjének legmerészebb pontja: átállt régi ellensége, Hugh Gaitskell oldalára, elutasítva legközelebbi politikai barátai véleményét. „Sokat gondolkodtam rajta – mondta. – Tudtam, hogy sok barátot megbántok, megsértek vele." Beszédét tiltakozó kiáltások szakították félbe. „Azt hiszik, félek?" Nem érkezett válasz. „Azt mondom, amiben hiszek." Ezt mondta:

43 A szuezi hadműveletek megindítása után a brit kormány kiélezett helyzetben találta magát. Egyfelől a szovjetek „minden hozzáférhető fegyverrel" végrehajtandó fenyegetése jelentett nyomást, másfelől a franciák próbálták rávenni őket, hogy folytassák a hadműveleteket. Anthony Nutting külügyminiszter november 5-én lemondott (a szerk.).

Ha elfogadják ezt a határozatot, követik minden vonatkozását, és nem futamodnak meg, az angol külügyminisztert, bárki legyen is az, meztelenül küldik a tárgyalóterembe. Persze, prédikációt még tarthat, akár jó prédikációt is. De nem biztos, hogy efféle cselekedet szükséges ahhoz, hogy megfosszák a világot ennek a bombának a fenyegetésétől. Az ilyen fajta cselekedet [*tehát az egyoldalú leszerelés*] még mindig megvalósítható, ha minden más csődöt mond. Bármikor meg lehet tenni. Ha a szövetségesekre és ellenfelekre gyakorolt befolyás nem hoz gyümölcsöt, az effajta egyoldalú akció még akkor is megtehető. *(Közbekiáltás: Inkább most!).* „Inkább most" – mondják. Hadd válaszoljak innen. Inkább most történjen meg a munkáspárti konferencián? Most nem tehetik. Nincs az önök kezében a lehetőség. Annyit tehetnek, hogy elfogadják a határozatot. Önök azt mondják, az angol külügyminiszter álljon fel az Egyesült Nemzetek Szervezetében, és egyeztetés nélkül – ne feledjék: ez egy felelősségteljes hozzáállás! –, anélkül, hogy előtte elmondaná a nemzetközösség tagjainak, anélkül, hogy egyeztetne velük, jelentse ki, az angol Munkáspárt egyoldalúan elhatározza, hogy az ország kivonja magát az összes megállapodás és kötelezettség alól, amelyeket más országokkal és a nemzetközösség tagjaival kötött – minden megbeszélés nélkül. Ezt nevezik maguk államférfiúi magatartásnak? Szerintem ez érzelmi görcsrángás...

Ha egy szocialista külügyminiszternek esélye adatik, meg kell neki engedni, hogy a rossz politikát jó politikával helyettesítse. Ne fegyverezzük őt le diplomáciailag, érzelmileg és minden más módon, mielőtt még megfordulhatna.

Ez az ország mintegy véletlenül is megsemmisülhet az Oroszország és az USA közti háborúban. Még az sem szükséges, hogy bombákat dobjanak ránk. Ha kitör a háború az USA és a Szovjetunió között, ez az ország, csakúgy, mint az emberiség többi része, megmérgeződik. Ezáltal azt kell mérlegre tennünk, hogy a politika, amit fontolgatunk, mekkora hatással és befolyással lehet az USA és a Szovjetunió politikájára...

Komolyan hiszek a bomba elutasításában. De nem ez a kérdés. Ezt próbálom megértetni önökkel. Ha a 24. határozat csak erről szólna, nem sok gondunk lenne vele. Csakhogy ha a 24. határozatot vonzataival együtt olvassuk, az azt jelenti, hogy tisztességes emberként

önöknek kötelességük azonnal megvonni minden védelmet, minden szövetséget és minden kapcsolatot mindenkivel, aki hidrogénbombát használ, birtokol vagy gyárt. Ez a mi dilemmánk. Szerintem nagyon-nagyon komoly dilemma. Nem is volt hasonló a világtörténelemben. Véleményem szerint ez nem államigazgatási kérdés...

Egyetlen nemzetnek sincs joga úgy kiirtani a gonoszt, hogy közben még nagyobb gonoszt hoz létre, mint amelytől meg akar szabadulni. A hidrogénbomba pedig a legnagyobb gonosz, amivel ma dolgunk lehet. Sajnos azonban a Szovjetunió és az USA birtokában van ennek a fegyvernek, minket pedig az a veszély fenyeget, hogy [*az ő*] rivalizálásuk és ellenségeskedésük következtében megsemmisülünk. Szeretném, ha lenne alkalmunk befolyásolni e két ország politikáját, de annak nem ez a módja. Önök nem adnak nekünk esélyt. A minap azt kérdezte tőlem valaki: „Mi értelme felállni és azt mondani, hogy megállítjuk vagy felfüggesztjük a kísérleteket?” Ezt már elmondtuk. Csak keményebb és keményebb döntéseket hozunk, de nem cselekszünk? Kérem, könyörgök, elvtársaim, gondolják át a döntést még egyszer, mert hiszem, hogy akik támogatják a 24-es határozatot, teljes őszinteséggel teszik. Azért teszik, mert hiszik, hogy [*ez*] a döntés testesíti meg a bomba elutasítását. De biztos vagyok benne, szívük mélyén beismerik, hogy nem gondolták végig ennek a következményeit. Nem ismerték fel, hogy a döntés elfogadásának az lehet a következménye, hogy Nagy-Britannia diplomáciai paraván mögé kényszerül.

1959-ben Ancurin Bevan lett a brit Munkáspárt alvezére.

•

JOHN F. KENNEDY
Los Angeles, 1960. július 15.

„Új Határvidék”

A szolid, de unalmas Eisenhower-adminisztráció után John Fitzgerald Kennedy (1917–1963) új távlatokat és új reményt kínált az amerikaiaknak, arra sürgetve őket, csatlakozzanak hozzá az „új határon”.

A Demokrata Párt Los Angeles-i elnökjelölő konvencióján Kennedy maga mögé utasította Stuart Symingtont, Lyndon Johnsont és Adlai Stevensont, így ő lett a párt elnökjelöltje. Jelölést elfogadó beszéde alatt mellette állt anyja és húga, valamint legyőzött ellenfelei. Miközben a nap lenyugodni készült, Kennedy nyugat felé, a Los Angeles Coliseumban összegyűlt 80 000 demokrata felé fordult – egyben 35 millió amerikai felé is, akik a televízióban nézték őt. Arca fáradt és elcsigázott volt a mögötte álló, egy évig tartó kampány és az alvás nélkül töltött hét miatt. Hangja erőteljesen és szomorúan csengett.

Az amerikaiak többet várnak tőlünk a felháborodás és a támadás hangjainál. Az idő, amelyben élünk, annál sokkal komorabb, a változás sokkal sürgetőbb, a kockázat pedig sokkal nagyobb, semhogy teret engedjünk a politikai viták szokásos szenvedélyének. Nem azért vagyunk itt, hogy átkozzuk a sötétséget, hanem hogy gyertyát gyújtsunk, amely a sötétségen keresztül biztonságos és józan jövőbe vezet minket. Winston Churchill mondta, amikor vagy húsz évvel ezelőtt miniszterelnök lett: „Ha a múltról és a jelenről vitázunk, az a veszély fenyeget minket, hogy elveszítjük a jövőt."

Nekünk ma erre a jövőre kell figyelnünk. Mert a világ változik. Egy kor véget ér, de a módszerek nem változnak. Szerte az egész világon – különösen az újabb nemzetekben – fiatal emberek kerülnek hatalomra; olyanok, akiket nem kötnek gúzsba a múlt tradíciói; olyanok, akiket nem vakítanak el régi félelmek és gyűlöletek; fiatal emberek, akik képesek sutba vágni a régi jelszavakat, tévképzeteket és gyanakvásokat. A republikánusok legvalószínűbb elnökjelöltje [*Richard Nixon*] természetesen szintén fiatal ember. De a megközelítése legalább olyan idejétmúlt, mint McKinleyé. Az övé a múlt pártja. Beszédei olyanok, mint egy múlt századi almanach általánosságai. Pártjának politikájában, amely elavult demokrata panelekből áll, a bátorságot régi meggyőződéseink megszokásából meríti. Választási ígéretük a status quo ígérete – pedig ma nem lehet status quo.

Ma este nyugat felé fordulok, arra, amerre egykor az utolsó határ húzódott. A mögöttem nyújtózó háromezer mérföldes területről érkeztek az első telepesek, akik lemondtak a biztonságról, a kényelemről, s nemegyszer életüket is adták, hogy egy új világot építsenek itt, nyugaton. Ők nem voltak saját kételyeik foglyai, saját árcé-

duláj uk rabjai. Nem az volt a mottójuk, hogy „mindenki magáért”, hanem „mindenki a közös ügyért”. Eltökéltek voltak, hogy egy erős és szabad világot építenek, hogy úrrá lesznek [*annak*] veszélyein és nehézségein, hogy legyőzik az ellenséget, amely kívülről és belülről egyaránt fenyegette őket.

Akadnak, akik azt mondják: ezek a küzdelmek mára véget értek, minden horizontot felfedeztünk, minden csatát megnyertünk, s hogy nincs már többé amerikai határvidék. Nagyon remélem, hogy az egybegyűltek között senki nem osztja ezt a vélekedést. Mert a problémákat nem oldottuk meg, mert a csatákat nem nyertük meg; ma egy újabb határvidéken állunk, az 1960-as évek határvidékén, ismeretlen lehetőségek és veszélyek határvidékén, meg nem valósult remények és fenyegetések határvidékén.

Woodrow Wilson Új Szabadsága[44] új politikai és gazdasági rendszert ígért nemzetünknek. Franklin Delano Roosevelt New Deal-je biztonságot és segítséget ígért a rászorulóknak. Ám az Új Határvidék, amelyről [*én*] beszélek, nem ígéretekről, hanem kihívásokról szól. Nem azt foglalja magában, amit az amerikai népnek ajánlani akarok, hanem azt, amit kérni akarok tőlük. A büszkeségükre apellál, nem pedig a pénztárcájukra: a nagyobb biztonság helyett még több áldozat ígéretét tartalmazza.

El kell mondanom, hogy az Új Határvidék itt van előttünk, akár akarjuk, akár nem. E határvidék mögött a tudomány és a világűr felfedezetlen területei húzódnak, háború és béke megoldatlan kérdései, a közöny és az előítélet eddig le nem győzött bugyrai, a szegénység és a túltermelés megválaszolatlan kérdései. Könnyebb lenne visszavonulni erről a határvidékről a múlt biztonságos középszerébe, a jó szándék és a kenetteljes retorika csábítására hallgatva: akik ezt szeretnék, ne szavazzanak rám, legyenek bármelyik párt tagjai is.

Hiszem, hogy a mostani idő új felfedezéseket követel, újításokat, képzelőerőt, döntéseket. Azt kérem mindenkitől, legyen ennek az Új Határvidéknek az első telepese. Azokhoz szólok, akik életkoruktól függetlenül szívükben fiatalok, akik pártállástól függetlenül szellemükben bátrak, azokhoz, akik meghallják a Szentírás hívását: „Légy

44 Wilson elnök New Freedom nevű progresszív reformterve az 1910-es évek második felében elsősorban az amerikai gazdaság igazságosabb és demokratikusabb működésére vonatkozott (a szerk.).

bátor és erős, ne félj és ne rettegj!" Bátorságra van ma szükségünk, és nem elégedettségre; igazi vezetőkre, nem pedig eladási ügynökökre. Ma csak egyetlen hatályos tesztje van annak, ki az igazi vezető: képes-e vezetni, képes-e utat mutatni határozottan. A megfáradt nemzet konzervatív nemzet – mondta egykor David Lloyd George; de az Egyesük Államok ma nem engedheti meg magának sem azt, hogy fáradt, sem azt, hogy konzervatív legyen.

Lehetnek olyanok, akik többet szeretnének hallani, több ígéretet ennek vagy annak a csoportnak, több kemény szót a Kremlben ülő férfiakról, több ígéretet egy szebb jövőre, amelyben az adók mindig alacsonyak, a támogatások mindig magasak. De az én ígéreteim azon politikai program részei, amelyet támogatnak. Céljainkat nem. retorikával fogjuk elérni, és csak akkor hihetünk a jövőben, ha hiszünk magunkban.

Kemény és tagadhatatlan tény, hogy ez a határvidék, amelyen most állunk, történelmi fordulópont. Újra és újra bizonyítanunk kell, hogy ez a nemzet – illetve bármely nemzet, amely hozzánk hasonló módon jött létre – képes-e fennmaradni,[45] hogy képes-e a számtalan lehetőséggel és rengeteg alternatívával rendelkező szabad társadalmunk versenyre kelni a kommunista rendszer eltökélt előrehaladásával. Képes-e a fennmaradásra egy olyan jól szervezett és jól kormányzott társadalom, mint a mienk? Ez az igazi kérdés. Elég erősek-e az idegeink és az akaratunk? Képesek leszünk-e kitartani egy olyan korban, amikor nemcsak a pusztító fegyverek új generációit látjuk létrejönni, hanem amelyben versenyt futunk az ég és az eső, az óceánok és a hullámok, a világűr ismeretlen területeinek és az emberek legbensőbb gondolatainak megismeréséért? Készen állunk a feladatra? Szembe tudunk nézni a kihívással? Hajlandóak vagyunk ugyanannyi erőfeszítést hozni a mában a jövőért, mint az oroszok? Vagy fel kell áldoznunk a jövőnket azért, hogy élvezzük jelenünket? Ez az Új Határvidék kérdése. Nemzetünknek ezt a döntést kell meghoznia. Egy olyan döntést, amely nem pusztán két ember vagy két párt közötti választást jelent, hanem a közérdek és magánjó között, a nemzeti nagyság és a nemzeti bukás között, a haladás friss levegője és a 'normalizmus' áporodott,

---

45 A mondat egy része: „ez a nemzet – illetve bármely nemzet, amely hozzánk hasonló módon jött létre -képes-e fennmaradni" – közvetlen idézet Abraham Lincoln 1863. november 19-én Gettysburgben elmondott beszédéből (a szerk.).

dohos atmoszférája között, a határozott eltökéltség és a vánszorgó középszer között.

Az emberiség a döntésünket várja. Az egész világ látni akarja, mit teszünk. Nem csalódhatnak bennünk; mert meg kell próbálnunk.

John F. Kennedy minimális többséggel győzte le Richard Nixont, és a következő év januárjában ő lett az Egyesült Államok legfiatalabb, és egyben első római katolikus elnöke.

•

JOHN F. KENNEDY
Washington D.C., 1961. január 20.

„A fáklya az amerikaiak egy új generációjának kezében van”

A második világháború alatt született férfiak és nők számára John F. Kennedy beiktatási beszéde egy új politikai generáció kezdetét jelezte. A negyvennégy éves elnök emléke beivódott az amerikai emlékezetbe.

Az új elnök utasította beszédíróját, Theodore Sorensent, fejtse meg, mi volt a titka Abraham Lincoln Gettysburgben elmondott beszédének. Az ott bevált retorikai fogásokat ő maga is használta, amit legjobban a nyolcszor alkalmazott többes szám első szentélyű felszólító mondat példáz. Beszédének más részeit az ellenpontozás tette emlékezetessé, mint például; „Soha ne tárgyaljunk félelemből. De soha ne féljünk tárgyalni.” A kritikusok szerint Kennedy alábbi beszéde felér T. Jefferson első, A. Lincoln második, W. Wilson első és Franklin D. Roosevelt első és második beiktatási beszédével. Az amerikai retorika szakértője, William Safire szerint JFK 1961-es beiktatási beszéde óta ehhez mérik és hasonlítják az új elnökök beiktatási beszédeit.

Ma nem egy párt győzelmének tanúi vagyunk, hanem [*egy*] véget és kezdetet egyszerre szimbolizáló győzelem ünnepének, egy jelentős megújulásnak és változásnak is egyben. Mert önök és a mindenható

Isten előtt tettem le ünnepélyes eskümet, amelyet elődeink közel egy és háromnegyed évszázaddal előtt fogalmaztak meg.

A világ mostanra megváltozott. Hisz az ember most már halandó kezében tartja azt a hatalmat, amellyel véget vethet az emberi szegénység minden formájának, [*egyben*] az emberi élet minden formájának. A forradalmi hit, amelyért őseink harcoltak, mégis középpontban van a Földön: a hit, hogy az emberek jogait nem egy nagylelkű állam biztosítja, hanem Isten keze.

Ne akarjuk elfelejteni, hogy mi ma ennek az első forradalomnak az örökösei vagyunk. Jusson el a most és az itt szava ellenséghez és baráthoz egyaránt, hogy a fáklyát az amerikaiak egy új generációja vette kezébe – akik ebben az évszázadban születtek, akiket háborúk edzettek, akik kemény és keserű béke fegyelmezett, akik büszkék ősi örökségünkre –, akik nem hajlandók tanúi lenni vagy megengedni azon emberi jogok lassú megszüntetését, amelyekhez ez a nemzet mindig is hű volt, s amelyekhez itthon és szerte a világon hűek vagyunk ma is.

Tudja meg minden nemzet, kívánjon nekünk akár jót, akár rosszat, hogy bármilyen árat megfizetünk, bármilyen terhet elviselünk, bármilyen nehézséget felvállalunk, bármely barátot támogatunk, bármely ellenséggel szembeszállunk azért, hogy a szabadság fennmaradását és sikerét biztosítsuk.

Ezt megfogadjuk – és még mást is.

Azon régi szövetségeseinknek, akikkel közösek kulturális és szellemi gyökereink, a hű barátok lojalitását fogadjuk. Összefogva szinte alig van előttünk akadály együttes vállalkozásainkban. Külön-külön szinte csak akadály van előttünk, szétforgácsolva ugyanis nem merünk szembenézni a ránk váró hatalmas kihívásokkal.

Azoknak az új államoknak, amelyeket a szabad nemzetek között üdvözölhetünk,[46] a szavunkat adjuk, hogy az egyik gyarmati rendszert nem követheti egy másik még vaskezűbb zsarnokság új hatalma. Nem várjuk el, hogy támogassák álláspontunkat. De azt mindig remélni fogjuk, hogy erőteljesen fogják támogatni saját szabadságukat, valamint azt, hogy nem feledik, hogy azok, akik a múltban a hatalmat akarva fel akartak kapaszkodni a tigris hátára, mindig a gyomrában végezték. Azoknak az embereknek, akik világszerte viskókban és

46 Utalás az 1950-es évek végére befejeződő erőteljes dekolonizációs folyamatra (a szerk.).

falvakban küzdenek a tömegnyomorból való kitörésért, azt fogadjuk, hogy minden erőnkkel segíteni fogjuk őket, hogy segíthessenek magukon – nem azért, mert a kommunisták is esetleg ezt teszik, nem azért, mert a szavazataikra számítunk, hanem azért, mert így helyes. Ha egy szabad társadalom nem képes segíteni a sok szegényen, akkor nem mentheti meg a kevés gazdagot.

A határainktól délre fekvő testvérköztársaságoknak külön fogadalmat teszünk: jó szavainkat jó cselekedetekké változtatjuk a haladásért kötött új szövetségben, és segítünk mind a szabad embereknek, mind a szabad kormányoknak, hogy ledobhassák magukról a szegénység láncait. De a remény ezen békés forradalma nem válhat ellenséges hatalmak prédájává. Hadd tudja minden szomszédunk, hogy csatlakozunk hozzájuk, és közösen szállunk szembe az agresszióval vagy a felforgatással bárhol Észak-, Közép- vagy Dél-Amerikában. Hadd tudja meg minden hatalom, hogy ez a félteke továbbra is úr lesz a saját házában.

A független államok közösségének, az Egyesült Nemzeteknek – az utolsó reményünknek egy olyan korban, amelyben a háború eszközeiből messze több van, mint a békééből – ismét megújítjuk a támogatására tett fogadalmunkat, mert nem akarjuk, hogy alpári kirohanások fóruma legyen, mert azt akarjuk, hogy megerősíthesse az új és gyenge államok fölé kiterjesztett védőpajzsát, mert azt akarjuk, hogy minél több országban jelen lehessen.

Végül pedig azoknak az államoknak, akik ellenfeleinkké teszik magukat, nem fogadunk meg semmit. Egy kéréssel mégis fordulunk hozzájuk: kezdje el mindkét oldal ismét a béke keresését, mielőtt a tudomány által elszabadított pusztítás sötét erői az emberiség terv- vagy véletlenszerű elpusztítását hoznák magukkal. Nem merjük gyengeséggel csábítani őket. Csak akkor lehetünk bizonyosak abban, hogy fegyvereinket soha nem kell használnunk, ha minden kételyen felül tudjuk: elég van belőlük.

A nemzetek két hatalmas és erős csoportjának egyike sem lehet elégedett a dolgok jelenlegi állásával. Mindkét oldal túl van terhelve a fegyverkezés költségeivel, s mindkét oldal jogosan aggódik a halálos atom egyre nagyobb térnyerése miatt. Mégis mindkettő versenyt fut, hogy megváltoztassa a rettegés bizonytalan egyensúlyát, elindítva az emberiség végső háborúját.

Kezdjük hát újra: emlékezzünk mindkét oldalon, hogy az udvariasság nem a gyengeség jele, s hogy a komoly szándék bizonyíték nélkül mit sem ér. Soha ne tárgyaljunk félelemből. De soha ne féljünk tárgyalni. Mindkét oldal inkább azokra a problémákra keressen megoldást, amelyek összekötnek, ne pedig azokra, amelyek elválasztanak minket. Most először mindkét oldal terjesszen elő komoly és precíz terveket arra, hogyan vizsgáljuk meg és ellenőrizzük a másik fegyvereit – és helyezzük az összes nemzet elpusztítására alkalmas erő kérdését a nemzetek közös ellenőrzése alá. Mindkét oldal keresse inkább a tudomány csodáit annak borzalmai helyett. Fedezzük fel közösen a csillagokat, térképezzük fel a sivatagokat, szüntessük meg a betegségeket, derítsük fel az óceánok mélyét, és támogassuk a művészeteket és a kereskedelmet. A két oldal együtt vigyázza a Föld minden pontján Ézsaiás parancsát: „Az igának kötelei megoldassanak, és szabadon bocsátassanak az elnyomottak."

Ha az együttműködés reménye legyőzi a gyanú dzsungelét, akkor a két oldal közösen kezdjen egy új vállalkozásba; ne új hatalmi erőviszonyt, hanem a törvény új világát [*építsük*], ahol az erősek igazságosak, a gyengék biztonságban vannak, a béke pedig állandó.

Ezt nem lehet befejezni az első száz nap alatt. Még ezer nap alatt sem lehet, a mostani kormány hivatali ideje alatt sem lehet, életünk hátralévő évei alatt sem lehet. De fogjunk neki. A végső győzelem vagy vereség záloga sokkal inkább a ti kezetekben van, polgártársaim, mint az enyémben. Amióta csak megalakult ez az ország, az amerikaiak minden generációját tanúságtételre hívták nemzeti hűségükről. Azon fiatal amerikaiak sírhelyei domborulnak szerte a világon, akik a hadba hívó szóra válaszoltak.

A trombiták ismét megszólaltak, de nem azért, hogy fegyvert fogjunk, bár fegyverekre szükségünk van, nem azért, hogy csatába induljunk, bár csatarendbe álltunk, hanem azért, hogy egy hosszú, évről évre folyó szürkületi küzdelemben vegyünk részt, „a reménységben örvendezve; a háborúságban tűrve". Egy küzdelemben az emberiség közös ellenségeivel: zsarnoksággal, szegénységgel, betegséggel és magával a háborúval szemben. Készek vagyunk ezen ellenségek ellen egy óriási, az egész Földet magában foglaló szövetséget létrehozni északon és délen, keleten és nyugaton, hogy az egész emberiség számára szebb jövőt teremtsünk? Csatlakoztok hozzám ebben a történelmi erőfeszítésben?

A világ hosszú történelmében csak kevés generációnak adatott meg, hogy megvédhesse a szabadságot, amikor az a legnagyobb veszélyben volt. Én nem hátrálok meg e felelősség elől, sőt üdvözlöm. Nem hiszem, hogy bárki közülünk helyet cserélne bárkivel vagy bármely generációval. Az energia, a hit, az elhivatottság, amellyel ebbe a vállalkozásba belevágunk, lángra lobbantja országunkat és mindazokat, akik szolgálják. Ennek a tűznek a fénye az egész világot bevilágítja.

És így, amerikai polgártársaim, ne azt kérdezzétek, mit tehet az országotok értetek; azt kérdezzétek, mit tehettek ti az országotokért. Polgártársaim a világban, ne azt kérdezzétek, Amerika mit tesz értetek, hanem azt, mit tehetünk közösen a szabadságért. Végül pedig, legyetek akár amerikai polgárok, akár a világ polgárai, ugyanazt az erőt és áldozatot kérjétek tőlünk, amit mi kérünk tőletek. Azzal a tudattal vezessük közösen ezt az országot, amelyet szeretünk, hogy egyetlen jutalmunk a tiszta lelkiismeretünk, tetteink végső bírája pedig a történelem. Kérjük Isten áldását és segítségét, de ne feledjük: itt a Földön Isten munkája valójában a miénk.

•

GIDEON HAUSNER
Jeruzsálem, 1961. április 17–18.

„Az a férfi Eichmann volt”

1938-ban egy fiatal SS-tisztet, Adolf Eichmannt (1906–1962) nevezték ki a Zsidó Emigrációs Központi Iroda élére. 1942-től ő felügyelte a zsidó rabszolgamunkások deportálását, és ő felelt az internáltak megsemmisítéséért is.

Eichmann a háború után Dél-Amerikába szökött. Argentínában 1960-ban izraeli ügynökök rabolták el, és a zsidók ellen elkövetett háborús bűnökkel vádolták meg az 1961-ben Jeruzsálemben kezdődött perben. Izrael legfőbb államügyésze, a negyvenöt éves Gideon Hausner volt Eichmann vádlója – hatmillió zsidó szószólója. Beszéde tíz órán keresztül tartott; az alábbi részletek a tárgyalás elejéről és végéről valók.

Ahogy önök előtt állok, ó, Izrael bírái, mint az Eichmann elleni vád képviselője, nem egymagam állok. Hatmillió vádló áll itt velem. Csakhogy ők nem tudnak felállni, rámutatni a vádlottak padján ülő férfira, azt kiáltva, hogy „J'accuse".[47] Mert ők már csak hamu: hamu, mely kupacokban áll Auschwitz dombjain és Treblinka rétjein, hamu, melyet szétszórtak Lengyelország erdeiben. Sírjaikkal van tele Európa. Így hát én leszek a szószólójuk. A nevükben vezetem elő ezt a rettenetes vádiratot...

Soha az alatt a hosszú, vértől piszkos út alatt, melyet ez a nép bejárt, a nemzet megszületésének első napjától soha nem bukkant fel senki, aki olyan súlyos csapást mért rá, mint Hitler és a rezsimje, valamint Adolf Eichmann, a zsidók megsemmisítését végző jobb kéz. Az emberiség egész történelmében nincs még egy ember, aki ellen ilyen vádiratot lehetne megfogalmazni. A barbarizmus klasszikus alakjai, Néró, Attila, Dzsingisz kán jelentéktelenné törpülnek, ha összevetjük azokkal a szörnyűségekkel és gyilkos iszonyattal, amelyeket a tárgyalás során bemutatunk... Csak a mi nemzedékünkkel történt meg, hogy egy ország szervezetten rátámadt egy teljesen védtelen és békés lakosságra, férfiakra, nőkre és gyermekekre, nagyapókra és csecsemőkre, elektromos kerítés mögé terelte őket, koncentrációs táborokba zárta, eltökélten, hogy mind egy szálig kiirtja őket...

Ezen a tárgyaláson egy újfajta gyilkossal találkozunk, aki íróasztal mögött űzi véres mesterségét, és csak alkalmakként a saját kezével... Mert szavára lendültek munkába a gázkamrák; felemelte a telefont, mire a vonatok elindultak a megsemmisítő központokba; a puszta aláírása pecsételte meg tízezrek sorsát. Csak ki kellett adnia a parancsot, a katonák máris mentek és kirángatták a zsidókat otthonukból, megverték, megkínozták és gettókba terelték őket, elvették mindenüket, végül, az összes brutalitás és rablás után, miután mindenüktől megfosztották őket, még a hajukat is elvették, tömegesen elszállították őket a mészárszékre. Még a holttestüket sem hagyták békében. Kihúzták aranyfogaikat, letépték eljegyzési gyűrűjüket...

Eichmann volt, aki megtervezte, kezdeményezte és irányította mindezt, aki utasította embereit, hogy ontsák ki ezt az óceánnyi vért, s használják fel a lopás, kínzás és gyilkosság minden eszközét. Ő tehát a felelős, akárha saját kezével kötötte volna meg a hóhér kötelén

47 J'accuse – vádolom (a szerk.).

a csomót, hajtotta volna ostorral az áldozatokat a gázkamrába, lőtte volna le és lökte volna a tömegsírba egyesével a milliókat, akik miatta haltak meg. A törvény szemében ez mind az ő felelőssége. S a lelkiismeret és erkölcs minden mércéje szerint is mindez az ő felelőssége. Bűntársai... egy nemzet vezetői voltak: köztük professzorok és tudósok, akadémiai címmel büszkélkedő, taláros méltóságok, tanult emberek, az „entellektüelek". Találkozunk majd velük – orvosokkal és ügyvédekkel, tudósokkal, bankárokkal és közgazdászokkal – azokban a tanácsokban, melyek a zsidók kiirtását tűzték ki célul, s köztük olyanokkal, akik irányították és vezényelték a gyilkosságokat a különféle, szörnyű fázisokban...

Vannak szavak arra, hogy mire képes az emberi értelem, és mennyit bír a szív. Ám itt olyan tettekkel szembesülünk, amelyek túlmutatnak emberi látókörünkön. Mégis megtörtént: milliókat ítéltek halálra, nem azért, mert bűnt követtek el, nem azért, mert bármit elkövettek, hanem mert zsidók voltak. A technika fejlődése hatékony eszközt adott a pusztítók kezére iszonyú tervük kivitelezéséhez...

Egyetlen ember volt, aki szinte kizárólag a zsidókkal törődött, akinek a feladata az ő elpusztításuk volt, akinek a szerepe abban a gonosz rezsimben csak rájuk korlátozódott. Ez a férfi Eichmann volt. Hogy olyan bűnökkel is megvádoljuk, amelyeket nem zsidók ellen követett el, csak úgy „mellesleg", azért van, mert mi nem élünk az etnikai megkülönböztetéssel. De ne felejtsük el, hogy a vádlott feladata, amit évekig hivatásának és küldetésének tekintett, a zsidók elpusztítása volt...

Eichmann majd azt fogja mondani, felettesei parancsát teljesítette. Csakhogy a világ lelkiismerete, amely a Nemzetközi Katonai Bíróság hangján szól, kijelentette, hogy az olyan parancs, mely ellentétes a lelkiismeret és erkölcs alapelveivel, az olyan parancs, amely sérti a kötelességeket, amelyen az emberi társadalom alapul, és semmibe veszi az alapvető szabályokat, amelyek nélkül az emberek nem élhetnek együtt – az ilyen parancs nem menthető sem jogi, sem erkölcsi szempontból. Tehát döntési szempontból a mi joggyakorlatunk Izraelben megtagadja a törvényi jogot a vádlottól, hogy ilyen védekezést nyújtson be. De ez még nem minden. Bebizonyítjuk a bíróságnak, hogy Eichmann messze túlment az aktuális parancson, hogy kezdeményező szerepet vállalt a megsemmisítésben, [*olyan dolgokban is*] amikre semmilyen

parancsot nem kapott, s csakis a feladat iránti elkötelezettségből végezte, mert abban látta életcélját...

Az SS elnyomás első és legfőbb eszköze a koncentrációs tábor volt, ahol a modern tudomány minden elérhető forrását felhasználva fejlesztették és tökéletesítették ki rémuralmi eszközeiket. A náci, a romantikus misztikus, a családszerető férfi, aki a felszínen szerető férj volt és odaadó apa, a természet szerelmese, ez az ember a koncentrációs táborban tébolyult, brutális szörnnyé változott, aki gondolkodás nélkül taposott más emberi lényeken, mintha rovarok volnának, és még a szeme sem rebbent. A Rudolf Höss, Auschwitz parancsnokának történetét feldolgozó könyv egyik fejezetében Höss leírja saját békés családi életét: miként nevelte fiait, felesége iránti szeretetét és tiszteletét – s mindez a magas feszültségű kerítés túloldalán történt, a szörnyű koncentrációs tábor mellett, ahol öt-tízezer embert öltek meg naponta, néha ennél is többet.

A Gestapo nagyon jól tudta, hogyan aknázza ki áldozatai emberi gyarlóságát. Tudta, hogy az éheztetés és kínzás idővel a legerősebb embert is megtöri; hogy brutalitással és megalázassál el lehet törölni az isteni képmást, s az emberből érzéketlen, élettelen, engedelmes robot válik, aki csinálja, amit mondanak neki, még ha a saját sírja megásására kap is parancsot... A megaláztatás minden eszközét tudatosan alkalmazva igyekeztek elpusztítani a zsidók hitét önmagukban. Ha valakit arcon csapnak korbáccsal, és nem tud védekezni; ha [*valaki*] nem kap enni, amíg meg nem őrül az éhségtől; ha férfiak és nők, fiúk és lányok parancsra egymás előtt kell ürítsenek, mint az állatok; ha a nőknek meztelenül kell szaladniuk az őrök előtt; ha akasztásos és golyó általi kivégzések bizonyítják éjjel-nappal, hogy a zsidók élete értéktelen; ha értelmetlen mészárlás történik az ember szeme előtt vérszomjas őrök kényére-kedvére; ha az ember naponta hússzor ébred tudatára, hogy magányos és védtelen, hogy élete az adott napon bármelyik SS legény hangulatától függ – ilyen körülmények között nem volt nehéz olyan állapotot előidézni, melyben a szerencsétlenek legtöbbje elvesztette a hitét és érzéseit, szinte teljesen elvesztette élni akarását, s legfőbb kívánságuk a gyors és fájdalommentes halál lett...

A nácik... gyakorlottak voltak a hazugságban és fondorlatban. Pontosan tudták, hogyan használjanak fel minden létező eszközt áldozataik megtévesztésére. Minden embervadászat után, mely során zsidók ezrei

és tízezrei haltak meg, míg másoknak sikerült elrejtőzniük vagy elszökniük, a nácik szándékosan elhíresztelték, hogy ez volt az utolsó ilyen művelet, hogy a túlélőkhöz nem nyúlnak, hogy nem lesz több transzport. Sokan, akik belekapaszkodtak ebbe a reménybe, akik nem tudták vagy akarták elhinni, hogy a zsidók sorsa valóban megpecsételődött, vagy akiket kimerített az éhezés, a nyomorgás és a szenvedés, ekkor előmerészkedtek rejtekhelyükről vagy visszatértek az erdőből, egyenesen az újabb embervadászatra induló üldözőik karjaiba. A tigris kényére-kedvére játszott áldozataival. Zsidókat is találunk azok között, akik végrehajtották a nácik parancsait, a gettók zsidó rendőrségében és az Öregek Tanácsában. Gyakran még a gázkamrák ajtajában is álltak zsidók, akik azt a feladatot kapták, nyugtassák az áldozatokat, és elhitessék velük, csak zuhanyozni mennek. Ez volt az egész program legsátánibb aspektusa: az emberek érzékeinek kiölése, minden érzelmi és intellektuális élet elsorvasztása, hogy ne maradjon más belőlük, csak rémült, élettelen robotok, így aztán magukat a rabokat is felhasználhatták a táborokban a saját népüket gyilkoló gépezet részeként...

Olyan tettekre hallanak majd bizonyítékot, melyeket az emberi elme el sem akar hinni. Hallanak majd a kicsikről, akiket kidobtak a kórházablakon, mert nem engedelmeskedtek a parancsnak. Önök elé tárjuk majd az utasításokat, melyeket Eichmann és irodája adott ki a gyermekek transzportálásáról. Az egyik arról szól, hogy a gyerekeket szét kell osztani az Auschwitzba szánt transzportok között. A tizennégy éves gyermekek „függetlennek” számítottak a kivégző táborok transzportjai szempontjából. Azt nem tudjuk megmondani, kinek jutott borzalmasabb sors: azoknak, akik meghaltak, vagy azoknak, akik minden elképzelhető rejtekhelyen és zugban bújtak el, akik a kiűzetéstől való állandó rettegésben éltek, akik a szomszédjaik keresztényi szeretetének köszönhetően tudtak elbújni. A gyerekek arra értek haza az iskolából vagy a közösségi központokból, hogy a szülői ház üres, mert szüleiket valami „akció” vagy „művelet” a halálba küldte; s a lakást időközben mások foglalták el. Hallanak majd bizonyítékot, hogy a kiszolgáltatott csecsemőket az anyjuk a testükhöz szorították, hogy ne lélegezzék be a mérgező gázt, mígnem odamentek a hóhérok, s a csecsemőket élve a kemencébe vagy a megásott sírba vetették.

Azok a boldogtalan gyerekek, akik évekig abban a félelemben éltek, hogy bármikor dörömbölhetnek az ajtón a puskatussal; akiket

szüleik az erdőbe küldtek, így próbálva megmenteni őket; akik megtanulták lenyelni könnyeiket és sóhajaikat, mert a síró gyereket helyben lelőtték; akiknek parancsra meg kellett tagadni származásukat és kereszténynek vallani magukat; akik saját szemükkel látták, hogy apjukat megkorbácsolják; akik előtt a német hóhérok „megbeszélték", kit öljenek meg először: a fiút vagy az apát; akik az „Ó, Izrael, hallgass meg!" kiáltással ajkukon masíroztak a sírhoz – ezek a gyermekek és fiatalok... a vádirat lelke és magja. Az Anna Frankok, Justine Drangersek és a millió mások. Bemutatjuk néhány ilyen gyermek képét, az éhségtől felpuffadva, rettegve és összetörve, rémülettől üveges tekintettel. Megmutatjuk a fényképeket, ahogy kiéhezett testüket trágyáskocsira hányták, ahogy a tehetetlen kis árvák a kivégzőkamra küszöbén állnak.

Auschwitzban a gyilkosság minden módját űzték: agyonlövés, akasztás, verés, de főleg a masszív gázkamrák működtek. Minden ilyen kamrába 2000 embert tereltek be egyszerre „zuhanyozni" – a mérgező gázban. A halálgyár folyamatosan üzemelt. A 2000 ember kivégzése 25 percig tartott, utána a testeket elszállították az öt hatalmas kemence egyikébe. Emberi lényeken végeztek orvosi kísérleteket, mint kísérleti állatokon. Kivágták a nők nemi szervét, vagy egy végtagjukat addig vetették alá röntgensugárzásnak, míg a szerencsétlen teremtmények vonaglottak kínjukban, s csak aztán haltak meg. A férfiakat kasztrálták. Kísérleteket végeztek a paraffin- és benzininjekció hatásáról az emberi bőrre, s kémiai anyagok hatásáról a mentális ellenállásra. A büntetések módszereit a történelem legkegyetlenebb barbárai sem szégyellték volna. A meztelen test ütlegelése viszonylag enyhe büntetésnek számított. A raboknak vizet öntöttek a fülébe, letépték a körmét, addig éheztették, amíg megőrültek. Az éheztetéssel büntetettek bunkerjában találtak egy halottat, aki fölé egy másik rab hajolt, szintén halott, s éppen az első máját tépte ki a tetem testéből. Aközben halt meg, miközben egy embertársa máját tépte ki. A nácik a kannibalizmus felélesztésével járultak hozzá az európai kultúrához...

Bebizonyítjuk, hogy a vádlott azzal a feltett szándékkal hajtotta végre ezeket a tetteket, hogy részben vagy egészében elpusztítsa a zsidó embereket. Adolf Eichmann olyan jogokat fog élvezni, melyet ő egyetlen áldozatának sem adott meg. Megvédheti magát a bíróság

előtt. Sorsa a törvényen és a bizonyítékokon múlik, a bizonyítás terhe a vádra hárul. És Izrael bírái igazságos és jogos döntést fognak hozni.

Nem csoda, hogy a német külügyminisztérium a londoni rádión keresztül figyelmeztette Eichmannt, hogy az auschwitzi gyilkosságok felelőseit bíróság elé állítják. Még Németország összeomlásának szélén is, 1945 áprilisában, abban az istenek alkonya légkörben, amikor a szövetségesek keletről, nyugatról és délről egyre közelebb nyomultak, Eichmann még akkor is azt mondta a német vöröskereszt egy képviselőjének, hogy nem tud elfogadni annál humanitáriusabb módszert a zsidókkal szemben, mint amilyet Himmler kigondolt.

Sok millió nem zsidó is odaveszett a nagy háborúban. Itt, ezen a tárgyaláson meg sem kíséreljük eldönteni, mely háborús cselekmények szegték meg a nemzetközi jogban lefektetett háborús törvényeket és szokásokat. Hanem azt mondjuk a lehető legnagyobb hangsúllyal, hogy a zsidók kiirtása egyetlen katonai művelethez sem kapcsolódott. Nem lehet a városok bombázásához vagy a tengeralattjáró-háborúhoz hasonlítani. Azok háborús cselekmények [*voltak*], s hogy legitimen-e vagy sem, de háború során és azzal kapcsolatban követték el őket. A zsidók kiirtásának nem volt köze Németország és szövetségesei háborús erőfeszítéseihez. A kiirtást a háború idején követték el, hogy a csatamezők füstje valamennyire eltakarja az atrocitásokat; de nem háborús cél érdekében, nem háborús szükség vagy kényszer hatására történt.

Eichmannt 1962. május 31-én felakasztották.

•

DOUGLAS MacARTHUR
West Point, New York, 1962. május 12.

„Kötelesség – Becsület – Haza”

A második világháború alatt a Csendes-óceán délnyugati hadszínterén harcoló amerikai erők főparancsnokaként Douglas MacArthur (1880–1964) megállította a japánokat, majd a Japánt megszálló erők parancsnokaként 1945 és 1951 között gyakorlatilag mint prokonzul

felügyelte és irányította a legyőzött ország újjáépítését.

A koreai háborúban az amerikai erők főparancsnoka volt, de Truman elnök 1951-ben leváltotta, mert MacArthur a Kínába történő bevonulás mellett kardoskodott. Amikor visszatért az USA-ba, hősként fogadták, és a Kongresszus előtt megindító beszédet mondott, amelyet ekképpen fejezett be: „Amikor a századforduló előtt beléptem a hadseregbe, minden álmom és reményem valóra vált. A világ sokszor megfordult azóta, hogy letettem eskümet a West Pointon, az álmok és a remények már régen eltűntek. De még mindig emlékszem az egyik legnépszerűbb katonadalra, amely büszkén hirdette: 'Az öreg katonák nem halnak meg, csak elhalványulnak.' A dalban szereplő katonához hasonlóan én is katonai karrierem végére értem, és elhalványulok. Egy öreg katonaként, aki megpróbálta az Istentől kapott fénnyel teljesíteni a kötelességét. Isten önökkel."

Három héttel később MacArthur megkapta a Sylvanus Thayer-kitüntetést, az Egyesült Államok Katonai Akadémiájának legmagasabb elismerését. MacArthur ezt követően az iskolazászlóalj előtt rögtönzött beszédben válaszolt a kitüntetésre. Katonaként búcsúzott, és a beszéd után valóban visszavonult.

Kötelesség – Becsület – Haza. Ezek a megszentelt szavak áhítatosan megszabják, hogy önöknek minek kell lenniük, mik lehetnek, és mik lesznek. Ezek lesznek a meghatározó szavak az életükben. Bátorságot adnak, amikor úgy érzik, a bátorságuk eltűnt. Hitet adnak, amikor úgy látszik, kevés okuk van a hitre. És reményt teremtenek, amikor a remény elhagyja önöket.

Sajnálatos módon nem rendelkezem kifinomult stílussal, a képzelet költészetével és briliáns metaforákkal, hogy elmondjam önöknek, ezek a szavak mit jelentenek. A hitetlenek azt mondják, ezek csak szavak, szlogenek, rikító frázisok. A fontoskodó emberek, a demagógok, a cinikusok, a hipokraták, a bajkeverők, és sajnálkozva mondom, más, teljesen különböző személyiségű emberek megpróbálják ezeket a szavakat leminősíteni, gúny és a nevetség tárgyává tenni.

De ez csak egy azon dolgok közül, amelyek e szavakat jellemzik. Ezek a szavak felépítik az önök alapvető jellemét, a nemzet védelmének jövőbeni letéteményeseivé formálják önöket. Elég erőssé teszik önöket, hogy tudják, mikor gyengék, és elég bátorrá teszik önöket,

hogy szembe tudjanak nézni önmagukkal, amikor félnek. Azt tanítják, hogy büszkék legyenek és hajthatatlanok, amikor nemes csatában legyőzték önöket, de amikor önök győznek, akkor szerények legyenek és nagylelkűek; hogy a szavakat ne helyettesítsék cselekvéssel. Hogy ne a kényelem ösvényét keressék, hanem nézzenek szembe az erőfeszítésekkel, a nehézségekkel és a kihívásokkal, hogy megtanuljanak egyenesen állni a viharban, de érezzenek együtt az elbukottakkal; hogy előbb önmaguk urai legyenek, mielőtt másokéi lennének; hogy szívük tiszta legyen, céljaik pedig nemesek; hogy tanuljanak meg nevetni, de soha ne feledjék el, hogyan kell sírni; hogy komolyak legyenek, de ne vegyék magukat túl komolyan; hogy szerények legyenek, mert csak így lehet szem előtt tartani az igazi nagyságot; hogy nyitott elmével fogadják az igazi bölcsességet és az igazi erő szelídségét. Ezek a szavak adják meg az akarat erejét, a képzelet minőségét, az érzelmek sokaságát, a bátorság heves uralmát a félénkség felett, a kaland iránti éhséget a kényelem szeretete felett. Ezek a szavak a csoda érzésével töltik el a szívüket, a jövőbe vetett ki nem húnyó reménnyel, az élet iránti inspirációval és szeretettel. Megtanítják önöknek, hogy tisztek legyenek és úriemberek.

És milyen katonákat fognak önök irányítani? Bátrakat, megbízhatókat, akik képesek a győzelemre? Történetük mindnyájuk előtt ismert: az ő történetük a fegyveres amerikai férfi története. A róla alkotott képem sok évvel ezelőtt a harcmezőn alakult ki, és azóta sem változott. Úgy tekintettem rá akkor, ahogy most is: a világ egyik legnemesebb alakjára, nemcsak az egyik legnagyszerűbb katonai alakra, hanem az egyik legfeddhetetlenebbre is. Neve és hírneve minden amerikait születésénél fogva megillet. Fiatalon és erősen, szeretve és hűségesen mindent odaadott, amit a halandóság adhat. Sem nekem, sem másnak nem kell dicsőíteni őt. Ő a saját történelmét írta az ellenség mellkasára vörössel. De amikor eszembe jut a hányattatások során tanúsított türelme, az össztűz alatt tanúsított bátorsága és a győzelem után tanúsított szerénysége, akkor a csodálat olyan érzése önt el, amelyet nem tudok szavakba foglalni. A sikeres hazafiság legnagyobb példái közé tartozik; a múlt nagy alakja, aki a jövő generációinak tanította meg a szabadság eszméit; a jelen nagy alakja, aki erényei és eredményei folytán hozzánk tartozik. Húsz hadjáratban, harcmezők százain, ezernyi tábortűz körül voltam tanúja ennek

a kitartó bátorságnak, ennek a hazafias önmegtagadásnak, ennek a legyőzhetetlen eltökéltségnek, amelynek köszönhetően ott él ő most minden ember szívében. A világ egyik végétől a másikig kiürítette a bátorság mély kelyhét.

Ahogy hallgattam dalaikat a dalárdában, szinte látom magam előtt az első világháború megdöbbentő hadoszlopainak katonáit, amint nyirkos hátizsákok alatt nyögnek, halálos fáradtan, harmatos hajnaltól esős alkonyig menetelve, bokáig süllyedve az akna tépte földutak sarába. És mégis: komor hadrendben álltak, ajkuk kék volt, sár és mocsok szennyezte, jéghideg szél és eső járta át csontjaikat, ahogy haladtak a cél felé, amely sokuknak az isteni ítélőszéket jelentette. Nem tudom, születésük mennyire volt méltósággal teli, de tudom, hogy haláluk dicsőséges volt. Engedelmesen, panasz nélkül haltak meg, szívükben hittel, ajkukon a reménnyel, hogy győzni fogunk. Kötelesség – Becsület – Haza. Ez a három szó itatta át vérüket, verítéküket és könnyeiket a fény és az igazság felé vezető úton.

Húsz évvel később a földgolyó másik felén voltak, ismét a sötét, sártól csöpögő lövészárkokban guggolva, amelyeket kísérteties bűz járt be. A Nap szűnni nem akaró hevében, pusztító viharok szakadó esőjében, a dzsungelösvények végtelen magányában és elhagyatottságában; keserűen, mert távol voltak azoktól, akiket szerettek és akikhez kötődtek; a trópusi betegségek halálos pestisében; a háború borzalmak verte színterein; rettenthetelen bátorsággal, eltökélten és határozottan védekezve, gyorsan és biztosan támadva; a teljes és meghatározó győzelemért, mindig a győzelemért harcolva. Az utolsó lövés véres ködén keresztül ezeket a komor és kísérteties férfiakat három szó vezérelte: Kötelesség – Becsület – Haza.

Ezek a szavak a legmagasabb erkölcsi törvényt valósítják meg, és kiállják az emberiség felemelkedését hirdető etikai és filozófiai tanítások próbáit is. Olyan tetteket követelnek, amelyek helyesek, és olyanoktól tartanak vissza, amelyek helytelenek. A katonát az különbözteti meg a többi embertől, hogy tőle elvárják a vallásos neveltetés legnagyszerűbb cselekedetét: az önfeláldozást. Csatában, a veszély és a halál torkában [*a katona*] olyan tulajdonságokat mutat, amelyeket Isten akkor adott az embernek, amikor a maga képmására teremtette őt. Semmiféle fizikai bátorság, semmiféle ősi ösztön nem veheti át az isteni segítség helyét, amely nélkül az ember elpusztulna. Legyenek bármilyen

borzalmasak is a háború eseményei, a katona, akit azért hívnak hadba, hogy életét adja hazájáért, az emberiség legnemesebb tagja.

Önök most egy új világgal néznek szembe, egy változó világgal. Az űrbe fellőtt műholdak, a rakéták új fejezetet nyitnak az emberiség hosszú történetében: az űrkorszak fejezetét. Azon három- vagy ötmilliárd év alatt, amely alatt a tudósok szerint a Föld létrejött, az emberiség fejlődésének három- vagy ötmilliárd éve alatt soha nem volt még nagyobb, gyorsabb és megrázóbb változás. Most már nemcsak ezzel a világgal foglalkozunk, hanem a világegyetem végtelen távolságaival és kifürkészhetetlen rejtélyeivel is. Új és végtelen határok felé nyúlunk. Különös szavakat használunk: a kozmikus energia megzabolázása; a szelek és a hullámok szolgálatba állítása; soha nem hallott szintetikus anyagok létrehozása, amelyek pótolják, vagy akár fel is váltják a régi anyagokat; a tengervíz tisztítása, hogy iható legyen; az óceánok mélyén rejlő kincsek kibányászása, hogy új ételeket és még nagyobb jólétet teremtsünk; a betegségek megelőzése, hogy évszázadokig éljünk; a meleg és a hideg, az eső és a napfény jobb elosztásának érdekében az időjárás irányítása; űrhajók a Holdon; a háborúk elsődleges célja nem korlátozódik az ellenség haderejének megsemmisítésére, hanem már a civil lakosság is célponttá válik; egy végső összecsapás az egyesült emberiség és egy másik galaxis gonosz erői közt – ezek az álmok és fantáziák teszik korunkat az összes közül a legizgalmasabbá.

A változás és fejlődés ezen háborgásában az önök küldetése változatlan, határozott és sérthetetlen maradt: megnyerni a háborúinkat. Hivatásos karrierjükben minden más egyéb csak folyománya ennek az alapvető célnak. A közösség megtalálja a módját, hogy minden más célját, tervét, szükségletét, legyen az kicsi vagy nagy, megvalósítsa. Ám önök azok, akiket harcra képeztek ki, az önöké a fegyverek hivatása: a győzni akarás; a biztos tudat, hogy a háború nem helyettesítheti a győzelmet; hogy ha vereséget szenvednek, akkor az ország pusztul el. Az önök közszolgálatát csak a kötelesség, becsület, haza hármasa vezérelheti.

Mások majd vitatkoznak az ellentmondásos – nemzeti és nemzetközi – kérdésekről, amelyek foglalkoztatják az embereket. De önök komoran, nyugodtan és zárkózottan őrködnek a nemzet biztonsága felett, védik az országot a nemzetközi konfliktusok dühös hullámai-

tól, mint a gladiátorok a harc arénájában. Másfél évszázadon keresztül önök védték és őrizték a szabadság és igazságosság szent hagyományait. Hadd vitázzanak a civilek a kormányzásunk erényeiről és hibáiról, hogy vajon erőnket csökkenti-e a túl régóta tartó deficites finanszírozás; hogy a szövetségi paternalizmus túl hatalmas lett; hogy bizonyos nagy hatalmú csoportok túl arrogánsak lettek; hogy a politika túl korrupttá vált; hogy a bűnözés egyre terjed; hogy az erkölcsünk mélyponton van; hogy a szélsőséges csoportok egyre erőszakosabban lépnek fel; hogy vajon személyes szabadságjogaink tényleg annyira szerteágazóak és teljesek, amilyennek lenniük kellene. A nemzet komoly problémái nem igénylik az önök professzionális részvételét vagy a katonai megoldást. Az önök jelzőtüze tízszeres erővel világít az éjszakában: Kötelesség – Becsület – Haza.

Önök a kovász, amely összetartja országunk védelmi rendszerét. Az önök soraiból kerülnek ki azok a nagyszerű parancsnokok, akik a nemzet sorsát a kezükben tartják, ha megszólal a háború vészharangja. Halottaink hosszú, szürke sora soha nem hagyott minket cserben. De ha mégis elbuknának önök, akkor milliónyi olívazöldbe, khakiba, kékbe és szürkébe öltözött szellem emelkedne ki fehér keresztje alól ezzel a három mágikus szóval az ajkán: Kötelesség, becsület, haza. Ez nem azt jelenti, hogy önök háborús uszítók. Ellenkezőleg: a katona minden embernél erősebben imádkozik a békéért, mert neki kell elszenvednie a háború legmélyebb sebeit. De mindig ott csengenek fülünkben Platón, a legbölcsebb filozófus baljós szavai: „Csak a halottak számára ér véget a háború."

Számomra az árnyékok egyre hosszabbak lesznek. Az alkony leszállt. Régi napjaim megfakultak; már csak a múlt álmain keresztül pislákolnak fel néha. Azon [*régi*] napok emléke csodálatos szépségű, könnyekkel öntözött, és a tegnap mosolya dédelgeti, becézi csak. Szomjas füllel, de hiába figyelem az ébresztőt fújó kürtök halkuló, csodálatos hangját, a menetelést jelző dobok távoli pergését. Újra hallom a fegyverropogást, a lövedékek sivítását, a harcmező különös, gyászos morgását. Emlékezetem estéjén mindig visszatérek West Pointra. Mindig, egyre és egyre itt visszhangzik a fülemben: Kötelesség – Becsület – Haza!

JOHN F. KENNEDY
Berlin, 1963. június 11.

„Ich bin ein Berliner”

Amikor Kennedy elnök 1963-ban nyolcórás látogatásra érkezett Nyugat-Berlinbe, a gépkocsisort, amelyben utazott, végig az úton hatalmas üdvrivalgás fogadta. A Brandenburgi kapuhoz közeledve látta meg először a berlini falat. A program szerint a német főváros legforgalmasabb útja, az Unter den Linden végén található kapun keresztül átnézett volna a fal másik oldalára, ám a kapu öt boltívét hatalmas vörös transzparensek borították a túloldalról, így nem láthatta Kelet-Berlint.

Kennedy beszéde – amelyet a kommunista Keletet és a kapitalista Nyugatot kettévágó vasfüggöny legkegyetlenebb szimbólumáról ismert városban mondott el – az egész világon szinte mindenkit megérintett.

Kétezer évvel ezelőtt az emberek azt mondták büszkén: „Cívis Romanus sum”.[48] Ma, a szabadság világában pedig ezt mondják büszkén: „Ich bin ein Berliner”.

Sokan vannak ma a világon, akik nem értik – vagy azt mondják, hogy nem értik –, valójában mi a különbség a szabad világ és a kommunista világ között. Jöjjenek hát el Berlinbe.

Vannak, akik azt mondják, a jövő a kommunizmusé. Jöjjenek hát el Berlinbe. És vannak, akik Európában és máshol azt mondják: „Együtt tudunk dolgozni a kommunistákkal”. Jöjjenek hát el Berlinbe. És olyanok is vannak, akik szerint a kommunizmus gonosz rendszer, de legalább a gazdasági fejlődésünket lehetővé teszi. Jöjjenek hát el Berlinbe.

A szabadság sok nehézséggel jár, a demokrácia pedig nem tökéletes. De nekünk soha nem kellett falat húznunk, hogy honfitársainkat bezárjuk, hogy megakadályozzuk őket abban, hogy szabadon távozhassanak. Több ezer mérföld távolságban, az Atlantióceán túlpartján élő honfitársaim nevében is mondom: ők roppant büszkék arra, hogy ha távolról is, de megoszthatták veletek az elmúlt tizennyolc év történetét. Nem tudok olyan városról, amely tizennyolc év ostrom után is annyi vitalitással, erővel, reménnyel és eltökéltséggel élne, mint Nyugat-Berlin.

48 Civis Romanus sum – Római polgár vagyok (a szerk.).

Noha a fal a legnyilvánvalóbb és szembeszökőbb bizonyítéka a kommunista rendszer bukásának, az egész világ láthatja, ez nem tölt el minket megelégedettséggel. Hiszen számotokra, ahogy azt polgármesteretek is mondta, ez a fal nem csak történelem, hanem az emberiség ellen elkövetett bűn is, hiszen családokat, férjeket és feleségeket, fitestvéreket és húgokat szakít szét, embereket, akik szeretnének együtt lenni.

Ami erre a városra igaz, igaz Németországra is. Addig nem lehet hosszantartó békét biztosítani Európában, amíg minden negyedik némettől megtagadják a szabad ember legalapvetőbb jogát: azt a jogot, hogy szabadon dönthessen. A béke és jóindulat tizennyolc éve alatt ez a német generáció megszerezte magának a jogot a szabadsághoz, amelybe beletartozik az is, hogy családjaikat és országaikat tartós békében és minden nép felé mutatott jóakarattal egyesítsék. A szabadság ostromlott szigetét véditek, de az életetek Németország életének része.

Végezetül hadd kérjem tőletek azt, emeljétek tekinteteteket a ma veszélyeiről a holnap reményeire; Berlin városának és Németországotok szabadságáról a szabadság megteremtésére mindenhol a világon; a falról a béke és az igazság napjára; magatokról és rólunk az egész emberiségre.

A szabadság oszthatatlan, és ha egy ember rabszolga, akkor ki szabad? Ha mindenki szabad, akkor várakozva tekinthetünk azon nap felé, amikor ez a város ismét egy lesz, és ez az ország és az európai kontinens egy békés és reményteljes bolygón él. Amikor ez a nap eljön, mert el fog jönni, akkor a nyugat-berliniek csendes elégedettséggel mondhatják, közel két évtizedig a frontvonalban voltak.

A szabad emberek, éljenek bárhol, mind berlini polgárok. És ezért szabad emberként büszkén mondom e szavakat: „Ich bin ein Berliner”.

MARTIN LUTHER KING
Washington D.C., 1963. augusztus 28.

„Van egy álmom"

1963-ban, Abraham Lincoln Emancipációs Nyilatkozata megjelenésének 100. évfordulóján, az NAACP[49] *a „Szabadság '63 óta" jelszót zászlajára tűzve hatalmas kampányba kezdett, hogy igazságot szolgáltassanak Amerika fekete polgárai számára. A legfontosabb megmozdulások Birminghamben, Alabamában (ebben a városban Martin Luther King vezetésével demonstrációt szerveztek a városháza elé, Kinget kétszer is bebörtönözték, mégis jelentős eredményeket ért el a faji elkülönítés megszüntetése terén) és Selmában voltak, ahol hatalmas tiltakozó demonstráció indult Montgomerybe, amelyen King és Ralph Bunche, az addigi egyetlen fekete bőrű Nobel-békedíjas tartott beszédet.*

Philip Randolph rangidős fekete amerikai vezető indítványozta, tartsanak egy demonstrációt Washingtonban, amelyen kiállnak a szabadságjogok és a munkahelyteremtés mellett. Ahogy később King fogalmazott: „Mind ez ideig nem volt példa egy ehhez hasonló, az egész nemzetre kiterjedő, és ilyen hatalmas tömegeket megmozgató gyűlésre. Tovább nehezítette a helyzetet a bukásunkat jövendölő számtalan próféta, akik attól tartottak, hogy a legkisebb erőszakos incidens is elegendő lesz, hogy elidegenítse a Kongresszust, és megsemmisítse a törvényes lépések minden további reményét."

Augusztusban mégis 210 000 ember gyűlt össze a Washington-emlékműnél és vonult át a Lincoln-emlékműhöz, ahol a nap fénypontja Martin Luther King beszéde, a fekete Amerika hangja volt. A beszédet King kézzel írta az előző éjjel, és csak hajnali 4-kor készült el vele. Most, a tüntetők előtt állva, a drámai pillanathoz méltóan megtartotta az évszázad egyik legemlékezetesebb beszédét. Nem volt még egy olyan közéleti személyiség a kortársai között, aki oly hozzáértéssel állította volna az általa felvállalt ügy szolgálatába a beszélt szót, mint ő.

---

49 NAACP – National Association for the Advancement of Colored People; kb. Nemzeti Szövetség a Színes bőrűek Haladásáért (a szerk.).

Egy évszázaddal ezelőtt egy nagy amerikai, akinek a jelképes árnyékában ma is állunk, aláírta az Emancipációs Nyilatkozatot. Ez a nagy jelentőségű rendelet a sorvasztó igazságtalanság lángjában senyvedő néger rabszolgák milliói számára hozta el a reményt. Elérkezett az örömteli hajnal, amely véget vetett a rabszolgaság hosszú éjszakájának.

Egy évszázaddal később még mindig azzal a szomorú ténnyel kell szembenéznünk, hogy a feketék nem szabadok. Egy évszázaddal később a feketék életét még mindig szánalmasan megnyomorítja a faji elkülönítés béklyója és a diszkrimináció lánca. Egy évszázaddal később a feketék, az anyagi jólét végtelen tengere által körülfogva, a nyomor magányos szigetén tengetik életüket. Egy évszázaddal később a feketék még mindig az amerikai társadalom peremén vergődnek, számkivetettként saját földjükön.

Azért gyűltünk ma itt össze, hogy felhívjuk a figyelmet erre a tarthatatlan helyzetre. Bizonyos értelemben azért jöttünk el nemzetünk fővárosába, hogy beváltsunk egy csekket. Amikor köztársaságunk megalkotói leírták az alkotmány és a Függetlenségi Nyilatkozat nagyszerű szavait, egy olyan kötelezvényt láttak el kézjegyükkel, amely minden amerikai közös örökségévé kellett volna hogy váljon. Ez a kötelezvény egyben ígéret is volt, amely minden egyén számára garantálta az élethez, a szabadsághoz és a boldogságra való törekvéshez fűződő elidegeníthetetlen emberi jogokat.

Ma nyilvánvaló, hogy az ország színes bőrű állampolgárai tekintetében Amerika nem tett eleget e kötelezettségnek. Ennek a szent kötelességnek a tiszteletben tartása helyett Amerika egy fedezetlen csekket adott a feketéknek, egy olyan csekket, amelyen az áll, „nincs rá fedezet". Mi azonban nem hisszük el, hogy az igazságosság bankja csődbe ment. Nem hisszük el, hogy létezik valami, amire nincs elég fedezet a nemzet lehetőségeinek hatalmas boltozata alatt. Ezért hát eljöttünk, hogy beváltsuk a csekket, a csekket, amely végre megadja nekünk a szabadság gazdagságát és az igazságosság biztonságát.

Azért gyűltünk össze ezen a megszentelt helyen, hogy emlékeztessük Amerikát a jelen sürgető feladatára. *Most* nem engedhetjük meg magunknak a nyugalom fényűzését, és nem vehetjük be a fokozatosság nyugtatószerét. *Most* jött el a pillanat, hogy valóra váltsuk a demokrácia ígéreteit. *Most* jött el a pillanat, hogy a faji megkülön-

böztetés sötét és sivár völgyéből végre a faji igazságosság napsütötte ösvényei[*é?*]re lépjünk. *Most* jött el a pillanat, hogy a lehetőség kapuit Isten minden gyermeke számára kitárjuk. *Most* jött el a pillanat, hogy kihúzzuk nemzetünket a faji igazságtalanság futóhomokjából, és a testvériség szilárd sziklájára helyezzük.

A nemzet végzetes hibát követne el, ha a pillanat sürgetése elkerülné a figyelmét, és alábecsülné a feketék elszántságát. A feketék jogos elégedetlenségének fullasztó forrósága addig nem ér véget, amíg el nem jön a szabadság és az egyenlőség éltető ősze. 1963-ban nem véget ér, hanem elkezdődik valami. Akik azt remélik, hogy a feketéknek csak ki kellett ereszteniük a gőzt, és ettől kezdve elégedettek lesznek, keservesen csalódnak majd, ha a dolgok visszatérnek a megszokott kerékvágásba. Amíg a feketéknek meg nem adják az őket megillető állampolgári jogokat, nem lesz se nyugalom, se békesség Amerikában. A tiltakozás forgószele tovább rázza majd nemzetünk alapjait, amíg az igazságosság ragyogó napja el nem érkezik.

Mondanom kell azonban valamit népemnek, amely itt áll az igazságosság palotájába vezető küzdelmes út elején. A minket megillető hely kivívása során nem szabad bűnösnek találtatnunk törvénytelen cselekedetek elkövetésében. A szabadságra szomjazunk, de ne a keserűség és a gyűlölet poharából igyunk, ha szomjunkat oltani akarjuk. Küzdelmünket a méltóság és fegyelem magasztos síkjáról folytassuk. Nem engedhetjük meg, hogy teremtő tiltakozásunkat a fizikai erőszak szintjére aljasítsuk. Újra és újra fel kell emelkednünk azokra a méltóságteljes magaslatokra, ahol a nyers fizikai erő a lelki erővel találja szemben magát. Ennek a lenyűgöző, új harci szellemnek, amely a fekete közösséget hatalmába kerítette, nem szabad oda vezetnie, hogy bizalmatlanná váljunk minden fehérrel szemben, hiszen fehér testvéreink közülük sokan, ahogyan azt jelenlétük is bizonyítja, felismerték: végzetük összefonódott a mi végzetünkkel, szabadságuk pedig kibogozhatatlanul összevegyült a mi szabadságunkkal. Egyedül nem tudunk továbbmenni.

És útközben ígéretet kell tennünk, hogy tovább haladunk előre. Nem fordulhatunk vissza. Vannak, akik megkérdezik a polgárjogokért elkötelezett embereket: „Mikor lesztek elégedettek?” Addig nem lehetünk elégedettek, amíg a feketék a leírhatatlan rendőri erőszak borzalmainak esnek áldozatul. Addig nem lehetünk elégedettek, amíg az

utazás fáradalmától kimerülve nem kapunk szállást az országúti motelekben és a városok szállodáiban. Addig nem lehetünk elégedettek, amíg a feketék alapvető mobilitása abból áll, hogy egy kisebb gettóból átköltözhetnek egy nagyobb gettóba. Addig nem lehetünk elégedettek, amíg Mississippi államban nem szavazhatnak a feketék, New Yorkban pedig azt hiszik, nincs kire szavazniuk. Nem, nem vagyunk elégedettek, és addig nem leszünk elégedettek, amíg az igazság záporként ránk nem zúdul, az igazságosság pedig hatalmas folyóként el nem áraszt minket.

Tisztában vagyok vele, hogy vannak köztetek, akiknek hatalmas megpróbáltatásokat és gyötrelmeket kellett kiállniuk. Vannak, akik egyenesen a szűk börtöncellájukból érkeztek ide. Vannak köztetek olyan területről jöttek, ahol a szabadság keresése közben az üldöztetés viharát kellett kiállniuk, a rendőrség kegyetlenkedésének viharos szele pedig megrendítette őket. Ti vagytok a teremtő szenvedés veteránjai. Tegyétek a dolgotokat azzal a hittel, hogy a meg nem érdemelt szenvedés a megváltást hordja magában.

Menjetek vissza Mississippibe, menjetek vissza Alabamába, menjetek vissza? Dél-Karolinába, menjetek vissza Georgiába, menjetek vissza Louisianába, menjetek vissza az északi városok nyomortelepeire és gettóiba, de közben ne feledjétek, ennek a helyzetnek meg kell változnia, és meg is fog változni. Ne ereszkedjünk le a kétségbeesés völgyébe.

Azt mondom ma nektek, barátaim, hogy a jelen helyzet minden nehézsége és a reményvesztettség ellenére még mindig van egy álmom. Egy álmom, amely mélyen az amerikai álomban gyökerezik. Van egy álmom: egy napon ez a nemzet felkél, és hitvallásának igazi tartalma szerint él: „Magától értetődőnek tartjuk ezeket az igazságokat, hogy minden ember egyenlőnek teremtetett.” Van egy álmom: egy napon Georgia vöröslő dombjain a volt rabszolgák fiai együtt ülnek majd le a testvériség asztalához a volt rabszolgatartók fiaival. Van egy álmom: egy napon még Mississippi állam, ez az igazságtalanság és elnyomás hőségében fuldokló sivatag is a szabadság és az igazság oázisa lesz. Van egy álmom: egy napon négy kisgyermekem egy olyan országban él majd, ahol nem a bőrszínük, hanem a jellemük alapján ítélik meg őket. Ma van egy álmom. Van egy álmom: egy nap Alabama állam, melynek kormányzója ajkáról jelenleg a szembenállás és a szövetsé-

gi törvényekkel való szembeszegülés szavai fröcsögnek, olyan hellyé változik, ahol fekete kisfiúk és kislányok kéz a kézben, testvérként sétálnak majd a fehér kisfiúkkal és kislányokkal.

Ma van egy álmom. Van egy álmom: egy napon majd emelkedjék föl minden völgy, süllyedjen le minden hegy és halom, legyen az egyenetlen egyenessé és a dombvidék síksággá! Mert megjelenik az Úr dicsősége, látni fogja minden ember egyaránt. Ez a mi reményünk. Ez az a hit, amellyel visszatérek délre. Ez a hit erőt ad nekünk, hogy kivéssük a kétségbeesés hegyéből a remény kövét. Ezzel a hittel képesek leszünk az országban eluralkodott hamis hangzavart a testvériség gyönyörű szimfóniájává formálni. Ezzel a hittel képesek leszünk együtt dolgozni, együtt imádkozni, együtt küzdeni, együtt vonulni a börtönbe, együtt kiállni a szabadság mellett, tudva, hogy egy nap szabadok leszünk. Az lesz a nap, amikor Isten minden gyermeke új értelemben énekelheti majd:

Hazám, rólad szól ez a dal,
Szabadság drága földje,
Rólad énekelek:
A föld, amely apáink temetője,
A bevándorlók büszkesége,
Hadd visszhangozza minden hegyoldal
A szabadságot.

És ha Amerika valóban nagy nemzet akar lenni, akkor ennek valóra kell válnia. Hadd visszhangozzák a szabadságot New Hampshire csodálatos hegytetői! Hadd visszhangozzák a szabadságot New York hatalmas hegyei! Hadd visszhangozza a szabadságot a megáradt Allegheny Pennsylvaniában! Hadd visszhangozza a szabadságot a Sziklás-hegység Coloradóban! Hadd visszhangozzák a szabadságot California csábító hegycsúcsai! De ne elégedjünk meg ennyivel! Hadd visszhangozza a szabadságot a Stone-hegy Georgiában! Hadd visszhangozza a szabadságot a Lookout-hegy Tennessee-ben! Hadd visszhangozza a szabadságot Mississippi összes dombja és vakondtúrása! Hadd visszhangozza minden hegyoldal a szabadságot!

Ha hagyjuk, hogy mindenhol a szabadság visszhangozzék, ha hagyjuk, hogy minden faluban és minden falucskában, minden ál-

lamban és minden városban a szabadság visszhangozzék, képesek leszünk felgyorsítani annak a napnak az eljöttét, amikor Isten minden gyermeke – feketék és fehérek, zsidók és keresztények, protestánsok és katolikusok – képes lesz összefogni, hogy kéz a kézben énekelje a régi néger spirituálét: „Végre szabadok! végre szabadok! köszönjük a mindenható Istennek, hogy végre szabadok vagyunk!”

James Reston amerikai újságíró így jellemezte a beszédet: „Amerika egykori nagy újítóinak fájdalommal teli visszhangja.” A vallásszabadságot követelő Roger Williamstől kezdve a politikai szabadságot követelő Sam Adamsen és az erőszakot elítélő Thoreau-n át a rabszolgafelszabadítást követelő William Lloyd Garrisonig és a gazdasági egyenlőségért síkra szálló Eugene V. Debsig – King mindegyikük hangján szólt.

Martin Luther Kinget 1963-ban a Time magazin az év emberének választotta, 1964-ben pedig neki ítélték a Nobel-békedíjat. A Kennedy elnök által beterjesztett polgárjogi törvények végül Johnson elnök alatt, 1964-ben és 1965-ben emelkedtek törvényerőre. Kinget egy polgárjogi megmozdulás közben a Tennessee állambeli Memphisben 1964. április 4-én lelőtték.

•

LYNDON B. JOHNSON
Washington D.C., 1963. november 27.

„Folytassuk!”

A történész Theodore White szerint csak szuperlatívuszokban lehet beszélni Lyndon B. Johnson (1908–1973) alábbi beszédéről, amelyet az Egyesült Államok új elnökeként John F. Kennedy meggyilkolása után mondott el. A tragédiát követő héten a kortárs beszámolók szerint „páratlan méltósággal” viselkedett. Kennedy a beiktatásakor a „Kezdjünk neki!” szavakat használta, Johnson pedig ezt mondta: „Folytassuk!”, így a folyamatosságnak ez lett a jelszava Washingtonban.

Johnson folyamatosan csiszolta a számos tanácsadó (Theodore Sorensen, McGeorge Bundy, J.K. Galbraith, Abe Fortas, Bill Moyers, Horace Busby) által megalapozott szöveget: szavakat és kifejezéseket változtatott meg, ahogy a megfelelő hangnemet kereste. Amikor Bundy és Moyers elhozták neki a kész szöveget, Johnson ceruzával írta bele a szívéből jövő szavakat: „Harminckét éve a Capitol Hill az otthonom.” Ekkor már készen állt, hogy elmondja azt a beszédet, amely személyes irányvonalát az ország irányvonalává tette.

Házelnök úr, elnök úr, a Szenátus és a Képviselőház tagjai, amerikaiak! Mindent boldogan odaadnék azért, hogy ne kelljen ma itt állnom. Korunk legnagyobb vezetőjének életét kioltotta korunk legostobább cselekedete. John Kennedy hátrahagyott halhatatlan szavaiban és tetteiben él tovább. Az emberiség emlékében és elméjében él tovább. Honfitársai szívében él tovább.

Nincs elég szomorú szó hozzá, hogy veszteségünket kifejezhetnénk. Nincs elég erős szó kifejezni eltökéltségünket, hogy folytatni akarjuk Amerika előremozdítását, amelyet ő kezdett el. A végtelen világűr feltérképezésének álma, az Atlanti- és a Csendes-óceánon átívelő partneri viszony álma, a kevésbé fejlett országokban jelen lévő Békehadtest álma, minden gyermekünk oktatásának álma, a munkát keresők és az arra rászorulók foglalkoztatásának álma, az idősekről való gondoskodás álma, az elmebetegség ellen indított átfogó támadás álma, és mindenekfelett az egyenlő jogok álma minden amerikainak fajtól és bőrszíntől függetlenül – ezeket és más amerikai álmokat az ő elhivatottsága és energiája éltette.

Most az általa olyannyira nemesen képviselt ötleteket és ideálokat kell a gyakorlatban is megvalósítanunk. John Kennedy vezetése alatt ez a nemzet bebizonyította, van bátorsága békét keresni, és van ereje háborút kockáztatni. Bizonyítottuk, hogy jó és megbízható barátai vagyunk azoknak, akik a békét és a szabadságot keresik. Bebizonyítottuk, hogy félelmetes ellenségei tudunk lenni azoknak, akik elutasítják a béke ösvényét, azoknak, akik ránk vagy szövetségeseinkre akarják kényszeríteni a zsarnokság igáját. Ez a nemzet tartani fogja magát kötelezettségeihez Dél-Vietnamtól Nyugat-Berlinig. Egy pillanatra sem hagyjuk abba a béke keresését. Rugalmasan keressük az egyetértés területeit azokkal is, akikkel nem értünk egyet.

Nagylelkűek és lojálisak leszünk azokhoz, akik közös ügyünkben mellénk állnak.

Korunkban, amikor a békének nem lehetnek vesztesei, a háborúnak pedig nem lehetnek győztesei, tudomásul kell vennünk, hogy a nemzet ereje ugyanolyan fontos, mint a nemzet önmérséklete. Egyszerre és egy időben kell késznek lennünk a hatalom konfrontációjára és a hatalom korlátozására. Készen kell lennünk arra, hogy megvédjük nemzeti érdekeinket és a közérdekért dolgozzunk. Ezen az úton kell továbbmennünk. Aki a bátorságunkat akarja próbára tenni, erősnek találja azt; aki barátságunkat keresi, tisztességesnek találja azt. Újra bebizonyítjuk, hogy az erős igazságosan is tudja használni az erejét, és az igazságosak erősek tudnak lenni az igazság védelmében. Hadd tudja meg mindenki, hogy nem osztogatunk különleges kiváltságokat, de nem is fogunk senkit sem üldözni. Tovább harcolunk a szegénység és a nyomorúság, a betegség és a közöny ellen mind itthon, mind külföldön.

Egy [*egész*] nemzetet fogunk szolgálni; nem egy csoportot vagy frakciót, hanem minden amerikait. Ez az Egyesült Államok: egyesült emberek egyesült céllal. Amerikai egységünk nem azt jelenti, hogy mindenki egységes és nincs ellenvélemény. Van, amiben nem értünk egyet. De most, miként a múltban is, különbségeinkből erőt meríthetünk, nem gyengeséget; bölcsességet, nem pedig kétségbeesést. Emberként és kormányként is képesek vagyunk az egységre egy programért, egy [*olyan*] programért, amely egyszerre bölcs és igazságos, felvilágosult és konstruktív.

Harminckét éve a Capitol Hill az otthonom. Számtalan büszke pillanatot osztottam meg önökkel. Büszke vagyok rá, hogy az Egyesült Államok Kongresszusa képes cselekedni, hogy képes szembenézni bármilyen krízissel, hogy különbözőségeinkből képes volt egységes, nemzeti cselekvést igénylő programokat alkotni.

Egy merénylő golyója az én vállamra helyezte az elnöki poszt félelmetes terhét. Azért vagyok ma itt, hogy a segítségüket kérjem: ezt a terhet nem tudom egyedül magamra venni. Minden amerikai, egész Amerika segítségére szükségem van. Ez a nemzet súlyos sokkot élt át, és ebben a kritikus pillanatban a mi feladatunk, az Egyesült Államok kormányaként az önöké és az enyém, hogy leszámoljunk a bizonytalansággal, a kétellyel és a késlekedéssel, s megmutassuk, képesek vagyunk a határozott cselekvésre; hogy vezetőnk brutális elvesztése

nem meggyengít, hanem megerősít minket; hogy tudunk és fogunk is cselekedni, mégpedig most.

A felelős kormány ebből a teremből tudatja a világgal, ne értse félre senki, hogy ez a kormány határozottan támogatni fogja az Egyesült Nemzeteket, tisztességesen és eltökélten végrehajtja a szövetségeseivel szemben vállalt kötelezettségeit, versenytárs nélküli haderőt állít fel, megvédi a dollár erejét és stabilitását, bővíti a külkereskedelmet, megerősíti a kölcsönös segítség és együttműködés programját Ázsiában és Afrikában, s támogatja a Szövetséget a Haladásért ezen a féltekén.

1961. január 20-án John F. Kennedy azt mondta honfitársainak, hogy a munkát „még ezer nap alatt sem lehet, a mostani kormány hivatali ideje alatt sem lehet, életünk hátralévő évei alatt sem lehet" befejezni. „De – mondta Kennedy – kezdjünk neki." Ma pedig, az új elhatározás pillanatában azt mondom honfitársaimnak, hogy folytassuk.

Ennek a kihívásnak kell megfelelnünk: ne habozzunk, ne torpanjunk meg, ne álljunk meg és ne időzzünk eme ördögi pillanat felett, hanem folytassuk utunkat, hogy beteljesíthessük azt a sorsot, amelyet a történelem jelölt ki számunkra.

•

NELSON MANDELA
Johannesburg, 1964. április 20.

„Eszme, amelyért kész vagyok meghalni"

Miután 1964-ben életfogytiglani börtönre ítélték, Nelson Mandela (1918–) a feketék hősies ellenállásának szimbóluma lett az egész világon.

Mandela 1952-ben csatlakozott az Afrikai Nemzeti Kongresszushoz (ANC), és egy kis akciócsoport tagja lett, amelynek célja az Umkhonto we Sizwe (A Nemzet Lándzsája) elindítása volt – a Nemzet Lándzsája egy rivoniai házból szervezte stratégiai célpontok elleni fegyveres támadásait. 1961-ben a terrortámadások eredményeként bombák robbantak Johannesburgban, Port Elizabethben és Durbanben.

Amikor az ANC-t 1961-ben betiltották, Mandela egy évig még el tudta kerülni a letartóztatást, de 1962-ben elfogták, és a Robben-szigeti börtönbe zárták. 1963-ban ismét bíróság elé állították, miután a rendőrség rajtaütött az ANC székházán. Mandelát és társait az ún. Rivonia-perben a kommunizmusellenes törvény rendelkezései alapján vádolták meg. A tárgyalás 1963. október 9-én kezdődött, s az első számú vádlottként aposztrofált Mandelára halálbüntetés várt. Amikor Mandela és társai khakiszínű rabruhában és ócska szandálban beléptek a tárgyalóterembe, az ANC hivatalos üdvözlését használva összeszorított öklüket a magasba emelték. Mandela úgy döntött, a vádlottak padjáról fejti ki az ANC eszméit és politikáját. Ez azt jelentette, hogy nem lehetett kereszt-kérdéseket feltenni neki. Négy órán keresztül beszélt. Kijelentette, hogy nem kommunista, és afrikai hazafiként határozta meg önmagát, aki hisz a Magna Chartában és a Bill of Rightsban. Az itt következő részlet beszédének nyitó szakasza, amely az egész világot megmozgatta.

Én vagyok az első számú vádlott. A bölcsészeti tudományok baccalaureusi fokozatát szereztem meg, és éveken keresztül Oliver Tambóval közösen praktizáltam ügyvédként Johannesburgban. Elítéltként ötéves börtönbünetésemet töltöm, mert engedély nélkül hagytam el az országot, és 1961 májusában arra szítottam az embereket, hogy sztrájkoljanak.

Az elején le akarom szögezni, hogy a vádbeszédben megfogalmazottak, miszerint a dél-afrikai harc a kommunisták vagy külföldiek befolyása alatt áll, teljesen helytelen. Amit egyénként és népem vezetőjeként tettem, azt Dél-Afrikában szerzett tapasztalataimtól és saját afrikai gyökereimtől vezérelve tettem, s nem amiatt, amit egy kívülálló esetleg mondhatott. Rögtön elismerem, hogy egyike voltam azoknak, akik segítettek létrehozni az Umkhonto we Sizwét, és egészen 1962. augusztusi letartóztatásomig vezető szerepet vállaltam [*abban*] a szervezetben, amelyet két ok miatt hoztunk létre.

Először is, úgy hittük, a kormány politikája miatt az afrikaiak erőszakos fellépése elkerülhetetlenné vált, és addig, amíg nem alakul egy népünk érzéseit közvetítő és ellenőrző felelős vezetés, a terrorista támadások folyamatosak lesznek; ennek következtében az ország különböző fajai között olyan szintre emelkedett a keserűség és az ellenségeskedés, amilyet még egy háború sem eredményezhet.

Másodszor, úgy éreztük, erőszak nélkül az afrikai népeknek esélyük sem lesz rá, hogy sikerre vigyék a fehér felsőbbrendűség ellen folytatott küzdelmüket. A törvényhozás meggátolta az ezen elvel szemben fellépő ellenzéket véleménye kifejtésében, és olyan helyzetbe kerültünk, amelyben vagy elfogadjuk az alacsonyrendűség állandó voltát, vagy a kormány ellen fordulunk. Előbb úgy szegtük meg a törvényt, hogy elkerültük az erőszakot, és csak azután döntöttünk úgy, hogy az erőszakra erőszakkal válaszolunk, amikor ezt a törvényhozás betiltotta, és a kormány erővel lépett fel a politikáját ellenzőkkel szemben.

Ám az erőszaknak az a formája, amelyet választottunk, nem terrorizmus. Mi, akik megalapítottuk az Umkhontót, az ANC tagjai vagyunk, s magunkénak vallottuk az ANC erőszakmentességének és tárgyalásos irányvonalának hagyományát, mint a politikai nézeteltérések megoldásának eszközeit. Azt hittük, Dél-Afrika azoké, akik ott élnek, és nem egy csoporté, legyen az fehér vagy fekete. Nem akartunk fajok közötti háborút, és mindent megtettünk, hogy ezt elkerüljük. A tények azonban azt mutatják, hogy ötven év erőszakmentessége semmit nem használt az afrikaiaknak, sőt különböző törvényekkel egyre jobban elnyomták s egyre több joguktól fosztották meg őket. Az erőszak négy formáját vitattuk meg: szabotázs, gerillaháború, terrorizmus és nyílt forradalom. Az elsőt választottuk, és úgy döntöttünk, addig nem is változtatunk ezen, amíg teljes kudarcot nem vallunk vele.

Az előzetes terv országunk politikai és gazdasági helyzetének gondos elemzésén alapult. Azt gondoltuk, Dél-Afrika nagyban függ a külföldi tőkétől és a külkereskedelemtől. Úgy éreztük, hogy az erőművek elleni támadás, illetve a vasúti sínek és a telefonvonalak megrongálása elijesztené a külföldi tőkét, és az ipari termékek nehezebben érnék el időben a kikötőket, amivel hosszú távon meg tudjuk gyengíteni az ország gazdasági életét, így kényszerítve rá a szavazókat álláspontjuk megváltoztatására. Az ország gazdasági ütőereje ellen intézett támadásaink összhangban lettek volna a kormányépületek és az apartheid[50] más szimbólumai ellen irányuló szabotázsakciókkal. Ezek a támadások inspirációt jelentettek volna népünknek. Ezen felül lehetőséget biztosított volna a feszültség levezetésére azoknak, akik sokkal erőszakosabb módszerek bevetése mellett érveltek, és bizonyí-

50 Apartheid: a Dél-afrikai Köztársaságban a fekete bőrűek elnyomására államilag felállított, s az 1990-es évekig alkalmazott faji megkülönböztetés (a szerk.).

tékul szolgált volna követőinknek, hogy keményebb vonalat képviselünk, és a kormány erőszakjára erőszakkal válaszolunk. Mindezek mellett ha egy tömegakció sikeres, és a megtorlás is az, akkor arra számítottunk, hogy a többi ország majd együttérez velünk, és nagyobb nyomást gyakorolnak a dél-afrikai kormányra.

Annak idején ez volt a terv. Az Umkhonto hajtotta volna végre a szabotázsakciókat, és szigorú utasításba adta tagjainak, hogy semmilyen körülmények között nem árthatnak az embereknek, nem lehetnek halálos áldozatok sem az akciók tervezése, sem végrehajtása során. Tapasztalataink meggyőztek minket arról, hogy a felkelés a kormánynak végtelen számú alkalmat adna arra, hogy népünket válogatás nélkül lemészárolja. Éppen azért döntöttünk az erő hosszú távú alkalmazása mellett, mert Dél-Afrika földjét már annyi ártatlan ember vére áztatta. Ha háborúra került volna sor, akkor azt a népünknek legkedvezőbb feltételek mellett akartuk vívni. A harc számunkra legjobb kilátásokat nyújtó és mindkét oldal számára legkevesebb áldozattal járó formája a gerillaháború lett volna, ezért úgy döntöttünk, felkészülünk a jövőbeni gerillaháborúra. Minden fehérnek kötelező a katonai szolgálat, de az afrikaiaknak nem. Nézetünk szerint rendkívül fontos volt egy csoportnyi kiképzett ember összeállítása, akik a gerillaháború kitörésekor vezetni tudják a többieket.

Most az én helyzetemről pár gondolatot. Tagadtam, hogy kommunista vagyok, és úgy érzem, jelen körülmények között ki kell fejtenem politikai nézeteimet. Elsőként mindig is afrikai hazafinak vallottam magam. Vonzónak tartom az osztály nélküli társadalom eszméjét. Ez a vonzalom részben marxista olvasmányaimból fakad, részben pedig az ország korai afrikai társadalmainak felépítése és működése iránt érzett csodálatomból. A föld, amely akkor a termelés alapját képezte, a törzshöz tartozott. Nem voltak szegények és gazdagok, és nem volt kizsákmányolás. Igen, a marxista gondolatok hatással voltak rám, de más vezetők is: Gandhi, Nehru, Nkrumah és Nasszer. Mindannyian elfogadjuk valamiféle szocializmus szükségességét, hogy népeink utolérjék a világ fejlett országait, és le tudják győzni rettenetes szegénységük örökségét. De ez nem jelenti, hogy kommunisták vagyunk, még csak marxisták sem. A magam részéről úgy hiszem, lehet vitatkozni arról, hogy politikai küzdelmünk ezen fázisában játszik-e valamilyen különleges szerepet a kommunista párt. Most az alapvető feladat a faji

megkülönböztetés megszüntetése és a demokratikus jogok biztosítása a szabadságlevél alapján. Amíg a párt ezen munkálkodik, üdvözlöm a segítségüket. Tisztában vagyok azzal, hogy ez egy eszköz, amivel minden fajt be lehet vonni a küzdelembe.

Mi valódi, és nem képzelt nehézségek ellen, vagy hogy az államügyész kifejezését használjam, nem „úgynevezett nehézségek" ellen küzdünk. A Dél-Afrikában élő afrikaiak életének két olyan meghatározó jellemzője ellen küzdünk, amelyeket a törvények folyamatosan védenek és erősítenek, és amelyeket mi el akarunk törölni. Ezek a jellemzők: a szegénység és az emberi méltóság hiánya. Nem kellenek nekünk sem kommunisták, sem úgynevezett „agitátorok", hogy ezekről oktassanak minket.

A fehérek élvezik a világ talán legmagasabb életszínvonalát, miközben az afrikaiak szegénységben és nyomorban élnek. Az afrikaiak negyven százaléka reménytelenül túlnépesedett, és néhány esetben szárazság sújtotta rezervátumokban él, ahol a föld eróziója és kényszerű kizsigerelése miatt semmit sem tudnak termelni. Harminc százalékuk munkásként dolgozik a fehérek farmjain, néha fedélért cserébe, középkori körülmények között. A maradék harminc százalék városokban él fejlettebb társadalmi és gazdasági körülmények között, amelyek miatt sok tekintetben közelebb kerülnek a fehér standardokhoz. Ennek ellenére a Johannesburgban élő afrikai családok negyvenhat százaléka nem keres annyit, hogy meg tudjon élni.

Az afrikaiak nemcsak amiatt panaszkodnak, hogy ők szegények, a fehérek meg gazdagok, hanem amiatt is, hogy a fehérek által hozott törvények éppen ennek az állapotnak a fenntartását szolgálják. Kétféle módon lehet kitörni a szegénységből. Az első az oktatás, a másik pedig a képzettebb munkásság, akiknek magasabb béreket kell fizetni. Az afrikaiak szerint a törvényhozás tudatosan megfosztja őket ettől a két lehetőségtől. A jelenlegi kormány mindig is akadályozta az afrikaiakat a tanulásban. A fehér gyerekeknek kötelező az oktatás, ráadásul úgy, hogy szüleiknek szinte semmibe sem kerül, akár gazdagok, akár szegények. Az afrikai gyerekek számára ez nem elérhető. 1960–61-ben az állami iskolákban egy afrikai gyerekre a kormány 12,46 randot költött. Ugyanabban az évben a fehér gyerekekre Cape tartományban (csak ennek az adatait tudtam megszerezni) a kormány fejenként 144,57 randot költött. A jelenlegi miniszterelnök a bantu ok-

tatási törvénytervezet vitájában 1953-ban ezt mondta: „Ha egyszer én irányítom a bennszülöttek oktatását, akkor úgy fogom megreformálni, hogy a bennszülött gyerekek már korán megtanulják: az európaiakkal való egyenlőség nem nekik való... Azok a tanárok, akik hisznek az egyenlőségben, nem kívánatosak a bennszülöttek iskolákban. Ha majd én irányítom a bennszülöttek oktatását, akkor pontosan tudni fogják, egy bennszülöttnek milyen felsőoktatás való, és vajon lesz-e lehetősége az életben ezt a tudást használni."

Az afrikaiak gazdasági fejlődése előtt álló másik akadály a faji megkülönböztetés az iparban, ugyanis az összes jobb ipari állás fehéreknek van fenntartva. Sőt az afrikaiak nem alapíthatnak szakszervezeteket, amelyeket az érintett törvények elismernének. A kormány gyakran azzal válaszol bírálóinak, hogy a dél-afrikai afrikaiak gazdaságilag sokkal jobb körülmények között élnek, mint Afrika többi országában. Nekünk nem az a problémánk, hogy a többi országban élőkkel összehasonlítva vagyunk szegények, hanem az, hogy a saját országunkban élő fehérekhez képest, és a törvényhozás nem engedi, hogy ezen változtassunk. Száz és ezer afrikait vetnek börtönbe évről évre e törvények alapján. Ami még rosszabb: e törvények miatt nem lehetnek együtt férjek és feleségek, ami a családi élet szétzilálásához vezet.

A szegénységnek és a családok szétesésének másodlagos hatásai is vannak. A gyerekek a települések utcáin kóborolnak, mert nincs iskola, ahova járhatnának, vagy nincs pénzük az iskolára, vagy nincsenek szüleik, akik iskolába küldenék őket, mert a szülőknek – már ahol kettő van – dolgozniuk kell, hogy a családot életben tartsák. Ez az erkölcsi normák szétesséséhez vezet, nagyszámú törvénytelen gyerek születéséhez, és egyre növekvő erőszakhoz, ami nemcsak a politikában jut egyre nagyobb szerephez, hanem mindenhol. Az élet ezekben a városokban veszélyes. Nem múlik el nap, hogy valakit meg ne késelnének vagy meg ne támadnának. Az erőszak pedig lassan betör a fehérek lakta városrészekbe is. Az emberek félnek sötétedés után utcára menni. A betörések és rablások száma annak ellenére nő, hogy most már halálbüntetéssel is lehet büntetni az elkövetőket. A halálbüntetések nem képesek meggyógyítani az elgennyesedett sebeket. Az egyetlen gyógymód az, ha megváltoztatjuk az afrikaiak életkörülményeit, és megoldást találunk jogos követeléseikre.

A lakosság részei akarunk lenni, és nem akarunk gettókban élni. Az afrikai férfiak azt akarják, hogy feleségük és gyerekeik ott legyenek, ahol dolgoznak, és nem kérnek azokból a természetellenes munkásszállókból, ahol élniük kell. A nők együtt akarnak lenni a férfiakkal, és nem [*akarnak*] állandó özvegységben élni a rezervátumokban. Azt akarjuk, hogy este 11 után is kimehessünk az utcára, és ne kelljen otthon ülnünk, mint a kisgyerekeknek. Utazni akarunk a saját hazánkban, és ott akarunk munkát keresni, ahol nekünk tetszik, nem pedig ott, ahol a munkaügyi hivatal megengedi. A részünket akarjuk Dél-Afrikából, biztonságot akarunk, helyet a társadalomban.

De, uraim, amit még ennél is jobban akarunk, azok az egyenlő politikai jogok, mert azok nélkül fogyatékosságaink állandóvá válnak. Tudom, hogy ez az ország fehérei számára forradalminak hangzik, mert akkor a szavazók többsége afrikai lenne. A fehér ember ezért fél a demokráciától. De ez a félelem nem állhat az egyetlen megoldás útjába, amely mindenki számára szavatolhatja a faji harmóniát és szabadságot. Az pedig nem igaz, hogy az általános szavazójog faji dominanciát eredményez. A bőrszínen alapuló politikai megosztottság teljes egészében mesterséges, és amikor ez végre eltűnik, akkor vele együtt tűnik majd el egyik vagy másik bőrszín dominanciája is. Az ANC fél évszázada harcol a rasszizmus ellen. Amikor győzni fog, mert győzni fog, akkor sem fog változtatni ezen az elvén.

Ezért harcol ugyanis az ANC. A harcunk nemzeti, az afrikai nép harca, amelyet saját szenvedésünk és tapasztalataink inspirálnak. Az élethez való jogukért harcolnak. Egész életemet az afrikai nép harcáért áldoztam. Harcoltam a fehérek uralma ellen, és harcoltam a feketék uralma ellen. Mindennél fontosabb számomra a demokratikus és szabad társadalom, amelyben az emberek harmóniában és egyenlő esélyekkel élnek egymás mellett. Olyan eszme ez, amelyért élni szeretnék, s amelyet szeretnék látni megvalósulni. De, Istenem, ha szükség van rá, kész vagyok meghalni is ezért az eszméért.

Június 11-én Mandelát és tizenegy társát életfogytiglani börtönre ítélték. Mandela visszatért a Robben-szigetre, ahol egy olyan négy négyzetméteres kőcellába zárták, amelyben egy negyven wattos izzó lógott. Kőbányában kellett dolgoznia, és huszonhét évet töltött börtönben.

LYNDON B. JOHNSON
Ann Arbor, Michigan, 1964. május 22.

„A Nagy Társadalom”

L. B. Johnson elnökként egy olyan jelmondatot keresett, amely kifejezi egyfelől elnöki misszióját, másfelől a New Deal idealizmusát. Sokáig az „A Better Deal”-re (Egy Jobb Leosztás) gondolt, végül egyik beszédírója, a korábban Kennedynek dolgozó Richard Goodwin találta ki a „Nagy Társadalom” szlogent. Amikor Johnson látta, hogy eredeti elképzelése nem váltotta ki az elvárt lelkesedést, elkezdte beleszőni beszédeibe a Nagy Társadalom témáját. A szlogent márciusban és áprilisban tizenkilenc alkalommal használta, de addig nem vált hivatalos jelszavává, amíg Goodwin meg nem írta Johnson alábbi beszédét, amely a University of Michiganen hangzott el.

Egy évszázadon keresztül azért dolgoztunk, hogy legyőzzük a kontinenst és letelepedjünk. Fél évszázadig rengeteg találmány és fáradhatatlan munka árán minden polgárunk számára rendet és jólétet teremtettünk.

Az elkövetkező fél évszázad kihívása arról fog szólni, vajon elég bölcsek vagyunk-e jólétünket arra használni, hogy gazdagítsuk és felemeljük nemzetünket, és fejlesszük amerikai civilizációnk minőségét. Az önök képzelete, kezdeményezőkészsége és felháborodása határozza meg, vajon képesek vagyunk-e egy olyan társadalmat létrehozni, amelyben a fejlődés a szükségleteink szolgája, vagy egy [*olyan*] társadalmat, amelyben a régi értékeket és az új víziókat maga alá temeti a féktelen fejlődés. Ugyanis most érkezett el az idő, amikor nem pusztán gazdag és erős társadalmat tudunk építeni, hanem létre tudjuk hozni a Nagy Társadalmat.

A Nagy Társadalom alapja a szabadság és a bőség mindenki számára. Azt követeli, hogy szűnjön meg a szegénység és a faji igazságtalanság – ezek mellett teljességgel elköteleztük magunkat. De ez csak a kezdet. A Nagy Társadalom olyan hely, amelyben minden gyermek megtalálhatja azt a tudást, amellyel gazdagíthatja elméjét és fejlesztheti tehetségét. Egy olyan hely, amelyben a pihenés a szabad idő, az elmélkedés és az építés ideje, nem pedig az unalom és a nyughatatlanság okozója. Egy

hely, amelyben a város nemcsak a test szükségleteit és a kereskedelem követeléseit elégíti ki, hanem a szépség iránti vágyat és a közösség iránti éhséget is. Egy olyan hely, amelyben az ember meg tudja újítani kapcsolatát a természettel. Egy hely, amely az alkotást önmagáért tiszteli, valamint azért, amivel segíti az emberi faj megértését. Egy olyan hely, amelyben az embereket jobban érdekli a célok minősége, mint az anyagi javak mennyisége. Mindezeken túl a Nagy Társadalom nem egy biztonságos kikötő, nem egy pihenőhely, egy végső cél vagy elvégzett munka, hanem egy újra és újra megújuló kihívás, amely egy olyan sors felé hív minket, ahol az életünk értelme vetekszik munkánk csodálatos gyümölcsével.

Társadalmunk soha nem lesz nagy, amíg városaink nem azok. Ma a képzelet és az innováció határait a városokon belülről ostromolják, és nem kívülről. Egyre több és több új kísérlet folyik. Az önök generációjának lesz a feladata, hogy az amerikai várost olyan hellyé tegyék, amelybe a jövő generációi nemcsak azért jönnek, hogy ott éljenek, hanem hogy ott jól éljenek. A másik hely, ahol elkezdjük építeni a Nagy Társadalmat, a vidék. Nemcsak az erős Amerikára, a szabad Amerikára vagyunk büszkék, hanem a gyönyörű Amerikára is. Ma ez a gyönyörű Amerikai veszélyben van. A vizet, amit iszunk, az ételt, amit eszünk, a levegőt, amit lélegzünk – mindent szennyezés fenyeget. Parkjaink túlzsúfoltak, strandjaink túlterheltek, a zöld mezők és a dús erdők eltűnőfélben vannak. Pár évvel ezelőtt még *A csúnya amerikai*[51] miatt aggódtunk. Most azért kell cselekednünk, hogy Amerika ne legyen csúnya. Ha elveszítjük a csatát, ha egyszer csodálatos természeti értékeinket elpusztítjuk, soha többé nem lehet helyreállítani őket. S ha az ember nem képes a természet szépsége és csodái közt sétálni, akkor szelleme elsorvad, munkája kárba vész.

A harmadik hely, ahol elkezdjük építeni a Nagy Társadalmat, az amerikai osztálytermek milliói, a gyermekek életét ugyanis ott formálják. Társadalmunk nem lehet nagy addig, amíg minden fiatal elme nem kutathatja szabadon a tudás és a képzelet legtávolabbi határait. Ettől a céltól még messze vagyunk. Ma nyolcmillió amerikai – annyian, amennyi Michigan lakossága – öt évnél kevesebbet járt iskolába. Közel húszmillióan nyolc évnél kevesebbet tanultak. Majdnem ötvennégymillióan – azaz Amerika lakosságának több mint egynegyede – nem fejezte be a középiskolát... A legtöbb helyen az osztálytermek túlzsúfoltak, a tananyag elavult. Ami

---

51 Utalás William Lederer, Eugene Burdick és William J. Lederer *The Ugly American* című, 1958-ban megjelent könyvére (a ford.).

még ennél is fontosabb: képzett tanáraink alulfizetettek, megfizetett tanáraink alulképzettek. Minden gyereknek adnunk kell egy iskolapadot, ahova leülhet, és egy tanárt, akitől tanulhat. A szegénység nem lehet a tanulás akadálya, [*sőt*] a tanulásnak kell kiutat jelentenie a szegénységből.

Vannak kishitű lelkek, akik azt mondják, ezt a csatát nem lehet megnyerni, s hogy lélektelen jólétre vagyunk kárhoztatva. Ezzel nem értek egyet. Van erőnk, hogy egy olyan civilizációt építsünk, amilyet akarunk. De ahhoz, hogy egy ilyen társadalmat építsünk, szükség van az önök akaratára, az önök munkájára, az önök szívére.

Azok, akik erre a földre jöttek, többet akartak építeni egy új országnál. Egy új világot kerestek. Azért jöttem hát ma ide, a campusra, hogy elmondjam: az ő álmukat önök válthatják valóra. Kezdjünk neki a munkának most, hogy a jövő embere azzal nézhessen vissza ránk: akkor történt, hogy az emberek egy hosszú és fáradságos út után a szellemük hőstetteivel életüket gazdagabbá tették.

A Kennedy elnök törvényalkotói programjában szereplő polgárjogi törvényjavaslatból Johnson sürgetésére lett törvény 1964. július 2-án. Ez volt a Kennedy elnök meggyilkolását követő időszak legfontosabb törvénye, és mindazokkal a problémákkal foglalkozott, amelyek ellen az afroamerikaiak olyan régóta tiltakoztak.

•

BARRY GOLDWATER
San Francisco, 1964. július 16.

„A szabadság érdekében nem bűn a szélsőségesség”

1964 nyarára Barry Goldwater (1909–1998), aki vezető konzervatív szóvivő volt a Kennedy-adminisztráció idején, egy olyan pillanatban kapott központi figyelmet, amikor az intellektuális vitalitás mintha kifogyott volna a Roosevelt óta az amerikai politikát jellemző liberális ortodoxiából.

Richard Nixon arra készült a kaliforniai Cow Palace-ban, hogy az elnökválasztáson republikánus jelöltként indul Lyndon Johnson elle-

nében. Beszédét, amelyen a szakértők több, mint két hétig dolgoztak, Goldwater ötször átdolgozta. Minden szót gondosan megfontoltak; a beszéd új erkölcsöt propagált, és megalkuvás nélkül szembeszállt azzal az amerikai politikával, amelyet mind saját pártja, mind a demokraták jó harminc éve követtek.

Miután őrültnek, hülyének és vérszomjasnak kiáltották ki, Goldwater megkeseredett, és úgy döntött, tovább csinálja egyedül, megalkuvás nélkül. Alábbi beszéde meghatározta kampánya hangnemét, amely attól vált hírhedtté, hogy Goldwater egyre jobban ellenezte a kommunizmust és a szövetségi kormányzat hatalmát. Kéziratában az utolsó két sort aláhúzta.

A kegyelmes Isten azért teremtette ezt a hatalmas republikánus köztársaságot[52], hogy a bátrak otthonává és a szabadok virágzó földjévé tegye – és nem azért, hogy a kollektivizmus mocsarában vesztegeljen, semhogy reszkessen a kötekedő kommunizmus előtt.

Mert, amerikai polgártársaim, az ár a szabadság ellen fordult. Népünk hamis prófétákat követ. Vissza kell és vissza is fogunk térni a bevált útra – nem azért, mert régi, hanem mert igaz út. Vissza kell és vissza is fogjuk fordítani az árat a szabadság érdekében. Ennek a pártnak minden tettével, minden szavával, minden lélegzetével és minden szívverésével egyetlen célja van: mégpedig a szabadság. Szabadság, amelyet a nemzetnek az alkotmányos kormány biztosít. Szabadság, melyet a természet törvényei és Isten törvényei által korlátozott kormány felügyel. Szabadság, amely olyan kiegyensúlyozott, hogy a szabadság nélküli rend nem válhat börtöncellabeli rabszolgasággá; olyan kiegyensúlyozott, hogy a rend nélküli szabadság nem válhat a csőcselék és a dzsungel prédájává.

Mert mi, amerikaiak, megértjük a szabadságot. Kiérdemeltük: éltünk érte, meghaltunk érte. Ez az ország és ez a nép a szabadság modellje egy kereső világban. Mi lehetünk a szabadság misszionáriusai egy kétkedő világban...

Akik az életünket akarják élni helyettünk, és elvenni a szabadságunkat; akik felmagasztalják az államot és lealacsonyítják a polgárt – végül egy olyan világot látnak, melyben az isteni akaratot földi erő helyettesíti. Márpedig ez a nemzet ennek a gondolatnak az

52 Az eredetiben: Republican Republic (a szerk.).

elutasítására épült, és annak elfogadására, hogy Isten szabadságunk megadója. Azok, akik abszolút hatalmat akarnak, még ha azt jóra használnák is, pusztán azt akarják, hogy megvalósítsák saját földi paradicsom képüket, és hadd emlékeztessem önöket, hogy pontosan ők a legzsarnokibb fajta.

Az abszolút hatalom igenis korrumpál, s akik utána áhítoznak, gyanúsak és távoltartandók tőle. Hogy rossz útra tévedtek, annak oka, hölgyeim és uraim, az egyenlőség hamis eszméjéből ered. Az egyenlőség, amely helyesen úgy értendő, ahogy alapító atyáink értették azt, a kreatív különbségek felszabadításához és emancipáláshoz vezet; rosszul értelmezve, miként tragikus módon napjainkban történik, konformizmushoz és despotizmushoz vezet.

Republikánus társaim, a republikanizmus célja, hogy ellenálljon a privát vagy közhatalom koncentrációjának, mely erősíti a konformitást és előidézi a despotizmust. A republikanizmus célja biztosítani, hogy a hatalom a nép kezében marad – és, Isten minket úgy segítsen, a republikánus elnök pontosan ezt fogja tenni egy republikánus Kongresszus támogatásával. A republikanizmus további célja, hogy újra megértessük a világgal, mi az ember ember fölötti zsarnoksága. Célunk eloszlatni a ködös eszméket, melyek kerülik a kemény döntéseket abban a tévhitben, hogy ha nem ringatjuk a csónakot vagy nem provokáljuk az agresszív erőket, a konfliktusos világ valamiképpen szépen átalakul harmonikus világgá – ami szamárság. Továbbá a republikanizmus célja emlékeztetni magunkat és a világot, hogy csak az erősek maradnak szabadok: csak az erősek tartják meg a békét. Ma – ma a mi szeretett hazánkban – olyan vezetés van, amely mohón le akar paktálni a kommunizmussal [*mindenben*], amiben csak lehet: arany vagy gabona; konzulátus és bizalom; még az emberi szabadság is.

A cél megköveteli, hogy a kommunizmust a világbéke legfőbb megzavarójának tekintsük. Sőt a béke egyetlen igazi megzavarójának... És ezt teljesen világossá akarom tenni – nincs szándékomban engedni, hogy a békét vagy a szabadságot kitépjék a kezünkből, mert nincs erőnk vagy akaratunk – és ezt meg is ígérem minden amerikainak.

Látom a[*zt a*] napot, amikor minden amerikai, északon és délen egyaránt, egyetlen hatalmas rendszerben kapcsolódik össze – egy olyan rendszerben, melyben a múlt hibái és félreértései egyenként elmerülnek a jólét és az együttműködés dagadó árjában... Egyensúly, sokszínűség,

kreatív különbség – ezek a republikánus egyenlet elemei. A republikánusok egyetértenek, a republikánusok nagyon is egyetértenek abban, hogy vitatkozzunk ezek sok-sok alkalmazásán. De sosem vitatkoztunk alapvető kérdésekben, hogy miért is vagyunk republikánusok.

Ez a párt – ez a Republikánus Párt egy párt a szabad embereknek. Nem buta követőknek, sem konformistáknak. 1858-ban Abraham Lincoln mondta a Republikánus Pártról, és azért idézem őt, mert az utolsó hetekben mondhatta: Feszült, disszonáns, sőt ellenséges elemekből áll... Mégis ezen elemek mindegyike megegyezett egy közös célban: megállítani a rabszolgaság programját, majd teljesen kiirtani. [...]

Emlékeztetném önöket, hogy a szabadság védelmében nem bűn a szélsőségesség!

És hadd emlékeztessem önöket, hogy a szerénység az igazság elérésekor nem erény!

Goldwater beszéde nemcsak az amerikai politika eisenhoweri korszakát zárta le, hanem a Republikánus Párt pragmatista időszakát is. A választáson öt államban nyert, míg Johnson megszerezte a szavazók hatvanegy százalékát, ami az amerikai történelemben az addig elért legnagyobb többség volt. Goldwater 1969-ben visszatért a Szenátusba, és 1974-ben szerepe volt Nixon meggyőzésében, hogy mondjon le a Watergate-botrány miatt.

•

RONALD REAGAN
Országos televíziós beszéd 1964. október 27-én

„Randevúnk van a végzettel”

Az addig meggyőződéses demokrata Ronald Reagan (1911–2004) 1964-ben pártot cserélt, és a „Kaliforniaiak Barry Goldwaterért” nevű szerveződés társelnöke lett. Reagan először a General Electric ügynökeként jutott adásidőhöz (a GE Színházat népszerűsítve utazta be az országot), aztán Goldwater mellett kampányolva mondott beszédeket, amelyek mind tónusukban, mind üzenetükben igencsak hasonlí-

tottak a GE népszerűsítése során előadott szónoklataihoz.

„Pár héttel a választás előtt – idézte fel Reagan utólag – egy adománygyűjtő összejövetelen mondtam beszédet Los Angelesben, Coconut Grove-ban. Az este végén befolyásos republikánusok vártak rám. Megkérdezték, elmondanám-e ugyanezt a beszéden a tévében is, ha pénzt tudnak keríteni rá.” Goldwater egy ponton vissza akart lépni, mivel a társadalombiztosítással kapcsolatos véleménye miatt többen is támadták, de miután meghallgatta a beszédet, visszakozott. Reagan első választási beszédét, amely „a” beszédként híresült el, az NBC közvetítette.

Akik a szabadságunkat [*szívesen*] elcserélnék a jóléti állam ingyenkonyhájáért, azt mondják, megtalálták a győzelem nélküli béke utópisztikus megoldását. A politikájuk neve: „alkalmazkodás”. Azt is mondják, ha elkerüljük a közvetlen konfrontációt az ellenséggel, akkor az felhagy a gonoszsággal, és megtanul szeretni minket. Mindenki, aki ezzel nem ért egyet, háborús uszító. Azt mondják, mi egyszerű válaszokat adunk az összetett problémákra. Nos, talán van egy egyszerű válasz... Nem könnyű, de egyszerű válasz: ha önök és én elég bátrak vagyunk hozzá, hogy megmondjuk választott tisztviselőinknek: azt akarjuk, hogy *nemzeti* politikánkat arra építsük, amiről a szívünkben tudjuk, hogy helyes.

A biztonságunkat nem tudjuk megvásárolni. A bomba fenyegetésétől sem tudunk azáltal megszabadulni, hogy erkölcstelenül így szólunk a vasfüggöny mögött raboskodó milliárdnyi embernek: „Mondjatok le szabadságról szőtt álmaitokról, mert bőrünk megmentése érdekében hajlandók vagyunk egyezséget kötni rabszolgatartóitokkal.” Alexander Hamilton mondta egyszer: „Egy nemzet, amely a veszély és a szégyen közül az utóbbit választja, rabszolga lesz, és meg is érdemli!” Ezt tegyük rendbe. Nem a háború és a béke közti választásról vitázunk, de a békét csak egyféleképpen lehet garantálni..., már a következő pillanatban meg is kaphatjuk..., és ez nem más, mint ha megadjuk magunkat!

Azt mindenki elismeri, hogy kockázatos bármely más úton elindulnunk. Ám a történelem minden leckéje azt mondja nekünk, a megbékélés kockázatosabb – és ezzel a ténnyel liberális barátaink nem hajlandóak szembenézni... Az ő alkalmazkodásuk ugyanis nem más,

mint megbékélés, és így megfosztanak minket a háború és béke közti választástól; mert csak harc és megadás között választhatunk. Ha továbbra is alkalmazkodunk, ha továbbra is visszavonulunk és meghátrálunk, akkor a végső követeléssel találjuk magunkat szemben: az ultimátummal. És akkor mi lesz? Amikor Nyikita Hruscsov elmondja a népének, hogy tudja, mi lesz a válaszunk? Azt mondja nekik, hogy a hidegháború nyomása miatt visszavonultunk, hogy a megadásunk önkéntes lesz, mert addigra már szellemileg, erkölcsileg és gazdaságilag is meggyengültünk. Azért hiszi ezt, mert a mi oldalunkról azt hallotta: „békét bármi áron", „inkább vörösen, mint holtan", vagy ahogy az egyik kommentátor fogalmazott, ő inkább „élne térden állva, mint halna talpon". Ez a háború felé vezető út. Mert ezek a hangok nem azt mondják, amit mi, a többiek gondolunk.

Önök és én is tudjuk, de el már nem hisszük, hogy az élet van olyan értékes, a béke pedig van olyan édes, hogy érdemes értük rabszolgasággal és láncokkal fizetni. Mióta mondhatjuk, hogy semmi nincs az életben, amiért érdemes meghalni? Vagy Mózesnek is azt kellett volna mondania Izrael gyermekeinek, hogy éljenek csak a fáraók rabszolgáiként? Jézusnak vissza kellett volna utasítania a keresztet? A Concord-híd hazafiainak le kellett volna dobniuk fegyvereiket, és meg kellett volna tagadniuk annak a lövésnek a leadását, amelyet az egész világon meghallottak?[53] A történelem mártírjai nem voltak ostobák, és nem hiába haltak meg dicső halottaink, akik az életüket áldozták a nácik feltartóztatásáért! Hol van akkor a béke felé vezető út?

Nos, a válasz végül is mégiscsak egyszerű. Önöknek és nekem van bátorságunk nemet mondani ellenségeinknek: „Ezt az árat nem vagyunk hajlandóak megfizetni!" Egy ponton túl nem juthatnak! Ez a jelentése Barry Goldwater szavainak: „Békét erővel!" Winston Churchill mondta, hogy „az ember végzetét nem materiális számítások határozzák meg. Ha nagy erők mozdulnak meg a világban, akkor megtanuljuk, hogy van lelkünk – hogy nem vagyunk állatok". Azt is mondta még: „Van valami, ami térben és időben, téren és időn túl található, akár tetszik, akár nem, és ezt úgy hívják: kötelesség." Önöknek és nekem randevúnk van a végzettel. Vagy megőrizzük ezt gyermekeink

53 A Boston melletti Lexington és Concord térségében kezdődött az amerikai függetlenségi háború 1775-ben; a falu ellen indított kisebb hadművelet végén a falu északi hídjánál az amerikai hazafiak, többségükben farmerek, meghátrálásra kényszerítették a brit katonákat (a szerk.).

számára, az ember legjobb reményét a Földön, vagy arra ítéljük őket, hogy tegyék meg az utolsó lépést az ezerévnyi sötétségbe. Emlékezni fogunk rá, hogy Barry Goldwater hisz bennünk. Hisz önökben és bennem, hogy megvan bennünk a büszkeség, a készség és az egyenesség, hogy meghozzuk döntéseinket, és meghatározzuk saját végzetünket.

Köszönöm.

Reagan beszéde eredményeképpen 8 millió dollárt folyt be a republikánusok kasszájába. Akármilyen hatása volt is a beszédnek Goldwater vereségében, Reagan életét bizonyosan megváltoztatta, és nagyban hozzájárult, hogy később a republikánus jobboldal szószólójaként jelenhetett meg a politikai színtéren.

•

MALCOLM X
Detroit, 1965. február 14.

„Inkább afrikai, mint amerikai”

Malcolm X (1925–1965) Nebraskában született, Michiganben és Bostonban nőtt fel; radikális baptista lelkész apját a Ku-Klux-Klan gyilkolta meg.

A neve egyben életét is szimbolizálta: exdohányos, exalkoholista, exkeresztény, exrabszolga. Volt strici és szerencsejátékos, amíg 1946-ban drogterjesztésért és betörésért elítélték. 1952-ben találkozott az Iszlám Nemzete nevű szektával, majd fekete muzulmánok prédikátoraként a „fehérek gonoszsága” ellen prédikálva buzdította bosszúra híveit, miközben az erőszak és a feketék szeparációja ellen emelte fel szavát. 1963-ban felfüggesztették tagságát az Iszlám Nemzetében, miután összeütközésbe került a szekta vezetőjével, Elijah Muhammaddal. Ekkor elutazott Mekkába, ahol rájött, hogy az ortodox muzulmánok faji egyenlőséget hirdetnek. Ezután szüntette be támadásait a fehérek ellen, és megalapította az Afroamerikai Egységszervezetet.

A hatvanas években ő volt az egyik legműveltebb fekete muzulmán. Ezt a beszédet az Afro-American Broadcasting Company közvetítette egy

nappal azután, hogy Malcolm X házára a pálfordulása miatt feldühödött fekete muzulmánok bombát dobtak. Milyen hatása volt az Afrikáért folytatott harcnak az amerikai feketékre? – tette fel a kérdést. Egy héttel később, egy másik beszéde közben New Yorkban meggyilkolták.

Miért érdekelné a feketéket Amerikában az afrikai helyzet, amikor három- vagy négyszáz éve nem jártak azon a kontinensen? Miért érdekelne ez minket? Milyen hatása van ennek az életünkre? Először is, tudnotok kell, hogy Afrikát 1959-ig gyarmati hatalmak uralták. Az európai hatalmak teljes egészében irányításuk alatt tartották Afrikát, ezért nyugodtan festhettek negatív képet a kontinensről. Mindig is negatív képet festettek: vademberek a dzsungelben, kannibálok, semmi civilizáció. Annyira negatív volt ez a kép, hogy ti és én utálni kezdtük Afrikát. Nem akartuk, hogy Afrikáról beszéljenek nekünk, azt pedig végképp nem, hogy afrikaiaknak hívjanak. Azzal, hogy utáltuk Afrikát és az afrikaiakat, magunkat utáltuk meg anélkül, hogy ezt észrevettük volna. Ha egy fa gyökerét utálod, akkor magát a fát is. Nem utálhatod a gyökereid anélkül, hogy ne utálnád magad. Nem utálhatod Afrikát anélkül, hogy magadat ne utálnád. Mutassatok nekem itt egy embert, akinek teljesen kimosták az agyát és negatív érzései vannak Afrikával szemben, mire én mutatok nektek egy embert, akinek negatív érzései vannak saját magával szemben. Nem lehetnek egyszerre magaddal szemben pozitív, Afrikával szemben viszont negatív érzéseid. Ez azt jelenti, hogy ha az Afrikával szembeni érzéseid pozitívak lesznek, akkor a magaddal szembeni érzéseid is pozitívak lesznek. Ezt a fehér ember is tudja. Ezért ügyesen megutáltatják velem és veletek afrikai identitásunkat, afrikai tulajdonságainkat.

Ti magatok is tudjátok, hogy olyan emberek vagyunk, akik utálták afrikai tulajdonságainkat. Utáltuk a fejünket, utáltuk az orrunk formáját, hosszú, kutyaszerű orrot akartunk, utáltuk a bőrünk színét, utáltuk Afrika ereinkben folyó vérét. És utáltuk magunkat. Bőrünk színe lett a láncunk: éreztük, hogy visszahúz minket. Úgy éreztük, bőrünk színének börtönében raboskodunk, ahonnét semerre nem tudunk mozdulni. Azt éreztük, hogy ezek a megszorítások kizárólag a bőrünk színe miatt nem engednek mozdulni minket, és ez azt a pszichológiai reakciót váltotta ki belőlünk, hogy úgy éreztük: fekete bő-

rünk, fekete vonásaink és fekete vérünk börtönében vergődünk, hogy ezek fognak vissza minket, és emiatt automatikusan meg is utáltuk ezeket. Azok pedig minket.

Alacsonyabbrendűnek éreztük magunkat, elégtelennek, elesettnek. És amikor az alacsonyabbrendűség, elégtelenség és elesettség érzésének áldozatai lettünk, hát valaki máshoz fordultunk, hogy mutasson nekünk utat. Nem bíztunk egy másik feketében, hogy ő mutassa az utat, nem bíztunk a feketékben. Akkor még nem. Akkor még nem gondoltuk, hogy egy fekete mást is tud csinálni, mint fújni a kürtjét. Tudjátok, mindenféle dallamot játszott, amitől jókedvetek lett. De komolyra fordítva a szót, ha az ételünkről, a ruhánkról, a fedelünkről és az oktatásunkról volt szó, a fehér emberhez fordultunk. Soha nem fordult meg a fejünkben, hogy ezeket a dolgokat mi magunk teremtsük meg, soha nem fordult meg a fejünkben, hogy magunkért tegyünk valamit. Mert elesettnek éreztük magunkat. A saját magunkkal szemben érzett utálat miatt éreztük elesettnek magunkat. A saját magunkkal szembeni utálatból pedig az Afrika és az afrikai dolgok iránti utálat fakadt.

A fekete muzulmánok mozgalma azért nőtt, mert Afrikára helyezte a hangsúlyt. Ez volt a fekete muzulmánok mozgalma növekedésének titka. Afrikai vér, afrikai eredet, afrikai kultúra, afrikai kötődések. Meg fogtok lepődni: felfedeztük, hogy ennek az országnak a feketéi a tudatalattijukban sokkal inkább afrikaiak, mint amerikaiak. A fekete ember azt hiszi, hogy [*ő*] sokkal inkább amerikai, mint afrikai, mert a fehér ember minden nap folyamatosan mossa az agyát. Azt mondja neki: „Amerikai vagy, amerikai vagy." Hogy gondolhatjátok, hogy amerikaiak vagytok, amikor itt soha nem bántak veletek amerikaiként? Soha, soha nem bántak veletek amerikaiként. Tíz ember ül egy asztal körül, és esznek. Erre jövök én, és leülök melléjük. Ott ülnek, és esznek. Előttem is van tányér, de semmi nincs rajta. Ha mindannyian az asztal mellett ülünk, akkor mindannyian eszünk is? Én csak akkor, ha megengedik. Csak azért, mert olyanok mellett ülök, akik esznek, én még nem fogok enni – ezt kell megértenetek ebben az országban.

Csak azért, mert ebben az országban éltek, még nem vagytok amerikaiak. Nem, nektek tovább kell mennetek, hogy amerikaiak lehessetek. Élveznetek kell az amerikaiság gyümölcseit. De ti nem élveztétek. Csak a töviseket. Csak a szúrós gallyakat. Úgy ám. Sokkal keményebben harcoltatok a fehér embernél ezekért a gyümölcsökért, de sokkal kevésbé

élvezhettétek. Amikor a fehér ember egyenruhát húzott rátok, és elküldött titeket külföldre, akkor keményebben harcoltatok nála. Igen, ismerlek benneteket: amikor értük kell harcolni, akkor tudtok harcolni...

Fivéreim és nővéreim, hadd mondjam el nektek, hogy az időmet az utcán töltöm az emberek, mindenféle emberek között, és meghallgatom őket. Elégedetlenek, kiábrándultak, elegük van, és lassan eljutnak a frusztráltságnak arra a pontjára, amikor ez jut eszükbe: „Mit veszthetek?” Amikor elértek erre a pontra, akkor olyan emberek lesztek, akik robbanásveszélyes légkört képesek létrehozni.

A Newsweek e heti számában olvastam egy közvélemény-kutatást, amely azt állítja, hogy a négerek elégedettek. Tudjátok, a Newseek egy komoly, sikeres magazin, amely a legjobb közvélemény-kutatókat alkalmazza, és arról beszél, hogy a négerek milyen elégedettek. Talán nem találkoztam azokkal a négerekkel, akikkel ők. Mert azt tudom, hogy ők nem találkoztak azokkal a négerekkel, akikkel én. Ez nagyon veszélyes. A fehér ember így okozza magának a legnagyobb bajokat. Statisztikákat talál ki, hogy kialakítson egy képet, és azt hiszi, ez a kép megfelel a valóságnak. Tudjátok, miért mondják mindig azt, hogy a négerek lusták? Mert azt akarják, hogy a négerek lusták legyenek. Mindig azt mondják, hogy a négerek nem képesek összefogni, mert nem akarják, hogy a négerek összefogjanak. És amikor ezt belerakják a négerek fejébe, akkor azt hiszik, hogy a négerek majd megpróbálnak megfelelni ennek a képnek. Ha azt mondják, hogy a négereket nem lehet egyesíteni, akkor majd ők mennek oda, hogy egyesítsék őket, különben nem menne, mert azt mondták, hogy nem tudnak egyesülni. A pszichére hatnak, és a statisztikákat manipulálják. Amikor azt hiszik, hogy egy robbantásokkal teli kor jön, akkor megint fogják az újságjaikat, és teletömik a négerek fejét, hogy úgy nézzen ki: minden néger elégedett. Mert ha tudod, hogy te elégedetlen vagy, de tíz másik ember nem, akkor nyugodtan viselkedsz. De ha tudod, hogy a többi tíz ember sem elégedett, akkor cselekszel. A fehér ember ezt tudja. A fehér ember tudja, hogy ha a négerek tudomást szereznek arról, hogy mennyire elégedetlenek – még Tamás bátya is, de ő egyelőre játssza tovább a szerepét –, akkor a fehér ember megrémül. Megrémülnek ettől Franciaországban, megrémülnek ettől Angliában, és megrémülnek ettől az Egyesült Államokban.

Ezért olyan fontos nektek és nekem, hogy saját magunk derítsük ki intelligensen: „Mit teszünk, ha ez történik, ha az történik, vagy a

következő dolog történik?" Nehogy azt higgyétek, hogy majd odarohanhattok a fehér emberhez, és azt mondhatjátok: „Nézze, főnök, én vagyok az." Ha arra kerül a sor, akkor olyanok lesztek a szemében, mint én. Nem könnyítem meg a dolgotokat. Igen, ha arra kerül a sor, pontosan ugyanúgy fog rátok nézni, mint rám...

Ismét elmondom, hogy nem vagyok rasszista. Nem hiszek a szegregáció semmilyen formájában. Én az emberek testvérisége mellett állok, de nem hiszem, hogy a testvériséget rá lehet erőltetni azokra, akik ezt nem akarják. Gyakoroljuk ezt a testvériséget egymás között, és ha mások csatlakozni akarnak hozzánk, akkor majd gyakoroljuk ezt a testvériséget velük is. De nem hiszem, hogy futnunk kellene azok után a szeretetünkkel, akik nem szeretnek minket.

•

LYNDON B. JOHNSON
Washington D.C., 1965. március 15.

„ Győzni fogunk"

Bár Johnson elnöki érdemeit Vietnam a későbbiekben elhomályosította, a Fehér Házban töltött öt éve alatt befejeződött a polgárjogi törvénykezés: 1965-ben elfogadták a Szövetségi Oktatási Törvényt, és létrehozták a Medicare-t mint a Nagy Társadalom fontos részét.

Amikor 1965-ben be akarta terjeszteni a Kongresszus elé a választójogi törvényt, tartott a Kongresszus reakciójától. Végül meggyőzték, hogy egy ott elmondott beszéd nem lenne a pánik jele, sőt inkább azt mutatná, hogy kétpárti megegyezésre törekszik. A beszéd időpontját este kilencre tűzték ki; mivel Johnson nyolckor még dolgozott rajta, soha nem került a súgógépbe, így azt az elnök papírból olvasta. Amikor a leghíresebb részhez ért, Johnson megállt levegőt venni. „Abban a röpke pillanatban – írta visszaemlékezéseiben – eszembe jutottak a sztrájkolók Birminghamben, az ülő sztrájkolók Észak-Karolinában, a felvonulások Selmában. Egy kép jelent meg előttem: együtt menetelő feketék és fehérek képe, egymás mellett, közösen énekelve a polgárjogi mozgalom himnuszát. Felemeltem a kezem."

Házelnök úr, a Kongresszus tagjai, ma este az emberi méltóságért és a demokrácia sorsáért beszélek. Arra buzdítom mindkét párt tagjait, minden amerikait vallástól és bőrszíntől független az ország minden részéből, hogy csatlakozzon hozzám.

A történelemben vannak pillanatok, amikor a végzet egy időben és egy helyen találkozik, hogy fordulópontot alkosson az ember soha véget nem érő szabadságkeresésében. Ez történt Lexingtonnál és Concordnál. Ez történt egy évszázaddal ezelőtt Apomattoxnál. Ez történt a múlt héten Selmában és Alabamában. A régóta szenvedő férfiak és nők békésen protestáltak a tőlük amerikai voltuk ellenére megtagadott jogokért. Sokat közülük brutálisan bántalmaztak. Egy jó embert – Isten emberét – meggyilkoltak.

Nem lehetünk büszkék arra, ami Selmában történt. Nem lehetünk elégedettek amiatt, hogy olyan régóta megtagadjuk amerikaiak millióitól az egyenlő jogokat. Mégis van ok a reményre és a hitre. Ami ma este itt történik, okot ad a reményre és a hitre demokráciánkkal kapcsolatban. Az elnyomott emberek fájdalomkiáltásai és himnuszai hívószavára ma este összegyűlt a kormány, a Föld legnagyszerűbb nemzetének kormánya. Küldetésünk egyszerre a legrégibb és legegyszerűbb országunk történelmében: a rosszat kijavítani, igazságot tenni, az embert szolgálni.

Korunkban megtanultunk együtt élni a nagy krízisekkel. Életünket nagy formátumú viták jellemzik: viták háborúról és békéről, viták a prosperitásról és a válságról. De csak néha kerül elő olyan téma, amely Amerika titkos szívéig hatolna. Ritkán találkozunk olyan eseménnyel, amely nem növekedésünkre és jólétünkre, boldogulásunkra és biztonságunkra jelent kihívást, hanem szeretett nemzetünk értékeire, céljaira és szándékára.

Az amerikai négerek egyenlő jogainak kérdése ilyen kihívás. Győzzünk [*bár*] le minden ellenséget, kétszerezzük meg gazdagságunkat, hódítsuk meg a csillagokat -népként és nemzetként kudarcot vallunk, ha ebben a kérdésben nincs egyenlőség. Mert nemcsak egy egyénre, hanem egy országra is igaz: „Mit nyer egy ember, ha övé az egész világ, de a lelkét elvesztette?” Nincs néger probléma. Nincs déli probléma. Nincs északi probléma. Csak amerikai probléma van. Ma este amerikaiként találkozunk itt, nem demokrataként, nem republikánusként: amerikaiként vagyunk ma itt, hogy megoldjunk egy

problémát. Ez volt az első nemzet a világ történelmében, amelyet egy céllal alapítottak. Ennek a célnak a kifejezései ott élnek minden amerikai szívében, éljen délen vagy északon: „Minden ember egyenlőnek teremtetett”; „Kormányzás a kormányzottak jóváhagyásával”; „Szabadság vagy halál”. [...]

Ezek nemcsak okos szavak, nemcsak üres teóriák. Ezeknek a nevében harcoltak és haltak meg két évszázaddal ezelőtt amerikaiak, és ma világszerte úgy tekintenek rájuk, mint a szabadság őreire, akik az életüket is készek voltak adni. Ezek a szavak ígértek minden polgárnak emberi méltóságot. Ez a méltóság nem található meg a földi javakban. Nem található meg a hatalomban vagy a pozícióban: ez a méltóság abból a jogból fakad, hogy minden embernek egyenlő lehetőségei vannak. Ez a méltóság azt jelenti, hogy a szabadság nemcsak másoké, hanem az övé is. Emberi lényként megválaszthatja vezetőit, taníttathatja gyermekeit, képességei és érdemei szerint tarthatja el családját. Bármilyen más mércét felállítani, megtagadni egy embertől a reményt bőrszíne, faja, vallása vagy születési helye alapján nemcsak igazságtalan [*dolog*], hanem Amerika megtagadása is, és megbecstelenítése mindazok emlékének, akik életüket adták az amerikai szabadságért.

Apáink hitték, hogy ha az emberi jogok valahol virulhatnak, az nem lehet más, csak a demokrácia. E jogok egyik legalapvetőbbike, hogy megválaszthatjuk saját vezetőinket. Ennek az országnak a történelme nagyjából annak a történelme, hogy ez a jog hogyan lett mindenkié. A polgárjogi kérdések jó része összetett és nehéz. De arról nem lehet, nem szabad vitázni, hogy minden amerikainak egyenlő joga legyen-e szavazni. Nem létezik indok rá, hogy ezt a jogot megtagadjuk. Nem nyugszik a vállunkon nagyobb felelősség, mint a mai. Ennek ellenére a kegyetlen tény az, hogy ebben az országban ma sok helyen azért nem engednek szavazni férfiakat és nőket, mert négerek. Az emberi találékonyság minden eszközét bevetették, hogy ezt a jogot megtagadják tőlük. A néger választó regisztráltathatja magát, hogy aztán azt mondják neki: rossz napon jött, vagy későn, vagy az illetékes éppen nincs ott. De ha mégis kitart, és mégis regisztráltatja magát, akkor kizárhatják, mert középső nevét írta le teljesen, vagy mert egy szót rövidítve írt le a jelentkezésébe. Ám ha mégis kitölti helyesen a jelentkezési lapot, akkor egy teszten kell átesnie. Ezen a teszten egyedül a regisztrálást vezető tisztviselő dönt arról, megfelelt-e vagy sem.

Felmondathatja az egész alkotmányt, vagy elmagyaráztathatja az állami törvények összetett szabályozását. De még egyetemi vagy főiskolai diploma sem elég ahhoz, hogy igazolja: tud írni és olvasni. Az a helyzet, hogy ezeket az akadályokat csak egyféleképpen küzdheti le: ha a bőrszíne fehér.

A tapasztalat tisztán és világosan mutatja, hogy a törvények jelenlegi rendje nem tud úrrá lenni a szisztematikus és találékony diszkrimináción. Egyetlen érvényben lévő törvény, amelyek közül hármat én segítettem elfogadtatni sem képes biztosítani a választáshoz való jogot, ha egyszer a helyi tisztviselők eltökélten megakadályozzák annak gyakorlását. Ebben az esetben feladatunknak mindannyiunk előtt tisztának kell lennie. Az alkotmány kimondja, hogy senkit nem lehet megfosztani a szavazás jogától bőrszíne vagy faji hovatartozása miatt. Mindannyian esküt tettünk Isten előtt, hogy megvédjük és betartjuk ezt az alkotmányt. Ez az eskü kötelez minket a cselekvésre. Szerdán elküldök a Kongresszusnak egy törvényjavaslatot, amely a szavazati jog gyakorlását akadályozó tényezők megszüntetésére irányul [...] E falakon kívül egy felháborodott lelkiismeretű nemzet van. Számos mélyen aggódó ország és a történelem kíméletlenül fog majd ítéletet mondani rólunk cselekedeteink miatt.

De még ha a törvényjavaslatot elfogadjuk is, a csatát nem nyertük meg. Ami Selmában történt, az egy nagyobb esemény része, amely Amerika minden államába és részébe elér. Az amerikai négerek igyekezete ez, hogy végre ők is részesei lehessenek az amerikai élet áldásainak. Az ő ügyük a mi ügyünk kell legyen. Mert nemcsak a négereknek, de valójában mindannyiunknak le kell győznünk a bigottság és igazságtalanság bénító örökségét. És győzni fogunk. Én tudom, milyen gyötrők a faji kérdések, hisz gyökereim mélyen nyúlnak le a texasi földbe. Tudom, milyen nehéz újraformálni társadalmunk magatartását és struktúráját. De egy évszázad – több mint száz év – telt el azóta, hogy a négereket felszabadították. Ma este mégsem szabadok. Több mint száz évvel ezelőtt Abraham Lincoln – a másik párt nagyszerű elnöke – aláírta az Emancipációs Nyilatkozatot. De az egyenjogúsítás csak [*egy*] kijelentés, nem tény. Egy évszázad – több mint száz év – telt el azóta, hogy az egyenlőséget megígérték, de a négerek még mindig nem egyenlők. Egy évszázad telt el az ígéret óta, és az ígéret máig betartatlan. Az igazság ideje jött most el, és kijelentem: őszin-

tén hiszek abban, hogy semmilyen erő sem tudja visszatartani. Ez így helyes ember és Isten szemében, és amikor eljön ez a pillanat, mert el fog jönni, akkor minden amerikai életét szebbé teszi.

Mert nemcsak a négerek az áldozatok. Hány fehér gyermek nem jár iskolába? Hány fehér család él szörnyű szegénységben? Hány fehér életet tett tönkre a félelem, mert energiát és pénzt vesztegettünk arra, hogy a fenntartsuk a gyűlölet és a rettegés határvonalait? Így most minden jelenlévőnek és az egész nemzetnek mondom, mindenkinek, akit arra akarnak rávenni, hogy ragaszkodjon a múlthoz: ez a jövőnkbe fog kerülni. Ez a nagy, gazdag és nyughatatlan ország mindenki számára lehetőséget, oktatást és reményt ajánl. Mindenkinek: feketéknek, fehéreknek, mindenkinek, északinak és délnek, földműveseknek és városlakóknak.

A mi ellenségeink: a szegénység, a tudatlanság, a betegség. Ezek a mi ellenségeink, és nem embertársaink vagy a szomszédunk. És ezeket az ellenségeket – a szegénységet, a betegséget és a tudatlanságot – le is fogjuk győzni.

A beszédre sokan úgy tekintettek, mint Johnson addigi pályájának csúcsára. Az új választójogi törvényt végül bő négy hónappal később, augusztus 6-án látta el kézjegyével.

•

ROY JENKINS
London, 1966. május 23.

„Ez a cél”

Roy Jenkins (1920–2003) a huszadik század egyik legnagyobb hatású brit munkáspárti belügyminisztere volt, később pedig az egyik legelismertebb pénzügyminiszter. Korán kialakult benne a meggyőződés, hogy a faji kapcsolatok ügyében békülékenyebb hangot kell megütni, és egy „kedvező szenzációval” kell segítenie Mark Bonham Carter indulását, akit a Faji Kapcsolatok Tanácsának (Race Relations Board) első elnökévé neveztek ki.

A faji integráció az 1960-as években a brit politikai élet egyik legvitatottabb kérdése volt, s mivel Jenkins beszédében fontos lépéseket tett a faji integráció meghatározása felé, mondanivalója nagy hangsúllyal maradt fenn a politikai emlékezetben, Jenkins a beszéd elhangzása előtti hétvégét Provost Lodge-ban töltötte, a cambridge-i King's College-ban. „Szombat este részt vettünk az alapító gyászmiséjén a kápolnában. A préposti karzat félhomályában tovább körmöltem a beszédemet" – idézte fel visszaemlékezéseiben; valószínűleg ekkor írta az egyetemekről és a kultúráról szóló bekezdéseket, melyekre később rendkívüli büszkeséggel emlékezett vissza.

Az integráció többféleképpen értelmezhető fogalom. Számomra nem veszteséget jelent, amelyet a bevándorlóknak el kell szenvedniük saját nemzeti jellegzetességeik és kultúrájuk terén. Nem hiszem, hogy szükségünk lenne ebben az országban egy „olvasztótégelyre", mely mindenkit ugyanolyan öntőformába préselne, és a másodpéldányokból egész sorozatot hozna létre egy olyan sztereotip mintára, amelyet valamelyikünk szerencsétlen víziói alkottak meg az angol polgárról. Elég szörnyű volna, ha ilyesmi történne azzal a viszonylag csekély létszámú csoporttal, akik tiszta angolszász vérű embernek mondhatják magukat ebben az országban. Ha viszont a többiekkel – velünk – történne ilyesmi, a walesiekkel (mint jómagam), a skótokkal, az írekkel, a zsidókkal, a közép-európaiakkal és a legújabb áramlatokkal érkezett bevándorlókkal, valóságos nemzeti tragédia bontakozna ki. Elveszítenénk a bevándorlásból származó összes előnyt, amelyeket pedig – ahogy a következőkben ki is fejtem majd – nélkülözhetetlennek és hatalmasnak tartok.

Az integrációt – az asszimiláció ellaposító folyamata helyett – én úgy értelmezem, hogy egyenlő esélyt nyújt, fenntartja a kulturális sokszínűség lehetőségét, és a kölcsönös tolerancia légkörét alakítja ki. Ez a cél. Talán ma még nem értük el, hogy ez maradéktalanul megvalósuljon, de ez más közösségekben sem ment zökkenőmentesen, akár a múltra, akár a jelenre gondolunk. Ha feltett szándékunk megőrizni a civilizált életforma és társadalmi összetartás révén szerzett világhírünket, még közelebb kell jutnunk ehhez az ideálhoz onnan, ahol most tartunk. Úgy tűnik, az ilyen lépéseket csak kormányzati intézkedésekkel lehet előmozdítani, és ez a belügyminisztérium feladata. Örülök ennek a felelősségnek. Már hagyománynak számít, hogy a mi felelős-

ségünk a befogadás ellenőrzése – a múltban az idegeneké, újabban a nemzetközösség egyéb területeiről érkezőké. Kellemetlen, de szükséges kötelességnek tartom ezt. Ösztöneim teljességgel az országok közötti szabad költözködés korlátozása ellen szólnak, történjen akár munkalehetőség vagy tanulás kapcsán, akár kedvtelésből. De akármilyen ízléstelen, attól még kötelesség marad.

Ahogy ez már csaknem mindenki által ismert tény, a jelenlegi körülmények között a mi feladatunkhoz tartozik a bevándorlók számának korlátozása. Ezt a számot a befogadó ország gazdasági és társadalmi kapacitásával kell összevetnünk. Meggyőződésem, hogy a társadalmi faktor jelenleg erőteljesebben korlátozó tényező, mint a gazdasági. Természetesen eltérő vélemények léteznek a befogadói kapacitásról, ám a kormányt terheli a felelősség, hogy ne engedje egekbe szökni ezt a számot, mert esetleg széles körű ellenállás alakulhat ki a hatékony bevándorlási intézkedésekkel szemben. Ugyanakkor túl alacsonyra sem helyezhetjük a mércét, mert a szétszakítottság keserű érzését ébresztené a bevándorlók közösségében. Mindez véleményem szerint nemcsak a mennyiségi döntésektől függ, hanem attól is, miként léptetjük életbe ezeket a döntéseket. Szilárdan eltökéltem, hogy az intézkedéseket a lehető legempatikusabb módon hajtjuk végre, különösen, ha problematikus határvonalakba ütközünk.

Sok ember úgy gondolja, és akad közöttük liberális felfogású is, hogy ha mindenki otthon maradna a saját országában, a világ sokkal élhetőbb és jobb hely lenne. Én egészen más véleményen vagyok. Talán valóban könnyebb lenne élni, de semmiképp sem lenne jobb a helyzet, és elmaradnának a civilizáltság és az újítás irányába tett lépések. Már évszázadokkal ezelőtt megfigyelhető volt a jelenség, hogy minden országnak, amely a világ eseményeinek főáramába tartozott, nagy előnye származott a bevándorlók befogadásából. Egyes bevándorlók sokkal agresszívabb formában jelentek meg, mint azok, akiről ma szó van, de megegyezhetünk abban, hogy a normann hódítástól kezdve a német, osztrák és csehszlovák menekültek érkezéséig a harmincas években, tehát a bevándorlások sorozata folyamatosan arra ösztökélt minket, hogy kikerüljünk természetes szigetországi letargiánkból. Egyes emberek mindig ellenségesen fogadták a jövevényeket, de a befogadott közösségek legtöbbször lélekszámukhoz mérve meglepően nagy arányban vállalnak szerepet társadalmunk életében. Ha

bárki kétségbe vonná szavaimat, vessen egy pillantást a mai brit üzleti életre. Nézzék csak meg, milyen bámulatos mértékben megugrott a sikeres társaságok alapítása vagy megfiatalítása, olyan embereknek köszönhetően, akik a [*brit*] szigeten kívülről származtak. De nemcsak az üzletről van szó. Találunk-e a világban példát arra, hogy egy egyetem meg tudja őrizni hírnevét, egy kulturális központ meg tudja őrizni kiválóságát, vagy egy metropolisz meg tudja tartani húzóerejét, annak ellenére, hogy befelé fordul, és kizárólag a saját hátországát, a saját etnikai csoportját szolgálja ki? A távolságtartás akár személyek, akár városok vagy országok esetében egyet jelent az intellektuálisan egyre kevésbé ösztönző életformával.

Nem szabad alábecsülnünk a legújabb hullámban érkezett, a nyugat-indiai szigetvilágból [*ti. a karib-tengeri szigetvilágból: az Antillákról, Bahamákról, Bermudáról stb.*], Indiából, Pakisztánból, vagy más nemzetközösségi területekről származó bevándorlók hozzájárulását társadalmunk fejlődéséhez. Nem kevés kiemelkedően tehetséges ember akad közöttük a legkülönbözőbb munkaterületeken. Ők és még sok más messziről jött ember elengedhetetlenül fontos feladatot lát el jólétünk és gazdaságunk virágzása érdekében. Orvosként és nővérként dolgoznak kórházainkban, házakat építenek, a városi tömegközlekedési eszközöket vezetik. Számos helyen kitöltik az űrt, ahol hiány van munkaerőben, kiváltképp a városi övezetekben és az olyan létfontosságú, de népszerűtlen közszolgáltatások területén, melyek egy munkanélküliséget nem ismerő társadalom mostohagyermekei. Ne engedjük tehát meggyőzni magunkat arról, hogy az elfogadható mértékű bevándorlás súlyos kereszt a vállunkon. Ne hitegessük magunkat, hogy a jövevények otthon is találhatnának munkát, s így minden probléma el lenne rendezve. Ha valóban ez lenne a helyzet, az orvoshiány krónikussá válna országunkban, temérdek kórháznak és egyéb intézménynek be kellene zárnia, különösen olyanoknak, amelyek orvosi szempontból nem látványos, de társadalmilag alapvető fontosságú feladatokat látnak el, mint például az idős emberek ápolása. Városi tömegközlekedésünk csontvázrendszerré csupaszodna és kényelmetlenné válna, az autók torlódása pedig alighanem katasztrófával fenyegetne.

Mint ebből is látszik, nem találhatunk ésszerű érvet a színes bőrű bevándorló közösségek befogadása ellen. A legkevésbé sem hátráltatják sikeres nemzeti fejlődésünket – épp ellenkezőleg. Csakhogy

az ellenérzés nem mindig ésszerű megfontolásokból ered, főleg amikor bőrük színe és kulturális különbözőségük természetes célponttá teszi őket azoknak a szemében, akik bűnbakokat keresnek. Néhány ember, talán politikai megalkuvásból vagy személyes gyengeségből, szándékosan szítja az előítéleteket. Igyekeznek félelmet és közönyt ébreszteni a lakosságban, és a bevándorlókat okolják olyan problémák miatt, melyek nélkülük is jelen lennének. Ezek a problémák a korábbi lakásépítési, oktatási és jóléti intézkedések takarékossága miatt keletkeztek. Nem kétlem, hogy akad olyan ember is, aki személyes sérelmeket táplál egy-egy bevándorlóval szemben, ahogy a fehér embernek is lehet konfliktusa fehér emberrel, a feketének pedig feketével. Csakhogy nem ez a probléma gyökere. A valódi ok a közösségek előítéleteiben rejlik, és nekünk ezzel kell foglalkoznunk, akár félelemből, gyengeségből vagy még szégyenteljesebb motivációkból ered. Szándékosan fogalmaztam úgy, hogy foglalkoznunk kell vele, mert egyrészt tökéletesen biztos vagyok benne, hogy az amerikai példa – legyen olykor akármennyire félrevezető is – megtanított minket rá, hogy az ilyen problémák nem oldódnak meg maguktól. Másrészt ha nem oldjuk meg, a szégyenfolt az egész hátralévő évszázadban elcsúfítja a bizonyítványunkat. Meggyengít minket a többi országgal szemben, és hátráltatja gazdasági fejlődésünket.

Az előttünk tornyosuló feladat létfontosságú tehát, de nem kell csüggednünk. Népességünknek csupán két százalékát teszik ki a színes bőrű bevándorlók, habár arányuk egyes helyeken nyilván magasabb. Még ennél is fontosabb tény, hogy a bőrszíneket elválasztó határ egyik oldalán sincs hagyománya az ellenségeskedésnek és elkeseredettségnek. Az ilyen hagyomány hamar kialakulhat és elharapózhat, de még nem tapasztaljuk a jelét. A probléma túl friss ehhez. Nem indulunk ugyan tökéletesen tiszta lappal, hiszen akad egy-két folt rajta, de még viszonylag kevés. Ezzel szemben országunkban nagy hagyománya van a befogadó és alkalmazkodó életformának. Három évszázada elsimítjuk a polgári konfliktusokat, a folyamatosan változó gazdasági követelményekhez és osztályszerkezethez igazítjuk a politikai rendszerünket. A probléma, amelyről ma tárgyalunk, jóval kevesebb kihívást tartogat toleranciánk és rugalmasságunk számára, mint egyes múltbeli konfliktusok, melyeket sikeresen megoldottunk. Alapvető jelentőségű azonban, hogy milyen módon nézünk szembe a

problémával, főleg az elkövetkezendő egy-két évben, mert ez nagyban meghatározza jövőnket. Ha győztesen kerülünk ki a helyzetből, lesz egy új üzenetünk a világ számára. Ha elbukunk, határokon belül és kívül is rendkívüli akadályokat gördítünk az angol emberek jövendő generációinak útjába.

•

ROBERT KENNEDY
Fokváros, 1966. június 7.

„Egy apró reménysugár”

A beszéd, amelyet Robert Kennedy (1925–1968) a Dél-afrikai Diákok Nemzeti Uniója Igenlés Napján – a diákok évente megrendezett tiltakozó gyűlésén a szabadságjogokért és a tanulás szabadságáért – mondott el, élete legkiválóbb szónoklata volt.

Testvére kormányában igazságügy-miniszterként Robert Kennedy a feketék jogainak egyik legnagyobb harcosa volt. Miután 1965-ben New York állam szenátorának választották, kampányolni kezdett az 1968-as elnökválasztás demokrata jelöltségéért. A hátrányos helyzetűek és a feketék nagy számban támogatták.

Dél-afrikai látogatásáról Verwoerd kormánya[54] *nem volt hajlandó tudomást venni, ennek ellenére 18 000 ember fogadta őt ujjongva, amikor megérkezett a Fokvárosi Egyetemre. A tanulás szabadságát egy meggyújtatlan görög fáklya szimbolizálta, amelyet a menet elején vittek. Kennedy beszédében kifejtette politikai filozófiáját, és mesteri párhuzamot vont a dél-afrikai szabadságharc, valamint a faji és osztálykülönbségek eltörléséért indított világméretű kampány között. Nem csak a dél-afrikai diákokhoz beszélt, hanem az egész világ fiataljaihoz.*

A szabadság nevében állunk itt. A nyugati szabadság és demokrácia azon a hiten alapul, hogy az ember, Isten gyermeke, az érték alapköve, és minden társadalom, csoport, állam az ő javát szolgálva

54 Hendrik Verwoerd dél-afrikai miniszterelnök; nem sokkal e beszéd után merénylet áldozata lett (a szerk.).

létezik. Ezért az egyéni szabadság kiterjesztésének kell lennie minden nyugati társadalom végső céljának és kötelező gyakorlatának.

Az egyén szabadságának első alkotórésze a szólás szabadsága. A jog, hogy eszméket fejezzünk ki és kommunikáljunk, és ezáltal megkülönböztessük magunkat a mezők és erdők ostoba állataitól; a jog, hogy kormányokat emlékeztessünk kötelességeikre és felelősségükre; és mindenekfelett a jog, hogy megerősítsük az egyén helyét és elkötelezettségét az állam – a társadalom – felé, az emberek felé, akikkel közös a földünk, az örökségünk és gyermekeink jövője.

A szólásszabadság jogához szervesen hozzátartozik a hatalom, hogy meghallják a szavunkat: hogy részt vegyünk a kormány döntéseiben, amelyek az emberek életét formálják. Minden, amiért érdemes élni – család, munka, oktatás, egy hely, ahol felnevelhetjük gyermekeinket és nyugovóra hajthatjuk fejünket – a kormány döntéseitől függ, és mindezt elsöpörheti egy olyan kormány, amelyik nem törődik az emberek követeléseivel. Éppen ezért az ember alapvető embersége – nemcsak egy valláshoz vagy fajhoz tartozóké, hanem minden emberé – csak ott maradhat meg, és ott lehet megvédeni, ahol a kormány felelősségre vonható és elszámoltatható.

Azon kormány hatalmát is korlátozni kell a saját népe elleni tettekkel szemben, amely az emberek jóváhagyásával kormányoz, miként a mi saját alkotmányunk alapján. Egyetlen kormány sem korlátozhatja a vallás gyakorlásának jogát, a biztonságos otthonhoz való jogot; sem magas, sem alacsony rangú hivatalnokok nem okozhatnak fájdalmat és róhatnak ki büntetéseket önkényesen; nem korlátozhatják a tanuláshoz, a munkához és általában a lehetőségekhez való jogunkat, mert csak így lehetnek az emberek azzá, amik lenni képesek.

Ezek a nyugati társadalom szent jogai. Ezek az alapvető különbségek a náci Németország és közöttünk, ahogy egykor ezek voltak a különbségei Athén és Perzsia között. Ezek a kommunizmussal szembeni különbségünk alapjai. Én mindenáron ellenzem a kommunizmust, mert kiterjeszti az állam befolyását az egyénre és a családra, és mert nem lehet szabadon véleményt nyilvánítani, tiltakozni, vallást gyakorolni, a szólás szabadságával élni a sajtóban, hiszen ezek jellemzik a totalitáriánus államokat. A kommunizmust nem a zsarnokság imitálása útján kell ellenezni, hanem az egyén szabadságjogainak kiterjesztésével a mi országainkban és az egész Földön. Sokan vannak, akik a

kiváltságokat fenyegető minden veszélyre rásütik a „kommunizmus" bélyegét. Sokfelé utaztam a világban, és láttam, hogy a reform nem egyenlő a kommunizmussal. Bármi nevében is tagadják meg a szabadságot, az csak erősíti azt a kommunizmust, amely ellen állításuk szerint küzdenek.

Az én hazám két évszázadon keresztül küzdött, hogy legyőzze a fajokon, társadalmi osztályokon és származáson alapuló, saját maga által teremtett előítélet és diszkrimináció akadályát; a diszkriminációt, amely mélyen ellentétes alkotmányunk szellemével és előírásaival. Amikor apám felnőtt Bostonban, még akkor is olvasni lehetett ilyen táblákat a boltok ajtaján: „Írek ne jelentkezzenek." Két generációval később Kennedy lett az első katolikus elnök, de 1961 előtt vajon hány embertől tagadták meg, hogy hozzájárulhasson a nemzet fejlődéséhez csak azért, mert katolikus vagy ír származású volt?

Az elmúlt öt évben az Egyesült Államokban is a változások viharos szelei fújtak, akárcsak az egész világon. Ezek a szelek nem mérséklődhetnek, és nem is fognak, ugyanis több milliónyi néger él Amerikában, akik még a legegyszerűbb munka elvégzéséhez szükséges képzettséggel sem rendelkeznek, ezrek, akiktől a törvény nevében tagadták meg jogaikat; kitaszítottak, megalázottak és megnyomorítottak töltik meg Harlem, Watts és Dél-Chicago utcáit. De most egy négert képeznek ki asztronautának, az űr egyik első felfedezőjének; az Egyesült Államok kormányának egyik főhivatalnoka szintén néger; több tucatnyian ülnek bírói pulpitusokon; egy további, dr. Martin Luther King volt a második afrikai származású ember, aki Nobel-békedíjat kapott a fajok közti társadalmi egyenlőség erőszakmentes megteremtése érdekében tett erőfeszítéseiért.

El kell ismernünk minden ember egyenlőségét Isten előtt, a törvény előtt és a kormány minden hivatala előtt. Nem azért kell ezt tennünk, mert gazdasági szempontból előnyös, bár valóban az; nem azért, mert Isten és az ember törvénye ezt követeli, bár valóban ezt követelik; és nem azért, mert más országok népei ezt követelik. Egyetlen, alapvető oka van, amiért ezt kell tennünk: mert ez a helyes. Emellett kell elköteleznünk magunkat határainkon belül és kívül.

A mi feladatunk, a világ fiatal embereinek feladata, hogy megszabadítsuk az emberi civilizációt ettől az ősi és kegyetlen hittől. Minden nemzet előtt más és más akadályok és célok állnak, amelyeket a ta-

pasztalat és a történelem szeszélyei alakítottak. Mégis, most, ahogy a világ fiataljaihoz beszélek, nem a sokszínűség nyűgöz le, hanem a céljaik, vágyaik, aggodalmaik és a jövőbe vetett reményük egysége. Diszkrimináció van New Yorkban, apartheid Dél-Afrikában, rabszolgaság Peru hegyeiben. Emberek éheznek India utcáin, értelmiségieket börtönöznek be Oroszországban, ezreket mészárolnak le Indonéziában, mindenhol hatalmas összeget költenek fegyverekre. Ezek különböző bűnök. De az ember követi el őket. Ezért a lelkiismeret és a felháborodás közös értékeit hívom, egy közös elhatározást, hogy töröljük el embertársaink szükségtelen szenvedését otthon és az egész világon. Ezek az értékek teszik a ma ifjúságát valódi nemzetközi közösségé. Sőt, szerintem meg abban is megállapodhatunk, hogy milyen világot akarunk építeni. Az egyén jogait védelmező és tisztelő független nemzetek világát, amely a nemzetközi közösség irányába halad. Egy olyan világ lenne ez, amely minden egyes kormánytól megköveteli, hogy fogadja el a társadalmi igazság iránti felelősséget.

Innen északra a kihívások és a lehetőségek földjei terülnek el, amelyek gazdagok természeti kincsben, termőföldben és emberekben. Mégis az ott élők hatalmas hátránnyal kénytelenek megbirkózni: belső ellentétekkel és harcokkal, elsöprő közönnyel és gyakran ellenséges, pusztító erejű természettel. Ezen országok nagy részét gyarmatként elnyomták és kizsákmányolták. Mégsem dobták sutba a nyugati tradíciót: a fejlődésbe és a stabilitásba vetett reményüket arra alapozzák, nem egyszer hazardírozva, hogy mi majd eleget teszünk kötelességünknek, és segítünk nekik legyőzni a szegénységet. Egy másik világban, amelyet megtisztítunk a gyűlölettől, félelemtől és mesterséges határoktól, Dél-Afrika kiemelkedő szerepet játszhatna ebben az erőfeszítésben. Dél-Afrika a gazdagság és a tudás kimeríthetetlen raktára, amelyet egy egész földrész hasznosíthat. Itt van Afrika legtöbb kutató tudósa, acéltermelése, itt vannak a legnagyobb szénlelőhelyek, itt van a legtöbb elektromos áram. A tanszékeken és egyetemi tanácsokban, itt, önök között, száz és ezer ember van, akik milliók életét képesek megváltoztatni.

De ezt a segítséget nem fogadhatjuk el, ha mi – a saját hazánkban és a másokkal fenntartott kapcsolatainkban – megtagadjuk az egyének integritását és az emberek közös emberségét. A világ reményére adott válaszunk: a fiatalokra számítunk. Ennek a gyorsan változó bolygónak

a kegyetlenségei és akadályai nem hódolnak be az elavult dogmáknak és lejárt szlogeneknek. A világot nem változtathatják meg azok, akik a haldokló jelenhez ragaszkodnak, akik a biztonság illúzióját jobban szeretik a veszély izgalmánál. Szükség van a fiatalok tulajdonságaira: nem arra, hogy jól érezzék magukat, hanem az akarat erejére, a képzelet erejére, a bátorság győzelmére a kényelem felett, az ügy szeretete miatt érzett kalandvágyra.

Ahogy már mondtam, sokfelé láttam – Európában, Ázsiában, Latin-Amerikában és most Dél-Afrikában –, hogy forradalmi időket élünk. Latin-Amerikában, Ázsiában, Európában és az Egyesült Államokban is azt mondtam, a fiataloknak kell az élre állniuk. Egy olasz filozófus mondta: „Semmit sem lehet nehezebben kézbe venni, semmit sem veszélyesebb végigvinni és semminek a sikere nem bizonytalanabb, mint élére állni az új dolgok bevezetésének.” Az önök generációja előtt álló feladat és az ahhoz vezető út tele van veszélyekkel. Először is, ott van a hiábavalóság érzésének a veszélye: a hit, hogy nincs férfi vagy nő, aki bármit is tudna tenni a világ számtalan baja – a nyomor, a közöny, az igazságtalanság és az erőszak – ellen. A világ legnagyszerűbb gondolatai és cselekedetei mégis sokszor egyetlen embertől erednek. Egy fiatalember kezdte ez a protestáns reformációt, egy fiatal tábornok Macedóniából indulva akkora birodalmat épített, amely a világ határáig ért el, egy fiatal lány pedig visszaszerezte Franciaországot. Valahányszor egy ember kiáll az eszméiért, vagy azért cselekszik, hogy másoknak jobb legyen az élete, vagy küzd az igazságtalanság ellen – egy apró reménysugarat küld, és ha az találkozik az energia és a bátorság milliónyi központjából induló többi reménysugárral, abból akkora erő jön létre, amely az ellenállás és elnyomás leghatalmasabb falait is képes ledönteni. Másodszor, ott vannak a gyakorlati veszélyek: vannak, akik azt mondják, a reményt és a hitet a szükséghez kell igazítani. Ha hatékonyan cselekszünk, akkor a világot úgy kell elfogadnunk, ahogy van. Bizonyos dolgokat meg kell tennünk. De ha volt valami, amiért Kennedy elnök kiállt, és ami mélyen megérintette a fiatalok érzéseit szerte a világon, az a hit volt, hogy az idealizmus, a nemes célok és a mély meggyőződések összeegyeztethetők a legpraktikusabb és leghatékonyabb programokkal, hogy nincs ellentmondás az eszmék és a reális lehetőségek között, hogy nem kell kettéválasztani a szív és az értelem

legmélyebb vágyait és az emberi problémák megoldására irányuló emberi erőfeszítések racionális alkalmazását. A harmadik veszély a gyávaság. Minden tíz emberre, aki hajlandó fegyvert fogni az ellenséggel szemben, mindössze egy olyan jut, aki szembe mer nézni a többiek helytelenítésével, kollegái bírálatával, a társadalom dühével. Az erkölcsi bátorság sokkal ritkább, mint a bátorság a harcmezőn. Mégis ez az a tulajdonság, amely elengedhetetlen azok számára, akik a világot akarata ellenére meg akarják változtatni.

Egy kínai jókívánság szerint: „Élj érdekes időkben.” Tetszik vagy sem, érdekes időket élünk. Korunk veszélyes és bizonytalan, de lehet, hogy egyben nyitottabb is az emberek kreatív energiái számára, mint a történelem során bármikor. A végén mindenkit aszerint ítélnek meg – vagy ítéli meg önmagát –, hogy mennyi erőfeszítéssel volt hajlandó hozzájárulni az új világ társadalmának megteremtéséhez, eszméi és céljai mennyiben formálták ezt az erőfeszítést.

Búcsúzunk: én a hazámba indulok, önök itt maradnak. Mi a világ legnagyobb fiatal generációjának tagjai vagyunk, már ha én a magam negyven évével ezen kiváltság részese lehetek. Mindannyiunknak dolgunk van. Tudom, hogy néha úgy érzik, egyedül vannak a nehézségeikkel és a problémáikkal. De el kell mondanom, mennyire lenyűgöz, amit képviselnek és azok az erőfeszítések, amiket tesznek. Hazám és a többi eddig meglátogatott ország fiataljaihoz hasonlóan önök sokkal szorosabb egységet képeznek testvéreikkel, mint az idősebb generációk. Önök eltökéltek, hogy egy jobb jövőt építenek, és tudják, mit mondott Kennedy elnök hazám fiataljainak: „Az energia, a hit, az elhivatottság, amellyel ebbe a vállalkozásba belevágunk, lángra lobbantja országunkat és mindazokat, akik szolgálják. Ennek a tűznek a fénye bevilágítja az egész világot.”

Robert Kennedyt felállva ünnepelték. Két évvel később, miután megnyerte a kaliforniai előválasztást, június 6-án meggyilkolták. A sírja fölött magasodó fehér falra Dél-Afrikában elmondott beszédének egyik mondatát vésték: „Valahányszor egy ember kiáll az eszméiért, vagy azért cselekszik, hogy másoknak jobb legyen az élete, vagy küzd az igazságtalanság ellen – egy apró reménysugarat küld.”

EUGENE McCARTHY
Chicago, 1967. december 2.

„Tisztességes vélemény az emberiségről”

Miután hiába várta, hogy Robert Kennedy szenátor bejelentse indulását Johnson elnökkel szemben, a minnesotai demokrata szenátor, Eugene McCarthy (1916–1991) 1968-ban bejelentette, indul az elnökjelöltségért. A New Hampshire-i előválasztáson 40%-os eredményt ért el, így McCarthy húzásának köszönhetően Johnson nem jelöltette magát, a helyére pedig Kennedy lépett. Győzelme szinte biztosnak látszott, amikor meggyilkolták. Végül Kennedy helyett Hubert Humphrey lett a demokraták elnökjelöltje.

McCarthy decemberben gyertyát gyújtott az Aggódó Demokraták Konferenciájának (Con-ference of Concerned Democrats) gyűlésén, aminek köszönhetően a vietnami háború ellenzői azonnal mellé álltak. Szerinte az USA új szótárában a kritikus szó a „háború” volt: háború a szegénység, a közöny, a bűnözés és a környezetszennyezés ellen. Csak éppen ezekre a problémákra nem a háború a megoldás.

Egyetlen háború van csak, amelyet helyesen hívunk annak: a Vietnamban folyó háború, amely minden amerikai probléma gyökere. Egy háború, amely jogi és alkotmányossági szempontból is erősen megkérdőjelezhető. Egy háború, amely diplomáciai szempontból szinte minden oldalról támadható. Az első háború ebben az évszázadban, amelyben az Egyesült Államokat – amely alapításakor a Függetlenségi nyilatkozattal az emberiség jó véleményére apellált – éppen az emberiség jó véleménye nem támogatja. Egy háború, amelyet nem lehet megvédeni a történelem ítéletével szemben. Egy olyan kor történelmi ítéletével próbálják megvédeni a háborút amely már régen letűnt. A külügyminiszter és politikájának támogatói számára a jelek szerint a történelem Münchenben kezdődött.

Szükséges tisztán látni, hogy az Egyesült Államok a történelem része, hogy nem járhat külön utakon, s hogy nem próbálhatja meg a világot egyezmények, szerződések és erőszakos katonai beavatkozás révén irányítani. Hogy nem kell nekünk a világ rendőrének lenni, hanem a

katonai erőnket visszafogottan és az adott kereteken belül kell használnunk, miközben a világ számára elérhetővé tesszük gazdagságunk, tudásunk és jóakaratunk hatalmas erejét. Egy háború, amely még katonai szempontból sem védhető, és amelyet legnagyobb hadvezéreink – Eisenhower, Ridgway, Bradley és MacArthur – tanácsa ellenére folytatunk, akik szigorúan elleneztek egy Ázsiában folytatandó szárazföldi háborút. Az események őket igazolták, és a sikeres befejezésre, valamit a szükséges katonai elkötelezettség mértékére vonatkozó becsléseket mindig korrigálni kellett. És mindig ellenkező irányba: több katona kell, még átfogóbb bombázások, a háború felerősítése és kiszélesítése. A szabály mindig a felerősítés és a kiszélesítés, ám a sikerre vonatkozó minden egyes előrejelzés [*eddig*] hibásnak bizonyult.

Katonai jelenlétünk kiterjesztése egyet jelent a célok állandó módosításával és kiterjesztésével. Először Dél-Vietnamot kell megvédeni, aztán országot kell építeni Dél-Vietnamban, végül meg kell védeni teljes Délkelet-Ázsiát, és mindezt úgy, hogy azt sugalljuk: az Egyesült Államok biztonsága forog kockán.

Végül: ez a háború erkölcsileg helytelen. A frissen meghatározott háborús célokat nem lehet elfogadni mint jelenlétünk jogos igazolását Vietnamban. Napról napra nehezebb és nehezebb jogosan megvédeni a módszereinket és háborús eszközeinket, ahogy a korlátozott célpontok és a valamiféleképpen korlátozott fegyverek helyett bevetett és használt fegyverarzenálunk folyamatosan nő, és egyre pusztítóbb lesz. Ráadásul most már Észak-Vietnam szívében is harcolunk. Még ha feltesszük is, hogy mind céljaink, mind módszereink védhetőek, a háború akkor sem állja ki az arányosság és a bölcs ítéletalkotás próbáját. Többé nem lehetséges, hogy az a jó, amely az úgynevezett – és tervezett – győzelemből származhat, arányban áll az elpusztított életekkel, tulajdonnal, és azokkal a kaotikus állapotokkal, amelyek ezt a háborút követik majd. [...]

Ezen megfontolásokon túl még két ítéletet is ki kell mondani: az egyéni lelkiismeret ítéletét, és tágabb kontextusban a történelem ítéletét. Az egyéni lelkiismeret problémáját úgy hiszem, legtisztábban Charley Péguy fogalmazta meg a Dreyfus-ügy kapcsán: „Egyetlen egy hivatalosan feljegyzett igazságtalanság, egyetlen egy bűn, egyetlenegy törvénytelenség... nemcsak egy ember becsületét szennyezi be, hanem minden emberét.” A történelem ítéletéről pedig Arnold Toynbee fogal-

mazott ekképpen Róma Karthágó ellen folytatott háborújáról írott tanulmányában: „Nemesis hatalmas istennő... A háború poszthumusz áll bosszút a halottak miatt az élőkön, a legyőzöttek miatt a győzőkön.” A háború nemezise létezik, és az atombomba nélkül is nyilvánvaló. Már kétezer évvel ezelőtt bebizonyította ezt Hannibál aki „posztumusz győzelmet aratott Róma felett. Bár Róma hadseregének nagysága, és államberendezkedésének stabilitása miatt Hannibál vereséget szenvedett, mégis sikerült a birodalom testén súlyos társadalmi és gazdasági sebeket ejtenie. Ezek a sebek olyan súlyosak voltak, hogy egy felkelésben csúcsosodtak ki, amelyet Tiberius Gracchus csak feltüzelt, és amelyet csak Augustus tudott elfojtani száz évvel később. Ez a forradalom volt Róma felületesen győzedelmes katonai hódításainak nemezise – írta Toynbee -, és természetszerűleg véget vetett a köztársaságnak, és annak szellemét diktátorokkal és császárokkal helyettesítette.”

Mi, akik ma itt összegyűltünk, nem akarunk békét minden áron. Hajlandóak vagyunk magas árat fizetni a békéért: a háború tisztességes, ésszerű és politikai megoldásáért, amely javítja helyzetünket a világban; [*békéért*] amely lehetővé teszi, hogy a szükséges figyelmet fordítsuk egyéb – katonai és nem katonai – kötelezettségeinkre a világban; amely nem meríti ki emberi és fizikai erőtartalékainkat; és amely kellő erkölcsi energiát ad ahhoz, hogy hatékonyan foglalkozzunk az Egyesült Államok égető belső problémáival. Kevés bizonyítékát látom annak, hogy ez a kormányzat meghúzta volna a vonalat, hogy mennyit hajlandó áldozni a katonai győzelemért, amelynek még az ígérete is üres és hamis, és amelynek esélye napról napra halványul.

A jó élet bibliai ígéretében az öregek látomást látnak, a fiatalok pedig álmokat álmodnak. A háború és minden implikációjának kontextusában a fiatal amerikaiak nem álmodnak álmokat, hanem sokan az erkölcsi szorongás, aggódás és félelem rémálmában élnek; az öregek pedig ahelyett, hogy látomásaikat megosztanák a fiatalokkal, a külügyminiszter szavain keresztül a világbékét fenyegető egymilliárd kínai képét vetítik elénk. Egy ijesztő és félelmetes jövő képét.

A kormányzattól ma felénk jövő üzenet a félelem, igen, a félelem üzenete – sőt a félelemtől való félelem üzenete.

Nem ez Amerikai valódi szelleme. Hiszem, hogy nem ez. Itt az idő, hogy próbára tegyük a hangulatot és a szellemet. A kétely helyébe bizalmat ajánlunk. A célszerűség helyére helyes ítéletet. Gettók helyett

hadd legyenek szomszédaink és közösségeink. A hiteltelenség helyére integritást. A motyogás helyett végre beszéljünk tisztán: hadd halljuk Amerikát újra énekelni. A széthúzás helyett a cél eltökéltségét. A kétségbeesés helyett hadd reménykedjünk. Ez a nagyság ígérete, amelyet Adlai Stevenson fogalmazott meg, és amelyet John Kennedy szavai és tettei valósítottak meg. Vegyük fel a felfeslett szálakat, és újra szőjük őket bele Amerika szövetébe. Szűrjük ki a zenét a hangokból, és ismét válaszoljunk a trombita és a dob ütemes hangjának hívására.

•

MELINA MERCOURI
Washington, 1968. január 23.

„Szabadok leszünk"

A görög filmszínésznő és politikus, Melina Mercouri (1923–1994) családjában hagyománynak számított a politikusi pálya. Nagyapja Athén polgármestere volt, apja pedig polgármester-helyettes és államminiszter.

Szülei akarata ellenére Melina a színészi pályát választotta, és a mai napig a „Never on a Sunday" (Vasárnap soha, 1960) című filmben nyújtott, sziporkázó alakítása révén emlékeznek rá. 1967-től azonban mindinkább a katonai junta által bevezetett diktatúra elleni kampánynak szentelte energiáját. A színésznőt az állam ellenségének nyilvánították, ezután száműzetésbe vonult Párizsba és az Egyesült Államokba.

Nagy hatású beszédét, melynek egy részét az alábbiakban olvashatjuk, a Nők Demokratikus Klubjának gyűlésén mondta el. A beszéd további részében újabb érvek felsorakoztatásával igyekezett rávenni az Egyesült Államok vezetését, hogy az ezredesek diktatúrája helyett magát Görögországot támogassák. „Vajon Amerika valóban a világ erkölcsi vezetője?" – tette fel a kérdést.

Arra kértek, hogy beszédem a művészek és a politika kapcsolatáról szóljon. Megpróbálok eleget tenni a kérésnek, azt azonban már az elején le kell szögeznem, hogy az én szememben a művész nem

kevésbé számít állampolgárnak, mint bárki más. Meggyőződésem, hogy azok, akik szerint a művésznek nincs helye a politikában, nemcsak állampolgárságától fosztják meg őt, hanem a történelem egészét is megtagadják. Tudom, hogy egyes művészek nem bírnak ellenállni az elefántcsonttorony hívogató szavának. Lehet, hogy ez kényelmesebb megoldást jelent számukra, de ilyen módon azokkal működnek együtt, akik ki akarják őket zárni a világ folyásából.

Magam is művész vagyok, mesterségemet és hivatásomat tekintve. Kötelezettségeimet és felelősségemet tekintve állampolgár vagyok. Színésznőként pedig akkor vagyok a legboldogabb, ha olyan színdarab vagy film részese lehetek, mely nemcsak művészi, hanem társadalmi mondanivalóval is bír. Hallottam egy gyönyörű történetet Picassóról. Franciaország náci megszállása alatt történt. A festőóriást behívták a Gestapo főhadiszállására. Amikor belépett, látta, hogy az egyik náci tiszt az egyik leghíresebb Picasso-festményt tanulmányozgatja. A kép Guernica városának lerombolását örökítette meg, amikor a spanyol polgárháború alatt a nácik brutálisan lerohanták a települést. A Gestapo embere fenyegetően Picassóra nézett, és a festményre mutatott: „Maga csinálta ezt?” – kérdezte. Picasso a náci tiszt szemébe nézett, és azt felelte: „Nem. Maga.”

Csodálatos pillanat volt ez. Olyan pillanat, amikor a művész és az állampolgár eggyé olvadt. Én görög művész és görög polgár vagyok. Technikailag persze felmerülhet ezzel kapcsolatban egy-két kérdés. Amikor a katonai kormányzat magához ragadta a hatalmat Görögországban, szétdúlta az alkotmányt és népem szabadságát. Felemeltem a hangom ellenük. Ekkor az ezredesek „görögellenesnek” nyilvánítottak. Bejelentették, hogy megfosztanak állampolgárságomtól, vagyonomat elkobozzák. Talán megvan hozzá az eszközük, hogy elvegyék a vagyonomat. Az tárgyi, kézzelfogható dolog. De az állampolgárságom bennem lakozik. Azt az anyatejjel szívtam magamba. Az az identitásom. Az a szeretetem Görögország, a barátaim, a görög zene és művészet iránt. Az állampolgárságom maga a lelkem. És ahogy az orosz leány mondja az ismert történetben: „A lelkemet nem érinthetik meg.”

Természetesen mint mindennek, a diktatúrának is megvannak a maga tan- és kézikönyvei. Az egyik első szabályuk arra vonatkozik, hogy a művészeket el kell hallgattatni. A művész természeténél fogva a lehető legközvetlenebb és a legbensőségesebb kapcsolatot tartja az

emberekkel. Élete a kommunikáció. A diktatúra viszont minden kommunikációt csírájában el akar fojtani. Vigyázniuk kell hát a művészekkel, akik „tájékoztatnak”, akik feltárnak, akik inspirálnak, akik lángra gyújtanak. Hallgattassuk el Mikis Theodorakist, a zeneszerzőt. Még a végén ír egy újabb „La Marseillaise”-t. Óvakodjatok még a halottaktól is! Szophoklész, Euripidész, Aiszkhülosz, ezek a művészóriások, ezek az óriás állampolgárok mind cenzúra alá kerültek Görögországban. Veszélyt hordoznak, mert a szabadságról és az emberi kiválóságról írtak. Ez a junta viszont a rabszolgaságnak és az ember lealacsonyításának a híve.

A művészt sohasem azért támadják, mert művész. Ibsen, Shelley, Byron, Keats, Picasso, Leger, Rivera, Joyce, Paszternak, Miller, Charlie Chaplin nem művészi mivolta miatt szenvedett el támadásokat, hanem mert művészetükkel felemelni akartak, világítani, tiltakozni, jobbítani az embereken, felszabadítani őket.

Úgy vélem tehát, mondanivalóm jól érthető. Beszédem mondanivalója részben politikai jellegű, de nem akarok politizálni. Nem vagyok politikus. A politikusok veszélyesebbek a művészeknél, és gyakran mulatságosabbak is. 1964-ben, miután Görögország lakossága jó ideje keményen küzdött a szabad választásokért, a Center-Unió Pártot akarták kormányon látni. George Papandreou-t választották miniszterelnöknek olyan elsöprő többséggel, amelyre nem volt azelőtt példa Görögországban. Be kell vallanom, személy szerint nem vagyok nagy rajongója George Papandreou-nak, de ezt most természetesen csak mellékesen jegyzem meg. Görögország lakossága őt választotta. Nem voltam meggyőződve, hogy odaadóan liberális szemléletű, ám a konzervatívok és a szélsőjobboldal szemében veszélyes radikálisnak számított. „Valóban” beszélt reformokról, igazságosabb vagyonelosztásról és ingyenes oktatásról. Ezek a szavak máris bolsevik hatást keltettek, és bár ő minden alkalmat megragadott, hogy elhatárolódjon a görögországi kommunistáktól, ellenségei előszeretettel aggatták rá a „szimpatizáns”, a „társutas” és az „ágyas” jelzőket. Görögországban éppúgy ismertek ezek a közhelyek, mint önöknél. De az ellenpropaganda nem bizonyult hatásosnak, a lakosság továbbra is lelkesen támogatta.

Aztán 1965. július 15-én döbbenten értesültünk róla, hogy Konstantin király eltávolította hivatalából, kormányát pedig feloszlatta. Az

egész ország megrendült. Az alkotmányjogászok elszörnyedve ráncolták a homlokukat. Miért távolították el olyan gorombán és illegálisan? Ő és fia, Andreas, aki gazdasági koordinációs miniszterként dolgozott, azon az állásponton voltak, hogy a hadsereget át kell szervezni. Naivan azt hitték, a hadsereget az alkotmányhoz és a kormányhoz köti a hűség, nem a szélső jobboldalhoz vagy a királyi udvarhoz. Aztán 1967-ben az egész világ megtudta, milyen nagyot tévedtek. Ugyanebben az évben, április 21-én a hadsereg tankjai végigtiporták Athén utcáit, és megnyomorították a demokráciát...

Hadd beszéljek egy kicsit arról a két évről, amely 1965 és 1967 között telt el. Semmi sem háborít fel annyira, mint amikor az úgynevezett „hatóságok" nyilatkozatát olvasom, ahol rendszerint az szerepel, hogy a junta térnyerése előtt Görögországban politikai káosz uralkodott. Ezerszer találkoztam már ezzel a vérlázító állítással. Honnan eredt a káosz? Két évvel a szabadon választott kormány feloszlatása után az udvar újabb és újabb kísérleteket tett egy saját befolyása alatt álló kormány létrehozására. Minden alkalommal népszerűtlen, jobboldali elemeket használtak fel, és összes kísérletük kudarcba fúlt. Haragra gerjedek, ha azt hallom, a káoszt a demokrácia erői szabadították az országra. Bizonyára fel tudják idézni azt a héber szót, amely azt az embert jelzi, aki megöli anyját és apját, aztán irgalomért esedezik árvaságára hivatkozva: „chutzpah."

Nem kívánok hosszasan elmélkedni Konstantin király szerepéről, csak egy rövid visszatekintést engedjenek meg nekem. Forrpontig hevítette az eseményeket, aztán amikor a katonai kormányzat átvette az irányítást – és egész Görögország őt támogatta volna, ha szembeszáll velük –, a kisujját sem mozdította. Maga is föleskküdött a juntára. Ő maga is közreműködött abban, hogy a hadseregből eltávolítsanak minden demokratikus elemet. Állítása szerint viselkedésének hátterében az állt, hogy meg akarta akadályozni a vérontást az országban. Ám nyolc hónappal később, amikor a trónja megingott, felkérte a görög népet, hogy ontsa a vérét a Korona megmentéséért. Az általa tervezett ellenpuccs végül nem lett több egy szánalmas operettnél, maga volt az együgyűség mesterműve, egy tragikomédia. Most Rómában tartózkodik, és gyalázatos visszatérési kísérletén munkálkodik. Ennek a királynak nincsen népe, uradalma nem több, mint foszlány és törmelék. Vádolom azokat a személyeket és kormányokat, akik segí-

teni akarnak a visszatérésében. Vádolom őket, mert annak tudatában cselekszenek így, hogy ezt a királyt saját népe sem látja szívesen. Tehát így állunk most.

Görögországot, azt a földet, mely megajándékozta a világot a demokráciával, láncra verték. Alkotmányát tönkretették, kormányát feloszlatták, szakszervezeteit illegálissá nyilvánították. Tisztogatást rendeltek el a civil szférában, az iskolákban, az egyházban. A sajtóban eluralkodott a cenzúra, a művészekre szájkosár került. A hadbíróság gúnyt űz az igazságszolgáltatásból. A katonai diktatúra megfélemlítéssel, bebörtönzésekkel, kínzásokkal biztosítja hatalmát. A kínzást nem puszta kifejezésként használom. A hitelesített történetek és ellenőrzött híradások, melyek az ottani embertelen kínzásokról érkeznek, egyszerre felháborítóak és szívszaggatóak. Ezúttal megkímélem önöket a részletektől, de ha valóban meg akarják ismerni őket, én bármikor elmesélem önöknek. És mindennek tetejében ott éktelenkedik a legborzalmasabb bűn: a terv, hogy Görögország fiataljait beszennyezzék. Teljesen átalakítják az iskolarendszert, átírják a tankönyveket, kirúgják azokat a tanárokat, akik hisznek a demokráciában. A fiatalok náci eszméket sajátítanak el az iskolában. A juntának feltett szándéka, hogy fasiszta generációt kovácsoljon a fiatalokból. Így sejlik elő a legszörnyűségesebb félelem: az apa félelme a saját fiától. A fiú félelme az apjától, a tanár félelme a diáktól.

Hogyan is érthetnék meg a görög emberek mindazokat, akik elnézik ezt a középkori, barbár rendszert? Részemről megérteném, ha a halott Hitler, a halott Mussolini vagy a halott Sztálin jóváhagyná, de hogy érthetném meg az élő Dean Achesont[55]? Egy Washington Postnak írt levelében Mr. Acheson kifejtette a véleményét, miszerint a görög népnek jelenleg tekintélyelvű vezetésre van szüksége. Mindannyian tudjuk, hogy Mr. Acheson tiszteletreméltó ember, mégis arra vetemedik, hogy eltemesse a görög demokráciát. Tiszteletre méltó ember, mégis rátesz egy lapát földet a demokrácia sírjára. A rossz nyelvek szerint Mr. Acheson személyes okokból neheztel a korábbi görög kormányra, mert visszautasították javaslatát Ciprus ügyében. Ezt a gyanúsítgatást kétségbe kell vonnom, hiszen Mr. Acheson tiszteletre méltó ember. Ennek az embernek az a tiszteletre méltó véleménye, hogy a görög nép tudatlan és visszamaradott, nem érett a demokráciára. Én

55 Dean Gooderham Acheson (1893–1971) demokrata párti amerikai politikus, 1949–1953 között külügyminiszter volt (a szerk.).

csak egy tanulatlan színésznő vagyok, szemben Mr. Achesonnal, aki korábban külügyminiszter volt, mégis, kihúzom magam, amennyire csak tudom, és a szemébe mondom: „Miniszter úr, ön téved. Tragikus tévedés áldozata. Mi ismerjük a demokrácia jelentését. Mi találtuk fel. Visszautasítjuk a tanácsait, miniszter úr. Szabadok leszünk."

A beszédet Don Edwards kaliforniai képviselő a kongresszusi jegyzőkönyv számára is felolvasta. Mercourí 1974-ben tért vissza Görögországba, miután az ezredesek uralma véget ért, és kulturális miniszterként dolgozott 1981-től 1990-ig. Ő indította el azt a kampányt, amelyet a görög állam az Elgin-márványok visszaszerzéséért indított a brit kormánnyal szemben.

•

LYNDON B. JOHNSON
Washington D.C., 1968. március 31.

„Nem törekszem arra és nem fogadom el, hogy elnökjelölt legyek"

Ahogy az USA egyre mélyebbre süllyedt a vietnami háborúba – azzal párhuzamosan, ahogy a tévéképernyőn egymást váltották a vietnami és az amerikai katonák szenvedésének rettenetes képei – Johnson elnök lelkileg és fizikailag is egyre kimerültebbé vált.

A vietkong január 20-án megindította a Tet-offenzívát, amelynek során az amerikai katonák kétségbeesetten harcoltak a Da Nangnál és Khe Sanh-nál lévő bázisaik, sőt a saigoni amerikai követség ellenőrzéséért is. Robert Kennedy és Eugene McCarthy nyíltan kampányoltak a demokrata párt elnökjelöltségéért. Johnson visszaemlékezéseiben azt írta, hogy első teljes terminusa végén vissza akart vonulni, így a végleges döntést nem volt nehéz meghoznia. Abban reménykedett, hogy Észak- Vietnam bombázásának felfüggesztése utat nyit a béketárgyalások előtt. Ezzel együtt azzal is tisztában volt, hogyha elfogadja a jelölést, egyszerre osztja meg a Demokrata Pártot és gyengíti Amerika tárgyalási pozícióját.

Johnson két különböző befejezést írt a beszédéhez, amelyet március végén a Fehér Házból közvetítettek. Este fél tíz után öt perccel már a beszéd felénél járt, amikor végleg elhatározta magát. 85 millió amerikai figyelte az elnök arcán dúló érzelmeket. Johnson ránézett a feleségére, majd felemelte a jobb kezét, így jelezve, hogy végül mégis elmondja azokat az extra szavakat, amelyekben korábban még nem volt biztos. Belenézett a kamerába: „Ötvenkét hónappal és tíz nappal ezelőtt...” – kezdte, majd megszabadult terhétől.

Akiknek sok adatott, azoktól sokat is kérnek. Nem mondhatom, ahogy senki sem mondhatja, hogy nem kérnek tőlünk többet. Most éppúgy, mint az évtized kezdetén, mégis azt hiszem, hogy az amerikaiak ezen generációja „bármilyen árat megfizet, bármilyen terhet elvisel, bármilyen nehézséget felvállal, bármely barátot támogat, bármely ellenséggel szembeszáll azért, hogy a szabadság fennmaradását és sikerét biztosítsa”.

Amióta John F. Kennedy elmondta ezeket a szavakat, Amerika népe megtartotta a szavát az emberiség legnemesebb ügyével kapcsolatban. És meg is fogjuk tartani. Hiszem, hogy mindig észben kell tartanunk adott szavunkat, legyenek bármilyen nehezek is a ránk váró feladatok és próbatételek. Országunk és ügyünk legnagyobb ereje nem a hatalmas fegyverekben rejlik, nem a végtelen anyagi javakban, nem a határtalan gazdagságban, hanem népünk egységében.

Ebben mélyen hiszek. Egész közéleti pályafutásom alatt azt a személyes filozófiát követtem, hogy szabad ember vagyok, amerikai, a köz szolgája és pártom tagja. Mindig ebben a sorrendben. A nemzet szolgálatában eltöltött harminchét év alatt, először kongresszusi képviselőként, majd szenátorként, aztán alelnökként, végül pedig elnökként, mindig az emberek egységét tettem az első helyre a megosztó pártérdekek helyett. A mostani időkben éppúgy igaz, mint bármikor régen, hogy a frakciókra osztott, pártállás, vallási, regionális és faji alapon megosztott otthonok nem sokáig maradhatnak fenn. Márpedig az amerikai otthonokat ma a megosztottság jellemzi. Minket, ma este mindannyiunkat, a megosztottság jellemez. Az amerikaiak elnökeként belém helyezett bizalom folytán nem vehetem semmibe azt a veszélyt, amely az amerikaiak haladását és minden nép reményét és békevágyát fenyegeti.

Ezért arra kérek minden amerikait, diktáljon bármit is személyes érdeke, hogy védekezzen a megosztottság és annak undorító következményei ellen. Ötvenkét hónappal és tíz nappal ezelőtt, a trauma és a tragédia pillanatában át kellett vennem az elnöki hivatal kötelességeit. Akkor Isten és az önök segítségét kértem, hogy Amerika folytathassa útját, hogy bekössük sebeinket, hogy begyógyítsuk történelmünket, hogy az új egység felé induljunk, hogy tisztítsuk meg Amerika tennivalóit, és tartsuk be az amerikai népért vállalt kötelezettségeinket. Ezt a kötelezettséget be is tartottuk úgy, hogy egységbe verődtünk. Egységbe verődve ezt a kötelezettséget kiterjesztettük. Jöjjön bármilyen jövő, hiszem, hogy az elmúlt években közösen elért páratlan teljesítményünk miatt Amerika erősebb nemzet lesz, egy igazságosabb társadalom, nagyobb lehetőségek és eredmények földje. Jutalmunk a szabadság és a béke, valamint a remény, hogy gyermekeink ezeket még sokáig fogják élvezni. Nem szabad hagynunk, hogy a gyanakvás, a bizalmatlanság, az önzés és a politika miatt elveszítsük azt, amit egységbe verődött népünkkel elértünk. Őszintén és mélyen hiszek ebben, ezért arra a döntésre jutottam: nem szabad engednem, hogy az elnöki hivatal részt vegyen a mostani politikai környezetben kialakult pártalapú megosztottságban.

Most, hogy Amerika fiai távoli harctereken vannak, most, hogy Amerika jövőjét folyamatos kihívások érik itthon, most, hogy a világgal közös reményünk a békéért mindennap kockán forog – most úgy hiszem, nem szabad egyetlen órát vagy napot sem áldoznom bármilyen személyes pártügyre vagy olyan feladatra, amely nem e félelmetes hivatal, az önök országa elnöki hivatalának része.

Ennek megfelelően nem törekszem arra és nem fogadom el, hogy pártom elnökjelöltje legyek egy újabb terminusra.

De tudja mindenki: ma este egy erős, magabiztos és éber Amerika áll készen a tisztességes békére – és arra, hogy megvédjen egy tisztességes ügyet –, kelljen bármilyen árat fizetnie, kelljen bármilyen terhet vállalnia, kelljen hoznia bármilyen áldozatot azért, amit ez a feladat megkíván.

Johnson kijelölt utódját, Hubert Humphreyt a választáson minimális különbséggel győzte le Richard Nixon.

RICHARD NIXON
Miami, 1968. augusztus 8.

„Elérkezett a becsületes kormányzás ideje”

Richard Nixon (1913–4994) – aki korábban Eisenhower tábornok alelnöke volt – az 1960-as elnökválasztáson kis különbséggel alulmaradt John F. Kennedyvel szemben. Két évvel később elveszítette a kaliforniai kormányzóválasztást is, amiért a médiát okolta. Politikai karrierje már-már kifulladóban volt, amikor 1964-ben a Republikánus Párt végzetes vereséget szenvedett (Lyndon Johnson legyőzte Barry Goldwatert), aminek a fényében Nixont támogatói arra bátorították, hogy induljon az 1968-as elnökválasztáson.

Nixon meg is szerezte a republikánusok hivatalos jelölését. Kijelentette: elnökjelölési beszéde arra hivatott, hogy az egész embert bemutassa. A politikai vadonban eltöltött évei után ez volt karrierjének addigi legfontosabb politikai beszéde, és még a hírekbe is bekerült a Miami gettóban történt erőszakos események mellett. Nixon Martin Luther King retorikai eszköztárából kölcsönzött egy fordulatot: Van egy álmom – mondta King; Látok egy napot – mondta Nixon.

Amikor ránézünk Amerikára, füstbe és lángokba burkolózott városokat látunk. Szirénákat hallunk az éjszakában. Külföldi harctereken elpusztuló amerikaiakat látunk. Egymást utáló amerikaiakat látunk, egymással harcolva, egymást ölve az otthonaikban. Ahogy ezeket látjuk és halljuk, amerikaiak millió kiáltanak fel fájdalmukban. Ezért jöttünk el idáig? Ezért haltak meg amerikai fiúk Normandiában, Koreában és Valley Forge-ban?

Hallgassuk meg hát a válaszokat ezekre a kérdésekre. Ez egy másik hang, egy halk hang a kiabálók tumultusában. A hang az amerikaiak nagy többségéé, az elfelejtett amerikaiké, a nem kiabálóké, a nem demonstrálóké. Nem rasszisták és nem betegek: nem ők a hibásak az országot megfertőző bűnökért; feketék és fehérek; Amerikában születtek avagy máshol; fiatalok és öregek. Amerikai gyárakban dolgoznak, amerikai üzleteket vezetnek. A kormányban szolgálnak: azokat a katonákat látják el, akik az ország szabadságért halnak meg. Ők az

amerikai lélek motorjai. Ők emelik fel az amerikai álmot. Ők képezik ennek az országnak a gerincét. Jó emberek ők. Rendes emberek: dolgoznak és félreraknak, adót fizetnek és nem közönyösek. Theodore Roosevelthez hasonlóan ők is tudják, hogy ebben az országban addig nem jó egyikünknek sem élni, míg mindannyiunknak nem lesz jó...

Amerika ma nem azért van bajban, mert polgárai kudarcot vallottak, hanem azért, mert a vezetőik vallottak kudarcot. Amerikának ma olyan vezetőkre van szüksége, akik olyan nagyszerűek, mint a polgárai. Az amerikaiaknak ez a nagy csoportja – az elfelejtett amerikaiak és mások – tudják, hogy a nagy kérdés, amelyre most novemberben a szavazataikkal választ kell adniuk, így hangzik: akarjuk-e még négy évig folytatni az elmúlt öt év politikáját? Íme a válaszuk, és az én válaszom erre a kérdésre. Amikor a világ legerősebb nemzetét lekötheti egy [*olyan*] háború Vietnamban, amelynek nem látjuk a végét, amikor a világ leggazdagabb országa nem képes irányítani saját gazdaságát, amikor a törvény és a rend legnagyszerűbb tradícióval rendelkező országában példa nélküli törvénytelenség harapózott el, amikor az egy évszázada az egyenlő lehetőségek földjeként ismert nemzetet széttépi a faji egyenlőtlenség, és amikor az Egyesült Államok elnöke nem utazhat külföldre vagy nagyobb amerikai városokba az ellenséges demonstrációk miatt – akkor eljött az új vezetés ideje az Amerikai Egyesült Államokban.

Honfitársaim, ma este elfogadom a kihívást és a kötelezettséget, hogy új vezetést biztosítsak Amerika számára, és azt kérem, ezt velem együtt fogadják el.

Ezt a kihívást nem terhes kötelezettségként fogadjuk eí, hanem izgalmas kalandként, amelynek során segíthetünk egy nagy nemzetnek, hogy valóra váltsa rendeltetését, és kezdjük ezt a nagy kalandot azzal, hogy elkötelezzük magunkat az igazság mellett, hogy lássuk a valót, hogy mondjuk az igazat, s hogy igazán éljünk. Ezt fogjuk tenni. Elegünk van a nagy ígéretekből és a cselekvésképtelenségből. Elérkezett a becsületes kormányzás ideje az Amerikai Egyesült Államokban.

Honfitársaim, amerikaiak, hiszem, hogy a történészek 1968-ról egy új amerikai generáció kezdeteként fognak majd írni a világtörténelemben. Egyszerűen csak most Amerikában élni, egyszerűen most élni – példa nélküli tapasztalat a történelemben. Most és itt történik minden. Gondoljanak csak bele: harminckét év múlva a ma élő ame-

rikaiak többsége egy olyan új évet fog ünnepelni, amilyen ezer évben csak egyszer van. Nyolc év múlva, a következő elnök második terminusában, az amerikai forradalom 200. évfordulóját fogjuk ünnepelni. Mostani döntésünkkel közösen – a jelenlévők, a rádióhallgatók és a tévénézők – döntjük el, milyen nemzet legyen Amerika saját 200. születésnapján. Mi döntjük el, Amerika milyen világban fog élni 2000-ben.

Egy másfajta Amerikát látok azon a csodálatos július 4-én nyolc év múlva: egy olyan napot látok, amikor az amerikaiak ismét büszkék nemzeti lobogójukra, amikor itthon és külföldön úgy tekintenek rá, mint a szabadság és igazság legnagyszerűbb szimbólumára. Látok egy napot, amikor az Egyesült Államok elnökét és hivatalát azért tisztelik, mert érdemes a tiszteletre és érdemes a megbecsülésre. Látok egy napot, amikor ebben az országban minden gyermeknek, hátterétől függetlenül, megvan a lehetősége a legkiválóbb oktatásra, amelyet bölcsességünk és iskoláink nyújtani tudnak, és megvan az egyenlő esélye arra, hogy olyan sokra vigye, ami tehetségéből telik.. A kormány képes lehetőséget teremteni, de a lehetőség semmit sem jelent, ha az emberek nem készek megragadni azt. Az elnök kérheti a megbékélést az amerikaiakat megosztó faji kérdésekben, de a megbékélésnek az emberek szívéből kell jönnie. Épp ezért ma este, ahogy elkötelezzük magunkat emellett, nézzünk a szívünkbe, és nézzünk gyermekeink arcába. Van valami a világon, ami meg tudná állítani őket? A berögzült gyűlölet egyike sem jelent semmit, amikor belenézünk gyermekeink arcába. Arcukban a mi reményünket, a mi szeretetünket, a mi bátorságunkat látjuk. Ma este egy gyermek arcát látom. Egy nagyszerű városban él, bőrszíne fekete vagy fehér, mexikói, olasz, lengyel – de ezek egyike sem számít. Egy dolog számít csupán: ő egy amerikai gyermek. Ez a gyermek abban a városban sokkal fontosabb, mint bármelyik politikus ígérete. Ö maga Amerika, költő, tudós, nagyszerű tanár, büszke a kétkezi tudására, ő minden, amiről reméltük, hogy minden lesz, s amiről álmodni mertünk. Egy gyermek álmát alussza, egy gyermek álmait álmodja. De mégis felriad, felriad a szegénység, az elhagyatottság és kétségbeesés élő rémálmára. Megbukik az iskolában, segélyből kell élnie. Számára az amerikai rendszer olyan valami, ami megtölti a hasát és kiéhezteti a lelkét. Összetörik a szíve. A végén pedig talán egy távoli harcmezőn kell meghalnia. Ebben a gazdag országban gyermekek milliói számára ez a jövő. De ez csak része annak az Amerikának, amit én látok.

Egy másik gyermeket látok ma éjjel. Elhaladó vonatok zaját hallja. Éjjelente olyan helyekről álmodik, amelyekre szeretne elmenni. Lehetetlen álomnak tűnik. De az életen keresztülfutó utazás közben segítséget kap. Egy apát, akinek a hatodik osztály után munkába kellett állnia, akinek mindent fel kellett áldoznia azért, hogy a fiai továbbtanulhassanak. Egy békéért szenvedélyesen aggódó, gyengéd kvéker anya csendesen sírt, amikor a fiának el kellett mennie a háborúba, de megértette, miért kell mennie. Egy nagyszerű tanár, egy kivételes fociedző és egy ösztönző lelkipásztor bátorította őt az útján. Egy bátor feleség és hűséges gyerekek álltak az oldalán a győzelemben éppúgy, mint a vereségben. Választott hivatásában, a politikában először csak páran, majd százan, majd ezren, végül millióan dolgoztak a sikeréért.

[*Ez a másik gyermek*] Ma este itt áll önök előtt jelöltként az Egyesült Államok elnöki posztjára. Most már önök is láthatják, miért hiszek olyan mélyen az amerikai álomban. Legtöbbünk számára az amerikai forradalom győzött, az amerikai álom valóra vált. Azt kérem önöktől ma este, segítsenek ezt az álmot azon milliók számára is valóra váltani, akiknek eddig ez lehetetlennek tűnt.

•

BETTY FRIEDAN
Chicago, 1969

„A nő polgári joga”

A negyvenkét éves háziasszony és háromgyermekes anya az amerikai társadalom alapjait rengette meg, amikor 1963-ban megjelentette „The Feminine Mistique” (A női misztikum) című művét – ez a bestseller indította el a modem nőmozgalmakat.

Betty Friedan (1921–) sérelmezte, hogy a társadalom mélyen gyökerező szemléletmódja és a rétegeket elválasztó határvonalak a „háztartás csapdájába” száműzik az asszonyokat. Követelései között szerepeltek a nők szélesebb karrierlehetőségei, a férfiakkal való egyenjogúság, valamint a „boldog háziasszony” mítoszának lerombolása. Hatására egyes nők elégették a melltartójukat, mások a kötényüket

dobták el– vagy éppen a férjüket. „Nem törekedtem tudatosan arra, hogy forradalmat robbantsak ki, amikor A női misztikumot írtam –jegyezte meg később. – De megváltoztatta az életemet, nőként és íróként is, és más nőktől is hallottam, hogy teljesen átalakult az életük.”

A továbbiakban Friedan a Nők Nemzeti Szervezetének (National Organization of Women) első elnöke lett, majd azt követően a Nők Nemzeti Politikai Választmányának (National Women's Political Caucus) alapítója. Az abortusztörvény visszavonását megvitató nemzetközi konferencián indulatos beszédben állt ki az abortusz mellett, amit a nők alapvető jogának nevezett.

Habár a nők ebben az országban túlzottan is jól láthatók mint szexuális tárgyak, valójában láthatatlan emberek. Ahogy annak idején a négerek számítottak láthatatlan embernek, a mai Amerika láthatatlan emberei a nők. Azok a nők, akiknek szerepük van a kormány legfőbb döntéseiben, a politikában, az egyházban – akik nem pusztán a templomi ebédet főzik, hanem istentiszteletet is tartanak; akik nem csupán az irányítószámokat keresgélik borítékokat címezgetve, hanem a politikai döntésekben is részt vesznek; akik nem csak az ipar házimunkáját végzik el, hanem a végrehajtásban is aktív szereplők. Mindenekelőtt olyan nők, akik maguk döntik el, milyen legyen az életük és személyiségük, és nem hallgatnak többé a férfi szakértőkre, sőt, meg sem engedik nekik, hogy helyettük határozzák meg, mi a „nőies”, és mi nem az.

A nők befeketítésének lényege az, hogy szexuális tárgyakként határozzák meg őket. Ezért ha szembe akarunk nézni a hátrányos megkülönböztetéssel, szembe kell néznünk azzal, hogy a társadalom ezen a téren befeketít minket, nőket, és mi is befeketítjük magunkat, mint embereket. Vajon azt akarom-e ezzel mondani, hogy a nőket fel kell szabadítani a szexualitás alól? Nem. Én azt mondom, hogy a szex csak akkor szabadul fel és válik emberi dialógussá, csak akkor szűnik meg vihogást keltő mocskos viccnek és megszállottságnak lenni ebben a társadalomban, ha a nők aktív, önmeghatározó emberré válnak, szabadságot élveznek a kreativitásban az anyaságon túl is, vagyis kiélhetik teljes emberi teremtő képességüket. Vajon arra célzok-e, hogy a nőket fel kell szabadítani az anyaság igája alól? Nem. Azt mondom, hogy az anyaság csak akkor lesz örömteli és felelősségteljes emberi tevékeny-

ség, ha az asszonyok szabadon dönthetnek, tudatos mérlegeléssel és teljes emberi felelősségük birtokában, hogy anyák szeretnének-e lenni. Akkor, és csakis akkor tudják majd konfliktusok nélkül magukévá tenni az anyaságot, ha már nemcsak úgy határozhatják meg magukat, mint valakinek az anyja, mint a gyermekek kiszolgálója, mint egy termékeny gyűjtőedény hanem mint olyan ember, aki szabad elhatározásából tette élete részévé az anyaságot Amíg az anyaság tart, szabadon élvezhetik áldásait, de nincs előlük elzárva a kreativitás temérdek más dimenziója, melyek a férfiak számára rendelkezésre állnak.

Akkor, és csak akkor válik lehetővé, hogy az anyaság a férfiak és a gyerekek számára se legyen többé átok vagy bilincs. Mert az összes negédes képmutatás ellenére, mely ma az anyaságot övezi, beleértve az összes anyák napjára küldött rózsacsokrot, a reklámok és a hipokrita női magazinok által sugallt képet, amelyek bőszen ünneplik a háziasszonyt és az anyát, valójában elegendő, ha a televízióban vagy egy éjszakai bárban a komikus a mikrofon elé áll, és annyit mond: „a feleségem”, és az egész közönség máris bűnös, rosszindulatú és obszcén nevetésben tör ki.

A nemek közti ellenségeskedés soha nem volt ennél viharosabb. A nők bemutatása az avantgárd színdarabokban, regényekben és filmekben, valamint a televíziós családi komédiasorozatokban azt érezteti, hogy az anyák férfipusztító, kannibál szörnyetegek, vagy éppen Loliták, szexuális tárgyak – nem is heteroszexuális ösztönök, hanem a szado-mazochizrnus tárgyai. Ez az ösztön – a nők büntetése – sokkal többet nyom a latba az abortuszkérdésben, mint azt az emberek bevallják. Az anyaság fogalma csaknem egyet jelent egy csapással, vagy legalábbis részben, amíg a nőket akaratuk ellenére kényszerítik rá az anyaságra – és kizárólag az anyaságra. Ma a társadalom arra kárhoztatja a nőket, hogy a gyerekeiken és a férjükön keresztül nyerjenek létjogosultságot, mint egy ráksejt, mely egy másik sejten keresztül létezik. (Mivel túlzottan is függenek a családtól, töménytelen neheztelő megnyilvánulást, bosszút, kifejezhetetlen haragot és dühöt kénytelenek elviselni férjüktől és gyerekeiktől). Talán ez az a része az amerikai politikai életnek, melyet ma a legkevésbé értünk: a nők irdatlan mennyiségű eltemetett erőszakélménye ebben az országban. Mint általában az elnyomás alatt sínylődő emberek, a nők is a saját testükön vezetik le a felgyülemlett feszültséget, és az így kialakuló

betegségeikkel a háziorvosokat és a pszichiátereket gyötrik. Véletlenségből, kifürkészhetetlen, alattomos módon akár a gyerekeiken és a férjeiken is kitölthetik az így összegyűlt agressziójukat, és bizony nem mindig finoman.

Az „ütlegelt gyermek-szindróma”, amelyről egyre gyakrabban hallunk a kórházak tájáról, csaknem mindig olyan környezetből ered, ahol a gyermeket nem várták, és az ilyen esetekben az anya legalább olyan gyakran elkövető, mint az apa. A lelkileg és testileg megnyomorított gyermekek esettanulmányában mindig az asszony szerepel bűnösként, ennek oka pedig a nő meghatározásában rejlik: ő nemcsak passzív szexuális tárgy, hanem anya, szolgáló, valaki másnak az anyja vagy valaki felesége. Vajon azt akarom-e ezzel mondani, hogy a nőket fel kellene szabadítani a férfiakkal való kapcsolatuk alól? Hogy a férfiak ellenségek? Nem. Annyit szeretnék mondani, hogy a férfiak csak akkor fogják valóban felszabadultan szeretni a nőket, és akkor azonosulnak igazán önmagukkal, ha a nők is szabadságot kapnak, hogy ők is teljes joggal döntsenek saját életük és társadalmuk életének kérdéseiben.

Amíg ez nem történik meg, a férfiaknak viselniük kell azt a bűnökkel terhes súlyt, melyet a passzív végzet erőltetett rá az asszonyokra. El kell viselniük a visszafojtott indulatot, és annak a szerelemnek a sterilitását, amely nem két aktív, életvidám ember között alakult ki, hanem amely magában hordozza a kihasználás motivációját. Ezenfelül a férfiak sem válhatnak szabadon azzá, akivé szeretnének, amíg a róluk alkotott maszkulin képmás nem engedélyez egy szemernyi gyengédséget és érzékenységet sem; semmit, amit nőiesnek tartanak. A férfiakban hatalmas érzelmi kapacitások rejlenek, melyeket vissza kell szorítaniuk, és melyeknek felbukkanásától rettegniük kell, hogy megfelelhessenek a társadalom által alkotott férfi-képnek. Ez a maszkulin kép az elavult, brutális, medveölő, Ernest Hemingway-féle, poroszosan katonás, minden vietnami gyermeket napalmmal etető, „dirr-durr-halott-vagy” típusú férfiasságot őrzi. A férfiak nem vallhatják be, hogy néha ők is félnek. Nekik nem szabad kifejezniük az érzékenységüket, igényüket arra, hogy az örökös aktivitás mellett olykor ők is passzívak legyenek. A férfiaknak tilos sírniuk. Így hát csak félig számítanak embernek, ahogy a nők is csak félig emberek, amíg egy nagy lépést nem teszünk előre. Ha csak mindazt a terhet és

felelősséget vesszük alapul, amelyet a férfiaknak a vállukon kell hordozniuk, nem csoda, hogy zokon veszik a nők piedesztálra emelését, ám ez a piedesztál a nők számára is éppen olyan nagy teher.

Ez az igazi szexuális forradalom. Nem az újságok címlapján megjelenő hírek arról, hogy hány éves korban kellene a lányoknak és a fiúknak ágyba bújniuk, és hogy vajon ezt később a házasság szentesíti-e vagy sem. Erről van legkevésbé szó. Az igazi szexuális forradalom a nők felemelkedése a passzivitásból, arról a pontról, ahol ők a legkönnyebb prédái a csábításnak, a költekezésnek, javakban bővelkedő társadalmunk hamis isteneinek. Innen kell felemelkedniük a teljes önmeghatározás és méltóság szintjére. Ezzel együtt aztán a férfiak is felemelkednek arról a szintről, ahol akaratlanul is vadállatokká és lelketlen urakká válnak, és el kell érniük az érzékeny, teljes emberi lélek szintjére.

Ez a forradalom nem mehet végbe anélkül, hogy a ma ismert családmodellben radikális változások ne történnének; és ugyanígy a házasságról és a szerelemről, az építészetről, a városról, a teológiáról, a politikáról vagy a művészetről alkotott fogalmakban is. Nem arról van szó, hogy a nők különlegesebbek vagy magasabb rendű lények. De az emberi kreativitásnak ezek a kifejezései felmérhetetlen sokszínűségre és gazdagságra tesznek szert, ha a nők és a férfiak szabadon viszonyulhatnak egymáshoz, túl azokon a szigorú kereteken, melyeket a Ladies' Home Journal szab a mamának és a papának a házasságban. Ha végre megengedik nekünk, hogy teljes emberek legyünk, a gyermekek is több szeretettel és felelősséggel övezve születnek és nőnek majd fel, és kitörhetünk végre a steril külvárosi családi környezetből, hogy személyiségünk minden lehetséges dimenziójában partnerei legyünk egymásnak – mint férfi és nő, mint bajtársak, kollégák, barátok és szeretők. Ha eltűnik életünkből a sok gyűlölet féltékenység, eltemetett neheztelés és képmutatás, a szerelem egészen új értelmet nyer majd, amely mellett a Valentin-nap fénye is elhalványul. Ezért olyan fontos, hogy az abortusz kérdését többnek lássuk, mint csupán mennyiségi vagy politikailag hasznosnak tűnő lépésnek. Az abortusz lehetőségének eltörlése nem politikai célszerűség kérdése.

Egy sokkal nagyobb ügy kicsiny szeletkéjéről van szó. Történelmi pillanatnak vagyunk tanúi ezen a hétvégén, ezen a gyűlésen, melyet akár a nők és a férfiak első nemzeti konfrontációjának is nevezhetünk.

Végre hallani lehet a nők hangos hangját amint az abortusz valódi természetéről beszélnek, a legalapvetőbb, ősi erkölcsi szempontból, és az új politikai szempontból, mely ezt a kérdést a befejezetlen szexuális forradalom részének tekinti. Ezzel a konfrontációval lényeges mérföldkőhöz érkeztünk ebben a bámulatos forradalomban, amely jóval azelőtt kezdődött, hogy bármelyikünk megszületett volna, és amely előtt még hosszú út áll. Öntudatra ébredésünket olyan úttörő asszonyoknak köszönhetjük, mint Mary Wollstonecraft és Margaret Sanger[56], és ez az öntudat hozott minket most ide a legkülönbözőbb helyekről. Itt és most közelebb vihetjük a nőket a teljes emberi méltósághoz, azzal, hogy megváltoztatjuk az abortuszról zajló viták alaptételeit, megszilárdítjuk a nők döntési jogát, és meghatározzuk, miként nézzen ki a saját életünk. A mai napon előrébb léptünk a történelemben.

•

RICHARD NIXON
Washington D.C., 1974. augusztus 9.

„Au revoir"

A Watergate-botrány azt követően robbant ki, hogy a Republikánus Párt alkalmazottait rajtakapták, amint lehallgató berendezéseket távolítottak el a Demokrata Párt kampányközpontjából, a Watergate nevű hatalmas apartmanházból 1972-ben. Ahogy a botrány dagadt– főleg a Washington Post beszámolói miatt -, világossá vált, hogy Richard Nixon titokban rögzítette a fehér házi irodájában elhangzott összes beszélgetést. Sokan úgy gondolták, az elnök is belekeveredett a törvénytelen cselekedetekbe, de a legjobb esetben is megkérdőjelezték alkalmasságát az elnöki posztra.

Noha lépések történtek, hogy elmozdítsák hivatalából, végül Nixon lett az első elnök, aki önszántából lemondott. (Utódja, Gerald Ford egyébként általános kegyelemben részesítette.) Nixon akkor szólt munkatársaihoz, mielőtt elhagyta volna el a Fehér Házat.

56 Utalás két nagy nőmozgalmi példaképre: Mary Wollstonecraft (1759–1797) feminista vezetőre és Margaret Sangerre (1879–1966) (a szerk.).

Önök azért vannak itt, hogy elbúcsúzzanak tőlünk, és az angol nyelvben nincs erre jó szó. A legjobb így hangzik: au revoir. Ismét látjuk majd egymást...

Természetesen tettünk pár rossz dolgot ebben a kormányban, és mindig a vezető vállalja a felelősséget, ami elől én soha nem bújtam el. Egy dolgot akarok csupán mondani: büszkék lehetünk erre az öt és fél évre. Bárki lett is ennek a kormánynak a tagja, akár férfi, akár nő, nem hagyja el gazdagabban a hivatalát, mint amikor elkezdett dolgozni. Se férfi, se nő nem gazdagodott meg közpénzen vagy közköltségen.

Tévedések, igen. De személyes gyarapodásért soha. Önök azt tették, amiben hittek. Néha jót, néha rosszat. Én csak azt kívánom, bárcsak vagyonos ember lennék – jelenleg még azt sem tudom, az adómat miből fizetem ki *(nevetés)* –, mert ha az lennék, akkor mindenkit kárpótolnék azokért az erőfeszítésekért, amelyeket a kormány szolgálatában tett. De olyasvalamit kaptak a kormány szolgálatában – és azt szeretném, ha ezt a gyerekeiknek is elmondanák, és a nemzet gyermekei is megtudnák –, ami sokkal fontosabb a pénznél. Ez pedig nem más, mint egy ügy, amely nagyobb önöknél. Annak az ügye, hogy ezt a nemzetet a világ legnagyszerűbb nemzetévé tegyük, mert a mi vezetésünk nélkül a világ nem ismerne mást, csak háborút, talán éhezést, vagy még rosszabbat. A mi vezetésünk békét jelent, sok békét...

Néha, amikor a dolgok nem úgy történnek, ahogy kellene, néha, amikor az ember nem teszi le a szakvizsgát elsőre – bár én letettem, de szerencsés voltam, úgy értem, olyan rosszul írtam, hogy a szakvizsgáztató azt mondta: „Ezt az embert egyszerűen át kell engednünk" –, amikor egy szerettünk meghal, vagy elveszítünk egy választást, akkor azt gondoljuk, hogy olyan vereséget szenvedtünk, amivel mindennek vége. Ez azonban nem igaz, Mint minden, ez is csak a kezdet. A fiatalok tudják ezt, az öregek is tudják ezt. Ennek kell tartania bennünk a lelket. Mert a nagyság nemcsak akkor jön el, ha jól mennek a dolgok. Mert a nagyság akkor jön el, akkor kell kiállnunk a próbát, amikor ütéseket kapunk, csalódások érnek minket, amikor szomorúság ér minket. Mert csak akkor tudjuk meg, milyen csodálatos dolog a legmagasabb hegycsúcson lenni, ha előtte a legmélyebb völgyben voltunk.

MARGARET THATCHER
Brighton, 1975. október 10.

„Hadd osszam meg önökkel a víziómat”

A brit Konzervatív Párt első női elnöke Margaret Thatcher (1925–) lett, miután a párt 1975 februárjában tartott elnökválasztásán legyőzte Edward Heath-t. Megválasztása egyrészről jelentős elmozdulást jelentett a radikálisabb tory ideológia felé, másrészről viszont a párt ekkor mozdult el az azt megelőző harminc év jellegzetes irányától, a Maynard Keynes-féle vegyesgazdaság konszenzuális centrizmustól. Megválasztása után hamarosan a monetarizmus, a privatizáció, az adócsökkentés, a források elosztásának ellenőrzése stb. kerültek az új politika középpontjába.

Thatcher ebben a Konzervatív Párt konferenciáján elmondott – s egyébként közbekiabálással és ünnepléssel többször is félbeszakított – beszédében vázolta a toryk új politikáját. A beszéd nehezen született meg. Sir Ronald Millar, Thatcher elsőszámú beszédírója hajnali öt óra tízkor fejezte be a szöveget, mert az elnökasszony állandó változtatásokat követelt. – Ó nem, ez egyáltalán nem jó – jelentette ki. – Mi vele a baj? – kérdezte Sir Ronald Millar. – Ez nem én vagyok, kedvesem – hangzott a válasz.

Akárhányszor egy kommunista országba látogatok, a vezetők állandóan az eredményeikkel dicsekednek. Kívülről fújják a frázisokat: sorolják az adatokat és a számokat, azt állítva, hogy mindez a kommunista rendszer gyümölcse. Nem prosperálnak olyan jól, mint mi Nyugaton, és annyira nem is szabadok, mint mi Nyugaton.

A mi kapitalista rendszerünk messze nagyobb jólétet és boldogságot biztosít, mert mi hiszünk a kezdeményezésben és a lehetőségben, és mert az [*ti. a rendszer*] az emberi méltóságon és a szabadságon alapul. Még az oroszok is egy kapitalista országhoz, Amerikához fordulnak, hogy búzát vásároljanak, és ez ötven évvel az állami irányítású gazdaság bevezetése után is így van. Ennek ellenére folyamatosan dicsekednek, míg mi, akiknek több okunk lenne a dicsekvésre, állandóan kritizálunk és becsmérelünk. Nincs-e itt az ideje, hogy kiálljunk

amellett, ahogy élünk? Elvégre egyetlen nyugati állam sem húzott falat maga köré, hogy a népét benn tartsa.

Emiatt határoljuk el magunkat azoktól, akik szerint a szabad verseny rendszere kudarcot vallott. Ma nem a kapitalizmus krízisét látjuk, hanem a szocializmusét. Egyetlen ország sem virágozhat, ha gazdasági és politikai életét az államosítás és az állami irányítás jellemzi. Hiányosságaink ezért nem is a szabad versenyből fakadnak. Nem az a baj, hogy túl kevés nálunk a szocializmus, hanem az, hogy túl sok. Bárcsak a Munkáspárt úgy viselkedne, mint a szociáldemokraták Nyugat-Németországban. Bárcsak abbahagynák szocialista férfiasságuk bizonygatását azzal, hogy sorra állami kézbe veszik az egyik iparágat a másik után. Természetesen a további állami ellenőrzés megállítása nem fogja önmagában visszaadni önmagunkba vetett hitünket, mert valami más is történik ebben az országban. Az értékeink ellen indított szándékos támadás tanúi vagyunk, egy szándékos támadásé azok ellen, akik az érdemeket és a kiválóságot helyezik előtérbe, egy szándékos támadásé nagyszerű örökségünk és múltunk ellen. Ők azok, akik meggyengítik nemzeti önbecsülésünket, akik újraírják a brit történelmet, hogy az nem más, mint több évszázadnyi ború, elnyomás és kudarc, egy reménytelen, nem pedig reményteli időszak. Mások pedig az oktatási rendszer mögé bújva könyörtelenül támadják a fiatalok elméjét. A megfélemlítés otromba taktikájával akarják minden diák alapvető hitét és értékét aláásni. Ezt a taktikát azok használják, akik a szabadságjogok leghangosabb védelmezői, miközben éppen ők akarják ezeket a jogokat megtagadni tőlünk.

Nem engedhetjük, hogy hitünkben megingassanak minket erőszakoskodásukkal, és kimossák az agyunkat. Nem csoda, hogy oly sok honfitársunk, köztük a legjobbak és a legokosabbak, kedvetlenek és emigrációról beszélnek. Mégis úgy hiszem, nincs igazuk. A számunkra fontos dolgokat olyan fenyegetés árnyékolja be, mint még soha. De még semmi sem veszett el, ezért maradjanak itt, és segítsenek legyőzni a szocializmust, hogy az a Nagy-Britannia, amelyet régtől ismernek, [*ugyan*]az a Nagy-Britannia legyen, amelyet gyermekeik fognak majd megismerni. Ezek korunk nagy kihívásai: az erkölcsi és politikai kihívás, valamint a gazdasági kihívás. A kettővel egyszerre kell szembenéznünk, és a kettőt egyszerre kell legyőznünk.

Mennyi esélyünk van a sikerre? Az attól függ, milyen nép vagyunk. Milyen nép vagyunk? Olyan, amely a múltban Nagy-Britanniát a világ műhelyévé tette, olyan, amely meggyőzte a világot, hogy vegyen brit termékeket, és nem azért, mert könyörgött érte, hanem mert az a legjobb. Az a nép vagyunk, amely Amerikát kivéve minden más nemzetnél több Nobel-díjat kapott, és fej-fej mellett haladva Amerikával jobban teljesítettünk nála, kétszer jobban. Mi vagyunk az a nép, amely többek között feltalálta a számítógépet, a hűtőszekrényt, az elektromos motort, a sztetoszkópot, a műselymet, a gőzmotort, a rozsdamentes acélt, a tankot, a televíziót, a penicillint, a radart, a sugárhajtású repülőgépmotort, a légpárnás hajót és a többi. És a Concorde jobbik felét.

Termelékenységünkhöz képest többet exportálunk, mint Nyugat-Németország, Franciaország, Japán vagy az Egyesült Államok, és ennek az exportnak a kilencven százaléka magánvállalkozásokból származik. Mondjuk ki hangosan és tisztán: ez a magánszektor és a benne dolgozók győzelme. Az ilyen teljesítmények fényében aligha lehet kételkedni a nagyszerű jövőben. Külföldi barátaink azt akarják tudni, ez a jövő valóra válik-e vagy sem.

Nos, hogyan válthatjuk be ezt a jövőt mi, konzervatívok?

Hadd osszam meg önökkel a víziómat. Az ember joga ahhoz, hogy dolgozzon, hogy elköltse, amit megkeresett, hogy tulajdona legyen, és az állam őt szolgálja, ne pedig fordítva – ez a brit örökség. Ezek egy szabad ország alapvetései, és ezen a szabadságon múlik az összes többi szabadságunk. Szabad gazdaságot akarunk, és nemcsak azért, mert ez garantálja a szabadságunkat, hanem azért is, mert így lehet a legkönnyebben jólétet teremteni az egész ország számára. Csakis ez a jólét adhatja számunkra annak a lehetőségét, hogy jobban szolgáljuk a közösséget, és jobban szolgáljuk a rászorulókat.

A jelenlegi munkáspárti kormány támadása a magánvállalkozások ellen egyetlen eredményt hozott: az elkövetkező években szinte egyetlen pennyt sem tudunk a közszolgáltatások színvonalának emelésére fordítani. Mindent meg kell tennünk, hogy a magánvállalkozások ismét erőre kapjanak, és nem azért, hogy az emberek a pénzüket úgy költhessék el, ahogy akarják, hanem azért, mert így több pénzzel tudunk segíteni az időseken, a betegeken és a fogyatékosokon. A helyes úthoz a profit vezet. A mai magas profit nagyobb befektetéshez,

jobban fizetett állásokhoz, és holnap magasabb életszínvonalhoz vezet. Ha nincs profit, befektetés sincs; ez pedig tegnap haldokló ipart jelentett, holnap pedig kevesebb állást. Néhány szocialista a jelek szerint azt hiszi, az emberek pusztán számok az állam számítógépében. Mi azt hisszük, hogy ők nem számok, hanem emberek. Nem vagyunk egyenlőek. Hála Istennek, nem vagyunk egyformák, bár a szocialisták ennek ellenkezőjében ringatják magukat. Hisszük, hogy mindenkinek joga van nem egyenlőnek lenni. De számunkra minden ember egyenlően fontos. Mérnökök, bányászok, fizikai munkások, bolti eladók, gazdák, postások, háziasszonyok: ők társadalmunk alapjai, és nélkülük nem lenne nemzet. Másoknak különleges adottságaik vannak: nekik szintén meg kell adni az esélyt, mert ha béklyóba kötjük azokat a bátrakat, akik új utakat törnek a tudományban, a technológiában, az orvostudományban, a kereskedelemben és az iparban, akkor nincs fejlődés. Az irigység pusztító hatású, építeni képtelen. Mindenkinek meg kell engedni, hogy úgy fejlessze a benne rejlő képességeket, ahogy jónak látja.

A választás szabadsága olyan dolog, amelyet addig teljesen természetesnek érzünk, amíg nem fenyeget a veszély, hogy elveszik tőlünk. A szocialista kormányok mindig korlátozni, a konzervatív kormányok pedig növelni akarják a választási lehetőségeket. Hisszük, hogy csak akkor lehetnek felelős állampolgárok, ha maguk, és nem mások hozhatják meg a döntéseiket. A döntéseket, amelyeket most a Munkáspárt hoz önök helyett!

•

CHAIM HERCZOG
New York, 1975. november 10.

„Gyűlölet, ostobaság és gonoszság”

1948-ban az ENSZ azonnal és készségesen elismerte Izrael államot. 1975. november 10-én azonban – miközben húsz arab állam, a Szovjetunió és a diktátorok uralta harmadik világ államai szavazattöbbséggel rendelkeztek az ENSZ Közgyűlésében – 72 igen szavazat-

tal, 35 ellenszavazattal és 32 tartózkodás mellett elfogadták a 3379. számú határozatot, amely minden nemzetet felszólít a cionizmus, mint a rasszizmus egyik formája elleni küzdelemre.

Az ENSZ történetének egyik legdrámaibb pillanata volt, amikor Chaim Herzog (1918–1997) Izrael ENSZ-nagyköveteként elmondta az alábbi tiltakozó beszédet, majd széttépte a határozatot, és elhagyta a szónoki emelvényt.

Nem azért lépek a dobogóra, hogy megvédjem a zsidóság erkölcsi és történelmi értékeit. Azoknak nincs szükségük az én védelmemre. Magukért beszélnek. Sok nagyszerű és halhatatlan dolgot adtak az emberiségnek. A zsidóság többet tett az emberiség szellemi gyarapodásáért, semhogy azt ezen a fórumon számba vehessük.

Azért jöttem, hogy elítéljem a két bűnt, mely az emberi társadalmat általában, és bizonyos népek társadalmát konkrétan is fenyegeti. Ez a két bűn a gonoszság és az ostobaság. E két bűn mozgatja a határozattervezet beterjesztőit és azokat, akik támogatják őket. E két bűn jellemző azokra, akik lerángatták ezt a világszervezetet – melynek gondolata először Izrael prófétáiban ötlött fel – abba a mélységbe, ahová ma jutott.

A cionizmus megértéséhez a kulcsot a mozgalom nevében kell keresnünk. A Bibliában az ősi Jeruzsálem két legkeletibb dombját nevezték Sion-hegynek. Ez az időszámításunk szerinti tizedik században volt. A „Sion” szó, mely 152 alkalommal fordul elő az Ótestamentumban, Jeruzsálemre vonatkozott. Ez a név mindenekelőtt profetikus és költői elnevezés. A név vallási és érzelmi tartalma Jeruzsálem jelentőségéhez mint Királyi Városhoz és mint a Templom Városához kapcsolódik. A Biblia szerint Sion hegye az a hely, ahol az Úr lakik. Jeruzsálem vagy Sion az a hely, ahol az Úr a Király. [...]

A cionizmus a zsidóság nemzeti mozgalmának a neve, és az ősi zsidó örökség modern megfogalmazása. A cionista ideál, melyet a Biblia kínál, mindig is szerves része volt a zsidó vallásnak, és a mai napig az. A cionizmus olyan a zsidóknak, mint az afrikai és az ázsiai felszabadító mozgalmak voltak az ott élő népeknek. A cionizmus az emberiség történetének legkonstruktívabb és legtalányosabb nemzeti mozgalma. Történelmileg arra a négyezer éves töretlen és egyedülálló kapcsolatra épül, mely a könyv népe és a Biblia földje közt fennáll.

A modern korban, a tizenkilencedik század végén, az antiszemitizmus és a nacionalizmus kettős erejének nyomására a zsidók megteremtették a cionista mozgalmat, hogy álmaikat valóra váltsák. A cionizmus mint politikai mozgalom egy elnyomott nemzet lázadása volt a kizsákmányolás, a rosszindulatú megkülönböztetés és az elnyomás ellen, mely azokban az országokban jutott osztályrészükül, melyekben az antiszemitizmus virágzott. Egyáltalán nem véletlen egybeesés és egyáltalán nem meglepő, hogy a határozattervezet beterjesztői és támogatói közt több olyan ország akad, mely a mai napig vétkes az antiszemitizmus és a megkülönböztetés szörnyű bűnében.

A cionizmus céljának támogatása benne foglaltatott már a Népszövetség palesztinai mandátumi határozatában, melyet 1947-ben erősített meg az ENSZ Közgyűlése, amikor is elsöprő többséggel megszavazta a zsidó függetlenség helyreállítását az ősi földön. Ezzel a tettel – hosszú és küzdelmes idegen elnyomás vagy száműzetésben töltött évszázadok után – újrateremtettük a zsidó függetlenséget, egyúttal azt is kinyilvánítottuk, hogy hiszünk a nemzetek alapvető egyenlőségében és önrendelkezési jogában. A zsidók szabadsághoz és nemzeti léthez való jogát megkérdőjelezni nemcsak annyi, mint megtagadni a zsidóktól azt, ami a föld minden más népének kijár, de felér az ENSZ alapelveinek megtagadásával.

A cionizmus nem több – és nem kevesebb – a zsidó nép származástudatánál és otthontudatánál [*abban*] az országban, mely örök időkre összekapcsolódott a nevével. Továbbá eszköz a cionizmus, mellyel a zsidó nép saját kiteljesedésének lehetőségeit keresi. És a dráma abban a régióban bontakozik ki, melyben az arab nép húsz független államot alapítva százmilliós lakosságának négy és fél millió négyzetmérföldnyi, nyersanyagban gazdag területet foglal el. A kérdés tehát nem az, hogy megbékél-e a világ az arab nacionalizmussal. A kérdés az, mikor fog az arab nacionalizmus – hatalmas előnye, gazdagsága és lehetőségei birtokában – megbékélni egy másik közel-keleti nép szerény, de egyenlő jogával arra, hogy békességben és biztonságban élje az életét.

Népem évszázadokon át az emberiesség mérőónjának szerepét játszotta. A civilizáció próbaköve volt, tűzpróba, melyben az időtálló emberi értékek vizsgáltattak. Egy nemzet embersége mindig a zsidó kisebbségéhez való viszonyán volt lemérhető. A bajok mindig a zsi-

dókkal kezdődtek, de soha nem velük értek véget. A cári Oroszország zsidóellenes pogromjai, melyek csupán a jéghegy csúcsa voltak, a rendszer korhadtságáról tanúskodtak, és a cárizmust néhány évvel később elsodorta a forradalom vihara. A nácik antiszemita túlkapásai is csupán előrevetítették a katasztrófát, mely Európát sújtotta. Ez a bűnös határozat vészharang kongása a világ tisztességes embereinek a fülében. A zsidó nép mint próbakő sajnos még soha nem tévedett. E szégyenletes döntés roppant ijesztő következményeket vetít előre. Ebben a kérdésben a világ, amint ebben a teremben is képviseltetve van, két részre oszlott: jóra és rosszra, tisztességesre és bűnösre, emberire és embertelenre. Mi, zsidók történelmi emlékezetünkbe véssük a hálát, mellyel azoknak a népeknek tartozunk, melyek bátran kiálltak, megszámláltattak és megtagadták a bűnös indítvány támogatását. Tudom, hogy ez az eset gyarapítani fogja a tisztesség és a szabadság erőit a világban, és meg fogja őket erősíteni azon eszmék hitében, melyeket oly sokra tartanak. Tudom, hogy ez az eset erősíteni fogja a cionizmust, amiként meggyengíti az ENSZ-t.

Ahogy ezen az emelvényen állok, megjelenik lelki szemeim előtt népem hosszú és büszke története. Látom népem elnyomóit különböző korokban, ahogy egyik a másik után tűnik el a történelem sötét süllyesztőjében. Úgy állok itt önök előtt, mint egy erős és virágzó nemzet képviselője, amely túlélte mindet, és túl fogja élni ezt a kipellengérezést is, amiként [*túl fogja élni*] a szégyenteljes határozat indítványozóit is. Úgy állok itt, mint annak a népnek a képviselője, amelynek prófétája annak idején megfogalmazta azt a fennkölt próféciát, amely a világszervezet alapítóit ihlette, és amely ennek az épületnek a kapuját is díszíti: „Nemzet nem emel kardot nemzet ellen, és nem tanul többé hadviselést." (Ézsaiás 2:4). Ézsaiás az ezt megelőző sorokban azt mondja: „Az utolsó időkben az Úr házának hegye szilárdan áll majd a hegyek tetején, és magasabb lesz a halmoknál. Oda özönlenek mind a nemzetek... Mert a Sionról jön a törvény és Jeruzsálemből az Úr tanítása." (Ézsaiás 2:2 – 3) Ahogy most itt állok, a zsidó nép nagy pillanatai jutnak az eszembe, újra kisebbségben és újra áldozatként, a gyűlölet, az ostobaság és a bűn áldozataként nézek szembe az itt ülőkkel. Visszatekintek a nagy pillanatokra. Felidézem nemzetem nagyságát, amit alázattal képviselek ezen a fórumon. És azokra a zsidókra gondolok, bárhol is éljenek a föld kerekén, szabadon vagy rabszolga-

ságban, akiknek imái és gondolatai velem vannak ebben a percben. Nem kérvényezőként állok itt. Úgy szavaznak, ahogy a lelkiismeretük diktálja. A tét ugyanis nem Izrael vagy a cionizmus. A tét a világszervezet további léte, melyet hitelének eddigi legmélyebb pontjára rántott le egy despotákból és rasszistákból álló koalíció. A delegációk szavazatai hűen fogják tanúsítani országuk állásfoglalását a rasszista antiszemitizmus és antijudaizmus terén.

Állásfoglalásukért viselni fogják a felelősséget a történelem ítélőszéke előtt, és eszerint fog önökre tekinteni az utókor. De mi, a zsidó nép, nem felejtünk.

Nekünk, zsidóknak ez csupán múló epizód gazdag és eseménydús történelmünkben. Mi a gondviselésbe helyezzük bizodalmunkat, hitünkben és vallásunkban bízunk, és az időtől megszentelt hagyományainkban. Önnön igyekezetünkben [*bízunk*], hogy gyarapodjunk a társadalomban és az emberi értékekben, meg honfitársainkban, bármerre legyenek is. Számunkra, a zsidó nép számára ennek a határozatnak, melyet gyűlölet, ostobaság és önteltség szült, nincsen semmiféle jogi vagy erkölcsi érvénye. Nekünk, a zsidó népnek ez a határozat nem több, mint egy darab papír, és ennek megfelelően fogunk bánni vele.

A határozat (amelyet az összes egykori szocialista ország megszavazott – a szerk.) 1991. december 16-án a 4686. számú határozattal került visszavonásra.

•

ALEKSZANDR SZOLZSENYICIN
Cambridge, Massachusetts, 1978. június 8.

„Csak azt tudnám, minek örülnek!”

Alekszandr Szolzsenyicint (1918. december 11.–) a második világháborúban kitüntették a Vörös Hadseregben tanúsított hősiességéért, majd 1945-től 1953-ig munkatáborba küldték, mert egy barátjának írt levelében kritikus megjegyzéseket tett Sztálinra. Később száműzték, és

1953-ig Szibériában élt. „Iván Gyenyiszovics egy napja" *című regényét, amely a sztálini munkatáborok, a gulagok nyomorúságos életét idézte fel, 1962-ben Hruscsov engedélyével kiadták. Gulag-beli élményei ihlették a* „Rákosztály" *és az* „Az első kör" *című regényeit is, valamint* „A Gulág-szigetcsoport" *című emlékiratát, melyeket azonban a Szovjetunióban mind betiltottak. Amikor 1970-ben irodalmi Nobel-díjat kapott, a szovjet sajtó megtámadta, majd hazaárulással vádolták, és 1974-ben, miután nyugaton kiadták a „*Gulág-szigetcsoport*"-ot, Szolzsenyicint száműzték a hazájából.*

Az alábbi beszédben, amelyet a Harvard Egyetem évzáró ünnepségén mondott el, Szolzsenyicin nem hálálkodott a Nyugatnak. Ellenkezőleg: kárhoztatta a nyugati életforma elkényeztetett ostobaságát és szellemi ürességét.

Az első dolog, amit a külső szemlélő ma észrevesz a Nyugaton, a bátorság megfogyatkozása. A nyugati világ elvesztette polgári bátorságát, egészében és részeiben is. Elgyávultak a népek és a kormányok egyaránt, a politikai pártok, és persze az ENSZ is. A kurázsi apálya különösen szembeötlő az uralkodó osztály és az értelmiség soraiban, s ettől úgy tetszik, mintha az egész társadalom elveszítette volna a bátorságát. Van sok bátor ember, de ezeknek nincs befolyásuk a közéletre. A politikusok és az értelmiségiek viszont csak közönyről, csüggedtségről és tanácstalanságról tesznek tanúságot tettben és szóban, de leginkább önigazoló okoskodásukkal, mellyel intellektuálisan, sőt erkölcsileg is igazolni próbálják, hogy helyénvaló az állami politikát gyengeségre és gyávaságra építeni.

Kell-e hangsúlyoznom, hogy a bátorság kihalását ősidők óta a vég kezdetének tartják?

Amikor a modern nyugati államok létrejöttek, azt tűzték ki célul, hogy az állampolgárt szolgálják, aki azért él, hogy szabad lehessen és megtalálja a boldogságát. (Lásd az amerikai Függetlenségi Nyilatkozatot.) Az elmúlt évtizedek technikai és társadalmi fejlődése végre lehetővé teszi e törekvések megvalósítását: a jóléti államot. Minden állampolgár megkapta a kívánt szabadságot, és kapott anyagi javakat is olyan bőségben és olyan minőségben, ami elvben szavatolja a boldogságot, persze csak a szó alantas értelmében, ahogy a boldogságot ezekben az évtizedekben értelmezni kezdték. (Miközben egy

pszichológiai részlet mindenki figyelmét elkerülte: az állandó vágy a még több tulajdon és a még jobb élet után, és az ezek utáni törekvés sok nyugati arcára a gond és a szorongás ráncait vési, jóllehet az efféle érzelmeket leplezni illik. A szüntelen öldöklő verseny átitat minden gondolatot, és útját állja a szabad szellemi fejlődésnek.) Az egyén függetlenségét nem fenyegetik az állami elnyomás különféle válfajai, az emberek többsége olyan jólétet kapott, amilyenről apái és nagyapái nem is álmodhattak. Lehetségessé vált egy ideál szellemében felnevelni a fiatalokat, felkészíteni és segíteni őket a testi fejlődésben, a boldogság és az anyagi javak elérésében, pénzhez és szórakozáshoz juttatni őket, és majdnem korlátlan szabadságot adni nekik az élvezetek közti választásban. Ki utasítaná el mindezt? Miért és minek a kedvéért kockáztatná bárki is drága életét a közjó védelmében, kiváltképp olyan kétes esetekben, amikor a nemzet biztonságát távoli földeken kell védelmezni? A biológia is arra tanít, hogy az állandó jólét magas szintje nem előnyös az élő szervezetek számára. A mai nyugati világban már mutatkoznak a jólét árnyoldalai.

Ha megkérdeznének, követendő példának tartom-e hazám számára a Nyugatot a jelen állapotában, nemmel kellene válaszolnom. Nem tartom követendő példának a maguk társadalmát a mienk átalakítására. Mélységes szenvedései során az én népem olyan lelki nagyságra jutott, melynek szemszögéből a nyugati rendszer a mai formájában cseppet sem tűnik vonzónak. Az önök életének azon vonásai, melyeket az imént felsoroltam, az én számomra végtelenül elszomorítóak.

Vitathatatlan tény, hogy míg Nyugaton a személyiség hanyatlik, Keleten erősödik. Hat évtized a mi népünk és három [*évtized*] Kelet-Európa életében: ezalatt lelkileg úgy megedződtünk, hogy ahhoz a nyugati tapasztalat nem is fogható. A mindennapi élet fortélyos és halálos szorítása erősebb, mélyebb és érdekesebb személyiségeket produkált, mint a szabványosított nyugati létforma. Ezért ha társadalmunk olyanná változna, mint az önöké, az bizonyos értelemben előrelépést jelentene ugyan, de más – sokkalta fontosabb – szempontból visszalépést. Természetesen egy társadalom nem élhet a törvénytelenségnek abban a szakadékában, melyben a mi országunk tengődik. De az is lealacsonyító volna számunkra, ha a képmutató törvénytisztelet lelketlen és puszta fennsíkján tévelyegnénk, mint önök. Az elnyomó erőszak évtizedes szenvedései után az emberi lélek magasabb

dolgokra vágyik, melegebb és tisztább dolgokra, mint amilyeneket a mai eltömegesedett élet kínálni tud, melynek szinte védjegye lett a visszataszítóan áradó reklám, a televízió dermesztő kábulata és az elviselhetetlen zene.

Sokan, bolygónk különböző kultúráinak képviselői már tisztán látják mindezt. A nyugati életformának így egyre kevesebb az esélye, hogy uralkodóvá váljék. Vannak beszédes jelek, amelyekkel a történelem figyelmeztet egy társadalom fenyegetettségére és közelgő bukására. Ilyen például a művészetek hanyatlása, és a nagy államférfiak hiánya. Ezek a jelek gyakran egészen konkrétak és egyértelműek. Az önök demokráciájának és kultúrájának központja ha csak néhány órára is villanyáram nélkül marad, egyszerre amerikaiak tömegei kezdenek őrjöngeni és fosztogatni. Nagyon vékony lehet tehát a felszínt borító máz, alatta pedig a társadalom bizonytalan és egészségtelen.

De a bolygóért folyó fizikai és szellemi küzdelem, ez a kozmikus birkózás nem a jövő zenéje, [*hanem*] már elkezdődött. A gonosz erők döntő támadásba lendültek, már érezni a nyomásukat – az önök képernyői és kiadványai mégis tele vannak receptre kapható mosolyokkal és koccintó poharakkal. Csak azt tudnám, minek örülnek!

Szolzsenyicint 1991-ben, a Szovjetunió szétesése után rehabilitálták.

•

ROY JENKINS
London, 1979. november 22.

„A választók akarata legtöbbször középre mutat”

Roy Jenkins, a brit munkáspárti kormány belügyminisztere 1976-ban lemondott, hogy az Európai Gazdasági Közösség Bizottsága elnöki posztjára készülhessen. Ezzel párhuzamosan pártját is elhagyta. A Dimbleby-beszéd (annak az évenként sugárzott BBC-sorozatnak egy darabja, melyet a nagy rádiós előadó, Richard Dimbleby emlékére vezettek be) által felkínált lehetőséget arra használta fel, hogy kifejezze kiábrándultságát a két legnagyobb brit párt háborúskodásából, vala-

mint megcsillantsa a reményt, hogy létrejöhet egy új, európai mintákra támaszkodó, középen elhelyezkedő párt.

Emlékirataiban Jenkins lenyűgöző részletességgel avatja be az olvasót a beszéd elkészítésének folyamatába. Október 15-én szinte kész szöveget tartott a kezében, mely már majdnem elegendő hosszú volt ahhoz, hogy kitöltse az adott negyvenöt percet. Mégsem volt elégedett: „Túl hosszúra sikerült, a történelmi elemzéseket elnagyoltam, és szándékaimhoz mérve közel sem lett elég hatásos." November l-jén aztán délelőtt negyed tíztől délután egy óráig folyamatosan dolgozott rajta, majd negyed négytől este negyed hétig folytatta. Ekkor már egy minden részletre kiterjedő szöveg állt rendelkezésére, de körülbelül ezerötszáz szóval túllépte a megadott keretet. Hat nappal később egy szorosabbra húzott, legépelt változatot olvasott fel magának a vonaton utazva, majd november í2-én a BBC stúdiójában még egyszer átfutotta a beszédet.

Néhány évtizede sok-sok ember hitt benne, hogy egyetlen választási győzelem elég az új évezred megkezdéséhez. A lelkesebb optimizmus és utópisztikus gondolkodás miatt ez a meggyőződés talán erősebben jelentkezett a bal-, mint a jobboldalon. Mindenesetre nagyon sokan vélekedtek így a Munkáspárt támogatói közül 1945-ben. Újabban viszont az a benyomásom, ezt a nézetet legalább annyira osztják a jobboldalon is.

Egy kormányzópártnak magabiztosan kell hinnie abban, hogy a megszerzett hatalom gyakorlásával a megfelelő irányba tudja vezetni az országot. De elég alázatosnak is kell lennie ahhoz, hogy a múlt tanulságaiból okulva fejben tartsa: hatalma egyszer véget ér, feltehetőleg hat év múlva, lehet, korábban, és csak igen ritkán később. A kormánypárt tagjainak államférfiúi képességeit – történelmi összefüggésekben – nem az szabja meg, hány fát csavarnak ki tövestől, hanem hogy mennyire képesek beleilleszkedni a szüntelen alkalmazkodás folyamatába. Ehhez pedig nemcsak vezetői képesség, hanem hazafias érzékenység is szükséges...

Nem az a célom, hogy tétlenségre vagy a vita elkerülésére buzdítsak bárkit. Nekünk, politikusoknak tisztelnünk kell az ellentétes oldal véleményét. Ezt a viselkedésformát lehetségesnek és kívánatosnak tartom. Az egykori politikusok, elérvén a jóindulatú öregkort, általá-

ban képessé válnak erre. Ha marad is bennük indulat, azt rendszerint saját egykori kollégáikkal szemben érzik, és nem az egykori ellenfeleikkel szemben. Csakhogy amikor nyakig merülnek a hatalomért folyó küzdelembe, szinte minden alkalommal metsző kritikával illetik az ellenfelet, és hitelesnek éppen nem mondható ábrázolásaikban igyekeznek az ellenséges párt tagjait bolondnak vagy gazembernek feltüntetni... Egyik konzervatív kormány reakciósabb, mint a másik, Lord Liverpool vagy valamelyik más, a múlt ködéből elősejlő, kártevő kobold elnöklése óta. Ugyanígy minden munkáspárti kormány elviselhetetlenül kapzsi, tudálékos és hazafiatlan összeesküvő a vasfüggönynek ezen az oldalán. Bármelyik vélemény igaz lehet a jövőben, de a múltra nem általánosíthatjuk őket, és nem hiszem, hogy az ilyen vélekedések elégedetté teszik vagy meggyőzik a választókat.

A túlzó politikai partizánharc egyik legfőbb hátránya, hogy pontosan azt az ipari hangulatot mozdítja elő, mely Nagy-Britanniát rohamosan gyártelepek sivatagává változtatja. Ha az alsóházban mindig a másik fél álláspontjában van a hiba, hogyan is prédikálhatnának a politikusok meggyőzően a lakosság körében elharapózó harcias hangulat ellen? Néhány ember elszörnyedve kap a fejéhez, ha rádöbben, hogy szemérmetlen előterjesztésemmel a politikai közép megerősítését tűztem ki célul. Miért ne? Rendes körülmények között a politikusok hivatása a választók akaratának bemutatása, közvetítése és ügyük képviselete. Ha nem is minden kérdésben, de a lényeget tekintve a választók akarata legtöbbször sokkal inkább középre mutat, mint valamelyik politikai oldal felé. A közhangulat nem a politikai lépésekre reagál, és nem arra törekszik, hogy visszaforgassa az idő kerekét. A közhangulat nem támogatja a társadalmi osztályok különböző önző érdekeit, sem a forradalmat, legyen az akár utópisztikus, akár romboló szándékú.

Évtizedek óta az a legnagyobb kudarcunk, hogy nem vagyunk képesek alkalmazkodni. Előfordul, hogy az ilyen merevség erőforrást jelent. Jól tettük, hogy nem voltunk igazán alkalmazkodók 1940-ben. De általában véve az alkalmazkodás hiánya inkább gyengeség. Egyes népek – Franciaország a harmadik köztársaság második felében, a forradalom előtti Oroszország, az Osztrák–Magyar Monarchia – még nálunk is kevésbé voltak képesek alkalmazkodásra. Ám ettől a tudattól nem kényelmesedhetünk el. Ha összehasonlítjuk magunkat a háború

utáni Németországgal vagy Japánnal, az ötödik köztársaság Franciaországával (iparilag legalábbis), az Egyesült Államokkal, lényegében az egész történelmét tekintve, és összevetve a korai viktoriánus Angliával – a modern Nagy-Britannia lomha, minden találékonyságot nélkülöző, az akaratlagos változásoknak rendre ellenálló ország, nemcsak gazdasági, hanem társadalmi és politikai szempontból is. Fennmaradásunk nem kecsegtet sikerrel, ha társadalmunk nem válik alkalmazkodóbbá; és egy alkalmazkodásra képtelen politikai rendszer ebben nagymértékben hátráltat minket. Politikusaink nem ragaszkodhatnak a mára jelentősen megcsontosodott pártjaikhoz és rendszerükhöz, miközben az éle minden más területén meggyőző szólamokkal éltetik a változást, az iparban és a társadalomban egyaránt. Soha nem lehet jó hangzású az a jelmondat, hogy: „Mindenki változzon – rajtunk kívül!”

Jelen helyzetünkben paradoxon, hogy több változásra van szükség, ugyanakkor az irányvonalak következetes megtartására. Valóban paradoxon, de nem ellentmondás Gyakran történik felszínes és gyorsan megsemmisített politikai változás, melyet sem valódi cél, sem hatékony erő nem támaszt alá. De nem ez az egyetlen paradoxon. Szükségünk van a szabad piac gazdaságának újító ösztönzésére, miközben nem szabad elfogadnunk a jutalmak akadálytalan szétosztásának brutalitását, vagy a munkanélküliség iránt tanúsított közönyt. Közel sem összeegyeztethetetlen kombinációról van szó. Ez a gyakorlat számos országban jól működik. Mindössze annyit jelent, hogy elfogadjuk a széles körű felosztást a magán- és a közszféra között, és nem fenyegetjük folyamatosan a magánszféra tagjait államosítással és kisajátítással. Különösebb beavatkozás nélkül lehetővé tesszük nekik [*ti. a magánszféra tagjainak*], hogy minél nagyobb vagyont halmozzanak fel, és a létrejövő javakat úgy használjuk fel, hogy a vállalkozásokat is megjutalmazzuk, és a társadalom egésze is hasznot húzzon azok jótéteményeiből. Mindezt úgy tesszük, hogy elkerüljük a szegénység megcsúfolását, előnyös helyzetbe juttatjuk az állami oktatást és egészségügyet, és a konfliktus helyett az együttműködést segítjük elő az iparban és az egész társadalomban. Erre használjuk a begyűjtött adót, nem arra, hogy lenyesegessük a jutalmunkat. Az államnak tudnia kell, mi a szerepe, ám nem szabad mindenhatóságra törekednie. Elismerjük, hogy léteznek alapvető fontosságú gazdasági célok, túl a szabályozó intézkedéseken, mint amilyen az államkincstár ellenőrzése, melyet csak állami eszközökkel lehet végezni,

gyakran nemzetközi szinten. Két szemléletes példát tudok hozni a közelmúltból: egyrészt a régóta fennálló, de közel sem szükségszerű kapocs szétnyílását a gazdasági fejlődés és az olaj felhasználása között; illetve a kormányok koordinált vásárlási politikáját, melynek értelmében országunk és Európa egésze fő gyártónak is számít, nemcsak passzív vásárlónak az elektronikus-telekommunikációs forradalom termékeinek piacán. Az említett két területen elért sikerünk meghatározza majd, hogy partnereinkkel együtt a vezető ipari országok közé vagy csak a második vonalba tartozunk az 1990-es években. A piaci erők felhasználása segíthet hasonló célok elérésében, de nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy vezetés és támogatás nélkül a piac magától is diadalmaskodik.

Biztosítanunk kell, hogy az állam pontosan ismerje a szerepét, nemcsak a gazdasággal, hanem az ország lakosságával kapcsolatban is. Mindenkit megillet az eltérő vélemény joga és az egyéni életvitel szabadsága. Tartózkodunk a felesleges központosítástól és a bürokráciától. Minden esetben átruházzuk a döntést, ahol ez megtehető. Minél több döntési lehetőséget kívánunk adni a szülőnek az iskolában, a páciensnek a kórházban, a szomszédságban lakó családnak, az állami és a magánkézben lévő boltok vásárlójának. Magabiztos és kifelé tekintő nemzetet akarunk, nem egy elzárt szigetlakó népet, mely fél az idegenektől és gyanakvó természetű. Szeretnénk, ha eltűnne a társadalmi osztályok rendszere, és nem kapna teret sem egy agresszív, intoleráns munkásréteg, sem egy pimasz, önző elveket valló, hirtelen meggazdagodott embercsoport. Azt akarjuk, hogy a nemzet az összetartozás és a közös cél új szemléletét sajátítsa el, és nem idegenkedünk a szükségképpen kialakuló ellenérzésektől sem.

Mindössze néhány törekvést fejtettem ki azok közül, melyeket a radikális közép képviselhetne a politikai palettán. Egy ilyen fejlődés sok embert megnyerhetne a politikai pályának, olyan embereket, akik tehetségükkel és jóakaratukkal jelentős energiát fektethetnének ügyeinkbe, de jelenleg idegennek érzik maguktól a közügyeket, és valamely egyéb önkéntes módon segítik a társadalmat. A kormányzás, akár helyi, akár országos szinten, túlzottan steril és formális politikai játszmát jelent számukra. Biztos vagyok benne, hogy egy ilyen változás javítana a politikai rendszeren, az eredményei pedig nemzeti teljesítményünket is előmozdítanák. Erről azonban nem lehetek meggyőződve. Éppen a túlzott dogmatizmus ellen akartam felemelni a hangomat. [...]

Jenkins előadása termékenyítő beszéd volt, amelyre egy új politikai csoportosulás alapozhatta törekvéseit, egyben megadta a végső lökést ahhoz, hogy komoly tárgyalások kezdődjenek egy angol centrumpárt létrehozásáról. Nem sokkal a beszéd után Shirley Williams és Bili Rodgers látogatta meg Jenkinst, az a két ember, akikkel 1981-ben megalapította a Szociáldemokrata Pártot. Még később szövetségre léptek a Liberális Párttal, ami egy ideig komoly veszélyt jelentett a Munkáspárt kormányzati pozíciójára. Az 1987-es általános választások után a Szociáldemokrata Párt eltűnt a közéletből, számos tagja csatlakozott az új Liberális Demokrata Párthoz. A pozíciójában megrendült Munkáspárt azonban alapvetően megváltozott: politikájuk szerves részévé tették a Jenkins által támogatott elveket.

•

EDWARD M. KENNEDY
New York, 1980. augusztus 12.

„Az álom nem hal meg soha”

Edward M. Kennedy szenátor 1980-as elnökválasztási kampánya a demokraták elnökjelölő kongresszusán a Jimmy Carter elnöktől elszenvedett döntő vereséggel ért véget. Noha a nominációt Carter nyerte el, Kennedy (1932–) beszéde jobban sikerült; ő kapta a hangosabb elismerést, amikor együtt jelentek meg az emelvényen.

A vereségét követő napon Kennedy briliáns beszéddel állt a pártgyűlés elé, amelyben védelmébe vette a demokraták tradicionális politikáját, kegyetlen támadást intézett Ronald Reagan ellen, és megindító vallomást tett a Kennedy család hitvallásáról.

Utunkon voltak nehéz órák, és gyakran kellett a széllel szemben vitorláznunk. De végig keményen fogtuk a kormányrudat, és sokan voltatok, akik tartottátok az irányt és osztoztatok reményeinkben. Segítséget adtatok – sőt a szíveteket is odaadtátok.

Nektek köszönhetően ez a kampány jól sikerült. Befogadtátok Joant, jómagamat meg családunkat[57] az otthonaitokba és szomszédságaitokba, templomaitokba, iskoláitokba, gyűléstermeitekbe. Ha visszagondolok a megtett mérföldekre, az eltelt hónapokra és a számtalan emlékre – rátok gondolok. Felidézem a költő szavait, és azt mondom: Mily nagyszerűek az én barátaim.

És, nagyszerű barátaim szerte az országban, meghallgattalak benneteket, és tanultam tőletek. Meghallgattam Kenny Dubois üvegfúvót Charlestonban, West Virginiában, akinek tíz gyermeket kell eltartania, de harmincöt év után elveszítette a munkahelyét, mindössze három évvel azelőtt, hogy jogosult lett volna a nyugdíjra. Meghallgattam az East Oakland-i nagymamát, akinek nincs többé telefonja, amin felhívhatná az unokáit, le kellett ugyanis mondania róla, hogy fizetni tudja a lakbért apró lakása után. Meghallgattam munka nélküli fiatalokat, diákokat, akik nem tudják fizetni egyetemi tandíjukat, és [*meghallgattam olyan*] családokat, amelyeknek reményük sincs, hogy saját otthonuk legyen. Láttam a bezárt gyárakat és a leállított gépsorokat Andersonban, Indianában és South Gate-ben, Kaliforniában, és láttam a sok, a túl sok tehetetlen férfit és nőt, akik kétségbeesetten dolgozni szerettek volna. És láttam a sok, a túl sok dolgozó családot, akik kétségbeesetten próbálják megvédeni munkabérük értékét az infláció pusztításaitól.

És valamennyi államban, ahol jártam, a vágyódást is éreztem az emberekben egy új remény után. Éreztem a kézszorításokon, láttam az arcokon. És soha nem feledem az anyákat, akik gyermekeiket hozták a gyűlésekre. És mindig emlékezni fogok az idős emberekre, akik egyszer élhettek már egy igazán sikeres Amerikában, és akik hisznek benne, hogy ez újra megtörténhet. Ma este az ő nevükben jöttem ide, hogy helyettük szóljak. És őértük arra kérlek benneteket, hogy álljatok melléjük. Az ő nevükben arra kérlek benneteket, mondjátok ki és erősítsétek meg újra pártunk időtlen igazságát.

Gratulálok Carter elnök úrnak a győzelméhez. *(Taps.)*

Bízom benne, hogy a Demokrata Párt demokrata elvek alapján fog újra egyesülni, és hogy 1980-ban mindnyájan együtt haladunk majd egy demokrata győzelem felé. *(Taps.)*

---

57 Edward Kennedy első házasságából Virginia Joan Bennett-tel három gyermekük született (a szerk.).

És egy napon, jóval e gyűlés után, jóval azután, hogy a plakátok lekerülnek, mikor a tömegek már nem éljeneznek és a zenekarok nem játszanak, hadd lehessen elmondani a kampányunkról, hogy álltuk a szavunkat. Hadd lehessen elmondani a pártunkról 1980-ban, hogy újból volt miért kiállnunk. És hadd lehessen elmondani rólunk, a nehéz időkben és a fényes napokon egyaránt, hogy illenek ránk Tennyson szavai, melyeket testvéreim idéztek és szerettek, és melyeknek számomra most különleges jelentésük van: *„Része vagyok mindannak, mi ért / Bár elveszett sok, még több fennmaradt / Hogy vagyunk, akik vagyunk – / Hősi szívek eggyé forrva / erős akaratban / Küzdeni, kutatni, találni és nem adni fel soha.”*

Számomra ez a kampány néhány órával ezelőtt véget ért. De mindazok számára, akiknek a gondjait felvállaltuk, a munka tovább folytatódik. Az ügy fennmarad, a remény még mindig él, és az álom nem hal meg soha.

•

MARGARET THATCHER
Cheltenham, 1982. július 3.

„A Falkland-tényező”

Amikor Margaret Thatcher úgy határozott, hogy tízezer főből álló katonai különítményt küld az Argentína által megszállt Falkland-szigetek visszafoglalására, nagy kockázatot vállalt – de végül fényes győzelmet aratott. A britek sikerét legtöbben Thatcher asszony kötélidegeinek és eltökéltségének tulajdonították. A szovjet propaganda által Vasladynek titulált Thatcherre valóban ráillett a jelző, s a háború egyik következményeként a modern idők legnépszerűtlenebb brit miniszterelnökéből egy új Boadicea[58] lett, a keménység és a határozottság megtestesítője. A „Falkland-tényező”-t egy konzervatív nőgyűlésen mondta el, és a nacionalista beszéd nagyban hozzájárult, hogy 1983-ban másodszor is győzött a választásokon.

58 Boadicea: kelta hősnő, aki Kr. u. 61–63 között véres és győzelmes háborút vezetett Britanniában a rómaiak ellen; monumentális szobra az angol parlament szomszédságában áll (a szerk.).

Ma a falklandi csata után gyűltünk itt össze. Országunk nagyszerű győzelmet aratott, és jogosan vagyunk büszkék. Ez a nemzet elég eltökélt volt ahhoz, hogy megtegye, amiről tudta, hogy meg kell tennie, amiről tudta, hogy helyes. Azért harcoltunk, hogy megmutassuk, az agresszió nem kifizetődő, és nem engedhetjük, hogy rabló meglépjen zsákmányával. Világszerte sokan támogattak minket a harcban: a Biztonsági Tanács, a Brit Nemzetközösség, az Európai Unió és az Egyesült Államok. Mégis egyedül harcoltunk, mert a saját népünkről és saját szuverén területünkről volt szó.

Most, hogy ennek vége, semmi nem lehet ugyanaz, mint régen, mert megtanultunk valamit magunkról. Egy leckét, amelyre mindennél jobban szükségünk volt. Amikor belevágtunk, sokan voltak az ingadozók és a gyávák: emberek, akik szerint Nagy-Britannia nem kezdeményezhet többé; emberek, akik szerint már nem vagyunk képesek olyan nagy tettekre, mint egykoron; és azok, akik szerint hanyatlásunk visszafordíthatatlan, akik szerint nem lehetünk azok, akik egykor voltunk. Voltak, akik nem ismerték be – talán itt is ülnek néhányan –, akik hevesen tagadták a feltételezést, de akik – szívük legmélyén – titokban attól féltek, hogy mégis igaz: Nagy-Britannia már nem az a nemzet, amely egy birodalmat épített, és a világ negyedét uralta.

Nos, ők tévedtek. A falklandi háború tanulsága az, hogy Nagy-Britannia nem változott, hogy ez a nemzet még mindig rendelkezik azokkal a kiváló tulajdonságokkal, amelyek beragyogták történelmét. Ez a nemzedék igenis felveszi a versenyt apáinkkal és nagyapáinkkal rátermettség, bátorság és határozottság tekintetében. Nem változtunk. Amikor a háború követelése és a népünket fenyegető veszély fegyverbe hív minket, mi, britek olyanok vagyunk, mint mindig: rátermettek, bátrak és határozottak.

Amikor fegyverbe hívnak – nos, ez itt a probléma. Az atlanti-óceáni csata kellett ahhoz, hogy a hajógyárak határidő előtt átalakítsák a hajókat, hogy kiképezzék a kereskedelmi hajók és óceánjárók tengerészeit, hogy helikopterleszállókat építsenek és kórházhajókat hozzanak létre. Mindezt olyan gyorsasággal, amit mindenki lehetetlennek tartott. A háború követelése kellett hozzá, hogy minden akadályt elmozdítsunk magunk elől, hogy a férfiak és a nők a tőlük telhető legtöbbet tegyék.

Amikor a briteket idegen nemzetek katonái fenyegették és területükre behatoltak, akkor – de miért akkor? – a válaszreakció hihetetlen

volt. Miért kell háború ahhoz, hogy kihozza belőlünk legjobb tulajdonságainkat, és helyreállítsa büszkeségünket? Miért kell területünkre idegen katonáknak bevonulniuk, hogy félredobjuk önző céljainkat, és elkezdjünk közösen dolgozni úgy, ahogy csak mi tudunk, olyan célokat érve el, amilyenekre csak mi vagyunk képesek. Ez a valódi kihívás, amellyel ma nemzetként szembenézünk. Az a célunk, hogy az atlanti-óceáni csata szellemét – Nagy-Britannia igazi szellemét – ne csak egy háború ébressze fel, hanem a béke is képes legyen feltüzelni.

Az első feltétel megvan. Tudjuk, hogy képesek vagyunk megcsinálni, a képességünket nem vesztettük el. Ez a Falkland-tényező. Bebizonyítottuk magunknak, hogy kik vagyunk. És ezt a leckét nem feledhetjük. Ezt a leckét a békére is ugyanúgy kell tudnunk alkalmazni, mint a háborúra. A kételkedés és a tétovázás helyére a cselekvés és a büszkeség lépett. Bízunk önmagunkban, és ezt használnunk kell.

Tekintsenek a katonai különítmény tanulságaira. Minden embernek megvolt a maga feladata, amelyet kiválóan végrehajtott. Tisztek, tiszthelyettesek, újoncok, férfiak: mindenki tisztában volt azzal, hogy hozzájárulása elengedhetetlen a sikerhez. Mindenki egyformán értékes volt, és mindenkit másra képeztek ki. Közösen, együtt dolgozva képesek voltak túlszárnyalni magukat. Csapatként az átlagos szintet a legmagasabbra emelték, és azzal, hogy mindenki tudása legjavát adta, képesek voltak végrehajtani a lehetetlent. Nagy-Britannia a háborúban pontosan ilyen, de békében még nem. A szellem azonban feléledt, a nemzet bebizonyított valamit. Most már semmi sem lesz olyan, mint régen.

•

ROBERT RUNCIE
London, 1982. július 26.

„Felebarátaink tényleg nem különböznek tőlünk”

Annak ellenére, hogy az 1970–80-as években jelentősen csökkent a tagsága, az anglikán egyház a társadalmi bírálatok erőteljes forrása maradt, és sokszor fölbosszantotta a konzervatív minisztereket.

Dr. Robert Runcie-t (1921–), aki a második világháború során

elnyerte a Hadikeresztet (Military Cross), Margaret Thatcher nevezte ki Canterbury érsekévé, kapcsolatuk mégsem volt zavartalan. Habár nyilvánosan sohasem fejtette ki nézeteit, a falklandi háborút követő személyes diadalmámor után Thachert állítólag különösen felzaklatta Runcie alábbi csendes és visszafogott prédikációja, amelyet a Szent Pál-székesegyházban rendezett hálaadási istentiszteleten mondott el. Runcie-nak volt bátorsága felvetni, hogy az emberek Nagy-Britannia mellett Argentínát is gyászolják – s *hogy az imákban róluk is meg kell emlékezni.*

Keresztényként reményeinket alapvetően nem az emberek puszta jóindulatába és az ésszerűségébe vetjük. Hisszük, hogy [*az ember*] képes felülkerekedni osztályok, szekták vagy fajok halálos önzésén azáltal, hogy önmagát mint a szeretet egyetemes Istenének gyermekét felfedezi. Amikor az ember rájön, hogy a mindenség teremtőjének gyermeke, akkor képessé válik, hogy e világi felebarátait testvéreinek tekintse. Ez az egyik ok, amiért az őt felvállalóknak, akik Isten akaratát tolmácsolják, soha nem szabad kisajátítaniuk őt egyetlen nép vagy csoport részére sem valamely másik ellenében. A háborúk abból fakadnak, hogy a szeretet és hűség, melyet Istennek kellene felajánlani, elképzelt pót-istenekre összpontosul, melyek közül éppenséggel a nacionalizmus a legveszélyesebb.

Világunk egy veszélyes világ, ahol a gonosz munkálkodik, táplálva az esztelen brutalitást, amely ebben a városban is a múlt héten oly sokakat ölt és nyomorított meg.[59] Előfordul, hogy – a legnagyobb kelletlenséggel – erőt kell alkalmazni azért, hogy visszatartsuk a káoszt, mellyel az emberben levő igazságtalanság és esztelenség fenyegeti a világot. De hozzá kell tennem, nincs minden veszve, van még remény. Még a háború kudarcában is van helye a reménynek. Shakespeare nagyszerű háborús színdarabjában azt mondja V. Henrik: „Gonosz dolgokban is van némi jó, / Csak fölkutatgassuk figyelmesen.”[60]

E konfliktus mindkét oldalán gyászolnak emberek. Imáinkban nagyon is helyesen meg fogunk emlékezni az elhunytak hozzátartozóiról saját országunkban, és az elesett ifjú argentin katonák roko-

59 11 halottja és 50 sérültje volt az IRA 1982. július 20-i dupla robbantásának London belvárosában (a szerk.).

60 IV 1.4-5., Lévay József fordítása (a ford.).

nairól is. A közös bánat talán tehet valamit azért, hogy összebékítse azokat, akik részt vettek ebben a harcban. A gyötrelmekben való osztozás a kibékülés hídjaként szolgálhat. Felebarátaink tényleg nem különböznek tőlünk.

Hatalmas mennyiségű levelet és tanácsot kaptam ezzel az istentisztelettel kapcsolatban. Volt levélíró, aki azt kérdezte: „Miért kell Istent belerángatni?”, mintha az lett volna a szándék, hogy felhasználjuk Istent, hogy szentesítsen bizonyos irányvonalakat vagy álláspontokat másokkal szemben. Ezeknek az imáknak és istentiszteleteknek teljesen más a céljuk, és a különbségben benne van a remény a világ iránt. Imáinkban az élő Isten színe elé járulunk, mégpedig összes emberi érzelmeinkkel együtt; büszkeségünkkel eredményeinkért és bátorságunkért, bánatunkkal kárainkért és veszteségeinkért. Teljes valónkban, nem csak véleményt és hálaadást fecsegve összevissza, ahogy a pillanat éppen megkívánja. Ha imába öntjük gyászunkat, büszkeségünket, szégyenünket és meggyőződéseinket, melyek elkerülhetetlenül mindnyájunknál különbözők lesznek, ha tényleg jelen vagyunk és őszintén nyújtjuk kezünket Isten felé, nem csak a jóváhagyását kérjük – akkor Isten hatni fog ránk. Képes lesz elmélyíteni és kibővíteni együttérzésünket, megtisztítani hálaadásunkat. A szülő, aki fia elvesztését jön gyászolni, itt vigaszt találhat. De találhat egy szellemiséget is, amely kiterjeszti együttérzésünket, s befogadja valamennyi argentin szülőt, akik elveszítették fiaikat.

Az embernek Isten nélkül nehéz elérnie ezt a fordulatot önmagában. De amíg nem állunk készen, hogy alávessük magunkat egy ilyen fordulatnak, addig a békéről és a megbékélésről való beszéd irreális és teoretikus csupán. Számos jelentés, melyet a háborúban résztvevő csapatokról hallottam, hivatkozik [*olyan*] pillanatokra, amikor a katonák szemtől szembe kerültek azzal, ami alapvető az életben, és még a konfliktus közepén is tudtak új forrásokat találni, amikből erőt és együttérzést meríthettek. Ironikus, hogy néha pont az otthon maradott szemlélődők a legerőszakosabbak hozzáállásukban és a legkevésbé meghatottak a lelkük mélyén, akár támogatói, akár ellenzői a konfliktusnak. [...]

A katedrálisok és a templomok olyan helyek, ahová magunkkal hozzuk emberi tapasztalatainkat – születést, házasságot, halált, halvány szövetségünket Istennel, törékeny kapcsolatainkat egymással,

hogy azok Krisztus szelleme által irányíttassanak és mélyülhessenek el. Ma elhozzuk ide hálaadásunk, bánatunk és egy rendezettebb világra való törekvésünk keverékét. Kérjük az Urat, tisztítsa meg, szélesítse ki és irányítsa mindezeket az ő szeretetének és békéjének birodalmába. Ámen.

Dr. Runcie 1991-ben vonult vissza.

•

NEIL KINNOCK
Bridgend, 1983. június 7.

„Figyelmeztetem magukat"

A Michael Foot vezette angol Munkáspártban nagy zűrzavar uralkodott az 1983-as általános választások alatt, és a párt programját a történelem leghosszabb búcsúlevelének nevezték. Foot egyik legodaadóbb munkatársa Neil Kinnock (1942–) volt, az emelkedő csillagú walesi képviselő a párt bal szárnyán.

Kinnock az alábbi beszédben – a választás előestéjén – megmutatta született orátori képességeit. Nyilvánvaló – mondta –, hogy a Thatcher-kormány megnyirbálja az egészségügyi, oktatási és nyugdíj kiadásokat, növeli a munkanélküliséget, az adókat és a kamatokat. „Figyelmeztetem magukat" – folytatta...

Ha Margaret Thatchert újraválasztják miniszterelnöknek, figyelmeztetem magukat.

Figyelmeztetem magukat, hogy fájdalmaik lesznek – miközben a gyógyulás és a megkönnyebbülés pénz kérdése lesz.

Figyelmeztetem magukat, hogy tudatlanság lesz – miközben a tehetséget nem gondozzák, a kreatív elmék parlagon hevernek, miközben a tanulás nem jog, hanem privilégium lesz.

Figyelmeztetem magukat, hogy szegénység lesz – miközben a nyugdíjakat és juttatásokat lefaragja egy olyan kormány, amelyik nem fizet olyan gazdasági helyzetben, amely nem kifizetődő.

Figyelmeztetem magukat, hogy fázni fognak – közben pedig a fűtési árak úgy működnek, mint az adórendszer, amelyet a gazdagok észre se vesznek, a szegények viszont nem tudnak megengedni maguknak.

Figyelmeztetem magukat, hogy ne számítsanak munkára – miközben sokan nem tudnak költeni, még többen nem tudnak majd keresni sem. Amit pedig nem keresnek meg, [*azt*] nem is tudják elkölteni. Ha pedig nem költenek, a munka meghal.

Figyelmeztetem magukat, ne menjenek az utcára sötétedés után, se tiltakozó csoportokban nappal.

Figyelmeztetem magukat, hogy csöndben lesznek majd – miközben a félelem kijárási tilalma és a munkanélküliség akasztófája engedelmességre tanítja magukat.

Figyelmeztetem magukat, hogy lesz majd valamiféle védelmük – bizonyos kockázattal és olyan áron, amit fel sem lehet fogni.

Figyelmeztetem magukat, hogy otthon fognak ülni – közben pedig a közlekedési díjak és tarifák megölik a szabad időt és bezárják az embert.

Figyelmeztetem magukat, hogy kevesebb hitelt fognak felvenni – miközben a hitelt, kölcsönt, zálogot és azonnali kifizetést megtagadják az egyre fogyatkozó bevétel miatt.

Ha Margaret Thatcher nyer, nem miniszterelnök lesz, hanem sokkal inkább vezér. Ez a hatalom arroganciát szül, és ha a tebbitizmus[61]

61 Norman Beresford Tebbit (1931) M. Thatcher bizalmas munkatársa és Michael Foot ádáz politikai ellenfele volt; egyes szociálpolitikai intézkedései komoly felháborodást váltottak ki (a szerk.).

erősíti, és amikor a Fleet Street talpnyaló bulvárlovagjai[62], a gerinctelen hízelgők éljenzése kíséri, ez az arrogancia teljesen korrumpálódni fog.

Ha Margaret Thatcher nyer –
Figyelmeztetem magukat, hogy ne legyenek átlagemberek.
Figyelmeztetem magukat, hogy ne legyenek fiatalok.
Figyelmeztetem magukat, hogy ne legyenek betegek.
Figyelmeztetem magukat, hogy ne öregedjenek meg.

A falklandi válság sikeres lezárása még élénken élt az angolok emlékezetében, így Margaret Thatcher könnyedén győzött a választáson. Négy hónappal később Neil Kinnockot megválasztották a Munkáspárt vezetőjének.

•

II. JÁNOS PÁL PÁPA
Częstochowa, Lengyelország, 1983. június 18.

„Nekünk nem kell olyan Lengyelország, amely semmibe sem kerül”

II. János Pál (1920–2005), a lengyel pápa, háromszor tett látogatást szülőhazájában. Közülük a legjelentősebb a harmadik volt 1983-ban, ugyanabban az évben, amikor a Szolidaritást, a lengyel munkások szakszervezetét betiltották. E látogatás alkalmával II. János Pál azt mondta, azért jött, hogy Európa és a világ előtt felhívja a figyelmet Közép-Kelet-Európa elfeledett népeire.

Június 18-án, egy szombati napon, a pápa helikopterrel utazott Częshoctowába, ahol a Jasna Góra-i kolostor viharvert oromzatáról – gyakran rejtett utalásokat is használva – szólt a tömeghez. Minden alkalommal, amikor olyan kulcsszavakat használt, mint „munkások” vagy „szolidaritás”, vagy utalást tett az igazságosságra és az emberi

62 Fleet Street: utalás arra a londoni utcára, ahol a 80-as évekig a legnagyobb példányszámú angol napilapok szerkesztőségei voltak találhatók (a szerk.).

jogok betartására, Szolidaritáslobogók tucatjai nőttek ki a tömegből. A tömeg, amelyet a londoni The Times „millió fiatal zarándok utcagyerek seregeként" jellemzett, szavait hatalmas ovációval fogada. Olyan lelkesedéssel, amely – ahogy ugyancsak a Times írta – „szinte ijesztő volt, mert igen sok ember igen szűk térben adott neki hangot".

A mi Jasna Góra-i úrnőnk mindenki számára az igaz szeretet példaképe, és ez a ti számotokra különösen fontos, kedves fiatalok. Bennetek dől el a szeretetnek az a formája, amely végig fogja kísérni egész életeteket, és rajtatok keresztül minden emberi életet a lengyel földön: a szeretetnek a házasságban, a családban, a társadalomban, a nemzetben jelen lévő formája – de ugyanígy a [*szeretet*] papi, vallásos és missziós formája is. Minden életet meghatároz és értékel a szeretetnek az a belső formája, amelyet magában hordoz. Mondd meg, mit szeretsz, és megmondom, ki vagy.

Virrasztok! Milyen szép, hogy ez a szó is megtalálható a Jasna Góra-i imában![63] Ez a gondolat mélyen az evangéliumban gyökerezik. Krisztus sokszor mondja: „Virrasszatok!" (Máté 26, 41.) Talán épp a Szentírásból kiindulva lett ez a cserkészi hagyományok részévé. A Jasna Góra-i imában ez képezi a lényegét annak a válasznak, amelyet a szent ikon jelében minket körülvevő szeretetre akarunk adni. A válasznak erre a szeretetre annak kell lennie, hogy: „Virrasztok."

Mit is jelent az, hogy „virrasztok"?

Azt jelenti, hogy megpróbálok lelkiismerettel élő emberré válni. Nem fojtom meg magamban a lelkiismeretet, és nem torzítom el. Nevén nevezem a jót és a gonoszt nem mosom őket össze. Erősítem magamban a jót, és törekszem kijavítani a rosszat legyőzve önmagamat. Alapvető feladat ez, amelyet sohasem szabad lekicsinyelni vagy másodlagosnak tekinteni. Nem! Ez mindig mindenhol elsőséget élvez. Fontossága pedig csak növekszik, ahogy nő azoknak a körülményeknek a száma, amelyek között úgy tűnik, egyre nagyobb toleranciával viseltetünk a gonosz iránt, és egyre könnyebben mentjük fel magunkat alóla, főleg, ha felnőttekről van szó.

Testvéreim! A ti feladatotok, hogy gátat vessetek az erkölcstelenségnek, hogy gátat vessetek azoknak a társadalmi bűnöknek, amelye-

63 Ajasna Góra-i ima egy rövid imádság, amelyet 1954 óta minden este 9 órakor mondanak el a helyi kolostorban (a ford.).

ket most nem fogok megnevezni, de amelyekkel ti magatok is tökéletesen tisztában vagytok. Ezt meg kell követelnetek magatoktól, akkor is, ha mások nem követelik meg tőletek. A történelem tapasztalatai figyelmeztetnek, milyen sokba kerül bizonyos korok erkölcstelensége az egész nemzetnek. Ma, amikor társadalmi életünk jövőbeli formájáért harcolunk, ne felejtsétek el, hogy ez a forma olyan lesz, amilyenek az emberek lesznek. Ezért: Virrasszatok! Krisztus így szólt apostolaihoz, mikor a Getsemáne-kertben imádkozott: „Virrasszatok és imádkozzatok, nehogy kísértésbe essetek" (Máté 26, 41). A „virrasztok" azt is jelenti, hogy látom a másik embert. Nem zárkózom önmagamba, csak saját érdekeimet és csak saját szempontjaimat tartva szem előtt. A „virrasztok" jelenti a felebaráti szeretetet is, és jelenti az alapvető, emberek közötti szolidaritást.

A Jasna Góra-i Szűzanya előtt köszönetet szeretnék mondani a szolidaritás minden tanújeléért, amelyet honfitársaim, köztük a lengyel fiatalok adtak abban a nehéz időszakban, mindössze néhány hónappal ezelőtt. Nehéz lenne felsorolni a szerető gondoskodás minden formáját, amellyel körülvették azokat és családjaikat, akiket internáltak, bebörtönöztek vagy elbocsátottak a munkahelyükről. De ezt ti jobban tudjátok, mint én. Én csak töredékes híreket kaptam erről. Ez a jóság, amely most annyi helyen és annyi formában megnyilvánult, sose tűnjön el a lengyel földről. Erősítsétek meg újra és újra a Jasna Góra-i ima ígéretét: „Virrasztok", ami válasz Krisztus anyjának jelenlétére a lengyelek nagy családjában. A „virrasztok" azt is jelenti, hogy felelősnek érzem magam ezért a nagy, közös örökségért, amelynek a neve Lengyelország. Ez a név mindannyiunkat meghatároz. Ez a név mindannyiunkat kötelez. Ez a név mindannyiunknak sokat ér.

Lehet, időnként irigyeljük a franciákat, a németeket vagy az amerikaiakat, mert az ő nevük nem kötődik ekkora történelmi áldozatokhoz, és mert nekik olyan könnyű szabadnak lenniük, míg a mi lengyel szabadságunk olyan sokba kerül. Kedveseim, nem bocsátkozom összehasonlító elemzésbe. Csak annyit mondok, hogy [*csak*] az hordoz magában igazi értéket, amiért áldozatot hozunk. Nem lehetséges igazán szabadnak lennünk anélkül, hogy őszintén és mélységesen tisztában lennénk az értékekkel. Nekünk nem kell olyan Lengyelország, amely semmibe sem kerül. Ehelyett virrasztunk amellett,

amiből a nemzedékek valódi öröksége áll, és törekszünk arra, hogy gazdagítsuk mindazt. Egy nemzet gazdagsága mindenekelőtt az őt alkotó emberekben rejlik. Az egyes emberben. A fiatalokban. Minden egyénben, aki az igazság nevében virraszt, mert: valójában az igazság ölt testet a szeretetben.

Kedves fiatal testvéreim! Végül még azt szeretném elmondani mindannyiunk édesanyjának és szívünk királynőjének színe előtt, hogy ő ismeri a szenvedéseiteket, nehéz fiatalságotokat, a titeket ért igazságtalanságokat és megaláztatásokat, a jövő kilátástalanságát, amelyet oly gyakran éreztek, és talán a kísértést, hogy egy másik világba meneküljetek. Akkor is, ha nem vagyok mindennap közöttetek, mint ahogy sok éven keresztül a múltban, hatalmas aggódás él a szívemben. Hatalmas, szerető aggódás. Értetek aggódom. Pontosan azért, mert a holnap rajtatok áll.

Mindennap imádkozom értetek. Jó, hogy ma épp a Jasna Góra-i ima órájában gyűltünk itt össze. A jelen megpróbáltatásai közepette, azoknak a próbatételeknek a közepette, amelyen a ti generációtok keresztülmegy, a millenniumnak ez az imádsága továbbra is programként szolgál. Ebben az imádságban benne foglaltatik az egyik legfontosabb kiút. Mert a kiútnak, bármilyen szempontból, akár gazdasági, akár szociális, akár politikai szempontból, az emberben kell kezdődnie. Az ember nem képes megmaradni bezárva, kiút nélkül.

Jasna Góra-i édesanya, kit a gondviselés ajándékozott nekünk, hogy védelmezd a lengyel nemzetet, fogadd el ma este a lengyel ifjúság és a lengyel pápa közös könyörgését, és segíts, hogy kitartsunk a reményben! Ámen.

Amikor 1989-ben a szabadság elérkezett Közép-Kelet-Európába, sokan úgy gondolták, II. János Pál 1983-as lengyelországi beszédei játszották az egyik fő szerepet a zsarnoksággal dacoló emberi lélek életben tartásában, mely végül romba döntötte az elnyomás falait.

KÁROLY HERCEG
London, 1984. május 30.

„Egy förtelmes furunkulus”

A Brit Királyi Építészeti Intézet fennállásának 150. évfordulója alkalmából tartott vacsorát a történelmi Hampton Courtban rendezték, néhány mérföldre London belvárosától. A termeket gyertyák ragyogták be, és aznap estére rendelték meg a tizennyolcadik század óta az első maszkajátékot. Ráadásul az évente adományozott aranyérmet Nagy-Britannia jövendő királya, Károly walesi herceg adta át.

Az összegyűlt hétszáz építésznek előkelő bókok helyett komoly meglepetésben volt része. A herceg ugyanis nyíltan kirohant az olyan építészek ellen, akik nem a lakók számára tervezik a házakat, hanem kollégáik tetszését keresve. A beszéd főleg azért emlékezetes, mert Károly herceg mélységesen elítélően nyilatkozott a londoni National Gallerynek a Trafalgar térre tervezett új szárnyáról, melyet „förtelmes furunkulusnak” nevezett.

Az emberek végre kezdik felfogni, hogy lehet és emberileg fontos is tisztelni a régi házakat, az utcaszerkezetet, a hagyományos arányokat, és nem kell szégyellni a homlokzatot, az ornamentikát és a puhább anyagok használatát. A viktoriánus és György-korabeli épületek tömeges letarolása után – aminek legtöbb városunkban tanúi lehettek –, az emberek kezdik belátni, van lehetőség a régi épületek helyreállítására, mi több, akad építész is, aki hajlandó elvállalni az efféle munkát.

Nekem úgy tűnik, némely építész közömbös lett az egyszerű emberek érzései és vágyai iránt. Ez talán nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy az építészeket arra tanítják, hogyan emeljenek épületeket a semmiből: bontsanak, aztán építsenek. Sokan érezzük úgy, hogy az építészek manapság a lakók helyett inkább kollégáik tetszésére törekednek, amikor a házakat tervezik.

Az igazán jó építész legfontosabb ismertetőjele, hogy érdekli, hogyan élnek az emberek. Odafigyel a környezetre, amelyben [*az emberek*] élnek, és a közösségre, melyet a környezet életre hív. Örömmel láttuk a közösségi építészet fejlődését mint természetes választ arra

a gyakorlatra, hogy a népességet vadonatúj városokba és városszéli telepekre költöztetik, ahol felbomlik a nagycsalád megtartó szövete, és elsorvad a közösségi élet. Észrevehetően erősödnek a lakásszövetkezetek, különösen Liverpool belvárosában, ahol a lakók lehetőséget kaptak, hogy együttműködjenek olyan tervezővel, aki figyel a véleményükre, meghallgatja ötleteiket, és igyekszik olyan környezetet tervezni, amilyent ők szeretnének. Az emberek nagy részének azonban semmiféle választása nincs, és készen kapja az életterét.

Szerintem a közösségi építészetben az a legfontosabb, hogy megmutatta az egyszerű embereknek, az ő véleményük is ér valamit. Bizonyította, hogy az építészek és a tervezők nem egyedüli letéteményesei az ízlésnek, a stílusnak és a tervezésnek; hogy nem kell szégyellniük, ha természetes vonzódásuk a hagyományos formák: kiskertek, udvarok, ívek és tornácok felé vonzza őket, és hogy egyre több olyan építész akad, aki hajlandó odafigyelni rájuk, és fantáziadús ötletekkel szolgálni őket.

Tragédiának tartanám, ha fővárosunk karaktere és sziluettje tovább züllenék, ha a Szent Pál-katedrális kupoláját tovább törpítenék az óriás üvegcsutkák, melyek inkább illenének Chicago belvárosába, mint a londoni Citybe. Nehéz ma elképzelni, hogy az utolsó háború előtt London látképe minden más nagyvárosénál szebb volt, amint azt a visszaemlékezők állítják. Azt mesélik – a város hatalmas mérete ellenére –, a házak és a föld között olyan szoros és organikus kapcsolat volt, hogy az épületek nem bitorolták a földet, hanem mintegy kinőttek belőle, méghozzá úgy, hogy a lehető legkevesebb fát kelljen kivágni az útból. Aki akkor ismerte és szerette a várost, valamint a sok brit, aki szereti a betontömböktől és üvegtornyoktól mentes Velencét, bizonyára szívesen emlékszik vissza Aldous Huxley első és legsikeresebb regényében, a *Légnadrág és társai*-ban arra a jelenetre, melyben a főszereplő, a sikertelen építész, bemutatja Londont, ahogy Christopher Wren szerette volna újjáépíteni a Nagy Tűzvész után, és elmeséli, milyen lázba jött Wren a lehetőségtől, amelyet a tűztől kapott a város, hogy újjáépítse magát egy nemesebb és hatalmasabb vízió szerint.

De mit teszünk mi a fővárosunkkal? Mit tettünk vele a háborús bombázások óta? Mit készülünk tenni épp most egyik leghíresebb színhelyével, a Trafalgar térrel? Ahelyett, hogy a National Gallery elegáns homlokzatának olyan bővítését terveznénk, amely kiegészíti az épületet, és folytatja az oszlopos, kupolás koncepciót, úgy tűnik, ha-

talmas tűzoltóállomást fogunk építeni, melyen még egy szirénát hordozó toronynak is jut hely. Még akkor is több megértés lenne bennem ez iránt a modernista álláspont iránt, ha azt ajánlaná, bontsuk le az egész Trafalgar teret, és építsünk helyette újat, egyetlen építész kezébe adva az irányítást. A jelenlegi terv azonban olyan, mint egy förtelmes furunkulus egy szeretetre méltó, elegáns barát arcán. Minden mástól eltekintve, képtelen vagyok felfogni, miért akarná valaki a képtár tulajdonában lévő reneszánsz alkotásokat olyan térben bemutatni, mely bántó ellentétben áll az illető kor lenyűgöző arányaival. Miért nem használhatunk íveket és boltíveket, melyek érzelmeket fejeznek ki építészeti formában? Mi a baj velük? Miért kell mindennek függőlegesnek, egyenesnek, derékszögűnek és funkcionálisnak lennie?

A „förtelmes furunkulus" sosem épült fel. Peter Abrends tervét elvetették, és a múzeum Sainsbury szárnyára kiírt pályázatot végül egy amerikai építész, Robert Venturi nyerte meg. 1988-ban Károly herceg televíziós dokumentumfilmet írt „Milyennek látom Angliát?" *címmel saját építészeti meglátásairól, amit később könyv formában is kiadtak.*

•

RONALD REAGAN
Point du Hoc, Normandia, 1984. június 6.

„Tegyünk esküt a halottaknak"

Beszédírója, Peggy Noonan szerint Ronald Reagan bármit felolvasott, amit elé tettek. Ennek ellenére beszédei mégis egyediek voltak, aminek az oka lehetett akár a kedélyes közvetlenség, akár a show-bizniszből kölcsönzött pátosz. Ellenfelei és becsmérlői roppant idegesek lettek, mert valamit mindig mélyen megérintett az emberek szívében; nem csoda, ha hallgatói gyakran könnyekre fakadtak, mint alábbi, a normandiai partraszállás 40. évfordulóján elmondott beszéde alatt is.

A hősiességnek és önfeláldozásnak emléket állító esemény magát Reagant is megérintette. Később, már nyugdíjasként ekként írt a napról: „Ott álltam a széltépte magaslaton, háttal az óceánnak. Előttem

ott álltak azok a fiúk, akik negyven évvel azelőtt ezen a helyen harcoltak. Néhányan a hatalmas Dávid-csillag alatt pihentek. Mások előttem ültek. Idősebb üzletembereknek látszottak, miközben ők voltak azok a fiúk, akik ezeket a sziklákat mászták meg."

Itt állunk a történelemnek azon a helyén, ahol a szövetséges erők közösen küzdöttek, hogy visszaszerzzék a földrész szabadságát. Négy hosszú éven keresztül Európa nagy részére sötét árnyék borult. Szabad nemzetek buktak el, zsidók kiáltottak fel a táborokban, milliók kiáltottak a felszabadításért. Európát rabszolgasorba taszították, és az egész világ a megmentéséért imádkozott. A megmentés pedig itt, Normandiában kezdődött. A szövetséges erők itt álltak és harcoltak a zsarnokság ellen. Hatalmas teljesítményük példa nélkül áll az emberiség történelmében.

Franciaország északi tengerpartjának széltépte pontján állunk. A levegő most kellemes, de pontosan negyven évvel ezelőtt füst és emberek jajkiáltása töltötte be, puskák torkolattüze és ágyúk üvöltése. 1944. június 6-án hajnalban 225 katona ugrott ki egy brit hajóból, és rohant a sziklák aljához. Az invázió legnehezebb és legmerészebb feladata volt az övék: meg kellett mászniuk ezeket a kopár sziklákat, és szembe kellett nézniük az ellenség fegyvereivel. A szövetségesek úgy tudták, a leghatalmasabb fegyverek várnak majd itt rájuk, és az lesz a feladatuk, hogy megállítsák az előretörő csapatokat.

A katonák felnéztek, és meglátták az ellenség katonáit: a sziklák széléről lőttek rájuk, és dobták a gránátokat. Az amerikai katonák mászni kezdtek. A sziklákra kötéllétrákat dobtak fel, és elkezdték felhúzni magukat. Amikor egy katona leesett, egy másik vette át a helyét. Amikor az egyik létrát elvágták, a katona megragadott egy másikat, és azon kezdett mászni. Kapaszkodtak, visszalőttek, nem hagyták magukat. Aztán lassan egyenként felmásztak a sziklák tetejére, megvetették a lábukat a földön, és elkezdték visszahódítani az európai földrészt. Kétszázhuszonöt ember jött fel ide. Két napi harc után már csak kilencven kezében volt fegyver. Mögöttem egy emlékmű áll, amely azokat a tőröket szimbolizálja, amelyeket a katonák vágtak bele a földbe a sziklák tetején, hogy felhúzzák magukat. Előttem pedig azok az emberek állnak, akik akkor itt elsőként húzódzkodtak fel. Ok a Point du Hoc fiúi. Ők a bajnokok, akik segítették felszabadítani a földrészt. Ők a hősök, akik segítettek véget vetni a háborúnak.

Uraim, önökre nézek, és Stephen Spender költeménye jut eszembe. Önök azok a férfiak, „akik az életükben az életért harcoltak...és a levegőt betöltötte az önök becsülete"... Negyven nyár telt el a csata óta, amelyet itt vívtak. Akkor fiatal emberként mászták meg ezeket a sziklákat, néhányan még szinte fiúk voltak csupán, akikre még vártak az élet mély örömei. Mégis itt mindent kockára tettek. Miért? Miért tették? Mi miatt érezték úgy, hogy félre kell söpörniük a létfenntartás ösztönét, és életüket kockára téve meg kell mászniuk ezeket a sziklákat? Mi mozgatta azokat a katonákat, akik itt találkoztak? Önökre nézünk, és szinte tudjuk a választ. A hit volt az, a hűség és a szeretet.

A normandiai katonák hittek abban, hogy helyes, amit tesznek, hogy az emberiségért harcolnak, hogy csak Isten lesz könyörületes velük ezen a partszakaszon vagy a másikon. Valahol nagyon mélyen tudták – és remélem, ez a tudás még mindig bennünk van –, hogy alapvető erkölcsi különbség van aközött, hogy az erőt felszabadításra vagy leigázásra használjuk-e. Azért jöttek ide, hogy felszabadítsanak, és nem azért, hogy leigázzanak, és sem önök, sem a többiek nem kételkedtek az ügy helyességében. És igazuk volt, hogy nem kételkedtek. Önök mindannyian tudták, hogy van, amiért érdemes meghalni. A hazáért érdemes meghalni, a demokráciáért érdemes meghalni, mert ez a kormányzás legtisztességesebb formája, amelyet az ember alkotni tudott. Önök mindannyian szerették a szabadságot. Önök mindannyian készek voltak a zsarnokság ellen harcolni, és tudták, hogy országaik népe önök mögött áll.

•

EDWARD M. KENNEDY
Atlanta, 1988. július 19.

„Most van itt az idő"

Az 1988-as atlantai demokrata elnökjelölő kongresszuson Edward M. Kennedy szenátor Michael Dukakis érdekében emelt szót, akit George Bush ellenfelének választottak meg. Beszéde végén tudatának és lelkének „valamennyi erőforrását" a demokrata

ügy szolgálatába ajánlotta, majd megható módon felidézte azokat az álmokat és álmodókat, amelyek és akik a demokratákat a 60-as évek óta inspirálták.

Sokszor álltunk már egymás mellett korábban, de ez a mostani a legfontosabb mind közül. Az előttünk álló kampány nem más, mint az amerikai lelkekért és jövőért folytatott harc. Hiszen több vagyunk, mint egyszerű politikai koalíció, több, mint az összegyűjtött programok, több, mint lehetőségeink és stratégiánk összessége. Mindenek felett egy álom letéteményesei vagyunk.

Húsz évvel ezelőtt, 1968-ban ennek az álomnak a két legerőteljesebb hangját veszítettük el. Ránk hagyták viszont ábrándjaikat, értékeiket és a felkeltett reményeket. Megőrizzük őket azon sokmilliónyi ember emlékezetében, akiknek a szívét megérintették, és eszükbe juttatjuk, hogy az amerikai út még nem érte el célját, hogy változásra van szükség ahhoz, hogy ismét maradandó eszmények felé haladhassunk, hogy nem kell elfogadnunk a dolgokat olyannak, amilyenek.

Martin Luther King Jr. olyasmit mondott nekünk, amit újból meg kell hallgatnunk. Azt mondta: „Szembe kell néznünk a ténnyel, hogy a holnap ma jött el. Szemben állunk a most ádáz sürgetésével, ahogy életünk és a történelem kibontakozik. Bizony létezik olyan, hogy túl késő.” *(Taps.)* Dr. King azt is mondta: „Szakadatlan kell dolgoznunk azért, hogy ezt a nemzetet a sors nemesebb szintjére, az együttérzés új fennsíkjára emeljük.”

És akkoriban volt ott egy másik hang is. Igaz, csak rövid ideig hallatszott, de a szavak túlélték az elmúlt évek valamennyi veszteségét. Robert Kennedy azt mondta: „Ha egy ember kiáll egy eszményért, vagy mások sorsának jobbá tételéért cselekszik, vagy csapást mér az igazságtalanságra, mindig a remény hullámának egy apró fodrát engedi útjára. És az egymást keresztező, a tetterő és a bátorság milliónyi különböző központjából eredő fodrok olyan erejű árhullámmá állnak össze, amely az elnyomás és ellenállás leghatalmasabb falait is képes elsöpörni.” *(Taps.)* Ő a testvérem volt. Dr. Kinggel együtt a szó legmélyebb értelmében valamennyiünk testvére is volt. Ők ketten, ez a két hős férfi ugyanazért az álomért élt és halt meg, pár hónap eltéréssel.

Ha most itt lennének velünk, két évtizeddel később, azt hiszem, tudom, mit mondanának: „Most van itt az idő. Néhányan úgy látják a dolgokat, ahogy vannak, és azt kérdezik, miért? Mi arról álmodunk, ami korábban sosem volt, és azt kérdezzük, miért ne? Most van itt az idő.” *(Spontán ováció.)*

•

JESSE JACKSON
Atlanta, 1988. július 19.

„Tartsátok életben a reményt”

A karizmatikus hitszónok és polgárjogi aktivista Jesse Jackson (1941–) Martin Luther King munkatársa volt. King meggyilkolásának évében baptista lelkésszé szentelték, aztán átvette King helyét. Mint a feketék jogaiért küzdő egyik legtehetségesebb amerikai szónok, 1971-ben megalapította a feketék gazdasági előrelépését hirdető PUSH (People United to Save Humanity, azaz: Együtt az Emberiség Megmentéséért) nevű szervezetet.

Ő volt az első fekete bőrű amerikai, aki komoly elnökválasztási kampányba kezdett, amikor 1984-ben létrehozta a kisebbségi csoportok „szivárványkoalícióját”. Végül Walter Mondaletől vereséget szenvedett. Négy évvel később második lett Michael Dukakis mögött. Alelnöki jelölésének elfogadásakor mondta el azt az emlékezetes beszédet, amelynek a befejező része olvasható az alábbiakban.

Gyakran kérdezik tőlem: „Jesse, miért vállalsz fel folyton ilyen kemény ügyeket? Ezek nem kifejezetten a feketék politikájáról szólnak. Így nem győzhetünk.” [...]

Ha egy ügy erkölcsileg helyes, végső fokon beleillik a politikába. Ellenben lehet valami része a politikának, viszont helytelen. Nem Fannie Lou Hamerre szavaztak a legtöbben Atlantic Cityben, de az ő elvei az összes küldöttén felülkerekedtek, akik a kizárására szavaztak. Nem Rosa Parksra szavaztak a legtöbben, de erkölcsileg neki volt igaza. Nem dr. Kingre szavaztak a legtöbben a vietnami

háborúval kapcsolatban, de erkölcsileg neki volt igaza. Ha az elveink helyesek, a politikánk is a helyére kerül.

„Jesse, miért vállaltad ezeket a nagy és merész kezdeményezéseket?" Egy ismeretlen költő verse valahogy így szólt: Legyőztük a levegőt, uraljuk a tengereket, megszüntettük a távolságokat és meghosszabbítottuk az életet. Mégsem lettünk elég bölcsek, hogy háború és gyűlölködés nélkül éljünk ezen a földön. Ami Jesse Jacksont illeti, elegem van már abból, hogy kis hajómmal a kikötő korlátlan belül vitorlázgassak. Ki akarok jutni oda, ahol a nagy hajók úsznak, ki a mély vízbe, ahol a hatalmasok járnak. És ha törékeny bárkám erőtlennek bizonyulna is a hatalmas hullámokkal szemben, inkább süllyedjek el a végsőkig harcolva, mint hogy a védett partok mentén fulladjak meg.

Barátaim, ideje, hogy eljussunk oda, ahol a nagy hajók járnak.

A gyermekeinknek pedig azt üzenem: Ti, Amerika ifjúsága, emeljétek fel bátran a fejeteket. Miénk lehet a győzelem. Nem szabad elveszítenünk benneteket a drogok és az erőszak, a korai terhesség, az öngyilkosság, a cinizmus, a pesszimizmus és a kétségbeesés miatt. Miénk lehet a győzelem. Bárhol legyetek is ma este, azt akarom, hogy reménykedjetek és álmodjatok. Ne hagyjátok veszni az álmaitokat. Törekedjetek mindenekfelett, még a drogok hatása alatt is, álmodjatok a napról, amikor tiszták lesztek. Még a szenny legmélyén is arról a napról álmodjatok, amikor újra talpra álltok. Nem szabad feladnotok az álmodozást. Igen, nézzetek szembe a valósággal. Nem szabad megelégednetek azzal, ahogy a dolgok vannak; álmodjatok arról, ahogyan lenniük kellene. Álmodjatok. Nézzetek szembe a fájdalommal, de a szeretet, a remény, a hit és az álmok segíteni fognak abban, hogy felülemelkedjetek fájdalmaitokon. Legyen a remény és a képzelet a túlélés és a haladás fegyvere a kezetekben. Ti, Amerika ifjúsága, sose hagyjátok abba az álmodozást. Álmodjatok a békéről. A béke ésszerű és értelmes. A háború ebben a korban ésszerűtlen és megnyerhetetlen.

Álmodjatok tanárokról, akik az életért tanítanak, és nem a megélhetésért. Álmodjatok orvosokról, akiket jobban érdekel mindnyájunk egészsége, mint saját vagyonuk. Álmodjatok ügyvédekről, akiket jobban érdekel a jogállás, mint egy jó állás. Álmodjatok prédikátorokról, akiket jobban érdekel a prófécia, mint a profit. Álmodjatok a tiszta értékek nemes útjáról. [...]

És Amerikának, ahogy jön a szeptember, az október, a november és így tovább, Amerikának nem szabad megadnia magát a magas erkölcsi kihívások előtt.

Ne adjátok meg magatokat a drogoknak. A legjobb drogpolitika a megelőzés. Ne adjátok meg magatokat tűkkel és cinizmussal. Egyfelől álljon ott a megelőzés, másfelől a tájékoztatás. Amerika ifjúsága, soha ne adjátok meg magatokat.

Csak előre haladjunk. Amerikának nem szabad megadnia magát az alultápláltságnak. Tudunk ételt adni az éhezőknek, és ruhát a mezíteleneknek. Nem szabad megadnunk magunkat. Csak előre szabad haladnunk. Nem szabad megadnunk magunkat az írástudatlanságnak. Áldoznunk kell a gyermekeinkért. Soha ne adjuk meg magunkat; mindig csak előre haladjunk.

Nem szabad megadnunk magunkat az egyenlőtlenségnek. A nőknek harcolniuk kell az ERA-ban[64] foglaltakért és az egyenlő bérezésért. A nők ma 60 centet kapnak ott, ahol a férfiak egy dollárt. A tejért viszont ugyanannyit, kell fizetniük. A nők megérdemlik, hogy ugyanannyit kapjanak a munkájukért, mint amennyit ti kaptok. Ez így helyes és igazságos.

Nem szabad megadnotok magatokat, barátaim. Ti, akik AIDS-ben szenvedtek, megérdemlitek az együttérzésünket. De még ha AIDS-betegek vagytok is, akkor sem szabad, hogy megadjátok magatokat a tolószékeitekben. Látom, ahogy itt ültök ma este azokban a tolószékekben. Én mellettetek állok. Kinyújtom értetek a kezem, bárhol legyetek is az országban. Ne merjétek feladni! Tudom, hogy néha nagyon nehéz. Az emberek lenéznek benneteket. Nektek még nehezebb volt ma este ide eljönnötök.

Senkinek nem szabadna lenézni titeket, mégis vannak hitvány emberek, akik ezt teszik. Csakis egyetlen dolog indokolhatja, hogy lenézzünk valakire: ha megállunk, hogy felemeljük őt. De még ha tolószékben vagytok is, fel ne merjétek adni! Nem feledhetjük, hogy ötven évvel ezelőtt, amikor hátunkat a falnak vetettük, Roosevelt is tolószékben volt. De inkább látnám Rooseveltet tolószékben, mint Reagant és Busht lóháton. Ne merjétek megadni magatokat, ne adjátok fel.

Ne adjátok meg magatokat, és ne adjátok fel. Miért tehetem meg, hogy így beszélek veletek? „Jesse Jackson, te nem értheted meg az én

64 Equal Rights Amendment: az Egyesült Államok alkotmányának az egyenlő jogokra vonatkozó kiegészítése (a szerk.).

helyzetemet. Hiszen te ott vagy a tévében. Te nem értheted. Ott látlak a nagy emberek között. Te nem értheted meg az én helyzetemet.” Igenis, megértem. Lehet, hogy a tévében láttok, de nem tudjátok, mi az, amitől én én vagyok. Csodálkoznak, vajon Jesse miért jelölteti magát, mert látják, hogy a Fehér Házért indulok. De azt a házat nem látják, ahonnan én jövök. Nekem is megvan a történetem. Én se mindig voltam a tévében. Nem vártak mindig újságírók a házam előtt. Amikor egy késő délutánon, október 8-án megszülettem Greenville-ben, Dél-Karolinában, egyetlen újságíró se akarta tudni az anyám nevét. Senki nem akarta leírni a címét. A mamámból nem kellett volna hogy legyen valaki. És belőlem se kellett volna hogy legyen valaki. Tudjátok, anyám tizenévesen szült, ahogy őt is egy tizenéves szülte.

Én megértem. Tudom, milyen az elhagyatottság, milyen, amikor az emberek hitványul viselkednek, és azt mondják, semmik és senkik vagytok, és soha nem is lehettek valakik. Én megértem. A Jesse Jackson a harmadik nevem. Örökbe fogadtak. Amikor nem volt nevem, nagyanyám a sajátját adta nekem. Tizenkét éves koromig Jesse Burnsnek hívtak. Hogy oda lehessen írni valamit, ő adott nevet nekem, hogy megtarthasson. Megértem, milyen az, amikor senki nem tudja a neveteket. Megértem, milyen az, amikor nincs nevetek. Én megértem. Nem kórházban születtem. A mamámnak nem volt társadalombiztosítása. A házban, az ágyában születtem. Én tényleg megértem. Tudom, milyen az egy háromszobás házban születni, ahol az udvaron van a mosdó, az ágy mellett az éjjeliedény, és nincs meleg vagy hideg folyó víz. Én megértem. Falon tapéta dekorációként? Nem. Üveg helyett az ablakon. Én megértem. Munkásemberek gyermeke vagyok, ezért értelek meg mindnyájatokat, legyetek feketék vagy fehérek. Én megértem, mit jelent dolgozni. Nem ezüstkanállal a számban születtem. Egy lapát volt a nevemre írva. Anyám dolgozó nő volt. Olyan sokszor ment a munkahelyére szakadt harisnyával. Persze hogy bánta, de inkább szakadt harisnyában járt, hogy a testvérem és én egyforma zoknit tudjunk felvenni, és ne nevessenek ki minket az iskolában.

Én megértem. És ha eljött a három óra a Hálaadás napján, nem ehettünk pulykát, mert a mamám három órakor éppen másvalaki pulykáját készítette. Egész nap labdáztunk, hogy elfoglaljuk magunkat, azután úgy hat körül a mamám leszállt az Alta Vista buszról, és elővet-

tük a maradékokat és megettük a pulykát – a maradékokat; a csontokat és az áfonyát, úgy este nyolc körül. Én tényleg megértem.

Megértem az összes furcsa címkét, amit rátok aggatnak, akik ma este ezt a tévéadást kint a sarki kivetítőkön nézitek. Kitaszítottnak hívnak és semmirekellőknek, nem lesz belőletek senki, semmik vagytok, senkiktől származtok, ti alacsonyabb rendűek, alsóbb osztálybeliek – ha azt látjátok, Jesse Jackson, ha az én nevemet írják ki jelöltként, a ti neveteket írják ki jelöltként.

Nyomorban születtem, de bennem nem született nyomor. És bennetek sem, és lehettek valakik. Akárhol is legyetek ma este, lehet belőletek valaki. Emeljétek magasra a fejeteket, és düllesszétek ki a melletek. Lehet belőletek valaki. Néha bizony besötétedik, de el fog jönni a reggel. Ne merjétek megadni magatokat. A szenvedés edzi a jellemet. A jellem pedig a hitet. És a végén a hit nem fog csalódást okozni.

Nem szabad megadnotok magatokat. Vagy eljuttok valahová, vagy nem, de értsétek meg, hogy képesek vagytok rá, tartsatok ki és álljátok a sarat. Soha nem szabad megadni magunkat. Amerika egyre jobb és jobb lesz. Tartsátok életben a reményt. Tartsátok életben a reményt. Tartsátok életben a reményt. Holnap este és azon is túl, tartsátok életben a reményt.

Nagyon szeretlek benneteket. Nagyon szeretlek benneteket.

Az elnökválasztást George Bush, a republikánus jelölt nyerte.

•

VÁCLAV HAVEL
Prága, 1990. január 1.

„Szennyezett erkölcsi környezet”

A kommunizmus Kelet-Európában 1989-ben múlt ki, ahogy Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia és Bulgária kommunista rezsimjei sorra összeomlottak. Az év végére a berlini falat is lebontották. Európa történetének legizgalmasabb tavasza köszöntött be 1848 óta.

Az év az „Igazság győzni fog” mottó jegyében telt el, és valóban: ez volt az igazság éve a kommunizmus számára. Timothy Garton Ash, az események egyik szemtanúja így fogalmazott: „Ezek a rezsimek a szavak szerint éltek, és a szavak okozták a vesztüket. Elvégre mi történt? Először csak ezren, aztán tízezren, végül százezren vonultak az utcákra. Pár szót mondtak csupán: ’Mondjatok le.’, ’Nem leszünk többé rabszolgák!’, ’Szabadságot!’ És ekkor Jerikó falai leomlottak. A falakkal együtt pedig a kommunista pártok is egyszerűen összeomlottak.”

Az igazság győzelmének üzenete tette olyan emlékezetessé Vaclav Havel drámaíró, az 1989. december 29-én megválasztott csehszlovák elnök első beszédét. Havel az elpusztíthatatlan emberi lélek győzelmeként beszélt a kommunizmus bukásáról.

Havel műveinek központi témája az volt, hogy a kommunizmus alatt majdnem mindenkinek kettős életet kellett élnie: a magánbeszélgetések és a nyilvános eszmecserék két külön világot mutattak. Újévi beszédében is ehhez a témához tért vissza, amelyet a tévében és a rádióban is közvetítettek. A beszéd a kommunista rezsimek „szennyezett erkölcsi környezetét” emelte ki.

Kedves honfitársaim, negyven éven keresztül ezen a napon különböző variációkban hallhatták ugyanazt a témát: hogy országunk mennyire virágzott, hogy hány millió tonna acélt gyártottunk, hogy mennyire boldogok voltunk, hogy mennyire bíztunk a kormányunkban, és milyen csodálatos kilátások álltak előttünk.

Feltételezem, nem azért választottak meg ebbe a tisztségbe, hogy én is hazudjak.

Ez az ország nem virágzik. Nemzetünk hatalmas kreatív és lelki lehetőségeit nem használjuk ésszerűen. Teljes iparágak gyártanak olyan termékeket, amelyek senkinek sem kellenek, miközben sok egyéb téren hiányt szenvedünk. Egy állam, amely a munkások államának nevezi magát, éppen a munkásokat alázza meg és zsákmányolja ki. Elavult gazdaságunk elpocsékolja azt a kevés energiát, amink van. Egy ország, amely egykoron büszke lehetett polgárainak oktatási színvonalára, most olyan keveset költ erre, hogy a világ országainak rangsorában mindössze a hetvenkettedik helyen áll. Nem becsültük meg a földünket, a folyóinkat és erdőinket, amit őseink hagytak ránk,

és ma a miénk Európa legszennyezettebb környezete. Felnőtt polgáraink korábban halnak, mint a legtöbb európai országban...

De nem ez a legnagyobb problémánk. A legrosszabb az, hogy szennyezett erkölcsi környezetben élünk. Erkölcsileg vagyunk betegek, mert hozzászoktunk ahhoz, hogy mást gondolunk, mint amit mondunk. Megtanultuk, hogy ne higgyünk semmiben, hogy ne figyeljünk egymásra, hogy csak magunkkal foglalkozzunk. Az olyan fogalmak, mint szeretet, barátság, együttérzés, alázat és felejtés sokunk számára csak pszichológiai furcsaságok lettek, vagy rég elfeledett idők értelmetlen maradványai, amik egy kicsit nevetségesnek látszottak a számítógépek és az űrutazás korában. Csak néhányan voltunk képesek hangosan kiáltani, hogy a hatalom ne a hatalmasoké legyen, és hogy azok a gazdaságok, amik ökológiailag tiszta és kiváló minőségű terményeket állítottak elő csak a hatalmasok számára, inkább az iskolák, a gyermekotthonok és a kórházak számára termeljenek, ha már a mezőgazdaságunk nem volt képes mindenkit ellátni. Az előző, arrogáns és intoleráns ideológiával felfegyverzett rendszer az embert munkaerővé redukálta, a természetet pedig a termelés eszközévé, így korrumpálva mindkettő lényegét és egymáshoz való kapcsolatát. Tehetséges és önállóan gondolkodó, hazájukban hozzáértően dolgozó embereket degradált egy förtelmesen hatalmas, zajos és büdös gépezet fogaskerekeivé és csavarjaivá, amely gép igazi jelentésével senki sem volt tisztában. Csak annyi történhetett vele, hogy lassan és elkerülhetetlenül elkoptatta saját magát és fogaskerekeit.

Amikor szennyezett erkölcsi környezetről beszélek, nemcsak azokat az urakat értem alatta, akik biozöldségeket esznek, és nem néznek ki a repülőgépek ablakain. Hanem mindannyiónkról. Mindannyian hozzászoktunk ehhez a totalitáriánus rendszerhez, megváltoztathatatlan tényként fogadtuk el, és így segítettük fennmaradását. Más szavakkal mindannyian – bár természetesen nem egyenlő mértékben – felelősek vagyunk a totalitáriánus gépezet működéséért, amelynek egyikünk sem áldozata, hanem létrehozója.

Miért mondom ezt? Roppant ésszerűtlen lenne az elmúlt negyven év szomorú örökségére valami idegen dologként gondolni, amit egy távoli rokon hagyott ránk. Éppen ellenkezőleg: ezt az örökséget azon bűnként el kell elfogadnunk, amit magunk ellen követtünk el. Ha ezt

megtesszük, akkor megértjük, hogy csak rajtunk múlik, senki máson, hogy tegyünk valamit ellene. Nem hibáztathatjuk az előző vezetőket mindenért. Nemcsak azért nem, mert nem lenne igaz, hanem azért sem, mert így kitérhetünk a felelősség elől, amivel mindannyiónknak szembe kell néznünk, nevezetesen azzal a kötelezettséggel, hogy függetlenül, szabadon, ésszerűen és gyorsan kell cselekednünk. Ne áltassuk magunkat: a világ legjobb kormánya, a világ legjobb parlamentje és legjobb elnöke sem képes túl sokat elérni magában. Hiba lenne azt is hinni, hogy csak ők képesek megoldani a gondjainkat. A szabadság és a demokrácia magában foglalja a részvételt, és ezáltal mindannyiónk felelősségét.

Ha ezt felismerjük, akkor minden szörnyűség, amit az új csehszlovák demokrácia megörökölt, hirtelen megszűnik olyan szörnyű lenni. Ha ezt felismerjük, a remény visszatér a szívünkbe.

A mindannyiónkat aggasztó ügyek helyrehozatalával kapcsolatban azonban támaszkodhatunk valamire. A közelmúlt – és azon belül is békés forradalmunk utolsó hat hete – felébresztette azt a hatalmas emberi, morális és spirituális potenciált, valamint polgári kultúrát, ami az apátia maszkja mögött szendergett társadalmunkban annyi időn keresztül. Amikor valaki kategorikusan kijelentette, hogy ilyenek vagy olyanok vagyunk, akkor én mindig ellenkeztem, mert a társadalom különleges képződmény, és nem bölcs dolog csak abban az arcában bízni, amit éppen mutat nekünk. Örülök, hogy nem tévedtem. Szerte a világon az emberek azt szeretnék tudni, hogy hol találták meg a jámbor, megalázott, szkeptikus és látszólag csehszlovák emberek azt a csodálatos erőt, amivel pár hét alatt tisztességes és békés módon lerázták a vállukról a totalitáriánus állam rabigáját. Kérdezzük meg mi is: honnét származik a fiatalok igazság iránti vágya, a szabad gondolkodás iránt érzett szeretete, politikai elképzelése, polgári bátorsága és büszkesége, a fiataloké, akik soha nem ismertek más rendszert? Hogyan történhetett meg, hogy szüleik – az elveszettnek hitt generáció – csatlakoztak hozzájuk? Hogyan lehetséges, hogy az emberek azonnal tudták, mit tegyenek, és senkinek nem volt tanácsra vagy utasításra szüksége?

Masaryk a moralitásra alapozta politikáját. Próbáljuk meg egy új korban és egy új módon helyreállítani politikáját. Tanítsuk meg magunknak és másoknak: a politikának azon vágy kifejezésének kellene

lennie, hogy hozzá akarunk járulni a közösség boldogságához, ahelyett, hogy átvernénk a közösséget, vagy erőszakot tennénk rajta. Tanítsuk meg magunknak és másoknak: a politika nemcsak a lehetőség művészete, különösen nem a spekuláció, a számítás, az ármánykodás, a titkos megállapodások és pragmatikus manőverezés művészete, hanem akár még a lehetetlen művészete is lehet: saját magunk és világ jobbításának művészete...

Szabad választások és szabad választási kampány vár ránk. Ne engedjük, hogy bársonyos forradalmunk eddig tiszta arcát a küzdelem beszennyezze. Ne engedjük, hogy a világ együttérzését, amelyet gyorsan megszereztünk, ugyanolyan gyorsan veszítsük el, mert belebonyolódunk a hatalomért folytatott harcba. Ne engedjük, hogy az önmagunk szolgálata iránt érzett vágy magára öltse a közjó szolgálata iránti vágy maszkját. Valójában nem fontos, hogy melyik pårt, klub vagy csoport nyer a választáson. Az a fontos, hogy mi mindannyian nyertesek leszünk morális, polgári, politikai és professzionális értelemben, függetlenül politikai meggyőződésünktől. Államunk jövőbeni politikája és presztízse a választott tisztségviselők személyiségétől függ majd.

Végül annyit szeretnék még mondani, hogy olyan elnök akarok lenni, aki keveset beszél és sokat dolgozik. Olyan elnök akarok lenni, aki nemcsak kinéz a repülőgépe ablakán, hanem olyan, akinek mindennél fontosabb, hogy ott legyen a polgárok között, és figyeljen rájuk.

Megkérdezhetik, miféle köztársaságról álmodok. Hadd válaszoljak: egy független, szabad demokratikus köztársaságról álmodok, amely gazdaságilag prosperál, társadalmilag azonban igazságos, röviden: egy humánus köztársaságról, amely szolgálja az egyént, és ezért cserébe bízhat abban, hogy az egyén is szolgálni fogja őt. Egy olyan köztársaságról, amelynek polgárai kiegyensúlyozottak, mert enélkül képtelenek leszünk megoldani emberi, gazdasági, ökológiai, társadalmi és politikai problémáinkat.

Legmegbecsültebb elődöm első beszédét a nagy cseh tanító, Comenius egy idézetével kezdte. Engedjék meg, hogy első beszédemet ennek az idézetnek saját átiratával zárjam.

Emberek, a kormányotok visszatért hozzátok!

NELSON MANDELA
Fokváros, 1990. február 11.

„Menetelésünk a szabadság felé visszafordíthatatlan”

Nelson Mandela, az apartheid ellenzőinek vezéralakja, 21 év börtönbüntetés után szabadult. Miközben hetvenegy évesen, ősz hajjal, de arcán mosollyal kisétált a börtönből, ökölbe szorított kezét az Afrikai Nemzeti Kongresszus híres üdvözlésére emelte.

Az alábbi volt első beszéde huszonhét év után. (Utoljára a vádlottak padján szólalt meg nyilvánosan.) Ekkor azonban mindjárt ötvenezer ember előtt beszélt a hatalmas Tábla-hegy árnyékában, televízión keresztül pedig további milliók figyelték és hallgatták, ahogy élete hátralévő éveit népe kezébe helyezte. A beszédet 1964-ben elmondott szavaival fejezte be.

Barátaim, bajtársaim, dél-afrikai honfitársaim! A béke, a demokrácia és a szabadság nevében üdvözöllek benneteket. Nem prófétaként, hanem népem, a ti szerény szolgátokként állok előttetek. Fáradhatatlan és hősies küzdelmeteknek köszönhető, hogy ma itt állok. Éppen ezért életem hátralévő éveit a ti kezetekbe helyezem...

Ma a dél-afrikaiak többsége, fehérek és feketék egyaránt megtudják, hogy az apartheidnek nincs jövője. A mi határozott és tömeges fellépésünk vet majd véget neki, hogy békét és biztonságot teremtsünk. A tömeges ellenállás, szervezetünk és az emberek egyéb akciói csakis a demokrácia eljövetelét jelenthetik. Képtelenség felmérni azt a kárt, amelyet az apartheid okozott szubkontinensünknek. Népem milliónyi családját tönkretették. Milliónyi a munkanélküli és a hajléktalan. Gazdaságunk romokban hever, népünket politikai viszályba sodorták. Amikor 1960-ban megalakítottuk az ANC katonai szárnyát, az Umkhonto we Sizwét (A Nemzet Lándzsája), csak az apartheid erőszakos fellépése ellen védekeztünk. Az ok még ma is létezik, ami szükségessé tette a fegyveres akciót. Nincs más választásunk: a harcot folytatnunk kell... Az apartheid felszámolását célzó tárgyalásokat mögött népünk elsöprő követelése áll egy demokratikus, nem faji alapon szerveződő és egyesült Dél-Afrikáért.

Véget kell vetnünk a fehérek politikai monopóliumának, és alapjaiban kell újjászerveznünk politikai és gazdasági rendszerünket, hogy megszüntessük az apartheid egyenlőtlenségeit, és teljes egészében demokratizáljuk a társadalmunkat. Hozzá kell tennem, hogy Mr. [*Frederik Wilhelm*] de Klerk becsületes ember, aki pontosan tisztában van annak veszélyeivel, mi történik, ha egy közszereplő nem teljesíti ígéreteit. Szervezetként politikánkat és stratégiánkat arra a kemény valóságra alapozzuk, amellyel nap mint nap szembenézünk. Ez a valóság pedig nem más, mint hogy még mindig szenvedünk a nacionalista kormány politikájától.

Küzdelmünk fordulóponthoz érkezett. Szólítjuk népünket, ragadják meg a pillanatot, mert csak így tudunk haladni a demokrácia felé gyorsan és megállíthatatlanul. Túl sokáig vártunk a szabadságunkra! Tovább már nem várhatunk. Most jött el az ideje, hogy harcunkat minden fronton felerősítsük. Ha nem ezt tesszük, akkor a hibánkat a következő generációk soha nem fogják megbocsátani. A szabadság már itt van a horizonton, és ezért most meg kell kettőznünk erőfeszítéseinket. A győzelmet csak fegyelmezett tömeges cselekvéssel tudjuk elérni. Fehér honfitársainkat szólítjuk, hogy vegyenek részt egy új Dél-Afrika megformálásában. A szabadság mozgalma a ti politikai otthonotok is. A nemzetközi közösséget szólítjuk, hogy továbbra is szigeteljék el az apartheid rezsimjét. A szankciók megszüntetése azzal a kockázattal járna, hogy az apartheid teljes eltörlésének folyamata megtorpan.

Menetelésünk a szabadság felé megállíthatatlan. Nem szabad engednünk, hogy a félelem az utunkba álljon. A teljes és általános választójog vezet a béke és a faji harmónia eléréséhez egy egyesült, demokratikus és faji megkülönböztetéstől mentes Dél-Afrikában.

Végezetül saját szavaimat idézem, amelyeket 1964-es tárgyalásomon mondtam. Még ma is annyira igazak, mint akkor. Idézem: „Harcoltam a fehérek uralma ellen, és harcoltam a feketék uralma ellen. Mindennél fontosabb számomra egy demokratikus és szabad társadalom, amelyben az emberek harmóniában és egyenlő esélyekkel élnek egymás mellett. Ez egy olyan eszme, amelyért élni szeretnék, s amelyet szeretnék látni megvalósulni. De Istenem, ha arra van szükség, ezért az eszméért meghalni is kész vagyok. *Amandla (hatalom)*!”

Egy évvel később de Klerk elnök a dél-afrikai apartheid megszüntetésére tett javaslatokat. Mandela és de Klerk Nobel-békedíjat kaptak 1993-ban, Mandela pedig Dél-Afrika első fekete elnöke lett 1994 májusában. 1999-ben vonult vissza.

•

SALMAN RUSHDIE
New York, 1991. december 11.

„Mit ér az én árva életem?"

Sátáni versek *című regényének megjelenése után Salman Rushdie lett az első nyugati író, akit* fatva, *azaz halálbüntetés fenyegetett, mivel Khomeini ajatollah Iránban a könyvet a muzulmán vallás elleni szentségtörésnek nyilvánította. Emiatt az író 1989 után jó néhány évig rejtőzködött, a British Special Guard testőreinek napi huszonnégy órás védelmében.*

Az alábbi beszéd New Yorkban, az amerikai alkotmány első kiegészítésének, az alapvető demokratikus jogokat biztosító cikkely elfogadásának 200. évfordulóján hangzott el. A beszédet megelőző időt Rushdie egy tizennegyedik emeleti lakosztályban töltötte húsz fegyveres testőrrel, miközben az ablakokat golyóálló matracok takarták. A Columbia Graduate School of journalism közönségét a beléptetésnél megmotozták, a terem körül bombaszakértők várakoztak. A fellépés után három civil ruhás rendőr kísérte vissza Rushdie-t a védett szobába.

Egy hőlégballon sodródik a feneketlen mélység fölött számos utassal. A ballon kilyukad, kezd veszíteni a magasságból. A szakadék, a tátongó üresség egyre közeledik. Te jó ég! A sérült ballon egyetlen utast tud biztonságba juttatni; a sokat fel kell áldozni egyért! De ki éljen, és ki haljon meg? És ki döntheti ezt el?

A vitatkozó társadalmak mindenütt a világon ilyen kérdésekben döntenek, méghozzá lelkiismeretfurdalás nélkül, hiszen a helyzet, amelyet leírtam, az örökzöld kedvenc ballonvita. Ebben a szószólók a viszonylagos előnyei vagy hátrányai mellett érvelnek azoknak a jól is-

mert számoknak, melyeket a katasztrófa szájába adnak, az összegyűlt társaság pedig vidáman elfogadja a kissé kellemetlen gondolatot, miszerint egy emberi lény jogát az élethez növelhetik vagy csökkenthetik saját erényei vagy bűnei – azaz lehet, hogy egyenlőnek születünk, de későbbi életünk másként mérettetik meg.

Végül is ez egy kitaláció. És noha talán nem túl előnyös, viszont valóban tükrözi az emberek gondolkodását. Nagyjából ezer napot töltöttem már egy ilyen ballonban, és ez sajnos nem játék. Az ezer nap alatt úti- és elvtársaim között voltak a Libanonban túszul ejtett nyugatiak, valamint az Iránban és Irakban bebörtönzött angol üzletemberek, Roger Cooper és lan Richter. El kellett fogadnom, és el is fogadtam, hogy honfitársaim legtöbbjének az én áldatlan helyzetem kevésbé számít, mint a többieké. Ha választani kellett volna, akkor engem emelnek ki elsőként a kosárból és hajítanak a mélybe. „Az életünk tanít meg minket arra, hogy kik vagyunk" – írtam a „Jóhiszeműen" című esszém végén. [...] Némelyik lecke kemény volt, nehezen megtanulható. A metafora fogságában sokszor szükségét éreztem, hogy átírjam, megváltoztassam az összetevőit. Nem is igazán ballonban vagyok, akartam mondani, hanem egy buborékban, amely egyszerre elzár és közszemlére tesz. A buborék körberepüli a világot, megfoszt a valóságtól, absztrakcióvá morzsol. Sokak számára megszűntem ember lenni. Téma lettem, nyűg, eset. Az ilyen golyóálló buborékok egyben ellenállnak a valóságnak is. Aki ilyenben utazik, az olyan, mintha Tolkien láthatatlanná tevő gyűrűjét viselné: ha nem vigyáz, könnyen lidérccé válik. Elveszik. Ebben a fantomtérben az ember eggyé válhat a buborékkal, amely körülveszi, aztán egy nap – pukk! – örökre eltűnik.

Nevetséges, ugye, hogy ezt ki kell mondanom, de igenis emberi lény vagyok, akit igazságtalanul vádolnak, igazságtalanul bebuborékoltak. Vagy én vagyok nevetséges, ahogy kiabálok ki a buborékomból? Még mindig itt vagyok, emberek, valaki kiengedne, kérem? Olyan régen történt ott kint, ahol önök élnek, a gazdag, erős és szerencsés Nyugaton, hogy a vallás üldözte, eretnekként megégette, boszorkányságért vízbe fojtotta az embereket, hogy már fel sem ismerik a vallási üldözést, ha látják?... A kiinduló metafora visszakívánkozik. Újra a ballonban vagyok, követelem az élethez való jogomat. Mit ér az én árva életem? A kétségbeesés azt suttogja a fülembe: nem sokat.

Csakhogy én nem adom meg magam a kétségbeesésnek. Nem adom meg magam a kétségbeesésnek, mert nemcsak gyűlöletet, szeretetet is kaptam. Tudom, sokan igenis aggódnak, megdöbbenti őket a *fatva* utáni világ őrült, tótágast álló logikája, melyben egy regényírót azzal vádolhatnak, hogy megtámadott és „kirabolt" egy közösséget, hogy ő a kínzója (nem pedig a szurokba és tollba hempergetett áldozat) és minden elégedetlenség bűnbakja. [...] Például sokan megkérdezik: ha egy iszlám fanatikussá avanzsált fehér popsztár helyeslően beszél egy indiai emigráns meggyilkolásáról, hogyhogy végül az indiai emigránst nevezik rasszistának? Vagy másképpen: van-e kisebb és gyengébb kisebbség, mint amelyik egyetlen emberből áll? Nem adom meg magam a kétségbeesésnek annak ellenére, hogy ebben az ezer napban egyetemi szintű képzést kaptam a saját értéktelenségemből, a személyes és benső értéktelenségemből. Első tanárom a távoli körutakon menetelő, véremre szomjazó csőcselék volt, akiknek a visszhangja hamar felcsendült az angol utcákon is. Nem tudtam megérteni, mi hajtja azokat a szülőket, akik gyilkos szlogeneket aggatnak gyerekeik nyakába. Idővel aztán megértettem. Ugyanez az erő éget könyveket, jelképeket és hiszi magát szentnek. De eleinte csak néztem a menetelőket, és úgy éreztem, a szívemen taposnak.

Azonban újra megmentett a jóság és az igazságosság. Akárhányszor megtudom, hogy egy olvasót valahol megérintett a *Sátáni versek,* hogy meghatotta, szórakoztatta és stimulálta, ez mély érzéseket kelt bennem. S dagadó postám arról árulkodik, hogy manapság egyre több és több az ilyen olvasó, az olyan olvasó (köztük muzulmánok), akik végre-valahára hajlandók elfogulatlanul meghallgatni megvetett, elkergetett gyermekemet. Néha arra gondolok, egy nap a muzulmánok szégyellni fogják, amit most tesznek, éppoly hihetetlennek találják majd a „Rushdie-esetet", mint ma a Nyugat a mártírok megégetését. Egy nap majd egyetértenek azzal, hogy – amint azt az európai felvilágosodás megmutatta – a gondolat szabadsága pontosan a vallási irányítás alóli szabadság, a blaszfémia vádja alóli szabadság. Talán majd abban is egyetértenek, hogy a *Sátáni versek* körüli vita valójában arról szólt, hogy kié legyen a hatalom a grandiózus elbeszélés, az iszlám története fölött, és hogy ez a hatalom mindenkié kell legyen. Még ha a regényem nem kompetens is, a kísérlet, hogy újra elmeséljem ezt a történetet, igenis fontos. Ha el is buktam, mások sikerrel járnak, mert

azok, akiknek nincs hatalmuk az életüket irányító történet fölött, nincs hatalmuk újraírni, újragondolni, szétszedni, viccelni vele és a változó időkhöz alakítani, azok gyengék, mert nincsen bennük új gondolat.

Egy nap. Talán. De még nem ma.

Ma folytatódik értéktelenségem leckéje, melyben közreműködnek azok, akiket Saul Bellow úgy nevezne, „valóság-instruktorok": a médiatudós, aki szerint jobban állna nekem a férfias halál, mint a patkányként való bujkálás; a levélíró, aki rámutat, a baj valójában ott van, hogy tényleg úgy nézek ki, mint az ördög, s kíváncsi, szőrös lábszáram és páros patám van-e; a mérsékelt muzulmán, aki megírja, hogy a muzulmánok „visszataszítónak" találják, amikor az iráni halálos fenyegetésről beszélek (értik: nem a *fatva* a visszataszító, hanem hogy én beszélek róla); a már nem ennyire mérsékelt muzulmán, aki azt tanácsolja, fogjam be, elmagyarázva, hogy a pókhálóba ragadt légy jobban teszi, ha nem hívja fel magára a pók figyelmét. Kérem az olvasót, képzelje el, milyen érzés lehet, amikor az embert intellektuálisan és érzelmileg megkövezik, minden irányból, ezer napig és még tovább.

Vissza a ballonhoz. [...] Egy rég vágyott, bátorító dolog történt. Jelen esetben, *mirabile dictu,* a sokaság nem lett feláldozva, megmenekült. Másként szólva társaim, a nyugati túszok és a bebörtönzött üzletemberek a jó szerencse és mások erőfeszítésének jóvoltából biztonságban földet értek, visszakapták családjukat és barátaikat, a saját, szabad életüket. Immár egyedül vagyok a ballonban. Akkor most már ugye biztonságban vagyok? Akkor most már ugye a ballon egy közeli biztonságos rév felé ereszkedik, s én is visszakapom az életemet? Akkor most már ugye rajtam a sor? A ballon újra a szakadék fölött lebeg, és még mindig süllyed. Rájövök, hogy tömérdek értékes terhet cipel. Kereskedelmi viszonyok, fegyverkezési megállapodások, a Perzsa-öböl erőviszonyai – ezek és más jelentős ügyek húzzák le a ballont. Hangok sugallják, hogy ha maradok, azzal az értékes szállítmányt veszélyeztetem. Újrafogalmazódik a nemzeti érdek, én pedig kifogalmazódom belőle? Végül hát mégis kidobnak?

Amikor Nagy-Britannia 1990-ben az Egyesült Nemzetek Szervezetében felújította kapcsolatait Iránnal, a tárgyalásokért felelős rangidős angol vezető egyértelmű szavakkal nyugtatott meg, hogy számomra igen lényeges eredményeket értek el. A boldogan kacagó iráníak titokban beleegyeztek, hogy elfelejtik a *fatvát.* (A diploma-

ta külön hangsúlyozta az irániak nevetését.) „Se nem bátorítják, se nem engedik”, hogy polgáraik vagy meghatalmazottjaik ellenem cselekedjenek. Ó, mennyire szerettem volna ezt el is hinni! De az azóta eltelt mintegy egy évben láttuk, Iránban újra kihirdették a *fatvát,* megduplázták a vérdíjat, a könyv olasz fordítóját súlyosan megsebesítették, japán fordítóját ledöfték. Hírek röppentek fel, hogy engem [*olyan*] bérgyilkosokkal akarnak megöletni, akik közvetlenül az iráni kormánynak dolgoznak az európai követségeken keresztül. Egy ilyen szerződést sikeresen kiviteleztek Párizsban; az áldozat az ártalmatlan, idős Shapour Bakhtiar volt, Irán egykori miniszterelnöke. Ezek után ésszerűnek látszik a következtetés, hogy az ENSZ-ben kidolgozott titkos megállapodás nem vált be. És ijesztő, de miközben ezt írom, az Iránnal való kapcsolat javítása egyre fontosabb téma, a „Rushdie-eset” pedig figyelmet sem érdemel.

Ez most a ballon, amiben vagyok, vagy a történelem süllyesztője?

1990 végén csüggedt voltam, hitehagyott és magányos. És még azután is, hogy az angol kormány úgy döntött, rendbe hozza a dolgokat Iránnal, és hogy házasságomnak vége szakadt, a legmélyebb gyászt, a legeslegmélyebb szomorúságot az okozta, hogy kiszakítottak abból a kultúrából és társadalomból, amelyből erőmet és inspirációmat mindig is merítettem – vagyis az angol-ázsiaiak kiterjedt közösségéből és az indiai muzulmánok még kiterjedtebb közösségéből. El voltam tökélve, hogy kibékülök az iszlámmal, még a büszkeségem árán is. Akik meglepődtek és csalódtak a tetteimben, talán nem fogták fel, hogy én nem valami gyökértelen Tamás bátya vagyok. Az ő számukra nyilván érthetetlen volt, hogy békét akarok a világ harcban álló részei között, melyek egyben a lelkem harcban álló részei is – és hogy ezt az alázatosság, nem pedig az arrogancia szellemében teszem, melyet olyan gyakran tulajdonítottak nekem.

A *„Jószándékkal”*-ban ezt írtam: „Az előrevivő út talán közös fájdalmunk közös felismerésében rejlik.” Ám ezzel a gondolattal még a mérsékelt muzulmánok sem tudtak megbarátkozni: miféle fájdalomtól szenvedhetek én, kérdezték. Miről beszélek? Ennek eredményeként abban az időben az igazán fontos beszélgetéseket önmagammal folytattam. Azt mondtam: Salman, küldened kell egy olyan hangos üzenetet, amelyet az egész világon meghallanak. Be kell láttatnod a muzulmánokkal, hogy nem vagy az ellenségük, a Nyugatnak pedig

egy kicsit többet kell mondanod az összetett muzulmán kultúráról. Abban reménykedtem, hogy a Nyugat azt mondja: Hát jó, ha ő van veszélyben, és mégis hajlandó elismerni muzulmán gyökereinek fontosságát, talán nekünk sem kellene annyira sztereotípiákban gondolkodnunk. (Persze nem volt ilyen szerencsém. A küldött üzenet nem mindig egyezik a fogadott üzenettel.)

Emlékeztettem magam, hogy mindig is amellett érveltem, miszerint elkerülhetetlen fejleszteni a „világi muzulmán” koncepcióját, aki a világi zsidóhoz hasonlóan hangsúlyozottan a kultúra tagja, elkülönülve a teológiától. Akkor olvastam a muzulmán filozófus, Fouad Zakariya *Laïcité on Islamisme* című munkáját, és erőt merítettem a próbálkozásából, hogy modernizálja az iszlám gondolkodást. Csakhogy Salman, mondtam magamnak, nem érvelhetsz a tárgyalótermen kívülről. Át kell lépned a küszöböt, be kell menned a terembe, és harcolnod kell a humanizált, historizált, szekularizált muzulmán létért. Eszembe jutott majdnem-névrokonom, a tizenkettedik századi filozófus, Ibn Rushd (Averroës), aki úgy érvelt (a nagy arab történész, Albert Hourani szavait idézve), hogy „a Korán nem minden szavát kell szó szerint venni. Amikor a Korán verseinek szó szerinti jelentése ellentmondani látszik az igazságnak, melyre a filozófus következtetés útján jutott, a verseket metaforikusan kell érteni”. Csakhogy Ibn Rushd sznob volt. Először felvetett egy messze a saját korán túlmutató ötletet, majd azzal minősítette, hogy ilyen finomságok csak az elitnek valók; a tömegek érjék be a szó szerinti értelmezéssel. Salman, kérdeztem magamtól, ideje felvenni Ibn Rushd zászlaját, és azt mondani, hogy efféle ötletek ma mindenkinek megfelelnek, a koldusnak éppúgy, mint a hercegnek?

Hát ilyen gondolatokkal – zavaros, kínzó gondolatokkal – tettem muzulmán hitvallást tanúk előtt. Ám az az elképzelésem, hogy csatlakozom a muzulmán gondolkodás modernizálásához, a gondolatcsendőrség bilincseinek lerázásához, halva született ötlet volt. Túl sokan és túl sokáig kiáltottak ki démonnak vagy szentnek, hogy bárki is komolyan meghallgasson. Nyugaton néhány „barát” ellenem fordult, újabb sértő neveket találtak ki nekem. Immár gerinctelen, szánalmas, megalázott voltam; elárultam magamat és az ügyet, mindenekelőtt pedig elárultam őket. Ráadásul szemben találtam magam a valóban létező iszlám (*Actually Existing Islam*) szívtelen gránitbizonyságaival, ami alatt a muzulmán társadalmakat jelenleg uraló és fojtogató politikai

és papi hatalmi struktúrát értem. A valóban létező iszlám sehol a Földön nem teremtett szabad társadalmat, és esze ágában sem volt, hogy éppen nekem engedje meg, hogy mellette érveljek. Hirtelen, metaforikus értelemben, olyan emberek között találtam magam, akiknek a társadalmi hozzáállása ellen egész életemben harcoltam. Például ahogy a nőkkel bánnak – egy iszlamista azzal dicsekedett nekem, hogy miközben telefonál, felesége a lábkörmét vágja, és javasolta, keressek én is ilyen engedelmes hitvest. Vagy ahogy a melegekkel – az egyik imám, akivel 1990 decemberében találkoztam, hamarosan felbukkant a tévében, kijelentve, hogy a meleg muzulmánok beteg teremtmények, akik szégyent hoznak a családjukra, és akiknek orvosi vagy pszichiátriai segítségért kellene fordulni. Tényleg ilyen emberek közé keveredtem? Én egyáltalán nem így gondoltam.

A valóban létező iszlám meg nem alkuvó, filiszteus dorgálásával szembesülve vonakodva le kellett vonnom a tanulságot, miszerint nem segíthetem olyanná tenni a muzulmán kultúrát, amilyennek megálmodtam, haladó, tiszteletlen, szkeptikus, vitatkozó, játékos és nem gyáva kultúrát, amire én mindig is szabadságként gondoltam. Nem én, nem ebben az életben! A valóban létező iszlám, mely szinte istenné emelte prófétáját, egy olyan embert, aki mindig is szenvedélyesen harcolt az efféle istenítés ellen; amely a pap nélküli vallást papi vallássá változtatta; amely az írástudást fegyverként, az újrafogalmazást [*viszont*] bűnként értékeli – ez az iszlám sosem fogja a hozzám hasonlókat befogadni. Inb Rushd gondolatait a maga idejében agyonhallgatták. És a mai muzulmán világban is mindenütt visszavonulóban vannak a haladó gondolatok. A valóban létező iszlám egyeduralkodó. És ahogy a nemrég lerombolt szovjet állam „valóban létező szocializmusa” a demokratikus szocialisták által megálmodott béke és egyenlőség utópiájának iszonyú torzképe volt, úgy a valóban létező iszlám is olyan erő, amelynek sosem engedtem, amelynek nem engedhetek. Egy ponton túl a megbékélés már kapituláció. Azt hiszem, én még nem értem el ezt a pontot, de mások másként gondolják.

Sosem tagadtam meg a könyvem, és nem is bántam meg, hogy megírtam. Annyit mondtam, sajnálom, hogy megbántottam vele embereket, mert nem ez volt a célom, és ezt ma is így gondolom. Elmagyaráztam, hogy az írók nem feltétlen értenek egyet minden általuk kreált szereplő minden szavával – ami elcsépelt közhely a könyvek

világában, ám áthatolhatatlan rejtély a *Sátáni versek* támadóinak. Mindig úgy fogalmaztam, hogy ezt a regényt megrágalmazták. Immár több mint három év eltelt a *Sátáni versek* megjelenése óta, ami hosszú-hosszú „megbékélési idő”. Elég hosszú elfogadnom, hogy hibáztam, amikor engedtem. A *Sátáni versek* elérhető és könnyen megszerezhető kell legyen, már csak azért is, mert ha nem olvassák és tanulmányozzák, akkor ezek az évek értelmetlenek. Akik elfeledik a múltat, arra ítéltetnek, hogy megismételjék.

„Az élet tanít meg minket arra, kik is vagyunk.” Kemény lecke által tanultam meg, hogy ha engedjük, hogy más valóságképzete kiszorítsa a sajátomat – márpedig ilyen képzetek zúdultak rám biztonsági tanácsadóktól, kormányoktól, újságíróktól, püspököktől, barátoktól, ellenségektől és molláktól –, akár meg is halhatok. Egyértelmű, hogy a merev, szemellenzős és abszolutista világnézetet a legkönnyebb tartani; miközben a változó, bizonytalan, metaforikus kép, melyet mindig is magammal cipeltem, sokkal sebezhetőbb. Mégis minden erőmmel ebbe a kaméleonba kapaszkodom, ebbe a kimérába, ebbe az alakváltóba, a saját lelkembe. Nem engedem el kártékony, tekintélyromboló, kilógó bohócösztöneimet, akármilyen rettenetes is a vihar. S ha ezáltal ellentmondásokba és paradoxonokba ütközöm, ám legyen. Egész életemben ebben a zavaros óceánban éltem, a művészetemmel horgásztam benne. E mellett a tenger mellett születtem, ezt hordom magamban, bármerre járok. „A szólásszabadság nem a kezdet” – mondja egyik iszlám szélsőséges ellenfelem. Nem, uram, valóban nem. A szólásszabadság az egész dolog, az egész játék. A szólásszabadság maga az élet.

Itt fejezem be a beszédem ebből a beteg ballonból. Tehát ideje megválaszolni a kérdést. Mennyit ér az én árva életem? Többet vagy kevesebbet, mint a zsíros szerződések és politikai egyezségek, melyek itt vannak velem? Többet vagy kevesebbet, mint a jó kapcsolatok egy országgal, ahol 1991 áprilisában nyolcszáz nő hetvennégy korbácsütést kapott, mert nem viseltek fátylat; ahol a nyolcvanéves írót, Mariam Pirouzt még mindig börtönben tartják és kínozzák; és amely országnak a külügyminisztere az ország siralmas emberjogi helyzetére utaló kritikákra azt feleli: „Az emberi jogi kérdések nemzetközi megfigyelése Iránban nem folytatódhat örökké... Irán sokáig már nem tolerálja ezt a viselkedést.” Az embernek magának kell eldöntenie,

menyit ér egy barát a barátjának, mennyit ér a fiú az anyjának, apa a fiának. Mindenkinek magának kell eldöntenie, mennyit ér egy író, mennyire értékel egy mesemondót, valakit, aki vitatkozik a világgal. Hölgyeim és uraim, a ballon egyre süllyed, le a szakadékba.

•

II. ERZSÉBET KIRÁLYNŐ
London, 1992. november 24.

„Annus horribilis – A legszörnyűbb év”

Miközben II. Erzsébet (1926–) a negyvenedik trónon töltött évét ünnepelte, a brit királyi családban példátlan zűrzavar uralkodott, a monarchiát példátlan támadások érték. A királynő húga elvált, York hercege elvált York hercegnőjétől, a walesi hercegről és hitveséről (Charles és Diana) kiderült, hogy házasságuk csak szemfényvesztés. A monarchia bírálói azt vetették a királynő szemére, hogy részvétlen és tájékozatlan. A monarchia túlságosan drága mulatság – mondták. – Fizessen adót a királynő is!

November 20-án tűz ütött ki a királyi rezidenciában. A lángoló windsori kastélyt ábrázoló fotók világvégi hangulatot árasztottak. A királynő iránti rokonszenv azonban gyorsan elpárolgott, amikor a kormány bejelentette, a kastély helyreállításának költségeit nem az uralkodónak kell állnia. Négy nappal később London polgármestere csillogó hermelinpalástba öltözve látta vendégül a királynőt az évforduló alkalmából rendezett City-beli ebéden. A megfázással kínlódó királynő sötétkék ruhában jelent meg, mintha gyászolna. Rekedten, szinte hörögve mondta el uralkodásának első felejthetetlen beszédét, melyben elismerte a bírálatok jogosságát, de felszólította a bírálókat, hogy ítéletük élét kedvességgel, humorral és megértéssel tompítsák.

Az 1992-es évre nem fogok örömmel emlékezni. Egy velem együtt érző tanácsadóm megfogalmazásában ez az év rászolgált az „Annus Horribilis” jelzőre. Úgy sejtem, ezzel az érzéssel nem vagyok egyedül, és azt gyanítom, kevés személy vagy intézmény vészelte át háborítat-

lanul az elmúlt hónapok világméretű zűrzavarát és bizonytalanságát. A City önkormányzatának nagylelkű kedvessége Fülöp herceg iránt és irántam nagy örömet szerezne bármely időben, de ebben az órában, a tragikus windsori tűz árnyékában, különösen nagy örömet ad. Az elmúlt hétvége baljós fényében még jobban tudjuk értékelni mindazt, amivel itt fogadnak minket.

Az évek tapasztalata mindazonáltal óvatosabbá tett annál a hölgynél, aki nem ismerte jól a City vendégszeretetének nagyszerűségét. Amikor konyakkal kínálták, annyira megijedt, hogy azt mondta: „Csak egy fél pohárral kérek!" És valóban, a jóból is megárt a sok. Amint-hogy a derék püspököt is nyilván a legjobb szándék vezérelte, amikor azt mondta Viktória királynőnek: „Asszonyom, higgye el, imáink az uralkodócsaládért nem lehetnek túl buzgók vagy túl gyakoriak." Amire a királynő azt válaszolta: „A buzgóság rendben; de a gyakorisággal ne takarékoskodjanak."

Viktória királynőhöz hasonlóan én is mindig hittem a régi bölcsességben, miszerint „mértéket kell tartani minden dologban". Néha eltűnődöm, hogyan fogják a jövendő generációk megítélni e viharos év eseményeit. Merem állítani, hogy a mai kommentátoroknál egy fokkal megbocsátóbb hangnemet fognak megütni. Tudnivaló, hogy a távolság némileg megszépíti a legrútabb dolgokat, és bájt csempész a legvisszataszítóbb látképekbe is. Végül is a távlat a jövő felbecsülhetetlen előnye velünk szemben. De az idő további mélységet is kölcsönözhet ítéleteinknek, mérséklettel, részvéttel enyhítve a bírálatot, és talán még bölcsességgel is, ami bizony gyakran elkerüli azokat, akiknek az a hivatásuk, hogy azonnali véleményt nyilvánítsanak a világ bármely apró vagy hatalmas dolgáról.

A társadalom egyetlen szelete sem mondhatja magáénak az erények összességét. Aminthogy vétkei sem csak egy bizonyos rétegnek vannak. Biztos vagyok benne, hogy a legtöbb ember igyekszik a lehető legjobban végezni a munkáját, még akkor is, ha a végeredmény nem mindig sikeres. Az vesse ránk az első követ, aki maga mindig tökéleteset alkot. Nem férhet persze kétség ahhoz, hogy a kritika jó hatással van a közéletben szereplő személyekre és intézményekre. Nincs intézmény ~ akár a [*londoni*] városháza, akár a királyi család, akár bármi más –, amely elbújhatna azoknak az embereknek a kutató tekintete elől, akik hűségüket és támogatásukat ajándékozzák nekik,

az [*intézmények*] ellenségeiről nem is szólva. Mindannyian részesei vagyunk a nemzet szövetének, és a vizsgáló bírálat, jöjjön egyik vagy másik oldalról, hatásos lehet akkor is, ha leheletnyi kedvességbe, humorba és megértésbe csomagolva érkezik. Az ilyen számonkérés a változás hathatós motorjává válhat, illetve kellene hogy váljon. A City jó példa rá, hogyan lehet a változás folyamatát beépíteni egy nagyszerű intézmény stabilitásába és folyamatosságába. Különösen csodálom, kedves polgármester úr, azt a fürgeséget, amellyel a City igazodott ahhoz, amit az imakönyv úgy hív: „a mulandó élet fordulatai és esélyei". Önök megmutatták, hogyan lehet hatékonynak és dinamikusnak lenni anélkül, hogy elveszítenénk két megfoghatatlan, de annál fontosabb tulajdonságot: a stílust és az egyéniséget. Csak körbe kell tekintenünk ebben a nagy teremben, hogy megbizonyosodjunk a mondottak igazságáról.

Negyven év hosszú idő. Örülök, hogy szemtanúja, illetve szereplője lehettem az ország életében bekövetkezett megannyi drámai pillanatnak. Örömmel állapítom meg, hogy London polgármesterének az uralkodó iránt oly sokszor kinyilvánított csodálatos vendégszeretete ez idő alatt mit sem változott. Ez mintegy kézzelfogható jelképe egy másik változatlan tényezőnek, amelyet mi mindennél fontosabbnak tartunk – annak a hűségnek, melyet irántam és családom iránt oly sokan táplálnak ebben az országban és a nemzetközösség országaiban. Ön, kedves polgármester úr, és önök mindannyian, akiknek – remélem buzgó, bár nem túl gyakori – imája megtartott bennünket a hosszú évek során, önök mind igaz barátaink. Fülöp herceg és jómagam szeretnénk önöknek – bárhol legyenek is – hálásan megköszönni mindezt.

A kommentárok úgy értékelték, a királynő együttérzésért esedezve feltárta szívét a nagyközönségnek, amikor uralkodása legrosszabb évéről beszélt. Az „annus horribilis" kifejezés, amelyet valószínűleg Sir Robert Fellowes, a királynő személyi titkára sugallt, ajándék volt az újságíróknak, és része lett az angol köznyelvnek, noha Nagy-Britannia legnagyobb példányszámú napilapja, a Sun szkeptikus szerkesztői így tolmácsolták a királynő üzenetét: „Az uralkodó legpocsékabb éve." A következő hetekben bejelentették, a királynő is fog adót fizetni, s hogy a trón várományosa, Charles walesi herceg elválik feleségétől.

BILL CLINTON
Memphis, 1993. november 13.

„Ha Martin Luther King most megjelenne”

William Jefferson (Bill) Clinton az arkansasi Hope-ban született 1946-ban. Tanulmányait a Georgetown-on, a Yale-en és Oxfordban végezte, majd 1978-ban Arkansas történelmének legfiatalabb kormányzója lett. Öt terminust töltött ki, amikor a remény és a változás programjával legyőzte George Busht az 1992-es elnökválasztáson.

Clintont szülei vallásosnak nevelték. Ezt a beszédet 5 000 lelkipásztor előtt mondta tíz hónappal beiktatása után a memphisi Isten Temploma Krisztusban pulpitusáról, ahol Martin Luther King meggyilkolása előtti utolsó prédikációját tartotta. Clinton a beszédet elnöksége néhány eredményének felsorolásával kezdte, aztán improvizálva belekezdett abba, amiről valójában beszélni akart. William Safire, a tekintélyes újságíró és egykori elnöki beszédíró szerint a beszéd magán viseli Clinton összes stílusjegyét: „Személyes, szenvedélyes, mesélő kedvű, önmagát kérdező, fesztelen, és a déli baptistákra jellemző Biblia-idézés miatt felemelő.”

Amit ma valóban mondani akarok, amerikai honfitársaim, az az, hogy ezt mind elérhetjük. Mégis kudarcot vallhatunk, ha nem oldjuk meg az Amerikát ma megbénító spirituális krízist, ha nem teszünk valamit a közösségeinkben tomboló bűnözés, erőszak és drogok ellen, ezt az országot nem tudjuk megmenteni.

Mit mondana ma Martin Luther King – aki egyszer ezt mondta: „Mózeshez hasonlóan én is a hegytetőn állok, és látom az ígéret földjét, és ugyan én nem tudok veletek menni, de egy napon elérünk oda” –, ha most megjelenne mellettem, és átadna nekünk egy értékelést az eltelt huszonöt évről? Mit mondana? Jó munkát végeztetek, mondaná, mert olyan embereket választhatnak és olyan emberek választhatók, akik korábban ezt nem tehették a bőrük színe miatt. Több a politikai hatalmatok, és ez jó. Jó munkát végeztetek, mondaná, hisz az emberek, ha lehetőségükben áll, ott élhetnek és oda mehetnek, ahova csak akarnak ebben a nagyszerű országban.

Jó munkát végeztetek, mondaná, mert a színes bőrűek is szolgálhatnak az Egyesült Államok fegyveres erőiben a legmagasabb rangban és a kormányban is. Nagyon jó munkát végeztetek, mondaná. Nagyon jó munkát végeztetek, mondaná, mert létrehoztátok a feketék középosztályát, akik igazán jól élnek, és a középosztályba ma több afroamerikai tartozik, mint nem afroamerikai. Jó munkát végeztetek, mert lehetőségeket nyitottatok.

Aztán viszont azt mondaná: Nem azért éltem és haltam, hogy lássam szétrombolni az amerikai családot. Nem azért éltem és haltam, hogy tizenhárom éves fiúkat lássak szórakozásból automata fegyverekkel agyonlőni kilencéves gyerekeket. Nem azért éltem és haltam, hogy fiatalembereket lássak, ahogy a drogokkal teszik tönkre az életüket, majd abból szereznek vagyont, hogy tönkreteszik mások életét. Nem ezért jöttem ide. A szabadságért harcoltam, mondaná, de nem olyan szabadságért, hogy emberek gondatlan nemtörődömséggel ölhessék egymást. Nem olyan szabadságért, hogy gyerekeknek lehessenek gyerekeik, [*majd*] a gyerekek apja csak úgy elsétálhasson, és magukra hagyhassa őket, mintha semmit sem számítanának. Azért harcoltam, hogy az embereknek joguk legyen dolgozni, de nem azért, hogy a közösségeket és az embereket magukra hagyjuk. Nem ezért éltem és haltam meg. Amerikai honfitársaim, mondaná, azért harcoltam, hogy megállítsam azokat a fehér embereket, akik annyira tele voltak gyűlölettel, hogy erőszakos bosszút álltak a fekete embereken. Nem azért a szabadságért harcoltam, hogy a feketék gondatlan nemtörődömséggel gyilkoljanak más feketéket.

Nem olyan régen egy kedves barátom, Baltimore polgármestere elmesélte nekem, hogy meglátogatta egy fiatalember családját, akit tizennyolc évesen Halloweenkor öltek meg. Mindig elkísérte a kisebb gyerekeket, hogy biztonságban kopogtathassanak be cukorkáért. Az utca túloldalán, ahol Halloweenkor sétáltak, egy tizennégy éves gyerek állt, aki egy tizenhárom évesnek fegyvert adott a kezébe, hogy le meri-e lőni a tizennyolc éveset. Agyonlőtte. A polgármester ellátogatott a családjához. Nézzék csak meg, hogy Washington D.C.-ben, ahol élek, nemzetünk fővárosában, a szabadság világszerte ismert szimbólumában, hogyan gyakorolják a szabadságot. Egyik éjjel egy férfi az utcán elragadott egy egyéves kisgyereket, és berakta őt a kocsijába. Lehet, hogy a saját gyermeke volt. Ketten indultak utána, a kocsi-

jukkal üldözték, és gondatlan nemtörődömséggel lövöldöztek, pedig tudták, hogy a csecsemő a kocsiban van. Lelőtték a férfit, a golyó keresztülment a testén, bele a csecsemő testébe, és leszakította a kis cipőjét a lábával együtt. Máskor meg a nemzet fővárosa napilapjának címoldalán a világbékéről vagy a világkrízisről beszélünk? Nem, a Washington Post címoldalán egy nagy cikket olvashatunk egy tizenegy éves kislányról, aki a saját temetését szervezi. „Azt akarom, hogy ezeket a dalokat énekeljék. Ezt a ruhát akarom viselni. Tudom, hogy nem fogok sokáig élni." Nem ez a szabadság az, amiért még azelőtt meg kell halni a gyerekeknek tinédzserkoruk előtt, és ez nem az a szabadság, amiért Martin Luther King élt és meghalt.

Több mint 37 000 ember hal meg lőtt sebtől ebben az országban évente. A fiatal emberek között a lőfegyver általi halál a legfőbb halálozási ok. Most pedig, hogy annyira szabadok vagyunk, hogy mindenkinek lehet félautomata fegyvere, háromszor nagyobb a valószínűsége annak, hogy valakit agyonlőjenek, mint tizenöt évvel ezelőtt, mert háromszor több golyó találhatja el. Minden nap százhatvanezer gyerek marad otthon, mert attól félnek, hogy az iskolában bántódásuk esik. Nemrégiben Kaliforniában voltam egy városi gyűlésen, ahol egy jóképű fiatalember felállt, és így szólt: „Elnök úr, a testvérem és én, mi nem tartozunk egyetlen bandához sem. Nincs fegyverünk. Nem élünk drogokkal. Iskolába akarunk menni. Tovább akarunk tanulni. Keményen akarunk dolgozni. Jól akarunk élni. Családot akarunk alapítani. Egy másik iskolába jelentkeztünk át, mert a miénk túl veszélyes volt. Elmentünk beiratkozni az új iskolánkba, a testvéremmel éppen sorba álltunk, amikor valaki berohant az iskolába, és lövöldözni kezdett. A testvéremet a szemem láttára lőtték le egy biztonságosabb iskolában." A szabadság, amelynek révén ilyet lehet tenni, nem az a szabadság, amiért Martin Luther élt és meghalt, az emberek nem ezért a szabadságért gyűltek össze ebben a megszentelt templomban 1968 augusztusában egy nappal azelőtt, hogy Martin Luther Kinget meggyilkolták. [...] Ha elmondanák valakinek, hogy ki volt itt ebben a templomban azon az éjszakán, amikor abban a formában tettünk erőszakot a szabadságunkon, nehezen hinnék, amit hallanak. Erkölcsi kötelességünk ezt a folyamatot, megfordítani...

Egy csodálatos beszédet olvastam a Howard Egyetemen egy előadássorozat részeként, amelyet Bill és Camille Cosby támogattak.

A beszélő ezt mondta: „Évekkel ezelőtt Anacostiában nőttem fel. Már akkor is csak feketék laktak ott, és már akkor is nagyon szegény környék volt. De tudják, amikor gyerek voltam Anacostiában egy százszázalékos afroamerikai közösségben, egy nagyon szegény környéken, a bűnözési statisztikák alatta voltak a városénak. Miért? Mert összetartó családokban éltünk. Összetartó közösségben. Az emberek, akik vasárnap megtöltötték a templomot, egyben ott is éltek. A bolt tulajdonosa egy utcával lejjebb lakott. A bolt tulajdonosa a közösségünk része volt. Egységes egész voltunk.” Azt mondom önöknek, hogy népünket ismét egységes egésszé kell tennünk.

Ez az egyház ezt hirdeti. Önök szerint miért van az egyházuknak ötmillió tagja ebben az országban? Mert az emberek tudják, hogy önöket Isten szelleme tölti meg, amivel életükben csak jót cselekedhetnek értük. Azt mondom önöknek, hogy társulnunk kell, össze kell fognunk, az összes kormányhivatalnak és az üzletembereknek. Ahol nincsenek családok, ahol nincs rend, ahol nincs remény, ahol a fegyveres erőink létszámát csökkentjük, mert megnyertük a hidegháborút, ott a gyermekek kitől tanulnak fegyelmet, ki szereti őket? Önöknek ezt kell tenniük. Nekünk pedig segítenünk kell önöket. A Biblia azt mondja, hogy önök a föld sója, a világ világossága, és ha az önök világossága fénylik az emberek előtt, akkor dicsőséget hoznak az atyának a mennyben. Ezt kell tennünk.

Ezt kell tennünk. Hogyan magyaráznánk el Martin Luther Kingnek, ha megjelenne ma itt, hogy igen, megnyertük a hidegháborút? Igen, a legnagyobb fenyegetésnek vége, amelyek alatt felnőttünk: a kommunizmus a múlté, az atomháború veszélye egyre kevésbé fenyeget. Igen, létrehoztunk mindenféle csodálatos technológiákat. Igen, mindenkinek az otthonában van videolejátszó. Nagyon érdekes. És végül ötven csatornát tudunk fogni a tévén. Igen, ha keményen dolgozik és a szabályok szerint játszik, akkor bőrszíntől függetlenül bárki lehet katonatiszt vagy tanulhat jó egyetemen, és jó élete lesz. És hogy magyaráznánk meg neki ezeket a gyerekeket, akiket megölnek, és akik másokat ölnek meg? Hogyan tudnánk megvédeni azokat a dolgokat, amiket mi megengedünk ebben az országban, másokban meg nem? Hogyan tudnánk megmagyarázni neki, hogy szabadságot adtunk az embereknek a sikerhez, közben viszont olyan körülményeket teremtettünk, amelyekben milliók élhetnek

vissza ezzel a szabadsággal azért, hogy elpusztítsák mindazt, amiért érdemes élni, sőt az életet magát? Nem tudnánk megmagyarázni.

Azt mondom hát ma, amerikai honfitársaim, hogy ezt az elnöki munkát nekem adták, és már el is értem valamit pár dologban, amire felvettek engem. De ha nem foglalkozunk a bűnözés, az erőszak és a drogok pusztításával, ha nem vesszük észre, hogy ezek mögött a család, a közösség szétesése, az állások megszűnése áll, és ha nem mondjuk azt, hogy ezek egy részét a kormány nem tudja megoldani, mert mélyre kell nyúlni az emberi természet értékeiért, szelleméért, lelkéért és igazságáért – akkor semmi sem fog elvinni minket oda, ahova mennünk kell. Ezért hát hadd kérjem erről a szószékről mindannyiukat, hogy mondják szívből: megbecsüljük Martin Luther King életét és munkáját. Megbecsüljük egyházunk jelentését. Valahogy, Isten áldásával, megfordítjuk a dolgokat. Jövőt adunk ezeknek a gyerekeknek. Elvesszük a fegyvereket, helyette könyvet adunk nekik. Elvesszük kilátástalanságukat, és helyette reményt adunk nekik. Újjáépítjük a családokat és a közösségeket. Nem hagyjuk, hogy amiért dolgoztunk, az csak kevesek javát szolgálja. Isten kegyelméből ezt együtt fogjuk megcsinálni.

Clinton elnökségének mérlegéhez tartozik, hogy rögtön első elnöki ciklusa kezdetén, 1994-ben komoly korlátozó intézkedéseket hozott a fegyvervásárlás és -tartás ügyében. Intézkedéseit azonban a republikánus establishment fokozatosan, majd 2004-ben lényegében teljes egészében megsemmisítette (a szerk.).

•

NELSON MANDELA
Johannesburg, 1994. május 10.

„Uralkodjék a szabadság"

Nelson Mandela 1990 februárjában szabadult 21 éves börtönbüntetéséből. Négy évvel később William de Klerk köztársasági elnök történelmi béketárgyalást kezdeményezett a fekete dél-afrikaiak többsé-

gével, akiket Mandela vezetett. A béketárgyalások eredményeképpen Mandela lett Dél-Afrika első, demokratikusan megválasztott elnöke. Alább a beiktatási beszédet olvashatjuk.

Mi mindannyian – akik most itt vagyunk, és a világ, valamint hazánk többi részén tartott ünneplésünk résztvevői – dicsőséget és reményt adunk újonnan született szabadságunknak. A túl sokáig tartó emberi katasztrófa tapasztalataiból egy olyan új országnak kell születnie, amelyre az egész emberiség büszke lesz.

Egyszerű dél-afrikaiként mindennapi cselekedeteinkkel egy olyan dél-afrikai valóságot kell létrehoznunk, amely megerősíti az emberiség hitét az igazságban, az emberi lélek nemességében, és táplálja reményünket, hogy mindenkinek dicsőséges élete lesz. Ezt mi magunk értük el, és a világ népei, akik ma itt képviseltetik magukat.

Honfitársaim! Habozás nélkül állítom, hogy mindannyian olyan szerves részei vagyunk ennek a gyönyörű országnak, mint a híres pretoriai jacaranda fák és a bozótos prérik mimózafái. Személyes megújulást érzünk, valahányszor megérintjük országunk földjét. A nemzet hangulata az évszakokkal együtt változik. Boldogságot és túláradó örömet érzünk, amikor a fű kizöldül és a virágok kinyílnak. Ez a spirituális és fizikai egység, amelyen osztozunk közös hazánkkal kapcsolatban, megmagyarázza azt a fájdalmat, melyet mindnyájan szívünkben érzünk, amikor országunkat a szemünk láttára tépte szét egy rettenetes konfliktus; amikor a világ népei elutasították hazánkat, törvényen kívül helyezték és elszigetelték, mert a faji elnyomás, a rasszizmus veszedelmes ideológiájának otthona lett.

Mi, Dél-Afrika népe, boldognak érezzük magunkat, hogy az emberiség ismét a keblére ölelt minket. Hogy mi, akik nem is olyan régen még törvényen kívüliek voltunk, most abban a különleges kiváltságban részesülhetünk, hogy saját földünkön láthatjuk vendégül a világ nemzeteit. Köszönjük nagyrabecsült nemzetközi vendégeinknek, hogy eljöttek, és népünkkel együtt részt vesznek az igazság és az emberi méltóság győzelmének ünnepén. Bízunk benne, hogy továbbra is mellettünk fognak állni, amikor szembenézünk a béke, a jólét, továbbá a szexizmus és rasszizmus nélküli társadalom és demokrácia megteremtésének kihívásaival. Nagyra értékeljük népünk szerepét, demokratikus, vallási, női, fiatal, üzleti, tradicionális és egyéb veze-

tőinek szerepét abban, hogy ide eljuthattunk. És persze nem feledkezhetek meg második elnökhelyettesemről, a tiszteletreméltó F. W. de Klerkről sem. Szeretnénk megköszönni biztonsági erőinknek, mindenkinek, rangtól függetlenül, azt a kivételes munkát, amelyet az első demokratikus választások lebonyolításában és a demokratikus átmenet biztosítása érdekében végeztek, hiszen voltak vérszomjas erők, akik nem akarták meglátni a fényt.

Itt az ideje, hogy a sebek begyógyuljanak. Itt az idő, hogy aköztünk húzódó szakadékokat átíveljük. Most az építkezés ideje köszöntött be. Végre elértük a politikai egyenlőséget. Esküt teszünk, hogy felszabadítunk mindenkit, aki rabszolgasorban nyög, aki szegény, aki nélkülöz, és szenved a nemi és egyéb diszkriminációtól. Sikerült a szabadságunk felé vezető utolsó lépéseket viszonylagos békében megtennünk. Elkötelezzük magunkat a teljes, igazságos és hosszan tartó béke mellett. Győztünk, mert sikerült népünk millióinak szívében elültetnünk a reményt. Szövetséget kötünk, amely szerint olyan társadalmat építünk, amelyben minden dél-afrikai, fekete és fehér egyaránt, emelt fővel járhat, félelem nélkül a szívében, abban a tudatban, hogy az emberi méltóság az ő elidegeníthetetlen joga.

Egy szivárvány-nemzetet építünk, amely békében él saját magával és a világgal. Hazánk megújításáért tett ígéretünk szellemében a nemzeti egység átmeneti kormánya azonnali hatállyal foglalkozni fog az amnesztia kérdésével a jelenleg börtönbüntetésüket töltőkkel kapcsolatban. Ezt a napot hazánk minden hősének és hősnőjének szenteljük, valamint a világ többi részének, akik páratlan önfeláldozásról tettek tanúbizonyságot, és az életüket adták, hogy mi szabadok lehessünk. Az ő álmaik valóra váltak. Jutalmuk a szabadság.

Egyszerre vagyunk szerények és emelkedettek azon megtiszteltetés és kiváltság miatt, hogy önök, Dél-Afrika népe, ránk, az egyesült, demokratikus, szexizmus- és rasszizmusmentes Dél-Afrika első elnökére bízták a feladatot, hogy kivezesse hazánkat a sötétség völgyéből. Tudjuk, a szabadság felé nem vezet könnyű út. Tudjuk, hogy egyedül egyikünk sem érhet el sikert. Ezért közösen, egyesülve kell cselekednünk a nemzeti megbékélés megteremtéséért, egy új világ születéséért. Igazságot mindenkinek. Munkát, kenyeret, vizet és sót mindenkinek. Tudja meg mindenki, hogy mától felszabadított szellemmel és lélekkel valósíthatja meg önmagát. Soha, soha, soha nem élheti ez a

gyönyörű föld át újra az elnyomást, és nem szenvedhet újra attól a szégyentől, hogy itt él a világ leghitványabb nemzete.

Uralkodjék a szabadság. A nap még soha nem sütött az ember ilyen dicsőséges teljesítményére. Isten áldja Afrikát. Köszönöm.

•

TONY BLAIR
Blackpool, 1994. október 4.

„Egy modem alapszabály”

Miután Oxfordban megszerezte a diplomáját, Tony Blair (1953–) ügyvédként szakszervezeti és munkajogra specializálódott. 1983-ban parlamenti képviselő lett a Munkáspárt színeiben, és a Neil Kinnock vezette munkáspárti árnyékkormány belügyminisztereként többször is szót emelt a törvény és a rend megerősítése mellett: „A kormánynak keményen fel kell lépnie a bűnözés ellen, s keményen fel kell lépnie a bűnözés okai ellen” – jelentette ki. Amikor John Smith 1994-ben meghalt, Blair lett a Munkáspárt elnöke, és azonnal nekilátott, hogy felgyorsítsa a párt modernizációját, amelyet még Neil Kinnock kezdett el.

Blair eltökélte, hogy megvalósítja elképzeléseit, és ezt a párt konferenciája előtt elmondott beszéde is illusztrálja. Majdnem negyven év telt el azóta, hogy Hugh Gaitskell sikertelen kísérletet tett a párt alapszabályának megreformálására, ezért Blair – ha virágnyelven is – kijelentette, hogy aköztulajdonnal foglalkozó, 1918-ban az alapszabályba bekerült 4. záradékot át kell írni, ha a Munkáspárt modern párt akar lenni. Ha le akarjuk győzni a konzervatívokat, akik már négy ciklus óta kormányoznak folyamatosan, akkor „új politikára” van szükség – mondta.

Hit a társadalomban. Közös munka. Szolidaritás. Együttműködés. Partnerség. Ezek a mi jelszavaink. Ez az én szocializmusom. És abba kellene hagynunk, hogy bocsánatot kérünk, amiért ezt a szót használjuk. Ez nem Marx vagy az állami ellenőrzés szocializmusa. Ez a szocializmus a társadalom őszinte feltérképezésében gyökerezik. Ez a

szocializmus tudja, hogy az egyén egy erős és tisztességes közösségben képes a legjobban boldogulni, amelynek közös elvei, értékei és céljai vannak. Mi vagyunk az egyén pártja, mert mi vagyunk a közösség pártja. Ez a szocializmus.

Az a feladatunk, hogy ezeket az értékeket a modern világra alkalmazzuk. Célunk meg fogja változtatni a jobb- és baloldal között hagyományosan húzódó választóvonalat. És egyben új politikáért is kiált. Dogma nélkül, és anélkül, hogy lecserélnénk az előítéleteinket az öveikre. Itt az ideje, hogy kitörjünk a múltból, tiszta, radikális és modern utat mutassunk Nagy-Britanniának. A politika ma arról szól, hogy a változó világban biztonságot keresünk. Erős és aktív társadalmat kell építenünk, amely ezt képes biztosítani. Ez a tervünk Nagy-Britanniával.

A piaci erők nem képesek megtanítani nekünk, és felkészíteni minket a gyors technológiai és gazdasági változásokra. Ezért közösen kell cselekednünk. A biztonságos társadalmat nem adják ingyen. Közösen kell megdolgoznunk érte. Nem a mi döntésünkön múlik, hogy megöregszünk-e. Közösen kell terveznünk arra az időre. Nem védhetjük meg az átlagembereket a hatalom visszaélései ellen azzal, hogy magukra hagyjuk őket: egymást kell megvédenünk. Mi így látjuk a világot.

Ennek az országnak a népe nem forradalmat akar. Azt akarják, hogy nekikezdjünk a munkának. Azt akarom, hogy ehhez a feladathoz csatlakozzanak hozzám. Azt akarom, hogy tartsanak velem. A szívükkel és az eszükkel. Mert ezt csak közösen valósíthatjuk meg. A vezetők vezetnek, de mégis az emberek kormányoznak.

Néhányan talán azt gondolják, a céljaink túl szerények és óvatosak. Néhányan azért támogatnak, mert az gondolják, nyerni tudok. De ez nem elég. A meggyőződésünk ellenében nem fogunk győzni. Csak miattuk. Nem azért akarok győzni, mert a torykat megvetik, hanem azért, mert minket megértenek, támogatnak, és bíznak bennünk. Győznünk kell, és győzni tudunk. Hibás az az állítás, amely szerint vagy elvhűek vagyunk, és ekkor nem nyerhetünk választást, vagy nyerhetünk ugyan választást, de ekkor nem vagyunk hűek az elveinkhez. Elég régóta kínozzuk magunkat ezzel a butasággal. Amiatt kell nyernünk, amiben hiszünk. Országunk megújításának feladatát nem lehet gyáván, unottan és cinikusan végrehajtani. Ezt a feladatot nem

tudják végrehajtani azok, akik félnek a kemény döntésektől, akik önelégültek, akik kényelmes életre vágynak.

A következő választások idején a toryk tizenhét vagy tizennyolc éve fogják vezetni az országot.[65] Lehet, hogy utálják, de legalább ismerik is őket. Én azt akarom, hogy ismerjenek meg minket is? Az identitásunkat. Pártunk személyiségét. A változás ennek fontos része. Megváltoztunk. És helyesen tettük. Azok a pártok, amelyek nem változnak, meghalnak. A [*mi*] pártunk viszont élő mozgalom, nem pedig történelmi emlékmű. Ha a világ változik, és mi nem, akkor nem tudunk a világ hasznára lenni. Elveink megszűnnek elvek lenni, és dogmává kövesednek. Nem azért változtunk, hogy elfeledjük elveinket, hanem azért, hogy megvalósítsuk őket. Nem azért, hogy elveszítsük identitásunkat, hanem azért, hogy megőrizzük fontosságunkat. A változás a nemzet bizalmának elnyerése szempontjából is fontos. Helyesen tettük, hogy tavaly bevezettük az „egy tag – egy szavazat" rendszerét, és ezen a változáson is túlvagyunk. És nézzék csak meg, hogy a párt főhadiszállásáról irányított Újjászületés projektnek[66] köszönhetően a párt elkezdett közelebb kerülni a közösségekhez. Vajon helytelen lenne, hogy kapcsolatba lépünk az emberekkel, hogy megmutatjuk nekik, a politika nem valamiféle bizánci játék, amit hideg téli szobákban játszanak papíron, hanem életük valós és értelmes része? [...]

Ezen a héten még szorosabbra fogjuk fűzni a kapcsolatot. John Prescott pénteken bejelenti a legnagyobb politikai oktatási programot, amelyet egy generáció óta egy politikai párt magára vállalt. John erőfeszítései nemcsak párttagságunk növelésében játszik majd központi szerepet, hanem abban is, hogy a tagok – újak és régiek – segítsenek kialakítani a párt jövőjét.

Bízzunk ismét annyira magunkban, hogy képesek vagyunk megvitatni új ötleteket, új gondolkodásmódokat anélkül, hogy állandóan félnénk az árulástól. Mondjuk azt, amit komolyan gondolunk, és gondoljuk komolyan azt, amit mondunk. Ne csak azt, amit ellenzünk, hanem azt is, amit támogatunk.

Nincs több árokásás. Nincs több félrebeszélés. Többé ne mondjuk azt, amit nem gondolunk komolyan. És mondjuk végre azt, amit

65 A parlamenti választásokra Blair jelen beszéde után három évvel, 1997-ben került sor (a szerk.).

66 A Regeneration Project céljai között számos különféle szociális és közösségépítő intézkedés, pl. lerobbant városi negyedek rehabilitációja szerepelt (a szerk.).

komolyan gondolunk, mi mellett állunk, mit képviselünk. Itt az ideje, hogy pontosan elmondjuk pártunk céljait. John Prescott és én, mint a párt vezetője és helyettes vezetője egy ilyen nyilatkozat megtételét fogjuk javasolni a párt nemzeti végrehajtó bizottságának. És hadd vitázzunk erről az elkövetkező hónapokban. Azt akarom, hogy ebben az egész párt vegyen részt. Tudom, hogy a párt örömmel üdvözli a vitát. És ha a javaslat elfogadásra kerül, akkor legyen ez a programunk a következő választásokon, és foglalja el helyét az eljövő évezred alapszabályában.

Ez egy modern párt a változás korában. Ezért új alapszabályra van szüksége, amely olyan módon mondja el, kik vagyunk, hogy az emberek megértik, a toryk pedig nem tudják félremagyarázni. Büszkék vagyunk arra, amiben hiszünk. Mondjuk csak el, mik azok. Olyan módon, hogy az emberek minden munkahelyen, minden otthonban, minden családban és az ország minden közösségében azonosulni tudjanak vele. Legyen e párt változás melletti elkötelezettsége annak a bizalomnak a szimbóluma, hogy meg tudjuk változtatni ezt az országot.

A brit nagyszerű nemzet. Büszkék vagyunk demokratikus hagyományainkra. A türelem, az innováció és a kreativitás nemzete vagyunk. Vérünkben van a fair play. Nagyszerű történelmünk és kultúránk van. És amikor hatalmas kihívásokkal találjuk magunkat szembe, ahogy az ebben az évszázadban kétszer is megtörtént, szembenézünk velük.

Ha van hibánk, akkor az az, hogy hagyjuk a dolgokat, ahogy vannak. Azt mondjuk, „lehetne rosszabb is”, ahelyett, hogy azt mondanánk, „a dolgoknak jobbnak kellene lenniük”. A toryk ezt a hibát még bátorítják is. Meghíznak az önteltségünkben. Azt mondom, itt az idő, hogy felrázzanak minket. Legyünk merészek: kormányrendszerünk elavult; gazdaságunk meggyengült; az emberek aluliskolázottak; jóléti államunk és közszolgáltatásaink romokban hevernek; társadalmunk pedig megosztottabb, mint valaha az elmúlt száz év során.

Politikánknak nem kellene ilyennek lennie. Országunknak nem kell ilyennek lennie. A mi tervünk a nemzet megújulásáról szól, a nemzettel kapcsolatos elkötelezettségünk megújításáról, amelynek eredményeként olyan közösség jön létre, amely felkészülten néz szembe az eljövő új világgal. Egy olyan nemzetet akarok építeni, amelyik büszke magára. Egy virágzó közösséget, amely gazdaságilag

prosperál, amelyben a társadalmi igazságosság biztos alapokon nyugszik, amely hisz a politikai változásban.

Ez a mi reményünk. Nemcsak a változás ígérete, hanem annak megvalósítása.

A mi pártunk. Az Új Munkáspárt. A küldetésünk. Egy új Nagy-Britannia. Új Munkáspárt. Új Britannia.

•

ELIE WIESEL
Auschwitz, 1995. január 27.

„Hallgassák a néma sikolyokat!”

Elie Wiesel (1928–) tizenévesen lett az auschwitzi, majd a buchenwaldi tábor foglya, ahol húga és szülei életüket vesztették. Ő maga a háború után újságíróként dolgozott, 1963-ban pedig megkapta az amerikai állampolgárságot. Regényei és drámái mind a náci koncentrációs táborok borzalmát idézik meg. 1986-ban ő nyerte el a Nobel-békedíjat.

Auschwitz felszabadításának 50. évfordulóját különleges ünnepség kísérte. Tizenhárom államelnök, három király és számos Nobel-díjas vett részt rajta, imádkozva a másfél millió auschwitzi áldozatért. A lengyel államfő, Lech Walesa oldalán két holokauszt-túlélő állt: az egyik Simone Weil, a francia szociális miniszter, a másik Wiesel volt, aki a következő kísérteties beszédet tartotta.

Olyan emberként szólok most önökhöz, akinek ötven évvel és kilenc nappal ezelőtt sem neve, sem jövője, sem reménye nem volt, akit csak az A 70713-as fogolyként tartottak számon. Úgy szólok önökhöz, mint egy zsidó, aki látta, mit művelt saját magával az emberiség, mikor megkísérelt kiirtani egy egész népet, illetve megkísérelt szenvedést és megaláztatást mérni oly sok más nemzetre is.

Ezen a sötét és átkozott helyen nem tehetünk mást, mint hogy félő tisztelettel megállunk és megemlékezünk a hontalan, arctalan és névtelen áldozatokról. Hunyják be a szemüket, és figyeljenek: végtelen

menetoszlopok tartanak ide az éjszakában; és itt mindig éjszaka van. Itt lángokban áll az ég és a föld.

Hunyják be a szemüket, és figyeljenek. Hallgassák a néma sikolyokat, a rettegő anyák sikolyait, a rémült idős férfiak és nők imáit. Hallgassák a gyermekek, a zsidó gyermekek néma könnyeit, köztük egy szép, aranyszőke hajú kislányét. Az ő sebezhetőségét és finomságát soha nem tudtam elfelejteni. Figyeljenek; lássák és hallják, ahogy némán mind a sötét lángok felé vonulnak, amelyek olyan hatalmasak, mintha az egész világot fenyegetnék.

Ezek a férfiak, nők és gyermekek a világ minden tájáról érkeztek; száműzöttek gyülekezetét vonzotta magához a halál. *Jitgádál v jitkádás s'mé rábá.*[67]

Sok ember élt itt, a sötétség birodalmában. Európa összes megszállt országából jöttek. Aztán ott voltak még a romák, a lengyelek, a csehek... Nem igaz, hogy az összes áldozat zsidó volt. De minden zsidó áldozat volt. Most is, mint akkor, föltesszük a legnagyobb kérdést: mi volt az értelme annak, ami rutinszerűen zajlott az örök éjszaka birodalmában? Milyen őrült elme találhatott föl egy ilyen rendszert? Mindenesetre működött. A gyilkosok gyilkoltak, az áldozatok meghaltak, és minden ment tovább, az élet is, ahogy szokás, míg világ a világ. Mi történt a környékbeli városokban? Mi történt a környékbeli földeken? Tovább zajlott az élet, ott, ahol Isten művét szentségtörésre ítélték a gyilkosok és cinkosaik. *Jitgádál v jitkádás s'mé rábá.*

Birkenau – vízválasztó vagy fordulópont – kozmikus szintű elváltozást okozott, kihatott az ember álmaira és terveire is. Auschwitz után az ember körülményei többé nem ugyanazok, mint régen. Auschwitz után többé semmi nem lesz már ugyanaz. *Jitgádál v jitkádás s'mé rábá.*

Amikor megemlékezünk az áldozatok magányáról és fájdalmáról, nyilvánítsuk ezt a napot elkötelezettségünk jelévé, hogy az ő halálukról emlékezünk meg, és nem a saját, halál fölött való győzelmünket ünnepeljük.

Ahogy visszatekintünk a múltra, a jelenhez és a jövőhöz kell szólnunk. Mindannak a nevében, amit az emlékezet megszentelt, vessünk véget a boszniai, ruandai és csecsenföldi vérontásnak, illetve a Szentföldön élő zsidók elleni vad és könyörtelen terroristatámadásoknak.

67 Jitgádál v jitkádás s'mé rábá - a zsidó halotti ima, a kaddis első sora: „Magasztaltassék és szenteltessék meg az ő nagy neve" (a ford.).

Vessük el és ellenezzük hatékonyabban a vallási fanatizmust és a fajgyűlöletet. Hol másutt mondhatnánk a világnak: „Emlékezzetek az emberi természet erkölcsére”, ha nem itt? Gyermekeink érdekében nem szabad elfelejtenünk Birkenaut, azért, nehogy ez legyen a jövőjük.

Jitgádál v jitkádás s'mé rábá: sirasd a gyermekeidet, kiknek halálát akkor nem gyászolták; sirasd őket, égi atyánk, mert megfosztattak az eltemetéshez való joguktól, hiszen maga az ég lett temetőjükké.

•

EARL SPENCER
Westminster-apátság, 1997. szeptember 6.

„A modern kor legűzöttebb alakja”

Temetéseken nem szoktak tapsolni – Diana walesi hercegnő temetésén a Westminster-apátságban mégis ez történt. Diana, Károly herceg egykori felesége, Dodi Fayeddel együtt halt meg egy párizsi autóbalesetben. A tapsra indító beszédet Diana testvére, Earl Spencer mondta el a hercegnő ravatala mellett. A temetést élőben közvetítették, s ez volt minden idők legnézettebb televíziós eseménye.

Earl Spencer előbb a sajtót vette célba, majd a hercegnő két fia, William és Harry nevelése miatt a királyi családot. Beszéde végén hangja elcsuklott. A kívül álló tömeg, akiknek jó része helytelenítette a királynő Diana halálára adott reakcióját, tapsban tört ki, s mivel ez behallatszott az apátságba, hatására a hallgatóság is tapsolni kezdett. Az esemény példa nélkül állt, a királynő pedig mereven figyelte, ahogy alattvalói egy rövid időre fellázadnak ellene.

Egy gyászoló család képviselőjeként állok itt ma önök előtt, egy gyászba borult országban, egy sokktól bénult világban. Nemcsak a vágyunkban vagyunk ma itt egyek, hogy lerójuk tiszteletünket Diana előtt, hanem mert úgy érezzük, ezt kell tennünk. Olyan hihetetlen volt a hatása, hogy a televízió és a rádió révén a szertartáson részt vevő tízmilliók annak ellenére éreznek személyes veszteséget vasárnap kora reggel óta, hogy személyesen soha nem találkoztak vele. A tisztelet és

megbecsülés olyan kivételes megnyilvánulása ez, amellyel én ma nem remélek versenyre kelni.

Diana maga volt az együttérzés, a kötelesség, a stílus és a szépség esszenciája. Az egész világon ő volt az önzetlen humanizmus szimbóluma. Világszerte ő volt a valóban elesettek jogainak szószólója, egy angol lány, aki túllépett azon, hogy milyen nemzet szülötte. Valaki, aki természetes előkelőségével nem tartozott egyetlen társadalmi osztályhoz sem, valaki, aki tavaly bebizonyította, hogy egyedi varázslatának kisugárzásához nem kell a királyi cím.[68]

Ma lehetőségünk van köszönetet mondani neked, amiért bearanyoztad életünket, még akkor is, ha Isten csak életed felét adta neked. Mindannyian mindig becsapva fogjuk érezni magunkat, amiért olyan fiatalon vettek el tőlünk. Mégis hálásnak kell lennünk, amiért voltál. Csak most, hogy már nem vagy, csak most tudjuk igazán értékelni, mik vagyunk nélküled, és tudnod kell: az élet nélküled nagyon, nagyon nehéz.

Mindannyian mérhetetlenül szomorúak voltunk a múlt héten a veszteség miatt, és csak az éveken keresztül felénk közvetített üzeneted volt képes erőt adni ahhoz, hogy tovább lépjünk. Nagy a kísértés, hogy emlékedet gyorsan kanonizáljuk. De erre semmi szükség. Épp eléggé kimagasodtál közülünk egyedi emberi tulajdonságaiddal, hogy ne kelljen téged szentként kezelni. Sőt ha megszenteljük az emlékedet, akkor épp lényed leglényegét veszítjük szem elől, csodálatosan pajkos humorodat, amelyet hallva kétrét görnyedtünk a nevetéstől. Életörömöd mindig veled volt, bárhova is vitted a mosolyod és felejthetetlen szemed csillogását. Végtelen energiád, amelyet alig bírtál kordában tartani.

Legnagyobb adottságod a megérzésed volt, és ezt az adottságot okosan használtad. Ez állt minden más csodálatos tulajdonságod mögött, és ha elemezni akarjuk, miért voltál olyan óriási hatással az emberekre, akkor az ok nem más, mint az ösztönös megérzésed [*arról, hogy*] mi fontos igazán az életünkben. Istenadta érzékenységed nélkül nem lennénk tisztában az AIDS-ben és a HIV-ben szenvedők gyötrelmével, az otthontalanok szenvedésével, a leprások kiközösítésével, a taposóaknák véletlenszerű pusztításával.

68 Earl Spencer itt Diana 1992-től húzódó, majd 1996-ban véglegessé váló válására utal, amely után a királyi családban Diana sajátos helyzetbe került: hivatalosan elveszítette a Her Royal Highest címet, azonban mint a trónörökös(ök) édesanyja továbbra is a királyi család tagja maradhatott (a szerk.).

Diana egyszer elmondta nekem, hogy a szenvedés legmélyebb érzései tették lehetővé számára, hogy kapcsolatot teremtsen az elutasítottakkal. És itt egy újabb igazsághoz érkeztünk vele kapcsolatban. A státus, a csillogás és a hódolat ellenére Diana szíve legmélyén mindig bizonytalan volt saját magát illetően. Végig benne volt a gyerekekre jellemző vágy, hogy jót tegyen másokkal, mert csak így tudott megszabadulni az érdemtelenség érzésétől, amelynek csak egyik szimptómája volt az étkezési probléma. A világ megérezte személyiségének ezt a részét, és imádták őt sebezhetőségéért és őszinteségéért.

Utoljára a születésnapján, július elsején láttam Dianát Londonban, amikor is rá jellemzően nem a barátaival ünnepelte ezt a különleges napot, hanem egy jótékonysági rendezvény díszvendége volt. Diana természetesen csillogott, de én inkább azokat a napokat őrzöm a szívemben, amiket márciusban vele tölthettem, amikor eljött meglátogatni engem és a gyermekeimet dél-afrikai otthonunkban. Büszke vagyok rá, hogy a Mandela elnökkel történt találkozását leszámítva sikerült megakadályoznunk az örökké jelen lévő paparazzikat, hogy egyetlen képet is készítsenek róla. Ez sokat jelentett neki. Azokat a napokat mindig nagy becsben fogom tartani. Olyan volt, mintha viszszamentünk volna gyermekkorunkba, amikor rengeteg időt töltöttünk együtt, mi ketten, a család két legfiatalabb tagja.

Diana alapvetően soha nem szűnt meg az a nővér lenni, aki születésemtől kezdve gondomat viselte, aki harcolt velem az iskolában, és kibírta azokat a hosszú vonatutakat szüleink házai között hétvégenként. Mi sem bizonyítja jobban kiegyensúlyozottságát és erejét, mint hogy a gyermekkorát követően, az elképzelhető legbizarrabb élet ellenére is hű maradt önmagához. Nem kétséges, hogy egy ideje új célt keresett az életében. Mindig arról beszélt, hogy elmegy Angliából, legfőképpen azért, amilyen bánásmódban az újságok részesítik. Azt hiszem, nem értette, hogy a média miért fitymálta le őszintén jó szándékait, hogy miért akarták őt mindenáron tönkretenni. Érthetetlen. Én egyetlen magyarázatot találtam csupán: a valódi jóság veszélyt jelent az erkölcsi spektrum másik végén állókra. Érdemes emlékezni az összes vele kapcsolatos iróniából egyre, a legnagyobbra: egy lány, akit a vadászat ősi istennője után neveztek el, a modern kor legűzöttebb alakja lett.

Azt akarná ma tőlünk, hogy fogadjuk meg: szeretett fiait, Williamet és Harryt megóvjuk a hasonló sorstól, és én ezt most meg is teszem

a te nevedben, Diana. Nem engedjük, hogy attól a gyötrelemtől szenvedjenek, amely miatt oly sokszor sírtál szomorúságodban. Ezenfelül anyád és testvéreid nevében fogadom, hogy mi, vér szerinti családod minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy ezt a két kivételes fiatal embert ugyanolyan ötletes módon neveljük, ahogy te tetted, hogy a lelküket ne csak a tradíció és a kötelesség járja át, hanem tudjanak szabadon énekelni, ahogy te tervezted. Tiszteljük azt az örökséget, amelybe születtek, és királyi szerepüket mindig is tisztelni és bátorítani fogjuk. De mi hozzád hasonlóan látjuk az igényét annak, hogy az életet a lehető legtöbb oldaláról tapasztalják meg, mert csak így készülhetnek fel lelkileg és érzelmileg az előttük álló évekre. Tudom, hogy ez a legkevesebb, amit elvárnál tőlünk.

William és Harry, mélységesen együtt érzünk ma veletek. Szinte felemészt minket egy olyan nő elvesztése felett érzett szomorúság, aki nem az anyánk volt. Azt, hogy a ti szenvedésetek mekkora lehet, el sem tudjuk képzelni.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani Istennek az irgalmasságáért ezekben a rettenetes időkben: akkor vette el tőlünk Dianát, amikor a legszebb, a legtündöklőbb volt, és amikor a legjobban élvezte a magánéletét. Mindezek felett mondjunk köszönetet egy asszony életéért, akit büszkén hívok nővéremnek: az egyedi, összetett, kivételes és pótolhatatlan Dianáért, akinek mind belső, mind külső szépségét soha nem feledjük.

•

TONY BLAIR
Brighton, 1997. szeptember 30.

„A világ jelzőtüze”

Tony Blair lett az angol történelem harmadik legfiatalabb miniszterelnöke (William Vitt és Lord Liverpool után[69]), miután az Új

69 William Pitt the Younger (1759–1806) huszonnégy. Lord Liverpool (1770–1828) negyvenkét, Tony Blair pedig negyvennégy éves volt miniszterelnöksége kezdetén (a szerk.).

Munkáspárt földcsuszamlásszerű győzelmet aratott a John Major vezette Konzervatív Párt felett az 1997-es általános választásokon. Ráadásul Blair volt a legnépszerűbb miniszterelnök, amióta közvélemény-kutatásokat készítenek.

A győzelem öröme járta át alábbi beszédét, amelyet a Munkáspárt 1979 óta első kormányzati pozícióban tartott konferenciáján mondott el. A beszéd ugyanakkor azt is megmutatta, milyen hatalmas utat tett meg a párt tizennyolc év alatt. Blair említést sem tett a szocializmusról, az egyenlőségről vagy az államosításról. Helyette a kötelességeket helyezte az előtérbe a jogokkal szemben, a családi élet fontosságát hangsúlyozta, meghirdette a zéró tolerancia elvét a bűnözéssel szemben, és sokkal pozitívabb hozzállást sürgetett az Európai Unióhoz, amikor kifejtette, hogyan lehetne Nagy-Britannia a világ jelzőtüze. Még a jobboldali kommentátorok is történelmi jelentőségűnek értékelték a beszédet.

Nagyon hosszú várakozás előzte meg ezt a pillanatot, és én csak annyit tudok mondani önöknek, hogy tizennyolc hosszú, ellenzékben töltött év után rendkívül büszkén – kiváltságosként – állok itt, mint az ország új munkáspárti miniszterelnöke.

Hiszek Nagy-Britanniában. Hiszek a britekben. Csak egy kört kellett beikszelni a szavazólapon, és egy nemzet újjászületett.

Ma ambiciózus pályát akarok felvázolni az ország számára: ne legyünk kevesebbek, mint a huszonegyedik század példaértékű nemzete, a világ jelzőtüze. Ez azt jelenti, hogy még jobban kell élnünk a brit tulajdonságok gazdagságával. Kreativitás. Együttérzés. Kifelé tekintés. Régi brit értékek, de új brit önbizalom. Ami soha nem lehet a legnagyobb. Lehet, hogy már nem leszünk a leghatalmasabbak. De lehetünk a legjobbak. A legjobb hely, ahol élni lehet. A legjobb hely a gyermeknevelésre, a legjobb hely a teljes élethez, a legjobb hely az öreg napokra. Pártunkat tizennégy évvel ezelőtt teljesen leírták. Ma történelmet írtunk.

Először mondjunk köszönetet a brit embereknek. Hittek bennünk. Mi is hinni fogunk önökben. Köszönjük a párt szervezőinek, az önkénteseknek és a profiknak, akik létrehozták az ország történelmének legkiválóbb politikai harcoló gépezetét. A győzelmünk nem a politikusok győzelme, hanem az embereké. Az emberek belénk helyezték a bizal-

mukat. Szeretném, ha most, ahogy néznek minket itt, Brightonban, ezt mondanák: „Helyesen cselekedtünk.” Szeretném, ha a britek büszkék lennének arra, hogy minket választottak meg, mivel azért vagyunk, hogy őket szolgáljuk. Azért nyertünk, mert mi vagyunk az Új Munkáspárt, mert elég bátrak voltunk ahhoz, hogy megváltoztassuk a pártot, mert elég fegyelmezettek voltunk ahhoz, hogy nehéz döntéseket hozzunk, és eközben végig egységesek maradtunk.

De én többet akarok annál, mint csak betartani az ígéreteinket. Úgy érzem, a britek most többet követelnek tőlünk. Sokan kérdezték tőlem, mi volt számomra a választás legemlékezetesebb pillanata. Az, amikor otthonról a Buckingham-palotába vezettem, keresztül az utcákon, amiken már sok százszor jártam autóval, a lelketlen épületek és komor, munkába tartó emberek mellett. Ez az út nagyon más volt. Ahogy bekanyarodtunk a Gower Streetre, az emberek, akik addig tévén nézték az utunkat, kijöttek a házaikból, integettek, tapsoltak, kiabáltak, és mindezt olyan energiával és izgalommal, amely minden várakozásomat felülmúlta. Felszabadultak. Mosolyuk a toleráns, a széles látókörű, együttérző, kifelé tekintő emberek mosolya volt, akik hirtelen rádöbbentek, mit is jelent: ők vannak többségben. Ahogy egy asszony mondta nekem: „Visszakaptuk a kormányunkat.” Velük együtt éreztem, ahogy a brit népbe visszatér az önbizalom, a brit lelkekbe az együttérzés, a brit nemzetbe az egység, s ez a három együtt ad nekünk erőt.

Látják, az emberek pont akkor áhították a változást a hazájukban, amikor látták, hogy van merszünk modernizálni a pártunkat. A kettő találkozott. A találkozás eredménye pedig a most zajló csendes forradalom, amelyet az igazi modernizáló vezet: nem én, hanem a brit nép. Nekik volt merszük megcsinálni. Azt is el kell mondanom, hogy győzelmünk aránya külön felelősséget rak a vállunkra.[70] A magas eszmények és nehéz döntések kormányának kell lennünk. Nemcsak egyszer sikeresnek, hanem soha el nem feledettnek. Nemcsak jobb kormánynak kell lennünk a torykénál, de a történelmünk egyik legnagyszerűbb, legradikálisabb reformkormányának is. A britek nem félnek a változástól. Egyike vagyunk a nagy, innovatív nemzeteknek. A Magna

70 Az 1997. május l-jén rendezett brit parlamenti választásokon Blair pártja országosan a szavazatok 43,2%-át kapta, közel 4 millió szavazattal többet, mint a Konzervatív Párt (a szerk.).

Chartától az első parlamentig, az ipari forradalomtól egy birodalomig, amely jelen volt az egész világban. A modern idők legnagyszerűbb találmányai magukon viselik a brit bélyeget: a telefon, a televízió, a számítógép, a penicillin, a légpárnás hajó, a radar. A változás benne van a britek vérében. Természetünknél és hagyományainknál fogva felfedezők vagyunk, kalandorok, úttörők. Ahogy az újjászületésről írta nagy költőnk, John Milton: „Nem vagyunk sem lassú, sem unalmas nemzet, hanem gyors, találékony és kutakodó szellemű, a felfedezést mindig kereső, kifinomult és izmos társalgó, mindenre képes, amire az ember csak képes lehet."

Nagy-Britannia ma is vezető hatalom a divatban, a gyógyszergyártásban, a pénzügyi szolgáltatásokban, a telekommunikációban. Miénk a világ első számú nyelve, az angol. Ma izgalmas és inspiráló Nagy-Britanniában élni. És még ennél sokkal több is lehet, ha szembenézünk az egyre gyorsabban fejlődő és változó világgal, amelyben életünk minden egyes része folyamatosan változik. Azt mondom hát ma a briteknek, hogy a középszer lánca elszakadt, a fáradt napok mögöttünk vannak, és szabadon szárnyalhatjuk túl saját magunkat. Szabadon építhetünk magunknak egy huszonegyedik századi országot, hogy a világ jelzőtüze legyünk.

Kreatív. Együttérző. Biztosan tudjuk helyünket a világban. Tudják, az emberek gyakran azt mondják: „Sajnálom, ez túl ambiciózus. Sajnálom, ezt nem lehet megcsinálni." Erre én azt mondom: ez nem egy sajnálkozó ország, és mi nem vagyunk sajnálkozó emberek. Meg lehet csinálni: ha megvan az akaratuk, a bátorságuk és az eltökéltségük... Nagyon egyszerű, hogy milyen országot akarok. Olyan országot, amelyben a gyerekeink büszkén és boldogan nőnek fel, és nemcsak saját magukkal elégedettek, hanem az őket körülvevő közösséggel is. Nem akarom, hogy olyan országban éljenek, amelyben néhányan reggel éhesen mennek iskolába, nem tudnak tanulni, mert a szüleiknek nincs pénzük ételre; amelyben az iskolák kapuinál árulják a drogokat; amelyben fiatalok bandái gyülekeznek utcasarkokon, és a járókelők köpködésén, becsmérlésén és gyalázásán kívül mást nem csinálnak. Nem akarom, hogy egy olyan országban nőjenek fel, amelyben a nyugdíjasok csak úgy juthatnak hosszú távú ápoláshoz, ha eladják otthonaikat; amelyben azok az emberek, akik az ország szabadságáért harcoltak, minden télen a túlélésért küzdenek, takaré-

koskodnak és nélkülöznek, egyedül és fázva várják a halált. Addig nem nyugszom, amíg ez az ország el nem tűnik, amíg a gyermekeink egy olyan Nagy-Britanniában nem élnek, ahol nincsenek éhes gyerekek, ahol a fiataloknak van munkájuk, az öregeket pedig életük végéig szeretik és megbecsülik.

Hadd osszak meg néhány tényt önökkel. Tizennyolc évnyi tory kormányzás, megszorítás és csökkentés, romló színvonalú közszolgáltatások után az ország rosszabb állapotban van, mint az utolsó munkáspárti kormány alatt. Ez az ország, [*vagy*] bármilyen ország a világban, nem működhet úgy, hogy többet költ, mint amennyi a bevétele. Az új társadalom, amelyet létre akarunk hozni, ugyanolyan értékekkel rendelkezik, mint régen. Harc a szegénység és a munkanélküliség ellen. Az igazság és a lehetőség biztosítása. Együttérző társadalmat kellene létrehoznunk. Együttérző társadalmat kell létrehoznunk. De ez nem a szokványos együttérzés, mert egy erős társadalmat a való világban nem lehet könnyű döntésekre alapozni. Alapjaiban kell megreformálni jóléti államunkat, az állampolgároknak és az államnak új megállapodást kell kötnie. Több pénzt kell az iskolákra és a kórházakra költenünk. Az új jóléti államnak a munkát kell támogatnia, nem a függést... Azt akarjuk, hogy az iskolás korú gyerekeiket egyedül nevelő nők legalább menjenek el az állásközvetítő irodákba, és ne otthon várják a szociális segélyt, amíg a gyerekük be nem tölti a tizenhatot.

Nem lehetünk 2005-ben a világ jelzőtüze egy olyan jóléti állammal, amelyet egy egészen más világra hoztak létre 1945-ben. Egy tisztességes társadalom nem a jogokon alapul, hanem a kötelességeken. Az egymással szembeni kötelességen. Akitől felelősséget követelünk, annak lehetőséget is kell adnunk. Kötelességünk tisztelni és tolerálni egymást. Nem kérek bocsánatot. A bűnözéssel kapcsolatban a zéró toleranciát támogatom. Támogatom, hogy az antiszociális szomszédokat kordában tartsuk; hogy a szülők legyenek felelősek a gyerekeikért; hogy alakítsuk át a fiatalkorú bűnelkövetők felelősségre vonásának rendszerét, hogy ne higgyék, nyugodtan bűnözhetnek, a bíróság úgyis csak megfeddi őket, és ott folytathatják, ahol abbahagyták. Az új munkáspárti kormány felveszi a harcot a bűnözés minden szintjével és formájával, főleg a szervezett bűnözéssel. De azoknak, akik azt mondják, hogy ez támadás a szabadságjogok ellen, azoknak ezt válaszolom: az a támadás a szabadságjogok ellen, hogy a bűnözés miatt a

nők nem mernek kimenni az utcára, a nyugdíjasok nem mernek a saját otthonaikban maradni. És ha lehetőséget adunk az embereknek, akkor cserébe követelhetünk felelősséget is. [...]

Nem mondhatjuk, hogy erős és biztonságos társadalmat akarunk, amikor éppen az alapjával nem foglalkozunk: a családdal. Nem akarok papolni senkinek a magánéletéről. Mert hatalmas társadalmi problémáról van szó. Az emberek magatartása megváltozott. A világ megváltozott. Én modern ember vagyok, aki modern országot vezet, és a krízis is modern. Évente közel százezer tinédzser esik teherbe. Idős szülők, akikkel a családok nem képesek törődni. A gyerekek példaképek nélkül nőnek fel, akiket tisztelhetnének, akiktől tanulhatnának. Több és mélyebb szegénység. Több bűn. Több iskolakerülés. A tanulási lehetőségek szélesebb elhanyagolása. És ami még fontosabb: több boldogtalanság. Ezen a boldogtalanságon kell változtatnunk.

A birodalom utáni Nagy-Britanniáról alkotott képem tiszta és világos. Ezt az országot vezetővé tenni a világban. Közösen az Egyesült Államokkal, barátunkkal és szövetségesünkkel. Az ENSZ-ben. A NATO-ban. Kihasználva fegyveres erőink kimagasló hírnevét nemcsak védelmi célokra, hanem a közös biztonság és együttműködés eszközeként a világban. Ismét Nagy-Britannia vezesse Európát. Nem azért, mert nem akarom, hogy lemaradjunk. Ez gyenge indok. Hanem azért, mert négy évszázadon keresztül mi voltunk Európa vezető hatalma. És mert néhány alkalommal kritikus szerepet játszottunk nemcsak Európa túlélésében, hanem az egész világéban. Nekünk az a rendeltetésünk, hogy vezessük Európát. Európának szüksége van ránk. Mi az emberek Európáját akarjuk: a szabad kereskedelem, az erős ipar, az alacsony munkanélküliség, a társadalmi igazságosság demokratikus Európáját. Ezzel a képpel áll szemben a bürokratikus Európa: a csökkenő szabad kereskedelem Európája, a szükségtelen szabályok és rendelkezések Európája, a közös agrárpolitika Európája, a sehova nem vezető bizottságok végtelen sorának Európája. Csak akkor formálhatjuk át Európát, ha számítunk. Tudom, hogy az egységes valuta bevezetése kemény döntés lesz. A brit nemzeti érdekeken alapuló politikánk változatlan. Akár részei vagyunk a közös valutának, akár nem, hatással lesz ránk, és nekünk képesnek kell lennünk befolyásolni a működését. [...] Sok a tennivalónk. Sok minden kell változtatnunk. Nem lesz könnyű. De a vízió egyidős az emberiséggel.

A modernizáció nem céltalan eszköz. A modernizáció nem az igazság ellensége, hanem a szövetségese. A fejlődés és az igazság az a két szikla, amelyeken Nagy-Britannia magasra emelkedik. Ha elveszítjük az egyiket, hangos robajjal omlunk össze, hogy egy legyünk a sok átlagos nemzet közül, amely négykézláb keresi a megváltását a hanyatló huszadik században.

Ezért változtattuk meg a Munkáspártot. Hogy egy új Nagy-Britanniát hozzunk létre. Ezért fogunk állandóan változni. Ezért volt helyes dolog tegnap egy újabb történelmi lépést tenni a pártunk megreformálása felé, mert így a munkáspárti kormányt nem fogják megosztani a belharcok a parlamenti vezetésben, és a pártot az országban. Hadd mondjam ki nyíltan: igen, mi vagyunk az Új Munkáspárt. Igen, politikánk és hozzáállásunk megváltozott. De nincsenek régi vagy új munkáspárti értékek. Csak munkáspárti értékek vannak. Ezek teszik pártunkat az együttérzés pártjává; a társadalmi igazságosság pártjává; a szegénység és a társadalmi egyenlőtlenségek elleni harc pártjává; a szabadság pártjává; az alapvető emberi szolidaritás pártjává; és a nap, amikor ezek az értékek eltűnnek a pártból, az a nap lesz, amikor a párt nevét ugyan megtartjuk, csak éppen értelme nem lesz a létezésének. Mint önök is tudják, a víziónk egyszerű. De hatalmas erőfeszítést kíván az országtól. Nemcsak a kormányra vár feladat, hanem az emberekre is. Óriási kihívások előtt állunk. És ha ezeknek meg tudunk felelni, akkor a jutalom mindannyiunké.

Egy nemzetként fogunk felemelkedni. Tulajdonságaink ereje és közös értékeink tartanak össze. Mi szeretünk adni. Ha kihívással vagy válsággal találkozunk, egységbe kovácsolódunk, ez ad nekünk erőt. Ez semmit nem mond a politikánkról. De a tulajdonságainkról annál többet. Emlékezzenek csak, szüleik hogy szokták mondani, ahogy az enyémek is: „Tégy meg minden tőled telhetőt.” Nos, tegyünk meg minden tőlünk telhetőt. Május 1-jén az emberek belém helyezték a bizalmukat, hogy vezessem az országot egy új évszázadba. Önök ezt a kihívást állították elém. Amelyet én büszkén és alázatosan elfogadtam.

Ma azonban én állítok önök elé egy kihívást. Segítsenek abban, hogy Nagy-Britannia olyan jelzőtűz legyen, amelynek fényét az egész világon látni lehet. Egyesüljenek mögöttünk, hogy minden brit számára modernizáljuk hazánkat. Az új Nagy-Britanniában ugyanis

mindenkinek helye van, és mindenkinek szerepe van a megteremtésében. Higgyenek bennünk annyira, amennyire mi hiszünk önökben. Annyit adjanak az országnak, amennyit mindannyian adni szándékozunk. Mindent. Legyen ez az adakozás kora. „Közös vállalkozásunk erejénél fogva közösen többet érünk el, mint egyedül.” 1997. május 1-jén nemcsak a toryk szenvedtek vereséget. A cinizmus is. A félelem maga szenvedett vereséget. Nem azt mondtam, hogy ez a remény harca lesz a félelem ellen? 1997. május 1-jén a félelem vesztett. A remény győzött. Az adakozás kora elkezdődött. Használjuk a szívünkben lévő jót mindannyiunk hasznára. Adjuk hazánknak energiánkat, eszméinket, reményeinket, tehetségünket. Ezekkel együtt építsünk egy olyan országot, amelyről minden polgára azt mondhatja: „Törődök Nagy-Britanniával, mert tudom, hogy Nagy-Britannia is törődik velem.” A szívekben és a fejekben egyesült Nagy-Britanniát nem lehet majd legyőzni. Én ezt a Nagy-Britanniát ajánlom önöknek. Ez az a Nagy-Britannia, amely közösen lehet mindannyiunké.

•

BORISZ JELCIN
Szentpétervár, 1998. július 17.

„Nyugodjanak békében”

II. Miklós cárt, Oroszország uralkodóját családjával együtt a vörösgárdisták (alig egy évvel azután, hogy Lenin és a bolsevikok megszerezték a hatalmat az októberi forradalomban) 1918-ban Jekatyerinburgban agyonlőtték.

Napra pontosan nyolcvan évvel később Borsz Jelcin (1931–), a Szovjetunió felbomlása utáni első orosz elnök a nemzet nevében bocsánatot kért a cár meggyilkolásáért. A megindító beszéd helyszínéül a Péter-Pál erőd katedrálisa, a Romanovok hagyományos nyughelye szolgált. A betegeskedő Jelcint oroszok milliói figyelték a televízióban, amint halálos csendben állt a kripta előtt, felesége, Najna pedig keresztet vetett. Jelcin azt mondta, nem volt más választása, neki kellett eljönnie, hogy elmondja az igazságot.

Történelmi nap ez Oroszországnak. Nyolcvan év telt el azóta, hogy az utolsó orosz uralkodót és családját meggyilkolták. Sokáig nem beszéltünk erről a borzalmas bűnről. Ki kell mondanunk az igazságot: a jekatyerinburgi mészárlás történelmünk egyik legszégyenteljesebb lapja.

Az ártatlan áldozatok eltemetésével akarunk vezekelni őseink bűnei miatt. Bűnösök azok, akik ezt a visszataszító bűnt elkövették, és azok, akik ezt évtizedeken keresztül próbálták menteni – mi mindnyájan.[71] Nem hazudhatunk magunknak, és nem magyarázhatjuk ezt az értelmetlen kegyetlenséget politikai célokkal. A Romanov-család kivégzése az orosz társadalom visszafordíthatatlan szétszakadásának következménye. És ezt még ma is érezzük. Az áldozatok maradványainak eltemetése az emberi igazságtétel példája, a közös bűntudat miatti vezeklés.

Mindannyian felelősek vagyunk a nemzet történelmi emlékezetéért. Ezért nem maradhattam távol én sem. Az új Oroszország építése közben támaszkodnunk kell történelmi tapasztalatainkra. Történelmünk számos dicsőséges lapja a Romanovoknak köszönhető. De hozzájuk kapcsolódik az egyik legkeserűbb lecke is: az élet erőszakos megváltoztatására történő kísérletek mindig gyászos véget érnek.

Vallási meggyőződéstől és etnikai származástól függetlenül bűnbánattal és megbékéléssel kell lezárnunk ezt az évszázadot, amely Oroszországban a vér és a törvénytelenség kora volt. Ez a mi történelmi esélyünk. A harmadik évezred beköszönte előtt a mi generációnk kedvéért kell ezt megtennünk, és a jövőbeliek kedvéért. Emlékezzünk azokra az ártatlanokra, akik a gyűlölet és az erőszak áldozataivá váltak. Nyugodjanak békében.

71 A beszéd pikantériája, hogy az 1980-as években éppen Jelcin mint helyi párttitkár engedélyezte (kezdeményezte?) a gyilkosság helyszínéül szolgáló ún. Ipatyev-ház lerombolását (a szerk.).

BILL CLINTON
Washington D.C., 1998. augusztus 17.

„Túl sok ártatlan embernek ártott”

Alig egy évvel azt követően, hogy második terminusát 1997-ben elkezdte, Clinton elnök megtudta, hogy Kenneth Starr különleges ügyész nyomoz utána. Egészen pontosan a Monica Lewinsky nevű fehér házi gyakornokkal folytatott szexuális kapcsolata után, amely 1995-ben kezdődött, és amelyet az elnök minden áron titokban akart tartani.

A több hónapig tartó nyomozás, a pletykák és az elnök folyamatos tagadása után – mely szerint nem volt szexuális kapcsolata „azzal a nővel” – Clintonnak végül be kellett ismernie, hogy a 25 éves Miss Lewinskyval fenntartott kapcsolata nem volt helyénvaló. Az elnök ezt egy négyperces tévébeszédben tette meg, amelyet az amerikaiak kétharmada nézett. Amerikai elnöknek soha azelőtt nem kellett egy ennyire magántermészetű ügyről beszélnie ilyen nagy nyilvánosság előtt. Clinton egyszerre volt tagadó és bűnbánó.

Ma délután ebben a szobában és ebből a székből tettem tanúvallomást a független ügyész hivatala és a vádesküdtszék előtt. Kérdéseikre az igazságnak megfelelően válaszoltam, még azokra a kérdésekre is, amelyek a magánéletemre vonatkoznak, s amelyekre egyetlen amerikai állampolgár sem akarna válaszolni.

Minden magán- és közéleti cselekedetemért teljes felelősséget kell vállalnom. Ezért beszélek ma este önökhöz.

Ahogy önök is tudják, januárban egy meghallgatáson kérdéseket tettek fel nekem Monica Lewinskyval fenntartott kapcsolatomról. Válaszaim jogi szempontból pontosak voltak, de csak a kérdésekre válaszoltam, információt magamtól nem osztottam meg. Tény, hogy olyan kapcsolatom volt Ms. Lewinskyval, amely nem volt helyénvaló. Hibás döntést hoztam, és személyes kudarcot vallottam, amiért csak és kizárólag én vagyok a felelős.

De ma elmondtam a vádesküdtszéknek, és most elmondom önöknek is, hogy soha nem kértem senkit, hogy hazudjon, titkoljon vagy tüntessen el bizonyítékot, vagy hogy törvénybe ütközőt tegyen. Tu-

dom, hogy ezzel a kérdéssel kapcsolatban a nyilvánosan tett megjegyzéseim és hallgatásom hamis benyomást keltett.

Félrevezettem embereket, köztük a feleségemet is, és ezt mélyen bánom. Csak annyit mondhatok, hogy több tényező vezérelt. Először is, meg akartam védeni magamat a viselkedésem miatti szégyentől. Egyben a családomat is meg akartam védeni. Az is tényező volt, hogy ezeket a kérdéseket egy politikai indíttatású per során tették fel, amely perben a keresetet azóta elutasították. Ezenfelül valós és komoly fenntartásaim voltak egy független ügyész irányította vizsgálattal kapcsolatban, amely húsz évvel ezelőtti magán üzleti ügyekre irányul, olyan ügyekre, teszem hozzá, amelyekkel kapcsolatban egy független szövetségi ügynökség két évvel ezelőtt bűncselekménynek semmi nyomát nem találta sem az én, sem a feleségem vonatkozásában. A független ügyész vizsgálata a munkatársaimra is kiterjedt, azután a barátaimra, majd a magánéletemre. Most már a nyomozással kapcsolatban is nyomozás folyik. Ez a nyomozás túl régóta tart, túl sokba került, és túl sok embernek ártott. Ez az ügy csak rám és két emberre tartozik, akiket a legjobban szeretek – a feleségemre és a lányomra –, valamint az Istenünkre.

Helyre kell hoznom, amit tettem, és kész vagyok ezért bármit megtenni. Személyesen nincs ennél fontosabb dolog számomra. De ez magánügy, és az a célom, hogy a családom élete csak a családomra tartozzék. Ez csak a mi ügyünk, senki másé. Még az elnököknek is van magánéletük. Itt az ideje, hogy abbahagyjuk a személyes tönkretétel keresését, a magánéletben való vájkálást, és a nemzet élje tovább az életét.

Országunk figyelmét túl régóta vonta el ez az ügy, és én vállalom az ebben játszott szerepemért a felelősséget. Ennyit tudok tenni. Itt az ideje – illetve ami azt illeti, már rég itt volt az ideje –, hogy továbblépjünk. Fontos munkánk van, lehetőségek állnak előttünk, valódi problémák, és valós biztonsági kérdések. Így ma este azt kérem önöktől, fordítsanak hátat az elmúlt hét hónap látványosságainak, tegyük helyre az országban folyó diskurzust, és nézzünk szembe az elkövetkező amerikai évszázad kihívásaival és ígéreteivel. Köszönöm, hogy meghallgattak. Jó éjszakát.

Végül egy beszéd a XXI. századból, egy olyan személytől, aki már azzal beírta magát a politika történetébe, hogy megválaszották az Amerika Egyesült Államok elnökének. – Guy Montag

BARACK HUSSEIN OBAMA
Washington D.C., 2009. január 20.

„A világ megváltozott, és nekünk is változnunk kell vele”

Barack Hussein Obama az Amerikai Egyesült Államok első színesbőrű elnöke. 2009. január 20-án tette le hivatali esküjét kétmillós tömeg előtt ugyanazzal a Bibliával, amivel Abraham Lincoln 1861-ben.

Honfitársaim!

Itt állok előttetek: fejet hajtva a ránk váró nagy feladat előtt, hálával telve, amiért megtiszteltetek bizalmatokkal, és nem feledve mindazt az áldozatot, amelyet elődeink hoztak. Köszönetet szeretnék mondani Bush elnök úrnak a hazánkért tett szolgálatáért, valamint azért a nagylelkűségért és együttműködésért, amelyet ezalatt az átmeneti időszak alatt tanusított.

Immáron negyvennégy amerikai tette le az elnöki esküt. Ugyanezeket a szavakat mondták el a növekvő jólét lendületében és a béke csendjében is. Nemegyszer azonban gyülekező felhők és tomboló viharok közepette kerül sor az eskütételre. Ezekben a pillanatokban Amerika nem csupán a felelős posztokat betöltők hozzáértésének és víziójának köszönhetően nem tántorodott meg, hanem azért sem, mert Mi, a Nép, hűek maradtunk őseink eszméihez és az alkotmányhoz.

Így volt ez eddig. És így kell ennek lennie a mi nemzedékünk Amerikájában is!

Mostanra nyilvánvalóvá vált, hogy egy válság közepette élünk. Országunk az erőszak és a gyűlölet kiterjedt hálózatával áll háborúban. Gazdaságunk súlyosan meggyengült, ami egyrészt kevesek kapzsiságának és felelőtlenségének a következménye, másrészt annak, hogy mi, együttesen, képtelenek voltunk a nehéz döntések meghozatalára, és arra, hogy nemzetünket felkészítsük egy új korra.

Emberek kerültek az utcára, állások szűntek meg, üzletek váltak bizonytalanná. Az egészségügy túlzottan költséges, iskoláink túl gyakran elbuknak, és minden egyes nap újabb bizonyítékkal szolgál arra, hogy energiafelhasználásunk módja ellenfeleinket erősíti és bolygónkat fenyegeti.

Mindezek a válság jelei, amelyeket adatok és statisztikák támasztanak alá. Kevésbé mérhető, de nem kevésbé jelentős azonban az önbizalom országszerte tapasztalható csökkenése: az a gyötrő félelem, hogy Amerika hanyatlása elkerülhetetlen, hogy a következő nemzedéknek kevesebbel kell beérnie.

Én most azt mondom nektek, hogy az előttünk álló feladatok valódiak, súlyosak és számosak. Megoldásuk nem lesz sem könnyű, sem gyors. De tudjad, Amerika: meg fogjuk oldani őket!

Azért gyűltünk ma össze, mert a félelemmel szemben a reményt, a viszály és a széthúzás helyett a közös célt választottuk. Ma kinyilvánítjuk, hogy véget vetünk a kicsinyes sérelmeknek, a hamis ígéreteknek, a vádaskodásoknak és az elcsépelt dogmáknak, amelyek túl hosszú ideje bénítják meg politikánkat.

Fiatal nemzet maradunk, de a Szentírás szavaival szólva, itt az ideje, hogy elhagyjuk a gyermek szokásait. Itt az ideje, hogy állhatatosságunkban megerősödjünk; hogy a jobbik történelmünket válasszuk; hogy továbbvigyük azt a becses adományt, azt a nemes eszmét, amely nemzedékről nemzedékre szállt: azt az Istentől kapott ígéretet, hogy mindenki egyenlő, mindenki szabad, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy a lehető legteljesebb boldogságra törekedjék.

Mikor újra kinyilvánítjuk nemzetünk nagyságát, tudjuk, hogy a nagyság nem egy adottság. Azért meg kell dolgozni. Utunkat sohasem az jellemezte, hogy a rövidebb utat választottuk, vagy hogy kevesebbel is beértük volna.

Ez nem a bátortalanok útja, nem azoké, akik a pihenést a munka elé helyezik, vagy csupán a gazdagság és hírnév nyújtotta élvezeteket keresik. Azoké inkább, akik vállalják a kockázatokat, akik cselekszenek, akik létrehoznak valamit – néhányukat ünnepelték, többségük azonban mások elől elrejtve végzi munkáját –, azoké, akik végighoztak minket e hosszú és rögös úton, amely a jóléthez és a szabadsághoz vezet.

Értünk felpakolták kevéske világi javaikat és új életet keresve átszelték az óceánokat. Értünk nyomorúságos gyárakban robotoltak

és belakták a Nyugatot, elviselték a korbácsütéseket és felszántották a kemény földet. Értünk küzdöttek és haltak meg, Concordnál és Gettysburgnél, Normandiánál és Khe Sanh-nál.

Ezek a nők és férfiak szüntelenül küzdöttek, áldozatot hoztak és dolgoztak, amíg kezük kérgessé nem vált, hogy nekünk jobb életünk lehessen. Úgy tekintettek Amerikára, mint ami több az egyéni törekvések összességénél és fölötte áll a származásból, vagyoni helyzetből és politikai hovatartozásból adódó különbségeknek.

Ezt az utat folytatjuk ma is. Továbbra is mi vagyunk a világ leggazdagabb és legerősebb nemzete. Munkásaink semmivel sem termelnek kevesebbet, mint amikor ez a válság elkezdődött. Találékonyságunkból nem veszítettünk, termékeink és szolgáltatásaink éppen annyira keresettek, mint az elmúlt héten, az elmúlt hónapban vagy az elmúlt évben voltak. Teljesítőképességünk töretlen. A változások elutasításának, a kicsinyes érdekek védelmezésének és a kellemetlen döntések halogatásának az ideje azonban elmúlt.

A mai nappal össze kell kapnunk és le kell porolnunk magunkat, és újra hozzá kell látnunk ahhoz, hogy újjáépítsük Amerikát. Hiszen bármerre nézünk, munka vár ránk. Gazdaságunk állapota tettre hív minket: merész és gyors tettekre. És mi nem csak új munkahelyeket hozunk létre, de új alapot teremtünk a növekedéshez is.

Utakat és hidakat, elektromos hálózatokat és digitális vonalakat fogunk építeni, amelyek kereskedelmünket táplálják és összekötnek minket. A tudományt visszahelyezzük az őt megillető helyre, és a technológia csodáit alkalmazva javítunk az egészségügyi ellátás minőségén, és csökkentjük annak költségeit.

Hasznosítjuk a nap, a szél és a föld energiáját, hogy azokkal gépkocsijainkat és gyárainkat üzemeljük. Iskoláinkat, főiskoláinkat és egyetemeinket átalakítjuk, hogy azok megfeleljenek egy új kor elvárásainak. Mindezt meg tudjuk tenni. Mindezt meg fogjuk tenni.

Vannak, akik megkérdőjelezik törekvéseink léptékét, akik úgy gondolják, hogy ez a rendszer nem bír el túl sok nagyszabású tervet. Ezek az emberek túl gyorsan felejtenek. Elfelejtették, hogy mi mindent tett már ez az ország, hogy mi mindenre képesek a szabad férfiak és nők akkor, amikor a képzelet a közös céllal, a szükség a bátorsággal egyesül.

Amit a cinikusok nem képesek megérteni, az az, hogy a föld kicsúszott a lábuk alól, és nem érvényesek már azok az idejétmúlt po-

litikai érvek, amelyek oly régóta bénítanak meg bennünket.

Nem azt a kérdést tesszük ma fel, hogy kormányunk túl nagy vagy túl kicsi, hanem azt, hogy működik-e, hogy segít-e a családoknak tisztességes bérrel járó munkát, megfizethető egészségügyi ellátást és méltó nyugdíjat találni. Ott, ahol a válasz „igen”, tovább fogunk lépni. Ott, ahol a válasz „nem”, a programokat befejezzük.

Azokat pedig, akik közülünk a köz pénzeit kezelik, arra fogjuk kötelezni, hogy számot adjanak, hogy megfontoltan költsenek, hogy a rossz szokásokon változtassanak, ügyeinket pedig a nap világánál intézzék, hiszen csak így állítható vissza az oly elengedhetetlen bizalom az emberek és a kormány között.

Ugyanígy nem kérdezzük, hogy a piac jó-e vagy rossz erő, hiszen az páratlan lehetőséget nyújt az anyagi jólét megteremtésére és a szabadság kiterjesztésére. A válság azonban emlékeztet minket arra, hogy, ha éberen nem őrködünk, a piac elszabadulhat. Nemzetünk nem élhet hosszan jólétben, ha csak a jómódúaknak kedvez.

Gazdaságunk sikere soha nem függött csupán a bruttó hazai termék nagyságától, hanem attól is, hogy milyen széleskörű a jólét, attól, hogy a lehetőséget ki tudjuk-e terjeszteni minden vágyakozó szívre – nem jótékonyságból, hanem mert ez a legbiztosabb módja a közjó elérésének.

Ami az ország védelmét illeti, hamis az az álláspont, mely szerint választanunk kell a biztonság és eszméink között. Alapító atyáink, akik számunkra elképzelhetetlen nehézségekkel néztek szembe, létrehozták a jogállamiságot és az emberi jogokat biztosító nyilatkozatot – egy nyilatkozatot, amelynek kiterjesztéséhez nemzedékek vérére volt szükség. Azok az eszmék még mindig bevilágítják a világot, és mi nem adjuk fel őket, nem alkuszunk meg.

Így szólunk tehát valamennyi néphez és kormányhoz, akik ma ránk figyelnek, a legnagyobb fővárosoktól addig a kis faluig, ahol apám született: tudjátok meg, hogy Amerika minden olyan nemzet és minden olyan férfi, nő és gyermek barátja, akik egy békét és méltóságot biztosító jövőre vágynak, és mi ismét készen állunk arra, hogy vezessünk.

Emlékezzünk, hogy a korábbi nemzedékeket nem csak a rakéták és a tankok, de a biztos szövetségek és a szilárd meggyőződések is segítették abban, hogy szembeszálljanak a fasizmussal és a kommunizmussal. Megértették, hogy a hatalom önmagában nem véd meg

bennünket, és ugyanígy arra sem jogosít fel minket, hogy tetszésünk szerint cselekedjünk. Tudták, hogy a hatalom azáltal nő, hogy megfontoltan használják. Biztonságunk az ügy igaz voltából, a példánk erejéből, az alázat és önuralom mértékletességéből ered.

A mi kezünkben van ez az örökség, és ha megintcsak ezek az elvek vezérelnek bennünket, szembe tudunk nézni azokkal az új fenyegetésekkel, amelyek még nagyobb erőfeszítést, még nagyobb fokú együttműködést és megértést kívánnak a nemzetektől. Hozzá fogunk kezdeni ahhoz, hogy felelősséggel átadjuk Irakot az iraki népnek, és kemény küzdelmek után békét teremtsünk Afganisztánban.

Régi barátainkkal és korábbi ellenfeleinkkel fáradhatatlanul fogunk azon dolgozni, hogy csökkentsük a nukleáris veszélyt, és visszaverjük a melegedő bolygó kísértetét. Nem fogunk bocsánatot kérni azért, ahogyan élünk, és nem ingunk meg annak védelmében. Azoknak pedig, akik céljaikat terrorral és ártatlanok lemészárlásával akarják elérni, azt mondjuk: „A mi szellemünk erősebb és megtörhetetlen. Nem éltek túl minket, és mi legyőzünk benneteket!"

Tudjuk, hogy sokszínű örökségünk erőt és nem gyengeséget jelent. Keresztények, muszlimok, zsidók, hinduk és nemhívők nemzete vagyunk. Minden nyelv és kultúra formált minket, a Föld minden csücskéből származunk.

És miután ittunk a polgárháború és szegregáció keserű moslékából, és e sötét korszakból erősebben és nagyobb egységben emelkedtünk fel, hinnünk kell, hogy a hajdani gyűlölködések egy napon eltűnnek, hogy a törzsi határok hamarosan megszűnnek, hogy a világ kisebbé válásával feltárul közös emberi mivoltunk, és hogy Amerikának vezető szerepet kell játszania a béke új korszakának megteremtésében.

Az iszlám világnak ezt üzenjük: új úton szeretnénk előre haladni, amelynek alapja a közös érdek és a kölcsönös tisztelet. A világ valamennyi olyan vezetőjének pedig, akik viszályt szítanak vagy a társadalmukban tapasztalható nehézségekért a Nyugatot vádolják, ezt üzenjük: tudjátok meg, hogy népeitek az alapján ítélnek meg benneteket hogy mit építetek, nem pedig az alapján, hogy mit romboltok le.

Azoknak pedig, akik korrupció, csalás és az eltérő vélemények elhallgattatása árán ragaszkodnak a hatalomhoz, azt mondjuk: a történelem rossz oldalán álltok, ha azonban hajlandóak vagytok ökölbe szorított kezeteket kiengedni, mi kezet nyújtunk nektek.

A szegény országok népei számára ezt üzenjük: megfogadjuk, hogy mellettetek fogunk dolgozni, hogy farmjaitok felvirágozhassanak; földjeiteken tiszta víz folyhasson; a kiéhezett testek táplálékhoz, az éhes elmék pedig tudáshoz jussanak.

Azoknak pedig, akik hozzánk hasonlóan viszonylagos jólétben élnek, ezt mondjuk: többé nem lehetünk közömbösek a szenvedés iránt, amely a határainkon túl történik, és nem fogyaszthatjuk a világ nyersanyagait a hatások számbavétele nélkül. Mert a világ megváltozott, és nekünk is változnunk kell vele.

Amikor most elgondoljuk a ránk váró utat, alázatos tisztelettel emlékezünk meg azokról a bátor amerikaiakról, akik ebben az órában is messzi sivatagokban és távoli hegyekben teljesítenek szolgálatot. Van mondandójuk számunkra, ahogy az Arlingtonban nyugvó elesett hősök suttogása is áthallik korokon. Nem csak azért tisztelgünk előttük, mert ők szabadságunk őrei, hanem azért is, mert a szolgálat lelkületét testesítik meg: a készséget arra, hogy értelmet találjanak valamiben, ami hatalmasabb náluk.

És mégis, ebben a pillanatban, a pillanatban, amely egy nemzedéket határoz majd meg, pontosan e léleknek kell mindannyiunkat eltöltenie. Mert bármennyit tehet is a kormány, és kell is tennie, végsősoron az amerikai nép hite és eltökéltsége az, amire e nemzet támaszkodhat.

A kedvesség, amellyel valaki egy idegent befogad, amikor a folyóparton átszakadnak a gátak; a munkások önfeláldozása, amellyel inkább kevesebbet dolgoznak semmint, hogy barátjuk elveszítse munkáját – ezek segítenek át legsötétebb óráinkon. A tűzoltó bátorsága, amellyel felrohan a füsttel teli lépcsőházban, de a szülő készsége is, mellyel gyermekét táplálja – sorsunkat végül ezek döntik el.

A kihívások talán újak, és talán újak az eszközök is, amelyekkel megválaszoljuk őket, ám azok az értékek, amelyeken sikerünk múlik – az őszinteség és a kemény munka, a bátorság és a tisztesség, a tolerancia és a kiváncsiság, a lojalitás és a hazafiság –, ezek a dolgok régiek. Ezek a dolgok igazak. Történelmünk folyamán ezek jelentették a fejlődés csendes motorját.

Az elvárás az tehát, hogy ezekhez a régi igazságokhoz térjünk vissza. A felelősség új korszakára van most szükség – arra a felismerésre minden amerikai részéről, hogy vannak kötelességeink magunkkal, nemzetünkkel és a világgal szemben, kötelességek, amelyeket nem

csak kelletlenül elfogadunk, de örömmel megragadunk, abban a biztos tudatban, hogy semmi nem annyira felemelő a lélek számára, semmi nem alakítja úgy a jellemet, mint az, ha mindenestül nekiveselkedünk egy nehéz feladatnak.

Ez az állampolgárság ára és ígérete. Ez önbizalmunk forrása: a tudás, hogy Isten arra hívott meg minket, hogy alakítsuk a bizonytalan végzetet. Ez a jelentése szabadságunknak és a hitvallásunknak, hogy férfiak és nők és gyerekek minden fajból és vallásból együtt ünnepelhetnek ezen a gyönyörű téren. Hogy egy férfi, akinek apját alig hatvan éve esetleg nem szolgálták ki egy kisvendéglőben, ma itt állhat előttetek, hogy letegye a legszentebb esküt.

Jelöljük meg hát e napot arra emlékezve, hogy kik vagyunk és milyen messzire jutottunk. Amerika születésének évében, a leghidegebb hónapban, hazafiak egy kis csapata egy jeges folyó partjainál, kihúnyó tábortüzek mellett szorongott. A fővárost kiürítették. Az ellenség közeledett. A hó vértől piroslott. Egy olyan pillanatban, amikor forradalmunk kimenetele a leginkább kétséges volt, nemzetünk atyja úgy rendelkezett, hogy a következő szavakat olvassák fel az embereknek:

„Tudják meg a kései korok, hogy a leghidegebb télben, amikor már csak a remény és az erény élt túl, a város és a vidék, egyazon veszélytől megriadva, előlépett, hogy szembenézzen vele."

Amerika, közös veszélyeinkkel szembenézve, nehézségeink telén, emlékezzünk ezekre az időtlen szavakra; reménnyel és erénnyel bírjuk ki a jeges áramlatokat és éljük túl a viharokat, bármit is hozzanak; hadd mondják gyermekeink gyermekei, hogy mikor megpróbáltattunk, nem hagytuk, hogy ez az út végetérjen, nem fordítottunk hátat, és nem is torpantunk meg. Szemeinket a horizontra függesztve, Isten áldását magunkon tudva, továbbvittük a szabadság ama nagy ajándékát, és biztonságban megőriztük a következő nemzedékeknek.

Köszönöm. Isten áldjon meg benneteket!

És Isten áldja meg az Amerikai Egyesült Államokat!

Fordította: Csapody Barbara



Jelen kötet az eredetihez képest áttördelt, a borító az eredeti nyomán készült, de nem egyezik azzal. A tartalomjegyzéket elhagytam ebből a változatból, lévén kereshető PDF.
A készítés során sokat tanakodtam, hogy milyen formában tegyen közzé ezt a könyvet.
Egyik oldalról a kiadó tagja annak a szervezetnek (MKKE), mely az utóbbi időkben a könyves kultúra elleni tevékenységével sokakban felháborodást keltett.
Másik oldalról az Agave kiadó sok olyan könyvet felkarolt, melyeket mások nem vállaltak. Ezen kívül a kötet jelenleg is kapható.
Végül úgy döntöttem, hogy ezt a nyilvános változatot nem nyomtatható formában teszem közzé.
Ezt talán kompenzálja, hogy az eredeti gyűjteményt kibővítettem Barack Obama beiktatási beszédével.
Kérek mindenkit: ha terjeszti, ebben a formában tegye.

Guy Montag